

Avrupa Birliği-Makedonya İlişkileri ve Avrupa Birliği'nin Makedonya'nın Gelişim Sürecindeki Rolü: 2001-2018 Dönemi

Ekrem Yaşar Akçay¹

Özet

Makedonya 1991'de bağımsızlığını kazandıktan sonra dışarıda Bosna Savaşı, Kosova olayları ve Yunanistan ile uğraşırken içeride de Arnavut azınlıklarla uğraşmıştır. 1998'de Kosova'da çatışmaların başladığı esnada Sırlar Arnavutlara karşı baskı uygulamaya başladığında, binlerce Kosovalı Arnavut Kosova'dan ayrılmışlardır. Bu insanlar Makedonya'ya gelmişlerdir. Makedon yetkililer özellikle bu dönemde daha esnek olmak ve çatışmaları önlemek için bazı tavizler vermek zorunda kalmışlardır. Ancak daha sonra Makedonya Anayasasında yapılan değişikliklerden ötürü sorunlar çıkmaya başlamıştır. Yapılan Anayasa değişikliği ile kurucu unsur Makedon ulusu olmuştur. Kosova müdahalesi sonrasında Sırların Makedonya'ya bazı bölgeleri vermesi sonucunda Makedonya'daki Arnavutlar buna karşı çıkmışlar ve Makedonya yönetimi ile silahlı mücadeleye başlamışlardır. 2001'de yapılan Ohri Anlaşması Makedonya'daki Arnavut azınlıklarla yaşanan sorunlarda bir ortak görüş sağlamıştır. AB ve ABD'nin çabalarıyla yapılan bu anlaşmadan sonra, Makedonya demokrasi ile ilgili bakış açısını geliştirmeye başlamıştır. 2001'de AB ile İstikrar ve Ortaklık Anlaşmasını (İOA) imzaladıktan ve 2005'te ülkenin AB'ye aday ülke olarak kabul edilmesinden sonra, Makedon hükümeti AB'nin tam üyesi olmak için gerekli reformları uygulamaya başlamıştır. Ülkede yolsuzluk, işsizlik, örgütlü suçlarla mücadele gibi daha ciddi sorunlar yaşanmasına rağmen, Ohri Anlaşması'nın yapılması, ülkenin demokrasisini kısmen iyileştirmeye başlamıştır. 2005'te AB'ye aday olarak kabul edilen Makedonya'nın AB'nin yeni genişleme sürecinin Balkanlardan başlaması durumunda öncelikli olarak üye olacağı ileri sürülmektedir. Bu çalışma söz konusu bu durumun doğru olup olmadığını tarihsel araştırma yöntemi çerçevesinde değerlendirecektir.

Anahtar Kelimeler— Avrupa Birliği, Makedonya, Avrupa Entegrasyonu, Siyasi ve Demokratik Değişim

JEL Sınıflama Kodları: M Z-00, Z-19

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Hakkâri Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Hakkâri, Türkiye, ekremyasarakcay@hakkari.edu.tr

The European Union-Macedonia Relations and European Union's Role on the Development Process of Macedonia: 2001-2018 Period

Abstract

After getting independence in 1991, Macedonia got into trouble with the Bosnian War, Kosovo events and Greece outside, but also with the Albanian minorities inside. During the Conflicts began in Kosovo in 1998, when Serbs began violence against Albanians in 1998, and thousands of Kosovo Albanians left Kosovo. This people came to Macedonia. Macedonian authorities obligated to make some concessions, especially in this period, to be more flexible and to avoid conflicts. But then problems began to emerge due to changes in the Macedonian Constitution. With the constitutional amendment made, the constituent element remained only Macedonian nation. After the Kosovo intervention, in the result of the Serbian administration gave some territories to Macedonia and the Albanians in Macedonia opposed it and began armed struggle with the Macedonian government. The Ohrid Agreement in 2001 made a consensus on the problems with Albanian minorities in Macedonia. After this agreement with the efforts of the EU and the United States, Macedonia has begun to develop its own standpoint about democracy. After the signing of the Stabilization and Association Agreement (SAA) with the EU in 2001 and the country's acceptance as an EU candidate country in 2005, the Macedonian government has begun to implement the necessary reforms to become a full member of the EU. Even though there are still more serious problems in the country such as corruption, unemployment, struggle with organizing crimes, the construction of the post-Ohrid Agreement has partially begun to improve the democracy of the country. Macedonia, which is regarded as a candidate for the EU in 2005, is claimed to be a top priority member of the EU when the new enlargement process begins in the Balkans. This study will evaluate whether this is true or not on the basis of historical research methodology.

Keywords— European Union, Macedonia, European Integration, Political and Democratic Development.

JEL Classification Codes: Z-00, Z-19.

1. GİRİŞ (INTRODUCTION)

Makedonya, 1991'de bağımsızlığını kazandıktan sonra dışarıda Bosna Savaşı, Kosova olayları ve Yunanistan ile yaşanan sorunlarla uğraşırken içeride de Arnavut azınlıklarla uğraşmıştır. 1998'de Kosova'da çatışmalar başladığında Sırp Arnavutlara karşı baskı uygulayınca binlerce Arnavut Kosova'yı terk etmiş ve Makedonya'ya göç etmişlerdir (Klemencic, 1999: 52-61). Arnavutların sayısındaki bu artış Makedon hükümetini endişelendirmiştir. Çünkü göçmen Arnavutlar ve Makedon Arnavutların bağımsız bir devlet kurmasından korkulmuştur. Bu nedenle Makedon yönetimi bazı tavizler vermek zorunda kalmıştır (Bellay, 2002: 13).

Aslında Makedonya'daki Arnavutlarla yaşanan sorunlar, Makedon Anayasa'sındaki değişikliklerden kaynaklanmıştır. Aslında 1974 Anayasası'na göre, Arnavut ve Türkler Makedonyalılarla birlikte Makedonya Cumhuriyeti'nin üç kurucu milletini tanımlamışlardır. Oysa 1991 Anayasasında kurucu unsur sadece Makedon milleti olarak kalmıştır (Yasamee 1997: 16). Eski anayasal statüsünü kaybeden ve azınlık statüsüne düşen Arnavutlar, kullandıkları temel eğitim, ulusal sembollerin kullanımı, idari idare içindeki yeri, görevleri ve halktaki nüfusun oranı ile aynı zamanda istihdam haklarını yitirmişlerdir. Kosova müdahalesi sonrasında, Makedonya'ya bazı bölgeler verildi ve Makedonya'daki Arnavutlar buna karşı çıkmışlar ve Makedon hükümetiyle silahlı mücadele başlatmışlardır (Carpenter 2001: 1-11).

2001'deki Ohri Anlaşması, Makedonya'daki Arnavut azınlıkların sorunları hakkında bir konsensüs sağlamıştır (Adamson ve Jovic 2004: 297). Bu anlaşmada çatışmaya neden olan "azınlık" yerine "çoğunluk olmayan topluluklar" gibi söylemler kullanmaya başlamıştır (Mandacı 2007: 16). AB ve ABD'nin çabalarıyla yapılan bu anlaşmadan sonra, Makedonya demokratik bir bakış açısıyla gelişme göstermeye başlamıştır. AB ile İstikrar ve Ortaklık Anlaşması'nın (İOA) 2001 yılında imzalanması ve ülkenin 2005 yılında AB aday ülkesi olarak kabul edilmesinden sonra, Makedon hükümeti AB'nin tam üyesi olmak için gerekli reformları uygulamaya başlamıştır (Sozen, Cam ve Ongel 2014: 5). Ülkede hala yolsuzluk, işsizlik, örgütlü suçlarla mücadele gibi daha ciddi sorunlar yaşanmasına

rağmen, Ohri sonrası dönemde Makedon hükümeti, ülkenin demokrasisini kısmen de olsa iyileştirmeye başlamıştır (European Commission, 2006a: 23). Avrupa Birliği de bunu fark etmiştir. Avrupa Birliği'ne göre, Makedonya 2001'deki krizin etkilerinden önemli ölçüde kurtulmuş ve ülkedeki siyasi durum normalleşmeye başlamıştır. Bu nedenle AB, Makedonya'nın gelişimi için Makedonya'yı desteklemeye devam edeceğini açıklamıştır. 2015 yılına kadar, Makedon demokrasisinde kısmi bir gelişme görülmüştür. 2015'ten sonra Arnavut azınlıklarla yaşanan olaylar nedeniyle siyasi istikrarsızlık artmaya başlamıştır. Özellikle AB, Makedon hükümetini ülkenin demokratik yapısındaki bu olumsuz gelişmeler nedeniyle eleştirmiştir (European Commission, 2015). Ancak süreçte herhangi bir gelişme olmamıştır.

Ülkede siyasi istikrarın tesis edildiği dönemde önemli ekonomik gelişmeler de yaşanmıştır. Özellikle ABD ve AB tarafından yapılan yardımlar ve AB üyelik sürecinde yapılan ekonomik reformlar ülkeyi ekonomik açıdan iyileştirmiştir. Ülkenin ekonomik durumunu değerlendiren AB, ülkedeki siyasi istikrarsızlığın ekonomik kalkınmayı olumsuz etkilediğini ifade etmiştir. Bu tarihten sonra Avrupa Komisyonu, Hükümetin geçtiğimiz yıl raportör tarafından hazırlanan Ulusal Eylem Planına uymasını tavsiye ederek, Makedonya'nın İstikrar ve Ortaklık Anlaşması kapsamında daha fazla ilerleme kaydetmesinin gerekli olduğunu belirtmiştir (European Commission, 2017).

Yaşanan sorunlara rağmen, Makedonya AB'ye aday ülke olma yolunda önemli ilerleme kaydetmiştir. Birleşmiş Milletler İnsani Gelişme Raporu'ndaki veriler bunu doğrulamaktadır. Bu kapsamda bu çalışma, tarihsel araştırma yöntemi çerçevesinde 2001-2018 arası dönemde Makedonya'daki siyasi ve ekonomik dönüşümü ele alacak ve AB'den alınan yardımlarla özellikle Makedonya adaylık statüsü elde ettikten sonra ülkenin ciddi anlamda bir gelişme kat ettiği üzerinde duracaktır. Öyle ki çalışmada AB'den alınan yardım ve destekler sonucunda Makedonya'nın AB'nin genişleme süreci başladığında üyelik müzakerelerine ilk sırada başlayıp başlamayacağı ve Balkanlar'daki ilk AB üyesinin Makedonya olup olmayacağı üzerinden değerlendirmeler yapacaktır. Yapılan değerlendirmelerde bu iddianın

gerçek olmadığı ve Makedonya'nın AB'ye tam üye olması için daha çok şey yapması gerektiği ispatlanmaya çalışılacaktır. Çalışma ele alınırken Avrupa Birliği, İnsani Gelişme Raporları gibi temel kaynaklar ve ikincil kaynaklar incelenerek Makedonya'nın durumu analiz edilecektir.

2. 2001'DEN 2005'E KADAR MAKEDONYA (MACEDONIA FROM 2001 TILL 2005)

Makedonlarla ve Etnik Arnavutlar arasında başlayan çatışmalar ABD ve AB'nin arabuluculuğunda 2001'de yapılan Ohri Anlaşması ile çözüme kavuşturulmuştur (Goga, 2013: 18). Ohri Anlaşması kapsamında Arnavutlar ana dillerini Parlamento ve mahkemelerde kullanma hakkını elde etmişlerdir. Anlaşma sonrasında hukuk metinleri iki dilde yayınlanmaya başlamıştır (Brunnbauer, 2002: 13). Arnavut nüfusunun yüzde 20'den fazla olduğu bölgelerde, eğitim ve sağlık ve bütçe planlaması Arnavutların yerel yönetiminin kontrolüne geçmiştir (Korkmaz 2005: 84). Bununla birlikte Ohri Anlaşması'ndan sonra AB, insan hakları, azınlık hakları, çatışma kararları, hukukun üstünlüğü, liberal demokrasi, iyi yönetim ve norm gibi pek çok alanın istikrara kavuşturulmasını sağlamak için mali yardımlar yapmaya başlamıştır (Balfour ve Stratulat 2011: 39). AB, süreçle birlikte Makedonya'ya yaklaşık 36 milyon Avro yardımda bulunmuştur (Korkmaz, 2005: 90).

9 Nisan 2001'de AB ile İOA yapan ilk Batı Balkan ülkesi olmuştur.² Bunun yanında AB ve Makedonya, İşbirliği ve Ticaret Anlaşması imzalamıştır. (Federal Foreign Office, 2016). Ekim 2001'de Avrupa Komisyonu, Makedonya'da bir Güven Oluşturma Programı'nı finanse etme kararını almıştır. Bu program kapsamında 10.3 Milyon Avro bütçe, 13 Ağustos 2001 tarihinde imzalanan Ohri Anlaşmasında öngörülen Makedonya Anayasasına, yerel yönetime dair tüm değişikliklerin dahil edilmesi şartına bağlanmıştır.

Bununla birlikte AB'nin mali yardımına rağmen, bazı sorunlar devam etmiştir. Bu sorunlar özellikle Makedonya'daki insani güvenlik hakkında olmuştur. Örneğin,

² Aslında Makedonya'nın AB ile resmi ilişkileri AB'nin 1995'te Makedonya'yı bir devlet olarak tanımasıyla başlamıştır. 1996'da da Makedonya, AB'nin PHARE programına dahil olmuştur.

2001 yılında Makedonya Ulusal İnsani Gelişme Raporu, birbiriyle yakından ilişkili iki önemli konu belirtmiştir. Bunlar, insani güvensizlik ve sosyal dışlanma olarak ifade edilmiştir. Raporda, çeşitli güvensizlik türleri ile orantılı olarak durumu gösterilmiştir. Örneğin, bu rapor kapsamında yapılan ankete katılanların % 57'si işsizlik, % 16,2'si aldıkları düşük gelirden dolayı kendilerini güvende hissetmemektedirler. Bu durumun sebebi, ödemeler konusundaki güvensizlikten kaynaklanmıştır (UNDP, 2001).

Esasında Etnik Arnavutların Ohri Anlaşması sonrasında ülke içinde oldukça fazla imkan elde etmiştir. (International Crisis Group, 2011: 16). Buna rağmen Makedonya'da Arnavutlar, özellikle kamu kurumlarında, eğitim fırsatlarında ve mahkemelerde yaşadıkları bazı ayrımcılıklardan ötürü dışlanmışlardır. Arnavutlar, düşük eğitim düzeyine sahip etnik gruplar olarak, büyük ölçüde dışlanmaktadır. Kamu idarelerinde istihdam edilen etnik Makedonların sayısı, toplam istihdam edilenlerin % 84,9'unu oluştururken, çalışan etnik Arnavutların oranı % 10,2 olmuştur (UNDP, 2002).

Bununla beraber ülkede sorunlar olmasına rağmen kısmi bir gelişim gözlenmiştir. Bu durumu BM tarafından hazırlanan İnsani Kalkınma Raporlarında görmek mümkündür. Bu raporlarda ortaya çıkan İnsani Kalkınma İndeksi ülkeler için yaşam uzunluğu, okur-yazar oranı, eğitim ve yaşam düzeyi gibi değerler üzerinden hazırlanan ve ülkelerin gelişmiş, gelişmekte olan ve gelişmemiş olduğunu göstermiştir. Ayrıca söz konusu bu endeks ülke ekonomilerinin gelişmelerinin o ülkenin yaşam niteliğini ne derecede etkilediğini ve geliştirdiğini göstermektedir. Bu kapsamda 2002 İnsani Kalkınma Raporu'na bakıldığında, Makedonya 177 ülke içinden 65'inci olmuştur. (UNDP, 2002). 2004 yılındaki rapora bakıldığında Makedonya toplam 177 ülkeden 60'ıncı olmuştur (UNDP, 2004).

Ancak işsizlik sorunu devam etmiştir. Makedonya'da işsizlik oranı 2004 yılında % 37,2 olarak ölçülmüştür. Bu sorun, en zorlu ekonomik, sosyal ve politik sorunlardan biri haline gelmiştir. Aslında bu durum daha önce de mevcut olmakla birlikte son birkaç yılda daha da belirgin ve karmaşık hale gelmiştir. Fon eksikliği nedeniyle getirilen sınırlamalara ek olarak, geçtiğimiz on yıl içinde mülkiyetin ve

üretimden yeniden yapılandırılması ve özel sektöre yönelik sorunlar, işsizleri de büyük ölçüde etkilemiştir.

Benzer sorunlar eğitim alanında da devam etmiştir. Buna göre Etnik Arnavut, Türk ve Romen kızlar eşit olarak ilköğretime dahil edilmektedir. Buna karşın ortaöğretime katılımları beklenen orandan uzaktır. İlkokul ve ortaokuldaki etnik Arnavutların oranı yaklaşık % 30 iken, normal lise eğitimindeki payı sadece % 16 olmuştur. Bu durumun onların kültürel kalıplarının yanı sıra ekonomik nedenlerle de ilgili olduğu belirlenmiştir (Ilievski, 2007: 29).

3. 2005'TEN 2018'E KADAR MAKEDONYA (MACEDONIA FROM 2005 TILL 2018)

Makedonya, 22 Mart 2004'te AB'ye üyelik başvurusunda bulunmuştur. Avrupa Komisyonu, Mayıs 2004'te AB Bakanlar Konseyi tarafından bu başvuru hakkında bir görüş bildirmek ve ülke ile katılım müzakerelerinin başlatılıp başlatılmayacağı konusunda bir öneride bulunmak üzere görevlendirilmiştir. (European Commission, 2016). Avrupa Komisyonu'nun değerlendirmeleri sonrasında 2005 yılında Makedonya AB'ye aday ülke olarak kabul edilmiştir.

Adaylık statüsünden sonra Makedonya'da etnik tabanlı siyasi kriz, AB ile Makedonya ilişkilerini farklı bir yer götürmüştür. AB, Makedonya'daki krizin İstikrar ve Ortaklık Anlaşması sürecini olumsuz etkilediğini belirtmiştir. Ayrıca kriz durumunda ortaya çıkabilecek etkiler ve sonuçlar kapsamında AB'nin ekonomik yardımlarının yapılacağı alanların belirlenmiş ve AB, Makedonya'daki krizin üstesinden gelmek için önde gelen bir rol oynamıştır (Fouere, 2013: 9).

AB, ülkenin gelişimini sağlamak ve hızlandırmak için Makedonya'ya adaylık statüsünden sonra mali destek vermeye devam etmiştir. 2006 İlerleme Raporuna bakıldığında bu yardım 43.6 milyon Avro olmuştur. (Frederich Ebert Stiftung 2008) AB bu yardımlarla Makedonya'nın modernizasyonu ve ekonomik, politik ve sosyo-kültürel istikrarını sağlayabileceğini düşünmüştür.

AB'nin yapmış olduğu bu yardımlar sayesinde az da olsa bir gelişme sağlanmıştır. 2006 AB İlerleme Raporu'nda, 2006'nın ikinci çeyreğinde işsizlik

oranı% 36,1'e gerilemiştir. Mevsimsel etkilerin yanı sıra, iş mevzuatının son liberalleşmesinin etkisi bu olumlu gelişmeye katkıda bulunmuştur. (European Commission, 2006b).

1 Ocak 2007'de Makedonya ile yeni Katılım Öncesi Yardım Aracı (IPA) başlamıştır. Bu kapsamda Makedonya AB'den, 2007 yılında 58 milyon Avro yardım almıştır. Buna ek olarak ülke, bölgesel programlardan faydalanmaya devam etmiştir. 2002 yılından bu yana Makedonya'ya yapılan ulusal CARDS tahsisleri 195,5 milyon Avro olmuştur. Bu yardımla çerçeve Anlaşmanın uygulanmasına destek verilmesi, hukukun üstünlüğü, ekonomik kalkınma, sosyal uyum ve çevre alanında destek, insan haklarının korunmasının desteklenmesi ve demokrasinin güçlendirilmesi konularında idari kapasitenin güçlendirilmesi ve iyi yönetim alanlarının geliştirilmesi için çalışmalar yapılmıştır. (European Commission, 2007a).

2007 yılında Makedonya'nın GSYİH'si 5792 milyon Avro olmuştur. 2004 yılında 5081 milyon Avro kalmıştır (European Commission, 2007b). 2007 yılında İnsani Kalkınma Raporu'na bakıldığında Makedonya İnsani Gelişim Endeksi değeri 0,72'den 0,817'ye yükselmiştir (UNDP, 2009). Her şeye rağmen, Makedonya'da bazı eksiklikler ve sorunlar devam etmiştir. İstihdam güçlenmeye ve gelişmeye devam etse de işsizlik oranı % 36'larda seyretmiştir. (European Commission, 2007b).

Ancak, Ohri Anlaşması'ndan sonra Makedonya'da etnik Arnavutlarla bir tartışma yaşanmıştır. Hükümet ve etnik Arnavutların kurduğu ana muhalefet partisi DUI (Demokratik Bütünleşme Birliği) ile Parlatonun normal işleyişi, çifte çoğunluk mekanizmasının uygulanması ve komiteler arasındaki ilişkilerin doğru işleyişi konusunda yaşanan anlaşmazlıklar nedeniyle meclisteki işler kesintiye uğramıştır. Anlaşmazlık DUI tarafından 4 aylık bir boykotu ile şiddetlenmiştir. DUI üyeleri üç komitenin finans, bütçe, kültür ve sağlık üzerindeki çalışmalarını bekletmiştir. DUI, VMRO-DPMNE (Makedonya'nın Ulusal Birliği Demokrat Partisi) ile yoğun siyasi diyalogun ardından Mayıs ayı sonunda meclise geri dönmüştür. Bu sorun, ABD ve AB'nin özellikle Avrupa Birliği'nin Ortak Dış ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi olan Javier Solana'nın yoğun çabaları sonucunda çözülmüştür (Stojanvska, 2016). Bu anlamda AB, Makedonya'da Ohri

Anlaşması sürecinden sonraki dönemlere kadar istikrarın sağlanması için çok çalışmıştır.

2008 yılında Makedonya bölgesel programlardan yararlanmaya devam etmiştir (European Commission, 2008). Bu yardımlardan ötürü Makedonya'nın GSYİH'sı 6720 milyon Avro olmuştur (European Commission, 2010) Bunun yanında, işsizlik oranında da marjinal bir düşüş yaşanmıştır. Bu oran 2008'in ortalarında % 33,8 olmuştur (European Commission, 2008). Ayrıca 2008 yılı için eğitim harcamaları GSYİH'nın yaklaşık % 6'sına yükseltilmiştir. Bunun yanında yolsuzlukla mücadele politikasının uygulanmasında bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. (European Commission, 2008). Bunlara karşın Makedonya'daki etnik gruplara yönelik ayrımcılık devam etmiştir. Örneğin, belirli sayıda Roman ve etnik Arnavut, sosyal sigortalara, sağlık hizmetlerine ve diğer faydalara erişmek için gerekli olan doğum belgeleri ve sağlık sigortası veya iş kartları gibi kişisel belgelerden yoksun kalmışlardır. (European Commission, 2008).

Makedonya, 2009 yılında AB'nin yardımlarıyla iyileşmeye devam etmiştir. AB tarafından çok fazla yardım verilmiştir. Ülkenin Kopenhag kriterlerine uyma çabalarını desteklemek için 294,7 milyon Avro ödenek ayrılmıştır (European Commission, 2009). Bu yardımlar sayesinde yapılan reformlarla Makedonya da düzelmeler görülmesine rağmen sorunlar devam etmiştir. İşsizlik oranı 2008'in ilk çeyreğinde % 34,8'den 2009'un ilk çeyreğinde% 32,8 olmuştur. Bu oran AB standartlarına göre hala yüksek bir orandır. Bununla birlikte, yoksulluk oranı % 38,7 iken, bu oran 2008 yılında % 44,2 olmuştur (Ege, 2016).

2011 yılında IPA yardımları ülke makamlarına dağıtılmıştır. Bu yardımlarla Makedonya'nın ekonomik ve politik yapısı gelişmiştir. Makedonya'nın GSYİH'si 2011 yılında 7531 milyon Avro olmuştur. (European Commission, 2011). 2011 yılının ilk çeyreğinde işsizlik oranı % 31,4'e düştüğü için hafif bir iyileşme kaydetmiştir. 2011 yılında, yoksulluk oranı % 28,7 olmuştur. Bu düşüşün temel nedenlerinden biri, genç işsizliğin büyük oranda azaltılması olmuştur. 2012 yılında AB İlerleme Raporunda mali yardımın Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı (IPA)

aracılığıyla sağlandığı belirtilmiştir. 2012-13 için ülkeye toplam 215 milyon Avro tutarında bir AB katkısı ayırmıştır. (European Commission, 2012).

2012 yılı İnsani Kalkınma Raporuna göre, Makedonya 187 ülke içinde 78'inci olarak yüksek insani gelişme kategorisinde yer almıştır. Parlamentonun çalışmalarını etkileyen siyasi krize rağmen, AB'ye üyelik reformları sürdürülmeye devam etmiştir. (UNDP, 2013). Makedonya, 2014 İnsani Kalkınma Raporuna göre 188 ülke içinde 81'inci sırada yerleşerek yüksek insani gelişme kategorisinde yer almıştır. 2005 ile 2014 yılları arasında, Makedonya'nın İnsani Kalkınma Endeksi değeri 0,697'den 0,747'ye çıkararak, % 7,2'lik bir artış göstermiştir (UNDP, 2015).

2007-13 döneminde, AB, Makedonya'ya Katılım Öncesi Yardım Aracı/Instrument for Pre-accession Assistance (IPA) kapsamında mali yardım sağlamıştır. 610 milyon Avro olan bu yardımla ülkeyi adalet sistemi, ekonomi, tarım sektörü ve çevre dahil olmak üzere, katılım süreci açısından kritik olan birçok alanda modernleştirmeye yardımcı olması amaçlanmıştır (European Commission, 2014). Bu yardımlarla Makedonya ekonomide önemli bir ilerleme kaydetmiştir. Öyle ki Makedonya'nın GSYİH'sı 2014 yılında 8533 milyon Avro olmuştur. Bununla birlikte Makedonya uluslararası pazarda ve rekabet alanlarında güçlü bir ülke olmaya başlamıştır. (European Commission, 2015).

Buna karşın yoksulluğu ve sosyal dışlamayı hafifletmek için gözden geçirilmiş ulusal stratejinin uygulanmasında kaydedilen ilerleme sınırlı kalmıştır. Çocuk yoksulluğu da dahil olmak üzere yoksulluk hakkındaki veriler düzenli olarak güncellenmemiş ve yoksulluğun azaltılmasına yönelik çalışmalar yetersiz kalmıştır. Roman çocuklarda ilköğretimin bırakma oranını azaltmak için önlemler alınsa da, bu sorun devam etmiştir. Buna ilave olarak 2014'ün ikinci çeyreğinde marjinal bir azalışa rağmen işsizlik hala yüksek seviyelerde kalmıştır. Ülkenin istihdam politikasının bir parçası olarak genç işsizliği ile mücadele etmek için bazı özel önlemler kabul edilmiş ancak etkileri henüz görülmemiştir (European Komisyonu, 2014).

2015 yılı İlerleme Raporuna göre, yoksulluğa karşı ulusal strateji kapsamında alınan tedbirler, özellikle Romanlar arasında sınırlı bir etki yaratmış ve yoksulluk seviyeleri yüksek kalmıştır. Yüksek düzeyde krediler, kredi arzını sınırlandırmıştır. İşsizlik oranı % 28 seviyesinde kalmıştır. Organize suçla mücadelede, ülke bazı hazırlık seviyelerinde kalmıştır. Mali soruşturmaları ve varlık el koymalarını sistematik bir şekilde yürütmek için yeterli kapasite ve uzmanlığın oluşturulması gerekse de tam bir başarı sağlanamamıştır (European Commission, 2015).

Son yıllarda hükümet ve muhalefet arasındaki ilişkiler Şubat ayındaki seks kasetinden sonra yeniden gerilmiştir. Bu kayıtlara muhalefet, hükümetin yargıyı etkilemeye çalıştığı, seçimlerde hileye başvurduğu gibi, söylemlerle şantaja maruz kaldığını söylemiştir. Muhalefet grupları, hükümeti meydana eylemler düzenleyerek istifaya davet etmiş ve erken seçim yapmak istediklerini söylemişlerdir. Hükümet bütün bunların karşısında geri adım atmamıştır. Bunun üzerine 9 Mayıs'ta etnik Arnavutlar ve güvenlik güçleri arasında çatışmalar başlamıştır. iki gün süren operasyonda sekizi polis 22 kişi hayatını kaybetmiştir. Makedonya'daki etnik gerilimlerin yeniden başlaması, 2000'li yılların başlarından beri Balkanlar'da gündemde olan istikrar ve barışa büyük bir darbe vurmuştur. Makedonya'nın iç ve dış siyaseti açısından normalleşmesinin, ülkede etnik ilişkilerin düzene girmesi için son derece önemli olduğu vurgulanmıştır. (Ekinci, 2016).

Ülkede olaylar bitmeyince uluslararası aktörler sorunu çözmek için devreye girmiştir. Avrupa Komşuluk Politikası ve Genişleme Müzakerelerinden sorumlu Üyesi Johannes Hahn arabuluculuğuyla yapılan Prizino Anlaşması ile sorunun çözüleceğine inanılmıştır. Bu anlaşmaya göre 24 Nisan 2016'da seçimlerin yapılması, seçimlerin adil ve güvenilir olması için muhalefetin meclise geri dönmesi, mevcut hükümetin istifa edip geçici bir hükümetin kurulması ve medya reformu gibi koşullarda anlaşma sağlanmıştır. Ancak gerekli şartların yerine getirilmediği anlaşılınca seçimler 5 Haziran 2016'ya ertelenmiştir. Bununla birlikte medya reformuna ilişkin düzenlemeler yapılmayınca seçimler süresiz ertelenmiştir. Daha sonra yapılan görüşmelerde seçimlerin 11 Aralık 2016'da yapılması kararı alınmıştır. 11 Aralık 2016'da yapılan seçimlerde VMRP-DPMNE 51, SDSM

(Makedonya Sosyal Demokrat Birliği) 29, BDI (Demokratik Bütünleşme Birliği) 10, BESA 5, Arnavutlar İçin İttifak 3 ve Arnavut Demokrat Partisi 2 sandalye elde etmiştir. Seçimlerden sonra Cumhurbaşkanı VMRO-DPMNE liderine hükümeti kurma görevi vermiştir. Ancak başarı sağlanamamıştır. Bunun üzerine Cumhurbaşkanı hükümeti kurma görevini SDSM lideri Zoran Zarev'e vermiş ve BDI ve Arnavutlar İçin İttifak Partisiyle koalisyon hükümeti kuran Zarev güvenoyu almıştır (Fouere, 2017: 1-4).

Bu süreçte sivil toplum kuruluşları demokratik süreçleri destekleme konusunda yapıcı bir rol oynamıştır. Bu dönemde ülkede özellikle kamu yönetimi konusunda önemli reformlar yapılmasına karşın kamu mali yönetimi konusunda bir ilerleme sağlanamamıştır. Bu nedenden ötürü AB'nin ülkeye mali yardımlarında önemli bir düşüş yaşanmıştır. Bununla birlikte 2015'te yaşanan siyasi kriz nedeniyle ekonomik gelişmede önemli bir azalış görülmüştür. Ülkenin güçlü kamu alt yapı harcamalarına rağmen yatırımlar sabit kalmıştır (European Commission, 2016).

SONUÇ

Batı Balkanlar, Avrupa'nın güvenliği için çok önemlidir. AB entegrasyon süreci, Batı Balkanlar'daki ülkeleri kapsamadan tamamlanmayacaktır. Bunun için özellikle küresel ekonomik krizden sonra AB'nin Batı Balkanlar'ı genişletmeye devam etmesi beklenmektedir. AB aday ülke statüsüne sahip olan Makedonya, AB'nin Batı Balkanlar'a yönelik genişleme politikasına önemli bir yer tutmaktadır. AB ile İstikrar ve Ortaklık Anlaşması'nı 2004 yılında imzalayan Makedonya, Mart 2005'ten bu yana AB'ye aday ülke statüsündedir. 2001 yılında çatışmadan kurtulmuş olan ülke, yeni bir yol haritası kendisini AB perspektifiyle çizmektedir. Özellikle, Türkiye ve Yunanistan'ın yabancı yatırımlarıyla gelişmeye başlayan ülke, yasal olarak büyük ölçüde etnik sorunları çözmüştür. Bugün herkes, Makedonya'nın mevcut durumunun korunmasının yolunun, bir yönetim yapısının istikrarlı olduğu düşünöldüğünde, AB üyeliği olduğuna ikna olmuştur. Tam üyelik perspektifi doğrultusunda gerçekleştirilen AB reformları, Makedonya'nın etnik sorunlarına bir asırdan daha fazla bir olasılıkla nihai bir çözüm getirmiştir.

Makedonya 2014 İlerleme Raporu'nda Avrupa Komisyonu, açıkça Makedonya'nın AB üyelik sürecinin bir çıkmaza girdiğini belirtmiştir. Özellikle medya özgürlüğü ve bağımsızlığı konusunda deneyimlenen, ülkede ifade özgürlüğünü azaltmak için harekete geçildiği dikkat çekmiştir. Her ne kadar Avrupa Komisyonu, Makedonya ile katılım müzakerelerinin başlamasının altıncı kez önerilmesini istese de, ülkedeki özgürlük alanında yaşananlara dönme yönündeki tavsiyesini koruyacağını vurgulamıştır. Avrupa Komisyonu, Yunanistan ile ilgili isim sorununa ilişkin acil müzakerelerin kabul edilebilir bir çözüme sahip olması gerektiğine işaret ederek, hükümet ve muhalefet arasındaki siyasi diyalogun yeniden başlamasını istemiştir.

2015 yılında Makedonya'daki siyasi kriz, AB'nin arabuluculuk çabalarıyla Nisan 2016'da erken seçimlerden kaçınmak için siyasi partiler arasında fikir birliğine varılmasıyla sona ermiştir. 11 Aralık 2016'da seçimler yapıldıktan sonra da kriz devam etmiştir. Bu süreç ülkenin ekonomik büyümesini yavaşlatmış ve siyasi istikrarın sağlanmasına zarar vermiştir.

Bununla birlikte kendisi gibi hem Balkan ülkesi hem de AB adayı olan Sırbistan ve Karadağ, mevcut durumda Makedonya'dan daha gelişmiş bir düzeydedirler. Makedonya AB'ye aday ülke statsündedir. AB'ye tam üyelik için önemli reformlar yapmış olmasına karşın ülkede işsizlik, yolsuzluk, etnik ayrımcılık ciddi bir biçimde devam etmektedir. Bu yüzden AB ile müzakerelere henüz başlamamıştır. Diğer yandan 2016 yılı İnsani Kalkınma Raporuna bakıldığında Makedonya 188 ülke içinde 82'inci sıradadır (UNDP, 2016).

2006 yılında bağımsız olarak Karadağ 2008 yılında AB'ye tam üyelik başvurusunda bulunmuştur. 2010 yılında aday ülke statüsü elde eden Karadağ, 2012 yılında AB ile katılım müzakerelerine başlamıştır. Karadağ, katılım müzakerelerinde 33 başlığın 31'ini açmıştır. 2018 İnsani Kalkınma Raporuna göre Karadağ 188 ülke içinde 66'ıncı sıradadır. Bununla birlikte 2009 yılında AB'ye üyelik başvurusu yapan Sırbistan 2012'de aday ülke olmuş ve 2014 'te AB ile katılım müzakerelerine başlamıştır. Müzakere sürecinde 33 başlığın 14'ünü açan Sırbistan, 2016 İnsani Kalkınma Raporuna göre 188 ülke içinde 75'inci sırada olup gelişmişlik düzeyi

olarak Makedonya'dan üst sıradadır (UNDP, 2016). Ancak Kosova sorunundan dolayı AB, Sırbistan'ın üyelik sürecini geciktirmektedir. AB, bölge devletleriyle ilişkiler kurması gerektiği yönünde Sırbistan'a direktiflerde bulunsa da henüz istediği sonucu alamamıştır. Diğer yandan Sırbistan'ın da Kosova konusunda beklenen olumlu adımı tam olarak atmaması sürecin uzamasına neden olacaktır. Bu nedenle AB genişleme süreci başladığında AB üyeliğine en yakın ülke Karadağ olarak görülmektedir.

Makedonya ise adaylık statüsünü elde ettikten sonra gelişmiş olsa bile ülke içindeki siyasi krizler, işsizlik, yolsuzluk oranlarının fazlalığı ve ülke içinde etnik ayrımcılığın devam etmesi, ülkenin siyasi ve ekonomik istikrarını ve gelişimini olumsuz etkilemiştir. Diğer yandan Makedonya halen müzakerelere başlamamıştır. AB üyesi ülkelerin Haziran 2018'de gerçekleştirmiş olduğu zirvede üyelik müzakerelerine başlama en az bir yıl ertelenmiştir. Yunanistan ile olan isim sorununu büyük ölçüde çözen ve AB üyeliği yolunda önemli bir engeli ortadan kaldıran Makedonya'nın üyelik müzakerelerinin başlaması için daha fazla reform yapması gerektiği belirtilmiştir. Bu durumda Makedonya'nın öncelikli olarak AB'ye üyesi olacağına ilişkin söylemler gerçeği yansıtmamaktadır. Makedonya'nın AB üyelik sürecinden kopmaması için özellikle siyasi sorunları çözüp AB üyelik sürecine odaklanması gerekmektedir.

KAYNAKLAR

Adamson, K. and Jovic, D. (2004). "The Macedonian-Albanian political frontier", *Nations and Nationalism*, 10 (3), 293-311.

Balfour, R. and Stratulat, C. (2011). "The democratic transformation of the Balkans", *EPC Issue Paper*, 66, 1-61.

Bellay, A. (2002). "The New Wolves at the Door: Conflict in Macedonia", *Civil Wars*, 5 (1), 1-26.

Brunnbauer, U. (2002). “The Implementation of the Ohrid Agreement: Ethnic Macedonian resentment”, *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe*, 1, 1-24.

Carpenter, T. G. (2001). “Waist Deep in The Balkans and Sinking Washington Confronts the Crisis in Macedonia”, *Policy Analysis*, 4, 1-11.

Ege, İ. (2016). “Mikro Kredi ve Yoksulluğun Azaltılması: Makedonya ve Türkiye Karşılaştırması”, <http://www.avekon.org/papers/1131.pdf>, (29.06.2018).

Ekinci, M. U. (2016). “İstikrarsızlaşan Makedonya ve Arnavut Faktörü”, <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/istikrarsizlasan-makedonya-ve-arnavut-faktoru>, (02.07.2018).

European Commission (2006a). *Former Yugoslav Republic of Macedonia: Country Strategy Paper 2002-2006*, Brussels.

_____. (2006b). “The Former Yugoslav Republic of Macedonia 2006 Progress Report”, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2006/nov/fyrom_sec_1387_en.pdf, (30.06.2018).

_____. (2007a). “Report from the Commission to the Council, the European Parliament and the European Economic and Social Committee- 2007 annual IPA report”, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52008DC0850>, (29.06.2018).

_____. (2007b). “The Former Yugoslav Republic of Macedonia 2007 Progress Report”, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2007/nov/fyrom_progress_reports_en.pdf, (29.06.2018).

_____. (2008). “The Former Yugoslav Republic of Macedonia 2008 Progress Report”, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/press_corner/key-

documents/reports_nov_2008/the_former_yugoslav_republic_of_macedonia_progress_report_en.pdf, (29.06.2018).

_____. (2010). “The Former Yugoslav Republic of Macedonia 2010 Progress Report”, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2010/package/mk_rapport_2010_en.pdf, (30.06.2018).

_____. (2011). “The Former Yugoslav Republic of Macedonia 2011 Progress Report”, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2011/package/mk_rapport_2011_en.pdf, (30.06.2018).

_____. (2012). “The Former Yugoslav Republic of Macedonia 2012 Progress Report”, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2012/package/mk_rapport_2012_en.pdf, (29.06.2018).

_____. (2014). “The Former Yugoslav Republic of Macedonia 2014 Progress Report”, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2014/20141008-the-former-yugoslav-republic-of-macedonia-progress-report_en.pdf, (30.06.2018).

_____. (2015). “The Former Yugoslav Republic of Macedonia 2015 Progress Report”, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2015/20151110_report_the_former_yugoslav_republic_of_macedonia.pdf, (28.06.2018).

_____. (2016). “The Former Yugoslav Republic of Macedonia”, http://ec.europa.eu/enlargement/countries/detailed-country-information/fyrom/index_en.htm, (29.06.2018).

_____. (2017). “The Former Yugoslav Republic of Macedonia”, http://ec.europa.eu/enlargement/countries/detailed-country-information/fyrom/index_en.htm, (28.06.2018).

Federal Foreign Office. (2016). “Milestones in the Relations between the EU&Former Yugoslav Republic of Macedonia”, http://europa.eu.int/comm/external_relations/see/macedonia/index.htm, (28.06.2018).

Fouere, E. (2013). “Macedonia: A Country in a crisis”, *CEPS Policy Brief*, 299, 1-12.

_____. (2017). “The Macedonian Crisis – A failure of EU conflict management?”, *CEPS Commentary*, 1, 1-4.

Goga, A. (2013). “The Dimensions of a Conflict: the Case of Macedonia”, *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 4 (10), 16-21.

Ilievski, Z. (2007). *Country Specific Report on Actors and Processes of EthnoMobilization, Violent Conflicts and Consequences: Macedonia*. EURAC Research, Bolzano.

International Crisis Group. (2012). “Macedonia: Ten Years After the Conflict”, *Europe Report*, 212, 1-27.

Klemencic, M. (1999). “Kosovo: What Solutions for Albanians in the Cradle of the Serbian People?”, *IBRU Boundary and Security Bulletin*, 6 (4), 52-61.

Korkmaz, M. (2005). *European Union Policy Towards The Western Balkans: The Case of The Former Yugoslav Republic of Macedonia*, Master Thesis, Marmara University, İstanbul.

Mandaci, N. (2007). “Turks of Macedonia: Travails of the “Smaller” Minority”, *Journal of Muslim Minority Affairs*, 27 (1), 5-24.

Sozen, I., Cam, F. ve Ongel, V. (2014). “Avrupa Birliği Göç İlişkileri: Makedonya Odaklı Bir Analiz”, *Session*, Özel Sayı, 1-9.

Stojanvska, M. (2016). “DUI returns to Macedonian Parlaiment, DPA remains in government”,

http://www.europeanforum.net/news/372/dui_returns_to_macedonian_parliament_dpa_remains_in_government, (30.06.2018).

UNDP. (2001). “National Human Development Report: Social Exclusion and Human Insecurity in Fry Macedonia”, <http://hdr.undp.org/en/content/social-exclusion-and-human-insecurity-fyr-macedonia>, (29.06.2018).

_____. (2002). “Human Development Report 2002: Deeping Democracy in a fragmented World”, http://hdr.undp.org/en/media/HDR_2002_EN_Complete.pdf, (29.06.2018).

_____. (2004). “National Human Development Report 2004, FRY Macedonia: Decentralization for Human Development”, <http://hdr.undp.org/en/content/national-human-development-report-2004-fyr-macedonia>, (29.06.2018).

_____. (2009). “Human Development Report 2009: Overcoming barriers: Human mobility and Development”, http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/269/hdr_2009_en_complete.pdf, (29.06.2018).

_____. (2013). “Human Development Report 2013: The Rise of South”, http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/14/hdr2013_en_complete.pdf, (01.07.2018)

_____. (2015). “Human Development Report 2015: Work for Human Development”, http://hdr.undp.org/sites/default/files/2015_human_development_report.pdf, (01.07.2018).

_____. (2016). “Human Development Report 2016 Human Development for Everyone”,
http://hdr.undp.org/sites/default/files/2016_human_development_report.pdf,
(04.07.2018).

Yasamee, F. (1997). “Balkanlarda Milliyet: Makedonya Örneği”, *Yeni Balkanlar Eski Sorunlar*, Kemali Saybaşılı ve Gencer Özcan (der), Bağlam Yayınevi, İstanbul.

Paylaşım Ekonomisi Üzerine Yapılan Uluslararası Yayınların Bibliyometrik Analizi

Anıl GACAR¹

Özet

Paylaşım ekonomisi olgusu, son dönemlerde oldukça gündeme gelen bir konu olmaktadır. İnsanların kullanmadığı ya da az kullandığı bir ürün ya da hizmetin belirli bir bedelle değerlendirilmek suretiyle başka kişilerle kullandırılması, paylaşım ekonomisi olarak adlandırılmaktadır. Paylaşım ekonomisinden yararlanan insanların sayısı günden güne artmaktadır. Bu durum, akademik olarak paylaşım ekonomisi alanında daha çok yayının üretilmesine de neden olmaktadır. Çalışmanın amacı, paylaşım ekonomisi alanı ve başlığında yazılan uluslararası makalelerin bibliyometrik yöntemle analiz edilmesidir. Çalışmada elde edilen veriler Web of Science veri tabanından elde edilmiştir. Çalışmada, 2015-2017 yılları arasındaki dönem, analize dahil edilmiştir. Çalışmada, 2010'lu yıllardan bu yana paylaşım ekonomisi alanında yayınlanan makalelerin büyük bir oranda arttığı görülmüştür. Ayrıca, çalışmada elde edilen bibliyometrik veriler sosyal ağ analizi yardımıyla analiz edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Paylaşım Ekonomisi, Bibliyometrik Analiz

Jel Kodu: M00, C10

Bibliometric Analysis of International Publications on Sharing Economy

Abstract

The phenomenon of sharing economics is an issue that has recently become a current issue. The use of a product or service that people do not use or use for a certain amount is determined as a sharing economy. The number of people benefiting from the sharing economy is increasing day by day. This situation also causes more publications that published academically in the field of sharing economics. The aim of this study is to analyze international articles on sharing economy by bibliometric method. The data of the study were obtained from the Web of Science database. In the study, the period between 2015-2017 was included in the analysis. In the study, it has been seen that the articles published in the field

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Muhasebe Finansman ABD, Türkiye, anil.gacar@cbu.edu.tr

of sharing economics have increased greatly since the 2010s. In addition, bibliometric data obtained from the study were analyzed with the help of social network analysis.

Key Words: *Sharing Economy, Bibliometric Analysis*

Jel Code: *M00, C10*

1. GİRİŞ

İnsanlar, son zamanlarda kullanmadıkları ya da az kullandıkları ürünlerini belli bir bedelle başka insanların kullanımına sunmaktadır. Özellikle internetin yaygınlaşmasıyla artan çevrimiçi platformlar, insanların birbirleriyle ürün alışverişi yapmalarına olanak sağlamaktadır. Paylaşım ekonomisi denilen bu olgu sayesinde, insanlar, yeni bir ürünü mağazadan satın almaktansa daha ucuz bir bedelle başka birinden satın alabilmektedir.

Araç paylaşımı şirketi Uber, konaklama hizmeti sağlayan Airbnb vb. şirketler aracılığıyla da yaygınlaşan paylaşım ekonomisi, internet ile birlikte birçok alanla entegre hale gelmiştir. Paylaşım ekonomisi sayesinde insanlar daha çok tasarruf edebilmekte ve kendi ürünleri üzerinden de gelir elde edebilmektedir.

2. PAYLAŞIM EKONOMİSİ KAVRAMI

Bilgi teknolojilerinin hızla gelişmesi, ekonomik anlamda mal ve hizmetlere ulaşma hızını önemli ölçüde arttırmıştır. Özellikle internetin yaygınlaşması, mal ve hizmetlerin çok kolay bir şekilde alınıp satılmasına yol açan önemli gelişmeler arasındadır. Öyle ki, internet yardımıyla istenilen ürünler, istenilen yer ve zamanda tüketicilere ulaştırılabilmektedir. Bu durum, tüm dünyada tüketimin oldukça artmasına neden olmaktadır.

Artan tüketimle birlikte, sahip olunan kaynakların etkin kullanılıp kullanılmadığı sorunu ortaya çıkmaktadır. İnternet ile birlikte artan tüketim, insanların sahip oldukları kaynakları (paraları) gereksiz biçimde harcamalarına neden olabilmektedir. Son dönemlerde ortaya çıkan paylaşım ekonomisi olgusu, insanların kaynaklarını daha tasarruflu kullanmalarına; bu yolla, kullanmadıkları ya da az kullandıkları ürünleri başka insanlara kullandırmalarına olanak sağlayan bir anlayış olarak dikkat çekmektedir.

Finansal ve ekonomik krizler nedeniyle tüketicilerin işletmelere olan güvenlerinin azalması; buna ek olarak işsizlik oranları ve satın alma gücünde yaşanan düşüşler, tüketicilerin hem satıcı hem de alıcı olarak; başka bir anlatımla birebir iletişim halinde olarak daha fazla para tasarruf ettikleri paylaşım ekonomisine yönelmelerine sebep olmuştur (Dervojeda vd., 2013). Paylaşım ekonomisi ya da işbirlikçi ekonomi, her türlü varlığın kullanılmayan değerini daha yüksek verimlilik ve erişim sağlayan modeller aracılığıyla harekete geçiren sistem olarak tanımlanabilmektedir (Botsman, 2014: 24). Paylaşım ekonomisi, mal ve hizmetleri şirketlerden satın almaktan çok; insanların onları birbirleri arasındaki ağlarla daha düşük maliyetli olarak elde etmelerini sağlayan bir yapıdır. Paylaşım ekonomisinin ayrıca, insanların ürünlere sahip olmasından çok ihtiyaç duyulan anlarda ürün ve hizmetleri paylaşan, ticaretini yapan ve kiralayan kişileri kapsadığı belirtilebilir (Rifkin, 2011).

Frenken vd.(2015) tarafından İngiliz “The Guardian” gazetesinde yayınlanan makalede paylaşım ekonomisi, tüketiciler tarafından az kullanılan ürünlerine geçici izin vermesi olarak tanımlanmaktadır. Aynı yazarlar tarafından, paylaşım ekonomisinin diğer ekonomi biçimlerden üç farklı şekilde farklı olduğu belirtilmektedir. Bu farklılıklar;

- Paylaşım, tüketiciden tüketiciye (consumers to consumers-C2C) yönelik bir platform olup ve bir şirketten (business to consumers) bir malın kiralanması veya kiralınması ile ilgili olması,
- Paylaşım, tüketicilerin bir malın mülkiyetinin devredilmesinden ziyade, bir tarafa geçici olarak erişim sağlamasıyla ilgilidir. Böylelikle, paylaşım ekonomisi, malların tüketiciler arasında (Ebay veya Facebook gibi çevrimiçi platformlarda olduğu gibi) satıldığı veya verileceği ikinci el ekonomiyi içermemesi,
- Paylaşım, fiziksel varlıkların daha verimli bir şekilde kullanılmasıyla ilgili olması şeklinde belirtilebilir.

Paylaşım ekonomisinin en önemli unsurlarından biri, paylaşımına konu olacak ürün ve hizmetlerin belli bir sosyal ağ üzerinden gerçekleştirilmesidir. Paylaşım ekonomisinin bu özelliği ile birlikte yalnız belirli bir yer veya ülkedeki değil; tüm dünyadaki insanlara ulaşılabilir (Gacar, 2018: 111). Bu bağlamda paylaşım ekonomisi, tüm dünyadaki insanları belirli bir tüketim amacına yönelik olarak bir araya getiren ve kaynakların etkin bir şekilde kullanılmasını sağlayan işbirlikçi bir ağ olarak kabul edilebilir.

Ayazlar (2018), paylaşım ekonomisi içerisinde tüketicilerin hem ürünlerini arz eden hem de ürün talep eden konumda olduğunu; bunula birlikte arz ve talep eden kişilerin internet platformu üzerinde bir araya geldiğini belirtmektedir. Paylaşım ekonomisi işleyişi Şekil 1 yardımıyla görülebilmektedir:

Kaynak: Ayazoğlu (2018: 1190).

Paylaşım ekonomisi sisteminde ürün talep eden ve ürün arz eden kişiler, belirli bir çevrimiçi ortamda bir araya gelmektedir. Ürün arz eden kişi, platformda satmak istediği ürünleri sunarken, ürün talep eden kişi de almak istediği ürünleri fiyat, özellik, konum vs. açısından değerlendirmektedir.

Paylaşım ekonomisi ilk kez Botsman ve Rogers tarafından 2010 yılında yayınlanan “What’s Mine Is Yours- The Rise Of Collaborative Consumption” (Benim olan senindir-ortak tüketimin yükselişi) isimli kitapta ortaya atılmıştır (Selloni, 2017: 17). Paylaşım ekonomisine yönelik ilk çevrimiçi platformların ise 2007 yılından itibaren görülmeye başladığı kabul edilmektedir (Uzgören, 2018: 1). Bununla birlikte, 2003 yılında kurulan Freecycle (ücretsiz eşya paylaşımı ağı) ve 2004 yılında kurulan Couchsurfing (konaklama ihtiyacı olanlara konaklama olanağı sunan ağ) isimli şirketler, paylaşım ekonomisi içerisindeki ilk şirketler olarak değerlendirilebilir (Kişi, 2018: 60). Dolayısıyla, paylaşım ekonomisine yönelik ilk

uygulamaların 2000’li yılların başında ortaya çıktığı; paylaşım ekonomisine ilişkin ilk tanımın ise 2010 yılında yapıldığı görülmektedir.

3. ÇALIŞMANIN AMACI VE YÖNTEMİ

Çalışmada, Web of Science (WOS) veri tabanında yer alan ve 2000-2017 arasında “paylaşım ekonomisi” anahtar sözcüğü ile taranan makale çalışmaları gözlem birimi olarak kabul edilerek bu gözlemlere ilişkin veriler değerlendirmeye alınmıştır. Taranan makalelerin incelenerek veri setinin elde edilmesinde Bibexcel programı kullanılarak ile bibliyometrik analiz yapılmıştır. Ardından, Pajek ve VOSViewer programları aracılığı ile sosyal ağ analizi gerçekleştirilmiştir.

3.1. Tanımlayıcı İstatistikler

Çalışmada, “paylaşım ekonomisi” başlığı altında yer alan makalelere ilişkin tanımlayıcı istatistikler aşağıda yer almaktadır.

Yıl	Yayın	Toplam
2013	3	3
2014	8	11
2015	33	44
2016	83	127
2017	212	339

Tabloda görülebileceği üzere, 2013 yılında Web of Science veri tabanında yer alan makaleler oldukça azdır. Paylaşım ekonomisi konusunda yapılan makalelerin 2013 yılıyla birlikte arttığı kabul edilebilir.

Paylaşım ekonomisi konusunun çoğunlukla işletme ve yönetim alanında yer almaktadır.

Paylaşım ekonomisi konusunda yapılan ve Web of Science'ta taranan makalenin en fazla yapıldığı kurum, University of California olmuştur. Onu 12 makale ile Yale Üniversitesi izlemektedir. Bununla birlikte, 8 makale de Çin'de bulunan Tsinghua Üniversitesi tarafından gerçekleştirilmiştir. Sonuç olarak paylaşım ekonomisi konusunda yapılan makaleler ele alındığında; çok büyük bir kısmının Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere'deki üniversiteler tarafından gerçekleştirildiği görülmektedir.

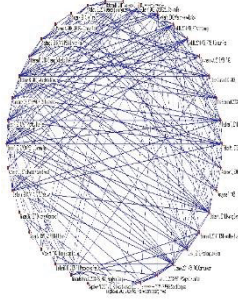

Paylaşım ekonomisi konusunda en çok makalenin yapıldığı ülkenin Amerika Birleşik Devletleri olduğu görülmektedir. Amerika Birleşik Devletleri'nin ardından 69 makale ile İngiltere yer almaktadır. İngiltere'yi, 48'er makale ile Almanya ve Çin; 36 makale ile İspanya izlemektedir.

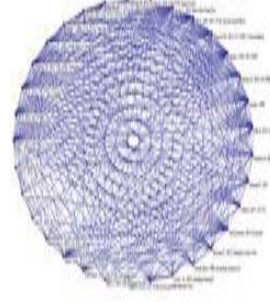
3.2. Sosyal Ağ Analizi Sonuçları

Sosyal ağ analizi, belli bir alandaki araştırma konularının, eser sahibi ve kurumlar arasındaki ilişkilerin analiz edilerek yorumlanmasında kullanılan bir analiz yöntemi olarak değerlendirilmektedir (Scott, 2000). Birden fazla çalışma alanında kullanılabilen sosyal ağ analizi yöntemi, özellikle ekonomi, sosyoloji, psikoloji ve biyoloji gibi alanlarda sıklıkla kullanılmaktadır (Kocarik, 2018: 54).

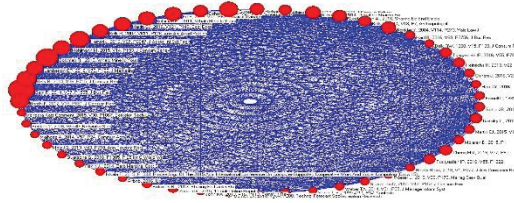
Paylaşım ekonomisi konusuna yönelik sosyal ağ analizi sonuçları; atıf, yazarlar arası ve anahtar sözcükler arasındaki sosyal ağ ilişkilerine göre incelenmiştir.

2015

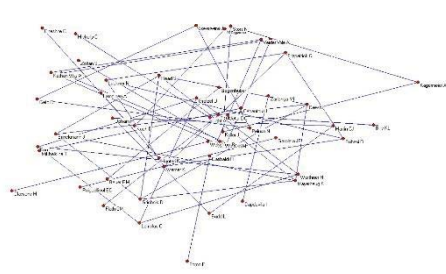
2016

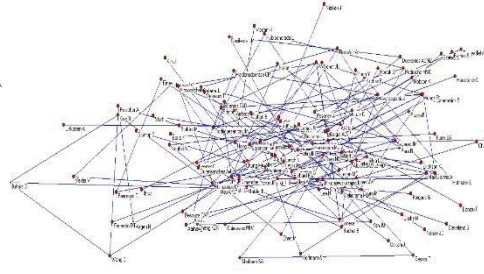
2017

Makalelerin atıflarına göre yapılan sosyal ağ analizi incelendiğinde; 2015 yılındaki makale sayısının az olduğu; buna karşılık 2017 yılında yapılan makale sayısının artış göstermesi nedeniyle daha yoğun bir ağ ortaya çıkmıştır. 2015 yılında en çok atıf alan makaleler; 7 atıfla Botsman tarafından 2010’da yayınlanan “What’s Mine is Yours” isimli makale ile 6 atıf alan 2012’de Bardhi, F. ve Eckhardt, G.M. tarafından yayınlanan “Access-Based Consumption: The Case of Car Sharing” isimli makale olmuştur.

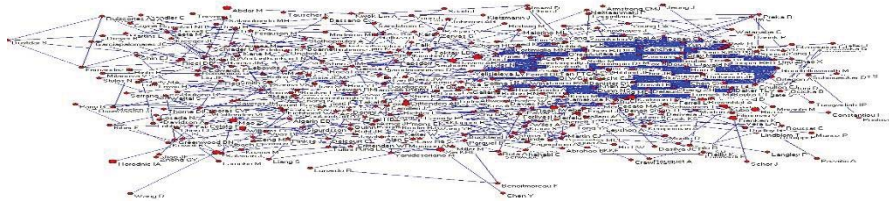
2016 yılında en çok atıf alan yazar 20 atıfla “You Are What You Can Access: Sharing and Collaborative Consumption Online” isimli ve Belk R. tarafından yayınlanan makale ile 16 atıf alan “What’s Mine is Yours” isimli makale olmuştur. 2017 yılında ise en çok atıf alan yazarlar Belk (63 atıf) ve Botsman (45 atıf) olmuştur.

2015

2016

2017

2017

2017

seyrek bi

n

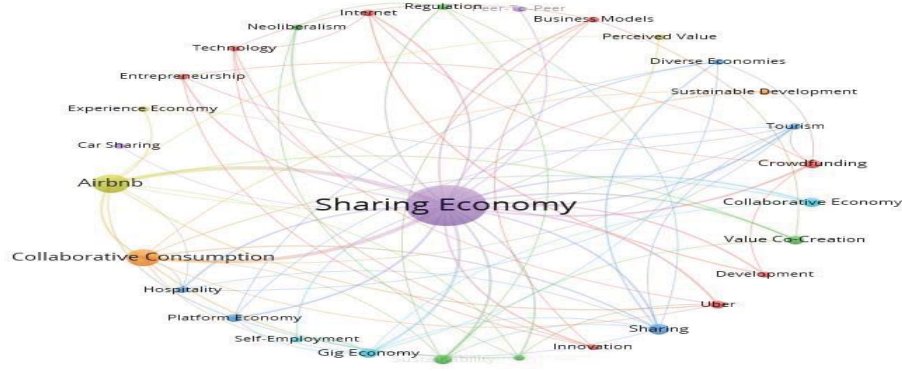
artması 2016 ve 2017 yıllarındaki grafikte etkisini göstermektedir. Buna göre, yazarlar arasındaki etkileşim daha yoğun bir biçimde görülebilmektedir.

2015

2016

2017

Paylaşım ekonomisi (sharing economy) ile ilişkilendirilen anahtar sözcükler yıllar itibariyle gösterilmektedir. 2015 yılında paylaşım ekonomisi konusu genel olarak ortak tüketim (collaborative economy) ve platform ekonomisi (platform economy) ile ilişkilendirilmektedir. 2016 yılında, ilişkili olan anahtar sözcük sayısı akıllı şehirler (smart cities), girişimcilik (entrepreneurship), yenilik (innovation), sürdürülebilirlik (sustainability) vb. olacak şekilde daha da artmıştır. 2017 yılında ise paylaşım ekonomisi ile ilişkili olan anahtar sözcükler daha da artış göstermiştir. Bunlar arasında, araç paylaşımı (car sharing), esnek ekonomi (gig economy), kitle fonlama (crowdfunding), internet, teknoloji, konukseverlik (hospitality) gibi birçok sözcük sayılabilmektedir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Paylaşım ekonomisi, son yıllarda tüketicilerin yoğun bir şekilde kullanıldığı bir alan haline gelmektedir. Gerek artan tasarruf bilinci gerekse de artan paylaşım kültürü, tüketicileri paylaşım ekonomisi alanında daha aktif hale getirmektedir. Bu sayede araç, ev, yemek ve para gibi çeşitli araçlar insanlar arasında daha paylaşılabilir hale gelmekte ve kaynaklar daha etkin kullanılabilir hale gelmektedir.

Paylaşım ekonomisine olan ilginin akademik alanda da giderek arttığı görülmüştür. Web of Science veri tabanından elde edilen verilere göre paylaşım ekonomisi alanında 2015 yılında 33 makale yer alırken 2017 yılında ise 212 makale yer almaktadır. Üç yılda yapılan makale sayısındaki artış %100'ün çok üzerinde

gerçekleşmiştir. Yapılan makaleler arttıkça, yazarların birbirlerine yaptıkları atıf sayısı da artış göstermiştir. Bununla birlikte, paylaşım ekonomisi alanında yapılan makaleler, yıllar itibariyle birden fazla alan ile ilişkilendirilebilir olmuştur. Buna karşılık, bu alanla ilgili Web of Science veri tabanında, Türkiye'deki üniversiteler tarafından yapılmış bir makaleye rastlanmamıştır.

Yapılan çalışmanın, paylaşım ekonomisi konusundaki yapılan makalelerin bibliyometrik analizi konusunda başlangıç niteliği taşıdığı düşünülmektedir. Dolayısıyla ele alınan çalışmada, yalnızca makalelerin ve üç yılın analize dahil edilmesi, çalışmanın kısıtını oluşturmaktadır. Makale ile birlikte diğer yayınların da daha fazla yıl içerecek şekilde bibliyometrik analize dahil edilmesi önerilmektedir.

KAYNAKLAR

- Ayazlar, R.A. (2018). Paylaşım Ekonomisi ve Turizm Endüstrisine Yansımaları. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 17 (3), 1186-1202
- Botsman, R. (2014). Sharing's Not Just for Start-ups. Harvard Business Review, 92, 23-25
- Dervojeğa, K., vd. (2013). The Sharing Economy: Accesibility Based Business Models for Peer-to-Peer Markets.” European Commission Business Innovation Observatory.
- Frenken, K. vd. (2015). Smarter Regulation For The Sharing Economy. The Guardian, May 20, <https://www.theguardian.com/science/political-science/2015/may/20/smarter-regulation-for-the-sharing-economy> (03.10.2018).
- Gacar, A. (2018). Paylaşım Ekonomisi: A'dan Z'ye Tüm Boyutlarıyla. 6. Bölüm, Editörler: C. Ay, V.Yakın, İ.Kacar, Akademisyen Kitapevi, Ankara.
- Kişi, N. (2018). Paylaşım Ekonomisinin Ulaşım Sektörüne Yansımaları: Uber Örneği. Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 5(10), 57-68
- Kocarık, B. (2018). Büyük Veri Üzerine Uluslararası Literatürün Bibliyometrik Analizi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul

Rifkin, J. (2011). *The Third Industrial Revolution*, Palgrave MacMillan.

Scott, J.P. (2000). *Social Net Work Analysis A Handbook*. Second Edition. Sage Publications.

Selloni, D. (2017). *CoDesign for Public-Interest Services*. Chapter 2: New Forms of Economies: Sharing Economy, Collaborative Consumption, Peer-to-Peer Economy, 22, 15-36

Uzgören, G. (2018). *Paylaşım Ekonomisi Kavramının Kent Mekânı ve Yaşamına Etkisi*. 2. Mimari Tasarım Araştırmaları Ulusal Sempozyumu.

Post Otistik İktisat ve Kansas Deklarasyonu

Ahmet Salih İkiz¹

Özet

2000'li yılların başında Fransa'da bir gurup iktisat öğrencisi ve akademisyen geleneksel iktisat eğitiminde Neoklasik temelli yoğun matematiksel modellerin geçerliliği üzerine bir tartışma başlattı. Bu süreçte Missouri Üniversitesinde 2001 yılı Temmuz ayında bir grup akademisyen ve öğrencinin bulunduğu bir toplantıda benzer bir öneri sunuldu. Kansas Şehri teklifi olarak adlandırılan bu teklifte ekonomi biliminde yeni bir teorik çerçeveye ihtiyaç duyulduğu belirtilerek insan öznesinin temel alınmasına ihtiyaç olduğu belirtildi. Bu çalışmada Post Otistik İktisatta Kansas Bildirisi olarak adlandırılan bu bildiri ve içeriği anlatılacaktır.

Anahtar kelimeler: Post otistik iktisat, kansas bildirisi, neoklasik iktisada eleştiriler

JEL Kodu: B40

Post Autistic Economics and Kansas Declaration

Abstract

In millennium era, a group of economics students and academicians started a discussion on the methodology of neoclassical economics in France. Meanwhile in July 2001 there was a discussion on same topic in University of Missouri. Kanas City declaration strongly argues that human nature must be taken to priority in economics rather than complex econometric models and there is need for new theoretical framework in economics teaching. In this paper I will discuss the main theme of Kansas declaration.

Keywords: Post autistic economics, Kansas declaration, Critics to Neoclassical economics

JEL Code: B40

¹ Dr. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Türkiye, ahmet@mu.edu.tr

1. GİRİŞ

Kıta Avrupa'sında Fransa'da başlayan ve daha sonra ABD'de de taraftar bulan Neoklasik iktisat öğretilerine yönelik eleştiriler Kansas şehrinde yapılan bir akademik toplantıda dile getirildi. Burada ekonomi biliminin disiplinlerarası boyutuna atıf yapılarak yoğun matematik temelli modeller sorgulandı. Yoğun ekonometri temelli çalışmaların ekonomi biliminin sosyolojik insan boyutlu tabanının gözden kaçmasına neden olduğu savunuldu. Tarihe Kansas Şehri önerisi olarak geçen bu konferans sonuç metni 13 Ağustos 2001 tarihinde bir görüş seti olarak sunuldu. Bu çerçevede ekonomi politikalarının tek tip çözüm önerilerinin her ülkenin içinde bulunduğu kendi kültürel kodları ile uyumlu olamayabileceği belirtildi. Bu nedenle ilgili ülkenin vatandaşlarının sosyal koşullarının da göz önüne alınması gerektiği belirtildi. Post otistik iktisatçılar diğer bilimlerden farklı olarak ekonomi ilminde felsefi ve metodolojik tartışmaların oldukça az olmasının kritik değerlendirme ve gelişmelere bu alanın kapalı olmasına yol açtığını belirtmektedirler. Özellikle yeni küresel sistemde toplumlar ve ülkeler arası refah seviyesinde artan eşitsizlik, çevresel sorunlarda artış ve küresel finans sistemindeki çalkantılar iktisat biliminin, daha açık düşünce seti içeren yeni çözümlere ihtiyacını arttırmaktadır. Özü itibari ile Neo klasik iktisadi teoriye bir eleştiri şeklinde ortaya çıkan bu akım ekonomik kriz döngüsünün sistem içinde kendi halinde tedavi edilmesinin güçlüğüne değinmesi açısından farklı bir bakış açısı içermektedir. Çıkış noktası Fransa olan ve Avrupa eksenli gelişen bu ekol izleyen yıllarda ABD'de pek çok taraftar bulmuş ve çeşitli dallara ayrılarak incelenmiştir. Bu çalışmada Kansas Önerisi toplantısının temel argümanları kısaca açıklanarak izleyen döneme etkileri tartışılacaktır. Özellikle kurumsal bir yeni iktisadi okul haline gelen ve teorik çerçeveye katkı içeren eleştiri ve çözüm önerilerini gerçek Dünya iktisadi web sitesi altında paylaşan bu yeni akım ve katkıları anlatılmaya çalışılacaktır.

2. POST OTİSTİK İKTİSAT

İktisat eğitimine yönelik eleştirilerin içeriğini yansıtan “otistik” kelimesi bilinçli olarak seçilmişti. Tıp bilminde otizm olayları kavrama yeteneğinde sınırlı olma ve zekâ geriliği olarak tanımlanır. Otistik çocukların bireysel iletişim yetenekleri

sınırlıdır. Otistik bireyler Tıp biliminde gerçeklerden kaçış ve hayal âlemine giriş sürecinde anormalite ile özdeşleşmiş otistik kelimesinin kullanılmasının altında iletişim ve davranışlardaki anormallikler anlaşılır. Buna göre, Neoklasik teori gerçekçilikten ve pratikten uzak anlamına gelen otistik sıfatıyla nitelendirilmekte ve üniversitelerde iktisat eğitimi müfredatının değişmesi talep edilmektedir. (Aydın, . 2016;) İktisat biliminin son yıllarda yazılı ve görsel medyanın da etkisi ile olay ve olguları perdeleme ve yönlendirdiği yapılan eleştirilerden birisidir. Bu durum özellikle belirli bir kesimin belirli bir sınıf kesim ve guruba yönelik yönlendirmelerini de içermektedir. Hatta modellemeler bu amaç kurgusunda geliştirilmektedir. Fransa devrim sonrasında yüzyıllar boyunca eleştirel aklın merkezini oluşturmuştur. Bu nedenle post otistik iktisadın temelleri de burada atılmıştır. 2000 yılının Ekim ayında Fransız Le Monde gazetesi bu yeni düşünce serpintilerine yer açmış ve bu konuyu haberleştirmeye başlamıştır. (Fullbrook, 2018) İlk başlarda Fransa sınırlarında bulunan bu akım daha sonraları İngiltere Cambridge ve ABD üniversitelerinde de taraftar bulmuş ve küresel bir kabul görmüştür. Bu konuda Rober Solow ve Olivier Blanchard gibi önemli iktisatçıların yazdığı makaleler akademik bir tartışmanın yolunu açmıştır. Ekonomik teori ve öğretilerde bir tür prestroyka etkisi olan bu yeni akım özellikle neoklasik iktisatta Ortodoks ve Heterodoks okullara bir eleştiri niteliğinde gelişmiştir. (Monaghan, 2003)

Pek çok sosyal bilimlerde olduğu gibi ekonomide de olay ve olgular arasındaki neden sonuç ilişkisini araştırmaya yönelik farklı bilimsel teknikler kullanılmaktadır. Matematik temelli istatistiksel modeller ekonometri ile bu alanda kullanılmaktadır. Bu süreçte zaman içinde diğer sosyal bilimlerin ekonomide açıklayıcı rolü giderek azalmıştır. İnsan özü itibari ile davranışlarında ve kararlarında her zaman matematiksel tarafsız karar verme yetisini kullanmaz. Bu nedenle ekonomik ilişkiler ağı püre ekonometrik modellemeye açık değildir. Neoklasik iktisatta yoğun matematiksel modelleme konusu, post otistik iktisat hareketinde matematiğin bir amaç olarak kullanılmasına karşı bir tavır sergilemiştir. Neo-klasik teorinin tam rasyonel davranış varsayımı gerçeklikten uzaklaşan matematiksel modellerle bir amaç haline gelebilmektedir. Bu nedendir ki; post otistik iktisat hareketinin

bildirilerinin temel eksenini daha fazla gerçekçilik istemi oluşturmaktadır. (Kozal, 212) Benzer şekilde, Prof. Dr. İzzettin Önder de bir makalesinde : “Matematik, tabiatıyla çok güçlü bir araç, bu doğru, fakat matematik bir araç olmaktan öte, bir amaç haline getirildi. Olayları bilimsel bir görüntüyle bulandırıyor. Oysa her şey matematikle açıklanabilir olmadığı gibi, bu aletin boyutlarını çok iyi bilerek kullanmak gerekli. Fakat bunu her şeyde kullanılabilecek ve kullanıldığı zaman da sosyal boyutu tamamıyla dışlayacak bir hale getirmemek lazım .” demektedir. (Kozal, 212)

3. POST OTİSTİK İKTİSATÇILARIN NEOKLASİK YAKLAŞIMA GETİRDİĞİ TEMEL ELEŞTİRİLER

Neoklasik iktisat rasyonel insan varsayımı altında alternatif iktisadi görüşlere yer vermemesi nedeni ile eleştirilmiştir. Faydanın ölçülebilirliği ise oldukça subjektif bir kavramdır. Özellikle günümüz Dünyasında bireyler her zaman rasyonel ekonomik davranışlarda bulunamayabilirler. Özellikle reklam, moda gibi temel trendler bireylerin tüketim alışkanlıklarını önemli ölçüde etkiler. Günümüz Dünyasında sosyal medya uygulamaları ile bireysel ekonomik kararlarda tüketicilerin etkilenmesi de söz konusudur.

Tam rekabet piyasası günümüz klasik liberal iktisadi öğretisinin temelini oluşturur. Piyasa mekanizması mal ve hizmetlerin denge üretim seviyesi ve fiyatını belirleyen en önemli araçtır. Böylelikle devlet müdahalesinin piyasaları bozucu etkisi de gereksiz olur. Bununla birlikte tam rekabet piyasasının atomizite, homojenite, tam bilgi sahibi olma ve piyasaya giriş çıkış serbestisi gibi temel savları çoğu zaman gerçekçi değildir günlük hayatta piyasalarda sınırlı gerçekleşir. Bu nedenle NeoKlasik iktisat bu yönleri ile de eleştirilmiştir.

Mikro iktisadi analizin temelinde yer alan kar maksimizasyonu varsayımı günlük hayatta pek de gerçekçi değildir. Bu nedenle genellikle üreticiler üretim hacmini marjinal maliyeti marjinal hasılatla eşitleyen noktada gerçekleştirmez ve daha önce üretimi sonlandırırlar. Bu durumda tüketicilerin aleyhine olur. Özellikle tekeli piyasa fiyatlamasında fiyat seviyesi daha düşük üretim gerçekleştirilerek yükseltilir. Tam rekabet şartlarının kısmen sağlanmadığı piyasalarda özellikle

firmalar toplam karlarını maksimize edecek seviyede üretimlerini arttırmaya istekli değildirler.

Özellikle 2008 sonrası küresel liberal iktisadın mabedi ABD’de ortaya çıkan finansal temelli kriz bu tür soruların cevaplanması gerektiği yönünde düşüncelerin artmasına yol açtı. Bu nedenle Klasik iktisat öğretisinin matematik yoğunluklu bir söylemle bazı kısımlarda yetersiz kaldığının anlaşılması Post Otistik iktisadın değerlendirilmesine yol açtı. Post otistik iktisat bu süreçte Neoklasik iktisadın yarattığı yapay ve kurgusal dünyanın gerçekleri yansıtmaması, değişimleri açıklamada yetersiz kalmasını eleştirmiştir. Yapısal ekonomik krizlerin neden sonuç ilişkilerini açıklamadaki içsel çelişkiler ve tutarsızlıklar bunun başlıca gerekçesidir. Matematiksel iktisadın modellemede kullanılmasının amaç haline gelmesi birçok temel iktisat politikası sonucunun yoğun matematik kullanımıyla ölçülmeye çalışılmasına yol açmıştır. Rasyonel davranan insan pek çok alanda görülmezken Homo economicus modeli de otistik insanlar gibi diğerleri ile ilişkiye geçmeyen ve diğer insanların taleplerini, seçimlerini, amaçlarını önemsemeyen bir insan modelidir. Varsayımların temelinde yatan diğer değişkenleri sabit ve değişmez kabul etmek (Ceteris paribus) ise ekonomik aktivitelerin çok boyutlu sosyal yönünü gözden kaçırmaktadır. Özellikle parasalcı model açıklamalarında bu varsayım diğer değişkenleri basite indirgemesi nedeni ile eleştirilebilir.

Son yıllardaki küresel ekonomik krizi sonrasında yapılan müdahaleler süreci daha da derinleştirmiş ve post otistik söylemleri daha da anlaşılır kılmıştır. Adam Smith’in görünmez el teorisine göre piyasalara devlet müdahalesi gereksizdir ve bozucu sonuçlara yol açar. Piyasalar, devlet müdahalesi olmadan dengeye gelir. Buna rağmen 2008 krizi neo klasik öğretinin tezinin aksine müdahalenin olmadığı bir ortamda patlak vermiş ve devlet müdahaleleri ile kontrol altına alınmıştır. (Altunöz, 2013) Küresel ekonomik sistemin son birkaç on yılda reel sektörden parasal sektöre geçişi üretimden çok daha yüksek parasal sirkülasyonun olmasına yol açmıştır. Bu likidite balonunun yarattığı sonuçlar da oldukça açıktır. Özellikle yüksek riskli türev ürünlerin kaldıraçlı alım satım işlemleri bir tetik mekanizması işlevi görmüştür bu süreçte. ABD’de pek çok finansal kuruluş insolvent olmuş veya

devlet yardımı ile ayakta kalabilmiştir. Bu durum bile devlet müdahalesinin gereksizliği tezinin sorgulanmasına yol açmıştır. Post Otistik Hareketi en detaylı bir şekilde incelenebileceği web sayfasında bu konuda detaylı eleştiriler mevcuttur (Real World Economics, 2018).

Post Otistik İktisat Öğretisinin iletişim mecrası olan web sayfasında genel olarak bu düşünce akımının çözüm seti ve önerileri de bulunmaktadır. Bunların başında iktisat öğreniminde makro iktisadi terim ve konuların açıklanmasında yoğun ekonometrik modellerin azaltılması ve matematiğin bir yardımcı araç olduğunun altını çizilmesi gelmektedir. Böylelikle anlaşılması son derece güç ve gerçekle bağı azalmış içeriklerin anlaşılması sağlanabilecektir. Örneğin Pareto etkinliğinin açıklanmasında yoğun matematiksel modeller yerine Edgeworth eğrisi ile grafiklerle açıklamanın çok daha anlaşılabilir olduğu su götürmez bir gerçektir. Sosyal bir bilim dalı olan iktisadın zaman süreci içinde tarih, sosyoloji gibi bilim dallarından ayrılarak yoğun matematik temeli olması zaman ve mekâna dayalı analizlerinin dışlanmasına yol açmıştır. Multidisipliner bir çalışma alanı daha güncel ve ontolojik analizlere de yol açacaktır. İktisadın merkezine matematiksel denklemleri koymak beşeri bağlarını koparmaya yol açmıştır. İnsani davranışların incelendiği bilimlerle ilişkisinin artarak devam etmesi ve analizlerde sosyal bilimlerden yararlanılması bir zorunluluktur. Aksi takdirde geleceğe yönelik ekonometrik öngörüler gerçekçi olmayacak ve rakamlara yapılan yoğun işkence sonucunda beklenen ve istenen sonuçların elde edilmesi hazzı gerçek yaşamda efektif bir işlev taşımayacaktır.

4. KANSAS BİLDİRİSİ

Bu süreçte Fransa'da başlayan bu akım Amerikan üniversitelerine de sıçramıştır. Aşağıda Missori üniversitesinde yapılan ve Kansas bildirisi olarak adlandırılan toplantının temel sonuçları açıklanacaktır. (Real World Economics, 2001) ABD'de Neoklasik ekonomik sistemin temelinde yer alan genel denge teorisi bireysel seçimlerin dışsallığına ve ekonomik değişkenler tarafından etkilenmediğini savunur. Günümüz iktisadi hayatında özellikle tüketim eğilimini etkileyen veriler ve özellikle reklamlar göz önüne alındığında pek çok değişkenin içsel etkisi olduğu kaçınılmaz bir gerçektir. Ayrıca tüketiciler hiçbir zaman ürünler hakkında mükemmel bir bilgi

setine sahip olmadıkları için rasyonel davranışlardan uzak bir durumdadırlar. Stiglitzin de eserlerinde belirttiği gibi bu nedenle piyasa mekanizması neoklasik çerçevede fiyat belirleme işlevini her zaman mükemmel bir şekilde yerine getirememektedir. Bu durumda bir ürünün kıtlığı ile fiyatı arasındaki temel teorik ilişki yanlı ve yanıltıcı olabilecektir. Piyasanın kıtlık temelli fiyat belirleme mekanizmasının teorik çerçevede belirtildiği şekilde çalışmaması son yüzyıla damgasını vuran kapitalizmin de bu açıdan yeniden yorumlanmasını gerektirmektedir.

Fiyat mekanizmasının piyasa bilgilendirme fonksiyonun belirtilen gerekçelerle yerine getirmekteki sınırlar bu nedenle tüketicilerin de piyasanın mükemmel bilgi sağlama fonksiyonunu sorgulamalarına yol açmaktadır. Piyasaların etkin çalışmaması pareto optimumundan sapmalara ve yaratılan sınırlı bilgi piyasaları düzeltme amaçlı olası müdahalelerin seyrini değiştirmeye yol açmaktadır. Neoklasik iktisadi analizin temelini oluşturan faydanın ölçülebilirliği ve maksimizasyonu ise bu nedenle sınırlanmış olmaktadır. Sınırlı bilgi temelli piyasa modeli müdahaleci ekonomi politikalarının etkinliğinin de sorgulanmasına yol açar. Örneğin piyasa temelli yeni sol modeli İngiltere İşçi partisi tarafından uygulanmış ayrıca Clinton yönetimi de bu tür politika seçeneklerini uygulamıştır. Tüm bu nedenler zaman sürecinde neoklasik iktisadın bazı ilke ve uygulamaları eleştirilerek yeni bir ekonomik söylem ihtiyacı ortaya çıkmıştır.

Yoğun matematiksel modelleme ve varsayımlara dayalı neoklasik model basitleştirme amaçlı dışsal değişkenlere dayalı bir teorik çerçeveye sahiptir. Bu nedenle bir sosyal bilim olan bu nedenle insan davranışlarını temel alan iktisatta yapılan analizler optimumdan sapmaya yol açabilmektedir. Bu durum iktisat biliminin görünmez el temelli doğal düzenin çalışmasının yanlış algılanmasına da yol açabilmektedir. Özellikle tarihsel analizleri dışlayan bu yöntem iktisadi yaşamın çok boyutlu yanını göz ardı etmektedir. Dar kapsamlı metodolojik yöntemler pek çok sosyal bilimle ilişkili ekonominin olayları açıklama ve çözüm yaratma kapasitesini sınırlandırmaktadır. Bu nedenle milenyumla birlikte bilimsel bazı yeni açılımların gerekliliği kaçınılmaz hale gelmiştir. Ekonometrik analizlerin, temel

ekonomik dinamikleri açıklamada yardımcı bir araç olma fonksiyonunun son birkaç on yıldır ana amaç haline gelmesindeki temel ekonomik teorisi açıklamalarının sonucu olarak yüksek dozda ve yoğunlukta matematiksel analiz ve testler kendi iç tutarlılıklarını gösterirken gerçek ekonomik Dünyadan yoğun soyutlamaları da beraberinde getiriyordu. Rakamların farklı istatistiki testlerle yorumlanması sonuçların açıklanması ve yorumlanmasında farklılıklar gösteriyordu. Ayrıca neoklasik iktisadın bu tür yöntemlere yoğunlaşması ve ayrıca liberal iktisadi düzeni böylece savunması özellikle 2008 ve sonrasındaki krizlerde sorgulanmasına da yol açmıştır. Bu nedenle kıta Avrupası ve özellikle Fransa kökenli bir grup iktisatçı bu ana akım iktisadi düşünceye eleştirel bir model üzerine fikir üretmeye yönelmişlerdir. Bilindiği üzere iktisat bilimi Anglo Sakson bir gelişme göstermiştir. Neo Klasik akım ise ABD merkezli 2. Dünya savaşı sonrasında bir gelişimdir. İktisat biliminin temelini oluşturan Klasik iktisat Adam Smith ile İngiltere merkezli gelişmişse de Keynesyen akım sonrası ABD merkezli Dünya düzeninin de etkisi ile bu ülkede gelişmiş ve teorik çerçevesi oluşmuştur. Liberal klasik söylemin temelini oluşturan bu ekol diğer ülkelere de iktisadi sistem ve model ihracı yapmıştır. Neoklasik model aşırı soyutlamalı olmasına rağmen kendi içinde tutarlılığı uzun bir süre genel kabul görmesine yol açmıştır. Bununla birlikte özellikle periferi ülkelerde kontrolsüz vahşi kapitalizmin yan etkileri önemli sosyal bunalımlara yol açmıştır. Ayrıca bazı konularda model ve teori süregelen ekonomik krizlere olası çözüm önerilerinde farklı yaklaşımları göz ardı etmiştir. İşte tüm bunlar iktisat öğretiminde alternatif arayışlarını da gündeme getirmiştir. Ekonomi biliminin yapısal bir reform ihtiyacı milenyumun ilk yıllarından itibaren ABD de de gündeme getirilmiştir. Bu girişimlerden birisi de Haziran 2001 tarihinde Missouri Üniversitesinde gerçekleştirilen bir toplantıda gündeme getirilmiştir. Evrimsel İktisat konulu bir yaz okulundaki tartışmalar ve sonuç bildirgesi daha sonra Kansas deklarasyonu olarak adlandırılmıştır.

Toplantıya katılanlar açık bir bildiri ile ekonomi bilmiş eğitiminde yeniliklerin gerekliliğinin altını çizmişlerdir. Bu bildiri sonraları benzer düşüncelere sahip farklı taraflar tarafından da devam etmiştir. Bu bildiri ilk olarak Paris’de başlayan Post

Otistik İktisat Hareketi ve Cambridge Deklarasyonuna destek amaçlı ortaya çıkmıştır. Günümüzdeki iktisat teorisinin kısıtlayıcı ve özetleyici metoda sahip hareket noktası ekonomik davranışların analizine yönelik kısıtlı bir anlayış sunmaktadır. Bu durum ise günümüzdeki ekonomi temelli sorunlara gerçekçi ve pragmatik çözüm önerilerini sınırlandırmakta ve sosyoloji, psikoloji ve diğer beşeri bilimlerin iktisatla bağının kopmasına yol açmaktadır. Bu nedenle Kansas bildirisi iktisat biliminin aşağıdaki temel konularda gelişimini arttıracak bir sürece girmek durumundadır. (Real World Economics, 2001)

1. **İnsan davranışlarının daha geniş anlamda değerlendirilmesi gereklidir.** İdeal homo economicus birey rasyonel ve optimal kararlar veren olarak kabul edilir. Bu durum insan davranışlarını etkileyen pek çok diğer faktörün göz ardı edilmesine yol açmaktadır. Yani insan psikolojisini etkileyen farklı içgüdü, alışkanlık, ırk, cinsiyet ve sosyal sınıflar karar verme sürecinin değerlendirilmesinde göz önüne alınmalıdır.
2. **Kültürel değerlerin göz önüne alınması.** Ekonomik faaliyetler pek çok sosyal fenomen gibi kültürel davranış kalıpları ile etkileşim içindedir. Sosyo politik görüşler, ahlaki değer ve kurumlar bu nedenle önemlidir. Tüm bu etkenler bireylerin davranışlarını etkiler ve belirli konularda seçimlerini olumlu veya olumsuz olarak yönlendirir. Böylece sosyal ve toplumsal kimliklerde yaratım süreci iktisadi davranışlar üzerinde de doğrudan etkilidir.
3. **Tarihi sürecin göz önüne alınması.** Ekonomik gerçeklik statik değil dinamik bir süreçtir ve bu nedenle ekonomistler olguların zaman ve alan sürecinde nasıl ve neden değiştiğini incelemek zorundadırlar. Gerçekçi ekonomik araştırmalar bir konuyu incelerken sonuç odaklı değil süreç odaklı olarak çalışmak zorundadır.
4. **Bilgi için yeni teori gerekliliği.** Sosyal bilimlerde kullanılan pozitif normatif çerçeve ikilemi kullanımda sorunludur. Bu süreçte olan ve olması gereken arasındaki ilişki ontolojik açıdan değerlendirilmelidir. David Hume olandan olması gerekenin her zaman çıkarılamayabileceğini belirtir. Bilimsel bir araştırma sürecinde üstün bir kabul dahilinde bireyin değerleri

araştırma sonuçlarını etkiler ve bazı bilimsel tespitlerde istemli veya istemsiz etkide bulunur. Bu alıntılama bilimsel taleplerin daha detaylı değerlendirilmesini mümkün kılar.

5. **Ampirik temel gerekliliği.** Bilimsel çalışmalarda teorik iddiaları kanıtlamak için yapılan ampirik kanıtlardan daha fazla yararlanmak gereklidir. Özellikle ekonomi alanında herhangi bir ampirik gözlem sunmadan yapılan teorik ilkelere ağırlık vermek bu açıklamaların gerçekliği konusunda şüpheleri arttırır.
6. **Kullanılan yöntemlerin geliştirilmesi.** Bilimsel araştırma yöntemleri oldukça farklı türlerde olabilir. Bu nedenle katılımcı gözlemleri, vaka ve söylem analizleri de ekonomik araştırmalarda veri toplama ve analizinde ekonometrik yöntemler ve geleneksel modeller kadar geçerli araçlar olarak kabul edilmek zorundadır. Bir olgunun gözlenmesinde farklı veri toplama yöntemlerinin kullanılması ile farklı bakış açılarından yararlanmak bu olgu hakkında yeni bakış açıları sağlayarak bizim açıklamaya yönelik algımızı geliştirir.
7. **Disiplinler arası diyalog gerekliliği:** İktisatçılar farklı iktisadi düşünce okullarını dikkate almak ve bunlar hakkındaki gelişmeleri diğer sosyal bilimlerdeki disiplinlerle ilişkilerini gözeterek dikkate almak zorundadırlar.

4. SONUÇ

Günümüzde iktisat öğretimi oldukça güçlü bir analitik düşünce sistemi içermiş olmasına rağmen bu durum iktisatçıların bir konu üzerinde tartışarak daha geniş açılardan olayları incelemelerine engel olmaktadır. Günümüz iktisadi öğreniminde diğer sosyal bilimlerden farklı olarak felsefi ve metodolojik müzakere oldukça azdır. Eleştirel akla sahip iktisat öğrencileri profesyonel gelişme için spekülasyon meraklarını göz ardı etmekle yenliğe ve tartışmaya sıcak bakan sosyal bilimlere ekonomiye tercih etmek gibi nahoş bir seçimle karşı karşıya kalmaktadırlar. Günümüzün küresel değişen ve toplumlar arası ve toplum içinde eşitsizliklerin büyüdüğü Dünyasında çevresel tehditlerin artması yanında istikrarsız uluslararası

finansda değişen uluslararası yasal çerçevede yeni mülk ve yetki kavramları ortaya çıkmıştır. Böyle bir Dünyada bizler açık fikirli, etkili tahlil kabiliyetine sahip ahlaki sorumluluklara sahip bir iktisada sahip olmalıyız. Bunun için biz iktisatçılar ise sürekli kritik yansımaları olan, gözden geçiren ve algılarımızı geliştiren ve yaptığımız ve inandığımız iktisadi öğretiyi geliştirmeliyiz.

KAYNAKÇA

Altunöz, U. (2013). "Egemen Neo Klasik İktisat Eleştirisel Yaklaşım: Post Otistik İktisat ve 2008 Küresel Krizin Post Otistik Analizi". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 14-22.

Aydın, Y. (. 2016;). Post Otistik İktisat: İktisat Eğitimi ve Neoklasik İktisat Eleştirisi. *Selçuk Ün. Sos. Bil. Ens. Der.*, (35): 35-47.

Fullbrook, E. (2018, Ekim 13). *THE POST-AUTISTIC ECONOMICS MOVEMENT: A BRIEF HISTORY* . Alturists: [http://www.altruists.org/static/files/The%20Post-Autistic%20Economics%20Movement%20\(Edward%20Fullbrook\).pdf](http://www.altruists.org/static/files/The%20Post-Autistic%20Economics%20Movement%20(Edward%20Fullbrook).pdf) adresinden alındı

Kozal, Ö. E. (212). *Başka Bir İktisat Mümkün (mü)?* researchgate: https://www.researchgate.net/publication/311931071_Baska_Bir_Iktisat_Mumkun_mu_Post_Otistik_Iktisat_Is_it_possible_to_build_another_paradigm_on_economics_Post-Autistic_Economics adresinden alındı

Monaghan, P. (2003, Ocak 24). *Taking On 'Rational Man'*. The Chronicle of Higher Education: <https://www.chronicle.com/article/taking-on-rational-man/24901> adresinden alındı

Real World Economics. (2001, September 5). *Post Autistic Economics Newsletter*. Paecon.net: <http://www.paecon.net/PAERreview/wholeissues/issue8.htm> adresinden alındı

Real World Economics. (2018, Ekim 9). *Real World Economics Review*. paecon: <http://www.paecon.net/PAERreview/> adresinden alındı

KOSGEB Destekleri Kapsamında KOSGEB İl Müdürlüklerinin Göreceli Etkinliğinin Analizi

Oğuz KARA¹ , Asım TÜRKMEN²

Özet

Ülkemizde KOBİ'lere yönelik destek veren kurumların başında Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB) gelmektedir. KOSGEB destek programları ile KOBİ'lerin ekonomi içerisindeki payını ve etkinliğini artırmak, rekabet güçlerini artırmak ve girişimcilik kültürünü geliştirmek hedeflenmektedir. Bu çalışmada, KOSGEB il müdürlüklerinin destek bazlı performanslarının belirlenmesi ve görece etkin olmayan il müdürlüklerinin etkin düzeye gelebilmelerine yönelik politik argümanların belirlenmesi amaçlanmıştır.

KOSGEB Müdürlüklerinin göreceli verimlilik analizleri Veri Zarflama ve Malmquist Toplam Faktör Verimliliği Metodolojisi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmada 2011 sonrasında hizmet vermeye başlayan 16 KOSGEB Müdürlüğü'nün 2012-2015 dönemi boyunca vermiş olduğu KOBİ destekleri incelenmiştir. Girişimcilik destek programı açısından en etkin müdürlüklerin sırasıyla Amasya, Düzce ve Muş oldukları görülmüştür. Malmquist Toplam Faktör Verimliliği sonuçlarına göre 2012-2015 yılları arasında girişimcilik desteği kapsamında verimliliğini en çok arttıran illerin sırasıyla Erzincan, Batman ve Amasya olurken verimliliklerini en düşük olan illerin ise Kars, Sinop ve Kırıkkale olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Proje bazlı destek programı açısından ise en başarılı illerin Muş, Batman ve Düzce il müdürlükleri olduğu Proje Bazlı Destek programı kapsamında verimliliğini en çok arttıran iller sırasıyla Kars, Batman, Gümüşhane ve Düzce il müdürlükleri oldukları görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: KOSGEB Destekleri, Etkinlik Analizi, Veri Zarflama Analizi, Toplam Faktör Verimliliği,

JEL Sınıflama Kodları: M31, M39

Analysis Of Relative Effectiveness Of KOSGEB Province Directorates Within The Scope Of KOSGEB Supports

Abstract

In our country, among the establishments that support the SMEs, T. C. Small and Medium Enterprises Development and Support Administration, KOSGEB, is the leading name. KOSGEB aims to raise the activity and shares of the SMEs in the economy, to raise their capacity and power of competence, and to improve the culture of entrepreneurship with its support programmes. In this study, the aim is to detect the performances of the provincial directorates and to identify the political arguments for making the relatively passive provincial directorates become more active.

The efficiency analysis of the directorates has been done using the Data Envelopment Analysis and Malmquist Total Factor Productivity Methodology. During the research, the

¹ Dr. Öğr. Üyesi, İşletme Fakültesi, Düzce Üniversitesi, oguzkara@duzce.edu.tr

² İnsan Kaynakları Daire Başkanı, KOSGEB Genel Müdürlüğü,
asim.turkmen@kosgeb.gov.tr

SME supports of 16 of the KOSGEB provincial directorates that started giving service after 2011 have been examined for the 2012-2015 period. The directorates of Amasya, Düzce and Muş have been discovered to have the highest level of activity in the field of SME support programmes. Depending on the results of Malmquist Total Factor Productivity Methodology, between the years of 2012 and 2015, the directorates with the highest level increase in efficiency in the field of entrepreneurship support programmes have been discovered to be Erzincan, Batman and Amasya while the directorates of Kars, Sinop and Kırıkkale have been discovered to have the lowest levels of efficiency. In terms of success of the Project Based Support Programme, the directorates of Muş, Batman and Düzce have been discovered to have the highest level of success and in the terms of efficiency of the Project Based Support Programme, the provincial directorates with the highest increase in efficiency have been discovered to be Kars, Batman, Gümüşhane and Düzce.

Keywords: KOSGEB Supports, Activity Analysis, Data Envelopment Analysis, Total Factor Efficiency

JEL Classification Codes: M31, M39

1. GİRİŞ

Gelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülkede işletmelerin yaklaşık % 99'u küçük ve orta boy işletmelerden (KOBİ) oluşmaktadır. KOBİ'lerin ekonomideki sayısal ağırlığına rağmen istihdam hacmi, ihracat düzeyi, katma değer yaratımı ve yatırım alanlarındaki payları ise nispeten düşüktür. KOBİ'ler farklı ekonomik koşullara hızlı uyum sağlamaları, esnek üretim yapıları, bölgesel kalkınmadaki itici güçleri, istihdamı artırma ve yeni iş sahalarının açılmasındaki katkıları gibi nedenlerden dolayı ülkelerin ekonomik ve sosyal kalkınmasında önemli bir rol üstlenmişlerdir. KOBİ'lerin ekonomi üzerindeki bu kritik rolünden dolayı KOBİ'ler, kamu politikalarının önemli uygulama alanlarından biri haline dönüşmüştür.

Ülkemizde KOBİ politikalarının hayat bulduğu kurumların başında Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB) gelmektedir. Bir işletmenin iş fikrinin ortaya çıkmasından firmanın kurulmasına ve bu firmanın kendi ayakları üzerinde durup gelişmesine kadar devam eden süreçlerde gerekli olabilecek destek mekanizmalarının önemli bir kısmı KOSGEB tarafından sunulmaktadır. KOSGEB, tarafından oluşturulan destek programları ile KOBİ'lerin ekonomi içindeki payını ve etkinliğini artırmak, rekabet güçlerini ve düzeylerini yükseltmek, ekonomik gelişmelere uygun bir şekilde sanayide entegrasyonu gerçekleştirmek, ihracattaki paylarını artırmak, araştırma-geliştirme, yenilik ve

işbirliği faaliyetlerini desteklemek ve girişimcilik kültürünü geliştirmek hedeflenmektedir. Bu destek mekanizmaları, ülke genelinde yaygın teşkilat ağı ile (81 ilde 92 müdürlükle), sağlanan destekler tüm girişimcilere ve KOBİ'lere ulaştırılmaktadır.

KOSGEB tarafından verilen desteklerden KOBİ'lerin ne oranda yararlanabildiği, onların ticari gelişimine nasıl katkı sağladığının yanı sıra; KOSGEB il müdürlüklerinin de görelî performansları, desteklerinin etkinliğinin ölçülmesi bakımından önem arz etmektedir. KOBİ'lere yönelik Kamusal desteklerin etkilerini ortaya koymaya yönelik olarak literatürde işletme bazlı çok sayıda çalışma (Küçükkaplan ve Öztürk (2007), Öktem ve diğerleri (2007), Özçelik ve Taymaz (2008) Tan (2009), Acevedo ve Tinajero (2010), Castillo ve diğerleri (2010), Dulupçu ve Maden (2014), Kandemir ve diğerleri (2017)) olmasına karşın, KOSGEB Müdürlüklerinin destek bazlı performanslarını ölçmeye yönelik çalışmalar çok azdır. KOSGEB tarafından verilen desteklerin hem destekten yararlanan KOBİ'lerin performansı açısından hem de desteği veren kurum açısından en verimli şekilde değerlendirilmeleri kaynak tahsisi açısından son derece önemlidir.

2. KOSGEB DESTEKLERİ

Ülkeler, KOBİ'lerin ekonomideki ağırlığına paralel olacak şekilde istihdam ve katma değerden pay alabilmeleri amacıyla KOBİ'lere destek ve hizmetler sunmaktadır. Verilen destek mekanizmaları ile KOBİ'lerin rekabet güçlerini artıracak uygun faaliyetler kurgulamaktadır. KOSGEB pek çok destek programı yürütmekte ve yeni destek türleri üzerinde çalışmalarını sürdürmektedir. Mayıs 2009'da yenilenen KOSGEB Kuruluş Kanunu ile beraber imalat sektörü dışında hizmet ve ticaret sektörlerinde faaliyet gösteren KOBİ'lere de destek vermeye başlamıştır. KOSGEB; Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığının çatısı altında yer alan bir kuruluş olup, 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu'nun II sayılı cetvelinin B bölümünde sayılan özel bütçeli bir kamu kurumudur. (KOSGEB Faaliyet Raporu, 2016:1). Kurumun temel misyonu "KOBİ ve girişimcilerin rekabet güçlerini geliştirecek destek ve hizmetler sunarak ekonomik ve sosyal kalkınmadaki paylarını artırmak" tır (KOSGEB Performans Programı, 2017: 25);

KOBİ'lerin rekabet güçlerinin artırılması, katma değer yaratma Potansiyellerinin artırılması ve finansman ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla bir takım destek programları hazırlanmıştır³. Her bir destek programı için verilen destek oranları bölgelere göre değişiklik göstermektedir. Destekleme oranlarında yatırım teşvik bölgeleri sınıflandırması esas alınmaktadır. Önemli bazı destek programlarının içeriği ve kapsamı şu şekildedir (KOSGEB, Destekler 2018):

Girişimcilik Destek Programı: Girişimciliğin geliştirilmesi, yeni girişimcilerin ortaya çıkarılması ve katma değeri yüksek, finansal anlamda güçlü işletmeler kurmak amacıyla oluşturulmuş olan Girişimcilik Destek Programı; Uygulamalı Girişimcilik Eğitimi, Yeni Girişimci Desteği, İş Geliştirme Merkezi (İŞGEM) Desteği ve İş Planı Ödülünden oluşmaktadır (Girişimcilik Destek Programı Uygulama Esasları 2017;1-3).

Genel Destek Programı: KOBİ'lerin yurt içi ve yurt dışı pazar paylarını artırmak amacıyla tanıtım ve pazarlama faaliyetlerinin geliştirilmesi amaçlarıyla oluşturulan Genel Destek Programı; Yurt İçi Fuar Desteği, Yurt Dışı İş Gezisi Desteği, Eşleştirme Desteği, Nitelikli Eleman İstihdam Desteği, Danışmanlık Desteği, Eğitim Desteği, Enerji Verimliliği Desteği, Tasarım Desteği, Sınai Mülkiyet Hakları Desteği, Belgelendirme Desteği, Test, Analiz ve Kalibrasyon Desteği, Bağımsız Denetim Desteği, Gönüllü Uzmanlık Desteği ve Lojistik Desteği'nden oluşmaktadır.

İşbirliği Güçbirliği Destek Programı: KOBİ'lerin ortak tedarik, ortak tasarım, ortak pazarlama, ortak laboratuvar, ortak imalat, ortak hizmet sunumu ve benzeri konularda işbirliği yapmalarına olanak sağlanmaktadır. Bu destek kapsamında bir araya gelen firmaların Orta-Yüksek ve Yüksek Teknoloji alanlarında ortak imalatı teşvik etmek amacıyla işbirliği-güçbirliği projelerinin desteklenmesi amaçlanmaktadır.

KOBİ Proje Destek Programı: KOBİ Proje Destek Programı ile işletmelere özgü sorunların yine işletmeler tarafından projelendirildiği durumlarda proje

³ KOSGEB Destekleri Bölümü, KOSGEB'in resmi sayfasında yer alan destekler bölümünden derlenmiştir. Desteklerin ayrıntılı bilgisine <http://www.kosgeb.gov.tr> adresinden ulaşılabilir.

kapsamındaki maliyetlerin desteklenebildiği bir programdır. Bu destek programı ile KOBİ'lerde proje kültürü ve bilincinin oluşturulması ve işletmelerin proje yapabilme kapasitelerinin geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Program kapsamında işletmelerin; üretim, yönetim-organizasyon, pazarlama, dış ticaret, insan kaynakları, mali işler ve finans, bilgi yönetimi ve bunlarla ilişkili alanlarda sunacakları projeler desteklenir.

KOBİ Gelişim Destek Programı (KOBİGEL): KOBİ'lerin ekonomideki paylarının ve etkinliklerinin artırılması ve KOBİ'lerin rekabet güçlerinin ve sağladıkları katma değerini yükseltilmesi amacıyla KOBİ Gelişim Destek Programı (KOBİGEL) tasarlanmıştır. Bu destek programı ile ülkenin ulusal ve uluslararası hedefleri doğrultusunda KOBİ'lerin geliştirilmesi ve desteklenmesi amaçlanmaktadır.

KOBİ Teknoyatırım - KOBİ Teknolojik Ürün Yatırım Destek Programı: Öncelikli teknoloji alanlarında yer alan Ar-Ge ve yenilik faaliyetleri sonucu ortaya çıkan yeni ürün/ürünleri ticarileştirmek, ülke ekonomisine katma değer oluşturmak, uluslararası pazarlarda yer alarak teknolojik ürün ihracatını artırmak için işletmelerin yapacakları teknolojik ürün yatırımlarının desteklenmesidir.

Ar-Ge, İnovasyon ve Endüstriyel Uygulama Destek Programı: Bilim ve teknolojiye dayalı yeni fikir ve buluşlara sahip küçük ve orta ölçekli işletmeler ile girişimcilerin geliştirilmesi amacıyla Ar-Ge, İnovasyon destek programı geliştirilmiştir. Bu destek kapsamında yeni ürün, yeni süreç, bilgi ve/veya hizmet üretilmesi konularında yürütülen projelerin KOSGEB tarafından desteklenmesi amaçlanmaktadır.

Teknolojik Ürün Tanıtım ve Pazarlama (Teknopazar) Destek Programı: Ar-Ge ve İnovasyon projelerinin sonuçlarının ticarileştirilmesine yönelik destek mekanizması oluşturmak amacıyla Teknolojik Ürün Tanıtım ve Pazarlama Destek Programı (TEKNOPAZAR) oluşturulmuştur. Bu destek kapsamında; Teknoloji Tabanlı KOBİ'lerin uluslararası pazarlarda rekabet güçlerinin artırılması, Teknolojik Ürüne yönelik Tanıtım ve Pazarlama faaliyetlerinin desteklenmesi amaçlanmaktadır.

Uluslararası Kuluçka Merkezi ve Hızlandırıcı Destek Programı: Destek programı ile Ar-Ge ve inovasyon faaliyetleri ülke içerisinde geliştirilen orta üst teknolojik ürünlerin küresel piyasalarda yer edinebilmesi ve ihracatın yapılabilmesi için uluslararası kuluçka merkezi kurulması ve KOBİ'lerin bu programlara katılmasının desteklenmesi amaçlanmaktadır. Yerli teknolojileri yoğun olarak kullanan başlangıç işletmelerin, gelişmiş küresel girişimcilik eko-sistemlerine dahil edilmesini teşvik etmeyi hedefleyen bir programdır. Bu program Uluslararası Kuluçka Merkezi Kurma Programı ve Uluslararası Hızlandırıcı Programı olmak üzere iki alt programdan oluşmaktadır.

KOBİ Kredi Faiz Desteği: Küçük ve orta ölçekli işletmelere uygun koşullarda finansal destek temin edilerek, üretim, kalite ve standartlarını artırmaları, finansman sorunlarının çözümü, istihdam yaratmaları, uluslararası düzeyde rekabet etmelerinin sağlanması amacıyla kredi faiz desteği geliştirilmiştir. KOBİ Kredi Faiz Desteği, KOBİ'lerin finansman sorunlarının çözümüne ilişkin olarak yatırım, işletme sermayesi ve ihracata yönelik Türk Lirası veya döviz cinsinden kullanılacak kredilerin faiz/kar payı, komisyon vb. giderlerinin KOSGEB tarafından karşılanmasını kapsar.

3. VERİ SETİ VE YÖNTEM

KOSGEB il müdürlüklerinin destek programları bazında görece performanslarının analiz edilebilmesi amacıyla çok sayıdaki KOSGEB destekleri üç ayrı grup/başlık altında toplanmıştır. Bu başlıklardaki destekler, Girişimcilik Desteği, Genel Destek ve Proje Bazlı Destekleri içermektedir. Analize 2012 yılından sonra kurulmuş olan 16 KOSGEB İl müdürlüğü dahil edilmiştir. Tüm KOSGEB İl müdürlüklerinin analize dâhil edilmeyişinin temel sebebi KOSGEB il müdürlüklerinin aynı zamanlarda kurulmamış olmalarıdır. İlk kurulan KOSGEB İl Müdürlüklerinin genelde büyük şehirlerde kurulmuş olmaları nedeniyle İl Müdürlükleri arasındaki ölçek farklılığı sonuçlara tesir edebilecektir. Gözlem kümesinin daha homojen olması için 2012 yılından sonra kurulan İl Müdürlükleri analize dahil edilmiştir. Analiz dönemi 2012-2015 dönemi olup her bir destek grubunda kullanılan değişkenler ve tanımları şu şekildedir:

Girişimcilik desteği birçok KOSGEB’in en yoğun olarak verdikleri destek türüdür. Girişimcilik desteği programı açısından KOSGEB İl Müdürlüklerinin performanslarının ölçülmesinde biri çıktı değişkeni üçü girdi değişkeni olmak üzere dört değişken kullanılmıştır.

Tablo 1: Girişimcilik Destek Programı Analizinde Kullanılan Değişkenler

Çıktı Değişkeni	Tanımlama
Girişimcilik Desteği	KOSGEB İl Müdürlüklerince Kullanımı gerçekleşmiş Girişimcilik Desteğinin parasal değeri
Girdi Değişkeni	Tanımlama
Personel Sayısı	KOSGEB İl müdürlüğünde Çalışan Toplam Personel (Müdür, Uzman, Uzman Yardımcıları)
Girişimci Belge Sayısı	Söz konusu yıl içinde yapılan eğitimlerde başarılı olan Girişimcilere verilen belge sayısı
Girişimci Desteği Alan Sayısı	Söz Konusu yıl içinde Girişimcilik belgesine sahip olupta destekten yararlanan kişi sayısı

Girdi ve çıktı seçiminde, çoğu zaman konuyla ilgili uzman görüşler, geçmiş deneyimler ve kurumsal bilgi yol gösterici olmaktadır. Bu nedenle Girişimcilik destek programı özelinde değişken seçiminde analize dahil olan KOSGEB İl Müdürlükleri başta olmak üzere KOSGEB İdaresi Başkanlığında çalışan uzmanların görüşleri alınarak belirlenmiştir. Söz konusu değişkenler KOSGEB Genel merkezi istatistiklerinden şahsen elde edilen verilerden derlenmiştir. Çıktı değişkeni parasal bir büyüklük olduğundan analizlerde kullanılmadan önce GSYİH deflatörü kullanılarak fiyat etkisinden arındırılmıştır.

Genel desteği programı açısından KOSGEB İl Müdürlüklerinin performanslarının ölçülmesinde biri çıktı değişkeni ikisi girdi değişkeni olmak üzere üç değişken kullanılmıştır. Analizlerde kullanılan çıktı ve girdi değişkenleri aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

Tablo 2: Genel Destek Programı Analizinde Kullanılan Değişkenler

Çıktı Değişkeni	Tanımlama
Genel Destek	KOSGEB İl Müdürlüklerince Kullanımı gerçekleşmiş Yurt İçi Fuar Desteği, Yurt Dışı İş Gezisi Desteği, Eşleştirme Desteği, Nitelikli Eleman İstihdam Desteği, Danışmanlık Desteği, Eğitim Desteği, Enerji Verimliliği Desteği, Tasarım Desteği, Sınai Mülkiyet Hakları Desteği, Belgelendirme Desteği, Test, Analiz ve Kalibrasyon Desteği, Bağımsız

	Denetim Desteği, Gönüllü Uzmanlık Desteği ve Lojistik Desteği toplamlarının parasal değeri
Girdi Değişkeni	Tanımlama
Personel Sayısı	KOSGEB İl müdürlüğünde Çalışan Toplam Personel (Müdür,Uzman, Uzman Yardımcıları)
Üye Sayısı	KOSGEB İl müdürlüklerine kaydı olan gerçek ve tüzel kişilikleri bulunan firma sayısı

Proje Bazlı Destekler programı KOBİ'lerin hazırlayacakları proje doğrultusunda KOSGEB desteklerinden yararlanabildiği bir destek türüdür. Çalışmada proje bazlı verilen destekler tek bir çatı altında toplanarak analiz edilmiştir. Proje bazlı destekler programında, Girişimcilik Desteği, Kobi Proje desteği, Kobi Gelişim Desteği, Ar-ge İnavasyon ve Endüstriyel Uygulama Desteği ve İşbirliği-Güçbirliği desteği yer almaktadır.

Proje bazlı destekler programı açısından KOSGEB İl müdürlüklerinin performanslarının ölçülmesinde biri çıktı değişkeni ikisi girdi değişkeni olmak üzere üç değişken kullanılmıştır.

Tablo 3: Proje Bazlı Destek Programları Analizinde Kullanılan Değişkenler

Çıktı Değişkeni	Tanımlama
Proje Bazlı Destekler	KOSGEB İl Müdürlüklerince Kullanımı gerçekleşmiş Girişimcilik Desteği, Kobi Proje desteği, Kobi Gelişim Desteği, Ar-ge, İnavasyon ve Endüstriyel Uygulama Desteği ve İşbirliği-Güçbirliği Desteği toplamlarının parasal değeri
Girdi Değişkeni	Tanımlama
Personel Sayısı	KOSGEB İl müdürlüğünde Çalışan Toplam Personel (Müdür,Uzman, Uzman Yardımcıları)
Üye Sayısı	KOSGEB İl müdürlüklerine kaydı olan gerçek ve tüzel kişilikleri bulunan firma sayısı

Analize 2012 yılından sonra kurulmuş olan 15 KOSGEB İl müdürlüğü dahil edilmiştir. Çankırı KOSGEB İl Müdürlüğü analizden çıkarılmıştır. Bu il müdürlüğünün 2012 ve 2013 yıllarında birçok proje bazlı destek kullandıramadığı ve eksik verilerin tespit edilmesi nedeniyle sonuçlar üzerine tesir etmemesi için analiz dışında bırakılmıştır.

KOSGEB il müdürlüklerinin destek programları bazında görelî performanslarının analiz edilebilmesi amacıyla matematiksel programlama tabanlı

Charnes ve diğeri (1978) tarafından geliştirilen Veri Zarflama Analizi (DEA) yaklaşımı ve Fischer, Tornqvist ve Malmquist tarafından geliştirilen Toplam Faktor Verimliliği (TFP) yaklaşımları kullanılmıştır. Bu yöntemler karar birimlerinin göreceli performansını Farrell'in yaklaşımı çerçevesinde inceleme olanağı sağlamaktadırlar.

DEA yöntemi, etkinlik ölçümlerinde literatürde oldukça geniş bir uygulama alanı bulan bir etkinlik ölçüm yöntemidir (Yiğit ve Esen, 2017: 2). DEA analizinin temel mantığında, seçilen birimlerin girdi ve çıktıların incelenmesi ve bu girdi ve çıktılar arasında en iyi oranları verenlerin seçilerek bir etkinlik sınırının oluşturulması yatmaktadır.(Duranay, 2017: 133). Bu etkinlik sınırı üzerinde yer almayan birimlerinin, etkinlik sınırına olan uzaklıklarına bakılarak etkinlik dereceleri hesaplanır. DEA analizinde amaç, etkin olan veya etkin olmayan karar birimlerini göreceli olarak belirlemek ve etkin olmayan karar birimlerinin etkinsizlik durumlarının kaynağını belirlemektir (Ulucan ve Atıcı, 2010: 183).

DEA analizinin orijinal şekli, bu modeli kurgulayan Charnes, Cooper ve Rhodes'un adlarının baş harfleriyle anılan "CCR modeli" olarak bilinmektedir. Sonraki modeller CCR modeli üzerine inşa edilmiştir. CCR modeli, ölçeğe göre sabit getiri varsayımı altında karar birimlerinin toplam etkinlik değerini, BCC modeli ise ölçeğe göre değişken getiri varsayımı altında karar birimlerinin teknik etkinliğini hesaplamaktadır (Özek, 2015: 106).

CCR Modeli, karar verme birimlerinin çıktı miktarları sabitken en etkin çıktı düzeyinin elde edilebilmesi için girdi bileşimlerinin ne miktarda azaltılması gerektiğini inceleyen modeldir. CCR modeli, tüm girdi ve çıktı düzeylerinin negatif olmayan bir değere sahip olduğu, $x_{ij} \geq 0, y_{ij} \geq 0$, varsayımı altında j karar verme birimi tarafından üretilen r çıktı miktarını göstermektedir. Modelde değişkenler, k karar biriminin i girdi ve r çıktıları için vereceği ağırlıklardır. Bu ağırlıklar sırasıyla v_{ik} ve u_{rk} olarak gösterilmektedir. Modelde amaç ağırlıklandırılmış çıktılarının toplam ağırlıklandırılmış girdilere oranını maksimize etmektir (Ramanathan, 2003: 26). CCR modelinin "oransal şekli" şöyle gösterilebilir:

$$\max h_k = \frac{\sum_{r=1}^s u_{rk} Y_{rk}}{\sum_{i=1}^m v_{rk} X_{jk}}$$

Kesirli programlama modeli doğrusal programlama modeline dönüştürülebilir. Bu dönüşüm amaç fonksiyonunun paydasının 1'e eşitlenip bir kısıt haline getirmesi ile olur. Bu çevrim sonucu oluşan model aşağıdaki gibi tanımlanır.

$$\max h_k = \sum_{r=1}^s u_{rk} Y_{rk}$$

st

$$\sum_{r=1}^s u_{rk} Y_{rj} - \sum_{i=1}^m v_{ik} X_{ij} \leq 0 ; \quad j = 1, \dots, n$$

$$\sum_{i=1}^m v_{jk} X_{ik} = 1$$

$$u_{rk} \geq 0 ; \quad r = 1, \dots, s$$

$$v_{ik} \geq 0 ; \quad r = 1, \dots, m$$

Doğrusal forma dönüşümde h_k etkinlik düzeyini; u_{ik} ve v_{rk} ise sırasıyla çıktılara ve girdilere atanan ağırlıkları ifade eder.

Parametrik olmayan DEA metodu statik bir analiz olup, tek bir dönemdeki KVB'lerin verilerini kullanarak analiz yapmaktadır. Ancak etkinliği saptanmış bir KVB, daha sonraki dönemlerde teknolojik ve yönetsel nedenler gibi etkenler sebebiyle etkinliğini yitirebilir ve de referans olma özelliğini kaybedebilir. Bu açıdan etkinliğin değerlendirilmesi sürecinde, zaman içerisinde meydana gelebilecek değişimin incelenmesi amacıyla Fischer, Tornqvist ve Malmquist tarafından Toplam Faktör Verimliliği (Total Factor Productivity-TFP) Endeksleri geliştirilmiştir (Kirikal 2005: 567).

Malmquist Toplam Faktör Verimliliği Endeksi, her bir veri noktasının ortak teknolojiye göre olan uzaklarının oranını hesap ederek iki veri noktası arasındaki toplam faktör verimliliğindeki değişimi hesaplamaktadır (Eroğlu ve Seçkiner, 2017: 48).

$$d(x, y) = \text{Enk.} \{ \delta : (y/\delta) \in S \}$$

Uzaklık fonksiyonu $d(x, y)$ 'nin alacağı değerler, y vektörü S sınırı üzerinde ise 1'e eşit; teknik etkin olmayan bir noktayı tanımlıyorsa 1'den küçük ve y vektörü S dışındaki bir noktayı tanımlıyorsa 1'den büyük olacaktır.

Malmquist endeksinde uzaklık fonksiyonları, girdi ve de çıktı tabanlı olarak ele alınabilir. Girdi tabanlı uzaklık fonksiyonu, çıktı vektörü sabitken, girdi vektörünün minimum oransal daralmasını dikkate alırken çıktı tabanlı uzaklık fonksiyonu ise, girdi vektörü sabitken, çıktı vektörünün maksimum oransal artışını dikkate alır. Çıktı tabanlı uzaklık fonksiyonunda üretim teknolojisi, çıktı kümesi R^t kullanılarak tanımlanmaktadır. Üretim teknolojisi R^t her dönem için ($t=1, \dots, T$) girdilerin ($x^t \in R_+^M$) çıktılara ($y^t \in R_+^M$) dönüşümünü göstermektedir. Yani, $x_t = (x_1, \dots, x_K)$, girdi vektörü kullanılarak üretilebilecek çıktı vektörü çıktılar $y_t = (y_1, \dots, y_M)$, olacaktır.

$$R^t = \{(x_t, y_t) : x_t \rightarrow y_t\}$$

Färe ve diğerleri (1994) izlenerek bu metodoloji şu şekilde ifade edilebilir.

$$d_0^t(x_t, y_t) = \min\{\theta : (x_t, \frac{y_t}{\theta}) \in R^t\}$$

$$\min\{\theta : (x^t, \theta y^t) \in R^t\}^{-1}$$

Eğer (x_t, y_t) verileri t dönemi üretim sınırının üzerinde ise uzaklık $d_0^t(x_t, y_t) = 1$ olur ve üretim için tam etkinlik söz konusu olur. Eğer $d_0^t(x_t, y_t) \leq 1$ ise üretimin t döneminde etkin değildir. Farklı dönemlerdeki teknik etkinliği ve etkinlikteki değişim için uzaklık fonksiyonu şu şekilde yazılabilir:

$$d_0^t(x_{t+1}, y_{t+1}) = \min\{\theta : (x_{t+1}, y_{t+1}/\theta) \in R^t\}$$

Bu endeks, t dönemi teknolojisi altında x^{t+1} veri girdi seti ile y^{t+1} çıktısında ortaya çıkacak maksimum oransal değişmeyi ve $t+1$ teknolojisine nispeten veri x^t girdi seti ile y^t çıktısında ortaya çıkacak maksimum oransal değişmeyi ölçer (Mao ve Koo, 1996: 6).

$$M_0^t = \frac{d_0^t(y^{t+1}, x^{t+1})}{d_0^t(y^t, x^t)}$$

Bu endeks t+1 döneminden t dönemine olan teknik etkinlikleri değişmelerin neden olduğu verimlilik değişmelerini ölçer. t+1 döneminden t dönemine olan teknik etkinlik değişmeleri, t+1 dönemi teknolojisi altında da ölçülebilir:

$$M_1^{t+1} = \frac{d_0^t(y^{t+1}, x^{t+1})}{d_0^t(y^t, x^t)}$$

Färe ve diğerleri (1994) iki endeksin geometrik ortalaması olarak aşağıdaki gibi ifade etmişlerdir.

$$m_0(y^t, x^t, y^{t+1}, x^{t+1}) = \left[\left(\frac{d_0^t(y^{t+1}, x^{t+1})}{d_0^t(y^t, x^t)} \right) \times \left(\frac{d_0^{t+1}(y^{t+1}, x^{t+1})}{d_0^{t+1}(y^t, x^t)} \right) \right]^{\frac{1}{2}}$$

Bu denklemde $d_0^t(y^{t+1}, x^{t+1})$ notasyonu, (t+1) gözlemlerinden (t) dönemi teknolojisine olan uzaklığı temsil etmektedir. Bu denklem aşağıdaki kalıpla gösterilebilir.

$$m_0(y^t, x^t, y^{t+1}, x^{t+1}) \frac{d_0^{t+1}(y^{t+1}, x^{t+1})}{d_0^t(y^t, x^t)} \left[\left(\frac{d_0^t(y^{t+1}, x^{t+1})}{d_0^{t+1}(y^{t+1}, x^{t+1})} \right) \times \left(\frac{d_0^t(y^t, x^t)}{d_0^{t+1}(y^t, x^t)} \right) \right]^{\frac{1}{2}}$$

Denklemde parantez dışı, (t) ve (t+1) yılları arasındaki çıktı-eksenli teknik etkinlikteki değişmeyi ölçmektedir (Kök ve Deliktaş 2003: 241). M0 endeksinin 1'den büyük olması, toplam faktör verimliliğinin iyileştiğini, bu değer 1'den küçük olması ise verimliliğin (t+1) dönemde azaldığını gösterir.

4. UYGULAMA SONUÇLARI

Girişimcilik desteği programı kapsamında KOSGEB İl Müdürlüklerinin görelilik etkinlik skorları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 1. Girişimcilik Desteği Program Teknik Etkinlik Sonuçları

Karar Birimleri	Teknik Etkinlik Düzeyleri (TE)				
	2012	2013	2014	2015	ORTALAMA
AMASYA	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000
BATMAN	0.874	1.000	1.000	1.000	0.969
BİLECİK	0.677	0.733	0.845	0.904	0.790
BURDUR	0.640	0.952	0.907	0.853	0.838

ÇANKIRI	0.776	0.919	0.735	0.656	0.772
DÜZCE	1.000	1.000	0.960	1.000	0.990
EDİRNE	0.535	0.770	0.737	0.768	0.703
ERZİNCAN	0.412	0.855	0.903	0.815	0.746
GÜMÜŞHANE	0.662	1.000	1.000	0.998	0.915
KARS	0.709	0.661	0.824	0.706	0.725
KIRIKKALE	1.000	0.862	0.913	0.944	0.930
KIRŞEHİR	1.000	0.601	0.586	0.986	0.793
KİLİS	0.812	1.000	0.946	0.899	0.914
MUŞ	1.000	0.993	0.940	1.000	0.983
SİNOP	1.000	0.724	0.703	0.833	0.815
UŞAK	0.695	0.696	1.000	0.650	0.760
ORTALAMA	0.800	0.860	0.875	0.876	0.853

Teknik Etkinlik skorları incelendiğinde 2012 yılı için Amasya, Düzce, Kırıkkale, Kırşehir, Muş ve Sinop il müdürlüklerinin; 2013 yılı için Amasya, Batman, Düzce, Gümüşhane ve Kilis İl müdürlüklerinin; 2014 yılı için Amasya, Batman, Gümüşhane ve Uşak İl Müdürlüklerinin ve son olarak 2015 yılında Amasya, Batman, Düzce ve Muş il müdürlüklerinin etkin oldukları görülmüştür. Amasya ilinin Girişimcilik desteği programında tüm yıllarda etkin olduğu görülmektedir. Amasya'yı sırasıyla Düzce, Muş ve Batman illerinin takip ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Ortalama olarak Girişimcilik desteğinde en etkinsiz olan illerin sırasıyla Edirne, Kars ve Erzincan oldukları görülmektedir.

Elde edilen sonuçlardan hareketle Girişimcilik kültürünün, proje yazma kültürünün ilin demografik yapısına göre farklılıklar gösterdiği anlaşılmaktadır. Girişimcilik desteğinde Amasya ve Düzce illerinin önde olması, bu illerdeki girişimcilik yapısına ve bölgenin ticari açıdan ulaşım imkânlarının kolay olmasına bağlıdır. Ayrıca sanayi sektörü dışında hizmet sektörünün de bu illerde gelişmiş olması girişimcilik kültürünün yaygınlaşmasında önemli bir etkidir. Girişimcilik desteğinde göreceli olarak en başarısız illerin başında Edirne ve Kars'ın olması da beklenen bir durumdur. Bölgede tarımsal işletmelerin yoğun olması ve söz konusu illerin sınır illerimiz olması ticari aktivitelerin görece düşük olmasına yol açmakta bu durum ise girişimcilik kültürünü olumsuz etkilemektedir.

Girişimcilik desteğinin yıl bazında değerlendirildiğinde, tüm illerin ortalama etkinlik (0.80, 0.86, 0.875 ve 0.876) skorlarından hareketle her geçen yıl etkinlik düzeylerinin giderek arttığını söylemek mümkündür. Bu sonuçtan hareketle KOSGEB İl Müdürlükleri kendi çalışma sahalarında girişimcilik kültürünün artmasına katkıda buldukları anlaşılmaktadır.

Tablo 5. Girişimcilik Desteği Programı Malmquist Toplam Faktör Verimliliği (TFV) Sonuçları

Karar Birimleri	Malmquist Toplam Faktör Verimliliği (TFV) Sonuçları					
	2012-2013	2013-2014	2015-2016	TE Değişim (Catch-Up)	Teknolojik Değişim Ort.	Malmquist (TFV) Ortalama
AMASYA	1,482	1,250	0.664	1.000	1.071	1.071
BATMAN	1,640	1,194	0.847	1.046	1.132	1.184
BİLECİK	1,130	0.922	1,006	1.101	0.922	1.015
BURDUR	1,683	0.782	0.924	1.101	0.970	1.068
ÇANKIRI	1,222	0.644	0.848	0.946	0.924	0.874
DÜZCE	1,287	0.904	1,038	1.000	1.065	1.065
EDİRNE	1,485	0.768	0.946	1.128	0.909	1.025
ERZİNCAN	2,511	0.954	0.893	1.255	1.027	1.289
GÜMÜŞHANE	1,555	0.811	0.874	1.147	0.901	1.033
KARS	0.960	1,000	0.796	0.999	0.915	0.914
KIRIKKALE	0.966	1,014	0.865	0.981	0.965	0.947
KIRŞEHİR	0.751	0.756	1,608	0.995	0.975	0.970
KİLİS	1,583	0.697	0.876	1.034	0.956	0.989
MUŞ	1,152	0.870	0.982	1.000	0.995	0.995
SİNOP	0.911	0.924	1,006	0.941	1.005	0.946
UŞAK	1,222	1,207	0.638	0.978	1.002	0.980
ORTALAMA	1,291	0.902	0.906	1.038	0.981	1.018

Malmquist toplam faktör verimlilikleri incelendiğinde genel olarak inceleme dönemi içinde Girişimcilik desteğinde ölçüğe göre artan bir getiri (TFV 1.018) olduğunu söylemek mümkündür. Amasya, Batman, Bilecik, Burdur, Düzce, Edirne, Erzincan ve Gümüşhane il müdürlükleri için artan verimler geçerli iken Çankırı, Kars, Kırıkkale, Kırşehir, Kilis, Muş, Sinop ve Uşak il müdürlükleri için azalan verimler geçerli olmuştur. 2012-2016 yılları arasında girişimcilik desteği

kapsamında verimliliğini en çok arttıran illerin sırasıyla Erzincan, Batman ve Amasya olduğu verimliliklerini en çok azaltan illerin ise Kars, Sinop ve Kırıkkale oldukları görülmektedir.

Genel destek programı kapsamında KOSGEB İl Müdürlüklerinin görelî etkinlik skorları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 2. Genel Destek Programı Teknik Etkinlik Sonuçları

Karar Birimleri	Teknik Etkinlik Düzeyleri (TE)				
	2012	2013	2014	2015	ORTALAMA
AMASYA	1.000	0.467	0.387	0.812	0.667
BATMAN	0.491	0.652	0.709	0.747	0.650
BİLECİK	0.952	0.811	0.928	1.000	0.923
BURDUR	0.751	0.586	0.569	0.588	0.624
ÇANKIRI	0.903	0.704	1.000	0.499	0.777
DÜZCE	0.613	0.556	1.000	1.000	0.792
EDİRNE	0.533	0.540	0.378	0.436	0.472
ERZİNCAN	0.477	0.435	0.374	0.312	0.400
GÜMÜŞHANE	0.228	0.572	0.279	0.153	0.308
KARS	0.249	0.332	0.266	0.295	0.286
KIRIKKALE	0.476	0.401	0.532	0.744	0.538
KIRŞEHİR	0.499	0.438	0.612	0.481	0.508
KİLİS	1.000	0.940	0.314	0.576	0.708
MUŞ	0.164	0.475	0.313	0.650	0.401
SİNOP	0.709	0.633	0.643	0.716	0.675
UŞAK	1.000	1.000	0.786	0.687	0.868
GENEL ORTALAMA	0.628	0.596	0.568	0.606	0.600

Teknik Etkinlik skorları incelendiğinde 2012 yılı için Amasya, Kilis ve Uşak İl Müdürlüklerinin, 2013 yılı için Uşak İl Müdürlüğünün, 2014 yılı için Çankırı ve Düzce İl Müdürlüklerinin ve son olarak 2015 yılında Bilecik ve Düzce İl Müdürlüklerinin etkin oldukları görülmüştür. Teknik etkinlik ortalamaları dikkate alındığında en başarılı illerin Bilecik ve Uşak İl Müdürlükleri olduğu görülmektedir.

Genel destek programı yıl bazında değerlendirildiğinde, tüm illerin ortalama etkinlik (0.62, 0.59, 0.56 ve 0.60) skorlarından hareketle 2012'den 2013'e etkinlik

düzeı azalırken 2014'den 2015'e etkin düzeının yıl bazında arttığı görülmüştür. Etkinlik skorlarından hareketle genel destek kapsamında KOSGEB İl müdürlüklerinin etkin Bilecik ve Uşak dışında etkin çalışmadıkları görülmektedir. Yıllar itibarıyla ortalama etkinlik düzeının (TE = 0.60) olması Genel destek programında il müdürlüklerinin toplu olarak düşük performans düzeylerinde olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 3. Genel Destek Programı Malmquist Toplam Faktör Verimliliği (TFV) Sonuçları

Karar Birimleri	Malmquist Toplam Faktör Verimliliği (TFV) Sonuçları					
	2012-2013	2013-2014	2015-2016	TE Değişim (Catch-Up)	Teknolojik Değişim Ort.	Malmquist (TFV) Ortalama
AMASYA	0.692	0.779	1,794	0.933	1,060	0.989
BATMAN	1,819	1,059	0.896	1,150	1,043	1,199
BİLECİK	1,046	1,354	1,166	1,017	1,163	1,182
BURDUR	1,147	0.928	0.886	0.921	1,064	0.981
ÇANKIRI	0.981	1,681	0.502	0.821	1,144	0.939
DÜZCE	1,359	1,659	0.800	1,177	1,034	1,217
EDİRNE	1,531	0.656	0.905	0.935	1,035	0.968
ERZİNCAN	1,198	0.942	0.791	0.868	1,110	0.963
GÜMÜŞHANE	2,941	0.578	0.594	0.875	1,146	1,003
KARS	1,621	0.947	1,209	1,057	1,162	1,229
KIRIKKALE	1,155	1,306	1,238	1,160	1,062	1,232
KIRŞEHİR	1,207	1,447	0.724	0.988	1,094	1,081
KİLİS	0.915	0.396	1,995	0.832	1,078	0.897
MUŞ	3,237	0.779	2,260	1,584	1,128	1,787
SİNOP	1,203	1,082	1,042	1,003	1,103	1,107
UŞAK	1,523	0.714	0.733	0.882	1,051	0.927
ORTALAMA	1,537	0.950	1,004	0.998	1,091	1,090

Malmquist toplam faktör verimlilikleri incelendiğinde genel olarak inceleme dönemi içinde Genel destek programında ölçeye göre artan bir getiri (TFV 1.09) olduğunu söylemek mümkündür. Batman, Bilecik, Düzce, Gümüşhane, Kars, Kırıkkale, Kırşehir, Muş ve Sinop il müdürlükleri yıllar itibarıyla artan verimler geçerli iken Amasya, Burdur, Çankırı, Edirne, Erzincan, Kilis ve Uşak il

müdürlükleri için azalan verimler geçerli olduğu görülmektedir. 2012-2016 yılları arasında Genel Destek Programı kapsamında verimliliğini en çok arttıran iller sırasıyla Muş, Kırıkkale, Kars ve Düzce olduğu verimliliklerini en çok azaltan illerin ise Kilis, Uşak ve Çankırı il müdürlükleri oldukları görülmektedir.

Proje bazlı destek programı kapsamında KOSGEB İl Müdürlüklerinin görelî etkinlik skorları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 4. Proje Bazlı Destek Programı Teknik Etkinlik Analiz Sonuçları

Karar Birimleri	Teknik Etkinlik Düzeyleri (TE)				
	2012	2013	2014	2015	ORTALAMA
AMASYA	1.000	1.000	0.618	0.452	0.768
BATMAN	0.460	1.000	1.000	0.999	0.865
BİLECİK	0.269	0.351	0.321	0.449	0.348
BURDUR	0.455	0.776	0.459	0.424	0.529
DÜZCE	0.732	0.777	0.833	1.000	0.836
EDİRNE	0.714	0.391	0.193	0.117	0.354
ERZİNCAN	0.668	0.578	0.580	0.638	0.616
GÜMÜŞHANE	0.234	0.178	0.261	0.356	0.257
KARS	0.103	0.156	0.249	0.302	0.203
KIRIKKALE	0.442	0.863	0.559	0.617	0.620
KIRŞEHİR	0.378	0.235	0.263	0.408	0.321
KİLİS	0.810	0.862	0.382	0.532	0.647
MUŞ	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000
SİNOP	0.989	0.838	0.344	0.454	0.656
UŞAK	0.701	0.791	0.518	0.335	0.586
ORTALAMA	0.597	0.653	0.505	0.539	0.574

Teknik Etkinlik skorları incelendiğinde 2012 yılı için Amasya, ve Muş il müdürlüklerinin, 2013 yılı için Amasya, Batman ve Muş İl müdürlüklerinin, 2014 yılı için Batman ve Muş il müdürlüklerinin ve son olarak 2015 yılında Düzce ve Muş il müdürlüklerinin etkin oldukları görülmüştür. Teknik etkinlik ortalamaları dikkate alındığında en başarılı illerin tüm yıllarda etkin olan Muş ile Batman ve Düzce il müdürlükleri olduğu görülmektedir. Proje Bazlı Destek programı kapsamında etkinlik ortalaması en düşük illerin ise sırasıyla Kars, Gümüşhane ve Kırşehir oldukları görülmektedir.

Proje Bazlı Destek programı yıl bazında değerlendirildiğinde, tüm illerin ortalama etkinlik (0.59, 0.65, 0.50 ve 0.53) skorlarından hareketle 2012'den 2013'e etkinlik düzeyi artarken 2013'ten 2014'e TE düzeyi % 29.3 oranında azalmıştır. Buna karşılık 2014'den 2015'e etkin düzeyinin yıl bazında % 6.73 oranında arttığı görülmüştür. Etkinlik skorlarından hareketle Proje Bazlı Destek programı kapsamında KOSGEB İl müdürlüklerinin Muş dışında etkin çalışmadıkları görülmektedir. Yıllar itibariyle ortalama etkinlik düzeyinin (TE = 0.57) olması Proje Bazlı Destek programı kapsamında il müdürlüklerinin toplu olarak düşük performans düzeylerinde olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 9. Proje Bazlı Destek Programı Malmquist Toplam Faktör Verimliliği (TFV) Sonuçları

Karar Birimleri	Malmquist Toplam Faktör Verimliliği (TFV) Sonuçları					
	2012-2013	2013-2014	2015-2016	TE Değişim (Catch-Up)	Teknolojik Değişim Ort.	Malmquist (TFV) Ortalama
AMASYA	1,141	0.835	0.703	0.768	1,139	0.875
BATMAN	3,113	1,336	0.957	1,296	1,223	1,585
BİLECİK	2,393	0.950	1,196	1,186	1,177	1,396
BURDUR	2,014	0.814	0.880	0.977	1,156	1,130
DÜZCE	1,215	1,486	1,319	1,110	1,203	1,335
EDİRNE	0.627	0.683	0.669	0.548	1,203	0.659
ERZİNCAN	1,387	1,167	0.981	0.985	1,185	1,166
GÜMÜŞHANE	1,497	1,445	1,150	1,150	1,178	1,355
KARS	2,828	1,645	1,010	1,433	1,168	1,675
KIRIKKALE	2,774	0.851	1,029	1,117	1,203	1,344
KIRŞEHİR	0.883	1,375	1,410	1,026	1,166	1,196
KİLİS	1,949	0.431	1,126	0.869	1,130	0.981
MUŞ	1,928	0.972	0.817	1,000	1,152	1,152
SİNOP	1,267	0.490	1,190	0.771	1,172	0.904
UŞAK	1,294	0.908	0.646	0.782	1,167	0.912
ORTALAMA	1,600	0.958	0.979	0.975	1,175	1,145

Malmquist toplam faktör verimlilikleri incelendiğinde genel olarak inceleme dönemi içinde Proje Bazlı Destek programında ölçeğe göre artan bir getiri (TFV 1.14) olduğunu söylemek mümkündür. Batman, Bilecik, Burdur, Düzce, Erzincan,

Gümüşhane, Kars, Kırıkkale, Kırşehir ve Muş il müdürlükleri için yıllar itibariyle artan verimler geçerli iken Amasya, Edirne, Kilis, Sinop ve Uşak il müdürlükleri için azalan verimler geçerli olduğu görülmektedir. 2012-2016 yılları arasında Proje Bazlı Destek programı kapsamında verimliliğini en çok arttıran iller sırasıyla Kars, Batman, Gümüşhane ve Düzce olduğu verimliliklerini en çok azaltan illerin ise Edirne, Amasya ve Sinop il müdürlükleri oldukları görülmektedir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Reel ekonominin can damarı olan KOBİ'lerin küresel pazarda rekabet gücü yüksek işletmelere dönüşebilmeleri için desteklenmeleri gerekmektedir. KOBİ'lerin rekabet gücünün ve esnekliğinin artırılması, devletlerin ve devlet kurumlarının asli hedeflerinden biridir. Bireylerin ve işletmelerin ihtiyaçlarının karşılanmasında KOBİ payının artırılması amacıyla kurulan İşletmeler, ülkemizde KOSGEB tarafından verilen çeşitli yardımlar ile desteklenmektedir.

Ülkelerin KOBİ ve girişimcilik destek sistemlerinin etkin bir şekilde uygulanması başarılı bir yönetim modeline bağlıdır. Söz konusu yönetim, hem politikaların oluşturulması, hem de programların tasarlanıp uygulanması aşamalarında, sistemde yer alan paydaşlar arasında etkin bir işbirliğini, etkileşimi ve iletişimi mümkün kılmaktadır. KOSGEB destekleri belirlenirken; hangi KOBİ'lerin desteklenmesi gerektiği, KOBİ'lerin öncelikli olarak hangi desteğe ne kadar ihtiyacı olduğu, hangi desteklerin daha fazla katma değer yarattığının belirlenmesi ve KOSGEB kaynaklarıyla uyumlu bir şekilde desteklerin önceliklendirilmesi ve bu desteklerin etkili bir şekilde verilme yöntemlerinin geliştirilmesi gerekmektedir. KOBİ politikalarının yürütülmesinden ve koordinasyonundan sorumlu program yöneticileri ve uygulayıcı idareler, programların tasarımında ya da yürütülmesinde hangi değişikliklerin etkililiği veya verimliliği arttıracaklarını sürekli olarak sorgulayarak rasyonel kaynak dağılımını yapmalıdırlar.

KOSGEB İl müdürlüklerinin, KOSGEB Destekleri kapsamındaki görelî etkinlikleri Veri Zarflama Analizi Metodolojisinden hareketle analiz edilmiştir. Girişimcilik destek programı açısından KOSGEB İl müdürlüklerinin performansları

analiz edildiğinde, Amasya ilinin Girişimcilik desteği programında tüm yıllarda etkin olduğu görülmektedir. Amasya'yı sırasıyla Düzce, Muş ve Batman illerinin takip ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Girişimcilik desteğinin yıl bazında değerlendirildiğinde, tüm illerin ortalama etkinlik (0.80, 0.86, 0.875 ve 0.876) skorlarından hareketle her geçen yıl etkinlik düzeylerinin giderek arttığı görülmektedir. Malmquist Toplam Faktör Verimliliği sonuçlarına göre 2012-2015 yılları arasında girişimcilik desteği kapsamında verimliliğini en çok arttıran illerin sırasıyla Erzincan, Batman ve Amasya olduğu verimliliklerini en düşük olan illerin ise Kars, Sinop ve Kırıkkale oldukları görülmektedir.

Genel destek programı açısından KOSGEB İl müdürlüklerinin performansları analiz edildiğinde en başarılı illerin Bilecik ve Uşak il müdürlükleri olduğu tespit edilmiştir. Malmquist toplam faktör verimlilikleri incelendiğinde genel olarak inceleme dönemi içinde Genel Destek Programı kapsamında verimliliğini en çok arttıran iller sırasıyla Muş, Kırıkkale, Kars ve Düzce olduğu verimliliklerini en çok azaltan illerin ise Kilis, Uşak ve Çankırı il müdürlükleri oldukları görülmektedir.

Proje bazlı destek programı açısından KOSGEB İl müdürlüklerinin performansları analiz edildiğinde, en başarılı illerin tüm yıllarda etkin olan Muş ile Batman ve Düzce il müdürlükleri olduğu görülmektedir. Malmquist toplam faktör verimlilikleri incelendiğinde genel olarak inceleme dönemi verimliliğini en çok arttıran iller sırasıyla Kars, Batman, Gümüşhane ve Düzce olduğu verimliliklerini en çok azaltan illerin ise Edirne, Amasya ve Sinop il müdürlükleri oldukları görülmektedir.

Elde edilen analiz sonuçlarından ve literatür çalışmalarından hareketle KOSGEB İl Müdürlüklerinin performans düzeylerinin artırılmasında dikkat edilmesi önerilen hususlar şu şekilde sıralanabilir: KOSGEB'de desteklerin yararları, katma değeri ve etkinliği konusunda bir izleme ve değerlendirme sistemi kurulmalıdır. KOSGEB'de desteklerini kullanan firmalardan çeşitli (Finansal, mali, reel üretim... gibi) başlıklarda destek sonrası takip bürosunun kurulması gerekmektedir. KOSGEB İl Müdürlüklerinin performansını ölçmeye yönelik somut endeksler geliştirilmeli başarılı olan İl Müdürlükleri ödüllendirilmelidir. Çok sayıda KOBİ'ye düşük

miktarda destekler vererek kaynakları verimsiz kullanmak yerine, nitelikli ve başarılı olacak KOBİ'lere etkili olacak destek mekanizmaları belirlenmeli ve yeni destek türleri arayışları sürekli hale getirilmelidir. KOBİ'ler daha çok destek verilmeli ve imalat sanayiine verilen hibe miktarları arttırılmalıdır. KOSGEB Başkanlığının yıllık hedeflerini kalkınma politikalarıyla uyumlu olacak şekilde doğru belirlemesi, harcamaların verilen yetki sınırları içinde yürütülmesi, denetlenmesi, ödenekler ile harcamalar arasındaki sapmaların en aza indirilerek kaynaklarının etkin kullanımı sağlanmalıdır. KOSGEB desteklerinin gelişmemiş bölgelerde kullanımı son derece azdır. Bu oranın yükseltilmesine yönelik çalışmalar yapılmalıdır. KOSGEB desteklerinin sektörel dağılımında Kalkınma Planındaki mevcut sanayinin yüksek teknolojiye sahip bir yapıya getirilmesi hedefi ile uyumlu hale getirmesi sağlanmalıdır. Nitelikli eleman istihdamı desteği aracılığıyla KOBİ'lerde istihdam edilen elemanların yaklaşık yüzde 75'inin destek sona erdikten sonra işletmede kalmadığı literatür uygulamalarından anlaşılmaktadır. Bu durumun engellenmesi için çalışma yürütülmelidir. Uygulamada mikro ölçekli işletmelere büyük yazılımlar verilmiş ve verilen yazılımların nasıl kullanıldığına ilişkin izlemeler yetersiz kalmıştır. Destek sonrası izleme faaliyetleri mutlaka planlanmalıdır. Ülkemizde girişimciliğin AB ortalamalarının üzerinde olmasına rağmen, yeterince yönlendirme olmadığından kurulan işletmeler emek yoğun ve düşük teknolojili sektörlerdedir. Destek veren İl Müdürlüğünün yüksek teknoloji içerikli ve katma değeri yüksek olan alanları kendi bölgesinde belirleyip girişimcileri bu alanlara yönlendirmeleri gerekmektedir. Girişimcilik desteklerinin toplam destekler içindeki oransal payı arttırılmalıdır.

KOSGEB tarafından desteklenen AR-GE projelerinin beklenen çıktılarından birisi patent, faydalı model vb. bir belgeyle sonuçlandırılmasıdır. KOSGEB'in desteklediği projelerde bu tür belgelerin alınma oranları yüzde 4-5 civarındadır. Bu oranın arttırılabilmesi için çalışmalar yürütülmesi gerekmektedir. KOSGEB, AR-GE projelerinin planlanan sürelerde tamamlanamaması, üniversiteden veya diğer kurumlardan sağlanan AR-GE danışmanlıklarının çok düşük düzeyde kalması, kabul edilen projelerde öngörülen desteklerin uygulama sırasında zamanında verilmemesi

ve projelerin düzenli olarak izlenmemesi gibi nedenlerin önüne geçecek argümanlar geliştirilmelidir. KOSGEB destekleri belirlenirken; hangi KOBİ'lerin desteklenmesi gerektiği, KOBİ'lerin öncelikli olarak hangi desteğe ne kadar ihtiyacı olduğu, hangi desteklerin daha fazla katma değer oluşturduğunun belirlenmesi ve KOSGEB kaynaklarıyla uyumlu bir şekilde desteklerin önceliklendirilmesi ve bu desteklerin etkili bir şekilde verilme yöntemlerinin geliştirilmesi gerekmektedir.

Desteklerin dağılımında, sektörel ve bölgesel öncelikler belirlenmeli ve desteklenecek işletmelerin çalışan sayısı ve çalışma nitelikleri dikkate alınarak destek miktarı ve koşulları belirlenmelidir. KOSGEB'in destekleyeceği KOBİ'lerin belirlenmesinde ortaya çıkabilecek asimetrik bilgiyi ortadan kaldırmak için KOBİ Bilgi Havuzu veri tabanı oluşturulmalıdır. KOSGEB, KOBİ'ler kredi alırken gereken teminatı sağlamak üzere bankalarla, meslek odaları ve yerel aktörlerle işbirliği imkânlarını geliştirmelidir. Proje yazımı konusunda KOBİ'lere ücretsiz proje yazma eğitimleri düzenlenmelidir. Yatırım öncesi dönemde işletmelerin sektör gelişmelerinin takibi, uygun yatırım alanlarına yönlendirilmeleri, fizibilite ve iş planı hazırlanması, uygun idari ve teknik yapılanmaların tesisi, personel eğitimi, yatırım projelerinin finansmanı konularında KOSGEB'in destek sağlaması gerekmektedir.

KAYNAKLAR

Acevedo, G.L. Tinajero, M. (2010). Impact Evaluation of SME Programs Using Panel Firm Data (Policy Research Working Paper: 5186). Washington: The World Bank.

Castillo, V., A. Maffioli, A. Monsalvo, S. Rojo, and R. Stucchi. 2010. "Can SME Policies Improve Firm Performance? Evidence from an Impact Evaluation in Argentina." OVE Working Papers 0710. Washington: Inter-American Development Bank.

Dulupçu M.A. Maden S.I. (2014). KOBİ'lere Desteklemek Firmaların Performansını Ne Kadar Etkiler? Göller Bölgesinde KOSGEB Genel Destek Programından Yararlanan Firmalar Üzerine Bir İnceleme, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(2). 179-195.

Duranay, S. (2017). Türk Mevduat Bankalarının Veri Zarflama Analizi (VZA) ile Göreli Etkinliklerinin Ölçülmesi. *Bilge Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(2). 130-142.

Eroğlu, Y. Seçkiner, S. U. (2017). Rüzgâr Çiftliklerinde Veri Zarflama Analizi ve Malmquist Endeksi Yaklaşımları ile Performans Analizi, *Pamukkale Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 23(1). 45-54.

Kandemir, T. Baykut, E. Avcı A. (2017), KOSGEB Desteklerinin Destekleri Kullanan İşletmeler Açısından Değerlendirilmesi (TR33 Bölgesi Uygulaması). *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 4(1), 97-114.

Kirikal, L. (2005). Malmquist Indexes of Productivity Change in Estonian Banking, Tallin Technical University.

http://www.mattimar.ee/publikatsioonid/majanduspoliitika/2004/2004/6_Ettevotlus_pol/51_Kirikal.pdf adresinden 22 Ocak 2017 tarihinde alınmıştır.

Kök, R. Deliktaş, E. (2003). *Endüstri İktisadında Verimlilik Ölçme ve Strateji Geliştirme Teknikleri* (1. Basım). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Yayınları.

Küçükkaplan, İ. Öztürk, M. B. (2007). Ege Bölgesinde Faaliyet Gösteren KOBİ'lerin Finansal Uygulamalar Açısından İller Arasında Karşılaştırılması. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler MYO Dergisi*, 10(1-2), 147-158.

KOSGEB (Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı). (2011). *2011-2013 KOBİ Stratejisi ve Eylem Planı*, Ankara.

KOSGEB (Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı). (2016). *Faaliyet Raporu*. Ankara: KOSGEB.

KOSGEB (Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı). (2017). *2017 Yılı Performans Programı*. Ankara: KOSGEB.

KOSGEB. (2017). Girişimcilik Destek Programı Uygulama Esasları. [http://www.kosgeb.gov.tr/Content/Upload/Dosya/Giri%C5%9Fimcilik/2017.03.16_Giri%C5%9Fimcilik_Destek_Program%C4%B1_Uygulama_Esaslar%C4%B1_U-E-03-\(14\).pdf](http://www.kosgeb.gov.tr/Content/Upload/Dosya/Giri%C5%9Fimcilik/2017.03.16_Giri%C5%9Fimcilik_Destek_Program%C4%B1_Uygulama_Esaslar%C4%B1_U-E-03-(14).pdf) adresinden 02 Şubat 2017 tarihinde alınmıştır.

- Öktem, M.K. Aydın, M.D. Ekinci, S. (2007). Türkiye'de Girişimciliğin Geliştirilmesinde KOSGEB'in Rolü ve Önemi: Uygulamalı Bir Çalışma. *Sosyo-Ekonomi Dergisi*, 5(5). 47-76.
- Özek, P. (2015). İmalat Firmalarının Etkinlik Analizi: 2005-2013 Dönemi, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 10(1). 100-120.
- Özçelik, E. Taymaz, E. (2008) R&D Support Programs In Developing Countries: The Turkish Experience, *Research Policy*, (37). 258-275
- Ramanathan, R. (2003). *An Introduction to Data Envelopment Analysis A Tool for Performance Measurement*, , New Delhi: Sage Publications.
- Tan, H. (2009). Evaluating SME Support Programs In Chile Using Panel Firm Data (Policy Research Working Paper: 5082). Washington: World Bank.
- Ulucan, A. Atıcı, K. B. (2010). Enerji Ve Çevre Konularında Parametrik Olmayan Etkinlik Analizi Ve Türkiye Elektrik Sanayii Uygulaması, *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 28(1). 173-203.
- Yiğit, V. Esen, H. (2017). Pabon Lasso Modeli ve Veri Zarflama Analizi ile Hastanelerde Performans Ölçümü. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, (1). 19-25.

Tedarik Zinciri Yönetiminde Süreç Yönetimi Ve Süreç İyileştirmesi Üzerine Uygulama

Onur Özveri¹, Doğu Kayışkan², Pınar Eser³

Özet

Günümüzde rekabetin üst seviyelerde seyretmesi işletmeleri, değişime aynı zamanda gelişime doğru yönlendirmektedir. İşletmeler bu değişim ile aynı doğrultuda kendilerini geliştirmek, yeniliklere açık olmak ve düzene ayak uydurmak durumundadırlar. İşletmelerin önceliği; müşteri istek ve beklentilerini anlamak ve kavramak, bu beklentilere göre ürün ve hizmetlerini şekillendirmek olmalıdır. Rekabet koşullarının sürekli artması ile birlikte müşterilerin istek ve beklentileri de değişmektedir. Buna karşı işletmeler ancak kendilerini yenileyebildikleri müddetçe ayakta kalabilmektedirler. Süreç yönetiminin gerekliliği tam da bu noktada ortaya çıkmaktadır. Süreç yönetimi sayesinde işletmeler değişiklik gösteren koşullara hızlı şekilde uyum sağlamak, müşteri ihtiyaç ve beklentilerine doğru ve zamanında cevap verebilmek, rekabette kalıcı olmak, üretim ve ürüne değer katmak, sektörde uzun yıllar faaliyet gösterebilmek gibi hedeflerini başarmış olur.

Bu çalışmada süreç yönetimi ve süreç iyileştirme teknikleri hakkında bilgiler verilmiştir, bu bilgiler reel bir uygulama ile gösterilmiştir. Yapılan çalışmada; süreçlerin belirlenmesi, süreç yönetiminin uygulanması, uygulamaların izlenmesi ve iyileştirme teknikleri ile süreç içindeki faaliyetlerin iyileştirilmesi amaçlanmıştır. Yapılan süreç iyileştirme çalışmaları sonucunda tedarik yönetimi içerisinde bulunan kablo materyali tedarik sürecinin süresi önemli miktarda azaltılmış ve hatalı ürün tedarik edilmesine engel olacak belirli önlem faaliyetleri içeren süreçler eklenmiştir. Bunun sonucunda hem mevcut zaman kısaltılmış hem de olası zaman kayıpları önlenmiştir.

Anahtar Kelimeler— Süreç, Süreç Yönetimi, Süreç İyileştirme ve Teknikleri
Jel Kodu: M10, M11, M12

¹ Prof Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İİBF, İşletme, Sayısal Yöntemler, Türkiye, onur.ozveri@deu.edu.tr

² Öğr. Gör., Dokuz Eylül Üniversitesi, İMYO, İktisadi İdari Prog., Pazarlama, Türkiye, dogu.kayiskan@deu.edu.tr

³ Öğrenci, Dokuz Eylül Üniversitesi, İİBF, İşletme, Sayısal Yöntemler, Türkiye, pnareser@gmail.com

An Application of Business Process Management and Improvement Techniques on a Supply Chain Management

Abstract

Nowadays, competition in top-level watchmaking businesses is leading to the development of change at the same time. With this change, businesses have to be open the innovations and improve themselves to keep up with the times. Priority of businesses; being customer-driven, then it should develop their products and services according to customer's demands and expectations. Customers' demands and expectations continuously change with increasing conditions of competition. In this way, businesses can only survive as long as they can renew themselves. The necessity of process management arises at this point. By means of process management, businesses achieve their goals such as to adapt quickly to changing conditions, to be able to respond to customer needs and expectations, to be permanent of competition, to add value to production and product, and to operate for many years in the sector.

In this study, information about process management and process improvement techniques is given, and this information is shown in a real application. The purposed in this study; determination of processes, implementation of process management, monitoring of applications and improvement techniques and improvement of activities in the process. As a result of the process improvement efforts carried out, the duration of the cable material procurement process in the procurement management has been reduced considerably and processes have been added to prevent specific procurement activities.

Keywords—*Process, Process Management, Process Improvement, Process Improvement Techniques.*

Jel Codes: *M10, M11, M12.*

1.GİRİŞ

Globalleşen dünyada her şeyin hızlı bir şekilde değişmesi, müşterilerin beklenti ve ihtiyaçlarını da aynı oranda etkilemektedir. Bu hızlı değişime uyum sağlayabilen firmalar varlıklarını sürdürebilmektedir. Bu tür firmalar, sundukları ürün veya hizmetlerinin ancak iyi yönetilen süreçler sayesinde, müşteri memnuniyetini sağlayacak kalitede çıktılar verebildiğinin bilincindedir. İyi bir süreç yönetimine sahip olabilmek için, organizasyonun süreçlerini belirlenmesi, tanımlanması ve takip edebilmesi gerekmektedir. Süreç yönetimi içerisinde “sürekli iyileştirme” en önemli ilkelerden birisidir.

Bu çalışmada; süreç yönetimi, süreç iyileştirme ve tedarik zinciri yönetimi kavramları teorik açıdan incelenmiştir. Bu teorik bilgiler ışığında hizmet sektöründe yer alan bir firmanın tedarik zinciri yönetimi, süreç yönetimi ve süreç iyileştirme faaliyetleri ile firmanın değişen piyasa koşulları altında rekabeti sağlamak, verimlilik ve süreç performansının iyileştirilmesi, geliştirilmesi ve sürekliliğin sağlanması amacıyla hangi tekniklerin kullandığı açıklanmıştır.

2. SÜREÇ VE SÜREÇ YÖNETİMİ KAVRAMI

Süreçler, müşteri için değer yaratabilen bir çıktıyı hedefleyen, bir dizi aktörü ve dökümanı içinde barındıran, faaliyetler ve karar noktaları ve birbirileri ile ilişkili olayların bütünüdür (Dumas vd., 2013:5). Süreç, bir müşteriye değer yaratılması veya işletmenin stratejik amaçlarına ulaşması için uygulanması gereken, bütünsel ve dinamik olarak koordine edilmiş mantıksal, birbiriyle ilişkili görevler ve faaliyetlerdir (Trkman, 2009: 1). Süreçlerin en temel unsuru olan zaman ve girdilerin toplamıyla beraber, amaca uygun çıktılarının elde edildiği işlemler bütünü olduğu söylenebilir. Süreç, işletmelerin tedarikçilerinden sağladığı girdilerine değer ekleyerek müşterileri için elde ettiği çıktıları yaratmak için yaptığı mantıksal, ardışık, ilişkili ve birbirine bağlı faaliyetler dizisi olarak tanımlanabilir (Harrington, 1997: 1). Süreç girdileri ve çıktıları açıkça tanımlanmış, bir başlangıcı ve bitişi olan, belirli yer ve zamanda gerçekleştirilen faaliyetlerden oluşan iş yapısıdır (Davenport, 1993: 5).

Bir sürecin ortaya çıkabilmesi için sahip olması gereken unsurlar; süreci harekete geçirecek olan girdiler, süreç tarafından oluşturulan çıktılar, sürecin performansını ölçmek için kullanılan ölçütler (Özveri, 2007: 87), sürecin sorumlusu ve süreç sahipleri (Bozkurt, 2013: 13) ile sürecin çıktılarından fayda sağlayan müşterilerdir (Öztürk, 2009: 10). Süreç yönetimi ise, tüm süreçleri kapsayan ve bu süreçlerin gerçekleştirilmesinde rol oynayan, süreçlerin oluşturabilmesi için gerekli olan teknik ve teknoloji, yönetim şeklinin doğru bir şekilde uygulanması demektir. Süreç yönetimine göre süreçlerin, müşteri taleplerinin karşılanması amacıyla sürekli olarak analiz/değerlendirilme yapılması ve geliştirilmesi gerekmektedir (Ezcan ve diğerleri, 2011: 684). Bir diğer tanıma göre ise süreç yönetimi, iş süreçlerinde yer alan yapılandırılma, iyileştirilme, modelleme ve otomasyonu, iş akışının yönetimi ve süreç odaklı bilgi sistemlerinin tamamının ele alındığı bir yönetim şeklidir (De Bruin ve Rosemann, 2005: 2). Bu kapsamda süreç yönetiminde yer alan işlerin süreçler bazında tanımlanması, hedefler ve amaçlar doğrultusunda faaliyetlerin yerine getirilmesi gerekmektedir (Aras, 2005: 8). Süreç yönetiminin doğru bir şekilde ilerleyebilmesi için, süreçlerin tamamının çalışanlar tarafından bilinmesi ve yönetim anlayışının benimsenmesi, süreçte meydana gelebilecek hedef sapmalarında iyileştirme çalışmalarının yapılması ve süreç odaklı bir işletme olması gerekmektedir (Eyüpoğlu, 2012: 32).

İşletmeler müşteri isteklerini karşılayabilmek için teknolojik yeniliklere, değişime ayak uydurabilmeli ve süreç yönetimini benimsemelidirler. Küresel çapta rekabet ortamı ve müşterilerin isteklerinin artması nedeniyle işletmelerin faaliyetlerini etkin bir şekilde yapabilme durumu, çok daha önemli hale gelmiştir (Ko ve diğerleri, 2009: 744). Süreç iyileştirme, firmanın süreç işlem basamaklarında herhangi bir katma değer yaratmayan işlemlerinin çıkarılmasını sağlamaktadır. Katma değer yaratmayan işlem basamaklarının çıkarılması firmanın maliyetlerinde ve üretim sürecinde olumlu yönde katkı sağlamaktadır (Erdoğan, 2009: 22). Süreç iyileştirme; iş performanslarını arttırmak, müşterilerin istek ve ihtiyaçlarını en iyi şekilde karşılamaya çalışmayı hedeflemektir. Süreç iyileştirme aşamasında ister büyük ister küçük çapta yapılan değişikliklerde, başlangıç aşamasında performansta

düşme meydana gelebilmektedir. Süreç iyileştirme, pazar payının geliştirilmesinde de öncelikli bir öneme sahiptir (İnce ve arkadaşları, 2013: 245).

2. TEDARİK ZİNCİRİ YÖNETİMİ

Lojistik Yönetimi Konseyine göre tedarik zinciri yönetimi, işletmelerdeki geleneksel iş fonksiyonları ve taktiklerinin sistematik ve stratejik koordinasyonunun oluşturulması olarak tanımlanmaktadır. Tedarik zinciri yönetimi, ticaret ortakları arasındaki koordinasyonun stratejik niteliğini açık bir şekilde tanımlanmıştır (Li ve arkadaşları, 2006: 107). Tedarik zinciri yönetimi, tedarik zincirini yönetmek amacıyla kullanılan bir dizi faaliyeti kapsamaktadır. Tedarik zinciri yönetiminin başka bir tanımı ise, tedarikçileri, üreticileri, depoları ve mağazaları verimli bir şekilde entegre etmek için kullanılan bir dizi yaklaşımdır (Du ve arkadaşları, 2014: 28). Literatür araştırmalarına göre yönetim felsefesi olan tedarik zinciri yönetimi, tedarik zincirini bir bütün olarak görmeye, birleştirilmiş bir bütün halinde operasyonel ve stratejik yetenekleri birbiriyle uyumlu hale getirme ve müşteri değeri yaratmaya odaklanmıştır (Mentzer vd., 2001: 7).

3. UYGULAMA

Türkiye’de Manisa Organize Sanayi Bölgesi’nde bulunan %100 yerli sermayeli bir elektronik ve dayanıklı tüketim işletmesinde süreç yönetimi ve uygulama çalışmaları ele alınmıştır. İşletme içinde tedarik planlama yönetimi sürecinde bulunan mevcut süreçlerin belirlenmesi, süreç akış şemalarının oluşturulması, yapılacak iyileştirme çalışmalarının hangi süreçlerde ve hangi noktalarda yapılacağı incelenmiştir. İşletmede süreç yönetimi ve süreç iyileştirme çalışmaları Dijital Tedarikçi Zinciri ve Tedarikçi Ağı Program Yöneticisi, Tedarik Planlama ve Geliştirme Uzmanı, Mühendisi ve Uzman Yardımcısı ile birlikte yapılmıştır. Veri toplama ve uygulama süreçlerinde belirlenen ekip ile her aşamada görüş alışverişi yapılmış ve çalışma bu ekiple yürütülmüştür.

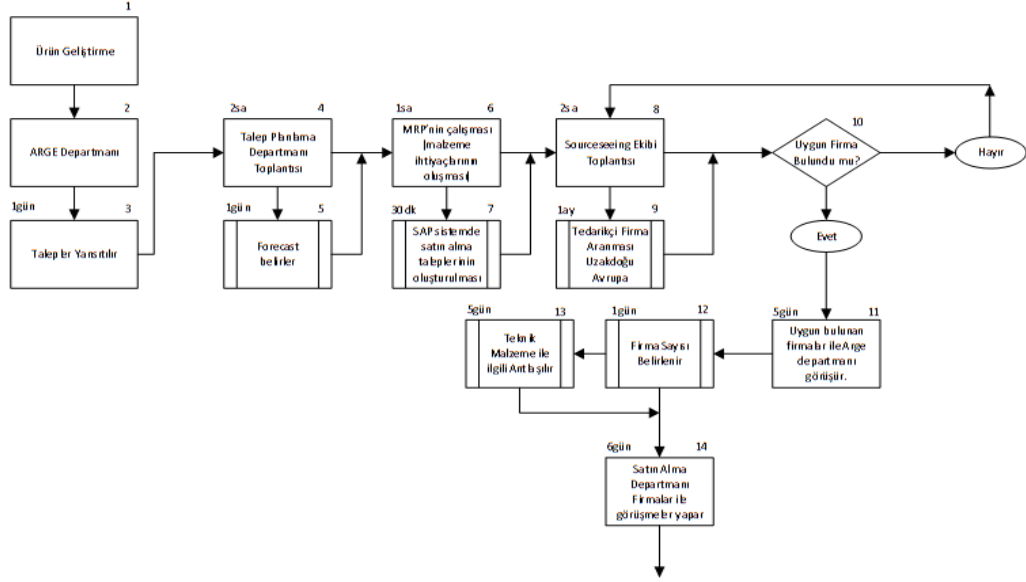
Bu çalışmanın amacı; işletmenin mevcut tedarik süreçlerinin belirlenmesi, oluşturulan ekip ile beraber işletmenin ihtiyaçlarına göre problemin yoğunlukta olduğu süreçlerin tespit edilmesi ve süreç iyileştirme çalışmalarının yapılmasıdır.

Mevcut ve iyileştirilmiş tedarik süreci akışlarının Microsoft Visio programı ile görsel ve sıralı olarak gösteriminin gerçekleştirilmesi yapılmıştır. İşletmenin tedarik süreçlerinde bulunan eksik noktalar, problemler ve sorunlar tespit edilerek, bu süreçler üzerinde iyileştirme çalışmalarının yapılması ve sonuçlarının analiz edilmesi hedeflenmiştir. Süreç iyileştirme ekibi ile yapılan toplantılarda öncelikle hangi süreçlerin iyileştirilmesi gerektiğine karar verilmiştir. Belirlenen süreçlerin mevcut durumları ve iyileştirilmiş durumları Microsoft Visio programı ile çizilmiştir. Üzerinde iyileştirme çalışmaları yapılan süreçler, onay süreçleri ile malın tedarikçiden satın alma süreçleridir. Söz konusu süreçlerde iyileştirme çalışmaları yapılmış ve bu çalışmalar yapılırken süreç iyileştirme tekniklerinden faydalanılmıştır.

3.1 Tedarik İş Süreci

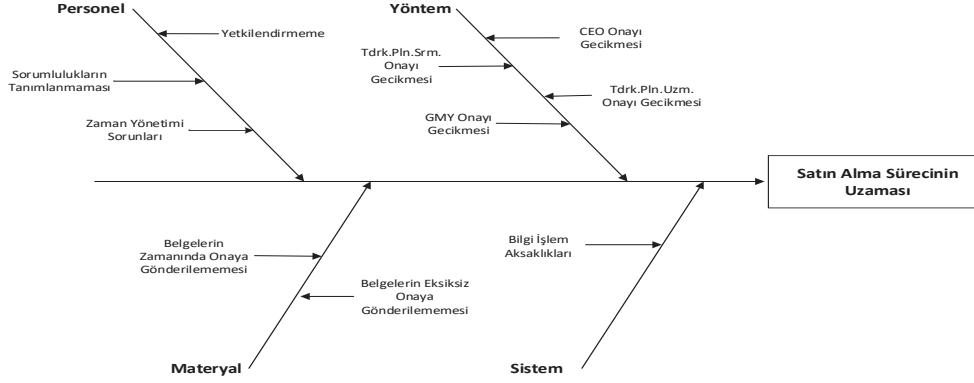
Tedarik süreci, tüm ürün ve hizmetlerin tedarikçiden başlayıp en son aşamada müşteriye gidene kadar olan aşamaları, faaliyetleri, insan kaynağını, teknolojiyi, firma yapılarını ve kaynakları kapsamaktadır. Tedarik iş süreçlerinde oluşan problemler beyin fırtınası tekniği ile tartışılmış ve olası sebepler balık kılıcı diyagramında değerlendirilmiştir. Ekipten çıkan fikirler doğrultusunda; depoda sayıma gelen ürünler arasında fiziki olarak hasar görmüş veya istenildiği gibi gelmeyen numunelerin iadesinde yaşanan sıkıntılar ve satın alma kotalarına göre satın alma siparişleri oluşturulduktan sonra mevcut onay süreçlerinin çok zaman kaybettirmesi esas iyileştirilmesi gereken problemlerin başında gelmektedir. İşletmenin tedarik departmanında bulunan mevcut tedarik süreçleri Microsoft Visio programı ile çizilmiş ve aşağıda yer alan Şekil 1 ile gösterilmiştir. Sürecin kendisi çok uzun olduğundan, şekil 1’de sürecin bir kısmı gösterilmiştir.

Şekil 1: Mevcut Tedarik İş Süreçleri

İşletmede, tedarik planlama süreçlerinde ortaya çıkan problemler ile ilgili olarak balık kılıçığı tekniği kullanılarak, Şekil 2'deki problemlerin nedenleri şablon haline getirilmiştir. Balık kılıçığı tekniği öncelikle satın alma siparişinde yer alan onay süreci problemi ele alınmıştır. Satın alma onay sürecinin uzun olması işletme için iyileştirilmesi gereken önemli bir problemdir. Mevcut problemin meydana gelmesinin nedenleri balık kılıçığı diyagramında belirtilmiştir. Personel ile ilgili olan sebeplerden biri yetkilendirmenin tam anlamıyla yapılamamış olmasıdır. Satın alma sürecinin uzamasındaki yöntem konusundaki problemler en önemli problemlerin başında gelmektedir.

Şekil 2: Satın Alma Süreci Uzama Nedenleri

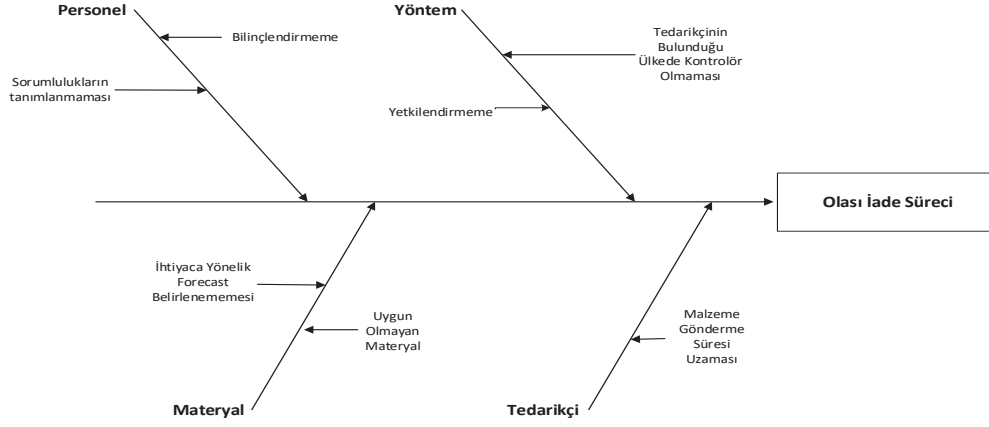

Sistem konusunda yaşanan problem bilgi işlem aksaklıklarıdır. İşletme tarafında bazı satın alma onay süreçleri belgeler bazında, bazıları ise sistemsel olarak verilmektedir. Sistemsel olarak verilen onaylarda sistemde yaşanan duraksamalar süreci olumsuz yönde etkilemektedir. Tedarik edilen materyalin olası iade süreci probleminin çeşitli sebepleri vardır. Bu sebeplerin başında tedarikçinin bulunduğu ülkede işletme tarafından bir kontrolörün bulunmamasıdır. Bu durum tedarikçi firma tarafından üretimi tamamlanan materyalin, tüm lojistik ve ithalat işlemleri yapıldıktan sonra söz konusu işletmenin tarafına ulaştığında, yarı mamulün hatalı gönderilmiş olması durumunda iade sürecini başlatır.

3.2 Tedarik İş Süreci Pareto Uygulaması

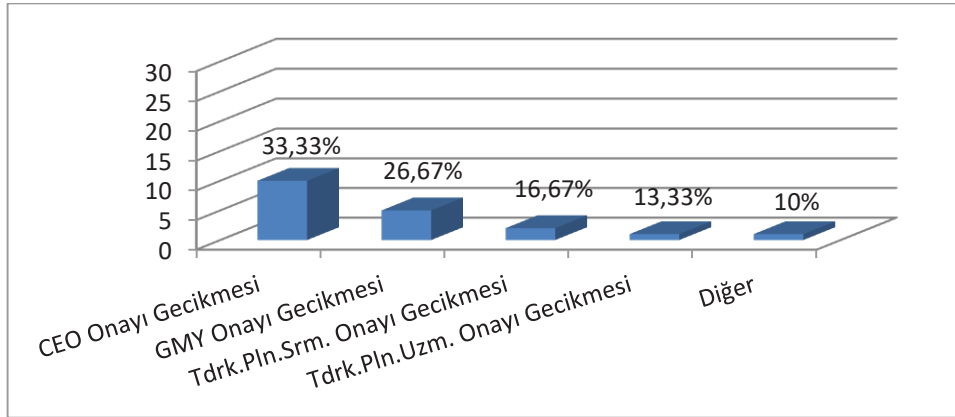
Pareto analizini gerçekleştirmek için iyileştirme çalışmaları yapılan işletmenin Tedarik Planlama departmanında çalışmakta olan bir ekip ile tedarik planlama süreci boyunca görüşülerek, süreçte gözlemlenen zaman kayıplarının sebeplerinin dağılımları ile ilgili oranları belirlenmiştir. Satın alma onay sürecinin uzamasındaki başlıca problem, işletme tarafında yer alan yönetici onay süreçlerinin çok kademeli olmasıdır. Bu problemde bir üst yöneticinin altında bulunan astına belirli oranlarda yetkilerini devrederek kademe azaltılmasında bulunulması ile problemin %76,67'sini çözümlenmektedir.

Şekil 3: Tedarik Edilen Materyalin Olası İade Süreci

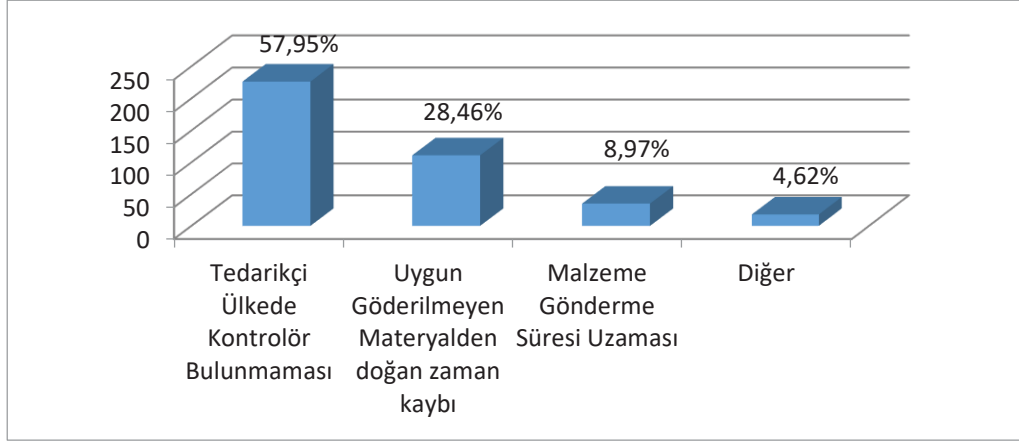
Söz konusu işletme bu çözümde kalıplaşmış kurallarından sıyrılıp, yetki devri ile süreci kısaltmaktadır. Bu kısaltma süreci 21 gün etkilemektedir. Bu durum Şekil 4'te gösterilmektedir

Şekil 4: Satın-Alma Süreci Uzama Nedenleri Pareto Grafiği

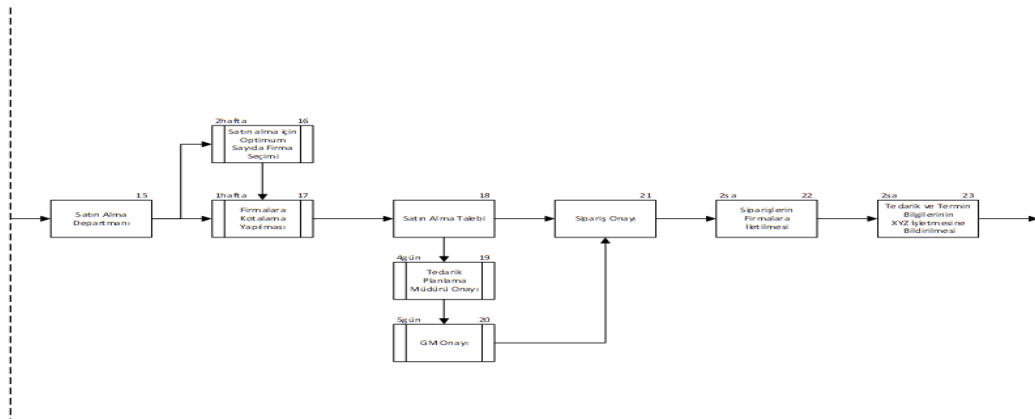
Tedarik iş süreçlerini iyileştirmek üzere yapılan faaliyetleri ve iyileştirilmiş süreçlerin sonuçlarını net olarak gözlemlenmek mümkündür. Mevcut süreçlerde yer alan iki noktaya müdahale edilmiş ve bu süreç adımları iyileştirilmiştir. Olası iade süreci için Şekil 5'de gösterilen pareto uygulamasında gözlemlenen sebepler oranlarına göre sıralanmıştır. Ekip ile yapılan görüşmelerde birçok problem saptanmış, ancak en önemli sorunların tedarikçi ülkede kontrolör bulunmaması ve uygun gönderilmeyen materyalden doğan zaman kaybı olduğu kanısına varılmıştır.

Şekil 5: Olası İade Süreci Pareto Grafiği

Olası iade sürecinde toplam problemin %28'inin sorunun %86,41'ini çözdüğü pareto grafiğinde gösterilmiştir. Yapılan süreç iyileştirme çalışmalarında elde edilen sonuçlar mevcut ve iyileştirilmiş süreç karşılaştırması olarak Tablo 1'de gösterilmektedir. İşletmenin televizyon üretiminde kullanılacak olan kablo materyalinin tedarik sürecinde, iyileştirme ile süre 31 hafta 3 gün 12,5 saatten, 29 hafta 12,5 saate çekilmiştir. Tedarik planlama sürecinde yapılan iyileştirme çalışmaları ve uygulanan iyileştirme teknikleri sonucunda oluşturulan yeni iyileştirilmiş süreçler Microsoft Visio programı ile çizilmiştir. Oluşturulan iyileştirilmiş iş süreçleri Şekil 6 'da gösterilmiştir. Sürecin kendisi çok uzun olduğundan, şekil 6'da sürecin bir kısmı gösterilmiştir.

Şekil 6: İyileştirilmiş Tedarik İş Süreçleri

Tablo 1. Tedarik Planlama Mevcut Süreç ve İyileştirilmiş Süreç Farkları

Süreç İşlem No Mevcut	Süreç İşlem No Yeni	Mevcut süre	İyileştirilmiş Süre	Süreç İyileştirmesi Açıklaması
19+20+21+22+23+24+25	19+20	30 gün	9 gün	Tedarik edilecek materyalin satın alma talebi oluşturulduktan sonra işletme bünyesindeki onay sürecinde 30 gün beklediği tespit edilmiştir. Bu durumda zaman kaybını önlemek adına, satın alma departmanının sipariş talebini oluşturduktan sonra direk olarak Tedarik Planlama Müdürünün sistemine düşmesi, bir üst yetki olarak Genel Müdür onayına sunulularak tedarikçi işletmeye siparişin açılmasına karar verilmiştir. Böylelikle iyileştirilmiş süreçte yeni zaman 9 gün olup, 21 günlük zaman kazanılmıştır.
-	25	-	5 gün	Tedarikçi işletmenin, materyalin üretimini tamamladıktan sonra göndermek üzere limana teslim etmesinden önce işletme bünyesinde çalışan Satın-Alma ve Ar-Ge Uzmanının tedarikçi işletmeye gidip üretilen numuneyi görmesidir. Eklenen bu süre. Yanlış yarı mamul üretiminin önüne geçmek için yapılmıştır. İşletme tarafına gelen yarı mamulün gönderildikten sonra hatalı olduğunun anlaşılması iade süreci ve tedarikçi firmanın yeniden üretime başlamasına sebep olur. Bu durum da işletme için son derece zaman kaybı yaratmaktadır.
50	-	113 gün 3 saat	5 gün	Mevcut süreçlerde yer alan 50 numaralı süreç faaliyetinin cevabı olan hayır seçeneği ortadan kaldırılmıştır. İşletme tarafından gönderilen ekip tedarikçi işletmede bizzat bulunup ürünlerin kontrolünü materyaller yola çıkmadan önce yapmaktadır. Bu durum işletmenin yarı mamulü teslim alarak kendi mamul üretimini yapmaya başlamasında büyük bir zaman kazandırmaktadır.

SONUÇ

Rekabetin yoğun olduğu ve teknolojinin hızla ilerlediği, dünyanın global bir pazar haline geldiği günümüz koşullarında işletmeler rekabette var olmak için tüm imkanlarını etkin şekilde kullanıp küresel pazardaki yenilikleri yakalamak

durumundadırlar. Müşteri ihtiyaçlarında oluşan sürekli değişimlerden dolayı süreç iyileştirmesi de önemli bir konu olmaktadır. Süreç iyileştirilme ile süreç başarısında sürekli artma meydana gelmekte, daha verimli süreçler elde edilmektedir.

Uygulama yapılan işletmenin tedarik planlama sürecinde tüm adımlar çizilmiş ve bu adımlar üzerinde yoğunlaşıp süreç adımlarında, süreç iyileştirme teknikleri kullanılarak iyileştirme çalışmaları yapılmıştır. İşletmenin tedarik planlama iş süreçlerinde iyileştirme yapılmıştır. İşletme satın alma departmanının mamul talebini, satın alma siparişlerine dönüştürmesi sürecinden sonra, siparişin işletme tarafında onaylanması sürecinde adımlar; Yapılan ilk süreç iyileştirme çalışması onay sistemi ile alakalı olup, onay sürecinin kısaltılması yönünde olmuştur. Yapılan iyileştirme çalışmaları ile tedarik planlama müdürünün onayından sonra direk CEO onayına çıkıp süreç tamamlanmaktadır. Böylelikle zaman kayıpları önlenmiştir. İşletmede yapılan süreç iyileştirme çalışmalarının öncelikli amacı üretilen ürünlerin müşteriye doğru zaman ve doğru yerde ulaştırılması için zaman kayıplarını önlemek, süreç işlemlerinin aldığı zamanın hızlandırılması bilincinin oluşturulmasıdır. Yapılan iyileştirme çalışmalarının sonucunda, süreç yönetimi uygulayan işletmeler bu anlayışı sürdürülebilir kıldığı takdirde değer yaratmayan faaliyetler süreçten ayrılacaktır. İşletmeler süreç yönetimi uygulamasının sonucu olarak da günümüz rekabet ortamında her zaman bir adım önde olacaklardır.

KAYNAKÇA

- Aras, A.A. (2005). *Sürdürülebilir Süreç Yönetimi*. İstanbul: KALDER.
- Bozkurt, R. (2003). *Süreç İyileştirme*, Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları, No:661, 3. Basım, Ankara: Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları.
- Davenport, T.H. (1993). *Process Innovation: Reengineering Work Through Information Technology*. Boston: Harvard Business School Press.
- De B. T. Rosemann, M. (2005). *Towards a Business Process Management Maturity Model*. Almanya: ECIS 2005 Proceeding of the 13th European Conference on Information Systems, Regensburg, 26 – 28 Mayıs.

- Dumas, M., La Rosa, M., Mendling, J. ve Reijers, A. (2013). *Fundamentals of Business Process Management*. Berlin: Springer Berlin Heidelberg.
- Du Toit, D. ve Vlok, P. (2014), Supply chain management: A framework of understanding. *South African Journal of Industrial Engineering*, 25 (3): 25-38.
- Erdoğmuş, U. (2009). Süreç İyileştirmede CMMI Modelleri ve Türkiye’de CMMI Uygulamalarının Durumu. (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İşletme Mühendisliği Ana Bilim Dalı.
- Eyüpoğlu, F. (2012). *Süreç Yönetimi ve Süreç İyileştirme*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Esin, A. (2004). *ISO 9001:2000 Işığında Hizmette Toplam Kalite*, 2. Basım, Ankara: ODTÜ Yayıncılık.
- Ezcan, V., Işıkdag Ü. ve Kuruoğlu M. (2011). İnşaat Sektöründe Süreç Yönetimi, *Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri*, ss. 683-687.
- Harrington, H.J. (1997). *Business Process Improvement Workbook: Documentation, Analysis, Design and Management of Business Process Improvement*. New York: McGraw-Hill.
- İnce, A. R. Erol, Y. ve Karagöz, N. (2013). Bir Süreç İyileştirme Örneği Olarak Görüntü Arşivleme Ve İletişim Sisteminin (Pacs) Değerlendirilmesi (Sivas Numune Hastanesi Uygulaması). *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 5(3): 243-257.
- Ko, R. K., Lee, S. S. ve Wah Lee, E. (2009). Business Process Management (BPM) Standards: A Survey. *Business Process Management Journal*, 15(5), 744-791.
- Li, S., Ragu-Nathan, B., Ragu-Nathan, T. S. ve Rao, S. S. (2006). The İmpact Of Supply Chain Management Practices On Competitive Advantage And Organizational Performance. *Omega*, 34(2): 107-124.
- Mentzer, J. T., DeWitt, W., Keebler, J. S., Min, S., Nix, N. W., Smith, C. D. ve Zacharia, Z. G. (2001). Defining Supply Chain Management. *Journal Of Business Logistics*, 22(2): 1-25

- Özdemir, A. İ. (2004). Tedarik Zinciri Yönetiminin Gelişimi, Süreçleri Ve Yararları. *Erciyes Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23: 87-96
- Öztürk, A. (2009). Kalite Yönetimi ve Planlaması, Ekin Yayınevi: Bursa.
- Özveri.O. (2007). *Kalite Yolculuğu*. İzmir: Altın Nokta Basım Yayın

Green Economy: Synthesis Perspective on Economic Growth Implications

Muhammad Ahmed Butt¹, Paul Katuse², Juliana M. Namada³

Abstract

This paper examines the holistic perspective of green economy, from its original theme to pragmatic modeling, negating the myths and analyzing its resultant impact on economic growth, with special consideration for developed as well as developing countries. Critical literature inclusive of theoretical perspectives have been explored using interpretivism research philosophy coupled with archival research strategy, and synthesized to test the green economy predicament confronted by world governments, key decision-makers, and international agencies, that is; achieving sustainable development while fostering economic growth. It is reasonable to construe that transition to green economy, has yielded some positive extrinsic and intrinsic outcomes leading to economic growth. Paradoxically, developing nations are struggling to come to terms with green economy. Misconception related to a trade-off relationship between environment protection and economic growth is perpetuating. It is conclusively inferred that reactive crisis models are imprudent strategy in the green economy policy design. Mammoth efforts are needed to effectively put in action transitioning greener economy interventions especially for developing nations. The value of this study may provide impetus to economists, researchers, and international agencies to undertake further research to investigate objectively based relationship between green economy and economic growth.

Key Words: Economic Growth (EG), Green Economy(GE), Green Transitioning(GT), Sustainable Development(SD)

JEL Classification Codes: O40, O44

¹ Doctoral Candidate, United States International University-Africa. Doctoral Program, Nairobi, Kenya. mabparadigms@yahoo.com

² Associate Professor of Strategic Management, United States International University-Africa. Doctoral Program, Nairobi, Kenya. info@usiu.ac.ke

³ Assistant Professor of Strategic Management, United States International University-Africa. Doctoral Program, Nairobi, Kenya. info@usiu.ac.ke

1. INTRODUCTION

The term ‘green economy’ (GE) was shared in the pioneering work undertaken by Pearce, Markandya and Barbier (1989), environmental economists engaged by the United Kingdom (UK) government for the study on sustainable development. Notwithstanding the heightened global enthusiasm for green economy, myths prevail among world governments and decision-makers, ranging from ineluctable resolution between environmental sustainability and economic growth to green economy as the panacea for advanced states. In reality, multitude of instances point toward successful green economy transition efforts; these greener economic models merit to be replicated in developing countries. International bodies like Organization for Economic Co-operation and Development (OECD) in 2018 underscored that it is essential to keep environment clean to support the economy. Economic growth will raise the standard of living globally; however, the adverse catastrophic environmental impact for the coming generations’ should also be focused.

Integrated Environmental Assessment (IEA) model is elaborated by European Environmental Agency (EEA) in 1999; having chain of processes for generating critical policy-driven data on key interplay among natural environments and human societies, essentially needed for decision-making surrounding green economy challenges. In green economy, environmental obligation and economic advancement mutually reinforce each other while promoting progress on social development context. Turkey, an emerging economy, is aware of the fact that environmental protection and social well-being are part and parcel of development programs and is pursuing the objectives of GE goals Ministry of Development (MoD) 2011 by approaching the issue in holistic manner. The United States (US) needs to create stability in the green economy and for this strategic action; investment in the range of \$200 billion per annum would be needed Pollin, Garrett-Peltier, Heintz and Hendricks (2014). The United Kingdom (UK) advanced toward achieving green growth with share of £122 billion (\$158.4 billion) in global GE, and generating substantial employment in GE sectors Confederation of British Industry (CBI) 2012. In Africa, Kenya government took the strategic and timely initiatives to promote GE

investment which will yield economic growth likely to benefit 3.1 million people by 2030. The Dutch government has achieved green economy goals in reducing the environmental pressures and concurrently supporting growth in national economic output Statistics Netherlands(2015). In case of Pakistan, the international financial institutions (IFIs) encouraged economic growth policies lacking focus on environmental protection while pursuing exploitation of natural resources to foster economic advancement International Union for Conservation of Nature (IUCN) 2013. The real gross domestic product (GDP) growth of Pakistan remained inconsistent over the years; environmental deterioration cost is around 6 per cent of the real GDP; World Bank (2006). For economists globally, the dilemma of nations to achieve economic growth and simultaneously containing its negative effects, forms, and sources has remained high on the agenda World Economic Forum (2017).

This paper attempts to synthesize researchers' contribution as ingrained in green economy literature; the paper delves into green economy and related challenges and suggests to progressively create green economy pathways testing its results on the economic growth (i.e., developed and developing nations) of the world; nonetheless generalizability could not be deduced.

2. LITERATURE REVIEW

2.1. Theoretical Perspective of Green Economy

In the classic report captioned Blueprint for a Green Economy the typology of green economy (GE) was described(Pearce et al.1989).An economy in which environmental obligation and economic advancement function holistically operate in mutually reinforcing manner whilst promoting progress on social development context is defined as green economy. Firms and industries have key role in offering and delivering products, processes, solutions, systems and services vitally needed for successful transformation to green economy ICC (2011). The concept of GE developed incremental international focus in the recent past; it was one of the two thematic ideas for the Rio+20. Despite the growing phenomenal global concern related to green economy, encouraging deliberations by member countries on the subject theme approaching up to Rio+20 remained a daunting challenge. Partially,

the reason being the ambiguity surrounding green economy concept and the absence of universally agreed explanations or international doctrines governing GE, the requisite policy framework and its nexus with national priorities, economic growth and poverty elimination.

The United Nations Environment Programme (UNEP) 2011 report made a critical observation regards myths prevailing among decision-makers, including the ineluctable resolution between environmental sustainability and economic growth and that green economy is the domain of developed countries, with the affluent world enforcing restrictions on growth with resultant lingering of poverty phenomenon in emerging economies. Paradoxically, multiple examples of successful GE transition exist in different sectors in the developing countries; and these models merit to be replicated in other countries. The UNEP (2011) report underscored that far from being a bottleneck, the greening of economy is new driver of growth and has potential to slash poverty by spurring growth in domains, like, energy, agriculture, freshwater, fisheries and forestry. The report urged the policy makers to create enabling conditions and formulate policies to help raise the level of investment in green economy and shared guidelines on policy formulation.

OECD (2018) report dilated upon issues like environment and its relationship with productivity, GDP growth, investment, trade etc. and underscored the importance to develop and adopt economic policy framework which may preserve the environment and support green growth. The United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC) 2015 also emphasized the same theme in the 'Paris Agreement'. Consistent with World Bank (2012) report; GE is geared toward operationalizing economic growth by converging developing economies' accelerated growth and reduction of poverty objectives while avoiding environmental damage. The Asian Development Bank (ADB) 2011 referred to different studies indicating that Asian cities and towns are losing 2 to 4 percent of GDP by not pursuing GE. The Swedish International Development Cooperation Agency (SIDA) 2017 argued that transition toward environmental sustainability, developing resilience against environmental risks, and making use of green

innovations is imperative for economic growth and poverty alleviation. The Turkish MoD (2011) report noted that for sustainable development inclusive of green growth politically stable environment and sound economic health is quintessential. The report highlights the GE doctrines and a policy document to support the GE interventions. Turkey is an emerging economy and has the potential to contribute globally on consistent basis in achieving the objectives of GE goals (MoD 2011). The Dutch government's GE initiatives exhibited positive results; job opportunities in the value added environmental goods and services sector (EGSS) documented increase from 1.66 percent in (2001) to 1.80 percent in (2013) (Statistics Netherlands 2015).

In African context, Federal Ministry for Economic Cooperation and Development (FMECD)2015 observed that between 2000 and 2010, Sub-Saharan Africa (SSA) documented impressive economic growth; however, undermining the environmental costs, especially natural resource depletion, can forestall long term economic growth and development prospects for African countries. The Arab Forum for Environment and Development (AFED) 2016 in its ninth annual report cautioned that war torn Arab countries will be struggling to achieve the status quo existing in 2010 once the war and conflict cessation take place, let alone realizing the SDGs by 2030.

United Nations (2011) argued those decades of fostering a 'brown economy' model neglected issues like social disruption and depletion of resources, and advocated a departure from resource-intensive growth models for transition to greater sustainable production output and consumption. The Trade and Green Economy handbook by International Institute for Sustainable Development (IISD) 2014 provided insight that green economy perspective varies for each state of the world; nevertheless, national GE pathways can be globally guided by a set of international doctrines, key actors, and green growth practices. The (IISD 2014) report argued that international market of energy efficient and low carbon innovative technologies is estimated to triple by 2020 (i.e., US \$2.2 trillion). The ICC (2011) observes that the business community understands explicitly the term 'Green Economy' ingrained in the broader sustainable development theme, Brundtland

(1987). Global businesses, international trade, supported by rational legislations serve as catalyst in transformation to a green economy.

2.2. Integrative Green Economy Model

Kanianska (2017) stressed on incorporating the environmental consideration into decision-making process; steering the mammoth global change without developing the competencies to monitor and evaluate changing environmental trajectory and its linkage with communities' development is termed as reactive crisis approach; not an intelligent and prudent strategy to deal with sustainable development policy issues. The EEA(1999) developed causal framework with five key components, namely, *Driving forces*(D); indicators thereof include, power plants, industrial sectors, agricultural area, demographics, transportation, and usage of energy, refineries and/or mining, sewage operations, sectors other than industry and dumping grounds. *Pressures* (P), its indicators include utilization of resources, direct and indirect emissions, and generation of noise, waste, vibration, and radiation aspects. *State* (S) has indicators including, quality of air, water, soil, ecosystems, humans (health), and soil use. *Impacts* (I) has indicators like, climate change, loss of biodiversity, human health, human morbidity/mortality or well-being, and ecosystem/habitat health. And finally, *Response*(R), its indicators include policy response, environmental legislation, economic measures, science, technology & innovation and education. Figure.1 presents key components of DPSIR model of GE used widely as integrated based approach.

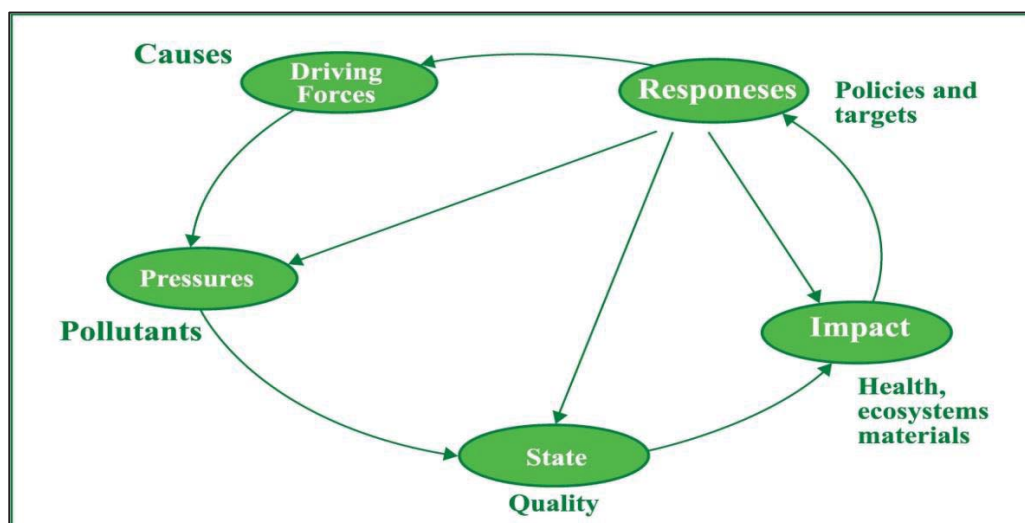

Figure.1 DPSIR Assessment Framework

Source: Environmental Indicators: Typology and Use in Reporting (EEA, 1999)

Kanianska (2017) indicated that DPSIR model elaborates the cause-effect linkage among economic, social and environmental, economic and social perspectives of the GE theme. This model is widely used to determine the interplay of human-environmental systems processes (Pinto et al. 2013). The DPSIR model has its origins in the Pressure-State-Response (PSR) conceptual model built due to the efforts of OECD (1993). In the following years it received elaboration from European Environment Agency stated by Burkhard and Müller (2008). Consistent with systems analysis perspective, economic and social development exacerbate *pressure* on environmental dimension; consequently, the *state* of the environmental experience changes. This momentum leads to *impact* on (i.e., human well-being, ecosystems and materials) which in turn can evoke a communities' *response* that generates feedback on the influencing factors in the country, brings about pressure and results in impacts; finally, it leads to adaptation or corrective actions. Environmental indicators must demonstrate all components of the chain, among them, the human dispositions, their consequent environmental implications, and the communities and societal responses to impacts.

Kanianska (2017) argued that global supply chain management (SCM) has direct impact on the European countries' production and consumption which takes place elsewhere; hence, Europe needs to shift toward holistic integrated model to outmaneuver the persistent environmental threats and challenges to ensure long-term sustainable development European Economic Area (EEA) 2015.

3. GREEN ECONOMY- ECLECTIC WORLD NATIONS

3.1 Interventions Fostering Greener Economies

Green interventions are confronted with challenges which entail risks to economic growth, involving human costs, irreversible environmental damage and climate change; hence, expedient to make interventions to achieve greener growth (Kanianska, 2017). The European Union (EU) crafted common green strategy. Mazza and Brink (2012) expressed that various components of the green economy perspective in relative terms are meaningfully integrated in strategic documents of EU. Arguably, investment in environmental added capital goods is designed to achieve the goal to protect, preserve and/or augment the environment with cost repay back after three years of investment layout.

3.1.1. United States (US) GE Discourse

In the US, it was noted in the year 2010 that 34 percent of income was accumulated in 5 percentile at the top expressed by Kumhof and Ranciere (2010). Similarly, one out of five Americans (22 percent) was engaged in poverty-based employment (Jones 2008). Such inequality leads to potential threats for the environment and society at large as in essence it may subvert the cohesion needed for prosperity of nation (Speth, 2010 and Jones, 2008).According to (Pollin et al.2014) the US needed investment (public and private) to the tune of \$200 billion each year to stabilize the climate and for economic progress. Ecofys Consultancy (2010) argued that out of \$200 billion annual investments, \$90 billion would be required to make the building operations more efficient, including industrial equipment, and transportation operation and system. Realistically, to achieve the

assumed target of decreasing CO₂ emissions by 40 percent in 20 years' time, substantial reduction would be needed in the US consumption of natural gas, coal and oil (i.e., 30 percent for natural gas, coal 60 percent, and oil 40 percent). The Global Green Economy Index (GGEI) in 2016 aptly indicated that the US overall GGEI achievement score is significantly low, as such its ranking is thirtieth out of eighty nations studied; given the size of the US economy, world strategic efforts to achieve the climate objectives are contingent upon spurring of American GE growth.

3.1.2 United Kingdom (UK) GE Discourse

The UK Government (2011) reiterated the resolve to promote global action to establish green economy utilizing EU strategies, implementing international agreements to foster GE, cooperating at G20 and related fora to patronize green growth, and spelt out action plan on *enabling the transition to a green economy* including trade diplomacy. Nevertheless, House of Commons Environmental Audit committee (HoCEAC) 2012 argued that the government's long-term vision on GE and 'Roadmap' to achieve the GE goals is not well defined; in the wake of post 2009 financial crunch and the risks associated with market-oriented model the HoCEAC (2012) maintained that the whole economy of UK needs to transform to GE including the traditional sectors. The UK government's successes in green economy transition include consistent GE growth i.e., £122 billion (\$158.4 billion) share in global market), employment creation (almost a million) and export of low carbon products and services worth around £11.8 billion (\$15.4 billion) in year 2010-11, Department for Business, Innovation and Skills (DoBIS) 2012.

3.1.3 Turkey GE Discourse

The Turkish Ministry of Development (MoD) 2011 reported that the experience of last decade made it evident that economic health coupled with sound political environment is quintessential for sustainable development inclusive of green growth. Realizing that economic facets, environmental protection and social well-being are integral components of development programs, Turkey adopted a holistic approach instead of treating each part of development individually and considering its partial

options. Turkey is an emerging economy and has the potential to contribute globally on consistent basis in achieving GE goals. The country has developed green economy doctrines and prepared a policy document with political ownership. To support the GE interventions, the requisite legal systems and institutional framework are in place. Nevertheless, at this juncture comprehensive harmonization of all components of sustainable development in all the fields and particularly at all levels has not been realized realistically. (MoD 2011)

Regarding implementation of programs i.e., agenda for Sustainable Development 2030, MoD(2016) argued that Turkey documented success in implementing the Millennium Development Goals (MDGs). However, it was a challenging endeavor to operate jointly on the MDGs in cohesive manner as the intervention needed adapting to new approaches, particularly, in policy design; further, gathering and improving the quality of administrative data and disseminating it among all the functionaries, and developing the stakeholders' ownerships of all the GE agenda. These challenges need priority action in the implementation of global development agenda MoD (2016).

3.1.4 Africa GE Discourse

According to UNEP green economy in Africa will present opportunities to mitigate poverty, by way of generation of jobs and enhancing the well-being of people (UNEP 2015). World Bank (2013) stated that during 2002 and 2011, the real GDP in African states grew by around 5.1 percent annually which is higher vis-à-vis the preceding decade. Nevertheless, Africa is confronted with economic and social challenges i.e., in Sub-Saharan African states 48.5 percent of the population is living in poverty. Economic growth should not be realized at the expense of environmental goals as socio-economic progress and natural resources are directly linked in African continent (UNEP 2015). In Kenya, investment into green sectors will lead to economic growth and development that would benefit over 3.1 million people by 2030. In Ghana and South Africa green procurement provided impetus in building emerging new markets in fields like: green growth, renewable energy, food products,

and energy efficacy International Institute for Sustainable Development (IISD) 2008 and International Institute for Sustainable Development (IISD) 2012.

By and large African states are developing enabling conditions for successful transformation to GE. Governments and social decision makers in Africa have designed strategic documents focused at consolidating GE tenets and policies into strategic plans and national development vision, and practical steps have been introduced i.e., incentivizing green investments, generating new employment, innovative technologies development, and reallocation of public funds on socially inclusive sectors (UNEP 2015)

3.1.5 Netherland GE Discourse

The Netherland government's initiatives for transition to green economy witnessed vivid positive results, extrinsic and intrinsic; job opportunities in the value added environmental goods and services sector (EGSS) documented increase from 1.66 percent in (2001) to 1.80 percent in (2013) Statistics Netherlands(2015). This facet of GE meant enhancement from 113 to 126 thousand full time equivalents (FTE) workforce. Further, energy sector, grounded in green economy, yielded healthy economic results in terms of job creation (28 thousand FTE in 2014 as compared to 24 thousand FTE in 2008) whereas employment opportunities in other segments of economy remained stagnant.

3.1.6 Pakistan GE Discourse

According to the IUCN (2013), international financial institutions (IFIs) promoted economic growth policies in Pakistan which emphasized rapid growth and exploitation of natural resources, neglecting to address the environmental concerns. Real GDP growth of Pakistan exhibited instability overtime; environmental degeneration costs the state around 6 percent of real GDP every year (World Bank 2006). Khan and Pervaiz (2012) argued that exploring the interplay between growth and green economy is desired to be dealt in the broader prospect of productivity. Overtime Pakistan pursued the high vintage growth policy opting to internalize a strategy to achieve economic growth first and then cleaning up the environmental

damage. The misperception regarding a trade-off relationship between environment protection and economic growth has posed challenge for both economists and policy makers to formulate pragmatic policies to support growth along with environment protection to achieve the greater objective of GE transition. (Salik 2016).

4. ECONOMIC GROWTH

Since the inception of economic scientific analysis, from Petty (1899) to Ricardo (1951), the dilemma of economic growth along with its negative effects, forms, and sources have topped the critical agenda for economists worldwide (World Economic Forum 2017). Global economic growth experienced a downturn over the past decade. The International Monetary Fund (IMF) 2012 projected 3.1 percent economic growth in year 2016, downward in comparison to the 4 percent growth recorded in the year 2011. Similarly, in 2016 the world GDP growth declined to 2.3 percent from 2.7 percent in 2015 which is fairly below the average of 2.8 percent recorded in 1980 World Trade Organization (WTO) 2017. Global consensus has developed for a socially-oriented and inclusive framework to propel economic growth in sustainable manner requiring pragmatic policy measures with result-oriented systemic framework to serve as guiding source for policy making and operational practice. Inclusive growth serves as strategy through which economy's performance is interpreted in terms of the bottom-line impact (i.e., broadly expanding the economic opportunities, and prosperity) sought by the societies and communities World Economic Forum (2017).

4.1. China's Green GDP

China's exponential economic growth experience came at the cost of imploding environment. The environmental deterioration propelled the Chinese government to redefine 'economic development' inclusive of environmental costs parameters Rauch and Chi (2010). The (UN 1993) presented the conceptual framework for countries to determine an environmentally adjusted GDP, embedded as system for environmental and economic accounting (SEEA). The Chinese have adopted green GDP framework; Green GDP is normal GDP of the country subtracting the social

and environmental harm costs. The equation is: Green Gross Domestic Product=Gross Domestic Product less Social costs less Environmental costs. Rauch and Chi (2010) expressed that Green GDP probably would not be operationalized as a metric of sustainable development; nevertheless pursuing such metric would positively yield useful insight and information for social policy makers and environmental decision-makers.

5. DISCUSSION

Despite increased policy focus on green economy, consensus lacks on universally agreed doctrines viz., GE governance, policy measures and mechanism for integration and coordination by individual states in terms of national priorities, economic growth and sustainable development goals including poverty elimination. Developing economies mostly lack technical and operational competencies in designing, implementing, and objectively evaluating the benefits and costs of green economy programs (UN 2012). The Paris Agreement and (OECD 2018) stressed on governments to foster economic opportunities offered by environmental protection and green growth. The ADB (2011) study observed that Asian cities and towns are losing 2 to 4 percent of GDP by not shifting to green economy dynamics, and recommends urgent result-oriented effective defense measures inclusive of sustainable development initiatives to abate environmental damage.

IISD (2014) study analyzes the green economy theme from the perspective of trade and energy. Effectively capitalizing on the emerging gains of inter-state trade synergies has the potential to make steady shift toward green economy and economic growth globally. The EEA (1999) has constructed causal DPSIR framework presenting a model with systematic analytical perspective finally leading the decision-makers to adaptation or corrective actions focusing green economy. Kanianska (2017) criticized the tendency to ignore developing technical competencies to record the changing environmental trends and bonding relationship with communities' development as reactive crisis model, not a wise strategy to deal with green economy policy components.

For the US, achieving the assumed 40 percent CO₂ emissions reduction target within twenty years is a challenge and given the size of the US economy, its global implications would be huge. Objectively analyzing, HoCEAC (2012) maintained that the UK GE vision is not well directed and the UK government's emphasis on market-oriented and voluntary consumers discourse undermine the GE promotion. Turkey realized the linkage of environmental protection and social well-being for development programs and adopted a holistic approach to develop green economy doctrines and prepared a policy document with political ownership. For Africa, pragmatic result-oriented enablers and GE conditions would serve as catalyst for overall economic growth (UNEP 2015). Statistics Netherlands (2015) maintained that Dutch government's green economy initiatives and efforts led to creation of job opportunities in the EGSS in Holland. Regarding Pakistan, the decision-makers have persistently followed the policy of realizing first the economic growth and mitigating the environmental damage later Khan and Pervaiz (2012).

Consensus has developed globally in favor of green economy and economic models to cultivate growth in sustainable way. To determine the economic growth, inclusive of green economy, the conventional GDP measurements methodology is considered inadequate. Reasonably, pursuing green GDP framework will provide new insight for social policy makers and environmental decision-makers to take informed decisions holistically.

6. CONCLUSION

The GE agenda overtime has received heightened importance among international agencies, national economies, social decision-makers, and academia. The national governments could not make effective greener economy pathways in developing universal doctrines and tenets mainly due to lack of competencies and technical skills necessary for consolidation of components like, national priorities, economic advancement and sustainable growth targets. This study reflects that developing economies are at a severe disadvantage ADB (2011) due to lack of understanding regarding the benefits and costs attached, and the relationship between green transitioning initiatives with economic growth, though UNEP (2011)

recommended otherwise. Creating enablers for a GE model, mobilizing, synergizing and promoting international trade will impact positively the green growth across the world. Researchers suggest that nations should reject the reactive crisis models and develop technical competencies to observe and record the environmental trends and its relationship with communities and create green economy policy design. There is agreement among states; government bodies that green economy based economic models lead the country to sustainable growth trajectory. Inclusive growth also serves as measurement parameter to translate the economy's performance World Economic Forum (2017). It is conclusive to infer that developed nations' experience has demonstrated positive relationship between green economy interventions and economic growth and successful models with necessary adjustments may be adopted in developing countries.

REFERENCES

Asian Development Bank. (2011), "Environment Program Greening Growth in Asia and the Pacific", <https://www.adb.org/sites/default/files/publication/29067/environment-program.pdf>

Arab Forum for Environment and Development. (2016), "Arab Environment: Sustainable Development in a Changing Arab Climate", *Annual Report of Arab Forum for Environment and Development, 2016*; Saab, N. and Sadik, A. (Eds.); Beirut, Lebanon. Technical Publications.

BRUNDTLAND, G.H. (1987), "Our common future: Report of the World Commission on Environment and Development", *Oxford University*.

BURKHARD, B., MÜLLER, F. (2008), "Driver-pressure-state-impact-response", In: Jorgensen, S.E., Fath, B.D., editors. *Ecological indicators. Vol. 2 of Encyclopedia of Ecology*. Oxford: Elsevier; 2008. p. 967-970

Confederation of British Industry. (2012), "The colour of growth: maximising the potential of green business", <https://www.google.com.pk/search?q=CBI%2C+2012%2C+The+colour+of+growth>

%3A+maximising+the+potential+of+green+business&oq

Department for Business, Innovation and Skills. (2012), “Low Carbon Environmental Goods & Services (LCEGS) Report for 2010/1”, <https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/>

[/system/uploads/attachment_data/file/31784/12-p143-low-carbon-environmental-goods-and-services-2010-11.pdf](https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/31784/12-p143-low-carbon-environmental-goods-and-services-2010-11.pdf)

Ecofys Consultancy. (2010), “World GHG Emissions Flow Chart 2010”, <https://www.ecofys.com/files/files/asn-ecofys-2013-World-ghg-emissions-flow-chart-2010.pdf>

European Economic Area. (2015), “The European environment – state and outlook 2015: an Integrated assessment of the European Environment”, <http://www.eea.europa.eu/soer>

European Environment Agency. (1999), “Environmental indicators: Typology and overview”, <https://www.eea.europa.eu/publications/TEC25>

Federal Ministry for Economic Cooperation and Development. (2015), “Benefits of a Green Economy Transformation in Sub-Saharan Africa”, <http://www.greengrowthknowledge.org/sites/default/files/downloads/resource>

[/Benefits_of_a_Green_Economy_Transformation%20in_Sub-Saharan_Africa_GIZ.pdf](http://www.greengrowthknowledge.org/sites/default/files/downloads/resource/Benefits_of_a_Green_Economy_Transformation%20in_Sub-Saharan_Africa_GIZ.pdf)

Government of United Kingdom. (2011), “Enabling the Transition to a Green Economy: government and business working together”, <https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads>

[/attachment_data/file/183417/Enabling_the_transition_to_a_Green_Economy__Main_D.pdf](https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/183417/Enabling_the_transition_to_a_Green_Economy_Main_D.pdf)

Global Green Economy Index. (2016), “Measuring National Performance in the Green Economy”, (5th Ed.).(2016). © Dual Citizen LLC 201

House of Commons Environmental Audit Committee. (2012), “A Green Economy Twelfth Report of Session 2010–12, Volume I”,

<https://www.parliament.uk/documents/tso-pdf/committee-reports/cmenvaud.1025.pdf>

International Institute for Sustainable Development. (2008), “Sustainable Public Procurement in South Africa”, http://www.iisd.org/pdf/2008/spp_south_africa.pdf

International Institute for Sustainable Development. (2012). *Swiss-Ghana Project on Sustainable Public Procurement*. [https://www.google.com.pk/search?q=Swiss-Ghana+Project+on+Sustainable+Public+Procurement& oq =Swiss-Ghana+Project](https://www.google.com.pk/search?q=Swiss-Ghana+Project+on+Sustainable+Public+Procurement&oq=Swiss-Ghana+Project)

International Institute for Sustainable Development. (2014), “Trade and Green Economy: A Handbook”, *Published by the International Institute for Sustainable Development*, Geneva.

International Monetary Fund. (2012), “World Economic Outlook Update”, [https://www.imf.org/external/ /pubs/ft/weo/2012/update/01/ pdf/0112.pdf](https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2012/update/01/pdf/0112.pdf).

International Union for Conservation of Nature. (2013), “IUCN Pakistan Programme 2013–16”, https://www.iucn.org/sites/dev/files/import/downloads/pk_programme_2013_16.pdf

JONES, V. (2008), “The Green Collar Economy: How One Solution Can Fix Our Two Biggest Problems”, New York, NY: Harper Collins.

KANIANSKA, R. (2017), “Green Growth and Green Economy”, ISBN 978-80-557-1257-4. Belianum. Publisher of the Matej Bel University in Banská Bystrica.

KHAN. M.A., PERVAIZ, A. (2012), “National Sustainable Development Strategy Pakistan’s pathway to a sustainable& resilient future”, [http://www.sbi.gos.pk/pdf- /Legal%20Framework/canada/2012%20%20National%20Sustainable%20Develop ment %20Strategy, %202012.pdf](http://www.sbi.gos.pk/pdf/Legal%20Framework/canada/2012%20%20National%20Sustainable%20Development%20Strategy,%202012.pdf)

KUMHOF, M., RANCIERE, R. (2010), “Inequity, leverage, and crises”, working paper, International Monetary Fund, Washington DC.

Ministry of Development. (2011), “Turkey’s sustainable development report claiming the future”, ISBN: 978-605-4667-01-7. June 2012, Ankara

Ministry of Development. (2016), “Report on Turkey’s initial steps towards the implementation of the 2013- agenda for sustainable development”, http://www.surdurulebilirlikalkinma.gov.tr/wp-content/uploads/2016/07/2030_Raporu.pdf

MAZZA, L., BRINK, P. (2012), “Green Economy in the European Union”, UNEP, 2012, pp12.

Organisation for Economic Co-operation and Development. (1993), “OECD core set of indicators for environmental performance reviews”, *OECD Environmental Directorate Monographs* no. 83. OECD, 1993, pp. 39.

Organisation for Economic Co-operation and Development. (2018), “Economic Policy Reforms: Going for Growth 2018”, <https://www.oecd.org/eco/growth/An-opportunity-that-governments-should-not-miss-oecd-going-for-growth-2018.pdf>

PEARCE, D., MARKANDYA, A., BARBIER, B. (1989), “Blueprint for a green economy”, *Earth scans, London, Great Britain*, 1989. ISBN 1 85383 0666

PETTY, W. (1899), “The Economic Writings of Sir William Petty”, together with The Observations upon Bills of Mortality, more probably by Captain John Graunt, ed. Charles Henry Hull (Cambridge University Press, 1899) vol. 1

PINTO, R., DE JONGE, V.N., NETO, J.M., DOMINGOS, T., MARQUES, J.C., PATRÍCIO, J. (2013), “Towards a DPSIR driven integration of ecological value, water uses and ecosystem services for estuarine systems”, *Ocean Coast Manage*, 2013; 72: 64-79.

POLLIN, R., GARRETT-PELTIER, H., JAMES HEINTZ, J., HENDRICKS, B. (2014), “Green Growth- A U.S. Program for Controlling Climate Change and Expanding Job Opportunities”, [http://www.peri.umass.edu/fileadmin/pdf/Green_Growth_2014/Green Growth Report- PERI- Sept2014.pdf](http://www.peri.umass.edu/fileadmin/pdf/Green_Growth_2014/Green_Growth_Report-PERI-Sept2014.pdf)

RAUCH, J.N., CHI, Y.F. (2010), “The Plight of the Green GDP in China”, *Consilience: The Journal of Sustainable Development* 3(1):102–116.

RICARDO, D. (1951), "On the Principles of Political Economy and Taxation", 1st edn 1817, 3rd edn 1821. In vol. I of *The Works and Correspondence of David Ricardo*, edited by Piero Sraffa with the collaboration of Maurice H. Dobb, Cambridge: Cambridge University Press.

SALIK, M.A. (2016), "Environment-Development Nexus in Pakistan", http://issi.org.pk/wp-content/uploads/2016/08/Final_IB_Ahmad_salik_dated_16-08-2016.pdf

SPETH, J.G. (2010), "Towards a new economy and a new politics", *Solutions*, Vol. 1 No. 5. Statistics Netherlands. (2015), "Green growth in the Netherlands 2015", <http://www.cbs.nl/en-gb/publication/2015/49/green-growth-in-the-netherlands-2015>

Swedish International Development Cooperation Agency. (2017), "Dialogue Support for a Green Economy", https://www.sida.se/globalassets/sida/eng/partners/green-tool-box/dialogue_support_for_a_green_economy.pdf

United Nations. (1993), "Handbook of National Accounting: Integrated Environmental and Economic Accounting (SEEA) 1993", *Department for Economic and Social Information and Policy Analysis Statistical Division. Series F, No. 31*

United Nations. (2011), "Working towards a Balanced and Inclusive Green Economy: A United Nations System-wide Perspective", <https://www.google.com.pk/search?q=Working+towards++a+Balanced+and +Inclusive+Green>

United Nations. (2012), "Rio+20: United Nations Conference on Sustainable Development-2012", <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/733-FutureWeWant.pdf>

United Nations Environmental Programme. (2011), "Towards a Green Economy: Pathways to Sustainable Development and Poverty Eradication", <http://www.unep.org/greeneconomy>

United Nations Environment Programme. (2015), “Building Inclusive Green Economies in Experience and Lessons Learned, 2010-2015”, http://www.greengrowthknowledge.-org-/sites/default/files/downloads/resource/Building_Inclusive_Green_-Economies_In_-Africa_UNEP.pdf

United Nations Framework Convention on Climate Change. (2015), “Paris Agreement”, https://unfccc.int/sites/default/files/english_paris_agreement.pdf

World Bank. (2006), “Pakistan Strategic Country Environmental Assessment”, <http://siteresources.worldbank.org/southasiaext/Resources/Publications/448813->

World Bank. (2012), “Inclusive Green Growth: The Pathway to Sustainable Development”, *Washington, DC. © World Bank*, <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/6058> License: cc by 3.0 igo.

World Bank. (2013), “Lighting Africa: Promoting the Use of High Quality, Clean Electricity”, <http://go.worldbank.org/ZAY7FAZRF0>. World Economic Forum.

(2017), “The Inclusive Growth and Development Report 2017”, <http://www3.weforum>.

World Trade Organization. (2017), “World Trade Statistical Review 2107”, https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/wts2017_e/wts2017_e.pdf

Türk Özelleştirme Uygulamalarında Mülkiyetin Gayri Ayni Hak Tesisi Yöntemi

Ayhan SARISU¹

Özet

Türkiye’de 1980’lerin ilk yarısından itibaren devreye alınan özelleştirme politika ve uygulamalarının, dar anlamda ve özetle; kamu sermayeli iktisadi teşebbüslere ait, mal ve hizmet üretim birimlerinin mülkiyetinin veya işletmeciliğinin, ekonomide verimlilik artışı ve kamu giderlerinde tasarruf sağlamak amacıyla özel sektöre devredilmesi olarak tarif edilebilmesi mümkündür.

Bu çalışmada, mevzuatta belirtilen tüm özelleştirme yöntemlerinin ayrıntılarına girilmeden, Türkiye’de dar anlamdaki özelleştirmelerde kullanılan mülkiyetin gayri ayni hakların tesisi yönteminin uygulama sonuçları ele alınmaktadır.

Mülkiyetin gayri ayni hakların tesisi, Türkiye’de 4046 sayılı kanun kapsamındaki kuruluşların aktiflerindeki mal ve hizmet üretim birimleri ile varlıkların mülkiyete ilişkin tüm haklarının ilgili kuruluşta kalması kaydıyla, 4721 sayılı Türk Medenî Kanununda öngörülen şekil ve şartlar çerçevesinde, malike ait kullanma hakkına ilişkin bazı tasarruflara rıza gösterilmesine veya malikin mülkiyete bağlı haklarını kullanmaktan vazgeçmesi sonucunu doğurmasına ilişkin hakların tesisi, şeklinde tanımlanabilen bir özelleştirme yöntemidir.

‘Mülkiyetin Gayri Ayni Hakların Tesisi’ne ilişkin karma sözleşmelerden elde edilen özelleştirme geliri 318.376.297 ABD Dolarıdır. Bu yöntemle birlikte kullanılan ‘İşletme Ruhsatı ve Buluculuk Haklarının Satışı’ uygulamalarından elde edilen rakam ise 216.393 ABD Dolarıdır. İkisi birlikte ele alındığında elde edilen toplam gelir 318.592.690 ABD Dolarıdır. Bu rakam 2017 yılsonuna kadar elde edilen 68.392.589.705 ABD Doları tutarındaki toplam özelleştirme gelirin yaklaşık % 0.47’sini oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Özelleştirme; Mülkiyetin Gayri Ayni Hak Tesisi.

JEL Kodu: M38; L33

Establishment Of Incorporeal Rights On Property As A Form Of Turkish Privatization Implementation

Abstract

This study only deals with the results of implementing the method of establishing the incorporeal right of the property, which is used in Turkey’s privatizations, without going into the details of all the privatization methods mentioned in the legislation.

Establishment of incorporeal rights on property; in accordance with the provisions of the Turkish Civil Code numbered 4721, with the condition that all the rights of property and service production units and assets owned by the assets of the institutions covered by Law no. 4046 remain related to the property, is a form of Turkish privatization implementation that can be defined as the establishment of the rights to give rise to the giving up of the exercise of its dependent rights.

The income derived from mixed contracts for the establishment of non-exclusive rights of ownership is \$ 318.376.297. The figure obtained from the Operation and Exploitation Rights Sales Practices is 216.393 US Dollars. When both are handled together, the total income is 318,592,690 USD. This figure constitutes approximately 0.47% of the total privatization revenues of US \$ 68,392,589,705 obtained until the end of 2017.

Keywords: Privatization; Establishment of Incorporeal Rights on Property.

Jel Code: M38; L33

¹ Doç. Dr., Özelleştirme İdaresi Bşk., Türkiye, asarisu@oib.gov.tr, asarisu@gmail.com

1. GİRİŞ

Zaman içinde ulusal ve uluslararası iktisadi arenada yaşanan gelişmelerin de etkisiyle Devletin mevcut hantal yapısı, kamu sektörünün ekonomi alanındaki girişimleri ve çağdaş kamu hizmeti gerekleri tüm dünyada 1980'lerden itibaren yeniden sorgulanır hale gelmiştir.

Bu gelişmelerin kamu yönetimi alanına yansması ve etki doğurmasıyla birlikte kamu harcamalarının azaltılması, devlet bütçelerinin küçültülmesi, kamu sektöründe özel sektör mantığının egemen hale getirilmesi ve rekabet artışı öngören çağdaş düzenlemelerin hayata geçirilmesi meyanında geliştirilen politikalar neticesinde dünyada ve Türkiye'de kamu personel istihdamının daha esnek yapıya kavuşturulması, kaynak kullanımında disiplin, etkinlik, kontrol ve tasarruf tedbirlerine ilişkin reform içerikli politikaların devreye alındığı, kamu sermayeli şirketlerin ve kamu varlıklarının özelleştirilmesi uygulamalarının başlatıldığı izlenmiştir. (Sarıs, 2017, s. 222).

Dünya ile eklemeleşme arayışındaki Türkiye'de de IMF politikaları 1980'lerin ilk yarısından itibaren etkili olmuştur. Bu politikaların Türkiye'deki en bilinen uygulayıcısı o dönemde bir teknokrat olan Turgut Özal'dır. Bu dönemde iktisadi ve yönetsel alanda değişim ve dönüşüm dinamikleri devreye sokularak Türk ekonomisi dünya ekonomisi ile entegre edilmeye çalışılmıştır.

Bu çerçevede dar anlamıyla (Kılıçbay, 1991, s. 162-163) devreye alınan özelleştirme politika ve uygulamalarının, özetle; kamu sermayeli iktisadi teşebbüslere ait varlıkların, mal ve hizmet üretim birimlerinin mülkiyetinin veya işletmeciliğinin, ekonomide verimlilik artışı ve kamu giderlerinde tasarruf sağlamak amacıyla özel sektöre devredilmesi olarak tarif edilebilmesi mümkündür.

Bu çalışmada ele alınmayacak olmakla birlikte geniş anlamda, (Kepenek, 1990, s. 145) devletin sahibi olduğu her türlü varlığın özel sektöre devredilmesi uygulamalarına henüz başlanılmadığı, özelleştirme uygulamalarında kurumsal değişime geçilerek bu tür varlıkların büyük bir kısmının 2016'da yapılan yasal

düzenleme ile (6741 sayılı Kanun) kurulan Türkiye Varlık Fonu Yönetimi A.Ş.’ne² parça parça devredildiği ve bunlar için yeni bir strateji seçildiği ancak henüz bir uygulamanın olmadığı izlenmektedir.

Türkiye’de başlangıçta özelleştirme uygulamaları açısından hukuk zemininde karşılaşılan güçlüklerin zaman içinde bertaraf edildiği ve konu ile ilgili özel bir mevzuat seti oluşturulduğu görülmüştür. Özelleştirme uygulamaları için geliştirilen yöntemler 1994’de yürürlüğe konulan 4046 sayılı kanunun 18. maddesinde belirtilmiştir (4046 S.1 Kanun). Bunlar ana başlıklar itibarıyla; mülkiyet devrini esas alan ‘satış’³ yöntemi ve mülkiyet devri olmaksızın gerçekleştirilen ‘kiralama’⁴, ‘işletme hakkının verilmesi’,⁵ ‘mülkiyetin gayri ayni hakların tesisi’ ile ‘gelir ortaklığı ve işin gereğine uygun sair hukuki tasarruflar’⁶ yöntemleridir.

Bu çalışmada, mevzuatta belirtilen tüm özelleştirme yöntemlerinin ayrıntılarına girilmeden, Türkiye’de dar anlamdaki özelleştirme uygulamalarında kullanılan ‘mülkiyetin gayri ayni hakların tesisi yöntemi’nin uygulama sonuçları ele alınmaktadır.

² 6741 sayılı kanunun genel bir değerlendirmesi için bkz: Sarısu, Ayhan (2016). “Türkiye Varlık Fonu Yönetimi A.Ş. Kurulmasına Dair Kanunun Değerlendirilmesi - Bölüm I & II” Ankara: Yaklaşım Dergisi, S. 285, Eylül, s.221-227; S. 286, Ekim, s.225-232.

³ 4046 sayılı kanunun 18/A(a) fıkrasında: “**Satış**; Kuruluşların aktiflerindeki mal ve hizmet üretim birimleriyle varlıklarının mülkiyetinin kısmen veya tamamen bedel karşılığı devredilmesi ya da bu kuruluşların hisselerinin tamamının veya bir kısmının kuruluşların içinde buldukları şartlar da dikkate alınarak yurt içi ve yurt dışında, halka arz, gerçek ve/veya tüzelkişilere blok satış, gecikmeli halka arzı içeren blok satış, çalışanlara satış, borsada normal ve/veya özel emir ile satış, menkul kıymetler yatırım fonları ve/veya menkul kıymetler yatırım ortaklarına satış veya bunların birlikte uygulanması yoluyla bedel karşılığı devredilmesi.” şeklinde tanımlanmaktadır.

⁴ 4046 sayılı Kanunun 18/A(b) fıkrasında: “**Kiralama**; kuruluşların aktiflerindeki varlıklarının kısmen veya tamamen bedel karşılığında ve belli bir süre ile kullanma hakkının verilmesi.” olarak tanımlanmaktadır.

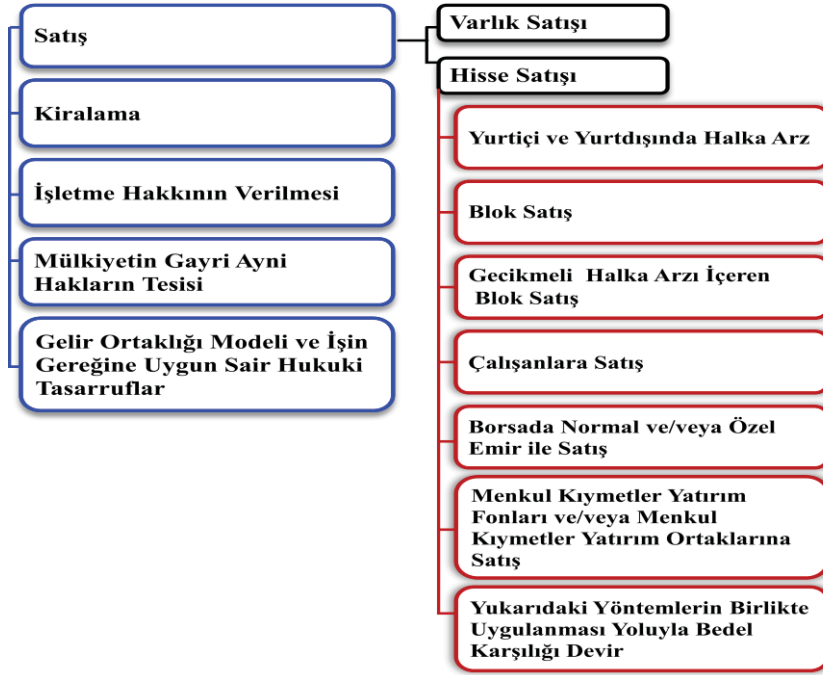
⁵ 4046 sayılı Kanunun 18/A(c) fıkrasında: “**İşletme Hakkının Verilmesi**; Kuruluşların bir bütün olarak veya aktiflerindeki mal ve hizmet üretim birimlerinin - mülkiyet hakkı saklı kalmak kaydıyla bedel karşılığında belli süre ve şartlarla işletilmesi hakkının verilmesi.” şeklinde tanımlanmaktadır.

⁶ 4046 sayılı kanunun 18/A(e) fıkrasında: “**Gelir Ortaklığı modeli ve işin gereğine uygun sair hukuki tasarruflar**; Kuruluşların özellikleri ve yapıları da dikkate alınarak yukarıda belirtilen özelleştirme yöntemleri dışında kalan ve genel hükümler ile özel kanunlarda belirtilen diğer yöntemler.” şeklinde tanımlanmaktadır.

2. MÜLKİYETİN GAYRİ AYNİ HAK TESİSİ YÖNTEMİ NEDİR?

Mülkiyetin gayri aynî hakların tesisi; 4046 sayılı kanun kapsamındaki kuruluşların aktiflerindeki mal ve hizmet üretim birimleri ile varlıkların mülkiyete ilişkin tüm haklarının ilgili kuruluşta kalması kaydıyla, 4721 sayılı Türk Medenî Kanunu (TMK)'nda (4721 Sayılı Kanun) öngörülen şekil ve şartlar çerçevesinde, malike ait kullanma hakkına ilişkin bazı tasarruflara rıza gösterilmesine veya malikin mülkiyete bağlı haklarını kullanmaktan vazgeçmesi sonucunu doğurmasına ilişkin hakların tesisi şeklinde tanımlanabilen bir özelleştirme yöntemidir.⁷

Şekil 1 - Türkiye’de Uygulanan Özelleştirme Yöntemleri

Kaynak: 4046 sayılı kanun çerçevesinde tarafımızdan oluşturulmuştur.

Şekil 1’de gösterildiği üzere Türkiye’de uygulanan özelleştirme yöntemleri 4046 sayılı kanunun 18. maddesinde ‘satış’, ‘kiralama’, ‘işletme hakkının verilmesi’, ‘**mülkiyetin gayri aynî hakların tesisi**’, ‘gelir ortaklığı modeli’ ve ‘işin gereğine uygun sair hukukî tasarruflar’ olarak tanımlanmıştır.

⁷ 4046 sayılı kanunun 18/A(d) fıkrası.

Bunlardan; ‘satış’ ve ‘işletme hakkının verilmesi’ yöntemleri uygulamada en çok kullanılan yöntemlerdir. ‘Mülkiyetin gayri aynî hakların tesisi’ ile ‘gelir ortaklığı modeli’ ve ‘işin gereğine uygun sair hukukî tasarruflar’ yöntemlerine ise nadiren başvurulmasına (Yalova & Sarısu, 2014, s. 83) karşın ‘kiralama’ yöntemi bugüne kadar hiç kullanılmamıştır.

3. TEMEL UNSURLARI AÇISINDAN MÜLKİYETİN GAYRİ AYNİ HAKLARIN TESİSİ

Özelleştirme açısından mülkiyetin gayri ayni hakların tesisinde;

- 1) Sözleşmelerinin konusu özelleştirme portföyündeki kuruluşlara ait bina, arazi, arsa, işletme ruhsatı, buluculuk hakkı, kullanma izni, ...vb. olabildiği gibi bu kuruluşların maliki olduğu mal veya hizmet üretim birimleri de olabilmektedir.
- 2) Mülkiyet devrinin öngörülmediği bu yöntemde, şayet sözleşmeye konu edilen ‘şey’ kuruluşların maliki olduğu mal veya hizmet üretim birimleri ise bunlar üzerine oluşturulan mülkiyetin gayri ayni haklar süresince mülkiyet hakkı kuruluşa ait olmaya devam etmektedir.
- 3) Mülkiyetin gayri ayni hakların tesisinde Türk Medeni Kanununda öngörülen şekil ve şartlara uyulması zorunluluğu vardır.
- 4) Bu yöntemin uygulanmasında özelleştirme programında bulunan kuruluş, ‘malik’ sıfatından kaynaklanan aidiyet ve kullanma hakkına yönelik olarak aşağıda belirtilen davranışlarda bulunabilmektedir.
 - i) Mülkiyete bağlı haklarını kullanmaktan süreli veya süresiz olarak vazgeçmektedir ya da
 - ii) Bazı tasarruflara rıza göstermektedir.

Söz konusu aynî haklar TMK’nda düzenlenmiştir. TMK’nda düzenlenenler dışında ‘sınırlı sayı ve tipe bağlılık’ ilkesi gereğince, bir aynî hak tesis edilmesi ve aynî hakların içeriğinin kanunun emredici hükümlerine aykırı olarak belirlenmesi olası değildir (Baytan, 1999, s. 328).

Uygulamada mülkiyetin gayri ayni hakların tesisi yöntemi, 4046 sayılı kanunun 18. maddesi ve TMK'nun 779. vd. maddeleri çerçevesinde ele alınmakta ve gerçekleştirilmektedir. Bazı durumlarda daimi ve müstakil irtifak hakkı kurulmasının özelleştirme yöntemi olarak uygulandığı da görülmektedir.

Dolayısıyla, nitelikleri ve 'şey' üzerinde doğurduğu haklar ve yetkiler itibarıyla sadece 'irtifak hakları'nın kullanıldığı, 'taşınmaz yükümü (gayrimenkul mükellefiyeti)' ve 'rehin hakları'nın özelleştirme uygulamalarında karşılık bulmadığı bilinmektedir.

Özelleştirme uygulamalarına konu edilebilecek nitelikte olmaları itibarıyla TMK'nunda düzenlenen irtifak haklarından olup taşınmaz lehine irtifak hakkı, intifa hakkı, oturma hakkı, üst hakkı, kaynak hakkı ve diğer irtifak haklarından özellikle 'intifa hakkı' ile 'üst hakkı'na aşağıda kısaca değinilecektir.

3.1. İntifa Hakkı Tesisi

Mülkiyeti başkasına ait olan bir 'şey' (örn. eşya, hak veya mal varlığı... vb.) üzerinde hak sahibi kılınan gerçek veya tüzel kişiye bu 'şey'den tam olarak yararlanma imkânı sağlayan bir irtifak hakkı türüdür.

TMK'nun 803. maddesinin birinci fıkrasında '*İntifa hakkı sahibi, hakkın konusu olan malı zilyetliğinde bulundurma, yönetme, kullanma ve ondan yararlanma yetkilerine sahiptir*' hükmü mevcut iken aynı maddenin ikinci fıkrasında, intifa hakkı sahibinin bu yetkilerini kullanırken iyi bir yönetici gibi özen göstermek zorunda olduğuna da hükmedilmiştir. TMK'nun 807. maddesi ile malike, hakkın konusu olan malın hukuka ya da niteliğine aykırı şekilde kullanılmasına itiraz etme yetkisi tanınmıştır.

Herkes karşı ileri sürülebilen bir aynî hak niteliğinde olması ve belirtilen özellikleri dikkate alındığında, intifa hakkı tesisinin çoğunlukla kiralamadan daha uygun bir özelleştirme yöntemi olarak 4046 sayılı kanunun 18. maddesi çerçevesinde etkin kullanımının mümkün olduğu değerlendirilmektedir.

3.2. Üst Hakkı Tesisi

TMK'na göre hak sahibine, başkasının mülkiyetindeki bir taşınmazın üstünde veya altında, tanınan hak süresince mülkiyeti kendisine ait olacak şekilde yapı inşa etmek veya mevcut bir yapıyı muhafaza etmek yetkisi veren bir irtifak hakkıdır. TMK'nun 828. maddesinin birinci fıkrasına göre, üst hakkının sona erme tarihinde, inşa edilmiş bulunan yapıların mülkiyeti arazinin malikine geçmektedir.

Devletin hüküm ve tasarrufu altında olup da özel mülkiyete konu edilemeyen kayalık, tepelik, dağlık, denizsel veya gölsel alanlar... vb. yerlerde yapılaşma imkânı sağlanarak ekonomik değerler yaratılabilmesine imkân tanıyan üst hakkı tesisi yöntemiyle gerçek ve/veya özel hukuk tüzel kişilerinin turizm, eğitim,⁸ sağlık... vb. çeşitli alanlarda yatırıma yönlendirilmesi veya âtıl durumdaki kamu taşınmazlarının ülke ekonomisine kazandırılmasında özelleştirme yöntemi olarak kullanılabilir.

Uygulamada, marina, maden işletmesi/sahası ve turistik nitelikli taşınmaz (örn. Atik Paşalar Yalısı) projelerine ilişkin imzalanan sözleşmeler; önceden tesis edilmiş olan 'daimi ve müstakil irtifak hakkı', 'kullanma izni' veya 'işletme ruhsatı' ya da 'buluculuk hakları' devrinin öngörüldüğü yöntemler de kullanılabilir.

4. MÜLKİYETİN GAYRİ AYNİ HAKLARIN TESİSİ YÖNTEMİNE İLİŞKİN UYGULAMA ÖRNEKLERİ

Tablo 1'den görülebileceği üzere Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (ETKB) Maden İşleri Genel Müdürlüğü tarafından maden kanunu (3213 S.lı Kanun, 1985) çerçevesinde işletme ruhsatı ve buluculuk hakları verilen tuzlalar için Tütün, Tütün Mamulleri, Tuz ve Alkol İşletmeleri A.Ş. (TEKEL/TTA)'ya; çinko, kurşun, bakır... vb. doğal kaynaklar ile ilgili maden sahalarına ilişkin olarak da Çinko, Kurşun, Metal Sanayi A.Ş. (ÇİNKUR)'a veya Karadeniz Bakır İşletmeleri A.Ş. (KBİ)'ne verilen

⁸ Özelleştirme programında bulunan Türkiye Denizcilik İşletmeleri A.Ş.'ne ait Çırağan arsası üzerine ÖYK'nun 30.05.1996 tarihli ve 1996/24 sayılı kararıyla Galatasaray Üniversitesi lehine önce 10 yıl süreli üst hakkı tesis edilmesi, bilahare aynı Kurulun 13.01.1998 tarihli ve 1998/10 sayılı kararıyla bu üst hakkının süresinin 49yıla çıkartılması örnek olarak gösterilebilir.

işletme ruhsatı ve buluculuk hakları ile ruhsat sınırları içinde kalan arazilerin, bu araziler üzerindeki altyapı tesislerinin ve yer üstü yapılarının ruhsat süresinin sona ereceği tarihe kadar olan '*kullanım hakkının devri*', maden sahalarında mevcut stoklar ile envanterlerinde kayıtlı makine-teçhizat, yedek parça, taşıt, demirbaş... vb. maddi duran varlıklar '*satış*'ı yöntemi kullanılarak özelleştirilmiştir.

Tablo 5 Özelleştirmede Mülkiyetin Gayri Aynı Hakların Tesisine İlişkin Uygulamalar

Adı	Ait Olduğu	Özelleştirme Yöntemi	Devir	Bedeli	Süresi
Kemer Marina	TURBAN	(Daimi ve Müstakil İrtifak Hakkı	13.10.1997	17.100.000	11.09.1996'dan
Kuşadası Marina	TURBAN	Daimi ve Müstakil İrtifak Hakkı	17.10.1997	24.150.000	03.02.1997'den
Bodrum Marina	TURBAN	Daimi ve Müstakil İrtifak Hakkı /	13.11.1997	20.900.000	09.07.1996'dan
Atik Paşalar Yalısı	TURBAN	Daimi ve Müstakil İrtifak Hakkı /	18.08.2000	29.000.000	18.08.2000'den
Tuzluca Tuzlası	TEKEL	İşletme Ruhsatı, Buluculuk	22.09.2004	425.000	20.12.2031'e
Sekili Tuzlası	TEKEL	İşletme Ruhsatı, Buluculuk	23.09.2004	617.000	27.11.2031'e
Kağızman Tuzlası	TEKEL	İşletme Ruhsatı, Buluculuk	10.02.2005	416.500	16.12.2031'e
Kaldırım Tuzlası	TEKEL	İşletme Ruhsatı, Buluculuk	26.01.2006	40.700.000	21.01.2032'ye
Kayacık Tuzlası	TEKEL	İşletme Ruhsatı, Buluculuk	26.01.2006	42.200.000	21.01.2032'ye
Yavşan Tuzlası	TEKEL	İşletme Ruhsatı, Buluculuk	02.03.2006	37.300.000	21.01.2032'ye
Deveci Demir Madeni	TDÇİ	İşletme Ruhsatı / Kullanım Hakkı	08.02.2007	21.500.000	09.03.2040'a
Ayvalık Tuzlası	TEKEL/TTA	İşletme Ruhsatı, Buluculuk	26.04.2010	6.101.695	16.12.2031'e
Çamaltı Tuzlası	TEKEL/TTA	İşletme Ruhsatı, Buluculuk	26.04.2010	77.966.102	16.12.2031'e
Özelleştirme Gelirleri Toplamı				318.376.297	

Kaynak: ÖİB verileri kullanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

İçerik itibarıyla daimi ve müstakil irtifak hakkı ve/veya kullanma izninin ve maden işletme ruhsatı ve buluculuk haklarının devrine ilişkin sözleşmelerden kaynaklanan toplam özelleştirme tutarı 2017 yılsonu itibarıyla 318.376.297 ABD Doları'na, aynı dönemde, işletme ruhsatı ve buluculuk haklarının satışına ilişkin sözleşmelerden kaynaklanan özelleştirme tutarı da 216.393 ABD Doları'na ulaşmıştır.

Tablo 6 İşletme Ruhsatı ve Buluculuk Haklarının Satışı Uygulamaları

Adı	Ait Olduğu	Özelleştirme Yöntemi	Devir Tarihi	Bedeli	Süresi
Celaldağ Maden Sahası	ÇİNKÜR	İşletme Ruhsatı ve Buluculuk Haklarının SATIŞI	20.06.1995	77.171	Süresiz
Pozantı Maden Sahası	ÇİNKÜR	İşletme Ruhsatı ve Buluculuk Haklarının SATIŞI	20.06.1995	784	Süresiz
Koyulhisar Maden Sahası	ÇİNKÜR	İşletme Ruhsatı ve Buluculuk Haklarının SATIŞI	25.08.1995	11.879	Süresiz
Giresun'da 2 Adet Maden Sahası	KBİ	İşletme Ruhsatı ve Buluculuk Haklarının SATIŞI	31.05.2006	117.777	Süresiz
Sinop'ta 1 Adet Maden Sahası	KBİ	İşletme Ruhsatı ve Buluculuk Haklarının SATIŞI	26.06.2006	8.782	Süresiz
Özelleştirme Gelirleri Toplamı				216.393	

Kaynak: ÖİB verileri kullanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

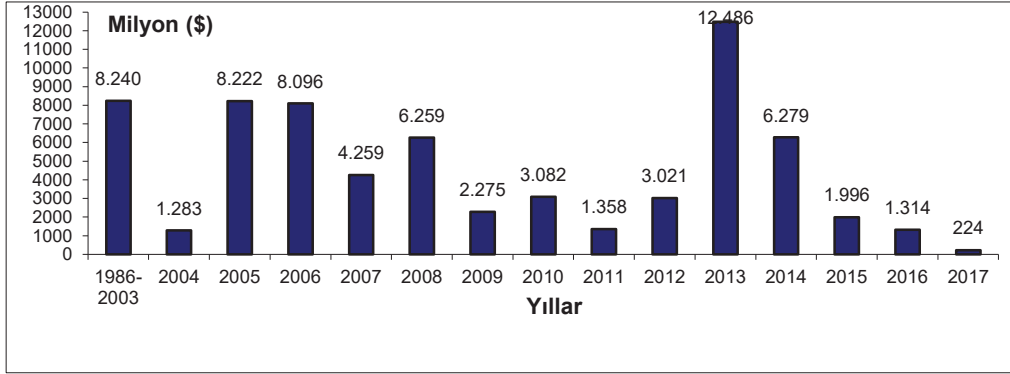
5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Görüldüğü üzere işletme hakkının verilmesini bir usûl olarak ele alan ve kamu varlıklarının özelleştirilmesiyle ilgili en geniş kapsamlı, bütünlüklü ve temel yasa olma özelliğini bugüne kadar koruyan mevzuat seti 4046 sayılı kanunun yürürlüğe girmesiyle oluşmuştur (Sarısü, 2017, s. 222).

Bu yasa özellikle İşletme Hakkının Verilmesi / Devredilmesi (İHV - İHD) yönteminin geniş kullanıma kavuşmasına yönelik olarak kamu hizmetlerinin gördürülmesi yönüyle Türk idare hukukunda ve özelleştirme uygulamalarında yeni bir sayfa açmıştır.

Türkiye'de 4046 sayılı özelleştirme uygulamaları hakkında kanun çerçevesinde uygulandığı haliyle *mülkiyetin gayri ayni hakların tesisi* usûlü; sözleşmeye konu edilen 'şey'in tamamının bir bütün olarak veya 'şey'in aktifindeki mal ve hizmet üretim birimlerinin bir kısmının, mülkiyete ilişkin tüm haklar kamu sektöründe bırakılmak kaydıyla, önceden belirlenen şartlar ve öngörülen sürece işletilmesine ilişkin tüm ayrıcalıkların ihalede oluşan bir bedel karşılığında özel hukuk tüzel kişisine devredilmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır

Grafik 1 Yıllar İtibarıyla Özelleştirme Uygulamalarından Elde Edilen Gelirler (ABD \$)

Kaynak: <http://www.oib.gov.tr> (ET: 06.04.2018).

Nihai tahlilde bu sözleşmelerin özünde, sözleşmeye konu edilen ‘şey’in tüm işletmecilik haklarının kullanımında ihale neticesinde özel sektöre yönelik bir ayrıcalık yaratılması bulunmaktadır. Bu uygulamalarda özel sektör mevcut işletmeleri yapılan ihaleler sonrasında imzalanan sözleşmeler çerçevesinde devralıp, iyileştirme yatırımları ve bakım-onarımlarını da yaparak işletmekte ve sözleşme süresi sonunda bunları işler vaziyette asli sahip olan kamuya iade etmektedir. Bunların kamuya iadesi sonrasında ne yapılacağına ilişkin uygulama esaslarına o dönemin kurallarına göre kamu tarafı karar verecektir.

Sonuç olarak Grafik 1’den de görüleceği üzere 4046 sayılı kanuna dayalı olarak rekabet şartlarında gerçekleştirilen ihaleler çerçevesinde elde edilen toplam özelleştirme geliri 2017 yılsonu itibarıyla 68.392.589.705 ABD Dolarıdır.

Dolayısıyla Tablo 1’de yer alan mülkiyetin gayri ayni hakların tesisine ilişkin karma sözleşmelerden elde edilen 318.376.297 ABD Doları ve Tablo 2’de yer alan İşletme Ruhsatı ve Buluculuk Haklarının Satışı Uygulamaları rakamı olan 216.393 ABD Doları birlikte ele alındığında elde edilen toplam 318.592.690 ABD Doları mertebesindeki gelirin 2017 yılsonuna kadar elde edilen ve Grafik 1’de yer alan 68.392.589.705 ABD Doları tutarındaki toplam özelleştirme gelirlerinin yaklaşık % 0.47’sini oluşturduğu görülmektedir.

Teşekkür

Bu çalışmanın hazırlanması sürecinin değişik aşamalarında değerli yorum ve görüşleriyle katkı sunan başta Nadir Aksoy, Mehmet Kılıcı, Tülay Aktaş ve adını sayamadığım tüm arkadaşlarıma ve bu çalışmanın yapılması fikrini veren Uğur Emek kardeşime teşekkür ediyorum. Sevgili eşim Özlem, çocuklarım Selin ve Seray'ın her zaman yanımda hissettiğim manevi destekleri ve çalışma ortamını paylaştığım mesai arkadaşlarım Cansel Aydın ve Mümin Bilgin'in hoşgörüsüne müteşekkirim.

Bu çalışmadaki eksik ve hatalar nedeniyle beni mazur görmelerini beklediğim, hata ve eksiklerinden arındırılmasında ışık tutacak, öneri ve eleştirileriyle katkı sağlamaları durumunda kendilerine minnettar kalacağım okuyucularıma şimdiden çok teşekkür ediyor, çalışmanın yararlı olmasını diliyorum.

KAYNAKLAR

- 3213 Sayılı Maden Kanunu. (1985, 6 15). Resmi Gazete (18785) .
- 4046 Sayılı Özelleştirme Uygulamaları Hakkında Kanun. (1994, 11 27). Resmi Gazete (22124) .
- 4721 Sayılı Kanun. (2001, 08 12). Türk Medeni Kanunu (24607) .
- 6741 sayılı Kanun. (2016, 08 26). Türkiye Varlık Fonu Yönetimi A.Ş. Kurulması ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (29813) .
- Baytan, İ. (1999). Özelleştirme. 328. Ankara: TRT Gn. Sek. Basım-Yayın Md. Ofset Tesisleri.
- <http://www.oib.gov.tr>. (2018, Şubat 28).
- Kepenek, Y. (1990). Özelleştirme Olayı. Ankara: Tes-İş.
- Kılıçbay, A. (1991). Türk Ekonomisinin 10 Yılı. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Sarısu, A. (2017). Türkiye Dönüşürken Özelleştirmenin Statüsü. Yaklaşım (297), 222.

Sarıs, A., Yalova, Y., Topuz, G., & Atay, Ö. (2016). Elektrik ve Türkiye Örneğinde Elektrik Dağıtım Hizmetlerinin Özelleştirilmesi. Ankara: Detay Yayıncılık.

Yalova, Y., & Sarıs, A. (2014). Türkiye Örneğinde Demir & Çelik Sektöründe Dönüşüm ve İsdemir Uygulaması. İstanbul: Yeni Yüzyıl Yayınları.

Making sense of nested CES constraints in nested optimisation problems in general equilibrium models: Is a linear constraint necessary?

Çağaçan Değer¹

Abstract

Nested structures in computable general equilibrium models enable diversity in substitution. However, using constant elasticity of substitution (CES) or constant elasticity of transformation (CET) surfaces as constraints brings about the possibility that the results of the optimization do not add up to the quantity implied by the optimisation one level up in the nest. This paper presents the problem in detail, and proposes a solution. The solution is exemplified in a dynamic general equilibrium set-up with endogenous labour supply divided to two tasks, which can be used as a template for broader applications on time allocation problems.

Key Words: General equilibrium models; Nested optimisation problems; Labour supply

JEL Classification Codes: C65, C68, D50

Genel denge modellerindeki yuvalanmış optimizasyon problemlerinin CES kısıtlarını anlamak: Doğrusal bir kısıt gerekli mi?

Özet

Hesaplanabilir denge modellerindeki yuvalanmış yapılar ikkamede çeşitlilik sağlarlar. Fakat, sabit ikame esnekliği (CES) veya sabit dönüşüm esnekliği (CET) yüzeylerinin kısıt olarak kullanılması, optimizasyondan elde edilen sayısal değerlerle optimizasyondaki bir üst yuvadaki problemin değerlerinin uyumamasına neden olabilir. Bu çalışma sorunu ifade etmekte ve bir çözüm önermektedir. Çözüm içsel işgücü arzının iki göreve tahsis edildiği bir dinamik genel denge kurgusu ile örneklendirilmiştir. Çözüm çeşitli zaman tahsis problemleri için de örnek teşkil etmektedir.

Anahtar kelimeler: Genel denge modelleri, Yuvalanmış optimizasyon problemleri, İşgücü arzı

JEL Sınıflama Kodları: C65, C68, D50

¹ Assistant Professor, Ege University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics, Turkey, cagacan@gmail.com

1. INTRODUCTION

The use of Constant Elasticity of Substitution (CES) functions is well established in applied general equilibrium modelling. The CES functional form is used in conjunction with multilevel optimisation, aka nested structures, to account for imperfect substitutability. Despite the substitution flexibility CES functions and nested optimisation structure have provided, two crucial problems related to the function persist. Firstly, appropriate calibration of CES function parameters is still a matter of debate (Rainer Klump and Olivier De La Grandville, 2000; Ferran Sancho, 2009; Arne Henningsen and Geraldine Henningsen, 2011; Jonathan Temple 2012).

Secondly, numerical results obtained from CES aggregations embedded in the lower levels of nested optimization problems lack clear interpretation. The issue is disregarded in most modelling exercises. Consider a labour time allocation example. When the consumer allocates labour to more than one task with the objective of labour income maximisation, two constraints have to be simultaneously satisfied. One is the aggregate time constraint: the total time allocated to various tasks cannot exceed the total amount of time the consumer has. Second one is the CES aggregation. These two constraints cannot be met simultaneously; hence the problem.

The established practice in computable general equilibrium models skips the requirement that the sum of two variables decided at one level of the multilevel problem must be consistent with the aggregate implied by the problem one level up. The problem is especially important for cardinal variables like quantity demanded of domestic versus imported goods, quantity supplied to domestic versus foreign markets and labour supplied to alternative tasks, the sum of which cannot exceed available time. Hence the results obtained from numerical simulations do not make sense.

At the core of this paper is the problem of ensuring that a linear constraint is consistent with a constraint that has a CES or a Constant Elasticity of Transformation (CET) function. This paper clarifies the problem. Then a solution is proposed. The proposed solution not only provides a solid behavioural foundation, but also enables

numerical consistency. Thus the proposition provides sensible numerical results from model simulations with CES functions in multilevel optimisation problems. Next section of the paper goes over the use of multilevel production structures and CES functions in economics, providing examples from the literature. Third section presents the problem in detail making use of numerical simulations. Then, the proposed solution is outlined. Section 4 merges the proposed solution with an intertemporal labour supply problem. Specifically, an intra-temporal wage income maximisation problem is nested in an inter-temporal utility maximization problem. Section 5 concludes by pointing out potential uses of the proposed method.

2. LITERATURE REVIEW

CES functions were introduced by Robert M. Solow (1956) as a generalised case of production functions that display constant returns to scale. The most common use of CES type functions in general equilibrium type economic modelling is due to Paul Armington (1969). Noting the need to differentiate goods with respect to their places of origins, Armington undertakes the task of "... systematically simplifying the product demand functions to the point where they are relevant to the practical purposes of estimation and forecasting" (Armington, 1969: 160). Referring to Robert M. Solow (1955) for the need that "... marginal rates of substitution between any two products of the same kind must be independent of the quantities of the products of all other kind" (Armington, 1969: 164), Armington adopts the CES type functions and a multilevel optimisation approach to represent imperfect substitutability between products of different origins.

The most common use of the CES functions in general equilibrium modelling is through multilevel optimisation problems. The basic idea behind multilevel optimisation is to adopt a hierarchical structure for decision making and to focus on one level of the hierarchy while taking other levels as given. A relatively simple mathematical representation and more on intuition can be glanced from Athanasios Migdalas, Panas M. Pardalos and Peter Varbrand (2013).

Multilevel optimisation structures are referred to as nested functions in computable general equilibrium modelling practises of economics. The intuition in nested problems in economics varies by the context of the constructed model. The most established usage goes back to Armington (1969), which separates imports by origin from the consumer's point of view and thus provides a micro foundation for import for consumption purposes. The well-established Armington specification assumes that consumer maximises utility subject to the budget constraint by choosing how much to consume. The obtained consumption is regarded as a consumption composite, the elements of which can be either domestic or imported good varieties. The allocation of the consumption decision to domestic and imported goods is a second level of optimisation, nested under the utility maximisation problem.

The second level problem of the Armington specification focuses on the minimisation of the expenditure on consumption, given the prices of imported and domestic goods and the aggregate consumption decision from the utility maximisation problem. This expenditure minimisation problem typically has a CES function as a constraint. Thus imperfect substitutability between domestic and imported goods is presented in to the model.

In computable general equilibrium models that represent an open economy, a similar two level nested problem is constructed for producers as well. Consider a given level of output produced by the firm. This level of output may be an outcome of a profit maximisation problem, a cost minimisation problem or some other optimisation based behaviour. Given the result of this optimisation problem from the top of the multilevel optimisation problem, the firm has the option to sell the output to the domestic market or the foreign market, i.e. export. This second problem is treated as a nest under the profit maximisation problem; the objective of the nested problem is to maximise the revenue received from sales to domestic and foreign markets given the price the good brings from these respective markets. The revenue maximisation problem has the CES function as a constraint, once more enabling

imperfect substitutability between domestic and foreign markets; this time from the point of view of the producer.

Such multilevel functions have recently become a lot more popular due to the widespread use of general equilibrium models in analysing the impact of economic activities on the environment. Adopted functional forms have become more diverse as well, including CES, Leontieff and Cobb-Douglas type forms. The key connection between economic activities and the environment is through the pollutants generated by economic activities, especially those including the usage of energy inputs. Accounting for the use of diverse energy inputs requires a very elaborate depiction of the production process.

Such elaborate depictions make heavy use of nested functions. One example is by Rosa Duarte, Kuishiang Feng, Klaus Hubacek, Julio Sanchez-Choliz, Cristina Sarasa and Laixiang Sun (2016). The production process in Spain is depicted by Duarte et.al. (2016) through seven nested optimisation levels. Output is produced at the top through a cost minimisation, leading to the choice of intermediate inputs as one input and value added, energy and transport services as a second input. Using CES constraints with different substitution parameter values, the model accounts for the use of various energy and transportation related inputs in the economy. At each level of the nest, expenditure on input couples is minimised given the decision to use a quantity of the aggregated input from the problem one level above in the nest. Similar nested structure is used for the consumer as well. The case of China is pondered frequently in the literature. In order to investigate 17 alternative emission reduction scenarios for China, Wei Li and Zhijie Jia (2016) also use nested production structures. The same approach is adopted by Huancheng Dai, Xuxuan Xie, Yang Xie, Jian Liu and Toshihiko Masui (2016), for representative regions of China by Xingping Zhang, Zhengquan Guo, Yuhua Zheng, Jinchun Zhu and Jing Yang (2016), and for top-down and bottom-up models with comparisons to different global models by Hancheng Dai, Peggy Mischke, Xuxuan Xie, Yang Xie and Toshihiko Masui (2016).

3. THE PROBLEM

In economics, especially in applied general equilibrium analysis, the following linear objective function is frequently encountered:

$$P_1X_1 + P_2X_2 \quad (1)$$

where P_1 and P_2 represent prices and X_1 and X_2 are quantities. This can be expenditure on, or revenue from sale of, goods. It is also possible that the stated equation represents expenditure on inputs.

Such an objective function is optimised under the following constraints:

$$\bar{X} = [\delta X_1^\rho + (1 - \delta)X_2^\rho]^{\frac{1}{\rho}} \quad (2)$$

$$\bar{X} = X_1 + X_2 \quad (3)$$

coupled with non-negativity constraints on X_1 and X_2 . As an example, consider the Armington (1969) specification. Armington specification in general equilibrium modelling implies that consumers can differentiate between domestically produced and imported goods. Hence, there is imperfect substitution between goods and the model can account for simultaneous consumption of domestic and foreign versions of a good. The technical specification implies that the consumer is minimising expenditure on the goods, as represented by Equation 1, by choosing how much imports to consume and how much domestic production to consume.

Let us consider the Armington specification example. Let X_1 represent domestic goods with price P_1 and X_2 represent imported goods with price P_2 . Then Equation 1 represents expenditure on domestic and imported varieties of the good in question. Given the decision of how much to consume of the good, \bar{X} , expenditure in Equation 1 is minimized with respect to the CES aggregation in Equation 2. This enables introduction of imperfect substitution between domestic and imported varieties of a good. However, choices on how much domestic and how much imported good to consume must sum to the choice of the total consumption; that is, a constraint like Equation 3 must hold. But this constraint is hardly ever introduced in applied

modelling practices. As a result, the sum of the obtained numerical values for X_1 and X_2 may diverge from \bar{X} . This inconsistency between the CES aggregation in Equation 2 and the sum in Equation 3 is never addressed in applied general equilibrium work. Actually, Equation 3 is ignored altogether, with the assumption that \bar{X} actually represents a composite that does not need to be quantitatively consistent with the linear constraint in Equation 3.

Consider another example from the supply side, where the assumption of the composite good is a bit harder to justify. A producer produces an amount \bar{X} and now faces the problem of how much of the output to sell abroad, X_1 , and how much to supply to the domestic market, X_2 . The aggregate output decision is obtained through another optimization problem, frequently a profit maximization problem, higher up in the nested structure. Given the decision on how much output to produce through such a profit maximization problem, the decision to provide output to different markets is based on the maximization of aggregate revenue from the two markets as implied by Equation 1. If domestic and foreign markets are imperfect substitutes from the producer's point of view, the constraint to the revenue maximization problem is the aggregation stated by Equation 2. It is apparent that as long as Equation 3 is not introduced as an additional constraint, it is possible to obtain a numerical solution in which the sum of output supplied to domestic and foreign markets exceeds, or falls short of, aggregate output. Common sense, let alone the concept of equilibrium, would find it difficult to justify such an intuition.

3.1. Research Model and Hypothesis

The problem can easily be simulated numerically. Consider maximising Equation 1 subject to Equation 2, without the additional constraint of Equation 3. Setting up the Lagrangean of the problem, the obtained first order necessary conditions would imply the following:

$$\frac{X_1 P_1}{\delta X_1^\rho} = \frac{X_2 P_2}{(1 - \delta) X_2^\rho} \quad (4)$$

and

$$\bar{X} = [\delta X_1^\rho + (1 - \delta)X_2^\rho]^{\frac{1}{\rho}} \quad (5)$$

It is relatively straightforward to write a Dynare code that runs under Octave to obtain numerical results for X_1 and X_2 through these equations. To ensure the robustness of the problem to various parameter values, the solution is repeated for grids of parameters. Parameters are assumed to have the benchmark values presented in the second column of Table 1. Then, the parameters are looped over grids and the difference between assumed \bar{X} and obtained \bar{X} values are recorded.

Consider an example to clarify this parameter grid based exercise. Assuming the benchmark values of $\rho = -2$, $\delta = 0.25$, and $\bar{X} = 1$, the problem is solved for a set of values of parameter P_2 , where the set consists of the 100 equidistant points on the line segment from 0.5 to 1.5; see grid minimum and maximum values for P_2 in Table 1. Then, the value of \bar{X} implied by the solution, and its deviation from the assumed value of \bar{X} is calculated as a percentage deviation. Next, P_2 is returned to the benchmark value and the grid construction process is repeated for ρ . This procedure is repeated for all the parameters.

The process numerically demonstrates how the solution violates Equation 3 if it is not introduced as a binding constraint. Results are presented in Figure 1. The deviations are considerable. For the case of ρ the deviation of calculated \bar{X} from assumed \bar{X} starts from 89% and rises to 92%. With P_2 deviation reaches a bottom of %91 around the middle of the grid. For δ , the deviation follows an inverse u-shape. For the case of \bar{X} there is a volatility around 90%. This problem is especially severe for the modeling cases in which exact cardinal values are required.

Table 1: Parameter Grids for the Demonstration of Omission of Equation 3

	Benchmark value	Grid minimum value	Grid maximum value	Number of grid points
P_2	1	0.5	1.5	100
ρ	-2	-1.5	-2.5	100
δ	0.25	0.05	0.95	100
\bar{X}	1	0.95	1.15	100

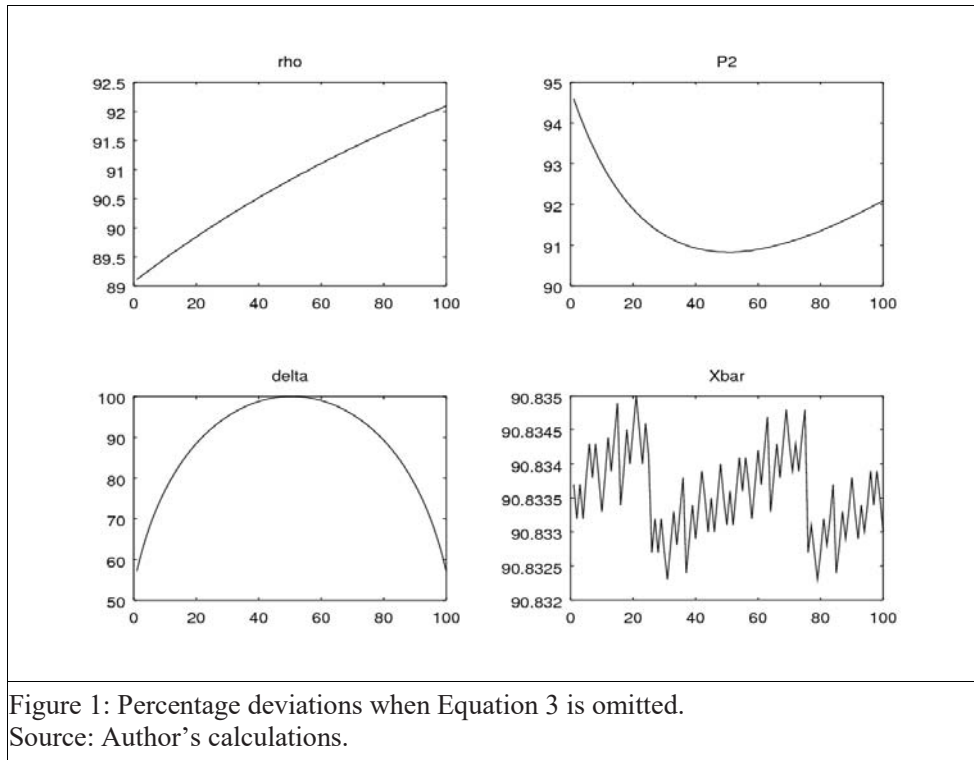

Figure 1: Percentage deviations when Equation 3 is omitted.
Source: Author's calculations.

4. PROPOSED SOLUTION

The existence of the problem, though not even mentioned in applied general equilibrium studies, should now be apparent to the reader. The proposed solution is

straightforward. Rather than considering an optimisation focused on choosing X_1 and X_2 , let us reformulate the optimisation problem so that the proportion of \bar{X} divided among X_1 and X_2 is chosen. Specifically, assume that $X_1 = \varphi\bar{X}$ and $X_2 = (1 - \varphi)\bar{X}$ and the problem is to choose the allocation parameter φ . Then, Equation 1 becomes:

$$P_1\varphi\bar{X} + P_2(1 - \varphi)\bar{X} \quad (6)$$

and the constraint in Equation 2 becomes

$$\bar{X} = \left[\delta(\varphi\bar{X})^\rho + (1 - \delta) \left((1 - \varphi)\bar{X} \right)^\rho \right]^{\frac{1}{\rho}} \quad (7)$$

Obviously, as long as allocation parameter obeys $0 \leq \varphi \leq 1$, Equation 3 will be satisfied. Given \bar{X} , this problem will now have the following first order conditions:

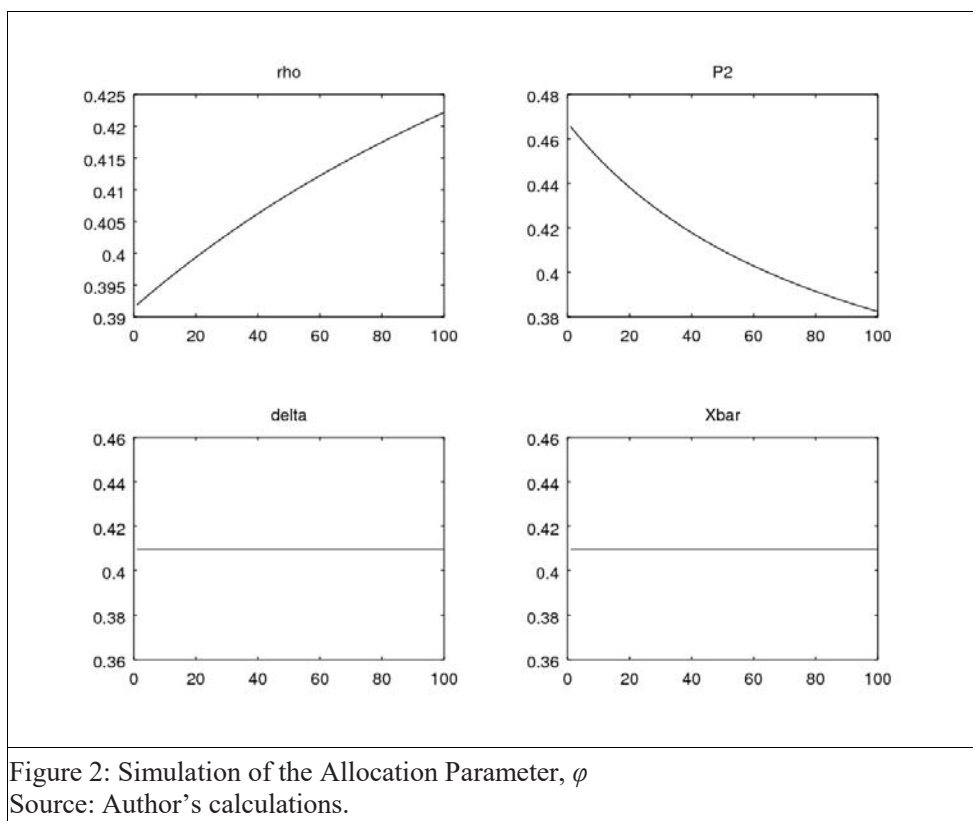
$$(P_1 - P_2)\bar{X} + [P_1\varphi + P_2(1 - \varphi)] \frac{\partial \bar{X}}{\partial \varphi} = 0 \quad (8)$$

where

$$\begin{aligned} \frac{\partial \bar{X}}{\partial \varphi} = & \frac{\left[\delta(\varphi\bar{X})^\rho + (1 - \delta) \left((1 - \varphi)\bar{X} \right)^\rho \right]^{\frac{1}{\rho} - 1}}{\rho} \\ & \left[\delta\rho(\varphi\bar{X})^{\rho-1} \left[\bar{X} + \varphi \frac{\partial \bar{X}}{\partial \varphi} \right] \right. \\ & \left. + (1 - \delta)\rho \left((1 - \varphi)\bar{X} \right)^{\rho-1} \left[(1 - \varphi) \frac{\partial \bar{X}}{\partial \varphi} - \bar{X} \right] \right] \end{aligned} \quad (9)$$

Equations 8 and 9 provide a system of equations in φ . Apparently complicated, these equations are extremely easy to simulate via a numerical solver such as the Dynare's *steady* command, Matlab's *fsolve* command or through GAMS' *solve* command. Using Dynare, a simulation of the allocation parameter, φ , has been performed for parameter grids presented in Table 1. The obtained allocation parameter remains in the $[0,1]$ interval; see Figure 2 for the value of the obtained

allocation parameter for various values of other parameters. Hence the proposed approach presents a viable solution to the proposed problem.

We now turn to the example of endogenous labour supply. This example illustrates a potential use of the proposed formulation and connects the depicted static problem to the dynamic problem of inter-temporal optimisation.

5. ENDOGENOUS LABOR SUPPLY

Labour supply to multiple tasks by a representative consumer has attracted considerable attention. One approach is to take exogenous rates to divide labour to different tasks. The seminal work of Paul M. Romer (1990), in which labour is used for knowledge production and final good production, takes the lead. However, the consumer has no endogenous labour supply decision and Romer freely admits that the simplifying assumption of fixed labour supply and fixed human capital are to

simplify the model. More recent examples with some variations include Yasser Abdih and Frederick Joutz (2006) and Adriaan Van Zon and Roberto Antonietti (2016) who focus on education and human capital accumulation.

Another approach is to focus on the supply side. This line of thought is best exemplified in static CGE (Computable General Equilibrium) models, where factor demand is constructed through nested production functions; for examples, see Christoph Boehringer, Stefan Boeters, and Michael Feil (2005) and Taran Faehn, Antonio G. Gomez-Plana, and Snorre Kverndokk (2009). When discussing the supply of different labour varieties, Stephan Boeters and Luc Savard (2012) highlight the wage income maximization problem as a method employed by CGE models. This approach includes wage income from different varieties being maximized subject to a CET (constant elasticity of transformation) surface. But, as implied by the discussion above, such an approach runs the risk that the sum of labour allocated to different tasks will not sum to the total labour supply. Another alternative is to assume that wage incomes from different sources are substitutable. Such an approach is based on maximizing utility based on wage income from different sources, given time constraint. But the idea of the derivation of utility from wage income is hard to grasp as a behavioural foundation, and, it is difficult to justify the different degree of substitutability between alternative sources of wage income. Thus economic modellers face the difficulty of providing numerically sensible and foundation-wise solid explanations to the simultaneous supply of different types of labour.

This part of the manuscript resolves these problems through the approach outlined above. The simple model constructed for this exercise is an inter-temporal utility maximization problem of a representative consumer, enhanced with a nested intra-temporal wage income maximization problem that accounts for the supply of labour varieties. At the first stage, the consumer maximizes lifetime utility subject to inter-temporal budget constraint by choosing how much to consume, how much to save and how much labour to supply. At the second stage, the consumer allocates labour supply to two different tasks. This wage revenue maximization problem of

the second stage is formulated around the specification presented above and will be considered first.

5.1. Wage Income Maximization

It is assumed that the consumer can provide two labour varieties to two different tasks. Hence the maximization of wage income has the following objective function:

$$w_{1,t}LS_{1,t} + w_{2,t}LS_{2,t} \quad (10)$$

where the index 1, 2 represents the labour varieties and the index t represents time. This optimization is subject to a CET aggregation:

$$LS_t = [\delta LS_{1,t}^\rho + (1 - \delta)LS_{2,t}^\rho]^{\frac{1}{\rho}} \quad (11)$$

where $\rho < -1$. There is also the time constraint:

$$LS_t = LS_{1,t} + LS_{2,t} \quad (12)$$

where LS_t is the labour supply decision from the inter-temporal problem. Following the proposed approach, assume $LS_{1t} = \varphi_t LS_t$ and $LS_{2t} = (1 - \varphi_t)LS_t$. The consumer chooses the labour allocation parameter φ_t in order to maximize:

$$w_{1,t}\varphi_t LS_t + w_{2,t}(1 - \varphi_t)LS_t \quad (13)$$

The CET constraint becomes:

$$LS_t = [\delta(\varphi_t LS_t)^\rho + (1 - \delta)((1 - \varphi_t)LS_t)^\rho]^{\frac{1}{\rho}} \quad (14)$$

The implied FONCs are:

$$(w_{1,t} - w_{2,t})LS_t + [w_{1,t}\varphi_t + w_{2,t}(1 - \varphi_t)] \frac{\partial LS_t}{\partial \varphi_t} = 0 \quad (15)$$

$$\frac{\partial LS_t}{\partial \varphi_t} = \frac{\left[\delta(\varphi_t LS_t)^\rho + (1-\delta)((1-\varphi_t)LS_t)^\rho \right]^{\frac{1}{\rho}-1}}{\rho}$$

$$\left[\delta \rho (\varphi_t LS_t)^{\rho-1} \left[LS_t + \varphi_t \frac{\partial LS_t}{\partial \varphi_t} \right] \right. \quad (16)$$

$$\left. + (1-\delta) \rho ((1-\varphi_t)LS_t)^{\rho-1} \left[(1-\varphi_t) \frac{\partial LS_t}{\partial \varphi_t} - LS_t \right] \right]$$

5.2. Intertemporal Utility Maximization

The inter-temporal problem is straightforward. The consumer maximizes lifetime utility:

$$\sum_{t=1}^{\infty} \beta^{t-1} \frac{[c_t^\theta (1-LS_t)^{1-\theta}]^{1-\tau} - 1}{1-\tau} \quad (17)$$

with the typical budget constraint for any time period t stated as follows:

$$c_t + k_{t+1} = w_{1,t}LS_{1,t} + w_{2,t}LS_{2,t} + (1+r_t)k_t + \pi_t$$

with $LS_t = LS_{1,t} + LS_{2,t}$. Making use of $LS_{1,t} = \varphi_t LS_t$ and $LS_{2,t} = (1-\varphi_t)LS_t$, the budget constraint becomes:

$$c_t + k_{t+1} = w_{1,t}\varphi_t LS_t + w_{2,t}(1-\varphi_t)LS_t + (1+r_t)k_t + \pi_t \quad (18)$$

The consumer's inter-temporal utility maximisation is also subject to the time constraint that $LS_t + l_t = 1$, where l_t is leisure. This constraint has already been accounted for in the objective function. The FONCs of this optimization problem are:

$$\frac{(1-LS_t)^{1-\theta-\tau(1-\theta)}}{c_t^{1-\theta+\theta\tau}} = \beta(1+r_{t+1}) \frac{(1-LS_{t+1})^{1-\theta-\tau(1-\theta)}}{c_{t+1}^{1-\theta+\theta\tau}} \quad (19)$$

$$\frac{1-\theta}{\theta} \frac{c_t}{1-LS_t} = \varphi_t w_{1,t} + (1-\varphi_t)w_{2,t}$$

The first FONC is the standard Euler equation. Second one relates to labour supply decision. Given the labour supply decision, LS_t , from the inter-temporal utility maximization, the consumer solves the intra-temporal wage income maximization problem outlined in the previous subsection.

5.3. Simulation

The numerical simulation of the model is based on the FOCs of the inter-temporal utility maximization problem in Equation 19, the inter-temporal budget constraint in Equation 18, and the FONCs of the intra-temporal wage maximization problem summarized by Equations 15 and 16. These equations can be used to calculate the time paths of consumption, c_t , saving k_t , labour supply LS_t and labour variety parameter φ_t given model parameters, wage rates w_{1t} and w_{2t} and the interest rate r_t .

However, taking the interest rate as given causes a technical problem in numerical simulations. For a fixed interest rate, saving keeps increasing and the problem becomes unbounded. Hence, similar to the intuition of a transversality condition, the negative relationship between the interest rate and saving is established through the following equation:

$$r_t = \frac{1}{2} k_t^{-\frac{1}{2}} LS_t^{\frac{1}{2}} \quad (20)$$

Hence the interest rate, r_t , is endogenous. The model simulation is conducted through DYNARE, run under Octave. Adopted numerical values for parameters are presented in Table 2.

The assumed parameters on w_1 and w_2 imply equal returns from both tasks. Hence the calibration is such that at the steady state, $\varphi = 0.5$; labour is divided equally with $LS_1 = LS_2 = 0.24$. Then a shock is introduced such that w_1 is 1% greater than w_2 . Obtained results are displayed in Figure 3. In response to the increase in relative wage, the share of labour devoted to task 1 increases and the share of labour devoted

to task 2 falls; see the L_1 share φ and L_2 share $1 - \varphi$ displayed in panels 3 and 4 of Figure 3. labour supply increases, see the left bottom panel of the figure.

The increase in labour supply is due to the interaction between wage income and labour supply, given consumption, as summarized in the second line of Equation 19. Even though not displayed in the figure, there is an increase in consumption. There is an increase in wage income as well, observable on the right bottom panel of Figure 3. But the increase in wage income dominates the increase in consumption. Hence, the equality is maintained by an increase in labour supply.

Table 2: Parameter values

ρ	δ	β	θ	τ	w_1	w_2
-2.00	0.5	0.90	0.75	-5.00	1.00	1.00

Given the increase in labour supply and the change in the endogenous labour allocation parameter φ , labour allocated to 1 and 2 increase at the new steady state, see the first and second panels of Figure 1. The increase in relative wage causes labour supply to the first task increases more; the permanent increase in labour allocated to task 2 is relatively negligible.

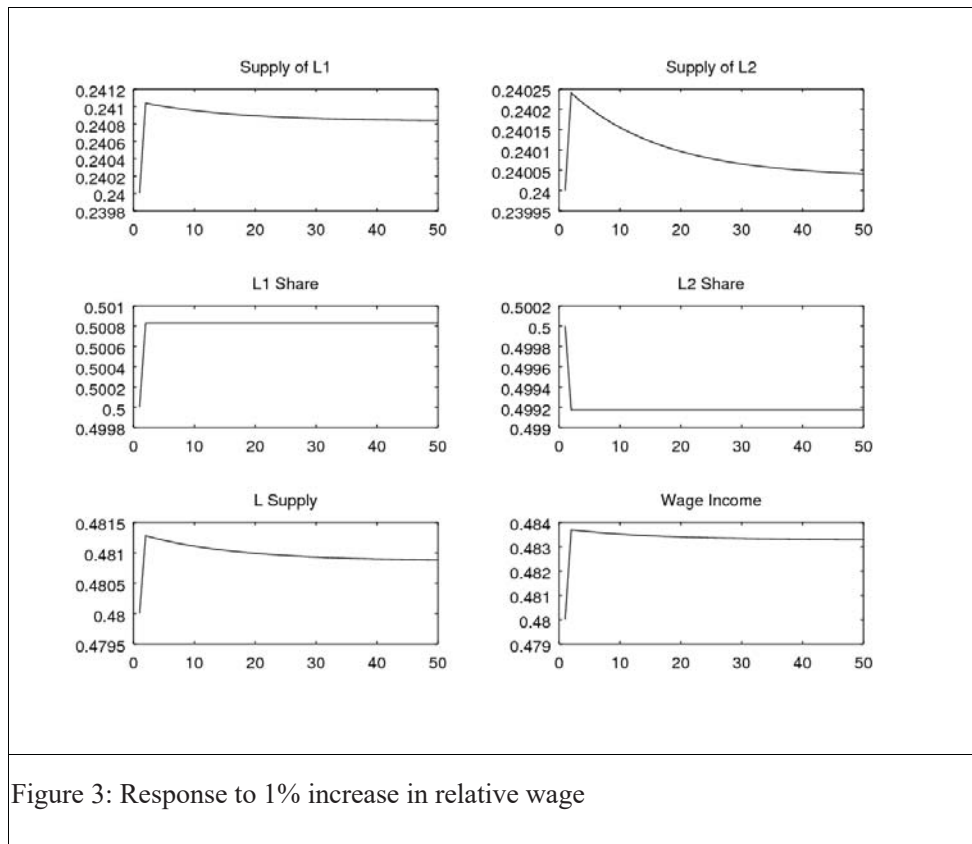

Figure 3: Response to 1% increase in relative wage

6. CONCLUSION

This paper highlights a technical issue related to nested functions. Division of a quantity through a nested optimisation problem with a CES type constraint to account for imperfect substitutability would be inconsistent with the necessity that the divided quantity *must* match the aggregate. The proposed solution is to rewrite the relevant problem so that the ratio of division, rather than the quantities, is obtained. The problem is demonstrated, then the proposed solution is applied to labour supply.

The solution ensures that division of consumption to domestic and imported goods, along the lines of Armington (1969), is consistent with the aggregate consumption decision of the consumer. It is possible to use the proposed approach within an inter-temporal labour supply behaviour. In endogenous growth literature based on research and development, common practise is to take the distribution of

labour to the production of the final output and research tasks is taken exogenous; see Romer (1990) as the leading example. Through the presented dynamic consumer example, this approach can be used to analyse the impact of research related policies on endogenous decisions of labour allocation and human capital formation.

The adoption of the proposed solution is open to debate. One can argue that the Armington specification is actually an abstract construct and an exact linear constraint is conceptually irrelevant. For example, if a firm is producing two types of soft drinks, A and B, and is considering how much to export and how much to import, the Armington specification is just an intermediate tool to identify the quantities of each type of drink. Numerical values implied by the Armington summation are irrelevant. The different types of drinks are in a sense apples and oranges; the linear summation of their quantities is illogical.

However, the argument is different for some other items. Time, for example, is an absolute constraint. The sum of time allotted to different tasks has to be bounded, for there is only 24 hours in a day. In this case a linear constraint is obligatory. Thus the choice is up to the researcher, and the characteristics of the goods envisioned in the model.

REFERENCES

- Abdih, Y., & Joutz, F. (2006). Relating the knowledge production function to total factor productivity: An endogenous growth puzzle. Staff Papers (International Monetary Fund). 53 (2), 3. DOI: 10.5089/9781451860931.001
- Armington, P. S. (1969). A theory of demand for products distinguished by place of production. Staff Papers (International Monetary Fund), 16(1), 159-178. DOI: 10.2307/3866403
- Boehringer, C., Boeters, S. & Feil, M. (2005). Taxation and unemployment: An applied general equilibrium approach. Economic Modelling, 22(1), 81–108. DOI: 10.1016/j.econmod.2004.05.002

- Boeters, S. & Savard, L. (2012). The Labour Market in CGE Models. CPB Discussion Paper 201. CPB Netherlands Bureau for Economic Policy Analysis.
- Dai, H., Mischke, P., Xie, X., Xie, Y. & Masui, T. (2016). Closing the gap? Top-down versus bottom-up projections of China's regional energy use and CO₂ emissions. *Applied Energy*, 162: 1355-1373. DOI: 10.1016/j.apenergy.2015.06.069
- Dai, H., Xie, X., Xie, Y., Liu, J. & Masui, T. (2016). Green growth: The economic impacts of large-scale renewable energy development in China. *Applied Energy*, 162: 435-449. DOI: 10.1016/j.apenergy.2015.10.049
- Duarte, R., Feng, K., Hubacek, K., Sanchez-Choliz, J., Sarasa, C. & Su L. (2016). Modeling the carbon consequences of pro-environmental consumer behavior. *Applied Energy*, 184: 1207-1216. DOI: 10.1016/j.apenergy.2015.09.101
- Faehn, T., Gomez-Plana, A. G. & Kverndokk, S. (2009). Can a carbon permit system reduce Spanish unemployment? *Energy Economics*, 31(4):595–604. DOI: 10.1016/j.eneco.2009.01.003
- Henningsen, A. & Henningsen, G. (2011). *micEconCES: Analysis with the Constant Elasticity of Scale (CES) Function*. R package version 0.9, <http://CRAN.R-project.org/package=micEconCES>.
- Klump, R., & Grandville, O.D.L. (2000). Economic growth and the elasticity of substitution: Two theorems and some suggestions, *The American Economic Review*, 90(1): 282-291. DOI:10.1016/j.labeco.2012.04.003.
- Li, W. & Jia, Z. (2016). Carbon tax, emission trading, or the mixed policy: Which is the most effective strategy for climate change mitigation in China? *Mitigation and Adaptation Strategies for Global Change*, 22(6), DOI:10.1007/s11027-016-9710-3.
- Migdalas, A., Pardalos, P.M. & Värbrand, P. (Eds.). (2013). *Multilevel optimization: algorithms and applications* (Vol. 20). Springer Science & Business Media.
- Romer, P. M. (1990). Endogenous technological change. *Journal of Political Economy*, 98(5): 71–102.

- Sancho, F. (2009). Calibration of CES functions for real-world multisectoral modelling, *Economic Systems Research*. 21(1): 45-58.
- Solow, R.M. (1955). The production function and the theory of capital. *The Review of Economic Studies*. 23(2): 101-108.
- Solow, R. M. (1956). A contribution to the theory of economic growth. *The Quarterly Journal of Economics*. 70: 65-94.
- Temple, J. (2012). The calibration of CES production functions. *Journal of Macroeconomics*. 34(2): 294-303.
- Van Zon, A. & Antonietti, R. (2016). Education and training in a model of endogenous growth with creative wear-and-tear. *Economia Politica*, 33(1): 35–62.
- Zhang, X., Guo, Z., Zheng, Y., Zhu, J. & Yang, J. (2016). A CGE analysis of the impacts of a carbon tax on provincial economy in China. *Emerging Markets Finance and Trade*, 52(6): 1372-1384.

Güvenlikleştirmede Fonksiyonel Aktörler Olarak Özel Askeri Şirketler

Senem Narin¹

Özet

Güvenliğin çeşitli yaklaşımlarla tanımlanması ve klasik anlamından öteye politika yapımı ile bağdaştırılmasının bir sonucu olarak özel askeri şirketler (ÖAŞ'ler) uluslararası güvenlik alanının önemli bir aktörü haline gelmiştir. Çalışmada ÖAŞ'ler, uluslararası güvenlikte güvenliğin aşırı siyasallaşması şeklinde açıklanan güvenlikleştirme kuramı çerçevesinde ele alınmıştır. Kuramın varsayımları ve güvenlikleştirmenin koşulları ortaya koyulduktan sonra, ÖAŞ'lerin fonksiyonel aktör olarak tanımları yapılmıştır. Irak ve Sierra Leon müdahale örneklerinde ise, ÖAŞ'lerin fonksiyonel aktörler olarak uluslararası barış ve güvenliğin sağlan(ama)masında oynadıkları roller üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler— Özel Askeri Şirketler, Güvenlikleştirme, Uluslararası Güvenlik
JEL Sınıflama Kodları: F51, F52, H56

Private Military Companies as Functional Actors in Securitization

Abstract

Private Military Companies (PMCs), have become an important actor in the international security field as a result of defining security through a variety of approaches and its association with policy making beyond its classical meaning. In the study, PMCs are discussed within the framework of the securitization theory which is described as excessive politicization of security in international security. After the assumptions of the theory and the conditions of the securitization have been established, the definitions of PMCs as functional actors were made. In the Iraq and Sierra Leon interventions, the role of the PMCs as the functional actors in the provision of international peace and security was emphasized.

Keywords— Private Military Companies, Securitization, International Security

JEL Classification Codes: F51, F52, H56

¹ Doktora Öğrencisi, Dokuz Eylül Üniversitesi , Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi, senemotken@gmail.com

1. GİRİŞ

Özel askeri şirketlerin (ÖAŞ'lerin) ortaya çıkışları, var oluş sebepleri ve bu şirketlerin uluslararası barış ve güvenliğe katkı sağlayıp sağlamadıkları hakkında bilimsel araştırmalar, uluslararası ilişkiler bakımından, henüz yeterli derinliğe ulaşamadığı için, bu şirketler genellikle realizm ve güvenlik yönetişimi yaklaşımları çerçevesinde değerlendirilmektedir. Kâr elde etme amacı güden ve buldukları ülkenin hukuk kurallarına göre tüzel kişilik kazanan bu şirketler, silahlı çatışmalarda serbest piyasa koşullarında birbirleri ile rekabet ederek askeri hizmetler sağlamakta ve henüz uluslararası hukukta faaliyetlerini engelleyen her hangi bir yasal düzenleme olmadığı için sayıları günden güne kolaylıkla artmaktadır. Özellikle Afrika ve Orta Doğu'da ortaya çıkan/çıkarılan iç savaşlarda koalisyon güçlerinden bile fazla kullanılmaları da ayrıca dikkat çekmektedir.

Kamu yönetimleri bakımından, ÖAŞ'lerin kullanımının bu kadar artması, devlet kurumlarında bir takım değişikliklerin yapılmasını gerektireceği öngörüsünü ortaya çıkarmaktadır. Örneğin devlet yönetiminde dış politikalar ile askeri politikaların birbiri ile uyumlu olarak yürütülebilmesi için ÖAŞ'leri de düzenleyen özel mekanizmaların geliştirmesine ihtiyaç duyulacağı düşünülmekte ve bu çerçevede ÖAŞ'lerin gelecekteki siyasal etkileri üzerinde de durulmaktadır. Uygulamada neo-liberal üçüncü yol olarak düşünülen bu aktörlerin gelecekte sivil-asker dengesini de etkileyebileceği ve kamu politikalarının kısıtlamalarından kurtulmak için yeni birer araç olarak kullanılmasının muhtemel olduğu ileri sürülmektedir. (Singer, 2001: 35).

Özellikle 11 Eylül saldırılarından sonra, savaşların niteliğinin devletler-arası olmaktan çıkıp devlet-içi (intra-state) çatışmalara dönüşmesi ve de küreselleşmenin tüm yönlerinin etkisiyle, güç kullanma yetkisinin devlet otoritesinin tekelinden çıktığı bilinmektedir. Bu yetkinin devlet-dışı aktörlerce bölüşülmeye başlanması, çatışmalarda ve çatışmaların çözümlenmesinde illegal aktörlerin rollerinin artmasına zemin hazırladığı öne sürülmektedir. Hatta küreselleşmenin, savaş beyleri ve şiddet uygulayan mafya örgütlerinin yeniden siyaset sahnesine çıkmasına yol açarak çağdaş, demokratik ve hukuk kurallarına dayalı yönetimlerin gelişimini engellediği de iddia edilmektedir. (Jung, 2003: 188)

Günümüzde güvenlik kavramına yüklenen anlamların geniş bir yelpazede çeşitlendirildiği ve siyasal olan birçok kavram ve aktörün güvenlik alanına çekilerek olağanüstü çözümler gerektiren bir alana kaydırıldığı birlikte düşünüldüğünde; ÖAŞ'lerin fonksiyonel bir araç olarak elverişli olabileceği görülmektedir. Kamusal alanda siyasal araçlarla çözüme ulaşılabilecek bir sorunun güvenlikleştirilerek askeri alana dahil edilmesi, uluslararası ilişkilerde müdahaleye açık devletlerin ulus inşası, toplumsal mühendislik gibi uygulamalara direnme ve kendi kaderini bağımsız olarak belirleme gücünü daha da azaltmaktadır. Bu da uluslararası ilişkilerde özellikle dışa bağımlı devletlerin egemen olmasını zorlaştırarak terör ve kaos batağında teslimiyet bayrağını çekmelerine zemin hazırlamaktadır. Çalışmamızda siyasal bir sorunun ister toplumun rızası alınarak ister rızası olmadan nasıl güvenlikleştirildiği ve güvenlikleştirmede kolaylaştırıcı bir aktör olarak ÖAŞ'lerin fonksiyonları Irak ve Sierra Leone müdahaleleri üzerinden incelenecektir.

2. GÜVENLİKLEŞTİRME KURAMI

Uluslararası ilişkilerde yeni güvenlik yaklaşımlarını çalışan Kopenhag Okulu güvenlikleştirmeyi; *“özneler arasında, siyasal bir toplumda değerli bir şeyin varlığına yönelik bir tehdit olduğu ve tehdiye karşı acil ve olağanüstü önlemler alınması gerektiği algısını oluşturan başarılı bir söz edimi”*² olarak tanımlamıştır. (Weaver, 2004: 9).

Kamusal bir sorun güvenlikleştirildiğinde; siyasal katılım, diplomasi gibi siyasal araçlarla çözümlenme şansını yitirmekte ve bu sorun, istisna hallerde kullanılması gereken güvenlik tedbirleri alınarak çözümlenmeye çalışılmaktadır. Bu durumda siyasal olan kamusal bir sorun, devletin beka sorununa dönüştürülmektedir. (Buzan, Weaver and Wilde, 1998: 23-24). Nitekim siyasal alandan çıkıp güvenlikleştirilen bir konunun bundan böyle siyasal iktidar sahipleri tarafından kendi çıkar ve amaçları

² Söz edimi kuramı, bir şey söylemek ile bir edim gerçekleştirmenin temelde aynı şey olduğunu iddia eder; ancak bir söylemin, bir edime dönüşebilmesi için bazı şartların gerçekleşmiş olması gerektiğini de ekler. Kurama göre, belirli şartlarda, belirli kişiler tarafından belirli sözlerin dile getirildiği bir eylemin var olması; bu edime uygun koşul ve kişilerin var olması; hedef kitlenin söz edimini doğru ve eksiksiz olarak anlaması ve söz edimine katılanların, edimin gerektirdiği duygu ve düşüncelere sahip olarak amaçla uyumlu olması gerekli görülmüştür. Bu şartlar sağlanmazsa, söz edimi yoluyla güvenlikleştirmenin başarılı olamayacağı öne sürülmektedir. (Aktaran: Miş, 2011: 359).

için ve daha çok kendi üstün ve ayrıcalıklı konumlarını korumak için kullanıldığından güvenlikleşme, aşırı siyasallaşma olarak da tabir edilmektedir. (Miş, 2011:356). Bu da ulusal güvenlik ön plana çıkartılarak gerek iç gerekse dış politikada, güvenlik politikalarını belirleyen elit aktörlerin, bireylerin kamusal hak ve özgürlüklerini ya da devletlerin bağımsızlıklarını kısıtlayarak keyfi davranmasına ve güçlü ülkelerin zayıf ülkelere müdahale etmesine yol açmaktadır.

“Referans nesnesi”, “güvenlikleştirici aktör” ve “fonksiyonel aktörler”; güvenlikleşme kuramının analiz birimleri olarak kabul edilmektedir. Varlığına veya meşruluğuna kast edilen şey referans nesnesi, bir şeyin varlığının ya da meşruluğunun tehlikede olduğunu iddia eden birim güvenlikleştirici aktör ve bu aktörün karar ve eylemlerini etkileyen birimler ise fonksiyonel aktörler şeklinde ifade edilmektedir. (Buzan, Weaver and Wild,1998:35-36).

Herhangi bir konuda güvenlikleştirmenin gerçekleşebilmesi için, “varoluşsal bir tehdit”, böyle bir tehdidin var olduğuna inandırılacak “alımlayıcı kitle” ve bu kitlenin olağanüstü önlemlerin alınmasına “rıza” göstermiş olması gerektiği temel varsayım olarak kabul edilmektedir. (Gromes&Bonaker, 2007:4). Bunun yanında güvenlikleşmenin daha kolay gerçekleşebilmesi için bir takım unsurların da olduğu ortaya koyulmuştur. Söz edimi kuramı, güvenlikleştirici aktörün toplumsal konumu ve otoritesi, geçmişte sağladığı başarılar, alımlayıcı kitlenin olağanüstü tedbirlerin alınmasına rıza göstermesi de kolaylaştırıcılar olarak açıklanmaktadır. (Buzan, Weaver and Wild, 1998: 26-31). Ayrıca Collins’e göre güvenlikleştirmede rızanın gerçekleşmediği durumlarda kamusal sorunun olağanüstü önlemler alınarak çözüme ulaştırılması için ikinci bir aşamaya gereksinim duyulmaktadır. Çünkü alımlayıcı kitle olağanüstü önlemleri kimi zaman söz edimi yoluyla meşru olarak kabul etmekteyken kimi zaman da zorla kabul edebilmektedir. (Roe, 2008: 618-621). Bu da demek oluyor ki güvenlikleştirmenin gerçekleşmesi için alımlayıcı kitlenin rızası ilk aşamada alınmasa bile kolaylaştırıcı unsurlar devreye sokularak ikinci aşamada rızanın alınması mümkün kılınabilmektedir.

Alımlayıcı kitle daha çok “halk” ya da “insanlar” olarak tanımlanmaktadır; ancak siyasal topluluğun tümünün bu kitle içinde yer almasına gerek görülmez. Yalnızca

siyaset üstü önlemlerin alınmasını kabul ederek bunları uygulayacak olan aktörlerin tanımlanması gerekli görülür. Bu noktada alımlayıcı kitlenin sosyo-kültürel yapısı ve demokratikleşme düzeyi önem taşımaktadır. Bazı toplumlarda “biz ve diğerleri” şeklinde ayırıştırma yaparak sistemin sürekliliğini sağlamaya yönelik güvenlikleştirme yapılırken; diğer bazı toplumlarda da özellikle kriz yönetiminde karar verici elitler alımlayıcı kitle olarak tanımlanabilmektedir. (Miş, 2011: 366-367).

Güvenlikleştirmenin analiz birimlerinden olan referans nesnesi, yani güvenliğine kast edilen şey; bir kişi, küçük bir topluluk veya büyük bir kitle olabilir. Güvenlikleştirici aktörler ise, daha çok devlet ve hükümet başkanları gibi siyasi önderler, etkili bürokrat ya da bakanlar, baskı grupları, lobiler ve nadiren de olsa sivil toplum örgütleri olarak somutlaştırılmıştır. Bunlar arasında medyayı, siyasal etki araçlarını ve diğer baskı unsurlarını elinde bulunduran güçlü aktörlerin, güvenlikleştirmeyi kendisine tanımış ayrıcalıklı ve idari bir yetki gibi kullanmaya daha eğilimli olduğu öne sürülmektedir. (Buzan Weaver and Wilde,1998: 36; Gromes&Bonaker, 2007:11).

Özellikle siyasal iktidar güvenlikleştirici aktör olduğunda kendi bekası ile devletin güvenliğini bir tuttuğunda daha başarılı ve meşru bir güvenlikleştirmenin yapılması mümkün olduğundan, referans nesnesi ile güvenlikleştirici aktörün genellikle iç içe geçtiği tespit edilmiştir. Yine aynı şekilde referans nesnesi ile alımlayıcı kitlenin de birbirinin aynı olabileceği belirtilmiştir. Bu durumda, alımlayıcı kitlenin güvenliği referans nesnesi olarak gösterilmekte ve güvenlikleştirmede “rıza” unsuru daha kolay bir şekilde gerçekleşebilmektedir. Nitekim alımlayıcı kitle, kendisinin tehdit altında olduğunu kabullendiğinde, olağanüstü tedbirleri kabul etmesinin de bir o kadar mümkün olacağı söylenmektedir. (O’Reilly, 2008:68).

Kurama göre fonksiyonel aktörler, güvenlikleştirme eyleminin gerçekleştirileceği (askeri, siyasi, ekonomik, toplumsal ve çevresel) sektörün dinamiklerini etkileyen aktörlerdir. Bu aktörler, referans nesnesi ya da güvenlikleştirici aktör olmaksızın, güvenlik alanındaki kararları önemli ölçüde

etkileyebilmektedirler. (Çevre kirliliğine yol açan bir şirketin çevre güvenliğinde merkezi bir aktör olması gibi). Genellikle paralı askerler, ÖAŞ'ler ve suikatçilerden ibaret olan bu aktörlerin özellikle askeri güvenlik sektöründe etkili ve yoğun oldukları ortaya koyulmuştur. Buna göre devlet içindeki alt birimler, askeri birimlerle, devletin dış politikasını şekillendirebilme ya da özerk hareket edebilme yetenekleri nedeniyle ilgilenmektedirler. Ayrıca modern bir devlette, birçok alt birim askeri ve dış politika yapımını etkileme yeteneğine sahiptir ve bu, bürokratik siyasette de bilinmektedir. Hükümetler (ki burada askeri gücün şu andaki sahipleri olarak tanımlanmaktadır) bu tür aktörlerin en barizidir. Hükümetler genellikle kendi iktidarlarını daim kılarak çıkarlarını korumak isterler. Üstelik ortaya çıkan bir tehdidin devletin egemenliğine ya da varlığını sürdürmesine mi yoksa salt hükümetlerin iktidardaki üstün konumlarını korumasına mı yönelik olduğunu ayırt etmek de zordur. Özellikle demokratik olmayan hükümetler, güvenikleştirme yoluyla doğrudan hayatta kalmalarını güvence altına alabilirler. Fakat çoğu hükümet, özellikle de demokratik olanlar, doğrudan değil, dolaylı olarak kendi varlıklarını devletin bekası ile ilişkilendirmeye başvururlar. (Buzan Weaver and Wilde,1998:56)

Fonksiyonel aktör olarak hükümetin dışında, özel sektör oyuncularını olan ve özellikle silah sektörünü oluşturan ÖAŞ'lere de dikkat çekilmektedir. On dokuzuncu yüzyılın sonlarında, bağımsız Avrupalı silah şirketleri "ölüm tüccarları" olarak ifade edilmeye başlanmıştı ve bu şirketlerin kendi malları için piyasayı canlı tutmak adına gerginlikleri ve anlaşmazlıkları durdurmak için sahip oldukları ayrıcalık, "*küçük ve özel bir diplomasinin*" üzerinde değildi. Ancak 1930'lardan sonra, çoğu silah üreticisinin faaliyetleri devletten alınan lisanslarla düzenlenmiş ve bu şirketler istihdam, ödemeler dengesi, endüstriyel faaliyet ve mobilizasyon için gerekli üretim kapasitesinin sürdürülmesi gibi konularda devlete baskı yapabilecek duruma gelmişlerdir. (Buzan Weaver and Wilde,1998:57). Dolayısıyla bu şirketlerin bizzat kendileri, kendi çıkarlarını korumak ve çıkarlarına uygun istikrarsız durumları sürdürebilmek için güvenikleştirici aktör olabilmektedirler.

3. FONKSİYONEL AKTÖR OLARAK ÖAŞ'LER

ÖAŞ'ler, “askerî operasyonlar, stratejik planlama, istihbarat, risk değerlendirmesi, harekât desteği, eğitim ve teknik beceriler gibi askerî kabiliyetlerin kazanılması hususunda uzmanlaşan tüzel kişiler” olarak tanımlanmaktadır. (Singer, 2009: 24).

Daha kapsamlı bir tanımlamada bu tür şirketler, müşterilerine ordularla veya paramiliter güçlerle mücadele etme konusunda karada veya denizde ortaya çıkabilecek tüm güvenlik sorunları ile ilgili (mayın temizleme, korsanlarla mücadele, taşıma, lojistik, kalkınma ve finans yardımı gibi çok çeşitli alanlarda) hizmet veren, yasal olarak kurulmuş uluslararası firmalar şeklinde de ifade edilmiştir. (Ortiz, 2010:48-49).

Teknolojik yeniliklerin ardı ardına gelmesi, siber güvenlik ve istihbarat hizmetlerine olan çağdaş gereksinimleri arttırmış ve devletler de güvenlik alanında ÖAŞ'leri daha çok kullanmaya başlamışlardır. ÖAŞ'lerin esnek, profesyonel ve uzmanlaşmış hizmet sunma yetenekleri ve özellikle çok uluslu ve gizlilik ilkesine büyük önem vermesi nedeniyle devletlerin veya uluslararası örgütlerin askeri veya örtülü operasyonlarında işlevsel olarak kullanıldığı söylenmektedir. (Yılmaz, 2017: 634). Bu bakımdan ÖAŞ'lere paralı askerlerin evrimleşmiş, küreselleşmiş ve kurumsallaşmış biçimi de denilmektedir. (Singer, 2016).

ÖAŞ'lerin dünya politikasını etkileyen, devlet dışı savaşan grupların sayısını arttıran, şiddet yöntemlerinin ve teknolojilerinin yaygınlaşmasına sebep olan, yeni gizli güç kaynaklarının oluşmasını sağlayan ve daha çok az gelişmiş ülkelerde baskıcı yönetimlerin ortaya çıkmasına yol açan fonksiyonları olduğu da tespit edilen diğer hususlardır. (Nutter, 2005:387; Yılmaz, 2017:635).

ÖAŞ'lerin, küreselleşen dünyada bir yönüyle çatışma ve savunmanın özelleştirilmesini dayatırlarken diğer yönüyle paralı askerler için piyasa yarattıkları gerçeği, önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Üstelik bu şirketlerin en çok da Üçüncü Dünya Ülkelerinde “*karanlık bir tablo yaratmakta uzman*” oldukları öne sürülmektedir. (Yılmaz, 2017: 635-636).

ÖAŞ'lerin bu etki alanları düşünüldüğünde güvenlikleştirmede bizzat kendileri güvenlikleştirici aktör oldukları zaman fonksiyonel aktörler olarak değerlendirilebileceği ve kendileri fonksiyonel aktör olmasalar bile güvenlikleştirmede kolaylaştırıcı aktörler olabilecekleri kanısına varılabilir.

4. ÖAŞ'LERİN IRAK VE SIERRA LEON ÖRNEĞİNDE FONKSİYONEL AKTÖR OLARAK ANALİZİ

2003'de ABD'de Bush Hükümeti, İngiltere'nin de desteği ile Irak devletinin yönetiminde olan Saddam Hükümetini, uluslararası arenada dost ve düşman kavramlarını ve küresel terörizme karşı alınacak önlemleri söz edimi yoluyla güvenlikleştirerek BM kuvvet kullanma yasağına rağmen Irak'a asker göndermiştir. Burada ABD hükümeti güvenlikleştirici aktör olarak, Irak hükümetine güvenlik sorunsalı üzerinden müdahale etmiştir. Saddam hükümetinin kimyasal silahlarla ilgili anlaşmaya uymadığını iddia eden Bush hükümeti, Saddam'ı makro düzeyde dünya barışını tehdit ettiği, mikro düzeyde ise bir ülke ve bölgede yaşayan insan haklarına ve demokratik yönetime bir tehdit oluşturduğu referans nesnelere dayanarak güvenlikleştirmiştir.

Irak müdahalesinde ABD'nin güçlü bir devlet ve dünyanın jandarması olduğu yönündeki uluslararası algı, İngiliz istihbarat örgütünün Irak'ın nükleer kapasitesi hakkında hazırladığı raporun İngiliz hükümeti tarafından medyada kamuoyuna abartılarak sunulması, 2002 yılında ABD Kongresinde kabul edilen ve Bush Doktrini olarak bilinen önleyici meşru müdafaa stratejisi güvenlikleştirmeyi kolaylaştıran unsurlar olarak sıralanabilir.

ÖAŞ'lerin Irak'taki rolü, işgalden sonra Irak'ın yeniden inşa sürecinde başlamaktadır. İşgalden sonra Irak'ın güvenliğinin, ÖAŞ'ler tarafından sağlanmasına karar verilmiştir. Pentagon, hükümet binalarını, petrol boru hatları gibi önemli yerleri koruması için özel bir Iraklı güvenlik gücünün eğitilmesini planlamıştır. Plan sayesinde ABD askerleri bu bölgelerden çekilecek, ABD ordusunun yükü hafifleyecek, Irak halkı ile ABD askerleri arasındaki gerginlik azalacak ve lağvedilen Irak ordusunun askerlerine de yeni iş olanakları yaratılacaktır.

(Zapcı, 2004:40). Bu kapsamda ABD hükümeti, Vinnell Corporation³ adlı bir şirketle, yeni Irak ordusunu eğitmesi için, 48 milyon dolar tutarında bir sözleşme imzalamıştır. (Godoy, 18 Kasım 2003, Inter Press Service aktaran: Zapcı, 2004:40). Yine Irak polisini eğitmek üzere; ABD Hükümetinin DynCorp adlı özel bir şirketle 1,2 milyar dolarlık bir sözleşme yaptığı da bilinmektedir. Üstelik bu fonların tam olarak hangi hizmetler için harcandığı, devletin gelirlerinin nerelere gittiği konusundaki şiddetli tartışmalar kamuoyuna da yansımıştır. (<http://edition.cnn.com>, 25.09.2018).

Kamuoyunda Blackwater Skandalı olarak oldukça konuşulan ve Irak'ta insanlık dışı ölümlerden sorumlu tutulan Amerikan Blackwater şirketi ise, bu şirketlerin denetimsiz kaldığında büyük insanlık suçlarına sebebiyet vereceğini gösteren önemli bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durumda artık ÖAŞ, bölgenin yeniden inşası için fonksiyonel bir aktör olmaktan çıkıp, adeta kan kusan ölümcül bir terör örgütüne dönüşmektedir ki bunun en çarpıcı örneği 2007 yılında Bağdat'ın Nisur Mahallesinde yaşanmıştır. Söz konusu olayda Blackwater'ın bölgede kadın ve çocukları katlettiği mahkeme kararlarında tespit edilmiştir. (www.dw.com.tr, 26.09.2018).

Blackwater şirketi Nisur'da gerçekleştirilen sivil katliamın ardından, 2009 yılında ismini Xe Services olarak değiştirmek zorunda kalmıştır. Olaylar sonucunda Irak Hükümeti şirketin faaliyetlerini yasaklamıştır. Şirket, 2011 yılında ismini Academy olarak tekrar değiştirmiştir. Filiz Zabcı, bu isim değişikliğini oldukça anlamlı bir şekilde yorumlamıştır:

“Karanlığı, güç kullanımı ve şiddeti çağrıştıran bir isimden, düşünsel çabayı, bilgiyi, hümanizmi çağrıştıran bir isme doğru geçiş. Şirketin internet sayfalarında “dürüstlük” ve “onur” başlıklarıyla açılan sayfalar var. Dünya Bankası ve IMF gibi neoliberal politikaların kurucusu olan uluslararası kuruluşların “insani kalkınma”,

³ 1931 yılında kurulan Northrop Grumman Şirketi'nin bünyesinde bulunan Vinnell Corporation, günümüzde, hükümetler, uluslararası kuruluşlar, Umman, Suudi Arabistan ve Türkiye dahil ABD askeri ve özel müşterileri için hizmet vermekte olan bir şirkettir. Hatta bu şirketin, ABD'nin Türkiye'de İzmir, Ankara ve İncirlik'teki üslerine bakım, onarım hizmetleri sağladığı öne sürülmekte olup (Zapcı,2004: 41) daha da ötesinde Türkiye'de Harp-İş Sendikası ile hukuksal zeminde bir toplu iş sözleşmesi bulunmaktadır. 2011-2014 yıllarını kapsayan bu toplu iş sözleşmesinde, çalışanların statüleri ve özlük hakları ile ilgili birçok düzenleme yer almıştır. (<http://www.harb-is.org.tr>, 25.09.2018).

“halkın katılımı”, “hesap verme”, “şeffaflık” gibi kavramlarla ve bir dizi pratikle gerçekleştirmeye çalıştıkları imaj değiştirme operasyonunu, Blackwater biraz gecikerek de olsa uygulamaya geçirmiş görünüyor”. (Zabcı, <http://birgunkitap.blogspot.com>, 2018).

Üstelik bugüne kadar sadece Blackwater güvenlik şirketine ödenen paranın 1 milyar Amerikan dolarının üzerinde olduğu da basına yansımıştır. (Çekirge, 2007);

Görüldüğü gibi ÖAŞ’ler güvenlikleştirme yoluyla işgal edilen Irak’ın yine güvenlikleştirme yoluyla “yeniden inşa” sürecinde kolaylaştırıcı birer aktör olarak işlev görmüşlerdir. Irak ordusu, ABD tarafından inşa edilmiştir. Bunun yanı sıra Blackwater skandalında da olduğu gibi ÖAŞ’ler, kimi zaman haksız sivil ölümlerine yol açabilmekte, bölgede iddia edildiği gibi demokrasi kültürünü ve barışı hakim kılmak adına değil, kaosu diri tutmak adına derin roller üstlenebilmektedirler. Bu da ÖAŞ’lerin güvenlikleştirici aktör gibi rol üstlenerek fonksiyonel bir aktör olabileceğini göstermektedir.

Sierra Leone örneği ise ABD’nin Kongreden *rıza* almaya gerek duymadan uluslararası bir müdahalede bulunması ve elmas madenlerini dolaylı olarak güvenliklestirmesi bakımından konumuzla ilgilidir. Burada ABD hükümeti, bölgedeki çıkarlarını korumak için Kongreden onay almaya gerek olmadan ve hatta Amerikan halkının bilgisi dışında ÖAŞ’ler aracılığı ile ülkedeki iç savaşa müdahale etmiştir. (Yılmaz, 2017: 637).

Bölgede uzun yıllar süren iç savaşta Devrimci Birleşik Cephe (RUF) olarak bilinen isyancı güç, Amerikan çıkarlarına ve bölgede yaşayan insanların güvenliğine tehdit oluşturduğu referans gösterilerek mikro düzeyde güvenlikleştirilmiştir. Burada RUF’un isyanını bastırmak için International Charter Incorporated of Oregon (ICI) adlı ÖAŞ, isyancılara destek olan Nijerya ordusunu geri göndermek, ulaşım ve tıbbi hizmetleri sağlamakla görevli olarak ABD ile sözleşme imzalamış olan güvenlikleştirici aktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Tehdit unsuru daha çok mikro düzeydedir ve uluslararası toplumun rızasına gerek görülmemiştir. Dolayısıyla bir devlet dünyanın herhangi bir bölgesinde meydana gelen iç savaşta kendi stratejik çıkarlarını koruyabilmek adına, uluslararası hukukta müdahale

kurallarına tabi olmadan, ÖAŞ'lerden yararlanabilmekte ve iç savaşlarda ulusal ordunun bir uzantısı gibi kullanılarak taraf olabilmektedir.

Sierra Leon'da ortaya çıkan bir diğer çarpıcı sonuç ise, Güney Afrika'nın güvenliğine destek olan Executive Outcomes (EO) adlı şirketin Liberya destekli RUF isyancılarını bastırmak için 1995-96 yıllarında 40 milyon dolar harcarken; BM barış gücünün, 90 milyon doların üzerinde bir maliyetle müzakere edilmiş bir barışı sağlamlaştırmaya çalıştığının tespit edilmesidir. Ayrıca söz konusu olan iç savaşta EO operasyonları için 220'den az asker kullanmışken; BM barış gücünün 11.000'den fazla asker kullandığı da öne sürülmektedir. Dolayısıyla, EO'nun daha düşük maliyetli bir operasyon gerçekleştirdiği ve rekabetin şiddetle arttığı küresel pazarda özel şirketlerin daha düşük maliyetle barışı koruyabilecekleri iddiasını ortaya atmalarına yol açtığı da söylenmektedir. (Brooks, 2000: 134). Ki bu da ÖAŞ'lerin başlı başına güvenlikleştirici aktör olabileceğini göstermektedir.

5.SONUÇ

ÖAŞ'lerin güvenlikleştirmede fonksiyonel aktörler olarak kullanılması, büyük ve güçlü devletlerin söz edimi yoluyla, dünyanın herhangi bir bölgesinde kendi çıkarlarını korumak için egemen devletlerin içişlerine müdahale etmede kolaylaştırıcı olacağı düşünülmektedir. İncelenen örneklerde ÖAŞ'lerin daha çok güçlü devletlerin ordularının bir uzantısı gibi hareket ettiği ve küresel pazarda müdahalenin maliyetini düşürdüğü için neredeyse önemli bir sektör haline geldiği/getirildiği söylenebilir. Yakın gelecekte özel şirketlerin kullanılmasının maliyet ve etkin yararları göz ardı edilemeyecek kadar açık hale geldiği için BM'nin dahi ÖAŞ'leri kullanmaya yönelik mevcut politikalarını yeniden gözden geçirmeye zorlanacağı öngörülmektedir. Bu nedenle gelecekte kamu yöneticilerinin bu şirketlerin faaliyetlerine yönelik tedbirler alması hayati önem taşıyacaktır. Söz bu tür şirketlerin faaliyetlerini izlemekle görevlendirilen BM Raportörü'nün söyledikleri ile bitirmek yerinde olacaktır: "*Paralı askerlerin faaliyetleri, son kırk yıldır halkların kendi kaderlerini belirleme haklarını kullanmalarını engellemek ve insan haklarını ihlal etmek için devreye sokulan bir şiddet biçimidir*". (Jackson, 2002: 39; Taulbee, 2002: 7).

KAYNAKLAR

- BROOKS D. (2000), "Messiahs or Mercenaries? The Future of International Private Military Services", *International Peacekeeping*, 7(4), 129-144.
- BUZAN B.,OLE W. and WILD J.de. (1998). *Security: A New Framework for Analysis*, Lynne Rienner Publishers, London.
- GROMES T. & BONACKER T. (2007), "The Concept of Securitisation as a Tool for Analysing the Role of Human-Rights-Related Civil Society in EthnoPolitical Conflicts", *SHUR Working Paper Series* 05/07, <http://shur.luiss.it/files/2008/10/shurwp05-07.pdf>, (08.06.2017)
- JACKSON, P. (2002) "War is Much Too Serious a Thing to be Left to Military Men': Private Military Companies, Combat and Regulation", *Civil War*, 5(4), 30-55.
- JUNG, D. (2003), "The Political Economy of War-Making And State-Making in A Globalizing World", *Shadow Globalization, Ethnic Conflicts and New Wars: A Political Economy of Intra-State War*, (Ed.Dietrich Jung), Routledge, London and New York, 184-192.
- MİŞ N. (2011), "Güvenikleştirme Teorisi ve Siyasal Olanın Güvenikleştirilmesi", *Akademik İncelemeler Dergisi*, 6(2), 345- 381.
- NUTTER J.J. (2005), *CIA'nın Karanlık Operasyonları Örtülü Operasyonlar, Dış Politika ve Demokrasi*, (Çev. A.Saraçoğlu), Güncel Yayıncılık, İstanbul.
- O'REILLY, C. (2008), "Primetime Patriotism: News Media and the Securitization of Iraq", *Journal of Politics and Law*, 1(3), 66-72.
- ORTIZ, C. (2010), *Private Armed Forces and Global Security: A Guide to the Issues*, Santa Barbara, Denver, Oxford: Praeger, March 2010.
- ROE P. (2008), "Actor, Audience(s) and Emergency Measures: Securitization and the UK's Decision to Invade Iraq", *Security Dialogue*, 39(6), 615-635.
- SINGER, P.W. (2001), "Corporate Warriors: The Rise and Ramifications of the Privatized Military Industry", *International Security*, 26(3), <https://www.brookings.edu/wp-con>, (18.09.2018)
- SINGER, P.W. (2009), *Kiralık Ordular Özel Askerî Şirketler*, (Çev. Gözde Aral ve İsmail Yaman), Timaş Yayınları, İstanbul.

- SINGER, P.W. (2016), “The Dogs of War Go Corporate”, *Brookings Institution*, <https://www.brookings.edu/opinions/the-dogs-of-war-go-corporate/>, (20.09.2019).
- TAULBEE, J. L. (2002) “The Privatization of Security: Modern Conflict, Globalization and Weak States”, *Civil Wars*, 5(2), 1-24.
- WEAVER O. (2004), “Aberystwyth, Paris, Copenhagen - New 'Schools' in Security Theory and their Origins between Core and Periphery”, Panel: *Geo-Cultural Epistemologies in IR: Thinking Security Differently*, *International Studies Association*, Montreal.
- YILMAZ S. (2017), *Uluslararası Güvenlik -Teori-Pratik ve Gelecek-*, Kaynak Yayınları, Ankara.
- ZABCI F.Ç. (2004), “Yeni Savaşların Gizli Yüzü: Özel Askeri Şirketler”, *Mülkiye*, 28(243), 21-48.
- <http://www.harb-is.org.tr/public/UserFiles/2014-2016%20VBR.pdf>, (25.09.2018).
- <http://edition.cnn.com/2007/POLITICS/10/22/dyncorp.spending/>, (25.09.2018).
- <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/bir-milyar-dolarlik-blackwater-skandali-7434744>, (26.09.2018).
- ÇEKİRGE, Y. (2007), “Bir Milyar Dolarlık Blackwater Skandalı...”, *Hürriyet*, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/bir-milyar-dolarlik-blackwater-skandali-7434744>, (26.09.2018).
- <https://www.dw.com/tr/blackwater-personeli-su%C3%A7lu-bulundu/a-18013559>, (26.09.2018).

Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri İle Altı Sigma Proje Seçimi ve Makine Sektöründe Bir Uygulama

Onur Özveri¹, Enver Çakın²

Özet

Rekabetin sertleştiği son yıllarda hem üretim hem de hizmet sektöründeki işletmeler tarafından uygulanan Altı Sigma kalite felsefesinin başarıya ulaşmasındaki en önemli faktör, doğru proje seçimidir. Bu çalışmada 3 ana kriter ve toplamda 11 alt kriter dikkate alınarak AHP, ANP ve TOPSIS yöntemleri hem tek başına hem de entegre bir şekilde kullanılarak, makine sektöründe faaliyet gösteren bir işletme için 4 farklı Altı Sigma projesi içerisinde 4 farklı çok kriterli karar verme modelleri oluşturulmuş ve yöntemlerin sonuçları karşılaştırılmalı olarak incelenmiştir. Analiz sonuçlarına göre; hem tek başına hem de bütünlük olarak kullanılan çok kriterli karar verme tekniklerinin doğru ve tutarlı sonuçlar verebileceği ve altı sigma proje seçiminde kullanışlı yöntemler olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Altı Sigma, Proje Seçimi, Çok Kriterli Karar Verme

Jel Kodları: M11, C44

Six Sigma Project Selection With Multicriteria Decision Making Methods And An Application

Abstract

In recent years, competition has become harder and the most important factor in the success of the Six Sigma quality philosophy implemented by the businesses in the production and service sectors is the right project selection. In this study, considering the 3 main criteria and 11 sub-criteria in total, the best project is selected from 4 different Six Sigma projects for a company operating in the machinery sector using AHP, ANP and TOPSIS methods both individually and in an integrated manner. Four different multi-criteria decision-making models as AHP, ANP, AHP-TOPSIS and ANP-TOPSIS are created and the results of the methods are examined comparatively. According to the results of the analysis, it is determined that multi-criteria decision-making techniques, both individually and integrally, could give accurate and consistent results and are useful methods in six sigma project selection.

Keywords: Six Sigma, Project Selection, Multi-Criteria Decision Making

Jel Codes: M11, C44

¹ Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Sayısal Yöntemler Anabilim Dalı, İzmir, Türkiye, onur.ozveri@deu.edu.tr

² KOSGEB, enver.cakin@kosgeb.gov.tr

1. GİRİŞ

Son yıllarda birçok işletme tarafından kabul gören ve doğru uygulandığı takdirde, işletmelerin başarılarının sürdürülebilir olmasını sağlayan önemli yöntemlerden biri Altı Sigmadır. Altı Sigma, bir yandan ürün ve süreçlerdeki hataları sıfıra indirmeyi amaç edinirken, diğer yandan müşteri gereksinimlerini maksimum derecede karşılamayı, kalite düzeyini ve verimliliği arttırmayı sağlamaktadır. Altı Sigma felsefesinin başarılı olmasındaki etkenlerden biri işletmeye rekabet avantajı sağlayacak stratejik önceliği olan Altı Sigma projelerini doğru bir şekilde belirleyerek uygulamaktır. Proje seçimi ise birçok faktörün aynı anda ve karar vericiye en üst düzeyde fayda yaratacak şekilde değerlendirilmesi gerekmektedir. Böyle karmaşık problemlerin çözümünde etkin bir çözüm sunan çok kriterli karar verme teknikleri doğru ve tutarlı karar vermede karar vericiyi desteklemektedir. Bu çalışmada çok kriterli karar verme tekniklerinden AHP, ANP, AHP-TOPSIS ve ANP-TOPSIS olmak üzere farklı karar verme modelleri oluşturulmuş ve bu modellerin sonuçları karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Altı Sigma hem üretim hem de hizmet sektöründe uygulanan güçlü bir kalite aracıdır. Şüphesiz ki Altı Sigmanın başarılı bir şekilde uygulanmasında en önemli faktör doğru proje seçimidir. Literatür incelendiğinde proje seçiminde birçok kriterin dikkate alındığı ve birçok yöntemin kullanıldığı görülmektedir. Yang ve Chen (2003: 275-282), Altı Sigma proje seçimi için AHP ve Gri İlişkiler Analizi yöntemlerini bütünleştiren bir model önermişlerdir. Banuelas vd. (2006: 514-527), Altı Sigma proje seçiminde seçim kriterlerini belirlemeye yönelik çalışma yapmışlardır. Kendrick ve Saaty (2007: 22-29), yaptıkları çalışmada Altı Sigma projeleri seçim ve değerlendirme amacıyla AHP yöntemini önermişlerdir. Hu vd. (2007: 1581-1586), Yalın Altı Sigma proje seçimine yönelik çok amaçlı matematiksel model tabanlı bir karar destek sistemi geliştirmişlerdir. Kumar vd. (2007: 419-441), Altı Sigma proje seçimi için Veri Zarflama Analizi yöntemini kullanmışlardır. Girdi olarak, proje maliyeti, proje süresi ve siyah ve yeşil kuşak sayısı, çıktı olarak ise müşteri memnuniyeti, işletme strateji üzerindeki etki, sigma

seviyesindeki artış, finansal etki ve verimlilikteki artış olarak belirlenmiştir. Hu vd. (2008: 6611-6625), Altı Sigma proje seçimi için çok amaçlı matematiksel bir model önermişlerdir. Kahraman ve Büyüközkan (2008: 599-615), yaptıkları çalışmada Bulanık AHP ve Bulanık Hedef Programlama yaklaşımlarını bir arada kullanarak Altı Sigma proje seçiminde kullanmışlardır. Yang ve Hsieh (2009: 7594-7603), ulusal kalite kriterlerini göz önüne alıp Delphi Bulanık Çok Kriterli Karar Verme yöntemini kullanarak Altı Sigma proje seçimini gerçekleştirmişlerdir. Lyocsa ve Tkac (2009: 115-124), Altı Sigma projelerini değerlendirmek amacıyla Gerçek Opsiyon teorisi tabanlı bir matematiksel model geliştirmişlerdir.

Gosnik ve Hohnjec (2009: 137-143), yaptıkları çalışmada Slovenya'da faaliyet gösteren imalat işletmelerinde Altı Sigma proje seçim kriterlerini belirlemeye çalışmışlardır. Saghaei ve Didekhani (2010: 157-164), yaptıkları çalışmada Bulanık Mantık ve Analitik Ağ Süreci yaklaşımlarını entegre ederek, Altı Sigma proje seçiminde uygulamışlardır. Büyüközkan ve Öztürkcan (2010: 5835-5847), Altı Sigma proje seçimine yönelik olarak ANP ve DEMATEL yöntemlerini kullanarak bütünlük bir model önermişlerdir. Nourpanah vd. (2011: 1917-1922), Altı Sigma proje seçimine yönelik grup AHP ve Doğrusal Programlamayı bütünlük bir model önermişlerdir. Saghaei ve Didekhani (2011: 721-728), Altı Sigma projelerini değerlendirmek ve seçmek amacıyla Adaptif Sinirsel Bulanık Çıkarım Sistemi (ANFIS) ve Bulanık Hedef Programlama yaklaşımlarını bütünlük kapsamlı bir metodoloji ortaya koymuşlardır. Padhy ve Sahu (2011: 1091-1102), yaptıkları çalışmada Gerçek Opsiyon Değerlendirme ve 0-1 Tamsayılı Doğrusal Programlama tekniklerini birlikte kullanarak Altı Sigma projelerini değerlendirmişlerdir. Kazemi vd. (2012: 502-507), yaptıkları çalışmada Altı Sigma proje seçiminde AHP-TOPSIS yaklaşımlarını bir arada kullanmışlardır. Yüksel (2012: 76-89), yaptığı çalışmada Altı Sigma projelerini değerlendirmede Veri Zarflama Analizi yaklaşımını kullanmış ve girdi odaklı CCR modelini uygulamıştır. Ahadian ve Abadi (2012: 34-43), yaptıkları çalışmada çok kriterli karar verme yöntemlerinden AHP yöntemi ile Altı Sigma proje seçimini gerçekleştirmişlerdir. Hsieh vd. (2012: 243-264), yaptıkları çalışmada hizmet sektöründe Altı Sigma proje seçimini gerçekleştirmişlerdir. Tiwari

vd. (2013: 50-63), Altı Sigma proje seçiminde kullanılmak üzere Bulanık AHP'nin uygun olacağını önermişlerdir. Meza ve Jeong (2013: 401-422), Yalın Altı Sigma proje uygulamalarının etkinliğini ölçmede Veri Zarflama Analizinden faydalanmışlardır.

3. ALTI SİGMA VE PROJE SEÇİMİ

Altı Sigma yöntemi, sürekli olarak hataları azaltarak ürün ve hizmet kalitesi ile organizasyonel süreçleri iyileştirmek için kullanılan proje odaklı bir yönetim yaklaşımıdır. Müşteri gereksinimlerini iyileştirmeye, iş sistemleri, verimlilik ve finansal performansa odaklanan bir iş stratejisidir. Altı Sigma, kalite kontrol, toplam kalite yönetimi, sıfır hata gibi kalite iyileştirme metotlarından esinlenerek geliştirilmiş ve Shewhart, Deming, Juran, Ishikawa ve Taguchi gibi birkaç öncü bilim adamlarının çalışmalarından temel alınarak ortaya konulmuştur (Gabor ve Munteanu, 2010: 183-184). İlk olarak Motorola'da uygulanmaya başlayan Altı Sigma çalışmaları, istatistik ağırlığı çok daha fazla olan bir program niteliği taşıyordu. Altı Sigma'ya geçişle şirketin hisse senetlerinin yukarıya doğru hareketlenmesi de gerçekten sonuç yaratan bir teknik olarak algılandığını göstermektedir (Atmaca ve Girenes, 2009: 113). Tomkins (1997), Altı Sigmayı ürün, süreç ve işlemlerden hataları arındırmayı amaçlayan bir program olarak tanımlamaktadır. Harry (1998), Altı Sigmayı kaliteyi olağanüstü geliştirmeyi sağlayan istatistiksel araçlar sayesinde karlılığı arttırmayı, pazar payını arttırmayı ve müşteri memnuniyetini iyileştirmeyi amaçlayan stratejik bir girişim olarak ifade etmektedir (Park, 2003: 1). Etkili kalite araçları ve güçlü istatistiksel yöntemleri ile bir proje yönetimi olarak Altı Sigma, problemleri çözmede süreç analizlerini kullanan bir dizi kalite aracını ve sıfır hata düzeyindeki kalite kültürü ve kalite felsefesini içermektedir (Sujova vd., 2016: 3). Proje seçimi, kaynakların etkili bir şekilde dağıtılmasını ve altı sigma çabalarının önceliklendirilmesini sağlayan Altı Sigma yaklaşımı yönetim mekanizmasının merkezidir (Flifel vd., 2017: 10-14). Altı Sigma proje seçiminde hem nitel hem de nicel olmak üzere birçok kriterin dikkate alınarak seçim yapılması gerekmektedir. Bu anlamda çok kriterli karar verme

teknikleri ile birden fazla kriterin dikkate alınarak projeler içerisinde en iyisini seçme süreci sistematik ve bilimsel olarak etkin bir şekilde gerçekleştirilebilir.

4. ÇOK KRİTERLİ KARAR VERME YÖNTEMLERİ (ÇKKV)

İşletmelerin yaptıkları tüm faaliyetlerde tek bir kritere göre değil, birden çok kritere göre değerlendirme yaparak karar vermeleri, kararların doğruluğu açısından büyük önem taşımaktadır. Altı Sigma projelerinin seçiminde de birçok nitel ve nicel kriterin birlikte ele alınarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu nedenle bu tarz problemlerin üstesinden gelebilmek için ÇKKV tekniklerinden faydalanılmaktadır. Altı Sigma proje seçiminde kullanılan bazı ÇKKV yöntemlerine aşağıda değinilmiştir.

Analitik Hiyerarşi Süreci (AHP): Analitik Hiyerarşi Süreci (AHP), 1970'li yıllarda Thomas L. Saaty tarafından geliştirilmiş ve çok kriterli karar verme problemlerinin çözümünde kapsamlı bir çerçeve sunan bir yöntemdir. Çok kriterli ve çok faktörlü kararlarda sezgilerimiz ve tutarlılığımız ile başa çıkmayı sağlamaktadır (Saaty, 1986: 841). AHP, kişisel tercihleri oran ölçeğindeki ağırlıklara çevirir, bu ağırlıkları ilişkili alternatifler ile bütünleştirir ve böylelikle karar vericiye seçiminde yardımcı olmaktadır (Forman ve Gass, 2001: 469). AHP süreci, özellikle hiyerarşik çerçeve ve geri bildirim sistemiyle karar vericilere genelden özele doğru ilişkileri ve ilişkilerin kuvvetini kestirme ve olası sonuçları tahmin etmede yargılarını ve gözlemlerini yapmalarına imkan sağlamaktadır (Ünal, 2011: 7).

Analitik Ağ Süreci (ANP): ANP, bağımlılık, geri bildirim ve süpermatris yapıları ile AHP'nin genişletilmiş bir halidir. ANP modeli, kontrol hiyerarşisi, kümeler, kümelerin içindeki elemanlar, kümeler arasındaki ilişkiler ve elemanlar arasındaki ilişkileri içermektedir (Lombardi vd., 2007: 4). Bu yöntemin avantajı birçok karmaşık ilişkileri probleme dahil ederek karar verme problemini kolayca tanımlamasıdır. ANP, kümeler ve elemanlar arasındaki tüm ilişkileri çift yönlü olarak modelleyebilmektedir (Zivkovic vd., 2015: 202).

TOPSIS: TOPSIS Yöntemi (Technique for Order Preference by Similarity to Ideal Solution) Hwang and Yoon tarafından geliştirilmiştir ve çok ölçütlü karar verme

yöntemleri arasında yaygın olarak kullanılan tekniklerden biridir. Metodun temel düzeni; seçilmiş seçenek, geometrik anlamda pozitif ideal çözüme en kısa uzaklıkta ve negatif-ideal çözümden en uzak uzaklıkta olmalıdır. Öklid uzaklığı yaklaşımı ile seçeneklerin ideal çözüme göreli yakınlıklarını değerlendirmeyi amaçlamaktadır (Tekez ve Bark, 2016: 57).

5. UYGULAMA

Uygulama unlu mamuller sektörüne yönelik sanayii tipi imalat ve paketleme makineleri üreten bir makine imalat fabrikasında yapılmıştır. Üretilen makinelerin parçalarının yaklaşık yüzde yetmiş tesiste gerçekleştirilmektedir. Fabrikada çeşitli büyüklükte CNC, Lazer kesim, talaşlı imalat, Abkant, Kaynak vb makinelerden oluşan, makine parkı bulunmaktadır. Bu bölümde üretilen parçalar, montaj bölümüne iletilmekte ve makinelerin montajları gerçekleştirilmektedir. Ayrıca elektrik panoları da firmada üretilmektedir. Standart ve siparişe göre üretim yapıldığından, ürün çeşidi oldukça fazladır. Ürünlerini yaklaşık 25 ülkeye ihraç etmektedir ve bünyesinde 17 çalışanı bulunan Ar-Ge merkezi bulunmaktadır. Firma 10.000 metre kare kapalı alanda üretimlerini gerçekleştirmektedir.

Firmada son dört yıldır altı sigma tekniği kullanılmakta olup, tüm birimlerde altı sigma projeleri başarılı bir şekilde uygulanmaktadır. Firma hem üretim kapasitesinin artışı, hem de çalışan sayısının artmasından dolayı büyük bir hacim kazanmıştır. Ayrıca çalışanlarda altı sigma projelerinin kullanım sayısında da önemli artış olmaktadır. Firmada aynı anda birden fazla altı sigma proje önerileri gelmekte ve zaman zaman bu projelerden hangisine öncelik verilerek, uygulamaya geçileceği bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Firmanın büyümesi ile birlikte, farklı noktalarda bulunan malzeme ve yarı mamul depoları düzgün bir şekilde yönetilememektedir. Bu depolardaki malzemelerin yönetimi için bir stok yöntemi sistemi kullanılmamaktadır. Ayrıca, fabrika yan yana üç büyük tesisten oluşmakta ve birimler arası koordinasyon ve yönetim oldukça güç olmaktadır. Fabrikanın tüm birimlerinin network ağ ile birbirlerine bağlanması ve büyük bir server üzerinden tüm yazılımların kullanılması planlanmaktadır. Firma bünyesinde standart ve özel üretim olmak üzere, iki grup makine imal etmektedir. Üretim kapasitesindeki artıştan

dolayı, bu iki bölümün işleyiş sisteminin revize edilmesi gerekmektedir. Sonuç olarak, yeni deponun yapılması, network ağının kurulması, standart üretim hattının revizyonu ve özel üretim hattının revizyonu altı sigma projelerinin hangisinin başlatılması gerektiği kararının verilmesi gerekmektedir. Çalışma kapsamında bu sorunun çözümü için, Tablo 1’de yer alan, 3 ana kriter ve 11 alt kriter dikkate alınmıştır.

Tablo 1’de yer alan kriterler dikkate alınarak, Tablo 2’de açıklamaları yer alan 4 adet farklı projelerin önceliklendirilmesi yapılmıştır.

Tablo 1: Çalışma Kapsamında Ele Alınan Kriterler

Kriterler		Ana Kriterler	Alt Kriterler
			Sigma Seviyesinde Artış (SA)
	Operasyonel Etki (OE)		Verimlilik Artışı (VA)
			Çevrim Süresinde Azalma (ÇSA)
			Kalite Maliyetlerinde Azalma (KMA)
	Yönetsel Etki (YE)		İşletme Hedeflerine Ulaşma (HU)
			Kültürel Değişim (KD)
			Müşteri Memnuniyeti (MM)
			Proje Bütçesi (B)
	Finansal Etki (FE)		Proje Karlılığı (K)
			Pazar Payında Artış (PP)
			Yatırım Geri Dönüş Süresi (GDS)

Tablo 2: Çalışma Kapsamında Ele Alınan Alternatifler

Alternatifler	Açıklamalar
Proje A	Yeni Deponun Yapılması
Proje B	Network Ağının Kurulması
Proje C	Standart Üretim Hattının Revizyonu
Proje D	Özel Üretim Hattının Revizyonu

AHP Analizi Sonuçları: Kriterler ve alternatifler belirlenip hiyerarşi yapısı oluşturulduktan sonra ikili karşılaştırma matrisleri oluşturulmuş ve çözüm için Super Decisions programından faydalanılmıştır. Tablo 3’de ise alternatif ve kriterlerin global ve lokal ağırlıkları görülmektedir.

Tablo 3: Super Decisions AHP Sonuçları

PROJE A	0,32
PROJE B	0,25
PROJE C	0,24
PROJE D	0,19

Tablo 3 incelendiğinde en iyiden en kötüye doğru proje sıralamasının Proje A>Proje B>Proje C>Proje D olduğu görülmektedir. Alt kriterler açısından incelendiğinde en önemli kriterlerin müşteri memnuniyeti, kalite maliyetlerinde azalma ve verimlilik artışı kriterleri olduğu, ana kriterler açısından incelendiğinde ise en önemli kriterin yönetsel etki olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

ANP Analizi Sonuçları: ANP yönteminde, AHP'den farklı olarak hiyerarşik yapı yerine kriterler ve alternatifler arasındaki ilişkiler dikkate alınarak ağ yapısı oluşturulur. ANP probleminin çözümü içinde AHP'de olduğu gibi Super Decision programından faydalanılmıştır.

Tablo 4: Super Decisions ANP Sonuçları

PROJE A	0,28
PROJE B	0,24
PROJE C	0,26
PROJE D	0,22

Tablo 4'de yer alan ANP sonuçları incelendiğinde, en iyiden en kötüye doğru proje sıralamasının Proje A > Proje C > Proje B > Proje D olduğu görülmektedir. En önemli kriterlerin ise sigma seviyesinde artış, verimlilik artışı, proje karlılığı ve proje bütçesi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

AHP-TOPSIS Analizi Sonuçları: AHP ile kriterlerin ağırlıkları elde edildikten sonra karar matrisi oluşturulmuş ve AHP ile elde edilen ağırlıklar ile çarpılarak ağırlıklandırılarak, normalize karar matrisi elde edilmiştir. Ağırlıklandırılmış normalize karar matrisinden hareketle, pozitif ideal noktalara (s_i^+) ve negatif ideal noktalara (s_i^-) uzaklıklar ile görelî yakınlık değerleri (c_i^+) hesaplanmıştır.

Tablo 5: AHP-TOPSIS Sonuçları

Alternatifler	s_i^+	s_i^-	c_i^+
Proje A	0,083	0,105	0,558
Proje B	0,089	0,066	0,427
Proje C	0,095	0,084	0,470
Proje D	0,090	0,084	0,482

Tablo 5 incelendiğinde, görelî yakınlık değerlerine göre en iyiden en kötüye doğru proje sıralamasının Proje A>Proje D>Proje C > Proje B olduğu görülmektedir.

ANP-TOPSIS Analizi Sonuçları: ANP ile kriterlerin ağırlıkları elde edildikten sonra, karar matrisi oluşturulmuştur. Ağırlıklandırılmış normalize karar matrisinden faydalanılarak pozitif ideal noktalara (s_i^+) ve negatif ideal noktalara (s_i^-) uzaklıklar ile görelî yakınlık değerleri (c_i^+) hesaplanmıştır. Tablo 6 incelendiğinde, görelî yakınlık değerlerine göre en iyiden en kötüye doğru proje sıralamasının Proje A>Proje C>Proje D>Proje B olduğu görülmektedir

Tablo 6: ANP-TOPSIS Sonuçları

Alternatifler	s_i^+	s_i^-	c_i^+
Proje A	0,089	0,145	0,619
Proje B	0,139	0,065	0,318
Proje C	0,081	0,121	0,601
Proje D	0,148	0,082	0,355

Çok Kriterli Karar Verme Yöntemlerinin Sonuçlarının Karşılaştırılması: AHP, ANP, AHP-TOPSIS ve ANP-TOPSIS ile 4 farklı karar modeli oluşturulmuş olup yöntemlerin sonuçları Tablo 7’de karşılaştırılmalı olarak verilmiştir. Tablo 7 incelendiğinde; tüm yöntemlere göre en iyi projenin A projesi olduğu görülmektedir. B, C ve D projelerinin sıralamaları kullanılan yöntemlere göre değiştiği görülmektedir.

Tablo 7: Yöntemlerin Karşılaştırılması

AHP	ANP	AHP-TOPSIS	ANP-TOPSIS
Proje A	Proje A	Proje A	Proje A
Proje B	Proje C	Proje D	Proje C
Proje C	Proje B	Proje C	Proje D
Proje D	Proje D	Proje B	Proje B

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

İşletmelerde çeşitli sorunların çözümünde ve iyileştirme çalışmalarında çok farklı yöntemler kullanılmaktadır. Altı Sigma yöntemi de sorun çözme ve iyileştirme yöntemi olarak işletme uygulamalarında yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Altı Sigma sorun çözme ve iyileştirme çalışmalarını bir proje olarak ele almakta ve projeler ile sonuca gitmektedir. İşletmeler özellikle hacimsel olarak büyüdüklerinde, daha fazla çözülecek sorun ve daha fazla geliştirilmesi gereken Altı Sigma projeleri ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Aynı anda fazla miktarda Altı Sigma proje önerisinin gündeme gelmesi durumunda, hangi projeden başlanması gerektiği kararının doğru olarak verilmesi önem taşımaktadır. Altı Sigma proje seçimine yönelik literatürde farklı yöntemler olmasına karşın, bu çalışmada çok kriterli karar verme yöntemlerinin kullanılabilirliği incelenmiştir. Tablo 7’de toplu sonuçlarının görüldüğü dört karar modelinin, karar vericiler tarafından kolay bir şekilde kullanıldığı görülmüştür. Dört yöntemle elde edilen sonuçlara göre, A projesinin ilk sırada olduğu ve bu projenin seçilmesi gerektiği tespit edilmiştir.

Bir karar problemi olarak ortaya çıkan Altı Sigma proje seçimi için 3 ana ve 11 alt kriterle değerlendirildiğinden, karar vericinin daha etkili karar verebildiği gözlemlenmiştir. Özellikle dört farklı teknikle aynı sonuçların elde edilmesi ile karar vericinin istikrarlı karar vermesine yardımcı olabildiği yönünde düşünceler oluşmuştur. Yapılacak yeni çalışmalar ile bu dört yöntemin aynı sonuçları verip

vermediği incelenerek, genellemeler yapılabilir. Ayrıca uygulama bir karar verici ile yapılmıştır, çok karar vericili durumlar da incelenerek sonuçları değerlendirilmelidir. AHP ve ANP'nin tek başlarına ve TOPSIS ile beraber kullanımlarında hangi durumlarda farklılık gösterebileceği de ayrı bir araştırma ile incelenebilir.

KAYNAKÇA

ATMACA, E. ve GİRENES, S.Ş. (2009). Literatür Araştırması: Altı Sigma Metodolojisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(3), 111-126

AHADIAN, B. ve ABADI, A.G.M., (2012), "Six Sigma Pilot Project Selections Using an MCDM Approach" *Management Science and Engineering*, 6(1), 34-43

BANUELAS, R., TENNANT, C., TUERSLEY, I. ve TANG, S., (2006), "Selection of Six Sigma Projects in The UK" *The TQM Magazine*, 18(5), 514-527

BÜYÜKÖZKAN, G. ve ÖZTÜRKCAN, D. (2010), "An Integrated Analytic Approach for Six Sigma Project Selection" *Expert Systems with Applications*, 37, 5835-5847

FLIFEL, A.F.A., ZAKIĆ, N. ve TORNJANSKI, A. (2017). Identification and Selection of Six Sigma Projects. *Journal of Process Management – New Technologies, International*, 5(2), 10-17

FORMAN, E.H. ve GASS, S.I. (2001). The Analytic Hierarchy Process-An Exposition. *Operations Research*. 49(4), 469-486.

GABOR, C. ve MUNTEANU, D. (2010). A Short Overview On Six Sigma. *Bulletin of the Transilvania University of Brasov*, 3(52), 183-188

GOSNIK, D. ve HOHNJEC, M., (2009), " Selection Criteria for Six Sigma Projects in Slovenian Manufacturing Companies" *Organizacija*, 42(4), 137-143

GUPTA, A.K., SINGH, O.P. ve GARG, R.K. (2015). Analytic Network Process (ANP): An Approach for Supplier Selection in an Automobile Organization. *European Journal of Advances in Engineering and Technology*, 2(9), 83-89.

- HSIEH, Y.J., HUANG, L.Y. ve WANG, C.T. (2012), “A Framework for The Selection of Six Sigma Projects in Services: Case Studies of Banking And Health Care Services in Taiwan” *Serv Bus*, 6, 243–264
- HU, G., WANG, L., FETCH, S. ve BIDANDA, B. (2008), “A Multi-Objective Model for Project Portfolio Selection to Implement Lean and Six Sigma Concepts” *International Journal of Production Research*, 46(23), 6611-6625
- HU, G., WANG, L., BIDANDA, B. ve FETCH, S., (2007), “Project Portfolio Selection for Implementing Lean and Six Sigma Concepts” *Proceedings of the 2007 Industrial Engineering Research Conference*, pp. 1581-1586
- KAHRAMAN, C. ve BÜYÜKÖZKAN, G. (2008), “A Combined Fuzzy AHP and Fuzzy Goal Programming Approach for Effective Six-Sigma Project Selection” *Journal of Multi-Valued Logic & Soft Computing*, 14, 599–615
- KAZEMI, S.M., KAZEMI, S.M.M. ve BAHRI, M., (2012), “Six Sigma Project Selections by Using a Multi Criteria Decision Making Approach: A Case Study İn Poly Acryl Corp.” *Proceedings of the 41st International Conference on Computers & Industrial Engineering*, pp. 502-507
- KENDRICK, D. ve SAATY, D. (2007), “Use Analytic Hierarchy Process for Project Selection” *Six Sigma Forum Magazine*, pp.22-29
- KUMAR, U.D., SARANGA, H., RAMIREZ-MARQUEZ, J.E. ve NOWICKI, D., (2007), “Six Sigma Project Selection Using Data Envelopment Analysis” *The TQM Magazine*, 19(5), 419-441
- LOMBARDI, P.L.M., LAMI, I., BOTTERO, M. ve GRASSO, C. (2007). “Application of The Analytic Network Process and The Multi-Modal Framework to An Urban Upgrading Case Study” *International Conference on Whole Life Urban Sustainability and its Assessment*. Düzenleyen Glasgow Caledonian University. 17 sayfa. 27-29 Haziran 2007 Glasgow.
- LYOCSA, S. ve TKAC, M., (2009), “On the Evaluation of Six Sigma Projects” *Quality & Reliability Engineering International*, 26, 115-124

- MEZA, D. ve JEONG, K.Y., (2013), “Measuring Efficiency of Lean Six Sigma Project Implementation Using Data Envelopment Analysis at NASA” *Journal of Industrial Engineering and Management*, 6(2), 401-422
- NOURPANA, P., ANSARY, N., NOURPANA, R. ve AMINI, S., (2011), “Selection Six Sigma Project Use Gahp-Lp” *Australian Journal of Basic and Applied Sciences*, 5(12), 1917-1922
- PADHY, R.K. ve SAHU, S. (2011), “A Real Option Based Six Sigma Project Evaluation and Selection Model” *International Journal of Project Management*, 29, 1091–1102
- PARK, S.H. (2003). Six Sigma for Quality and Productivity Promotion. Asian Productivity Organization
- SAGHAEI, A. ve DIDEHKHANI, H., (2011), “Developing An Integrated Model for The Evaluation and Selection of Six Sigma Projects Based on ANFIS and Fuzzy Goal Programming” *Expert Systems with Applications*, 38, 721–728
- SAGHAEI, A. ve DIDEHKHANI, H., (2010), “Application of Analytic Network Process in Selection of Six-Sigma Projects” *International Journal of Industrial Engineering & Production Research*, 20(4), 157-164
- Saaty T. L. (1990), How to Make a Decision: The Analytic Hierarchy Process, *European Journal of Operation Research*, 48, 9–26
- SAATY, T.L. (1986). Axiomatic Foundation of the Analytic Hierarchy Process. *Management Science*. 32(7), 841-855.
- SAATY, T.L. (2004). Fundamentals of the Analytic Network Process– Dependence and Feedback In Decision-Making With A Single Network. *Journal of Systems Science And Systems Engineering*. 13(2): 129-157.
- SATY, Thomas L., (1999), “*Decision Making for Leaders*”, 3rd Ed. RWS Publications, Pittsburg

- SUJOVA, A., SIMANOVA, L. ve MARCINEKOVA, K. (2016). Sustainable Process Performance by Application of Six Sigma Concepts: The Research Study of Two Industrial Cases. *Sustainability*. 8(260), 1-21
- TEKEZ, E.K. ve BARK, N. (2015). Mobilya Sektöründe Bulanık TOPSIS Yöntemi ile Tedarikçi Seçimi. *Sakarya Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*. 20(1), 55-63
- TIWARI, S.K., SINGH, R.K. ve SRIVASTAVA, S.C., (2013), “Six Sigma Project Selection Using Extent Fuzzy AHP: An Empirical Study” *Int. J. Research in Industrial Engineering*, 2(2), 50-63
- TRANTAPHYLLOU, E. ve MANN, S.H. (1995). Using The Analytic Hierarchy Process for Decision Making In Engineering Applications: Some Challenges. *International Journal of Industrial Engineering: Applications and Practice*. 2(1), 35-44.
- ÜNAL, Ö.F. (2011). Analitik Hiyerarşi Prosesi ve Personel Seçimi Alanında Uygulamaları. *Akdeniz Üniversitesi Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*. 3(2), 18-38.
- YANG, T. ve HSIEH, C.H., (2009), “Six-Sigma Project Selection Using National Quality Award Criteria and Delphi Fuzzy Multiple Criteria Decision-Making Method” *Expert Systems with Applications*, 36, 7594–7603
- YANG, C.C. ve CHEN, B.S. (2003), “A MCDM Approach for Six Sigma Project Selection” *The Conference of Knowledge and Value Management*, pp.275-282
- YÜKSEL, H. (2012), “Evaluation of the Success of Six Sigma Projects by Data Envelopment Analysis” *International Journal of Business and Management*, 7(13), 75-84
- ŽIVKOVIĆ, Z., NIKOLIĆ, D., DJORDJEVIĆ, P., MIHAJLOVIĆ, I. VE SAVIĆ, M. (2015). Analytical Network Process in the Framework of SWOT Analysis for Strategic Decision Making (Case Study: Technical Faculty in Bor, University of Belgrade, Serbia). *Acta Polytechnica Hungarica*. 12(7), 199-216.

The Impact of Consumer's Psychographic Traits on Pre-Purchase Cognitive Dissonance: The Mediating Role of Perceived Deception

Muhammad Azam¹, Haji Waseem Abbas²

Abstract

Customers evaluate their buying decision during the entire purchase process. They may face cognitive dissonance if they evaluate their decisions negatively (or if they face two contradictory cognitions). Most of the research is based on the post-purchase cognitive dissonance. In this study the effects of buyer's psychographic traits have been measured on pre purchase cognitive dissonance. This is a cross sectional study to empirically investigate the positive impact of risk aversion and materialism, and negative impact of shopping enjoyment on pre purchase cognitive dissonance. Role of perceived deception has been studied as mediator. Data of this study have been collected from the buyers of technology items. After data analysis through regression technique, it has been found that risk aversion and materialism has a positive effect on pre purchase cognitive dissonance. The effect of shopping enjoyment on pre-purchase cognitive dissonance has not been proved. However, in all variables perceived deception has a partial mediation effect on pre-purchase cognitive dissonance. The study may help the marketing practitioners to understand that customer's psychographic traits and perceived deception may lead him or her into the state of dissonance. The marketer must design clear and effective value proposition so that buyer may not be misled.

Keywords: Cognitive dissonance, consonance, consumer behaviour, cognitions, materialism, pre-purchase dissonance, perceived deception, shopping enjoyment, value proposition, risk aversion, inconsistency.

JEL Classification Codes: *JEL Code M 31*

¹ MSBA Student (Degree Awarded), National University of Modern Languages, Department of Management Sciences, Lahore Campus, Pakistan, azamemail@yahoo.com

² Lecturer, National University of Modern Languages, Department of Management Sciences, Lahore Campus, Pakistan, hwaseemabbas@yahoo.com

1. INTRODUCTION

Cognitive dissonance theory proposes that people make effort to achieve or maintain harmony among conflicting or discrepant information, ideas or cognitions. Cognitions are bits or elements of information or knowledge about one's attitude, behavior, surroundings or alternative choices of a decision. When an individual holds two or more elements of knowledge that are relevant but inconsistent to one another, a state of mental discomfort arises. This state is called cognitive dissonance.

In Marketing, most of the research has been done on consumers' post purchase cognitive dissonance. The focus of this study is to investigate that unfavorable cognitions may cause dissonance in the buyer even before purchase of the product. He may perceive discrepancy in the actions, words or other surroundings of the seller's environment. Not all individuals perceive the same level of dissonance (Soutar and Sweeney, 2003). They may differ in psychographic traits. In this study, buyers' psychographic traits (risk aversion, materialism and shopping enjoyment) have been investigated as independent variables. Perceived deception has been studied as a mediator based on the argument of Costanzo (2013) where he described that dissonance may arise after being exposed to discrepant information. The analysis of how this perception of deception will transform the effect on pre-purchase cognitive dissonance is also part of this study.

2. LITERATURE REVIEW

The theory of cognitive dissonance was presented by Festinger (1957) in the context of psychology. It was later studied in the fields of marketing and consumer behavior. However, in marketing, this theory was largely studied in post-purchase context of buying behaviour. Recently, researchers have invited attention that cognitive dissonance should also be studied in the pre-purchase stage of buying process (Costanzo, 2013; Gan & Ting, 2014; Hasan & Nasreen, 2014; Kah and Lee, 2015).

Festinger (1957) theorized that in any situation where two cognitions become inconsistent, discrepancy arises in the mind of the individual, resulting in a state of

tension that is known as cognitive dissonance. In an effort to achieve consistency, the person exploits such information which supports his or her decision and avoids such information which further highlights negative points of his or her decision. Cognitive dissonance is an inevitable phenomenon as it is not generally possible for a consumer to get all favourable features in a chosen or intended alternative. He has to get some favourable features and to forego many others. Therefore, dissonance is an inevitable part of purchase process.

Harmon-Jones and Harmon-Jones (2007) explained the degree of dissonance as the ratio of total number of dissonant and consonant cognitions as:

$$\text{Degree of Dissonance} = \frac{D}{D+C}$$

“D” = sum of all dissonant cognitions. “C” = the sum of all consonant cognition

Bolia et al., (2016) stated that cognitive dissonance is a psychological discomfort which occurs when a discrepancy arises between a person’s belief and the information contradicting that belief. The theory of cognitive dissonance was presented by Festinger (1957) in the context of psychology. It was later studied in the fields of marketing and consumer behavior. However, in marketing, this theory was largely studied in post-purchase context. Recently, researchers have invited attention that cognitive dissonance should also be studied in the pre-purchase stage of buying process (Costanzo, 2013; Gan & Ting, 2014; Hasan & Nasreen, 2014; Kah and Lee, 2015). Post-purchase cognitive dissonance and pre-purchase cognitive dissonance are on a temporal range of a complete buying experience. Post-purchase cognitive dissonance is a mental state of discomfort after making a purchase when the buyer perceives conflict in the evaluation of attributes of the purchase decision. It may be unfavourable evaluation of the purchase he or she has made or it may be favourable evaluation of the product which could have been purchased alternatively. Whereas, pre-purchase cognitive dissonance is a mental state of discomfort before purchasing a product when buyer perceives conflict in the attributes of the purchase he or she intends to make. It may be unfavourable evaluation or conflicting information about the intended product. Koller and Slazberger (2007) argued that

pre-purchase cognitive dissonance have not met the attention of researchers at a large scale. They stated that consumers may experience uncertainty before purchasing the product.

Roman (2010) studied relational consequences of perceived deception in online shopping. He investigated the impact of perceived deception on satisfaction and loyalty of the consumer. Close and Kinney (2010) measured the motivation of a customer behind the use of online shopping cart. They investigated reasons as to why prospective customers abandon items once placed in their shopping carts. This proposition supports the argument that cognitive dissonance may occur even before the actual purchase is made.

Darke et al., (2010) studied the effect of perceived deception on the generalization of trust i.e., when a product does not meet the expectation, the consumer may become dissonant or distrustful about marketer in general.

Chou (2012) argued that there is an impact of online reviews on buyer's pre - purchase decision process. Costanzo (2013) pointed out the fallacy of application of theory of cognitive dissonance to only post-decision state of mind. He argued that dissonance is not only the post-purchase phenomenon. It can also be applied to the pre-purchase stage of buying process. These arguments of Costanzo (2013) has served as source of inspiration and reference for this study for empirical research on pre-purchase cognitive dissonance.

Gan and Ting (2014) stated that there is lack of empirical research on buyer's mental inconsistency at pre-purchase stage.

Riquelme and Roman (2014) studied the role of customer's psychographic and cognitive traits in developing perception of the deceptive tactics of retailers. They studied the effects of customers' traits on perceived deception. The dependent variable in their study was perceived deception. The authors used a very complex model for their research. They studied both psychographic and cognitive traits of the buyers in each context i.e. off - line and on - line retailers. The authors hypothesized that the antecedents of perceived deception in traditional setting are the same as on

the internet, but the intensity of the impact varies between off-line and on-line retail settings. As the antecedents of perceived deception are the same, therefore, in present study the segregation of off-line and on-line retail stores have not been considered. In this study, perceived deception has been proposed as mediating variable which may transform the effects of consumer's traits on cognitive dissonance. The impact of customer's psychographic traits (risk aversion, materialism, and shopping enjoyment) on the perceived deception has already been studied by Riquelme and Roman (2014). Further, the mediating link of perceived deception on pre-purchase cognitive dissonance has been derived from the argument of Costanzo (2013) who described that dissonance may arise after exposure to contradictory or inconsistent information (deception).

2.1. Hypotheses

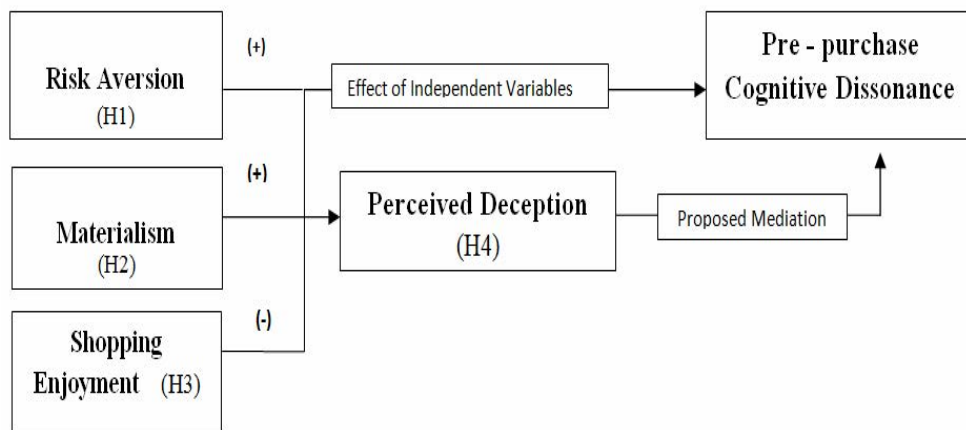
2.1.1. Risk aversion is positively related to pre-purchase cognitive dissonance.

2.1.2. Materialism is positively related to pre-purchase cognitive dissonance.

2.1.3. Shopping enjoyment has a negative effect on pre-purchase cognitive dissonance.

2.1.4. Perceived deception acts as a mediator between buyer's psychographic traits (shopping enjoyment, materialism, and risk aversion) being positively related to pre-purchase cognitive dissonance.

Diagram - 1 Conceptual Model

3. RESEARCH METHODOLOGY

Quantitative data have been collected and analyzed in this research. The setting of this study has been non-experimental and non-contrived. Survey method has been used and the respondents had to provide response on a structured set of questions in their own environment on a five-point Likert Scale. No open end question has been asked from the respondents.

The unit of analysis is the individual buyer of technology items such as mobile phone, laptop, LED TV, home appliances, etc. In the present study the definition of goods developed by Kaish (1967) has been adopted. In line with this definition, the category of shopping goods has been targeted for the present study. The population comprising of shopping goods is very large. To specify a segment out of the large population, the category of familiar technological items such as mobile phones, LED TVs, laptops, etc has been selected. These are the items on which buyer's effort on planning and comparison is involved.

Data have been collected from 488 individuals who belonged to the target population and who were conveniently available.

Table-1 Scales and their Literary Sources

<u>Scale</u>	<u>No.</u>	<u>Source</u>
Pre - purchase Cog. Dissonance	10	Sweeney et al. (2000) , Koller and Slazberger (2007)
Perceived Dissonance	6	Riquelme & Roman (2014)
Risk Aversion	6	Mandrik & Bao (2005)
Shopping Enjoyment	4	Mokhtarian, Ory, and Cao (2009)

Cronbach's Alpha has been used to assess reliability. The Durbin-Watson Test has been used to gauge auto correlation in data. Variance Inflation Factor (VIF) and tolerance statistic have been used to assess whether multi colinearity exists or not. No evidence of multi colinearity exists in data.

Table - 2 Model Summary

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.431 ^a	.186	.181	.61250

a. Predictors: (Constant), Shopping Enjoyment, Materialism, Risk Aversion

b. Dependent Variable: Pre - Purchase Cognitive Dissonance

In this study, value of R Square has been 0.186 which means that 18.6 % of dependent variable (Pre-Purchase Cognitive Dissonance) is explained by the independent variables (Risk Aversion, Materialism and Shopping Enjoyment). According to "Adjusted R-Square", which is more refined form of R-Square, 18.1 % of dependent variable (Pre-Purchase Cognitive Dissonance) is explained by the independent variables (Risk Aversion, Materialism and Shopping Enjoyment).

Table - 3 ANOVA (Analysis of Variance)

Model		Sum of Squares	Df	Mean Square	F	Sig.
	Regression	40.814	3	13.605	36.265	.000 ^b
1	Residual	178.947	477	.375		
	Total	219.762	480			

a. Dependent Variable: Pre -Purchase Cognitive Dissonance

b. Predictors: (Constant), Shopping Enjoyment, Materialism, Risk Aversion

In this study, Sig. or P-value=0, which is less than value of α i.e. 0.05, therefore, H_0 has been rejected and H_a is accepted which means that the model is significant. It indicates that this study's model is capable to significantly predict the outcome variable.

Relationship between dependent variable (Pre-Purchase Cognitive Dissonance) and independent variable (Risk Aversion) is positive because unstandardized coefficient shows the value of 0.282. This indicates that an increase in Risk Aversion by 1 unit may result in an increase by 0.282 in Pre-Purchase Cognitive Dissonance. The standardized coefficient indicates a value of 0.283 which means that an increase in Risk Aversion by 1 unit may result in an increase by 0.283 standard deviation in Pre-Purchase Cognitive Dissonance.

The t-value is significant for the predictors Risk Aversion and the Materialism, while this is not significant for Shopping Enjoyment.

3.1 Mediator/ Intervening Variable

To test mediation, the process macro defined by Andrew F. Hayes has been applied. As shown in the table below, all the independent variables have both direct and indirect effect on the outcome variable, therefore, partial mediation is being exercised through the intervening variable i.e. perceived deception.

<u>Predictor Variables</u>	Direct Effect	Indirect Effect
Risk Aversion	.2154	.1180
Materialism	.1959	.0460
Shopping Enjoyment	.0302	-.0305

4. DISCUSSION

Risk aversion was proposed to be positively related to consumer's pre-purchase cognitive dissonance. The direction of this relationship has been interpreted by the

value of unstandardized coefficient which shows the value of 0.282. It shows that Risk Aversion has a positive relation with pre-purchase cognitive dissonance of the consumer. It implies that the consumers with higher tendency of risk aversion are more prone to fall into the state of cognitive dissonance before purchase.

Materialism was hypothesized to be positively related to consumer's pre-purchase cognitive dissonance. The direction of this relationship has been interpreted by the value of un-standardized coefficient which shows the value of 0.201. It shows that Materialism has a positive relation with pre-purchase cognitive dissonance of the consumer. It implies that the consumers with greater Materialism are more prone to face pre-purchase cognitive dissonance.

Shopping enjoyment was hypothesized to have a negative effect on consumer's pre-purchase cognitive dissonance. Relationship between dependent variable (Pre-purchase Cognitive Dissonance) and independent variable (Shopping Enjoyments) is not significant because P-Value is greater than α . Therefore we can not reject H_0 which implies that Shopping Enjoyment is not significantly related with pre-purchase cognitive dissonance. A plausible reason may be cultural differences. The present study has been conducted in Pakistani environment where shopping behaviours are different. In the present research, perceived deception has been studied as a mediator to affect pre - purchase cognitive dissonance.

Perceived deception was proposed as a mediator between buyer's psychographic traits (shopping enjoyment, materialism, and risk aversion) and consumer's pre-purchase cognitive dissonance. Since both direct and indirect effects have been registered in this study, therefore, we can not say that the perceived deception has a complete mediation. Rather this is a case of partial mediation.

5. CONCLUSIONS AND RECOMMENDATIONS

Most of the research has covered the area of post-purchase dissonance. Study of pre-purchase cognitive dissonance is relatively a newer niche. This study has proposed and investigated that unfavorable cognitions may affect dissonance in the buyer even before actual purchase of the product.

The data analysis results of this study have supported the hypotheses that risk aversion and materialism have positive impact on pre-purchase cognitive dissonance. It implies that a person with higher risk aversion or materialism will perceive more dissonance. Marketers may take benefit of these propositions. They should keep these differences in mind while designing marketing campaign for a particular product or service.

The differences of psychographic traits become more important for a marketing campaign in a global perspective. Knowledge of these traits and their impact on pre-purchase cognitive dissonance may be helpful for the marketer exploring new territories where people may have different levels of risk aversion and materialism.

The mediating role of perceived deception has also been found to the extent of partial mediation. This study may be helpful to the marketing professionals in understanding the effectiveness of the marketing message to the target audience. Perceived deception is not a desirable consequence for a good buyer-seller relationship. An advertising or promotion campaign may lose its impact when the prospective customers perceive deception in the message.

REFERENCES

- Bolia, B., Jha, S., & Jha, M. k. (2016). "Cognitive Dissonance: A Review of Causes and Marketing Implications", *Journal of Arts, Science and Commerce* , 7 (2) 63-76.
- Chou, S. Y. (2012). "Online Reviews and Pre-Purchase Cognitive Dissonance: A Theoretical Framework and Research Propositions", *Journal of Emerging Trends in Computing and Information Sciences* , 3 (2), 199-204.
- Close, A. G., & Kukar-Kinney, M. (2010). "Beyond Buying: Motivations Behind Consumers' Online Shopping Cart Use", *Journal of Business Research* , 63, 986-992.
- Costanzo, P. J. (2013). "Revisiting Cognitive Dissonance Theory: Pre-Decisional Influences and The Relationship to the Consumer Decision-Making Model", *Atlantic Marketing Journal* , 2 (1), 42-49.

- Darke, P. R., Ashworth, L., & Main, K. J. (2010). "Great Expectations and Broken Promises: Misleading Claims, Product Failure, Expectancy Disconfirmation and Consumer Distrust", *Journal of the Academy of Marketing Sciences* , 38, 347-362.
- Festinger, L. (1957). *A Theory of Cognitive Dissonance*. Stanford CA: Stanford University Press.
- Field, A. (2009). *Discovering Statistics Using SPSS (Third ed.)*. Los Angeles, London, New Delhi, Singapore, Washington DC: Sage.
- Gan, C. C., & Ting, D. H. (2014). "Pre-Purchase Behaviour: Is There A Cognitive Dissonance?", *Australian Journal of Basic and Applied Sciences* , 8 (5), 35-40.
- Harmon-Jones, E., & Harmon-Jones, C. (2007). "Cognitive Dissonance Theory After 50 Years of Development", *Zeitschrift für Sozialpsychologie* , 38 (1), 7-16.
- Hasan, U., & Nasreen, R. (2014). "The Empirical Study of Relationship Between Post Purchase Dissonance and Consumer Behaviour", *Journal of Marketing Management* , 2 (2), 65-77.
- Kah, A. J., & Lee, S. H. (2015). "A New Approach to Travel Information Sources and Travel Behaviour Based on Cognitive Dissonance Theory", *Current Issues in Tourism* , 1-21.
- Kaish, S. (1967). "Cognitive Dissonance and Classification of Consumer Goods", *Journal of Marketing* , 31 (4), 28-31.
- Koller, M., & Slazberger, T. (2007). "Cognitive Dissonance as a Relevant Construct Throughout the Decision Making and Consumption Process: An Empirical Investigation Related to A Package Tour", *Journal of Customer Behaviour* , 6 (3), 217-227.
- Mandrik, C. A., & Bao, Y. (2005). "Exploring the Concept and Measurement of General Risk Aversion", *Advances in Consumer Research* , 32, 531-539.
- Mokhtarian, P. L., Ory, D. T., & Cao, X. (2009). "Shopping Related Attitudes: A Factor and Cluster Analysis of Northern California Shoppers", *Environmental and Planning B: Planning and Design* , 36, 204-228.

Richins, M. L., & Dawson, S. (1992). "A Consumer Values Orientation for Materialism and Its Measurement: Scale Development and Validation", *Journal of Consumer Research* , 19 (3), 303-316.

Riquelme, I. P., & Roman, S. (2014). "The Influence of Consumer's Cognitive and Psychographic Traits on Perceived Deception: A Comparison Between Online and Offline Retailing Contexts", *Journal of Business Ethics* , 119, 405-422.

Roman, S. (2010). "Relational consequences of perceived deception in online shopping: The moderating role of type of product, consumer's attitude toward the internet and consumer's demographics", *Journal of Business Ethics*, 95, 373-391.

Soutar, G. N., & Sweeney, J. C. (2003). "Are There Cognitive Dissonance Segments?", *Australian Journal of Management* , 28 (3), 227-249.

Sweeney, J. C., Hausknecht, D., & Soutar, G. N. (2000). "Cognitive Dissonance After Purchase: A Multidimensional Scale", *Psychology & Marketing* , 17 (5), 369-385.

İdeolojinin ve Kurumsal Yapının İran'ın Dış Politikasındaki Rolü

Mehmet Bardakçı¹

Özet

Bu çalışmanın amacı 1979 İslam Devrimi'nden sonra ideolojik faktörler arasında yer alan İslami ideoloji, Şiilik ve kurumsal yapının İran'ın dış politikasını şekillendirmedeki rolünü incelemektir. İran'ın dış politikasını yönlendiren en önemli faktör İslami ideolojidir. İran İslam Cumhuriyeti'nin kurucu Ruhani Lideri Ayetullah Humeyni'nin ortaya koyduğu İslami ideoloji büyük ölçüde Şii inancı ve siyasi ideolojisinden etkilenmiştir. Bu İslami ideolojiye göre İran'ın dış politikasına beş ana prensip yön vermektedir. Bunlar, "Ne Doğu ne Batı, sadece İslam Cumhuriyeti" ilkesi, ABD'nin "Büyük Şeytan" olarak tasviri, anti-Siyonizm, İsrail tarafından işgal edilen Kudüs'ün özgürleştirilmesi ve İsrail'in ortadan kaldırılması. Aynı zamanda "Devrim ihracı" yoluyla başka İslami ülkelerde de İran benzeri İslami rejimlerin kurulması bu ilkelere dahil edilebilir. İran'ın dış politikasına yön veren diğer ideolojik unursa Şiilik'tir. İran anayasasında resmi mezhep olarak kabul edilen Şiiliğin İranlı yöneticiler söylemsel düzeyde desteklememişlerdir. Çünkü, böyle bir tutum İran'ın hedeflediği İslam birliğini bölebilirdi. Fakat İran'ın dış politika pratiğinde Şiiliğin 2003'te Saddam Hüseyin'in Irak'ta devrilmesi sonrasında ve 2010 sonrasında Arap Baharı sürecinde önemli bir rol oynadığı söylenebilir. Bunun yanında İran'ın kurumsal yapısında yer alan aktörler de İran'ın dış politikasına şekil vermektedir. Bu aktörlerin başında cumhurbaşkanı gelmektedir. Bunun yanında Dini Lider, Yüksek Milli Güvenlik Konseyi, Uygunluk Konseyi, dışişleri bakanı, meclis, Anayasayı Koruma Konseyi, yüksek düzeyli dini liderler, medya ve düşünce kuruluşları dış politikayı etkileyen diğer aktör ve organlardır.

Anahtar kelimeler— İran, İslam Devrimi, Şiilik, Dış Politika

JEL Sınıflama Kodları: F52, F59

The Role of Ideology and Institutional Structure in Determining Iran's Foreign Policy

Abstract

The aim of this study is to examine the role of Islamic ideology, Shiism and institutional structure in shaping Iran's foreign policy. Islamic ideology is the most important factor driving the foreign policy of Iran. The Islamic ideology put forward by Ayatollah Khomeini, the founding Supreme Leader of the Islamic Republic of Iran, was largely influenced by the Shiite faith and political ideology. According to this Islamic ideology, Iran's foreign policy is guided by five main principles. These are "Neither East nor West, but the Islamic Republic" principle, the depiction of the US as the Great Satan, anti-Zionism, the liberation of Jerusalem occupied by Israel and the elimination of Israel. At the same time, the establishment of Iran-like Islamic regimes in other Islamic countries through export of the revolution can be included in these principles. The other ideological element guiding Iran's foreign policy is Shiism. Iranian rulers didn't endorse Shiism, which was accepted as an official sect in the Iranian constitution, at the discursive level because such an attitude could divide the Islamic unity that Iran was aiming to achieve. But in Iran's foreign policy practice, it can be said that Shiism played an important role after the overthrow of Saddam Hussein in 2003 as well as in the Arab Spring process after 2010. Besides, the actors in the

¹ Doçent Doktor, İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Türkiye, E-posta: mehmet.bardakci@yeniuyuzyl.edu.tr.

institutional structure of Iran shape Iran's foreign policy. The top of these actors is the president. In addition, the Supreme Leader, the Supreme National Security Council, the Expediency Council, the foreign minister, parliament, the Guardian Council, high-level religious leaders, media and think tanks are other actors and bodies that influence foreign policy.

Keywords— *Iran, Islamic Revolution, Shiism, Foreign Policy*

JEL Classification Codes: *F52, F59*

1. GİRİŞ

1979 İnan İslam Devrimi sonrası İnan dış politikası pek çok faktörün etkisi altındadır. Bunlar, devrimci İslami ideoloji, Şiiilik, kurumsal yapı, ekonomik gereklilikler, tarihsel deneyim, ülkedeki homojen olmayan etnik-dini yapı ve askeri ihtiyaçlardır. Bu çalışmada ideolojik faktörlerin ve siyasal sistemdeki organların ve aktörlerin İnan'ın dış politikasındaki etkisine odaklanılacaktır. İdeolojik faktörleri iki ana başlık altında ele almak mümkündür: Devrimci İslami ideoloji ve Şiiilik. Kurumsal aktörler ve organlarsa cumhurbaşkanı, Dini Lider, dışışleri bakanı, Yüksek Millli Güvenlik Konseyi, Uygunluk Konseyi, Meclis, Anayasayı Koruma Konseyi, yüksek düzeyli din adamları, medya ve düşünce kuruluşlarıdır.

İdeolojik faktörlerin başında yer alan devrimci İslami ideoloji başlığında İslami ideolojinin hangi açılardan İnan dış politikasını etkilediği ele alınmıştır. İdeolojik faktörlerin diğer unsuruyrsa Şiiilik'tir. Bu başlık altında Şiiilik söyleminin İnan liderliği tarafından vurgulanmaktan kaçınıldığı belirtilmişken Şii pratiğinin daha ön plana çıktığı ifade edilmiştir. Bu anlamda Şii pratiğinin İnan dış politikasındaki iki dönüm noktasının, 2003'te Irak'ta Saddam Hüseyin'in devrilmesi ve 2010'da Arap Baharı sonrasındaki gelişmeler olduğu vurgulanmıştır. İnan dış politikasındaki diğer önemli faktör olan kurumsal yapı başlığında siyasal sistemdeki aktörlerin ve kurumların dış politika yapım sürecindeki rolleri ve önemleri ele alınmıştır.

2. İRAN'IN DIŞ POLİTİKASINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

İran'ın dış politikasını etkileyen unsurlar, devrimci İslami ideoloji, Şiilik, kurumsal yapı ve bu yapıda gücün kimin elinde bulunduğu², tarihsel tecrübeler, ekonomik faktörler, ülkedeki heterojen etnik-dini yapı ve askeri ihtiyaçlardır.

İran'ın dış politikasını etkileyen bu faktörleri ele almak gerekirse, tarihsel tecrübeler İran'ın dış politikasını etkileyen unsurlardan biridir. Örneğin, İran'ın köklü bir imparatorluk geleneğine sahip olmasının devrim sonrasında İran'ın dünyaya meydan okumasını psikolojik olarak etkilediği söylenebilir (Gündoğan, 2010: 223). Ekonomi, İran'ın dış politikasını şekillendiren başka bir faktördür. İran'ın ekonomisinin önemli ölçüde petrol ve doğal gaz dayalı olması, İran'ı küresel piyasalardaki dalgalanmalara bağlı kılarak zamanla İran'ın dış politikada daha pragmatik bir tutum benimsemesine yol açmıştır (Byman vd., 2002: 16). Ülkedeki etnik-dini yapı da dış politikada bir girdi oluşturmaktadır. İran'ın homojen olmayan bir etnik ve dini yapıya sahip olması, ülkedeki bu grupların ayaklanma ve bağımsızlık için kışkırtılacağı endişesiyle İran'ın zaman zaman bazı ülkelerle ilişkilerinde şüpheli bir tutum izlemesine yol açmaktadır (Saraçlı, 2008: 159-180). İran'ın askeri ihtiyaçları bu ülkenin dış politikasını etkileyen başka bir faktördür. Örneğin, devrimden sonra uluslararası sistemde yalnız kalması ve ABD, İsrail gibi güçlü düşmanlarının bulunması nedeniyle İran, silah temin edebilmek için komünist bir ideolojiye sahip olan Çin'e ve İslami hareketlere karşı bir politika izleyen Rusya'ya karşı pragmatik bir politika izlemiştir.

3. İRAN'IN DIŞ POLİTİKASINI ETKİLEYEN İDEOLOJİK FAKTÖRLER

3.1. İslami İdeolojinin İran'ın Dış Politikasına Etkisi (The Impact of Islamic Ideology on Iranian Foreign Policy)

İran'ın dış politikasında etkili olan unsurların başında İslami ideoloji yer alır. İslami ideolojinin oluşumuna en çok katkıda bulunan kişi hiç şüphesiz İslam Devrimi'nin lideri Ayetullah Humeyni'dir. İran'da İslami ideolojinin oluşumu

² Bu üç faktör bildirinin diğer bölümlerinde daha detaylı olarak anlatıldığı için bu bölümde dış politikaya etki eden diğer faktörlere değinilecektir.

sadece İslam'dan etkilenmemiştir. Şii siyasi gelenek, Pehlevi Hanedanlığı'nın politikalarına duyulan tepki, Tütün İsyanı, İran'ın ara sıra yüzyüze kaldığı işgaller ve Musaddık darbesine duyulan tepki gibi pekçok tarihsel tecrübe de İran'ın İslami ideolojini şekillendirmede etkili olmuştur.

Ayetullah Humeyni'nin şekil verdiği İran İslam Devrimi ideolojisinin temeli Emevi Sultanı Yezid ile Peygamber'in torunu Hz. Hüseyin arasındaki mücadeleye dayanan Şii inancı ve siyasi felsefesinde yatar. Ayetullah Humeyni'nin dünyaya bakışı bu mücadeleye dayanır. Humeyni güç dengelerini maddi anlamda hesaba katmadan bu mücadeleyi savunur fakat manevi anlamda nihai zaferin mutlaka inananların olacağını düşünür (Gündoğan, 2010: 181).

Ayetullah Humeyni'nin İslami inanç ve düşünceleri temelinde İran dış politikasının birkaç ilke tarafından yönlendirildiğini söylemek mümkündür (Gündoğan, 2010: 184-201). Birinci ilke, “Ne Doğu ne Batı, sadece İslam Cumhuriyeti”dir. Bu ilke Soğuk Savaş'ta ABD liderliğinde kapitalist Batı ve Sovyetler Birliği liderliğinde sosyalist Doğu arasında bölünmüş küresel düzende İran'ın hiçbir kampta yer almaması anlamına gelir. İran, her iki bloğun bir parçası olmamakla birlikte eşitlik ve çıkarlar temelinde bütün ülkelerle ilişkilerini yürütür. Bu ilkenin bir uzantısı olarak İran büyük güçlerin üstünlük ve hakimiyet çabalarına dayanan varolan uluslararası sistemi reddeder (Ramazani, 1983: 21). İran'ın dış politikasına şekil veren ikinci ilke “Büyük Şeytan” olarak tanımlanan ABD'nin baş düşman olarak görülmesidir. İran'ın dış politikasındaki üçüncü ilkeyse Siyonizm karşıtlığıdır. Dördüncü dış politik ilke İran'ın *mazlum-mustazaaf-ezilenler* ile yakın işbirliği içinde olmasıdır. Bu bağlamda örneğin, zengin Körfez ülkelerinin yöneticileri siyaseten zulmedenler sınıfındayken bu ülkelerin halklarıysa ezilenler kategorisindedir. Müslüman olsun olmasın dünyadaki zayıf ülkeler ezilenler safında yer alırlar. Dünyadaki iki büyük güç ve bunların destekçisi olan ülkeler ezenler sınıfındayken büyük güçlerin egemenliğindeki küresel düzenden zarar gören yoksul ve mazlum ülkelere ezilenler kategorisindedir. Beşinci dış politik ilke İsrail'in ortadan kaldırılması ve Kudüs'ün İsrail işgalinden kurtarılması için mücadele eden kişi ve grupların desteklenmesidir.

Bundan başka dış politikada önemli bir ilke olarak “Devrim ihracı fikri” yer alır. Yani Humeyni, İran İslam Devrimi’ne benzer devrimlerin başka İslam ülkelerinde de gerçekleşmesini ister. Bu anlamda İran, İslam ülkelerinde var olan Batı boyunduruğunun ve otoriter yönetimlerin sona ermesi mücadelesinde İslam toplumlarını destekler. Ruhani lider Humeyni’ni 1989’da ölünceye kadar İran, “Devrim ihracı” için kuvvetli bir çaba göstermiştir. Hatta, İran Anayasası’nın 154. maddesi İslam ülkelerindeki rejimlere karşı mücadele edilen grupların himaye edileceğini belirtiyordu (İran İslam Cumhuriyeti Anayasası, 1980: 69-70). Humeyni’ye göre “İslam Devrimi’nin İran sınırları içinde mahpus kaldığı gün fatihası okunmalıdır” (Asl, 2011: 143). Devrim ihracıyla hem İslami düşünce ve idealler yayılarak İslam birliği sağlanacak hem de yeni kurulan İran İslam cumhuriyeti kendine benzer İslami rejimlerin kurulmasıyla birlikte egemen güçlerin hakimiyetindeki uluslararası sistemden izole edilmekten kurtulmuş olacaktı. Devrim ihracını gerçekleştirmek için İran, Ortadoğu’daki diğer ülkelere ideolojik bir model olmuş, bu ülkelerdeki kendine yakın gruplara mali destek sağlamış ve Suudi Arabistan’da İranlı hacıların yaptıkları siyasi gösterilerde olduğu gibi devrimin diğer hacılar tarafından benimsenmesini sağlamaya çalışmak gibi çeşitli eylemlerde bulunmuştur (Rakel, 2007: 167). Fakat, 1988’de İran-İrak Savaşı’nın sona erip bu iki ülke arasında barış antlaşması yapılmasıyla devrim ihracı stratejisi sona ermiştir. Bununla birlikte İranlı yöneticiler “bakiye bir devrimci iyimserlik” sergilemişler ve İslam Devrimi’nin muzaffer olacağına inanmaya devam etmişlerdir (Adelphi Paper, 1995: 46).

Bununla birlikte İran’ın devrim ihracı çabalarının sınırlı kaldığını söylemek mümkündür. Bu durum şu sebeplerle açıklanabilir: Birincisi, Sünni Müslümanlar devrimin Şii niteliği nedeniyle, İran’ın dışında bulunan Şii Müslümanlarsa Farsi niteliği nedeniyle devrime çok fazla sempati duymamışlardır. İkincisi, Müslüman ülkelerdeki yönetimler devrimci İslami gruplara karşı mücadelede tecrübeli hale gelmişlerdir. Üçüncüsü, İran’ın devrimi başka Müslüman ülkelere yayabilmek için yeterli mali ve askeri gücü yoktur. Dördüncüsü, devrim sadece Müslüman ülkeler için bir mesaj taşırken Müslüman olmayan topluluklar için kapsayıcı bir mesaj

taşımamıştır. Beşincisi, ABD'nin devrim karşıtı propagandaları ve siyasi izolasyonları ve ekonomik ambargoları başarılı olmuştur. Altıncısı, İran'ın çeşitli yanlışları, -örneğin, İran-Kontra olayında İran'ın baş düşman ABD'den silah satın alması- gibi faktörler de devrim ihracını olumsuz etkilemiştir (Gündoğan, 2010: 198-201).

Buna ek olarak İran'ın Şii imamet inancından kaynaklanan monarşi karşıtlığı İran'ın dış politikasına yön veren ve özellikle Basra Körfezi'ndeki monarşilerle ilişkilerini etkileyen bir özelliktir. Buna göre İran'ın dışındaki bütün İslam ülkeleri gayri meşrudur. Çünkü bu ülkeler ya tiran ya despottur. Birçoğuyse monarşik (emirlik, saltanat, krallık vb.) bir rejime sahiptir. Bazı İslam ülkeleriye ABD'nin yada Sovyetler Birliği'nin yörüngesinde dirler (Gündoğan, 2010: 186).

Yanısıra, dış politikada Humeyni pan-İslamist düşüncelere sahiptir. Yani, Humeyni bütün İslam toplumlarını bir araya getirmek istiyordu. Humeyni'ye göre Müslümanların karşı karşıya kaldığı problemlerin ana sebebi dış ülkelerin oyunlarının sonucunda Müslüman ülkelerin bölünmüş olmasıydı (Gündoğan, 2010: 188).

Humeyni'nin ölümünden sonra devrimci İslami ideolojinin İran dış politikasında etkisinin azalmaya başladığını bunun yerine ekonomik kalkınmanın öncelik kazandığını ve bu yüzden İranlı yöneticilerin dış politikada daha pragmatist bir yaklaşım benimsediklerini söylemek gerekir. Bu pragmatist-realist gelenek Cumhurbaşkanı Haşimi Rafsancani'yle başlamış ve sonrasında devam etmiştir.

3.2. Şiiliğin İran'ın Dış Politikasına Etkisi

Anayasası'nda da belirtildiği gibi İran'ın resmi mezhebi Şii'lidir. Fakat, söylemsel düzeyde İranlı liderler Şiiliği vurgulayan açıklama yapmamaya özen göstermektedirler. Çünkü böyle bir söylemin hedeflenen İslam birliğini bozacağı düşünülmektedir. Bundan dolayı İran'ın Şiilik ile ilgili politikalarını İranlı yöneticilerin söylemlerinden değil eylemlerinden, yani bu konuda yaptıkları işlerden anlamak mümkündür. Bu nedenle Şiiliğin İran dış politikasındaki rolünü anlamak için bu bölümde İran'ın İran dışındaki Şii'lere karşı takındığı tutum incelenecektir.

Şiiler dünya Müslümanlarının onda biri kadarını teşkil ederler. Irak, Azerbaycan ve Bahreyn, İran dışında Şiilerin çoğunluğu oluşturduğu ülkelerdir. Şiiler Lübnan'daysa en büyük mezhep topluluğudur. Bunun yanında Kuveyt, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Umman ve Katar'ın bulunduğu Körfez ülkeleri önemli oranda Şii topluluklara sahiptir. Afganistan, Pakistan, Hindistan ve Yemen'de de önemli sayıda Şii nüfus bulunmaktadır.

İran'ın İran dışındaki Şiileri ne ölçüde desteklediğini Şiilerin yaşadığı bazı Ortadoğu ve Basra Körfezi monarşilerini ele alarak görmemiz mümkündür. Şiilerin nüfusun çoğunluğunu oluşturduğu Irak'ı ele almak gerekirse İranlı liderler İran'daki devrimden sonra benzer bir devrimin komşu Irak'ta yapılması için çaba göstermiştir. Iraklı Şii din adamı Ayetullah Muhammed Bakır Es Sadr'ın lideri olduğu Dava Partisi, Irak'ta bir devrimin gerçekleşmesi için propaganda yapmış ve partiyle ilişkili bazı paramiliter unsurlar silahlı eylemlerde bulunmuşlardır. Fakat bu tür girişimler Irak yönetimi tarafından kanlı bir şekilde bastırılmış ve Es Sadr başta olmak üzere pekçok muhalif Şii lider idam edilmiştir. Bu süreç sonunda 22 Eylül 1980'de Irak, İran'la savaşa girmiştir (Gündoğan, 2010: 203-204). 2003'te ABD'nin Irak lideri Saddam Hüseyin'i devirmesi sonrasında bu ülkede Şii ağırlıklı bir hükümet iktidara gelmiş ve İran'ın bu ülkedeki etkisi artmıştır. Şiiliğin dış politikadaki rolü konusunda bu gelişme önemli bir dönüm noktasıdır. İran uzmanlarından Barzegar'a göre bu tarihten sonra İran'ın Irak'a dönük politikası ideolojik faktörlerden ziyade güvenlik sağlama ve ekonomik-kültürel olanakların değerlendirilmesi gibi pragmatik faktörlerden etkilenmiştir (Barzegar, 2008). Şiiliğin İran dış politikasındaki rolünün artmasında diğer dönüm noktasıysa 2010'da başlayan Arap Baharı olmuştur.

İran'ın Şii nüfus üzerindeki etkisinin en açık olduğu ülkelerden birisi Lübnan'dır. İran, Lübnan'daki Şiilere mali ve askeri destek sağlamıştır. Bunun doğal bir sonucu olarak İran, Lübnan siyasetinde etkili olmak ve İsrail'e karşı savaşmak üzere Hizbullah'ı kurduştur.

İran dış politikasının bir unsuru olan Şiilik konusunda en çok endişe duyan ülkelerden birisi de nüfusunun üç milyonluk bölümü (% 10) Şiilerden oluşan Suudi Arabistan'dır. İran'ın monarşi karşıtlığı, ABD-İsrail düşmanlığı, ezenler ve ezilenler

söylemi, devrim ihracı fikri, Şiilikle birleştiğinde, İran, Suudi Arabistan için gerçek bir tehdit olarak görülmektedir. Arap Baharı sürecinde Suudi Arabistan'ın Şiilerden tehdit algısı daha da artmıştır. Örneğin, Suudi Arabistan'a dış güçlerin müdahalesi için çaba gösterdiği ve silahlı kuvvetlere karşı silah kullandığı gerekçesiyle Şii din adamı Nimr el-Nimr'in Suudi devleti tarafından idam edilmesi İran'ın tepkisini çekmiştir. Suudi Arabistan'daki Tahran Büyükelçiliği İranlılarca yakılmıştır. Ayrıca, Suudi Arabistan Yemen'de Hadi Hükümeti'ni destekleyip 2015'te ayaklanan Şii Husi isyancıları bastırmak için Yemen'e askeri birlik ve savaş uçağı göndermiştir. İran'sa bu savaşta Husi isyancıları desteklemiştir.

Sünni bir krallığa sahip olan Bahreyn, nüfusunun % 65-70'lik bir kısmını oluşturan Şiilerle problemleri bir ilişkiye sahiptir. Devrim sonrasında İran Bahreyn'deki Şiiler üzerinde yoğun bir propaganda faaliyeti yürütmüştür. Bunun sonucunda bu dönemde bu ülkede büyük Şii gösterileri yapılmıştır. Bahreyn'li yetkililer Arap Baharı sürecinde 2011'de ülkedeki Şii çoğunluğun protestolarının İran tarafından teşvik edildiğini söylemiştir (The Guardian, 2011). Arap Baharı'ndan sonra Bahreyn İran'ı sıklıkla ülkedeki Şii çoğunluğu başkaldırı için kışkırtmak ve güvenlik güçlerine karşı terör saldırılarını desteklemekle suçlamıştır (Israelnationalnews, 2017). İran, bu tür suçlamaları kabul etmemektedir.

Kuveyt nüfusunun % 30'unu oluşturan Şiiler Kuveyt toplumuna diğer Körfez ülkelerine göre daha entegredirler ve pek fazla maddi sorunları yoktur. Büyük ölçüde bu yüzden Kuveyt'te Şii topluluğun iktidara karşı eylemi hiçbir zaman ciddi boyutlara ulaşmamıştır. Arap Baharı sürecinde İran'ı suçlayan ülkelerden biri de Kuveyt'tir. Kuveytli yetkililer, İran tarafından desteklendiğini söyledikleri Abdali hücrelerine ait olduğu belirtilen bir çiftlikte küçük bir orduya yetecek kadar cephane bulduklarını söylemiştir. Bununla ilişkili olarak Kuveyt, Temmuz 2017'de ülkedeki İran Büyükelçisini ve 14 diplomatı sınır dışı etmiştir (arabtimesonline.com, 2017). İranlı yetkililer İran'ın konuyla ilgisi olmadığını belirtmişlerdir.

Şiilerin ticari ve ekonomik olarak önemli bir role sahip olduğu Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ve Katar'daysa Şiiler nüfusun % 10'luk bir bölümünü oluştururlar. Şiilerin etkin olmasının nedeni İran'ın bu ülkelerle önemli ticari ve

ekonomik ilişkiye sahip olmasıdır. Hem ekonomik açıdan iyi durumda olmaları hem de dini açıdan özgür olmaları nedeniyle bu ülkelerdeki Şiiilerin siyasal etkinlikleri düşük düzeydedir. Her ne kadar kendi ülkesinde iyi entegre olmuş Şiiileri İran'ın kışkırtması konusunda pek fazla endişe duymasa da BAE, Suudi Arabistan'la birlikte 2015'te ayaklanan ve İran tarafından desteklenen Şii Husileri bastırmak için Yemen'e asker göndermiştir.

İran'ın Körfez ülkelerindeki Şii nüfus üzerindeki gücünün belli sınırları olduğuna dikkat çekmek gerekir. Bunun en önemli nedeni, Körfez'deki Şiiiler'in, dini açıdan İran'dan daha çok Irak'taki Şii din alimlerinin etkisi altında olmasıdır.

4. KURUMSAL YAPININ İRAN DIŞ POLİTİKASINA ETKİSİ

Cumhurbaşkanı, İran'ın dış politikasının yapımı ve yürütülmesinde ana aktördür. Dış politikada ana kurumsal organ ise cumhurbaşkanı tarafından kontrol edilen Yüksek Milli Güvenlik Konseyi'dir. Bu konseyin amacı milli güvenlik, dış politika, savunma ve iç güvenlikle ilgili kısa vadeli konularda siyaset ve güvenlik aktörleri arasında uzlaşma oluşturmaktır. Dış politika yapımında diğer bir organısa Uygunluk Konseyi'dir. Bu organın amacı dış politika aktörleri arasında özellikle ekonomi ve dış politikayla ilgili uzun vadeli stratejilerde uyum sağlamaktır (Kazemzadeh, 2017: 201). Dışişleri bakanıysa cumhurbaşkanına karşı sorumludur ve İran'ın dış ilişkilerinin günlük işleyişinin yürütülmesiyle yükümlüdür.

Bunun yanında dış politikada etkisi olan diğer önemli aktörse dış politik konularda nihai karar verici olan Dini Lider'dir. Cumhurbaşkanı, dış politikayı yürütürken Dini Lider'in desteğini alır. Dini Lider, Yüksek Milli Güvenlik Konseyi'ndeki kişisel temsilcisi aracılığıyla dış politika kararlarının alınmasında etkili olur. Konseyin aldığı kararların da Dini Lider tarafından onaylanması gerekir. Ayrıca, cumhurbaşkanının tartışmalı dış politik kararlar alması durumunda Dini Lider verdiği demeçlerle cumhurbaşkanını destekler ve bu kararlara meşruiyet kazandırır (Ehteshami, 2002: 293). Dış politikanın yürütülmesinde Dini Lider ve cumhurbaşkanı arasındaki ilişki her cumhurbaşkanına göre değişiklik göstermiştir. Örneğin, Cumhurbaşkanı Mahmut Ahmedinecad'ın iktidarının son yıllarında gücü

zayıflamış ve dış politikayı Dini Lider Ali Hameney'e devretmiştir. Bu yüzden Ahmedinecad'ın yerine seçilen Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani'nin de önemli dış politika konularında Hameney'i ikna etmesi gerekiyordu (Kazemzadeh, 2017: 202).

İran'ın dış politikasında etkili olan diğer bir kurumsal aktörse parlamentodur. Her ne kadar İran Parlamentosu'na İran Anayasası her hangi bir rol vermemiş olsa da Parlamento, İran'ın dış politikasını birkaç şekilde etkiler. Öncelikle İran milletvekilleri Parlamento Genel Kurulu'nda ve Parlamento Dış İlişkiler Komitesi'nde dış politikayla ilgili fikirlerini ortaya koyarlar. Milletvekilleri kabinenin bakanlarından dış politik meseleler konusunda açıklama ve ayrıntılı yazılı cevaplar talep ederler. Yanısıra, parlamento hükümetin yaptığı uluslararası antlaşmaları onaylama yetkisine sahiptir (Ehteshami, 2002: 295). Bunun yanında, milletvekillerinin yaptıkları konuşmalar, verdikleri mülakatlar ve medyadaki yazıları dış politik konularda kamuoyu oluşumunu etkiler.

Dış politika yapımında etkili olan başka bir aktörse Anayasayı Koruma Konseyi'dir. Bu kurum hükümetin yabancı devlet ve kurumlarla yaptığı antlaşmaların İran Anayasası'na uygun olup olmadığına bakmakla sorumludur. Kum şehrindeki yüksek düzeyli din adamlarınaysa nükleer müzakereler gibi önemli konularda bilgi verilmekle yetinilir. İran'daki medya ve düşünce kuruluşları da gerçekleştirdikleri faaliyetlerle dış politikayla ilgili kamuoyunu şekillendirmeye çalışırlar.

Her ne kadar resmi aktörler ve kurumlar İran'ın dış politikasını yürütmekle sorumlu olsa da bu aktörlerin hangi hizbe ait olduğu ve bu kurumların hangi hizbin kontrolünde olduğu dış politika yapımında etkilidir. İran'da siyasette tamamı köktendinci olan üç hizip bulunur: faydacılar, reformcular ve sertlik yanlıları. Faydacılar, dış politikada ABD'yle yumuşamayı, Avrupa Birliği'yle anlaşmayı, Rusya ve Çin'le yakın işbirliğini savunmaktadırlar (Kazemzadeh, 2017: 203). Reformcularsa faydacılara benzemekle birlikte onlardan farklı olarak dış politikada uranyum zenginleştirme programının askıya alınmasını talep ederler (Kazemzadeh, 2017: 204). Sertlik yanlılarıysa İslam devriminin diğer İslam ülkelerine ihracını, ABD ve İsrail'e karşı sertlik yanlısı bir politikayı savunurken Batılı egemen güçlerin

hakimiyetindeki küresel düzenin değiştirilmesinin taraftarıdır (Kazemzadeh, 2017: 205).

5. SONUÇ

Temelleri Ayetullah Humeyni tarafından atılan İslami devrimci dış politik ilkelere günümüzde bazı değişikliklere uğradığını söylememiz mümkündür. Öncelikle, günümüzde artık Sovyetler Birliği yok. Bu yüzden “Ne Doğu ne Batı, sadece İslam Cumhuriyeti” ilkesi kısmen geçerliliğini yitirmiştir. İkincisi, devrimci İslami ideolojik dış politikanın lideri olan Humeyni’nin ölmesi ve İran’ın ekonomik kalkınma ihtiyacı nedeniyle sonraki dönemlerde İran, dış politikada daha pragmatist bir çizgiye kaymıştır. Bu yüzden “devrim ihracı” fikrinin pratikte rafa kalktığını söylemek mümkündür. Örneğin, Humeyni’nin kınadığı Sünni Arap Körfez monarşileriyle İran, Körfez bölgesinin istikrarı için iyi ilişkiler kurmaya çalışmıştır. İranlı liderler Humeyni’nin ABD liderliğindeki Batı kampının bir parçası gördüğü Avrupa ülkeleriyle özellikle ekonomik konularda işbirliğine gitmiştir. İran’ın şu andaki Devlet Başkanı Hasan Ruhani döneminde de devrimden sonra ilk defa nükleer mesele konusunda İranlı yetkililer ABD’li yetkililerle yüz yüze görüşmüşlerdir.

İranlı liderlerin İslam birliğini böleceği endişesiyle geri planda tuttıkları Şii unsurunu İran’ın dış politika pratiğinde 2003’te Irak’ta Saddam Hüseyin’in devrilmesinden sonra Şii hakim olduğu bir Irak devletinin kurulmasıyla birlikte önem kazanmıştır. Şii pratiğinin İran’ın dış politikasında önem kazandığı diğer bir dönüm noktası 2010’da Arap Baharı’nın patlak vermesinden sonraki süreçtir. Bu süreçte İran bir anda kendini Ortadoğu’daki merkezi hükümetlere karşı başkaldıran Şii toplulukları destekler konumunda bulmuştur.

Kurumsal yapıda İran dış politikasında cumhurbaşkanı en önemli aktör olarak ön plana çıkmaktadır. Bazı kritik dış politik kararlarında cumhurbaşkanının Dini Lider’in desteğini alması gerekmektedir. Bu kurumsal yapı içerisinde hangi hizbin iktidarda olduğu da İran’ın dış politikasını belirleyen unsurlardan biri olmaktadır.

KAYNAKLAR

ADELPHI PAPER. (1995), *The Crisis of the Iranian State*, Adelphi Paper, No: 296, The International Institute for Strategic Studies, London.

ARABTIMESONLINE.COM. (2017), “Kuwait shuts Iranian cultural mission, expels some diplomats over Abdali cell”, <http://www.arabtimesonline.com/news/kuwait-shuts-iranian-cultural-mission-expels-diplomats-abdali-cell-convicts-still-hiding-kuwait/>, 20 July, (13.10.2018).

ASL, N. K. (2011), “İran İslam Cumhuriyeti Dış Politikasının Oluşumunu Etkileyen Etmenler: Bir İranlı Görüşü”, *Ortadoğu Siyasetinde İran*, (Ed. T. Yılmaz ve M. Şahin), Barış Kitap Yayın, Ankara, 141-162.

BARZEGAR, K. (2008), “The Shia Factor in Iran’s Foreign Policy”, <http://www.isrjournals.com/en/iran-foreign-policy/813-the-shia-factor-in-irans-foreign-policy.html>, 14 November, (27.03.2018).

BYMAN, D., CHUBIN, S., EHTESHAMI, A., GREEN, J. (2002), *Iran’s Security in the Post-Revolutionary Era*, RAND, Santa Monica, CA.

EHTESHAMI, A. (2002), “The Foreign Policy of Iran”, *The Foreign Policies of Middle East States*, (Ed. R. A. Hinnebusch and A. Ehteshami), Lynne Rienner, Boulder, Co.: 2002, 283-309.

GÜNDOĞAN, Ü. (2010), *İran ve Ortadoğu: 1979 İran İslam Devrimi’nin Ortadoğu Dengelerine Etkisi*, Adres Yayınları, Ankara.

ISRAILNATIONALNEWS. (2017), “Bahrain accuses Iran of harboring terrorists”, <https://www.israelnationalnews.com/News/News.aspx/236909>, 19 October, (28.03.2018).

İran İslam Cumhuriyeti Anayasası. (1980), (Çev. Ömer Okumuş), Kayıhan Yayınevi, İstanbul.

KAZEMZADEH, M. (2017) “Foreign Policy Decision Making in Iran and the Nuclear Program”, *Comparative Strategy*, 36(3), 198-214.

RAMAZANI, R. K. “Khumayni’s Islam in Iran’s Foreign Policy”, *Islam in Foreign Policy* (Ed. Adeed Dawisha), Cambridge University Press, Cambridge, 9-32.

SARAÇLI, M. (2008), “İran’da Azınlıklar”, *Akademik Ortadoğu*, 2(2), 159-180.

THE GUARDIAN. (2011), “Bahrain hints at Iranian role over country’s Shia uprising”, <https://www.theguardian.com/world/2011/mar/21/bahrain-iran-role-uprising-shia>, 21 March, (27.03.2018).

Tüketicilerin Otel İşletmesi Tercihlerinin VIKOR Yöntemi ile Sıralanması

Elçin Noyan¹, Erdoğan Gavcar², Cansu Tosun Gavcar³

Özet

Tarihi ve doğal güzelliklere sahip olan Fethiye; plajları, koyları, doğası ile yamaç paraşütü, su sporları, rafting, tekne turları ve Likya Turu gibi bir çok faaliyet imkanları ile her yıl milyonlarca ziyaretçi ağırlamaktadır. Bu durum ise tüketicilerin konaklama tercihlerinde karar problemini oluşturmaktadır. Öte yandan giderek yaygınlaşan teknolojik yenilikler sayesinde tüketiciler birbirleri ile iletişimde bulunmakta, tercih edecekleri otel işletmelerinin bilgilerine çok çabuk ulaşabilmektedirler.

Çalışma, Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) Yöntemleri'nden biri olan VIKOR (Vise Kriterijumska Optimizacija I Kompromisno Resenje) Yöntemi ile yapılmıştır. ÇKKV Yöntemleri, belirsizlik ortamında karar vericilerin doğru, güvenilir ve hızlı bir şekilde karar vermelerini sağlamaktadır. VIKOR Yöntemi ayrıca alternatifler arasında bir sıralama belirlemeye, belirli kriter ağırlıkları ile uzlaşık çözüme ulaşmaya dayanır. Diğer ÇKKV Yöntemleri'ne kıyasla VIKOR Yöntemi'nin gerek karar vermeye katkıları gerekse analizlerde büyük örneklem hacmine gerek duyulmaması açısından bu çalışma için seçilmesine etkili olmuştur.

Çalışmada Fethiye'de potansiyel tüketiciler için sekiz adet beş yıldızlı alternatif otel işletmeleri arasında sıralama yapılmıştır. Analizi yapılacak olan otel işletmelerinin sıralama kriterleri ise; puan, tavsiye edilme, fiyat performansı, yemek, oda, hizmet kalitesi ve yüzme imkanlarıdır. Veriler, 2018 yılı Temmuz ayına aittir ve 'otelpuan' internet sitesinden alınarak analizler Excel programı aracılığıyla yapılmıştır. Analiz sonucunda her iki koşulu da sağlayan uzlaşık çözüm kümesi A6 otel işletmesi ilk sırada yer almaktadır.

Gelecekte yapılacak olan çalışmalara; diğer karar verme yöntemlerinin de dahil edilmesi önerilir. Ayrıca analizlerde kullanılacak olan kriterlerin, kriter ağırlıklarının ve bölgelerin farklılaştırılması yeni çalışmalara konu olabilir.

Anahtar Kelimeler: Otel Tercihi, Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri, VIKOR Yöntemi

JEL Sınıflandırma Kodları: C44, D70, L68.

¹Doktora Öğrencisi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Bölümü, Türkiye, elcinnoyan@hotmail.com

² Profesör Doktor, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, İ.İ.B.F., İşletme Bölümü, Türkiye, gavcar@mu.edu.tr

³ Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Bölümü, Türkiye, c_tosun@hotmail.com

Ranking of Consumers' Hotel Preferences by VIKOR Method

Abstract

Historical and cultural elements, nature sites such as beaches and coves, as well as activities such as paragliding, water sports, rafting, boat tours and walking tours affect the decision making of destination for the touristic consumers in regards to touristic destination.

Therefore, it can be argued that a decision making challenge arises regarding the accommodation preferences for touristic consumers' in Fethiye. On the other hand, thanks to technological innovations that are becoming more widespread, consumers are connected and communicate with each other and access the information of the hotel of their preference quickly. Based on this information, the aim of the study is to determine the criteria that stand out based on a ranking of the criteria of choice for accommodation by touristic consumers.

The study was carried out by VIKOR (Vise Kriterijumska Optimizacija I Kompromisno Resenje) Method which is one of the Multi Criteria Decision Making (MCDM) Methods. MCDM Methods enable decision makers to make a correct, reliable and fast decision in uncertainty. The VIKOR Method is also based on determining a ranking between alternatives, reaching a solution with specific criteria weights. The VIKOR Method has been influential on the choice of VIKOR Method for this study in terms of both the contribution to decision making and the need for large sample volume in the analyzes.

In the study, eight alternative hotel facilities were ranked for the potential consumers who are seeking to accommodate in five-star hotels in Fethiye. The ranking criteria of the hotels which were analyzed are; score, recommendation, price performance, food, room, service quality and swimming opportunities.

Data are from July 2018 and are taken from the web-site 'hotelpuan' and analysis is made via Excel program. In future studies; other MCDM Methods are recommended to be included. In addition, different criteria, criteria weights as well as the regions of analysis new studies can be performed.

Keywords: *Hotel Selection, Multiple-Criteria Decision Making, VIKOR Method*

JEL Classification Codes: *C44, D70, L68.*

1.GİRİŞ

Turizm, insanların hayatlarını sürdürdükleri yer haricinde başka bir yere giderek, burada belirli bir süre dâhilinde kalmaları sebebiyle ortaya çıkan ihtiyaçlarının giderilmesi faaliyetleridir. Aynı zamanda yer değiştirme, değişiklik, kaçma, uzaklaşma, rahatlama gibi güdülerden kaynaklı olarak sosyo-psikolojik etkileri ortaya çıkar (Batman, Akat, 2008:3, 2000:3). Bu doğrultuda turistik talebin doğru anlaşılması ve yönlendirilmesi müşteri bağlılığını artırmaya katkı sağlayabilir (Kılıç, 2018:247-254). Türkiye'nin 2023 yılında 50 milyon adet turistik tüketici ve 50 milyar ABD Doları turizm geliri hedefi olduğu göz önünde bulundurulursa, altyapı ve konaklama ihtiyaçlarının acil çözüme ulaştırılması gerekmektedir. Turizmin geliştirilmesi ve ülke geneline yayılması, turizm işletmelerinin bilinirliğinin artması ve müşteri memnuniyetinin sağlanması ile turizm gelirlerinde meydana gelecek artış, ülke ekonomisine büyük katkı sağlayacağı söylenebilir (mekan360.com.tr, 2018). Turistik tüketici açısından bu durum ise en uygun otel işletmesini aramaya yönelik ÇKKV problemi ortaya çıkarmaktadır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Alan yazında konuyla ilgili önceki çalışmalar incelendiğinde benzer ve farklı çalışmaların olduğu anlaşılmaktadır. Sözelimi otel işletmesi tercihine yönelik yapılmış olan çalışmalar kapsamında: Ecemiş ve Yaykaşlı, (2018: 327-337), TOPSIS (Technique for Order Preference by Similarity to Ideal Solution) Yöntemi ile otel işletmesi seçimine yönelik bir karar destek sistemi üzerine çalışmışlar, Kim vd., (2018: 1-22), çalışmalarında otel işletmesi seçiminde zamansal mesafe ve cinsiyet farklılıklarının, etkilerini araştırmışlar, Ecer vd., (2009: 187-207), Analitik Ağ Süreci Yöntemi ile otel işletmelerinin internet sitelerinden elde ettikleri veriler ile otel seçiminde etkili olan kriterleri, Doğan ve Gencan, (2013: 69-88), seyahat acentası yöneticilerinin bakış açısından Analitik Hiyerarşik Süreci (AHS) yöntemiyle, Kapadokya'da faaliyet gösteren beş yıldızlı dört adet otel işletmesi arasında en uygun otel işletmesi seçimini, Akıncılar ve Dağdeviren, (2014: 263-271), Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP) ve PROMETHEE (Preference Ranking Organization Method For Enrichment Evaluation) Yöntemleri ile Ankara'da

bulunan beş yıldızlı otel işletmelerinin web sitelerini değerlendirmişler, Uygurtürk, H. ve Uygurtürk, H. (2014: 103-117) ise Antalya ili Kemer ilçesinde bulunan beş yıldızlı otel işletmelerinin tercih edilme sıralamalarında Bütünleşik AHS-VIKOR Yöntemleri'ni kullanmışlardır. Sarıçalı ve Kundakçı (2016: 45-66), AHS ve COPRAS (Complex Proportional Assessment) Yöntemleri ile 15 adet otel işletmesi alternatifleri arasında tatil için en uygun olanını seçmek amaçlı çalışmalar yapmışlardır. Peng vd., (2018: 124-138), 'tripadvisor.com' internet sitesindeki çevrim içi yorumları kullanan turistik tüketiciler için geçerli bir otel işletmesi karar destek modeli geliştirmişlerdir. Emir ve Pekyaman, (2009: 159-181), Afyonkarahisar' da çocuklu ailelerin otel işletmesi seçmelerinde etkili olan faktörlerin belirlenmesine yönelik çalışmalar yapmışlar, önceden yapılmış olan çalışmalardan farklı olarak otel işletmelerinin taşıdıkları kriterleri de göz önüne almışlardır.

3.VIKOR YÖNTEMİ

VIKOR Yöntemi; Serafim Opricovic tarafından ilk olarak 1998 yılında ortaya atılmıştır (Opricovic ve Tzeng, 2004: 447). Bu yöntem, çelişkili kriterler ile bir problemin uzlaşık çözümünün belirlenmesi ve seçilen alternatifler kümesinin sıralanmasına odaklanarak karar vericiye nihai bir karara ulaşmasında yardımcı olmaktadır (Opricovic ve Tzeng, 2007: 515). VIKOR Yöntemi'nin önemli özellikleri:

- Karar vericilerin fikir ayrılıkları uzlaşarak çözülebilir olmalıdır.
- Karar verici, ideal çözüme en yakın çözümü kabul etmeye istekli olmalıdır.
- Fayda ile her kriter fonksiyonu arasında doğrusal bir ilişki vardır.
- Alternatifler, belirlenen tüm kriterler için değerlendirilir.
- Karar vericinin tercihleri, ağırlıklar ile ifade edilir.
- Karar verici, nihai çözümü onaylamaktan sorumludur.
- Karar verici, nihai çözüme kendi tercihlerini de dahil edebilir.

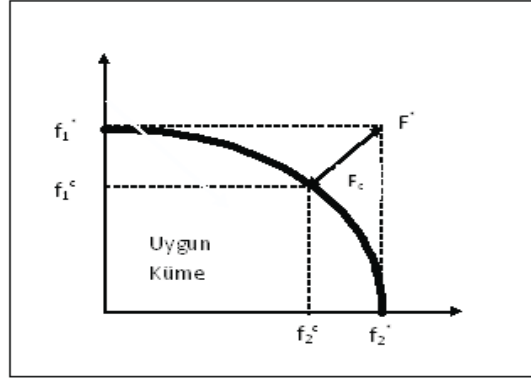
- VIKOR Yöntemi ile elde edilen çözüm karar vericiler tarafından kabul edilebilir. Çünkü bu yöntem “çoğunluğun” maksimum grup faydasını ve “karşıtın” minimum bireysel pişmanlığını sağlar.
- VIKOR Yöntemi, özellikle sistem tasarımının başında karar vericinin deneyimli olmadığı veya tercihini belirtmeyi bilmediği durumlarda etkili bir yöntemdir.
- VIKOR Yöntemi’nde alternatif kümesine yeni bir alternatifin dahil edilmesi (ya da alternatif kümesinden çıkarılması), alternatiflerin sıralamasını değiştirebilir. (Opricovic ve Tzeng, 2007: 517).

VIKOR Yöntemi, yakınlığa dayalı ideal çözümün birçok kriterlere göre ortaya konulmasıdır. İdeal alternatife yakınlık ölçüsüne göre kriterler karşılaştırılarak uzlaşık sıralama yapılmaktadır. Uzlaşık sıralama için çok kriterli ölçüm uzlaşık programlama metodunda toplam fonksiyon olarak kullanılan L_p ölçütü geliştirilmiştir. Alternatif a_j için i . görünüşün derecesi f_{ij} ile gösterilir. f_{ij} , a_j alternatifi için i . kriter fonksiyonunun değeridir, n ise kriter sayısıdır. VIKOR Yöntemi’nin geliştirilmesi L_p ölçüt formuyla başlar (Opricovic ve Tzeng, 2004: 447).

$$L_{p,j} = \left\{ \sum_{i=1}^n [w_i (f_i^* - f_{ij}) / (f_i^* - f_i^-)]^p \right\}^{1/p}, \quad 1 \leq p \leq \infty; \quad j=1,2,\dots,j \quad (1)$$

Uzlaşık çözüm f^c , ideale f^- “en yakın” uygun çözümdür. Uzlaşık, $\Delta f_1 = f_1^* - f_1^c$ ve $\Delta f_2 = f_2^* - f_2^c$ şeklinde gösterilen karşılıklı tavizler ile kurulan bir anlaşma anlamına gelir.

Şekil 1. İdeal ve Uzlaşık Çözümler

(Opricovic ve Tzeng, 2004: 445).

Buna göre karar problemlerine ait alternatifler, kriterler ve kriterlere göre alternatiflerin skorları belirlendikten sonra skorlar bir karar matrisine dönüştürülür.

$$X = \begin{pmatrix} x_{11} & x_{12} & \cdots & x_{1n} \\ x_{21} & x_{22} & \cdots & x_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ x_{m1} & x_{m2} & \cdots & x_{mn} \end{pmatrix} \quad (2)$$

Karar matrisinin satırları ($i=1,2,\dots,m$) alternatifleri, sütunları ($j=1,2,\dots,n$) ise kriterleri göstermektedir.

VIKOR'un uzlaşık sıralama algoritması adımları aşağıdaki gibidir (Opricovic ve Tzeng, 2004:447):

1.Adım: En İyi (f_i^*) ve En Kötü (f_i^-) Kriter Değerlerinin Belirlenmesi: Karar matrisinin satırları ($i=1,2,3,\dots,n$) kriterlerden, sütunlar ($j=1,2,3,\dots,m$) ise alternatiflerden oluşur .

$$(f_i^*) = \max_j f_{ij} \quad , \quad (f_i^-) = \min_j f_{ij} \quad (3)$$

2. Adım: S_j ve R_j Değerlerinin Hesaplanması): Karar matrisindeki her bir alternatif ($j=1,2,3,\dots,j$) için

$$S_j = \sum_{i=1}^n [w_i (f_i^* - f_{ij}) / (f_i^* - f_{i\bar{j}})], \quad (4)$$

$$R_j = \max [w_i (f_i^* - f_{ij}) / (f_i^* - f_{i\bar{j}})] \quad (5)$$

S_j (j . alternatif için ortalama grup skoru) ve R_j (j . alternatif için en kötü grup skoru) hesaplanmaktadır. w_i göreceli önemi ifade edilen kriter ağırlıklarını ifade etmektedir.

3. Adım: Q_j Değerinin (maksimum grup faydasının) Hesaplanması:

$$Q_j = \frac{v(S_j - S^-)}{(S^- - S^*)} + (1-v)(R_j - R^*) / (R^- - R^*) \quad (6)$$

$$S^* = \min_j S_j, \quad S^- = \max_j S_j, \quad R^* = \min_j R_j, \quad R^- = \max_j R_j \quad (7)$$

Denklem (6)'da; S^* minimum S_j değeri; S^- maksimum S_j değeri; R^* minimum R_j değeri ve R^- maksimum R_j değeridir. “ v ” değeri maksimum grup faydası ağırlığını ve “ $(1-v)$ ” ise karşıt görüştekilerin minimum pişmanlığının ağırlığını ifade etmektedir. VIKOR Yöntemi'nde maksimum grup faydası için $v > 0,5$ çoğunluk tercihini, $v=0,5$ konsesusu ve $v < 0,5$ vetoyu temsil etmektedir ve bu v değeri grup kararı ile belirlenmektedir (Yaralıoğlu, 2010: 39).

4. Adım: S_j , R_j ve Q_j Değerlerinin Sıralanması (Ortalama Grup, En Kötü Grup Skoru ve Maksimum Grup Faydası Değerlerinin Sıralanması): Her bir alternatif için elde edilmiş olan S_j , R_j ve Q_j değerleri küçükten büyüğe sıralanarak birbirlerinden bağımsız olarak sıralama listeleri elde edilmektedir.

5. Adım: (Koşulların Denetlenmesi): Bir önceki adımda bulunan Q_j değerinin sıralama listesindeki ilk alternatif A1 ve ikinci sıradaki alternatif A2 olmak üzere belirlenir. En iyi Q (minimum) değerine sahip alternatifin belirlenmesi için kabul edilebilir avantaj (A1) ve kabul edilebilir istikrar (A2) koşullarının sağlanması gerekmektedir.

Koşul 1 (C1) - Kabul edilebilir avantaj: Bu koşul en iyi ve en iyiye en yakın seçenek arasında ciddi bir fark olduğunu ifade eder.

$$Q(A2) - Q(A1) \geq D(Q) \quad (8)$$

$A1 \rightarrow$ en düşük Q değerine sahip olan birinci en iyi alternatiftir.

$A2 \rightarrow$ en iyi ikinci alternatiftir.

$$D(Q) = 1/(j-1) \text{ şeklinde ifade edilmektedir.} \quad (9)$$

j , alternatiflerin sayısıdır ve $j < 4$ ise $D(Q) = 0,25$ alınır. (Chen ve Wang, 2009:2377).

Koşul 2 (C2) - Kabul edilebilir istikrar:

Bu koşulda ise en iyi Q değerine sahip $A1$ alternatifi S ve R değerlerinin en az bir tanesinde en iyi skoru elde etmiş olmalıdır. Belirtilen iki koşuldan biri sağlanamazsa uzlaşık çözüm kümesi şu şekilde önerilir:

- 2.Koşul sağlanmıyorsa; $A1$ ve $A2$ alternatifleri,

- 1.Koşul sağlanmıyorsa; $A1, A2, \dots, PM$ alternatifleri $Q(Amaks) - Q(A1) \geq D(Q)$ denklem (8)'deki eşitsizlik dikkate alınarak ifade edilir. Bu koşulun sağlanamaması bazı alternatifler arasında belirgin bir fark olmadığını ifade eder (Chen ve Wang, 2009: 463).

4.UYGULAMA ve BULGULAR

Uygulama kısmında, 2018 yılı Temmuz ayı 'otelpuan' internet sitesindeki ikincil veri toplama tekniğinden faydalanılarak, otel işletmelerinin sıralaması ise VIKOR Yöntemi kullanılarak yapılmıştır. Çalışmada: puan, tavsiye edilme oranı, fiyat/performans, yemek puanı, oda puanı, hizmet kalitesi puanı ve yüzme imkanları puanı olmak üzere yedi adet kriter göz önüne alınmıştır. 'Otel puan' internet sitesinde yapılmış olan toplamda 10.558 adet turistik tüketicilerin yorumları göz önüne alınmıştır. Analizde kullanılan bu puanlar dahilinde değerlendirmeler yapılmıştır. Ayrıca analizde kullanılan kriter ağırlıklarının eşit olduğu varsayılmıştır.

Tablo 1. Uygulamada Kullanılan Otel İşletmelerinin Değerlendirme Kriterleri

Sıra	Kriter	Değer
1	Puan	(1-10)
2	Tavsiye Edilme Oranı	%
3	Fiyat/Performans Oranı	%
4	Yemek Puanı	(1-10)
5	Oda Puanı	(1-10)
6	Hizmet Kalitesi Puanı	(1-10)
7	Yüzme İmkanları Puanı	(1-10)

(Ecemiş ve Yaykaşlı, 2018: 332).

Tablo2. Otel İşletmelerine Ait Veri Seti

	Puan	Tavsiye Edilme	Fiyat Performans	Yemek Puanı	Oda Puanı	Hizmet Kalitesi	Yüzme İmkanları
A1	9,00	67	100	9,00	8,2	8,7	9,1
A2	8,30	84	77	8,2	7,7	8,7	8,6
A3	9,40	95	89	9,5	9,4	9,6	9,1
A4	9,40	94	84	9,4	8,6	9,6	9,9
A5	9,20	95	89	9,1	9,2	9,5	8,9
A6	8,70	87	83	8,7	8,1	8,9	8,9
A7	8,40	88	78	8,5	7,8	9,2	8,2
A8	9,20	92	85	9,1	9,4	9,4	9,00

Adım1: Kriter Ağırlıklarının, En İyi (f_i^*) ve En Kötü (f_i^-) Değerlerin Belirlenmesi: Denklem (3)'e istinaden, en iyi ve en kötü değerler belirlenmiş, otel işletmesi tercih kriterlerin tamamı maksimum olarak gösterilmiş, kriterlerin göreceli ağırlıklarının ise eşit değere (%14,28) sahip olduğu kabul edilmiştir.

Tablo 3. Kriter Ağırlıklarının, En İyi (f_i^*) ve En Kötü (f_i^-) Değerlerin Belirlendiği Karar Matrisi

Değerler	Maks	Maks	Maks	Maks	Maks	Maks	Maks
Kriterler	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7
Ağırlıklar	14,28%	14,28%	14,28%	14,28%	14,28%	14,28%	14,28%
f^*j	9,40	95,00	100	9,50	9,40	9,60	9,90
f^-j	8,30	67,00	77	8,20	7,70	8,70	8,20

Adım 2: Kriterlerin Normalize Edilmesi:

Tablo 4. Normalizasyon Matrisinin Oluşturulması

Değerler	Min	Maks	Maks	Maks	Maks	Maks	Maks
Kriterler	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7
Ağırlıklar	14,28%	14,28%	14,28%	14,28%	14,28%	14,28%	14,28%
A1	0,364	1,000	0,000	0,385	0,706	1,000	0,471
A2	1,000	0,393	1,000	1,000	1,000	1,000	0,765
A3	0,000	0,000	0,478	0,000	0,000	0,000	0,471
A4	0,000	0,036	0,696	0,077	0,471	0,000	0,000
A5	0,182	0,000	0,478	0,308	0,118	0,111	0,588
A6	0,636	0,286	0,739	0,615	0,765	0,778	0,588
A7	0,909	0,250	0,957	0,769	0,941	0,444	1,000
A8	0,182	0,107	0,652	0,308	0,000	0,222	0,529

Tablo 5. Normalizasyon Matrisinin Ağırlıklandırılması

Değerler	Min	Maks	Maks	Maks	Maks	Maks	Maks
Kriterler	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7
Ağırlıklar	14,28%	14,28%	14,28%	14,28%	14,28%	14,28%	14,28%
A1	0,052	0,143	0,000	0,055	0,101	0,143	0,067
A2	0,143	0,056	0,143	0,143	0,143	0,143	0,109
A3	0,000	0,000	0,068	0,000	0,000	0,000	0,067
A4	0,000	0,005	0,099	0,011	0,067	0,000	0,000
A5	0,026	0,000	0,068	0,044	0,017	0,016	0,084
A6	0,091	0,041	0,106	0,088	0,109	0,111	0,084
A7	0,130	0,036	0,137	0,110	0,134	0,063	0,143
A8	0,026	0,015	0,093	0,044	0,000	0,032	0,076

Adım 3: S_i , R_i ve Q_i Değerlerinin Hesaplanması

Q_i değerinin hesaplanması adımımda, denklem (7)' de kullanılan S^* , S^- , R^* , ve R^- parametreleri hesaplandıktan sonra $q=[0,00;0,25;0,50;0,75;1,00]$ parametresine göre farklı grup faydası değerleri için Q_i değerleri hesaplanmıştır. Pozitif ideal çözüm, negatif ideal çözüm ile Q_i değerleri belirlenmiştir.

Tablo 6. Hesaplanan S_i , R_i ve Q_i Değerleri

	S_i	R_i	Q_i				
			0	0,25	0,5	0,75	1
			q=0,00	q=0,25	q=0,50	q=0,75	q=1,00
A1	0,560	0,143	0,997	0,891	0,785	0,678	0,572
A2	0,879	0,143	0,998	0,998	0,999	1,000	1,000
A3	0,135	0,068	0,013	0,020	0,026	0,001	0,039
A4	0,183	0,099	0,418	0,345	0,241	1,071	0,064
A5	0,255	0,084	0,013	0,011	0,007	0,751	0,002
A6	0,629	0,111	0,010	0,763	0,619	1,746	0,664
A7	0,753	0,143	0,020	1,163	0,914	0,679	0,830
A8	0,286	0,093	0,013	0,353	0,269	0,999	0,203
S*	0,135						
S-	0,879						
R*	0,068						
R-	0,143						

Adım 4: S_i , R_i ve Q_i Değerleri'nin Sıralanması Kabul Edilebilir Avantaj (A1) ve Kabul Edilebilir İstikrar (A2) Kümelerinin Belirlenmesi:

	Sıralama				
	0	0,25	0,5	0,75	1
	q=0,00	q=0,25	q=0,50	q=0,75	q=1,00
A1	7	6	6	2	5
A2	8	7	8	6	8
A3	4	2	2	1	2
A4	6	3	3	7	3
A5	2	1	1	4	1
A6	1	5	5	8	6
A7	5	8	7	3	7
A8	3	4	4	5	4
Q(A2)	0,013	0,020	0,026	0,001	0,039
Q(A1)	0,013	0,011	0,007	0,751	0,002
$\lambda(A2)-Q(A1)$	0,000	0,009	0,019	-0,749	0,037
DQ	0,14	0,14	0,14	0,14	0,14
Koşul 1	DOĞRU	YANLIŞ	YANLIŞ	YANLIŞ	YANLIŞ
Koşul 2	DOĞRU	YANLIŞ	YANLIŞ	YANLIŞ	YANLIŞ

Sıralama işlemi yapıldıktan sonra koşulların kontrol edilmesi gerekmektedir. Denklem (8)'e istinaden kabul edilebilir istikrar grubu için DQ değeri, sekiz adet alternatif otel işletmesi için denklem (9)'a istinaden, 0.14 olarak $(1/(8-1))$

hesaplanmış ve hesaplamalar sonucunda kabul edilebilir avantaj kümesi oluşturulmuştur.

Koşul 1: Performans açısından birinci ve ikinci sıradaki birimlerin farkına ve performansı ölçülen birim sayısına bağlı bir hesaplama yapılmalıdır. (Chen ve Wang, 2009: 237). $Q(P2) - Q(P1) \geq D(Q)$ eşitliğini bulmak gerekmektedir.

Koşul 2: S ve R değerlerinin en az bir tanesinde en iyi skoru elde ettiği için; Koşul 2 sağlanmıştır. Bu durumda otel işletmelerinin sıralanmasında ilk sırayı A6 otel işletmesinin aldığı tespit edilmiştir. $q=0,00$ için kabul edilebilir avantaj ve kabul edilebilir istikrar koşullarının her ikisi de sağlanmaktadır. Araştırmada elde edilen otel işletmelerinin sıralanması: (A6>A5>A8>A3>A7>A4>A1>A2) şeklinde gerçekleşmiştir.

5. SONUÇ

Çalışmada, potansiyel tüketiciler tarafından otel işletmesi seçim problemlerinin çözümüne yönelik Fethiye’de faaliyette bulunan sekiz adet beş yıldızlı otel işletmesinin belirli kriterlere göre tercih sıralamalarının belirlenmesi ile literatüre katkı sağlamak amaçlanmıştır.

Çalışmada, alternatif otel işletmelerinin kriter ağırlıklarının eşit olduğu kabul edilmiştir. Çalışmada ÇKKV Yöntemleri arasından VIKOR Yöntemi, alternatifler içinde değişimlere uyum sağlayabilmesi, küçük örneklem hacmine uygulanabilmesi ve pratik yapıya sahip olması bakımından tercih edilmiştir.

Çalışma sonucunda A6 otel işletmesinin analiz kapsamına alınan diğer otel işletmelerine göre tercih sıralamasında ilk sırada yer aldığı ve kabul edilebilir bir avantaja sahip olduğu tespit edilmiştir.

Çalışmanın sınırlılıkları arasında değerlendirmenin sadece ‘otelpuan’ internet sitesindeki verileri ile yapılması ve Fethiye bölgesindeki beş yıldızlı otel işletmelerinin değerlendirilmesi sayılabilir.

Gelecekte yapılacak olan çalışmalarda diğer ÇKKV Yöntemleri, farklı kriterler ve kriter ağırlıkları ile kullanılabilmesi, elde edilecek olan sonuçların birbirleri ile kıyaslanabilmesi söz konusu olabilir.

KAYNAKÇA

- AKAT, Ö. (2000), *Pazarlama Ağırlıklı Turizm İşletmeciliği*, Ekin Kitabevi, Bursa.
- AKINCILAR, A., DAGDEVİREN, M. (2014), “A Hybrid Multi-Criteria Decision Making Model To Evaluate Hotel Websites”, *International Journal Of Hospitality Management*, 36, 263- 271.
- BATMAN, O. (2008), *Otel İşletmelerinin Yönetimi*, Değişim Yayınları, İstanbul.
- BÜLBÜL, S., KÖSE, A. (2011), “Türk Gıda Şirketlerinin Finansal Performansının Çok Amaçlı Karar Verme Yöntemleriyle Değerlendirilmesi”, *Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi*, 10. Ekonometri İstatistik Sempozyumu, Özel Sayısı, 71.
- CHEN, L. Y., WANG, T. C. (2009), “Optimizing Partners’ Choice in IS/IT Outsourcing Projects: The Strategic Decision of Fuzzy VIKOR”, *International Journal Production Economics*, 120, 233–242.
- ÇAKIR, S., PERÇİN, S. (2013), “Çok Kriterli Karar Verme Teknikleriyle Lojistik Firmalarında Performans Ölçümü”, *Ege Akademik Bakış*, 13(4), 449-459.
- DOĞAN, N. Ö., GENCAN, S. (2013), “Seyahat Acentası Yöneticilerinin Bakış Açısıyla En Uygun Otel Seçimi: Bir Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP) Uygulaması”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (41), 69-88.
- ECEMİŞ, O., YAYKAŞLI, M. (2018), “TOPSIS Yöntemi ile Otel Seçimine Yönelik Bir Karar Destek Sistemi”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6, (74), 326-337.
- ECER, F., AÇIKGÖZOĞLU, S. YAMAN, F. (2009), “Analitik Ağ Süreci (AAS) ve Web Sitelerinden Yararlanarak Otel Seçimi”, *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 27, (1), 187-207.

EMİR, O., PEKYAMAN, A. (2010), “Çocuklu Ailelerin Otel İşletmesi Seçiminde Etkili Olan Faktörler: Afyonkarahisar’da Bir Uygulama”, *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(2), 159-181.

KILIÇ, C. A. (2018), “Turizm ve Kültürel Obje Tasarım İlişkisi”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6 (6), 247-254.

KİM, J., KİM, P. B., KİM, J. E. (2018), “Impacts Of Temporal And Gender Difference On Hotel Selection Process”, *Journal of Hospitality Marketing & Management*, 1-22.

OPRİCOVİĆ, S., TZENG, G. H. (2004), “Compromise Solution by MCDM Methods: A Comparative Analysis of VIKOR and TOPSIS”, *European Journal of Operational Research*, 156, 445-455.

OPRİCOVİĆ, S., TZENG, G. H. (2007), “Extended VIKOR Method in Comparison with Other Outranking Methods”, *European Journal of Operational Research*, 178, 514-529.

PENG, H. G., ZHANG, H. Y., WANG, J. Q. (2018), “Cloud Decision Support Model For Selecting Hotels On Tripadvisor.com with Probabilistic Linguistic Information”, *International Journal of Hospitality Management*, 68, 124-138.

SARIÇALI, G., KUNDAKÇI, N. (2016), “ AHP ve COPRAS Yöntemleri İle Otel Alternatiflerinin Değerlendirilmesi”, *International Review of Economics and Management*, 4(1), 45-66.

UYGURTÜRK, H., UYGURTÜRK, H.. (2014), “Bütünleşik AHS-VIKOR Yöntemi ile Otel Seçimi”, *AİBÜ-İİBF Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10, 10 (2), 103-117.

YARALIOĞLU, K. (2010), *Karar Verme Yöntemleri*, Detay Yayıncılık, Ankara.

YILDIRIM, B. F., ÖNDER, E. (2015), *Operasyonel Yönetim ve Stratejik Problemlerin Çözümü’nde Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri*, Ezgi Matbaa, Bursa.

<https://www.otelpuan.com/tr/Club-Tuana-Fethiye?filter={%22monthPeriod%22:%220%22,%22visitorType%22:%22SINGLE%22,%22reviewSource%22:%22ALL%22,%22sortCriteria%22:%22DATEDESC%22}#guest-comments>, (Erişim Tarihi: 01/08/2018).

<http://www.tuyed.org.tr/2023-turizm-stratejisi-d> , (Erişim Tarihi: 01/09/2018).

http://mekan360.com/haberler_3715,3,0--tum-haberler-iste-turkiye-39nin-2023-turizm-hedefi.html, (Erişim Tarihi: 03/09/2018).

<http://www.kultur.gov.tr/TR/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFF03077CA1048A18348020F3B0746F34B3>, (Erişim Tarihi: 01/10/2018).

Euro-Atlantik Entegrasyonda Batı Balkanların Pozitif Barış Koşulları

Murat Necip Arman¹

Özet

Batı Balkanlar 1990'lı yılları savaş, çatışma, ulus ve devlet inşa süreçleri ile geçirmiştir. 1999'da ilan edilen İstikrar ve Ortaklık Süreci Batı Balkanların ekonomik ve politik dönüşümü için temel çerçeveyi oluşturmuştur. Elbette bu durumun AB'nin bölgeyi ve elbette dolaylı olarak kendisini güvenli bir alan haline getirmek istemesinin bir sonucu olduğu kadar, Rusya'nın bölgedeki etkinliğini azaltma stratejisinin de bir sonucu olduğu iddia edilebilir. Nitekim bu çalışmada negatif barışın pozitif barışa evrilmesi önündeki kısıtlardan en önemlisi Rusya etkisi, bir diğeri Suriyeli sığınmacı sorunu ve en nihayet bölge ülkelerinin iyi yönetim eksiklikleri olduğu iddia edilmektedir.

Anahtar Sözcükler: Pozitif barış, Batı Balkanlar, İstikrar ve Ortaklık Süreci
Jel Sınıflama Kodları: Y80, F55

The Positive Peace Conditions of Western Balkans in the Euro-Atlantic Integration

Abstract

The Western Balkans experienced the 1990's by war, conflict, nation and state building. Stabilisation and Association Process, which held on 1999, created the main circumstances of the economic and political transformation of Western Balkans. No doubt that, the cause of transformation was the consequence of the need of security of both the region and the European Union itself. Moreover to decrease the Russian influence on the region was another motivation for Euro-Atlantic integration. Though, in this study the main constraints of the transformation on the region from negative peace to positive peace mentioned as firstly the Russian factor and secondly the Syrian refugee crisis.

Key Words: Positive peace, Western Balkans, Stabilisation and Association Process
Jel Classification Codes: Y80, F55

¹ Doç. Dr., Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın İktisat Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, mnarman@adu.edu.tr

1. GİRİŞ

1990'lı yıllarda Yugoslavya'nın dağılması sürecinde yaşanan Bosna Savaşı ve Kosova Müdahalesi'nin ardından bölgede kalıcı barış ve istikrarın sağlanabilmesi için 2003 yılında Avrupa Konseyi Selanik Zirvesi'nde alınan kararlar uyarınca Batı Balkanlara ilişkin Avrupa Birliği (AB) vizyonu ortaya çıkmıştır (Council of the European Union: 2003). İstikrar ve Ortaklık Antlaşmaları (SAAs) ile şekillenen bu süreç günümüzde hala devam etmektedir. Bu süreç dahilinde en hızlı ilerlemeyi Hırvatistan sağlamış ve 2005 yılında başladığı AB ile tam üyelik müzakerelerini başarıyla sonuçlandırarak 2013 tarihinde tam üye olmuştur. Keza Sırbistan ve Karadağ ile tam üyelik müzakereleri açılmış ve devam etmektedir. Makedonya ve Arnavutluk ise henüz müzakereler başlamakla birlikte, 2019 tarihinde müzakerelerin her iki devletle de başlayabileceği Konsey tarafından kamuoyuna duyurulmuştur (Council of the European Union: 2018). Bosna Hersek ve Kosova ise potansiyel adaylar olarak zikredilmekte ve her iki devlet için de resmi bir adaylık statüsü bulunmamaktadır.

Benzer bir şekilde NATO da bölgeye ilişkin bir genişleme stratejisi başlatmış ve 2009 yılında Arnavutluk ve Hırvatistan'ı, 2016 yılında da Karadağ'ı üyeleri arasına katarak Batı Balkanlardaki varlığını kuvvetlendirmiştir. Bu çalışmada NATO ve AB'nin Batı Balkanlara ilişkin stratejisi Euro-Atlantizm olarak adlandırılacaktır (Cruise ve Suzette: 2013).

Bu çalışmada Johan Galtung tarafından 1969 yılında tanımlanan negatif ve pozitif barış ayrımı çerçevesinde (Galtung: 1969) Batı Balkanların, Yugoslavya'nın parçalanması sürecinde yaşanan savaş ve çatışmanın ardından Euro-Atlantizm politikalarıyla pozitif barışa ne ölçüde ulaşabildiği sorusuna bir yanıt aranacaktır.

2. TEORİK ÇERÇEVE

Johan Galtung 1969 tarihli *Şiddet, Barış ve Barış Araştırmaları* isimli önemli eserine şu üç temel ilkeyle başlar:

- Barış kavramı, sözel anlamda olabildiği kadar çok kişi tarafından sosyal amaçlar için kullanılmalıdır.

- Bu sosyal amaçlar karmaşık ve zor olmalarının yanında ulaşılması imkansız değildir.
- Barış hali şiddetin yokluğu durumu devam ettiği sürece geçerlidir (Galtung: 1969).

Görüldüğü üzere barış halinin varlığını sürdürebilmesi Galtung'a göre şiddetsizlik durumunun sürdürülebilmesine bağlıdır. Bu noktada şiddete ilişkin bir değerlendirme önem kazanmaktadır. Galtung'un şiddete ilişkin ilk ayrımı fiziksel ve psikolojik şiddettir. Bu ayrıma göre şiddetin mağdurları biyolojik varlıklarına ilişkin bir tehtide maruz kalabilecekleri gibi, mental anlamda da şiddet yaşadıklarında barış hali sürdürülemez olacaktır. İkinci ve bizim bu çalışmada kullanacağımız ayrım ise pozitif ve negatif şiddet ayrımıdır. Bu ayrım şiddete ilişkin bir doğrudan maruz kalma durumu ile şiddeti yaratacak koşulların varlığı üzerine bir ayrımdır. Uluslararası ilikiler disiplinde bu ayrımı şu şekilde değerlendirebiliriz: barışın ortadan kalktığı durumlarda fiziksel şiddeti durduran ateşkes koşulları ile negatif barış, negatif şiddet koşulu sağlandıktan sonra barış içinde yaşama koşullarının oluşturulmasında ise pozitif barış durumu ortaya çıkar. Galtung'un üçüncü ayrımı can yakıcı bir objenin varlığı ya da yokluğu ayrımıdır. Keza bu fiziksel şiddet açısından kişinin biyolojik varlığına doğrudan tehlike oluşturabilecek araçların varlığı ya da yokluğunu; psikolojik şiddet açısından da insani yaşama koşullarının varlığını ya da yokluğunu ifade eder. Dördüncü ayrım şiddeti uygulayan bir objenin varlığı ya da yokluğu; beşinci ayrım bu şiddetin kasıtlı olup olmadığına ilişkin; altıncı ayrım ise şiddetin soyut ya da somut olduğuna ilişkindir.

Daha önce de ifade edildiği üzere bu çalışmada Galtung'un negatif ve pozitif şiddet ayrımı üzerinden bir barış değerlendirmesi yapılacaktır. Çalışma 1995 tarihinde Bosna Savaşı'nı sona erdiren Dayton Antlaşması'nı, 1999 yılında Kosova'ya yönelik NATO operasyonunu ve Makedonya'da yaşanan etnik çatışmayı sona erdiren 2001 tarihli Ohrid Antlaşması'nı negatif barış koşullarının sağlanması olarak tanımlamakta; AB'nin Batı Balkanlar'a ilişkin ilan ettiği İstikrar ve Ortaklık Süreci ile NATO'nun 21. yüzyıl genişleme süreçlerini de içeren Euro-Atlantisizm sürecini de pozitif barışa ulaşma çabaları olarak değerlendirmektedir.

3. BATI BALKANLARDA NEGATİF BARIŞ

Güney Slavlarının birleşmesi Balkan coğrafyasında 19. yüzyılın en önemli politik projesiydi (Roudometof: 1999). Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı (1918-1929) bu projenin ilk somut sonucu oldu. Bu krallığın Hırvat milliyetçiliği nedeniyle yıkılması ile önce Yugoslavya Krallığı, daha sonra ise II. Dünya Savaşı sonrasında Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti kuruldu. 1992 yılına kadar devam eden bu devlet 27 Nisan 1992 tarihinde hukuken son buldu ve bu devletin ülkesinde Bosna-Hersek, Sırbistan, Hırvatistan, Makedonya, Karadağ, Slovenya ve Kosova devletleri kuruldu.

Bu parçalanma sürecinin en kanlı aşaması 1992 ile 1995 yılında gerçekleşti. Bosna Hersek'te Müslüman Boşnaklar, Katolik Hırvatlar ve Ortodoks Sırlar arasında yaşanan kanlı iç savaşta çoğunluğu Boşnak olmak üzere 1.000.000'in üzerinde insan hayatını kaybetmiş ve on binlerce kişi ülke içi veya dışına göç etmek zorunda kalmıştır. Savaşın en korkunç anları 1995'te yaşanan ve en az 8.372 kişinin hayatını kaybettiği Srebrenitsa Katliamı'dır. 26 Şubat 2007'de Uluslararası Adalet Divanı Srebrenitsa Katliamı'nın bir soykırım olduğuna hükmetmiştir. Savaş 30 Ağustos 1995'te NATO'nun düzenlediği "Kararlı Güç Harekatı" (Operation Deliberate Force) ile son bulmuş ve Kasım 1995'te Amerika Birleşik Devletleri'nin Ohio eyaletinin Dayton şehrinde bulunan Wright-Paterson Hava Kuvvetleri Üssü'nde Dayton Barış Antlaşması imzalanmıştır. **Bu antlaşma ile hem savaş hukuken sona ermiş hem de Bosna Hersek devletinin idari yapılanması oluşturulmuştur.**

1974 Anayasası ile Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti tarafından özerk hale getirilmiş daha sonra ise 1989'da Sırbistan tarafından yasadışı olarak özerkliği kaldırılmış Kosova'da yaşanan olaylar sonucunda Sırbistan, Kosova üzerine 1999'da askeri operasyon başlatmıştır. Bu operasyonun Bosna'dakine benzer bir katliama dönüşmemesi için NATO 24 Mart 1999'da hava harekatı başlatmıştır. İttifak Gücü Operasyonu adı verilen bu insanî müdahale sonucunda Sırp güçleri püskürtülmüş ve Kosova ile Sırbistan arasında de facto bir sınır çekilmiştir. Kosova'nın yönetimi ise BM Güvenlik Konseyi'nin 1244 sayılı kararı ile Birleşmiş Milletler tarafından kurulan UNMIK'e verilmiştir (Ağır: 2017).

Parçalanmanın son evresi ise Makdonya’da yaşanmıştır. 2001 yılında Arnavut Ulusal Kurtuluş Ordusu’na (NLA) bağlı gerillalarla Makedon ordu kuvvetleri arasında başlayan çatışmalarda 200’den fazla kişinin ölmüş ve 100 binden fazla kişi çeşitli ülkelere göç etmek zorunda kalmıştır. Uluslararası toplumun baskısı sonucu barış masasına getirilebilen taraflar 13 Ağustos 2001’de Ohrid Anlaşması’nı imzalayarak çatışmalara son verdiler. Böylece ülkedeki Makedon Arnavut iç savaşı sona erdi.

Bu üç önemli gelişme Batı Balkanlarda negatif barışı sağlayan temel olaylar olarak kabul edilebilir. Nitekim 2001 tarihinden itibaren bölgede sıcak savaş durumu sona ermiş ve bölge göreceli olarak istikrarlı hale gelmiştir. Elbette sıcak savaşın sona ermesi sorunların da sona erdiği anlamında değerlendirilemez. Nitekim etnik Makedonlar ve Arnavutlar arasındaki gerilim zaman zaman sorunu alevlenmekte; Bosna Hersek’te Dayton düzenine muhalefet eden Republika Srpska lideri Mlorad Dodik sık sık provokatif eylemlerde bulunmakta (Arman: 2015) ve Kosova’nın bağımsızlığını tanımayan Sırbistan’da Kosova meselesinin iç siyasetteki rolü ülkede milliyetçiliği attırmaktadır. Keza savaş ve çatışma sonrası bölgede insan güvenliğine ilişkin de pek çok sorun devam etmektedir (Ağır, Gürsoy ve Arman: 2016). Bireysel silahlanmanın hala yüksek düzeyde olması, organize suç örgütlerinin halen bölgede temel bir güvenlik sorunu olması, özellikle 2008 mali krizinin etkilerinin bir türlü silinemediği bölgede yüksek işsizlik ve ekonomik sıkıntıların devam etmesi pozitif barışın sağlanması konusundaki temel sorunlar olarak kabul edilebilir.

4. EURO-ATLANTİZM VE POZİTİF BARIŞ

Batı Balkanlardaki dondurulmuş krizlerin tüm Avrupa’nın istikrarını tehlikeye sokma ihtimali ve elbette 1990’larda bölgedeki nüfuzunu kaybetmiş Rusya’nın bölgeye geri dönüşünü imkansız hale getirme arzusu AB ve NATO’nun bölgede daha aktif olmasını zorunlu kılmıştır. Bu amaçla AB 1999 tarihinde bölgeye yönelik reform sürecini desteklemek amacıyla İstikrar ve Ortaklık Süreci’ni (SAP) başlattı. 2000 yılından itibaren her Batı Balkan ülkesiyle tek tek imzalanan İstikrar ve Ortaklık Anlaşmaları (SAAs) bu sürecin en önemli enstrümanıydı.

Krizleri dondurulmuş şekilde bırakmak yerine hem geleneksel güvenliği hem de insan güvenliğini sağlayacak bütünsel bir politikanın 2000'lerde gündeme gelmesi, özellikle 11 Eylül olayı sonrası bir zorunluluktur. Bu amaçla ilk önemli girişim 2003 yılında gerçekleştirilen AB Konseyi Selanik Zirvesi'nde Batı Balkanlar için bir AB vizyonu yaratacak kararlardı. Selanik Zirvesi'nde bölge için "koşulluluk" olarak tanımlanan ve demokratikleşme, işleyen piyasa ekonomisi, kamu yönetiminin şeffaflık ve saydamlık, azınlık hakları da dahil olmak üzere insan hak ve özgürlükleri, hukukun üstünlüğü, yolsuzlukla mücadele gibi temel taleplerin gerçekleşmesi koşuluyla bölge ülkelerine AB'ye tam üyelik yolunu açacak bir süreç başlatıldı (Delevic: 2007, 32).

Bu süreçlerle bölgede ekonomik kalkınma ve Avrupalılaşıma süreçlerinin birarada yürüyeceğini tasarlayan Euro-Atlantik blok, 2000'li yıllarda Rusya'yı çerçeveleme politikasının bir sonucu olarak NATO genişlemesine de hız verdi. Bu anlamda 29 Mart 2004 tarihinde Bulgaristan ve Romanya'yı ittifaka dahil eden NATO Balkanlara yönelik ilk genişlemesini gerçekleştirdi. 1 Nisan 2009'de ise Batı Balkanların ilk NATO üyeleri Hırvatistan ve Arnavutluk oldu. En nihayet Rusya'nın çeşitli engelleme girişimlerine rağmen 5 Haziran 2017'de Karadağ NATO üyesi oldu. Bunun yanısıra Sırbistan ve Makedonya da NATO'nun Barış İçin Ortaklık girişiminde yer almakla birlikte, Kosova ve Bosna Hersek kurumsal anlamda NATO ile herhangi bir angajmanda bulunmamaktadır.

Güvenlik, kalkınma ve demokratikleşme konularında Batı Balkan ülkelerine çeşitli boyutlarda destek sağlayan Euro-Atlantisizm politikasının mevcut başarısı çalışmanın bundan sonraki bölümünde grafiklerle analiz edilmeye çalışılacaktır.

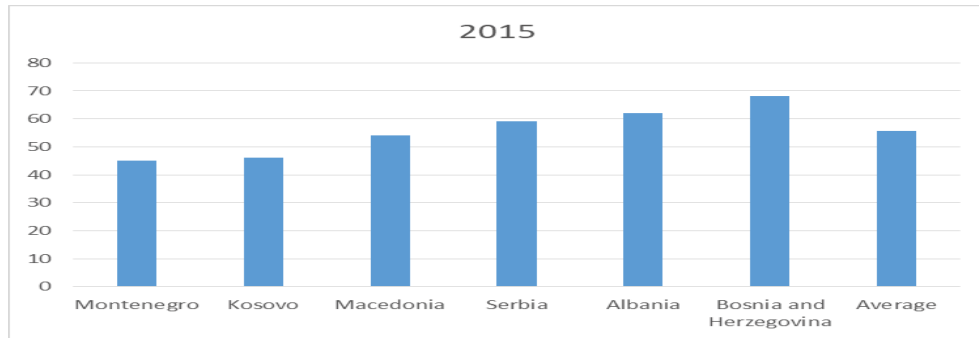
5. BATI BALKANLARDA POZİTİF BARIŞ KOŞULLARI

Yukarıda anıldığı üzere hem negatif barışın hem de pozitif barışın tesisinde Batı Balkanlar Euro-Atlantik blok açısından hedef bir bölgedir. Bu bölümde hem UNDP (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı) hem de pozitif barışın ampirik ölçümü konularında uzmanlaşmış olan The Positive Peace Index'in (PPI) verilerinden

tarafınca derlenmiş grafiklerini analiz edilerek bahsi geçen Euro-Atlantisizm politikasının bölgede pozitif barışa katkısı incelenecektir.

Öncelikle UNDP'nin bölge konusundaki genel değerlendirmesi şu şekildedir: "Bölgede ekonomik kalkınma seviyesi düşük olmakla birlikte bölge ülkelerinin insanî kalkınma konusunun en önemli meydan okuyucuları olan yüksek işsizlik, sosyal dışlanma ve gelir dağılımı adaletsizliği gibi sorunlardan muzdarip olduğu bir gerçektir." (UNDP: 2017). Görüldüğü üzere UNDP 2017'ye ilişkin verilerde bölgede insanî kalkınma anlamında bir geriliği net şekilde vurgulamaktadır. PPI yıllık olarak yayımlayan The Institute for Economics & Peace (IEP)'e ait verileri analiz etmeden önce IEP'nin hangi kriterler üzerinden pozitif barışı ölçtüğünü vurgulamakta yarar vardır. Bu temel kriterler: iyi işleyen bir hükümet yapısı, kaynakların doğru dağılımı, "öteki"lerin haklarının kabulü, komşularla iyi ilişkiler, bilginin özgür akışı, yüksek seviyeli insanî sermaye, düşük yolsuzluk düzeyidir. 163 ülkede aynı kriterler üzerinden pozitif barışı ölçen IEP, bu haliyle dünya nüfusunun %99,6'sına ilişkin bir veri seti oluşturmaktadır. Bir genel ortalama olarak Batı Balkan devletlerinin 163 ülke içinde sıralaması 2015, 2016 ve 2017 yıllarında 55. sıraya denk gelmektedir. Bu anlamda bölgenin dünyanın geri kalanına nispetle orta seviye bir pozitif barış seviyesinde olduğu iddia edilebilir. Bu çalışmada son üç yılın verileri üzerinden Batı Balkan devletlerine ilişkin karşılaştırmalı bir analiz yapılacaktır.

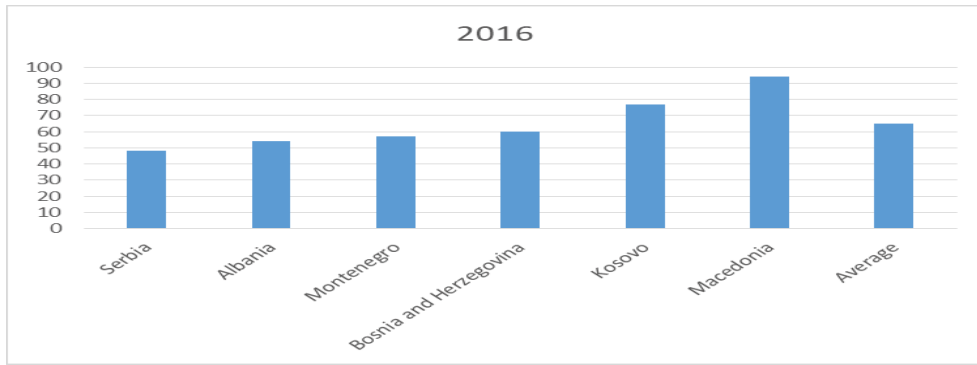
Şekil 1. 2015 yılı IEP, PPI Batı Balkan Devletleri sıralamaları.

Görüldüğü gibi Batı Balkan devletleri 2015 yılında 163 devlet arasında pozitif barış sıralamasında 45 ile 68. sıralar arasında yer almaktadır. 2013 yılında AB, 2009

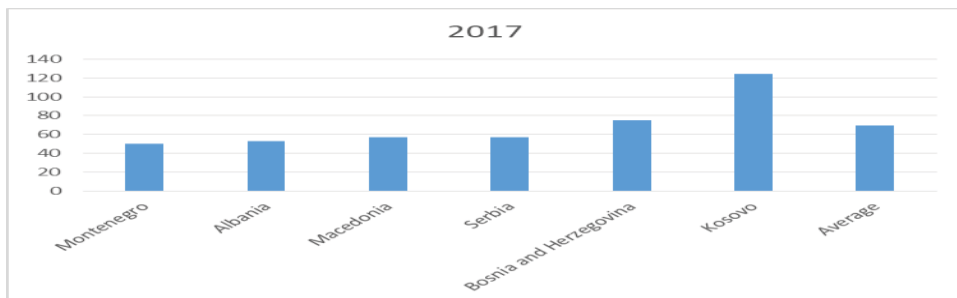
yılında ise NATO üyesi olan Hırvatistan bu grafiğe dahil edilmeyerek daha anlamlı bir sonuca ulaşmak amaçlanmıştır. Grafikte de görüleceği üzere Karadağ 2015 yılında iyi performans gösteren devletken, en kötü durumda olan Bosna Hersek'tir. Bosna Hersek'in NATO ile kurumsal bir angajmana girmemiş olması ve henüz resmi AB adaylığı statüsü bulunmaması nedeniyle bu veri anlamlıdır. Ancak NATO üyesi ve AB adayı olan Arnavutluk'un Kosova'nın gerisinde olması bu ülkede Euro-Atantisizm politikasının istenen başarıya ulaşamadığı biçiminde değerlendirilebilir.

Şekil 2. 2016 yılı IEP, PPI Batı Balkan Devletleri sıralamaları.

Sırbistan'ın AB müzakerelerinin Ocak 2014'te başladığı düşünülürse iki yıl içinde müzakere süreçlerinde önemli bir başarı kaydedildiği sonucuna varılabilir. 2016 yılına gelindiğinde en ilginç sonuç Makedonya'ya ilişkindir. Bu yıl Makedonya'nın yaşadığı Suriyeli mülteci akını ülkedeki pozitif barış koşullarını olumsuz etkilemiş görünmektedir. Keza başta Makedonya olmak üzere tüm Batı Balkanlarda yaşanan bu kriz bölgenin pozitif barış ortalamasını 53. sıradan 62. sıraya çekmiş görünmektedir.

Şekil 3. 2017 yılı IEP, PPI Batı Balkan Devletleri sıralamaları.

2017 yılında Batı Balkan devletlerinin pozitif barış eğiliminde genel bir iyileşme gözlemlenmekle birlikte Kosova'nın dramatik düşüşü ortalamayı olumsuz etkilemiştir. 121. sıralamaya kadar gerileyen Kosova'da 2017 yılına ilişkin en önemli sorunlar yolsuzluk haberlerine ilişkindir. Bu yıl içerisinde ülkede arka arkaya çıkan yolsuzluk skandalları, Sırbistan ile yaşanan siyasal krizle birleşince ülkedeki pozitif barış düzeyi dramatik biçimde gerilemiştir.

6.SONUÇ

Bu çalışmada 1990'lı yılları savaş, çatışma, katliam ve yoğun göçle geçirmiş Batı Balkanların 1999'dan itibaren Euro-Atlantik blokun desteğini alarak geçirmeye başladığı pozitif barışa ulaşma süreci değerlendirilmiştir. Neredeyse yirmi yılını dolduracak olan bu politikanın çok başarılı olduğunu iddia etmek ne kadar güçse de belirli alanlarda kayda değer bir başarı elde ettiği de yanlış bir değerlendirme olmayacaktır.

Öncelikle hem NATO hem de AB üyeliği hedefini gerçekleştirmiş Hırvatistan'ın bölgede pozitif barış açısından en iyi performans gösteren devlet olduğu bir gerçektir. PPI verilerine göre 2017'de 41. Sırada bulunan Hırvatistan IEP'nin değerlendirme yöntemindeki 2.43 değeriyle yüksek pozitif barış kategorisinde yer almaktadır.

Karadağ'ın da bölgedeki ortalamanın üzerinde bir pozitif barış seviyesinde olduğunu gözlemleyebiliyoruz. IEP'nin değerlendirme yöntemindeki 2.43 değeriyle yüksek pozitif barış kategorisinde yer alan Karadağ, ülkede 2017'de gerçekleşen darbe girişimine rağmen, aynı yıl NATO üyeliğini elde etmiş, AB ile tam üyelik müzkerelerini de başarılı şekilde sürdürmektedir. Keza AB yetkilileri Karadağ ve Sırbistan'ın 2025 yılında tam üyeliğini telaffuz etmeye başlamışlardır.

Makedonya ve Arnavutluk ise düşük ve değişken seviyelerde bir pozitif barış grafiğine sahiptir. Makedonya'nın Yunanistan ile yaşadığı isim krizini 2018'de çözmüş olması bu grafiğin önümüzdeki yıllarda olumluya doğru evrilebileceğine ilişkin bir işaret vermektedir. Keza Arnavutluk'un 2019'da tam üyelik

müzakerelerine başlayacak olması da ülkenin muzdarip olduğu yolsuzluk ve şeffaf olmayan yönetim sorunlarının çözümüne ilişkin bir olumlu beklenti yaratabilir.

Sırbistan AB ile tam üyelik müzakerelerine devam eden bir devlet olmasına rağmen NATO üyeliğinin gerçekleşmemesi nedeniyle pozitif barış anlamında kayda değer bir başarı gerçekleştirememiştir. Batı Balkan devletleri arasında Rusya nüfuzunun en yoğun olduğu ülkenin Sırbistan olması nedeniyle, Sırbistan'ın olası NATO üyeliği Euro-Atlantik Blok ile Rusya arasındaki gerilimi en çok arttıracak gelişme olacağı için NATO bu üyelik için acele davranmamaktadır. Ancak Sırbistan için 2025 tarihi, AB için tam üyelik hedefi olarak belirlendiği için önümüzdeki beş yıl içinde NATO üyeliği konusunda da bir gelişme olması beklenebilir. Bu durum da bölgenin NATO ile Rusya'nın yeni bir gerilimine gebe olduğu biçiminde de değerlendirilebilir.

Kosova ve Bosna Hersek ise devlet ve ulus inşası süreçlerinde sancılı bir dönem geçirmektedir. Özellikle Bosna Hersek'te Dayton Antlaşması revize edilmeden bir olumlu gelişme beklentisi anlamsız olacaktır. Ancak ülkede zaten var olan etnik gerilimi arttırmadan Dayton'un revize edilebilmesi ihtimali ancak çok denklemlili bir diplomatik başarıyla mümkün olabilecektir. Kosova için ise; henüz BM üyesi bile olmayan bu devletin ancak Sırbistan'da sağlanacak bir politik dönüşümün sonucunda normalleşmesi mümkün olabilecektir. Daha önce de belirtildiği üzere Sırbistan'ın AB ve NATO üyeliği küresel siyasette meydana gelebilecek büyük bir dönüşüme bağlıdır.

KAYNAKLAR

AĞIR, B. S. (2017), "Bağımsızlık Sonrası Dönemde Kosova'da Barış", Uluslararası İlişkiler, 14(53), 69-90.

AĞIR, B. S., GÜRSOY, B., ARMAN, M. N. (2016), "European Perspective of Human Security and the Western Balkans", Revue Des Sciences Politiques, 50, 41-54.

ARMAN, M. N. (2015), "Batı Balkanlar da Kırılgan Bir Fay Hattı Republica Srpska ve Mlorad Dodik in Siyasal Retoriği", Yeni Türkiye Dergisi, 3, 5337-5345.

CRUISE, R. J., GRILLOT, S. R. (2013). “Regional Security Community in the Western Balkans: A Cross-Comparative Analysis”, *Journal of Regional Security*, 8(1), 7–24.

Council of the European Union: Brussels, 1 October 2003, 11638/03
https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/76279.pdf

Council of the European Union: Screening of investments: Council agrees its negotiating Stance, <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2018/06/13/screening-of-investments-council-agrees-its-negotiating-stance/pdf>

DELEVIC, M. (2007), “Regional cooperation in the Western Balkans”, Chaillot Paper, European Union Institute for Security Studies (EUISS), No. 104.

GALTUNG, J. (1969), “Violence, Peace, and Peace Research”, *Journal of Peace Research*, 6(3), 167-191.

ROUDOMETOF, V.(1999), “Nationalism, Globalization, Eastern Orthodoxy ‘Unthinking’ the ‘Clash of Civilizations’ in Southeastern Europe”, *European Journal of Social Theory*, 2(2), 233–247.

The Institute for Economics & Peace: <http://economicsandpeace.org/>

United Nations Development Programme:
<http://www.eurasia.undp.org/content/rbec/en/home/regioninfo.html> (2017)

LA RÉGLEMENTATION DE LA RESPONSABILITÉ ADMINISTRATIVE- DISCIPLINAIRE DANS LE NOUVEAU CODE ADMINISTRATIF DE LA ROUMANIE

Dan Țop¹, Dragoș Popoiag², Adrian Ghiculescu³

Résumé

La partie VII du récent Code administratif de la Roumanie traite de la responsabilité administrative en termes de types, de sujets et de conditions d'emploi.

En tant que nouveauté dans la législation roumaine est nécessaire d'analyser la nature juridique et ses particularités par rapport aux autres formes de responsabilité administrative.

La responsabilité administrative-disciplinaire est une forme de responsabilité administrative intervenant en cas d'avoir commis un abus disciplinaire aux fins de mauvais traitements infligés par des fonctionnaires, et des salariés assimilés à leurs fonctions officielles et les règles de conduite requises par la loi.

Ceci est établi dans le respect du principe du contradictoire et le droit à la défense et est soumise aux tribunaux administratifs.

Condition nécessaire et suffisante pour la responsabilité administrative-discipline est une déviation disciplinaire, ce qui est un acte commis par la culpabilité des fonctionnaires, des dignitaires et des catégories comparables, qui se compose d'un acte ou d'une omission qui ne respectent pas leurs obligations du rapport de service ou l'exercice de son mandat par rapport à elle et affecter leur développement socio - professionnelle et morale.

Si elle se trouve avoir commis un abus disciplinaire à appliquer l'une des sanctions prévues par le Code administratif. L'individualisation de la sanction administrative disciplinaire prendra en compte les causes et la gravité de l'abus disciplinaire, les circonstances dans lesquelles il a eu lieu, la forme de la culpabilité de l'auteur et conséquences de la déviation, la conduite générale de la fonction publique, et l'existence dans son histoire d'autres sanctions administratives et disciplinaires qui ne sont pas annulées par la loi.

Si cette déviation a été notifié comme une infraction, le dossier de la responsabilité disciplinaire sera suspendu jusqu'à la disposition ou la poursuite d'annulation ou jusqu'à la date à laquelle le tribunal conclu d'acquitter la demande de report ou de renoncer à la peine comme sanction ou la fin de la procédure pénale.

Pour l'analyse des caractéristiques spécifiques de la responsabilité administrative-disciplinaire est nécessaire pour individuellement s'il y a une violation de l'obligation de service dans l'administration publique, à d'autres formes de responsabilité qui pourraient être engagées pour les fonctionnaires, dignitaires ou salariés assimilés à eux.

Mots-clés: responsabilité administrative disciplinaire, abus disciplinaire, code administratif, fonctionnaire, rapport du service.

Codes De Classification JEL: K00

¹ Professeur, Université Valahia de Târgoviște, Roumanie, top.dan@gmail.com

² Doctorand, L'Institut de recherche juridique de l'Académie Roumaine, dragospopotag@gmail.com

³ Doctorand, L'Institut de recherche juridique de l'Académie Roumaine

Regulation Of Responsibility Administrative- Disciplinary In The New Administrative Code Of Romania

Abstract

Part VII of the recent Administrative Code of Romania deals with administrative responsibility in terms of types, subjects and conditions of employment.

As novelty in the Romanian legislation is necessary to analyze the legal nature and its peculiarities compared to other forms of administrative responsibility.

Administrative and disciplinary liability is a form of administrative responsibility for cases of disciplinary abuse for the purpose of ill-treatment by public servants, and of employees who are considered to be in their official positions and the rules of conduct required by law. This is established in accordance with the principle of adversariality and the right to defense and is submitted to the administrative courts.

Necessary and sufficient condition for administrative responsibility-discipline is a disciplinary deviation, which is an act committed by the guilt of officials, dignitaries and comparable categories, which consists of an act or omission that does not respect their service relationship obligations or the exercise of its mandate in relation to it and affect their socio - professional and moral development.

If she happens to have committed disciplinary abuse to apply any of the penalties provided for in the Administrative Code. The individualization of the disciplinary administrative sanction will take into account the causes and the gravity of the disciplinary abuse, the circumstances in which it took place, the form of the culpability of the author and the consequences of the deviation, the general conduct of the public service, and the existence in its history of other administrative and disciplinary sanctions which are not annulled by the law.

If this deviation has been notified as an offense, the record of disciplinary liability will be suspended until the disposition or the continuation of the annulment or until the date on which the court concludes to pay the request for postponement or waiver punishment as punishment or the end of the criminal proceedings.

For the analysis of the specific characteristics of administrative-disciplinary responsibility is necessary for individually whether there is a breach of the duty of service in the public administration, to other forms of liability that could be incurred for civil servant, dignitaries or employees treated like them.

Keywords: *disciplinary administrative responsibility, disciplinary abuse, administrative code, civil servant, service report.*

JEL Classification Codes: K00

1. INTRODUCTION

La responsabilité juridique est une institution spécifique du droit visant à assurer le respect des règles de conduite établies par le législateur⁴.

Par son acte, celui qui enfreint ces normes enfreint la loi, perturbe le bon déroulement des relations sociales, affecte les droits et intérêts légitimes de ses semblables, met en péril la coexistence des libertés et de l'équilibre social. Pour ces raisons, il doit répondre⁵. La responsabilité est en soi une des formes de la responsabilité sociale⁶.

Dans la littérature spécialisée roumaine, la responsabilité juridique était définie comme suit: "L'ensemble des droits et obligations connexes qui, selon la loi, découle de la commission d'un acte illicite et constitue le cadre de la réalisation de la contrainte de l'État par l'application de sanctions juridiques afin d'assurer la stabilité des relations sociales et l'orientation des membres de la société dans l'esprit du respect de l'état de droit"⁷ ou en tant que „situation juridique consistant en un ensemble de droits et d'obligations connexes, contenu des sanctions pénales, généralement établies entre un organe d'administration public ou, selon le cas, un fonctionnaire et l'auteur d'une infraction administrative."⁸

⁴ Țiclea A (2017) *Răspunderea disciplinară în raporturile de muncă Legislație. Doctrină. Jurisprudență*, editura C H Beck, București, 14

⁵ Popa N. (1997) *Teoria generală a dreptului*, Editura Actami, București, 240

⁶ Pătulea V., (1984) *Corelația dintre „răspunderea juridică” și „responsabilitatea socială”*, Revista Română de Drept nr. 1, 16-22

⁷ Costin M., (1970) *O încercare de definiție a noțiunii răspunderii juridice*, Revista Română de Drept nr. 5

⁸ Iorgovan A. (2002) *Tratat de drept administrativ : vol. 2 : Forme de realizare a administrației publice. Domeniul public și serviciul public. Răspunderea în dreptul administrativ. Contenciosul administrativ*, 362

2. DÉFINITION ET CARACTÉRISTIQUES

2.1. Notion

La partie administrative de la partie VII du Code administratif contient une réglementation distincte en matière de responsabilité administrative, cette institution juridique étant définie à la fois du point de vue de ses éléments intrinsèques et d'autres formes de responsabilité juridique⁹.

Ainsi, la responsabilité administrative est, stipule l'art. 572 al. 1, cette forme de responsabilité juridique comprenant tous les droits et obligations de nature administrative qui, selon la loi, résultent de la commission d'un acte illégal enfreignant les règles du droit administratif.

Dans le même temps, le Code administratif prévoit également une réglementation des principes applicables à la responsabilité administrative et des principaux éléments des formes de responsabilité administrative : disciplinaire, contraventionnelle et patrimoniale.

Selon art. 573, la responsabilité administrative peut être disciplinaire, contraventionnelle ou patrimoniale. Et d'autres branches du droit roumain répondent à de telles formes de responsabilité, à savoir le droit du travail¹⁰.

Pendant longtemps, ce type de responsabilité a été assimilé à celui propre au droit du travail car il assimile le statut de toute personne qui exerce une activité sociale, un travail, celui du salarié, qui détermine la qualification de l'acte en infraction disciplinaire entraînant la responsabilité disciplinaire de l'employé. C'est la thèse de l'unicité de la source légale du travail, défendue par les auteurs du droit du travail, selon laquelle toute personne exerçant une activité déterminée, un "travail" au sens du lato sensu, a le statut d'employé, fondé sur le contrat de travail individuel¹¹.

⁹ Dragodan A.N., (2018), *Răspunderea juridică a funcționarilor publici și sancțiunile aplicabile: aspecte legislative, doctrinare și jurisprudențiale*, Dreptul nr. 2/, 89-121

¹⁰ Țop D. (2018) *Tratat de dreptul muncii*, ediția a III-a, editura Mustang, București, 523-527

¹¹ Vedinaș V. (2015) *Drept administrativ*, Universul Juridic București, 294

2.2. Les principes de la responsabilité administrative

Le Code administratif apporte une nouveauté à cet égard, en ce qu'il régit l'art. 574 principes de responsabilité administrative que : a) le principe de la responsabilité de la légalité, b) le principe d'équité et de proportionnalité ; c) le principe de célérité.

Légalité est l'un des principes fondamentaux de l'Etat de droit constitue le principal moyen de réaliser et promouvoir l'ordre juridique, le maintien des relations fondées sur le droit dans les règles juridiques générales. Ce principe fait référence, d'une part, que dans leur corps des entités étatiques doivent exercer leurs pouvoirs conformément à la loi de l'État, et d'autre part, estime que les activités de toutes les personnes morales ont circonscrit les droits et les obligations en droit, en ayant le devoir fondamental de les respecter¹².

Dans notre système juridique, la primauté du droit, principalement la loi fondamentale a été élevée au rang de principe général, selon lequel l'ensemble de l'ordre juridique est fondé sur la Constitution¹³. Légalité est un principe général du droit, parce qu'elle contribue à garantir l'exercice du gouvernement selon la société de droit.

Selon le principe de proportionnalité des mesures prises doivent être appropriées, nécessaires et appropriées à cet effet. Le droit administratif est un critère d'appréciation de délimitation, les autorités administratives de l'abus de pouvoir par rapport à celui effectué un contrôle juridictionnel des actes administratifs d'abus de pouvoir. Il est également expressément prévu par la loi comme critère d'individualisation des sanctions administratives.

Célérité est le principe selon lequel lors de l'application des sanctions, ce qui représente la réaction sociale doit être aussi proche de celle de commettre l'acte sans délai ou prévarication grande résolution et inutile de l'affaire, parce que la sanction de résonance sociale est maximisée en éliminant l'insécurité dans les relations

¹² Top D. (2008) *Tratat de dreptul muncii*, editura Wolters Kluwer, București, 59

¹³ Muraru I. (1995) *Drept constituțional și instituții politice*, Editura Actami, București, 71

sociales et la méfiance à l'égard du droit, renforçant ainsi l'effet préventif de son application.

3. L'ABUS DISCIPLINAIRE

Le fait qu'un fonctionnaire déroge aux règles qui régissent son activité professionnelle l'expose à des mesures disciplinaires, selon des règles très particulières.

L'ensemble de ces règles constitue ce que la doctrine appelle le régime disciplinaire du fonctionnaire¹⁴. En principe (et sans aucune exception) la responsabilité disciplinaire d'un fonctionnaire est engagée dans les cas où il commet une "erreur professionnelle" en agissant mal ou en ne le faisant pas (lorsque la loi le requiert) avec pour conséquence (portant préjudice) au bon fonctionnement du service public qu'il dessert. Par conséquent, l'une des conditions préalables à la responsabilité disciplinaire d'un fonctionnaire est qu'il ait commis une faute ou une faute professionnelle dans l'exercice de ses fonctions ou dans l'exercice de ses fonctions (mais en relation avec lui).

La responsabilité administrative-disciplinaire des fonctionnaires s'engage lorsque ceux-ci manquent à leurs obligations de fonctionnaire, investi d'un acte administratif. La responsabilité disciplinaire est conditionnée par la culpabilité, par l'existence de la base subjective, d'où il découle que la responsabilité administrative-disciplinaire est une responsabilité subjective fondée sur la faute. L'absence de culpabilité entraîne l'impossibilité d'intervention de la responsabilité administrative disciplinaire.

¹⁴ Chapus R. (1999) *Droit administratif général*, tome 2, 12 ed., Editura Montchrestien, Paris, 315

4. LES CONDITIONS DE LA RESPONSABILITÉ ADMINISTRATIVE DISCIPLINAIRE

Le législateur a défini deux conditions qui doivent être remplies pour que la responsabilité disciplinaire du fonctionnaire soit imposée : infraction disciplinaire ; l'acte est coupable. En outre, deux autres conditions sont présumées : la perturbation du bon fonctionnement de l'activité exercée par le fonctionnaire ; le lien de causalité entre l'infraction disciplinaire commise et la perturbation du bon fonctionnement du fonctionnaire.

Contrairement au statut des fonctionnaires, qui utilise la désignation de responsabilité disciplinaire, le code administratif introduit la notion de responsabilité administrative, en la définissant à l'art. 575 en tant que forme de responsabilité juridique constituée de tous les droits et obligations de nature administrative qui, conformément à la loi, résultent de la commission d'un acte illégal enfreignant les règles du droit administratif.

La responsabilité administrative n'exclut pas et peut être complétée par d'autres formes de responsabilité légale, en vertu de la loi. au sens du projet de loi sur le code administratif, la responsabilité administrative est de trois types: disciplinaire, contraventionnelle et patrimoniale. En outre, le code administratif prévoit à l'art. 576 une définition plus complète de l'infraction disciplinaire, à savoir l'acte commis par les fonctionnaires et les dignitaires et leur assimilation, qui consiste en une action ou inaction violant leurs obligations découlant du rapport de service, respectivement de l'exercice son mandat et qui affecte leur statut socioprofessionnel et moral.

4.1. L'acte constituant une déviation disciplinaire

La déviation disciplinaire est, selon l'art. 576, l'acte de culpabilité commis par des fonctionnaires, des dignitaires et des personnes assimilées, consistant en une action ou à une inaction contraire aux obligations du rapport de service, à savoir l'exercice du mandat ou en relation avec celui-ci, et qui les concerne statut socioprofessionnel et moral.

Infraction disciplinaire, c'est-à-dire infraction punie par un fonctionnaire des obligations inhérentes à sa fonction publique et des règles de conduite professionnelle et civique prescrites par la loi. Il peut s'agir d'un manquement (inaction) ou d'une exécution inappropriée (action) des obligations dans les relations de droit administratif.

Dans le cas des fonctionnaires, une faute disciplinaire est un retard systématique dans l'exécution du travail; négligence répétée dans la résolution du travail; absent du travail; non-respect répété du programme de travail; non-respect du secret professionnel ou de la confidentialité d'œuvres de cette nature; les manifestations affectant le prestige de l'autorité publique ou de l'institution dans laquelle elles opèrent; le refus d'exercer ses fonctions; violation des dispositions légales en matière d'obligations, incompatibilités, conflits d'intérêts et interdictions établies par la loi pour les fonctionnaires, etc.

4.2. Sujets de responsabilité administrative et disciplinaire

En ce qui concerne les sujets de responsabilité administrative et disciplinaire, le Code administratif prévoit à l'art. 577 par. 1, que le sujet actif de la responsabilité administrative-disciplinaire est l'autorité de l'administration publique ou toute entité qui lui est assimilée, à laquelle les conséquences d'une faute disciplinaire et dont la compétence engage la responsabilité de l'auteur, et au par. 2 que le sujet passif de la responsabilité administrative disciplinaire est la personne qui a commis l'infraction disciplinaire.

Comme le dit la doctrine, "la sanction disciplinaire exige le respect de règles de procédure qui visent à assurer, d'une part, l'efficacité de la lutte contre les actes et comportements préjudiciables au travail, et, d'autre part, à garantir l'établissement corriger les faits et assurer le droit à la défense ... "¹⁵.

¹⁵ Țiclea A., (2017), *Procedura sancționării disciplinare*, Revista română de dreptul muncii nr. 3, 17

5. LES SANCTIONS DISCIPLINAIRES

La notion de sanction disciplinaire n'est pas définie dans le Statut des fonctionnaires, qui se limite à l'inscription à l'art. 77 par. 3 les sanctions disciplinaires applicables en cas de responsabilité disciplinaire, ni le Code administratif ne donne une définition de la sanction disciplinaire, mais il introduit l'art. 539 al. (2) lit. j) et k) deux faits nouveaux qui constituent une faute disciplinaire et au par. (3) deux nouvelles sanctions disciplinaires, à savoir l'avertissement écrit et la réduction des droits salariaux de 10 à 15% pour une période allant jusqu'à un an, tout en réglementant le cumul des déviations disciplinaires, pour lesquelles la sanction disciplinaire est liée à la déviation disciplinaire du plus sérieux.

Lors de l'individualisation de la sanction disciplinaire, l'art. 578, paragraphe 1, tient compte des causes et de la gravité de l'infraction disciplinaire, des circonstances dans lesquelles elle a été commise, de la forme de culpabilité de l'auteur et des conséquences de l'infraction, de la conduite générale dans l'exercice de ses fonctions et, le cas échéant, l'existence dans son histoire d'autres sanctions administratives-disciplinaires non éteintes en vertu de la loi.

Si l'acte a également été qualifié d'infraction disciplinaire et d'infraction, la procédure d'engagement de la responsabilité administrative-disciplinaire est suspendue conformément à l'art. 578 par. 2, jusqu'au dépôt de l'ordonnance ou jusqu'à l'arrêt des poursuites pénales, ou jusqu'à la date à laquelle le tribunal ordonne l'acquiescement, la renonciation à la peine, l'ajournement de la peine ou la fin du procès pénal.

6. LA DÉCISION DE SANCTION

L'acte administratif de sanctionner le fonctionnaire doit contenir, stipule que l'art. 539 al. 1, les éléments suivants: a) la base juridique sur laquelle est fondée la sanction disciplinaire, ainsi que les pièces justificatives sous-jacentes à la loi, b) le nom et le prénom du fonctionnaire, c) le nom de la fonction publique, (d) la description de l'acte constituant une infraction disciplinaire, e) la sanction appliquée, ainsi que les raisons pour lesquelles une sanction autre que celle proposée par la commission

disciplinaire a été appliquée, le cas échéant; l'acte administratif ainsi que le tribunal administratif compétent peuvent faire l'objet d'un recours.

L'acte de sanction administratif est joint, stipule que l'art. 539 al. 2, le rapport de la commission de discipline sous la sanction de la nullité absolue.

7. RECOURS CONTRE LA DÉCISION DE SANCTION

Les causes du rapport de service du fonctionnaire sont conformes à l'art. 543, de la compétence de la division administrative et fiscale du tribunal, sauf dans les cas où la compétence d'autres tribunaux est expressément établie par la loi.

Selon art. 7 de la Loi no. 554/2004, les demandes adressées au tribunal sont jugées par une urgence, notamment en séance publique, dans l'ordre fixé par la loi¹⁶.

En matière de contentieux administratif, "comme dans le cas de conflits du travail, la charge de la preuve incombe au défendeur, le législateur créant un établissement pour le plaignant. Dès réception de l'action, le tribunal ordonne la convocation des parties et peut demander à l'autorité dont l'acte est attaqué de communiquer rapidement l'acte en question, ainsi que la documentation qui le soutient, ainsi que tout travail nécessaire pour régler l'affaire (article 13 (1) de la loi n ° 554/2004, et de la même manière le refus de résoudre la demande de loi connue de la loi (article 13, paragraphe 4) est exécuté¹⁷.

La juridiction de fond peut, le cas échéant, annuler, en tout ou en partie, l'acte administratif d'obliger l'autorité publique à émettre un acte administratif, à délivrer un autre document ou à effectuer une opération particulière.

Les recours contre les condamnations prononcées en première instance par les tribunaux administratifs sont les appels à cet égard, art. 20 de la loi n ° 554/2004 dispose que "le jugement rendu en première instance peut faire l'objet d'un recours dans un délai de 15 jours à compter de la notification".

¹⁶ Top D, (2018) *Jurisdicțiile dreptului social*, editura Zven, Târgoviște, 132

¹⁷ Țiclea A, Georgescu L., Ștefănescu A, Vlad B. (2010) *Dreptul public al muncii*, Editura Wolters Kluwer, București, 477

BIBLIOGRAPHIE:

Andrescu M. (2007) *Principiul proporționalității în dreptul constituțional*, Editura Ch.Beck, Bucureștii,

Chapus R. (1999) *Droit administratif general*, tome 2, 12 ed., Editura Montchrestien, Paris, 315

Costin M., (1970) *O încercare de definire a noțiunii răspunderii juridice*, Revista Română de Drept nr. 5

Dragodan A.N., (2018), *Răspunderea juridică a funcționarilor publici și sancțiunile aplicabile: aspecte legislative, doctrinare și jurisprudențiale*, Dreptul nr. 2/, 89-121

Iorgovan A. (2002) *Tratat de drept administrativ : vol. 2 : Forme de realizare a administrației publice. Domeniul public si serviciul public. Răspunderea in dreptul administrativ. Contenciosul administrativ*, 362

Lazăr R.A (2004) *Legalitatea actului administrativ. Drept românesc și drept comparat* Editura All Beck, Bucureștii,

Muraru I. (1995) *Drept constituțional și instituții politice*, Editura Actami, București, 71

Pătulea V., (1984) *Corelația dintre „răspunderea juridică” și „responsabilitatea socială”*, Revista Română de Drept nr. 1, 16-22

Popa N. (1997) *Teoria generală a dreptului*, Editura Actami, București, 240

Puie O. (2015) *Tratat teoretic și practic de contencios administrativ*, vol. 1, editura Universul Juridic, Bucuresti, 813

Tofan D. A.(1999) *Puterea discreționară și excesul de putere al autorităților publice*, Ed. All Beck, Bucureștii,

Țiclea A, Georgescu L., Ștefănescu A, Vlad B. (2010) *Dreptul public al muncii*, Editura Wolters Kluwer, București, 477

Țiclea A (2017) *Răspunderea disciplinară în raporturile de muncă Legislație. Doctrină. Jurisprudență*, editura C H Beck, București, 14

Țiclea A., (2017), *Procedura sancționării disciplinare*, Revista română de dreptul muncii nr. 3, 17

Țop D., (2018) *Jurisdicțiile dreptului social*, editura Zven, Târgoviște, 132

Țop D. (2018) *Tratat de dreptul muncii*, ediția a III-a, editura Mustang, București, 523-527

Țop D. (2008) *Tratat de dreptul muncii*, editura Wolters Kluwer, București, 59

Vedinaș V. (2015) *Drept administrativ*, Ediția a IX- a revăzută și actualizată, Universul Juridic București, 294

1946-1960 Arasındaki Türk Siyasal Yaşamına Bakış: Çok Partili Siyasal Yaşama Geçişte Demokrasi Sorunları

Gökhan Dönmez¹

Özet

Cumhuriyet tarihinde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Cumhuriyet Fırkası ile çok partili hayata geçiş denemeleri yapılmış ancak başarılı olunamamıştır. 1946'da çok partili yaşama geçiş ile demokratik anlamda önemli bir adım atılmıştır. Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de demokrasi açısından bir dönüm noktası niteliğinde olan çok partili hayata geçiş sürecini ve bu süreçte karşılaşılan demokrasi sorunlarını incelemektir. Çalışmanın birinci bölümünde demokrasi kavramı incelenmiştir. Nitekim demokrasinin ve özelliklerinin makalenin sorunsalını ele almadan açıklanması, konunun daha iyi anlaşılabilmesi için önem arz etmektedir. İkinci bölümünde ise çok partili siyasi hayata geçiş başlığı altında Türkiye'deki çok partili siyasi hayata geçiş tecrübesinde karşılaşılan demokrasi sorunları ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Demokrasi, Çok Partili Hayat, Cumhuriyet Halk Partisi, Demokrat Parti

JEL Sınıflama Kodları: D71, D72

A Look at Turkish Political Life Between 1946-1960: Democracy Issues of in Transition to Multi-Party Political Life

Abstract

In the Republican era, multi-party transitional trials with the Progressive Republican Party and the Free Republican Party have been made but have not been successful. In 1946, an important step was taken in democratic sense with the transition to multiparty life. The purpose of this study is to examine the transition to multi-party life which is milestone of Turkish Democracy and the problems of democracy. In the first part of study, The concept of Democracy, the meaning and characteristics of the concept of democracy have been examined. Indeed, the disclosure of democracy and its features without addressing the problem of the article is important for the better understanding of the subject. In the second part of study, problems of democracy encountered in the experience of transition to multi-party political life have been tried to be revealed in Turkey.

Keywords: Democracy, Multiparty Life, Republican People's Party, Democratic Party

JEL Classification Codes: D71, D72

¹ Doktor Öğretim Üyesi, Bitlis Eren Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, Hukuk Bilimleri ABD, Türkiye, gokhan.donmez@yahoo.com, gdonmez@beu.edu.tr

1.GİRİŞ

Türkiye’de en önemli demokratik adımlardan biri olarak nitelendirebileceğimiz, 1945 sonrası dönemde demokratik siyasi hayata geçiş sürecini diğer bir ifadeyle çok partili hayat denemesini anlamak ve bu dönemde ortaya çıkan demokrasi sorunlarını ortaya koymak literatüre katkı sağlayacaktır. Bu maksatla bu çalışmanın sorunsalı, 1946-1960 yılları arasındaki Türkiye’deki çok partili siyasi hayata geçiş tecrübesinde karşılaşılan demokrasi sorunlarını ortaya koymak olarak seçilmiştir. Cumhuriyet tarihinde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Cumhuriyet Fırkası ile çok partili hayata geçiş denemeleri yapılmış ancak başarılı olunamamış ve tek parti geleneği II. Dünya Savaşı’nın sonuna kadar devam etmiştir.

Türkiye’de II. Dünya Savaşı sonrasında değişimin olması kaçınılmazdı. Çünkü zamanla gelişen demokratik anlayış ve II. Dünya Savaşı’nın ertesindeki mevcut dünya konjonktürü artık çok partili hayata geçişi zorunlu kılmaktaydı. Dolayısıyla savaşın ardından ağır savaş koşullarından yıpranan Türk halkının muhalif sesi ülkede ve meclis içinde giderek yükselmektedir. Ülke genelindeki bu muhalefet, Demokrat Parti’nin de doğuşunu kolaylaştırmıştır. Ancak, çok partili sisteme geçiş sürecinde yönetimi elinde bulunduran kadroların çoğulcu bir siyasal sitemin kurulması için gerekli olan kurumları tesis etmekten kaçındıkları görülmektedir.

Bu geçişin kendisi demokratik açıdan son derece önemlidir. Çünkü demokrasinin önemli ilkelerinden biri olan ‘seçme’ fiili en az ikili bir durum karşısında söz konusu olabilmektedir. Bu açıdan çalışmada öncelikle demokrasi kavramının anlamı ve özellikleri, daha sonra Türkiye’de demokratik hareketin gelişimi, çok partili siyasi hayata geçiş ve bu geçişte karşılaşılan demokrasi sorunlarının neler olduğu ortaya konmaya çalışılacaktır. Çalışmanın sorunsalı kapsamında, 1945 ve sonrası dönemde yaşanan çok partili hayat denemesi ve Türk siyasi hayatında önemli bir yere sahip olan Demokrat Parti iktidarı ve 1960 darbesi konuları incelenecektir.

2. DEMOKRASİ KAVRAMI VE ÖZELLİKLERİ

Bu bölümde öncelikle, Türkiye’deki çok partili siyasi hayata geçişte karşılaşılan demokrasi sorunlarını ortaya koymadan önce demokrasi kavramının ve özelliklerinin ne olduğunun ortaya konması ihtiyacı hâsıl olmuştur. Nitekim

demokrasinin ve özelliklerinin makalenin sorunsalını ele almadan açıklanması, konunun daha iyi anlaşılabilmesi için önem arz etmektedir.

Bilindiği üzere Demokrasi yunanca kökenli bir kelime olup, Yunanca'da halk manasına gelen demos ve yönetim manasına gelen kratein kelimelerinden oluşmaktadır (Demir, 201: 599). Üzerinde tanım birliği oluşmamış demokrasi kavramının konumuz açısından tanımlarına bakacak olursak; “*Halkta bulunan üstün iktidarın, özgür bir biçimde seçilmiş temsilcileri aracılığıyla ya da onun tarafından doğrudan kullandığı yönetim*” (Kahveci, 1994: 6), “*Azınlık durumunda olanların haklarına saygı gösterilen ve onlar için bir gün çoğunluğa dönüşebilme yollarının kapatılmadığı özgürlükçü bir çoğunluk yönetimi*”(Kışlalı, 2003: 238), “*Siyasal iktidarın kaynağının halkta olması, devlet yetkilerini kullananların halkın tercihlerine ve denetimine bağlı bulunması*” (Özer, 1996: 72), “*İnsan haklarının ve özgürlüklerin en geniş biçimde korunduğu ve gelişmeye açık olduğu bir rejim*” (Başgil, 1961: 45), şeklinde yapılan tanımlamalar karşımıza çıkmaktadır.

Demokrasinin özelliklerine bakacak olursak özelliklerden birincisi, *farklılaşma ve siyasi partilerdir*. Bu sayede toplumda değişik düşüncelerin varlığı ve yaşama hakkı tanınmış olacaktır (Tanilli,1981: 31). Demokrasinin diğer bir özelliği ise *özgürlüktür*. Özgürlük kavramı, demokrasiyle ilişkili düşünüldüğünde kastedilen bireyin sosyal, özellikle de siyasal bakımdan özgürlüğüdür. (Erdoğan, 2010: 246). Diğer bir özellik ise *eşitliktir*. Eşitliğin, demokrasinin bir ilkesi olmasının nedeni; kararların halk tarafından alınmasıdır. (Erdoğan, 2010:249). Etkili *siyasal katılım ve seçimler* de demokrasinin özelliklerinden bir tanesidir. Etkili katılımdan kastedilen kararların alınması sırasında bireylerin kendi tercihlerini ifade etmek için gerekli araçlara sahip olmalarıdır (Dahl, 1996: 137). Siyasal katılım ise kendisini yönetecek kişileri halkın seçmesi ve bununla birlikte seçimden sonra siyasi iktidarın kararlarına herhangi bir şekilde katılabilmesi ve kararları etkileyebilmesidir. Günümüzde siyasi katılımın en görünür biçimi seçimlerdir. Bireylerin seçimlere katılması demokratik siyasetin ayırt edici özelliğidir (Demir, 2010:603). Demokrasinin diğer bir özelliği ise *hukukun üstünlüğü* ilkesidir. Hukuk genel anlamıyla kişilerin kişi ve devlet ile olan ilişkilerini düzenleyen ve neticesinin yaptırıma bağlı olduğu kurallardır

(Aliefendioğlu, 2001: 29-68). Devletin, halkı ve halkın yönetimi olan koruyabilmesi ve onların gerçek manada var olabilmesi için hukukun stnlğine inanması ve hukukun üstünlüğünü kabul etmesi gerekir.

Yukarıda demokrasinin temel ilkeleri anlatılmıştır. Belirtilen bu ilkeler çerçevesinde çalışmamızın sorunsalını oluşturan Türkiye’de çok partili sisteme geçişte demokratik açıdan ortaya çıkan sorunları incelemeye çalışacağız. Diğer bir ifadeyle, 1946-1960 arası Türkiye’inde çok partili sisteme geçerken demokrasinin temel ilkelerinden olan siyasi partiler, eşitlik, özgürlük, hukukun üstünlüğü gibi hususlara, bu hususların var olması bir ülkeyi demokratik yapıp yapmayacağına gibi sorulara 1945-1960 Türkiye’si özeline cevap aramaya çalışacağız.

2. ÇOK PARTİLİ SİYASİ HAYATA GEçİş KARşILAIşILAN DEMOKRASİ SORUNLARI

1930’lu yıllardan 1945’e kadar Türkiye’de kesintisiz bir tek parti idaresi, Batılı totaliter ynetimleri² andıracak boyutlarda olmamıştı ancak çeşitli idari tedbirlerle toplumda muhalif g ve düşüncelerin faaliyetlerine de müsaade edilmemişti (rmeci, 2011: 3). Atatürk’n 10 Kasım 1938 yılında vefat etmesinden sonra cumhurbaşkanı seçilen İsmet İnönü, dünyada başlayan demokratikleşme geleneklerinden etkilenerek 19 Mayıs 1945 yılında yaptığı konuşmada yeni partilerin kurulması konusunu gündeme getirmiştir (Ahmad, 2012: 125; Karatepe, 1993: 199-200). Diğer bir deyişle, Türkiye’deki çok partili sisteme geçiş toplumdan gelen baskılarla olmamış, Parti ile devletin özdeşleştiği tek parti rejiminde “Milli şef” konumunda bulunan Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından geçiş kararı verilmiştir (İncioğlu, 2009: 303). İnönü’nün geçiş kararı vermesindeki en büyük etken ise Sovyetler Birliği tehdidine karşılık Batılı Devletlerin desteğini alabilme kaygısıdır (Kara, 1984-1985). Çok partili sisteme geçişin gerekli olduğunu düşünen İnönü, bu geçişin şeklini de belirlemeye çalışmıştır.

Diğer taraftan, Türkiye’de çok partili hayata geçiş sürecinde, sosyal doku ve toplumsal kesimler, siyasİ açıdan muhalefetin oluşmasında önemli bir role sahiptir. Bununla birlikte, ekonomik istikrarın yakalanamayışı (Karpas, 1967: 91) ve

² Nazi Almanyası, Musolini İtalyası.

ekonominin bozulması halkta bir memnuniyetsizlik oluşturmuştur. Ortaya çıkan bu memnuniyetsizlik, siyasî iktidara karşı güçlü bir toplumsal muhalefet ortaya çıkarmıştır (Haytoğlu, 1997: 51; Kirman, 2006: 46).

Yukarıda da belirtildiği üzere İkinci Dünya Savaşını demokrasi cephesinin kazanması ve demokrasinin uluslararası alanda baskın bir yönetim şekline dönüşmesi, Türkiye'nin çok partili hayata geçmesinde, önemli bir rol oynamıştır. Diğer taraftan, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Almanya, İtalya gibi o dönem itibarıyla totaliter yönetimlerin savaşı kaybetmesi demokrasinin bir zaferi olarak görülmüştür (Karatepe, 1993:200). Demokrasinin bütün dünyada yükselen bir yönetim şekli haline gelmesi karşısında, demokratik olmayan rejimler gözden düşmüş, Türkiye'de dünya genelinde oluşan kamuoyu baskısı karşısında, çok partili hayata adım atmak zorunda kalmıştır (Kirman, 2006: 60).

Diğer taraftan bir diğer dış neden Sovyet tehdididir. Bu durum, Türkiye'nin Batı ittifakı içinde yer almasını zorunlu kılmıştır. Sovyetler Birliği karşısında ekonomik ve askeri yönden güçsüz olan Türkiye'nin³ (Huntington, 1993: 16), çok partili hayata geçiş sürecinde siyasal yapısını demokratikleştirmesi Batının desteğini sağlayabilmesi için gereklidir. (Kirman, 2006: 56).

Haytoğlu'na göre ise, Türkiye'de ki çok partili hayatın gelişiminde dış koşullar önemli bir etken olmakla birlikte, bu etkenler zorlayıcı değildi (Haytoğlu, 1997: 50). Ancak, bu durumun “*Amerika'ya şirin görünmek isteyen CHP'nin bir taktiği olduğu düşüncesini*” taşıyanlar olmuştur (Köseoğlu, 1962: 232). ABD'nin dostluğunun kazanılmasının ulusal bir gelenek şeklinde yerleşmesine çalışıldığı belirtilmektedir (Köseoğlu, 1962: 232).

Özetle söyleyecek olursak, tüm bu nedenlerden dolayı o dönemde Türk siyasi hayatına yön verenler, ülkeyi yenedünya düzenine uydurma çabasına girdiler. Türkiye'de dünyayı etkileyen bu demokratikleşme sürecinden nasibini aldı ve bu dış faktörler nedeniyle demokrasiye geçiş çalışmalarını hızlandırdı (Karpat, 1967:123).

³ Huntington'a göre Türkiye, “*İkinci Demokratlaşma Dalgası*” olarak adlandırılan bu dalgaın içerisinde yer alan ülkelerden biridir.

2.1 TBMM’de Muhalefetin Ortaya Çıkışı: CHP İçindeki Muhalif Gruba Parti Kourdurma Çabaları ve Karşılaşılan Demokrasi Sorunları

İlk defa 19 Mayıs 1945’te Cumhurbaşkanı İnönü’nün verdiği bayram mesajında, sistemin demokratik hale getirilmek istendiğine ilişkin dolaylı bir ifade öne çıkmaktadır (Kirman, 2006: 60). İzmir Milletvekili Celal Bayar, Aydın Milletvekili Adnan Menderes, İçel Milletvekili Refik Koraltan ve Kars Milletvekili Fuat Köprülü “Dörtlü Takrir” adıyla bilinen önergeyi 7 Haziran 1945’te Meclis Başkanlığına teslim ettiler (Eroğul, 1998: 29). Verilen bu önerge ile parti çalışmalarının demokratik esaslara uydurulması istenmekteydi. Bu girişimi, 21 Eylül 1945’te Menderes ve Köprülü CHP’den ihraç edilmesi, 28 Eylül’de Celal Bayar’ın milletvekilliğinden, 3 Aralık tarihinde de CHP’den istifa etmesi olayları izlemiştir (Özbudun, 2007: 20; Erdoğan,1992).

Nihayet 7 Ocak 1946 tarihinde dünya geneline yayılan liberal siyasetin karşılığı olarak Demokrat Parti resmen kurulmuştur (Şahin, 2008:3). Diğer taraftan 10-11 Mayıs 1946 yılında yapılan CHP’nin Olağanüstü Kurultayında “Millî Şef” ifadesi kaldırılmış ayrıca “Değişmez Başkan” ifadesi yerine Genel Başkanın seçimle gelmesi hususu kabul edilmiştir (Ahmad, 2012: 129). Diğer taraftan 5 Haziran 1946 yılında tek dereceli seçim kanununun kabul edilmesi de Erdoğan’ın ifadesiyle “*Demokrat Parti’nin demokrasi ve özgürlük mücadelesi ilk önemli sonucunu verdiği*” (Erdoğan,1992) şeklindedir.

Ancak belirtmek gerekir ki, İnönü’nün öngördüğü çok partili sisteme geçiş biçimine göre, yukarıda da belirtildiği şekilde, Meclis içinden çıkacak kişiler, var olan CHP’nin yanına ikinci bir parti kuracak ve bu şekilde önceki dönemdeki tek parti rejiminin meşruluğu sorgulanmayacaktı. Siyasal faaliyet, mevcut siyasal kadrolar ile sürdürülecek, geçmişte olduğu gibi toplumun dışlanmışlığı sürecekti. Diğer bir ifadeyle, toplumun siyasal yaşama tam manasıyla katılması arzulanıyordu. Burada esasen amaçlanan, gerçek mânâda bir muhalefet partisinin varlığına izin vermek değildi. Bu şekilde oluşturulan bir muhalefet partisi ile demokratik görünüş tamamlanmış olacaktı. Esas amaç ise temel ilkelere birleşen siyasal kadroları ikiye ayırarak CHP karşısında göstermelik ve uzun yıllar iktidara

gelme iddiasında bulunmayacak bir parti kurmaktı. Nitekim Adnan Menderes 17 Temmuz 1946 yılında Meclis'te yapmış olduğu bir konuşmada CHP'nin Demokrat Partiye kabul ettirmeye çalıştığı modeli şu şekilde belirtmektedir (İncioğlu, 2009: 307-308).

“Görülüyor ki arkadaşlar, bizden beklenen demokratik manzarayı tamamlayan bir süs olarak kalmak, geniş veya dar fakat Halk Partisine çizilecek bir faaliyet hududu içinde bulunmak şartı ile Mecliste verilecek sandalyeleri işgal etmekle iktifa etmektir.”

Buradan da açık bir şekilde anlaşılmaktadır ki İnönü'nün oluşturmaya çalıştığı çok partili sistem, gerçekten de yukarıda açıklanan demokrasinin ilkelerine uyumlu, rekabetçi ve çoğulcu bir parti sistemi değil, muhalefet partilerinin sadece görünüşte var olduğu “*hegemonyacı parti*” rejimidir (Sartori, 2005: 205-210).

Tüm bu anlatılardan da anlaşılacağı üzere, çok partili sistemin sadece görünüşte var olduğu ve iktidarın değişmesinin mümkün olmadığı bir rejimin tesis edilmek istenmesinin kanıtları olarak görülmektedir (İncioğlu, 2009: 308).

2.2 DP'nin Kurulması Sonrası Türkiye'nin İlk Çok Partili Siyasî Hayat Tecrübesi

Demokrat parti kurulduktan altı ay sonra yapılan 1946 yılı milletvekilliği genel seçimleri Türkiye'de ki ilk seçimler olmasına rağmen, ortaya çıkan seçim sonuçları, seçimin pek de adil olmayan bir ortamda icra edildiği kanısını uyandırmıştır. Zira bu seçimler, tek dereceli, açık oy, gizli sayıma dayanan bir seçim kanunu ile gidilmiş ve CHP kazanmıştır. Bu durum da yukarıda anlatmış olduğumuz demokrasinin temel ilkeleri ile bağdaşmamaktadır (İncioğlu, 2009: 312). Çünkü bir seçimin demokratik olabilmesi için hiçbir baskı altında olmadan gerçekleştirilmesi gerekmektedir. CHP, 395, DP, 61, bağımsızlar 7 milletvekili kazanabilmiştir (Ahmad, 2012: 123). DP başta olmak üzere tüm muhalefet, seçim sonuçlarına itiraz etmiştir. Çünkü oyların sayımını yapacak olan seçim kurulu üyelerinin tamamının CHP'li belediye encümen üyeleri olduğu için ortaya çıkan seçime hile karıştırıldığı iddiaları (Koçak, 2004: 183), sonraki yıllarda DP muhalefetinin temel istinat noktası olacaktır (Yetkin, 2002: 293).

7-11 Ocak 1947 tarihinde yapılan Demokrat Parti'nin Büyük Kongresinde bir takım kararlar alınmıştır. Alınan bu kararlarda; tam ve gerçek anlamda demokratikleşmenin sağlanabilmesi için, seçimlerin yargı denetimi altında yapılması, anti-demokratik kanunların kaldırılması ve cumhurbaşkanı olan bir kişinin aynı zamanda parti başkanı sıfatı taşımaması gerektiği belirtilmiştir. Kongre kararları 7 ay sonra bir nebze de olsa etkisini göstermiş, Cumhurbaşkanı İnönü'nün kamuoyuna verdiği bir demeçle (12 Temmuz Beyannamesi) partiler arasında tarafsız kalacağını ve DP'nin güvence altında muhalefet yapabileceği belirtmiştir (Uran, 1959: 470; Aydemir, 1969: 459; Koçak, 2013: 141-153; Turan, 2000:295; Kaştan, 2006: 133).

Takip eden süreç içerisinde CHP yönetimi liberal anlayış doğrultusunda parti programını yeniden yapılandırmıştır. Nitekim CHP ilkokullara din dersi konması ve İlahiyat Fakültesi açılması kararı vermiştir. Bu noktada CHP'nin en büyük amacı, DP'nin parti politikasında dine atıfta bulunarak yaptığı söylemlerde kazandığı popülarite karşısında CHP rekabette geç kalmamak için halkın büyük bir bölümünde meşruluk kaynağı olan İslam dini karşısında tutumunu yeniden gözden geçirmek ve halka kendi durumunu ispat etmektir (Sitembölükbaşı, 2001: 94).

Diğer taraftan, 1950 yılına gelindiğinde Demokrat Parti'nin seçim kanunu ile ilgili yaptığı çalışmalar sonuçlarını verdi. Tek dereceli, genel, eşit ve gizli oy, açık tasnif ve adli teminat esaslarının benimsendiği 5545 sayılı Seçim Kanunu ittifaka yakın denilebilecek bir oylamayla kabul edilmiştir. Oylamaya katılan 346 milletvekilinden yalnızca 10 tanesi ret oyu kullanmıştır (Ülman, 1957: 71). 1950 seçimlerinde kullanılan seçim sisteminin demokratik açıdan en kötü yönü İstanbul hariç her ilin bir seçim bölgesi olarak kabul edilmesi ve bir oy fark bile olsa en çok oy alan partinin meclise o bölgenin tüm milletvekillerini göndermesiydi. Bundan dolayıdır ki partilerin seçimlerde aldığı oylar mecliste oluşan sandalye sayılarına orantısız bir şekilde yansımıştır. Nitekim geçerli oyların % 53,6'sını alan DP 408 milletvekilliği elde ederken, buna karşın geçerli oyların %40'ını alan CHP 69 milletvekilliğini kazanabilmiştir (Şahin, 2008:13). Alınan bu ağır yenilginin ardından CHP, muhalefette kaldığı dönem boyunca mevcut seçim sisteminin

temsilde adaleti sağlamak açısından zayıflığını her defasında dile getirmiştir (Güngör, 2010:203). Seçim sisteminin bu olumsuzluğuna rağmen, %89,3 gibi yüksek bir katılımın görüldüğü 1950 seçimleri ilk kez adli denetim ve gözetim ilkesi esası benimsenerek yapıldığı için demokratik açıdan önemlidir (Türk, 1969: 80).

Mevcut seçim sisteminin uygulamada olduğu bir zaman dilimi içinde dengelerin değişmesine binaen siyasal partilerin seçim sistemine karşı olan tutumlarının neye göre ve nasıl olduğu konusunda 1946 ve 1950 seçimleri önemli ipuçları vermektedir. Nitekim 1946 yılından sonra seçim sisteminin nisbi temsil (Bkz. Armağaoğlu, 1953) yönünde değiştirilmesini isteyen Demokrat Parti'nin bu talebi CHP tarafından olumlu karşılanmazken, 1950 seçimlerinden sonra DP kendisini iktidara taşıyan mevcut seçim sistemini savunurken, CHP nisbi temsilin savunuculuğunu yapmıştır (Özbudun, 2007: s.108-109)

1950-1960 yılları arasında liste usulü çoğunluk sistemi uygulanmıştır. Seçim sistemleri arasında en adaletsiz sonuçları üreten bu sistem ile 1954 seçimlerinde %56,6 oranında oy alan DP milletvekillerinin %93,2'sini kazanırken, %34,8 oranında oy alan CHP meclisteki sandalyelerin %5,7'sini kazanmıştır (Türköne, 2012: 378-379). Bu durum demokrasinin ilkelerinden biri olan çoğulculuğun önünü tıkamakta, temsil açısından dar kapsamlı ve etkili bir muhalefetin oluşmasını engellemektedir.

Nisbi temsilin benimsendiği 1961 Anayasasına kadar bu sistem devam etmiş ve DP 1957 seçimlerinde oyların %47,3 alırken, CHP ise %40,6'sını almıştır. 1954 seçimlerinde 505 milletvekilliği kazanan DP, 1957 seçimlerinde 424 milletvekilliği kazanmış, buna karşın CHP 1954 seçimlerinde 31 olan milletvekilliği sayısını yaklaşık 6 kat arttırarak 178 milletvekilliği sayısına ulaşmıştır (Türköne, 2012: 378).

2.3 Demokrat Parti İktidarı ve Karşılaşılan Demokrasi Sorunları

DP, gerek siyasal gerekse ekonomik anlamda liberal bir platformla iktidara gelmiştir. 1950-54 döneminde, bu imajı korumayı genel olarak başarmışsa da, aşağıda bahsedeceğimiz bazı konulardaki tutumu, DP liberalizminin sınırlarını ortaya koymuştur (Tunçay, 1997:179).

DP, iktidara geldiğinde yasal çerçevedeki anti-demokratik öğeleri ayıklamayı vaad etmişti (Tunçay, 1997:179). Ancak, 1946-1950 döneminde Türkiye'de birikmiş bir toplumsal-siyasal muhalefetin varlığı, demokrasiye geçiş sürecini sancıları, muhalif basının çıkışları ile DP tarafından iyi değerlendirilmiş (Yıldız, 1996: 485) olsa da, DP'nin muhalefeti döneminde kullandığı başlıca ideolojik araç olan "demokrasi" sözcüğünün (Eroğlu, 1998: 48) gereği, Demokrat parti iktidarı ele geçirdikten sonra yerine getirilmemiştir. DP'nin gerçekten, bu yönde birtakım çalışmaları olmuş; ama özellikle basına karşı hoşgörülü davranmayı başaramamıştır (Tunçay, 1997:179).

Nitekim DP'nin seçimi kazanmasıyla birlikte 1950'lerin başlarındaki tutumunun değişmiş, giderek anti demokratik bir hal almıştır. Bunun ilk örneği 1953 yılında yapılan düzenlemedir. Nitekim 1953 yasal düzenlemesine göre, "*sıfat ve hizmetlerinden dolayı bakanlara yapılan hakaretin takibi şikâyete bağlıyken, artık savcının, bakanın olurlarını alarak re'sen takibine bırakılması*" kabul edilmiştir. Muhalefetteki basın bunu "*iktidarı kaybetmekten korktuğu için, kendi durumunu kurtarmayı tasarlamak*" olarak görürken, iktidar yanlısı basın ise "*ortalıktaki anarşik manzaraya son vermek*" olarak değerlendirmekteydi.

1954 ve 1956 yıllarında yapılan düzenlemede ise basın hakları kısıtlanmaktaydı. 1954'te yapılan yasal düzenlemeye göre, itibar kırıcı yayın yapılmak suretiyle özel veya aile durumunun rıza alınmadan teşhir edilmesi ve şeref, namus veya haysiyete tecavüz edilmesine karşı hapis ve para cezası öngörülmekte, üstelik yayını yapan gazeteciye karşı da iddiasını ispat hakkı verilmemekteydi. 1956'daki düzenlemeye göre ise "Yayın Yoluyla ve Radyo ile İşlenen Suçlar Kanunu"na yeni maddeler eklenmesi ve Basın Kanunu'nda bazı değişiklikler yapılmasıdır (Yıldız, 1996:492-496).

DP iktidarı dönemindeki baskıcı düzenlemelerin sonuncusu ise 1960 yılında yapılan düzenlemedir. 1960 yılında CHP ve bir kısım basının faaliyetlerini tahkike memur Meclis Tahkikat Encümeni'nin kurulması hakkında karar çıkarıldı. Tahkikatın salahiyeti açısından da her türlü haberin yayımlanması, dolayısıyla Meclis görüşmelerinin de yayımlanması yasaklanmıştır. Hatta CHP'nin yayın organı

olan Ulus gazetesinin, yapılan düzenlemenin aksine hareket ettiği gerekçesiyle, yasanın çıktığı gün matbaasına yapılan baskınla, o günkü sayılarına el konulmuştur. 27 Nisan 1960 Tarihinde çıkarılan 7468 sayılı yasa ile de “*Her türlü yayının yasak edilmesi halinde bu yasağa uymayan gazete ve dergilerin basım ve dağıtımı önlenir. Yayın yasaklarına ısrarlı şekilde uymayan yayınlar kapatılır.*” kararı alınmıştır (Yıldız, 1996:492-496).

DP iktidarı çıkardığı baskıcı yasal düzenlemelerin yanında, baskıcı yöntemleri de sıkı sık kullanmaktaydı. Yukarıda da belirttiğimiz gibi DP iktidarı basına karşı hoşgörülü olamamıştır (Tunçay, 1997:179). Nitekim sol görüşlü yazarların tutuklanması ve çok sayıda gazetecinin basın suçundan mahkûm edilmesi bunlara örnek olarak gösterilebilir. Diğer taraftan, DP iktidarı yanlısı basının ise işlediği suçlar kovuşturulmuyordu (Kabacalı, 1994: 239). 1950-1960 arasında 867 gazetecinin mahkûmiyetiyle sonuçlanan 2300 basın davası açılmıştır (Koloğlu, 1992: 69). 1956-1960 arasındaki dört yılda gazetecilere tam 57 yıllık hapis cezası verilmişti (Toker, 1991: 94). DP’nin bir başka antidemokratik uygulaması ise iktidarın hoşuna gitmeyen demeçler veren öğretim üyelerinin Bakanlık emrine alınmasıdır (Yıldız, 1996:493). Bu dönemde dahi DP iktidarının baskıcı uygulamaları sonucunda demokrasinin bir gereği olan çok partili yaşamın söz konusu olmadığı ve farklılaşma olmadan, sağsız ve solsuz bir demokrasinin yürürlükte olduğu belirtilmektedir (Yıldız, 1996:494). Menderes’in “*Odunu aday göstersem milletvekili seçtiririm*” sözleri ile milletvekillerine... “*Kara cüppeliler*” yakıştırması ile üniversite hocalarına... “*Battal Gazi ordusu*” ve “*Ben orduyu yedek subaylarla bile yönetirim*” (Kongar, 2006: 189) sözleri ile de askerlere olan sert tutumunda her zaman ısrar etmiş olması, yine Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu’nun 22 Mayıs 1960 tarihinde yapılan son Bakanlar Kurulu toplantısında: “*Tek çare vardır, Halk Partisi’ni kapatmak ve bütün mebuslarını tevkif etmektir*” demesi (Yalçın, 2008) toplumdaki kutuplaşmayı arttırmıştır. Dikkat edilecek olursa, bu uygulamaların ve söylemlerin hepsinin demokrasinin ilkelerinden olan farklılaşma, siyasal sistemin içinde bulunması gerek siyasal partiler, özgürlük ve eşitlik ilkelerine aykırı olduğu görülmektedir. Her ne kadar demokratik bir düzen içerisinde darbe

kavramı kabul edilmese de, DP'nin 1950 yılında iktidara geldikten sonra yukarıda açıklanan anti demokratik uygulamaları ve söylemleri, diğer bir ifadeyle çok partili döneme geçildikten sonra iktidar partilerinin muhalefete karşı tahammülsüz davranmalarının askeri darbeye giden yolda en önemli etkenlerinden oldukları söylenebilir (Dursun, 2005: 182-183).

II. Dünya savaşı sonrasında ortaya çıkan soğuk savaş ortamında Türk siyasi hayatında gerçekleştirilen ilk darbe 27 Mayıs 1960 darbesidir (Boztaş, 2012: 68). 1946 ve 1960 yılları arasında bir tarafta 27 yıllık iktidarını kaybeden CHP, diğer tarafta 4 yıllık şiddetli bir muhalefetten sonra iktidar olan DP'nin elde etmiş olduğu yeni rollere uyum göstermekte güçlük çekmektedirler. Diğer taraftan iki parti arasında bir gerginliğin hâkim olduğu bir hava meclis içerisinde de hissedilmektedir (Yanardağ, 2012: 187). Askeri müdahaleden önce sosyal, siyasal ve bürokratik alanda kutuplaşma ve gerilim artmış, terör eylemleri tırmanışa geçmiş ve ekonomik sorunlar ağırlaşmıştır (Demir, Üzümcü, 2002: 168).

CHP'nin sert muhalefetine karşı iktidarı elinde bulunduran DP'nin iddia edilen antidemokratik uygulamaları 1960 darbesi ile sonuçlanmıştır. Bu darbeyi hazırlayan sebepleri Tanör, üniversite öğretim üyelerinin siyasi kuruluşlarda görev almalarının yasaklanması, CHP'nin mal varlığına el konulması ve hazineye aktarılması, muhalefete oy veren seçim bölgelerinin bazılarının ilçe yapılarak bazılarının da il sınırının daraltılarak cezalandırılması,⁴ Partilerin seçim dönemi dışında gösteri ve toplantı düzenlemelerinin yasaklanması, 1950 tarihli Basın Kanununun basın özgürlüğüne yönelik kısıtlamalar getirmesi, kamu görevlilerine yönelik re'sen emekliliğe sevk yetkisinin idareye tanınması ve buna karşı yargı yolunun bulunmaması, ana muhalefet partisi olan CHP'nin etkinliğini tamamen kırmak adına DP tarafından 15 DP'li üyeden oluşan tahkikat encümeni kurularak CHP'nin kanun dışı faaliyetleri araştırılması, Daha sonra bu tahkikat encümenlerinin vazife ve yetkileri hakkında kanun çıkartılarak bu kurumun elinde yasama, yürütme ve

⁴ Örneğin, Kırşehir ili ilçeye indirilmesi, Adıyaman ilçesinin Malatya'dan ayrılarak il yapılması gibi.

yargılama yetkilerini tutan bir kurum haline dönüştürülmesi şeklinde belirtmiştir (Tanör, 2006: 352-355).

1959 yılında Türk Lirasının değerinin düşürülmesi enflasyonun yükselmeye başlaması kamuoyunda tepkilere yol açmış ve CHP tarafından erken seçim talepleri gündeme gelmiştir. CHP, DP'yi baskı rejimi kurmakla suçlarken, DP'de CHP'yi iktidar çıkırtkanlığı yapmakla suçlamıştır (Bulut, 2009: 79). Bu gelişmeler sonunda ülke siyasal ve sosyal açıdan bir krize girmiştir. Ankara ve İstanbul'da çıkan olaylar ülkede kardeş kavgasının yaşandığı izlenimini vermiştir (Akıncı, 2014: 60-61). Diğer taraftan 1950'li yıllarda ordu içinde kurulmuş olan çeşitli cuntalar DP'yi iktidardan indirmek için ciddi hazırlık içinde bulunmaktaydılar. Nitekim 91960 yılında darbe hazırlığı yapan cuntacıları harekete geçirecek bazı olaylar yaşandı (Aydın, Taşkın, 2014: 61). Nihayetinde saydığımız tüm bu sebeplerin de etkisi ile ordu içerisinde bir grup subay 27 Mayıs 1960'da darbe gerçekleştirmiştir (Akıncı, 2014: 61).

3. SONUÇ

Çok partili hayata geçişte İnönü'nün öngördüğü çok partili sisteme geçiş biçimine göre, toplumun siyasal yaşama tam manasıyla katılması arzulanmıyordu. Esas amaç ise temel ilkelerde birleşen siyasî kadroları ikiye ayırarak CHP karşısında göstermelik ve uzun yıllar iktidara gelme iddiasında bulunmayacak bir parti kurmaktı. Bu durum demokrasinin ilkeleri açısından kabul edilebilir nitelikte değildi. 1946 yılında çok partili yaşama geçişte gerekli demokratik unsurların, kurumsal düzenlemelerinin CHP tarafından uygun olarak yapılmaması iktidarın 1950 seçimlerinde CHP'den DP'ye geçmesini engelleyememiştir. Ancak iktidarı ele geçiren DP'nin de demokrasinin gereğini yerine getirdiği söylenemez.

Nitekim, 1950 öncesinde iktidarı ele geçirmeden önce daha liberal ve çoğulcu bir söyleme sahip olan DP, 1950 yılında iktidarı ele geçirdikten sonra "milli irade" kavramına dayanarak azınlık haklarını gözetmeyen, muhalefetin haklarına saygı göstermeyen bir tutum içerisine girmiştir. Seçimi kazanan çoğunluğun halk

sayıldığı, seçimi kaybedenlerin ise halktan sayılmadığı bu anlayış, muhalefeti ortadan kaldırmaya kadar gidebilmiştir.

Çok partili yaşama geçişte görünüşte demokratik anlamda önemli bir adım atılmıştır ve bu açıdan 1946 yılı Türk demokrasi tarihinde dönüm noktasıdır. Tarihsel koşulların belirleyici olduğu bu geçiş ile 1946 yılında muhalefet olan DP, 1950 yılında adaletsiz bir dağılıma sebep olan seçim sistemi aracılığı ile 10 yıl sürecek bir iktidar sürecine girmiştir. DP ve CHP arasındaki uzlaşmazlık, DP'nin iddia edilen anti demokratik uygulamaları ve CHP'nin katı muhalefetine, ekonomik ve toplumsal sorunlarında eklenmesi ile 1960 darbesi gerçekleşmiş ve demokratik hayat kesintiye uğramıştır.

Yapılan askeri darbenin anti demokratik olduğu görüşüne karşın “baskı rejimini” ortadan kaldırdığını ve demokratik bir nitelikte olduğunu söyleyen görüşlerde bulunmaktadır. Demokrat parti her ne kadar temsilde adaleti sağlamasa da seçimle iş başına gelmiş ve merkez-çevre ilişkisi bağlamında düşünüldüğünde çevrenin de siyasette temsiline aracılık etmiştir. Demokratik bir ilke olan çok partili hayatın varlığı ile iktidara gelen DP, iktidarda olduğu süre boyunca demokrasinin diğer ilkelerine tamamen sadık kalmamış ve tam anlamıyla demokratik ve özgürlükçü bir anlayış benimsememiştir. Bu durum askeri darbeye sebep olmuş ve DP iktidarına son vermiştir.

Sonuç olarak çok partili hayata geçişin kendisi demokratik anlamda önemli bir adımdır ve Türk demokrasisi önündeki önemli bir engelin kaldırılmasıdır. Ancak daha sonraki süreçte yaşananların demokrasi açısından geniş bir şekilde tartışılması bu çalışmanın konusu değildir. Nitekim her hükümet döneminde anti demokratik uygulamalar olmaktadır. Çalışmamızın temeli olan ‘çok partili hayata geçiş’ olgusu demokrasinin uygulama alanı olarak kapsayıcılığını arttırmış, demokrasinin ilkelerinden olan etkili siyasal katılıma da aracılık etmiştir.

KAYNAKLAR

AHMAD, F. (2012), *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Çev. Yavuz Alogan, Kaynak Yayınları, 11. Basım, İstanbul.

- AKINCI A. (2014), “Türkiye’nin Darbe Geleneği: 1960 ve 1971 Müdahaleleri”, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, Nisan, 9(1), 55- 72.
- AKKURT, Ü. (2010), *Türkiye’de Bürokrasi ve Demokrasi İlişkisi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde.
- ALİEFENDİOĞLU, Y. (2001), “Hukuk- Hukukun Üstünlüğü- Hukuk Devleti”, *Ankara Barosu Dergisi*, C. 2, s. 29-68.
- ARMAĞAOĞLU, F. (1953), *Seçim Sistemleri*, Güney Matbaası, Ankara.
- AYDEMİR, Ş. S. (1969), *Menderes’in Dramı*, Remzi Kitapevi, İstanbul.
- AYDIN S. - TAŞKIN Y. (2014), 1960’tan Günümüze Türkiye Tarihi, İletişim Yayınları, İstanbul.
- BAŞGİL, F.A. (1961), *Demokrasi Yolunda*, Yağmur Yayınları, İstanbul.
- BOZTAŞ, A. (2012), “Türk Demokrasisine Müdahaleler”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:9, Sayı:19, s.65-73.
- BULUT, S. (2009), “27 Mayıs 1960’tan günümüze Paylaşılmayan Demokrat Parti Mirası”, *SDÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:19, ss.73-90.
- DAHL, R. A. (1996), *Demokrasi ve Eleştirileri* Çev. Levent Köker, Yetkin Yayınları, Ankara.
- DEMİR, N. (2010) “Demokrasinin Temel İlkeleri ve Modern Demokrasi Kuramları” *Ege Akademik Bakış*, Cilt: 10, Sayı: 2, s. 597-611.
- DEMİR, O., ÜZÜMCÜ A. (2002), “Türkiye’de Yaşanan Ara Rejimlerin Sebepleri Üzerine Bir İnceleme”, *Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 1. cilt, s.155-182.
- DURSUN D. (2005), “Türk Demokrasisinde Kurumsallaşma Sorunu ve Krizleri Çözme Yöntemi Olarak Askeri Darbeler”, *Muhafazakâr Düşünce*, Yıl 1, Sayı 3, Kış, s.175-196, ss. 175-196.
- ERDOĞAN, M, (1992) “Türk Demokrasinin Doğum Tarihi:14 Mayıs”, <http://www.liberal.org.tr/sayfa/turk-demokrasininin-dogum-tarihi-14-mayis-mustafa-erdogan,347.php>; (05.10.2018)

- ERDOĞAN, M. (2010), *Anayasal Demokrasi*, Siyasal Kitapevi, Ankara.
- EROĞUL, C. (1998), *Demokrat Parti(Tarihi ve İdeolojisi)*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- GÜNGÖR, S. (2010), “14 Mayıs 1950 Seçimleri ve CHP’de Bunalım”, *SDÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:21, ss.193-208.
- HAYTOĞLU, E. (1997), “Türkiye’de Demokratikleşme Süreci ve 1945’te Çok Partili Siyasi Hayata Geçişin Nedenleri (1908-1945)”, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı:3, ss.46-54.
- HUNTINGTON, S. P. (1993), *Üçüncü Dalga: Yirminci Yüzyıl Sonlarında Demokratlaşma*, çev. Ergun Özbudun, Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, Ankara.
- İNCİOĞLU K. N. (2009) “Türkiye’de Çok Partili Sisteme Geçiş ve Demokrasi Sorunları”, *Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme*, Ed. Ersin Kalaycıoğlu, Ali Yaşar Sarıbay, Dora Yayınları, 4. Baskı, Bursa.
- KABACALI, A. (1994), *Türk Basımında Demokrasi*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yay.
- KAHVECİ, N. (1994), *Demokrasi Ve İslam*, TDV Yayınları, Ankara.
- KARA, N. (1984-1985), “Türkiye’de Çok Partili Sisteme Geçiş Kararının Nedenleri”, *Yapıt, Toplumsal Araştırmalar Dergisi*, S.8, Ankara, ss. 64-75.
- KARATEPE, Ş. (1993), *Darbeler, Anayasalar ve Modernleşme*, İz Yayıncılık. İstanbul.
- KARPAT, K. H. (1967), *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul.
- KAŞTAN, Y. (2006) “Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Partili Dönemden Çok Partili Döneme Geçişte CHP’nin Yönetim Anlayışındaki Gelişmeler (1938-1950)” *AKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:8, Sayı:1, ss.123-140.
- KIŞLALI, A. T. (2003), *Siyasal Sistemler, Siyasal Çatışma ve Uzlaşma*, İmge Kitabevi, Ankara.

- KİRMAN, E. (2006), *Çok Partili Döneme Geçiş Süreci ve Türk Siyasal Kültüründe Muhalefet Olgusunun Gelişimi(1946-1950)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta.
- KOÇAK, C. (2013), *Türkiye’de Milli Şef Dönemi, Cilt:2, 6. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.*
- KOÇAK, C. (2004), *Yakınçağ Türkiye Tarihi*, Milliyet Yayınları, İstanbul.
- KOLOĞLU, O. (1992), *Osmanlıdan Günümüze Türkiye’de Basın, İletişim Yay., İstanbul.*
- KONGAR, E. (2006), *Tarihimizle Yüzleşmek, 5.Basım, İstanbul, Mart 2006.*
- KÖSEOĞLU, T. (1962), *Demokraside Davalarımız, İstanbul.*
- ÖRMECİ, O. (2011), “Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş ve Karşılaşılan Sorunlar”, *TUIÇ Akademi.*
- ÖZBUDUN, E. (2007), *Çağdaş Türk Politikası*, Doğan Kitap Yayınları, İstanbul.
- ÖZER, İ. (1996), *Siyasal Kültür, “Demokrasi ve Demokratik Değerler”, Hacettepe Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt: 14, Sayı: 1, Temmuz.*
- SARTORİ, G. (1996), *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş, Çev. T. Karamustafaoğlu, M. Turhan, Türk Demokrasi Vakfı, Ankara.*
- SARTORİ G. (2005), *Parties and Party Systems: A Framework for Analysis, USA, ECPR Press.*
- SİTEMBÖLÜKBAŞI, Ş. (2001), *Parti Seçmenlerinin Siyasal Yönelimlerine Etki Eden Sosyoekonomik Faktörler, Nobel Yayın Dağıtım, İstanbul.*
- TANİLLİ, S. (1981), *Devlet ve Demokrasi, Say Kitap, 2. Baskı, İstanbul.*
- TANÖR, B. (2006), *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri, YKY, 14. Baskı, İstanbul.*
- TOKER M. (1991), *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları, Demokrasiden Darbeye (1957-1960), Bilgi Yay., Ankara.*

- TUNÇAY, M., Vd. (1997), *Türkiye Tarihi, Çağdaş Türkiye, 1908-1980*, Cem Yayınevi.
- TURAN, Ş. (2000), *İsmet İnönü*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- TÜRK, H. S. (1969), “Türk Seçim Sisteminde Oy Hakkı”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt:26, Sayı:1-2, ss.79-119.
- TÜRKÖNE, M. (2012), *Siyaset*, Etkileşim Yayınları, İstanbul.
- URAN, H. (1959), *Hatıralarım*, Ayyıldız Matbaası, Ankara.
- UYGUN, Oktay,(2003) *Demokrasinin Tarihsel Felsefi ve Ahlaki Boyutları*, İnkılâp Yayınevi, İstanbul.
- ÜLMAN, A. H. (1957), “21 Şubat 1950 Tarih ve 5545 Sayılı Milletvekilleri Seçimi Kanunu'nun Geçirdiği Hazırlık Safhaları”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 1, ss. 59-73.
- YANARDAĞ, M. F. (2012), “Demokrasinin Kesintiye Uğradığı Dönemlerde: 1960-180 arası Türk Romanında Siyasi Yansımalar veya Edebiyat-Siyaset İlişkisi”, *İkinci Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sempozyumu*, 1-2 Ekim, s.186-198.
- YALÇIN, S. (2008), *Hürriyet*.
- YETKİN, Ç. (2002), *Karşı Devrim: 1945-1950*, Otopsi Yayınevi, 1. Basım.
- YILDIZ N. (1996), “Demokrat Parti İktidarı (1950.1960) ve Basın” *AÜSBFD*, Cilt:51, Sayı: 1, ss.481-505.

Üst Düzey Yöneticilerin İnsan Kaynaklarına Yönelik Stratejiklik Algıları: İzmir İlinde Bir Araştırma

Halil Ahmet URAN¹, Nezih Metin ÖZMUTAF²

Özet

İnsan kaynakları yönetiminde stratejiklik, değişen yönetim ve üretim modelleri açısından işletmelerin, yönetim anlayışlarında farklılaşmaya ve insan kaynakları (İK)'na olan bakış açılarında stratejik bir boyuta yönelmeleri noktasında araştırılması gereken önemli bir unsurdur. Bu çerçevede çalışmanın amacı, yöneticilerin insan kaynaklarına yönelik stratejiklik algılarının belirlenmesidir. Bu kapsamda hazırlanan anket formu Haziran 2018 – Ağustos 2018 tarihleri arasında İzmir ilinde yer alan büyük ölçekli 45 firma kapsamında 123 yöneticiye yüz yüze görüşme yöntemi kullanılarak uygulanmıştır. Araştırma sonucunda insan kaynaklarına bakış açısı olarak yöneticilerin "başarı, strateji, üst düzey temsil, paydaş ilişkileri - imaj" faktörleri kapsamında stratejiklik algısının ileri düzeyde pozitif olduğu belirlenmiştir. Diğer taraftan başarı, strateji, üst düzey temsil, paydaş ilişkileri-imaj faktörleri arasında pozitif yönde orta ve ortaya yakın düzeyde doğrusal bir ilişki ortaya konulmuştur. Araştırmaya katılan yöneticiler "Türk işletmelerinde insan kaynakları departmanını stratejik olarak önemseme düzeyini" ve "Türk işletmelerinde insan kaynakları faaliyetlerini stratejik olarak önemseme düzeyini" orta ve yetersiz olarak görmekteyiz.

Anahtar Kelimeler- İnsan Kaynakları, Stratejiklik Algısı, Yöneticiler

JEL Sınıflama Kodları: M12, M19

Strategic Perceptions for Human Resources of Senior Executives: A Research in Izmir

Abstract

The strategy in human resources management is an important factor that must be explored in terms of differentiating management concepts and changing to a strategic dimension in terms of human resources in terms of changing management and production models. In this context the aim of the study is to determine the managers' perception of the strategy for human resources. The questionnaire form prepared in this context was applied to 123 managers in face to face interview method within 45 large scale firms located in İzmir between June 2018 and August 2018. As a result of study, it has been determined that managers' strategy perception is highly positive within the scope of "success, strategy, high level representation, stakeholder relations - image" factors in terms of human resources. On the other hand, there is a moderate and middle near linear relationship between success, strategy, top-level representation, stakeholder-image factors in the positive direction. Managers who participated in the research view that "the level of strategic importance of human resources department in Turkish enterprises" and "the level of strategic importance of human resources activities in Turkish enterprises" is middle and insufficient.

Keywords- Human Resources, Strategy Perception, Managers.

JEL Classification Codes: M12, M19

¹ İzmir Katip Celebi University, Turkey, ahmeturan2008@gmail.com

² İzmir Katip Celebi University, Turkey, nezih.metin.ozmutaf@ikc.edu.tr

1. GİRİŞ

Günümüz organizasyonları ve sahip oldukları insan kaynağı, uzak ve yakın dış çevrede yaşanmakta olan değişim ve dönüşümlerden hızlı bir şekilde etkilenmekte ve iş verimliliğinin artırılması noktasından gitgide stratejik hale gelmektedir. Ancak stratejik yönelimi önemsemeyen kimi organizasyonlar İK'nın başarısını organizasyonel başarı için temel bir stratejik boyut olarak ön görmeyebilmektedirler. Diğer taraftan hızlı bir şekilde değişen ve evrilerek çevresel koşullara çabuk adaptasyon sağlama çabası içindeki organizasyonlar stratejik rekabette sahip oldukları insan kaynağını merkeze alarak geleceğe güvenle büyüyerek taşınabilmektedirler. Bu organizasyonlar dış çevredeki tehditleri, sahip oldukları insan kaynağının güçlü yanlarını kullanarak bertaraf edebilmektedirler. Ayrıca sahip oldukları insan kaynağının güçlü yanlarını kullanarak ve zayıf yanlarını da güçlendirerek fırsatları yakalayabilmektedirler. Gerekliğinde dış çevreden yeterli yetkinliğe sahip insan kaynağını organizasyona transfer edebilmektedirler. Bu perspektifte bu tür organizasyonlar dış çevre ile sürekli etkileşim içinde stratejik bir çerçevede geleceğe taşınabilmektedirler. Bu kapsamda yapılan bu çalışmanın amacı yöneticilerin İK'ya yönelik stratejilik algılarının belirlenmesidir. Hazırlanan anket formu, Haziran 2018 – Ağustos 2018 tarihleri arasında İzmir ilinde yer alan “imalat ve bilişim” ile “hizmet” sektörlerinde faaliyet gösteren 45 işletme kapsamında 123 yöneticiye yüz yüze anket yöntemi ile uygulanmıştır.

2. LİTERATÜR ÖZETİ

21.Yüzyılda İK yönetimine yüklenen kariyer yönlendirme, iş ortağı, değişim ajanı, örgüt mimarı gibi farklı rollerin yanında stratejik bir yönün de olduğu bir çok üst düzey yönetici tarafından kabul görmüş ve iş verimliliği odağında bu misyon uygulanmaya başlanmıştır. Fakat İK yönetiminin çağdaş örgütlerde stratejik rolünün önemini kanıtlanması için halen yetersiz kalan bazı teknik ve karar odaklı eksiklikler mevcuttur. Çünkü İK yönetimi alanlarını kapsayan İK planlaması, iş analizi, işe alım ve seçim, eğitim, performans yönetimi gibi alt modüllerde birçok İK ölçümleri mevcut olmasına rağmen, tüm Dünyada İK yönetimi yöneticileri ve uzmanları veriyi

doğru Şekilde toplamak ve göstergeleri hesaplamak aÇısından değerlendirme araÇlarını seÇme konusunda hala yeterli seviyede değerdir (Vokic, 2011: 4).

İK yönetimi genel olarak, iş analizi, eğitim ve gelişim, iş sağlığı ve güvenliği, işe alım, seÇim, iş değerlendirme, performans değerlendirme ve İK planlaması gibi uygulamaları kapsamaktadır. Bu yapısı ile birlikte İK yönetimi uygulamaları örgütsel stratejinin temel bir bileşeni olarak ortaya Çıkmaktadır (Elasfer ve Karami, 2008: 1).

Ulrich (1998)'in ŐalıŐmasına dayandırılan Wright, McMahan, Snell ve Gerhart (2001)'a göre İK biriminin; stratejik ortaklık, personeli adapte etme, organizasyon becerilerini ve yeteneklerini geliştirme, İK hizmetleri ve deđerŐim danıŐmanlıđı sunma gibi beş rolü olduğunu belirtmişlerdir. Bu faaliyetlerin ilk Ő, İK politikalarını ve uygulamalarını geliştirmek, iş stratejisini ve örgütsel hedefleri desteklemek aÇısından İK biriminin stratejikliğini yansıtılmaktadır (Jiang, 2013: 10). Bu aÇıdan birÇok örgüt yöneticisi, İK birimini organizasyonda stratejik bir ortak olarak konumlandırmanın yollarını aramaktadır. Fakat İK biriminin bu beş rolün neye göre görev kapsamına girdiği konusunda literatürde halen bir netlik bulunmadığı belirtilebilir.

Pieterse ve Rothmann (2009)'nın ŐalıŐmasında; İK birimlerinin, özellikle ticari perspektifte yöneticiler tarafından stratejik ortak olarak görülmeleri, İK uygulayıcılarının, yetkinliklerini ve davranışlarını deđerŐtirebileceklerini ima edilmiş ve araştırmanın amaÇları doğrultusunda stratejik ortaklığın, İK uygulayıcılarının performansının önemli bir bileşeni olduğu kabul edilmektedir (Pieterse ve Rothmann, 2009: 372).

İK'nın stratejik rolünü kabul eden daha ŐađdaŐ rgtler İK'nın iŐlerliđini, yöneticilere devreder. Bu ŐađdaŐ rgtlerde, İK uygulamalarını doğrudan yöneticiler üstlenebildiği gibi, kısmi olarak da birÇok İK uygulamasının uygulanması sorumluluğunu üstlenirler. Örneğin, Kulik ve Bainbridge (2006)'n ŐalıŐmasına göre, 636 Avustralya kuruluŐunun yaptığı bir ankette, yöneticilerin işe alım ve seÇim, kariyer planlama ve geliştirme, eğitim ve koŐluk, terfi ve sonlandırma kararları,

performans yönetimi gibi İK sorumluluklarında yaygın olarak yer aldığını tespit etmiştir. Benzer şekilde, Hales (2005)'in çalışmasına göre, Londra'daki 135 kuruluşun bir anketinde, organizasyonların çoğunun, zamanlama çalışması, personel değerlendirmeleri yapma, eğitim programlarını kolaylaştırma, personelin tanıtımını yapma ve personelin iş hedefleri hakkında bilgilendirilmesi gibi İK sorumluluklarını yöneticilerin üstlendiği tespit edilmiştir (Jiang, 2013: 11).

Ilias Vlachos (2008)'ın Yunanistan'daki gıda yöneticilerinden veri toplayarak İK uygulamalarına ve kurumun performansı ile olan ilişkilerine dair algılarını ölçmek için yaptığı çalışmada, iş güvenliği uygulamaları dışında, işe alma ve yerleştirme, takım çalışması ve karar verme, personel tazminat politikası, kurumsal bilgi paylaşımı, eğitim planlama ve geliştirme gibi İK uygulamalarının kurum performansını artırıcı ve stratejik öneme sahip olduğu görülmüştür (Anitharajathi ve Divya, 2016: 55).

Örgütlerin, İK yönetimine ve çeşitli alt modüllerine olan ihtiyaçları farklıdır. İK yönetimi uygulamalarının kullanımı, stratejik düşünmeyi ve planlamayı gerçekten önemli kılan durumlar ile güçlü ve olumlu geri bildirim etkileri olan güçlü ve pozitif bir stratejik planlama moderatörü arasında bir yerde bulunmaktadır (Elasfer ve Karami, 2008: 2). Bundan dolayı örgütlerin ihtiyaçları, ekonomik konjektör ve buldukları sektörel pozisyon, onların İK yönetimi uygulamalarına olan stratejik bakış açılarını da etkilemektedir. İK'nın örgütler üzerindeki etkililik konusunda literatür dört noktada belirsiz kalmaktadır: Yöneticiler;

- a) İK'nın önemini farkında olmalıdır.
- b) İK'yı stratejik düşüncelerine dâhil etmelidir.
- c) İK'yı stratejik düşüncelerine her zaman dâhil etmezler.
- d) İK'yı örgütsel performans için yararlı sonuçlar doğursa da kurum stratejilerine dâhil etmezler (Elasfer ve Karami, 2008:3).

Shiri (2012)'nin bir çalışmasında, İK bilgi sistemlerinin, daha etkili ve daha hızlı sonuçlar ürettiğini, genel İK işlevlerinde iyileştirmeler sağladığını ve İK uygulamalarının örgütsel strateji ile uyumlaştırılmasına, iyileştirme alanlarının

belirlenmesine ve mevcut uygulamaların önüne geçilmesine yardımcı olduğunu bulmuştur (Mamun ve Islam, 2016: 30).

Bu bağlamda pazarda rekabet üstünlüğü sağlayacak stratejiler arasında innovasyon stratejisi, çalışanların uzmanlığı ve yaratıcılıkları çerçevesinde farklı işleri başarmasını, yüksek kalite stratejisi, çalışanların yeteneklerini eğitim ile geliştirerek işleri akıllıca gerçekleştirmesini ve düşük maliyet stratejisi ise rekabetçi bir çalışma ortamında çalışanların işleri daha sıkı yerine getirmesini içerebilecektir (Cascio, 1992: 585). Bu çerçevede etkili bir yapının geliştirilmesi, amaçların ve politikaların belirlenmesi ile İK stratejilerinin birbirlerini döngüsel bir şekilde pozitif yönde etkiler (Hall ve Goodale, 1986: 305-306). Bunu destekleyici şekilde İK için yeni yönelimler, İK'nın işletmeye total katkısı, yenilikçi ve yaratıcı davranış beklentileri, belirsizliği ve değişimi tolere edebilme, kararlarda sorumluluk üstlenme, total bir müşteri değeri anlayışı, çapraz-fonksiyonel bütünleşme, kapsamlı etkililik, işgücünün kritik bir yatırım olarak görülmesi, yönetim ve çalışanların partnerliği, değerlendirme ve ödüllendirmeyi stratejik çerçevede ele alma gibi kabulleri içerebilmektedir (Miller ve Dess, 1996: 469).

3. ARAŞTIRMA

3.1. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın temel amacı, yöneticilerin İK'ya yönelik stratejiklik algılarının belirlenmesidir. Bu çerçevede ayrıca İK'ya yönelik stratejiklik algısının uygulamada hali hazırda hangi düzeyde olduğu da yönetici algıları ile belirlenmiştir.

3.2. Veri Toplama Araçları

Araştırma için hazırlanan anket formu üç temel bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, araştırmanın bağımsız değişkenleri olan yaş, cinsiyet, eğitim durumu, çalışma alanı ve deneyim süresi yer almaktadır. İkinci bölümde “Türk işletmelerinde İK departmanını stratejik olarak önemseme düzeyi”, Türk işletmelerinde İK faaliyetlerini stratejik olarak önemseme düzeyi” ve “Temel departmanlar kapsamında stratejiklik önem açısından sıralama” çerçevesinde sorular yer almaktadır. Üçüncü bölümünde ise İK'ya bakış açısı olarak stratejiklik algısını

pozitif yönde etkileyebileceği varsayılan 15 önerme yer almıştır. Önermeler özgün olarak oluşturulmakla birlikte yukarıda literatür kapsamında açıklanan bazı çalışmalar da incelenmiştir. Bu bağlamda İK süreçleri ve faaliyetlerinin stratejik boyutlarda algılanması (Örn: Vlachos, (2008) İK uygulamalarının kurum performansını artırıcı ve stratejik öneme sahip olduğunu belirtmiş, Pieterse ve Rothmann (2009)'da, stratejik ortaklığın, İK uygulayıcılarının performansının önemli bir bileşeni olduğunu belirtmişlerdir.) istatistiksel değerlendirmeler için 5'li Likert ölçeği kapsamında kesinlikle katılmıyorum için 1, katılmıyorum için 2, orta düzeyde katılıyorum için 3, katılıyorum için 4, kesinlikle katılıyorum için 5 ağırlık değeri verilmiştir. 15 önerme faktör analizi sonucu 4 faktör altında toplanmıştır.

3.3. Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmaya yönelik olarak hazırlanan anket formu İzmir ilinde yer alan “imalat ve bilişim” ile “hizmet” sektörlerinde faaliyet gösteren 45 işletme kapsamında 123 yöneticiye yüz yüze anket yöntemi ile Haziran - Ağustos 2018 tarihleri arasında uygulanmıştır. Anketlerin tamamı analizlere dâhil edilmiştir. Araştırmada istatistiksel analizler kapsamında SPSS yazılımı kullanılmıştır. Araştırma kapsamında faktör analizi, tek örnek t testi ve korelasyon analizi gerçekleştirilmiştir.

3.4. Araştırmanın Hipotezleri

H₁:Yöneticiler tarafından İK kapsamında stratejilik çerçevesinde.....faktörü önemli olarak algılanmaktadır.

H₂: Faktörler arasında pozitif yönde doğrusal birlikte değişim bulunmaktadır.

4. BULGULAR

4.1. Sosyo-Demografik ve Stratejilik Algısına Yönelik Bulgular

Araştırmaya katılan yöneticilerin (n=123) yaş ortalaması ve standart sapması 41,1±10,91'dir. Yöneticilerin %7,3'ü kadın (n=9) ve %92,7'si erkek (n=114) olarak belirlenmiştir. Eğitim düzeyi lise %24,4 (n=30), lisans %56,1 (n=69) ve lisansüstü %19,5 (n=24) şeklindedir. Hizmet sektöründe yer alan yöneticiler %57,7 (n=71) ve

imalat-bilişim sektöründe yer alan yöneticiler %42,3'lük (n=52) dilimde yer almaktadır. Yöneticilerin deneyim süresi (max-min=2-38) 19,3±8,85 yıldır.

Yöneticilerin algılarına göre Türk işletmelerinde İK departmanının stratejik olarak algılanma düzeyi %26'lık oranda çok yeterli – yeterli, %47,2'lik oranda orta, %26,8 oranında yetersiz-çok yetersizdir. Ayrıca yöneticilerin algılarına göre Türk işletmelerin İK faaliyetlerini stratejik olarak önemseme düzeyi %25,2 oranında çok yeterli-yeterli,%48 oranında orta ve %26,8 oranında yetersiz-çok yetersizdir (Tablo 1).

Tablo 1. İK ve Stratejilik

Türk İşletmelerinde İK Departmanını Stratejik Olarak Önemseme Düzeyi				Türk İşletmelerinde İK Faaliyetlerini Stratejik Olarak Önemseme Düzeyi		
Düzey	N	%	Birikimli %	N	%	Birikimli %
Çok yeterli	5	4,1	4,1	7	5,7	5,7
Yeterli	27	22,0	26,0	24	19,5	25,2
Orta	58	47,2	73,2	59	48,0	73,2
Yetersiz	23	18,7	91,9	18	14,6	87,8
Çok yetersiz	10	8,1	100,0	15	12,2	100,0
Toplam	123	100,0		123	100,0	

Yöneticilerin görüşlerine göre temel departmanlar kapsamında stratejilik algıları ise yüksekten düşüğe doğru üretim, kalite, İK, muhasebe, Ar-Ge ve pazarlama departmanları olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda İK departmanı stratejilik algısı olarak ortalarda yer almaktadır (Tablo 2).

Tablo 2. Departmanlar ve Stratejiklik

Depart.		İK	Muh.	Üret.	Paz.	Kalt.	Arge	Top.
Yanıt.	N	21	16	36	5	36	9	123
	%	17,1	13,0	29,3	4,1	29,3	7,3	100,0

4.2. Ölçüm Aracının Güvenirlik ve Geçerliği

Anketin son bölümünde yer alan 15 önerme 4 faktör altında toplanmıştır. Faktör analizi temel bileşenler analizi çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Kaiser-Meyer-Olkin değeri 0,813'tür. Bartlett Küresellik Testi sonucu olumludur (Ki-Kare=798,312, Sd= 105, p=0.000). Anti imaj korelasyon matrisinin köşegen değerleri 0,825-0,733 değerleri arasında değişmektedir. Bu üç sonuç 15 önermelik yapının faktör analizine uygun olduğunu ortaya koymaktadır. Faktör analizi sonucu oluşan 4 faktör toplam varyansı %77,89 oranında açıklamaktadır. Toplam varyansın, %30,724'ünü birinci, %19,641'ini ikinci, %16,4'ünü üçüncü ve %11,125'ini dördüncü faktör açıklamaktadır. Oluşan 4 faktörlük yeni yapının genel Cronbach Alfa değeri 0.88'dir. Bu sonuca göre ankette yer alan önermelerin işaret ettiği faktörlerin konuyu çok yüksek derecede açıkladığını ortaya koymaktadır. Genel, faktör ve madde bazında Cronbach Alfa değerleri de tutarlılık göstermektedir (Tablo 3). 15 önerme için genel soru ortalaması (item-means) 4,125 ve ortalama varyans 0.569'dur. Faktörler içerdikleri önermeler göz önüne alınarak isimlendirme yapılmıştır: Bu çerçevede faktörler ve isimleri f1: Başarı boyutu, f2: Stratejik boyut, f3: Üst düzey temsil ve f4: Paydaş ilişkileri ve imaj şeklindedir (Tablo 3).

Tablo 3. Faktörler

İK'ya bakış açısı olarak... Stratejikklik algısını pozitif yönde etkilemektedir	İsim	Faktör				Cronbach Alfa	
		f1	f2	f3	f4	Genel= 0,88	
Başarı için yetkinliği merkeze almayı benimseme	Başarı Boyutu	,925	,051	,124	-,154	,809	,867
Başarı için takım çalışmalarını yaygınlaştırma		,853	,209	,053	,098	,816	
Başarı için İK faaliyetlerini üst düzeyde önemseme		,808	-,043	,202	,383	,831	
Başarı için insanı geliştirmeyi merkeze alma		,742	,091	-,386	-,205	,853	
Başarı için İK faaliyetlerine üst düzeyde kaynak sağlama		,654	,373	,074	,224	,859	
İK yöneticisini kurum kültürü yaratılmasında üst düzey yetkilendirme	Stratejik Boyut	,033	,858	,391	-,058	,791	,851
İK faaliyetlerini üst düzeyde teknolojik olarak destekleme		,030	,775	-,203	,326	,835	
İK yöneticisine kurum felsefesinin (misyon, vizyon, değer ve ilkeler) belirlenmesinde üst düzey yetkilendirme		,063	,774	,456	-,083	,821	
İK faaliyetlerini güçlü ve zayıf yönlerin belirlenmesinde üst düzeyde önemseme		,227	,750	,020	,347	,813	
İK faaliyetlerini fırsat ve tehditlerin belirlenmesinde üst düzeyde önemseme		,200	,607	-,030	,317	,848	
İK yöneticisinin üst düzey kararlara katılımı	Üst Düzey Temsil	-,058	,139	,886	,083	,595	,742
İK yöneticisinin üst düzeyde temsili		,145	,498	,643	,386	,639	
İK yöneticisinin üst düzey ücret alması		,512	-,137	,634	,317	,734	
İK faaliyetlerini işletme imajı açısından üst düzeyde algılama	Paydaş İlişkileri ve İmaj	-,099	,247	,138	,857	-	,707
İK faaliyetlerini paydaş ilişkilerinde üst düzeyde öne çıkarma		,296	,325	,306	,682	-	

4.3. Faktörlere Yönelik Bulgular

Dört faktör kapsamında da H_1 hipotezi (Yöneticiler tarafından İK kapsamında stratejiklik çerçevesinde ...faktörü önemli olarak algılanmaktadır.) kabul edilmiştir. Diğer bir deyişle yöneticiler İK kapsamında stratejiklik çerçevesinde oluşan dört faktörü de ileri düzeyde önemli bulmaktadırlar (Tablo 4).

Tablo 4. Faktörler ve Tek Örnek t Testi

Faktör	N	Ort. \pm SS	Tek Örnek t testi ($H_0 = 3 \leq \mu$)	
			t	P
f1 (Başarı Boyutu)	123	4,3 \pm ,52	17,280	,000
f2 (Stratejik Boyut)	123	4,0 \pm ,68	10,371	,000
f3 (Üst Düzey Temsil)	123	3,9 \pm ,67	8,924	,000
f4 (Paydaş İlişkileri ve İmaj)	123	3,9 \pm ,66	9,548	,000

H_2 hipotezi (Faktörler arasında pozitif yönde doğrusal birlikte değişim bulunmaktadır.) tüm ilişkisellikler kapsamında kabul edilmiştir. Ayrıca f1-f3, f2-f3, f2-f4 ve f3-f4 arasında orta düzeyde, f1-f2 ve f1-f4 arasında düşük (ortaya yakın) düzeyde ilişkisellik belirlenmiştir (Tablo 5).

Tablo 5. Korelasyon

Faktör		f1 (Başarı Boyutu)	f2	f3
f2 (Stratejik Boyut)	r	,336*		
	p	,026		
f3 (Üst Düzey Temsil)	r	,455**	,458**	
	p	,002	,002	
f4 (Paydaş İlişkileri ve İmaj)	r	,344*	,522**	,613**
	p	,022	,000	,000
*. 0.05 ve ** 0.01 önemlilik düzeyi				

5. SONUÇ

Son yıllarda işletmelerin dış çevre koşullarına uyum ve pazarda rekabet gücü sağlayabilmesi açısından İK'nın stratejik bağlamda tüm süreçlerde yaratıcı, etkin, etkili, verimli ve üretken bir şekilde yöneltmesinin önemi gittikçe artmaktadır. Diğer bir deyişle stratejik süreçleri belirleyen, uygulayan, denetleyen ve revize eden İK'dan başka bir varlık değildir. Ancak uygulamaya yansıtma bağlamında bu görüşün tam da farkındalığının bulunmadığı bu çalışma ile ortaya konulmuştur. Bu çerçevede araştırma sonucuna göre yöneticiler Türkiye bağlamında işletmelerde İK'yı ve onun ile ilgili faaliyetlerin stratejik olarak algısının yeterli olmadığını belirtmişlerdir. Ayrıca kalite ve üretim departmanlarının stratejilik olarak birinci sırada algılanmaları, açık sistem özelliğinin adeta aksine ve müşteri odaklılıkla tersine bir şekilde pazarlama departmanının sonuncu sırada yer alması da oldukça manidardır. Burada İK departmanı ise ikinci sırada yer almıştır. Bu da İK faaliyetlerinin stratejik olarak algıda ilk sırada olmadığını gösteren bir durumdur.

Diğer taraftan yöneticiler İK'nın stratejiklik kapsamında başarı, stratejiklik, üst düzey temsil, paydaş ilişkileri ve imaj açısından ileri düzeyde önemli oldukları algısına da sahiptirler. Bu çerçevedeki bulgular İK ve onun faaliyetlerinin operasyonel (fonksiyonel) değil, üst düzey stratejiklik bağlamında görülmesi gerekliliğini vurgulayıcıdır. Ayrıca bulgulara göre sözü edilen faktörler birlikte değerlendirildiğinde de birbirlerini pozitif yönde etkileycilerdir. Diğer bir deyişle faktörlerin kapsamındaki görüşler beraberce stratejik süreçlere yöneltilmelidirler.

Sonuç olarak işletmeler hangi olanaklara (teknoloji, bilgi, finans, yönetim, yerleşim, dağıtım, araç vb.) sahip olurlarsa olsunlar amaçları gerçekleştirmede merkezde yer alan temel unsurun insan olduğu gerçeği ortadadır. İnsanın bilgisi, becerisi, deneyimi, yeteneği ve yaratıcılığı ile diğer süreçlerin rasyonel zemine oturması ve başarının sağlanabileceği açıktır. O halde bu araştırma bulgularının da göstermiş olduğu çerçevede İK'nın ve onun faaliyetlerinin önem düzeyine göre stratejik süreçlerde merkeze alınması yönünde çalışmaların gerçekleştirilmesi stratejik süreçlerin başarısı açısından büyük önem arz etmektedir.

KAYNAKLAR:

ANITHARAJATHI V.M., DIVYA K. (2016), "Human Resource: Employee's Perception Towards HR Policies in Information Technology (IT) Companies", *International Journal for Innovative Research in Science & Technology*, 2(11), 54-56.

CASCIO, W. F. (1992), "Managing Human Resources", McGraw-Hill, Inc., *The Business School University of Colorado Denver*, 8th Edition, USA.

ELASFER, E.H., KARAMİ, A. (2008), "The Effectiveness of Selected Human Resources Management Practices on Organisational Performance & Objectives (A Case Study of the Libyan Iron & Steel Company)", https://www.pucsp.br/ictim/ingles/downloads/pdf_proceedings_2008/63.pdf, doi=10.1.1.576.8048, 705-721.

HALL, DOUGLAS T. & GOODALE, JAMES G. (1986), "Human Resources Management", *Foresman & Company*, USA.

JIANH, K. (2013), "Bridging The Gap Between Reality & Perception: Managers' Role in Shaping Employee Perceptions of High Performance Work Systems", *Graduate Program in Industrial Relations & Human Resources*, The State University of New Jersey.

MAMUN A., ISLAM S. (2016), "Perception of Management on Outcomes of Human Resource Information System (HRIS)", *International Journal of Business & Social Research*, 6(2), 29-37.

MILLER, A. & DESS, G. (1996), "Strategic Management", *The McGraw-Hill Companies*, USA.

PIETERSE, H., ROTHMANN, S. (2009), Perceptions of the Role & Contribution of Human Resource Practitioners in a Global Petrochemical Company, *Sajems NS*, 12(3), 370-384.

VOKIC, P.N. (2011), "The Relationship between the Level & Modality of HRM Metrics, Quality of HRM Practice & Organizational Performance", *Working Paper Series*, 11-09.

Bürokratin Tam Karşısı -Araştırmacı Akademisyene Benzer- Bir Kişilik Olarak Girişimciye Farklı Bir Bakış

Rafet Evyapan¹

Özet

Sosyalist sistem çökmesine rağmen kapitalist sistemin çökmemesi, sistemin motorunun girişimciler olması dolayısıyladır.

Sosyalizmin odağını oluşturan bürokratin yaratıcılık ve yenilik yerine günübirlikçi, statükocu, statik, sıradan ve klasik bir kişilik olmasına karşılık, kapitalizmin motorunu oluşturan girişimci ise yaratıcılık ve yenilik peşinde koşan bunun için dışa dönük, dinamik, marjinal, orijinal ve kardinal bir kişiliğe sahiptir.

Girişimci, yenilikleri bir risk karşılığında piyasaya sunarak kar amaçlı bir kapitalist olarak tanımlanıyorsa da bunun daha atak bir tüccar olarak tanımlanmasından farkı bulunmamaktadır. Bu tanım girişimcinin dar anlamda ele alınması olup, bilinen anlamdaki girişimciye alt yapıyı hazırlayan araştırmacılar vekâşiflerdir. Bu kişiler sadece ekonomik ve ticari alanda değil, Rusya Federasyonu ile Türkiye ilişkilerinin düzelmesinin mimarı olan Cavit Çağlar, son zamanlarda Kudüs'ü başkent olarak tanıyan Trump, sosyo politik alanda ve Einstein'den sonra Stephan Hawking gibi akademik alanda da ortaya çıkan kişilerdir.

Anahtar Kelimeler— Kapitalizm, girişimci, yenilik, risk, bürokrat

JEL Sınıflama Kodları: L26, M10

A Different View of the Entrepreneur as a Personality that is Exactly Opposite to the Bureaucrat and Similar to the Academic

Abstract

Although the socialist system has collapsed, the reason for not collapsing of the capitalist system is that the motor of this system is the entrepreneurs.

While the bureaucrat, who forms the focus of the socialism, has a day-to-day, statutory, static, ordinary and classical personality rather than creativity and innovation; the entrepreneur who formed the engine of the capitalism has a personality pursue creativity and innovation, extrovert, dynamic, marginal, original and cardinal personality.

Although the entrepreneur is defined as a profit-oriented capitalist by presenting innovations in many subjects to the market at a risk, this definition is no different from the definition of a more aggressive trader. This definition is a narrow sense of entrepreneur, and it is the researchers and explorers who prepare the entrepreneurial subdivision in the known sense. These people are like Cavit Çağlar who not only in the field of economic and trade, but also making architectural improvement of relations between Turkey and the Russian Federation, Trump, who recently recognized Jerusalem as the capital, the people who appeared in the socio-political arena and the academic field like Stephan Hawking after Einstein.

Keywords— Capitalism, entrepreneur, innovation, risk, bureaucrat

JEL Classification Codes: L26, M10

¹ Prof. Dr, Şirnak Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, Türkiye, rafetevyapan10@gmail.com

1. GİRİŞ

İktisat kitaplarında üretim faktörleri olarak doğal kaynaklar, emek, sermaye ve müteşebbis (girişimci) diye dört üretim faktöründen söz edilir. Bunların üretime katkıları sonrasında sırasıyla rant, ücret, faiz ve kar aldıkları belirtilir. Girişimci için kendi dışındaki üç üretim faktörünü bir organizasyon (işletme) içinde bir araya getiren kişi olduğu, üretim sonrasında kar adı altında pay almasının gerekçesinin de üstlendiği risk olduğu, başka bir deyişle karın, riskin sonucu elde edildiği ifade edilir.

Girişimci için her ne kadar bunlar belirtiliyorsa da aslında bu şekilde ifade edilen kişi, girişimci olmaktan ziyade organizatördür. Deneyim sahibi bir kişi olarak kendi dışındaki üretim faktörlerini bir organizasyon içerisinde çalıştıran organizatör ise, yönetici niteliğinde bir kişidir. KOBİ'lerde girişimci sayılan bu yönetici aynı zamanda sermayedar iken büyük ve orta boy işletme (BOBİ)'lerde girişimci denilen sermayedar ise kendine karşı sorumlu adeta maaşlı bir memur olan yöneticiden ayrı bir kişidir. Çoğunlukla girişimci olarak ifade edilen organizatör kadar yönetici de girişimciye benzese de risk üstlenmek açısından girişimci, organizatörü de yöneticiyi de aşan daha geniş kapsamlı bir kişiliktir. Girişimcinin, İktisat kitaplarında yukarıdaki gibi tanımlanmasına karşılık girişimcilik kitaplarında da girişimci için “ Bilinen ürünler yerine yeni ürünler, yeni sunum tarzları, yeni üretim yöntemleri yeni kaynaklar, yeni pazarlar vs. arayan kısaca her konuda yenilik peşinde koşan, mevcut alışılmış davranışları değiştirmeyi amaçlayan bu doğrultuda ortaya çıkan riskleri göze alarak yüksek kar amaçlayan bir kişidir” denilmektedir. Bu ve benzeri tanımlamalar da bilinen anlamdaki tacirin biraz daha farklı bir şekilde tanımlanmasıdır.

Bilinen anlamdaki tacir, mevcut ürünleri ve hizmetleri mevcut piyasalarda alıp satarken yenilik ve yaratıcılık güdüsü olmayan adeta yaşlı bir insan psikolojisine benzer bir psikolojiye sahip bir kişi iken girişimci anlamı verilen tacir ile de yenilik ve yaratıcılık güdülerini ön planda tutan, risklere karşı cesur ve tıpkı genç bir insan psikolojisine sahip, maceraperest ruhlu bir kişi anlatılmak istenmektedir.

Yine girişimcilik kitaplarında ve özellikle de Türkiye’deki uygulamada kendi işletmesini kuran kişiye de girişimci denilmektedir. Bu tanımlamada da girişimci gerçek anlamda girişimci “Entrepreneur” olarak değil kurucu anlamında “Founder” anlamında tanımlanmaktadır.

Halbuki girişimci, ticari yaşamdaki dar anlamda ele alınan girişimci türünü aşan çok daha geniş anlamda ele alınması gereken bir kişiliktir. Geniş anlamda girişimci ise bilinen türdeki girişimciye onun piyasada paraya çevirerek satabileceği buluşunu bir hizmet olarak satan bir kişidir. Bu açıdan girişimci ekonomik (ticari) alanda dar anlamda ele alınan girişimcinin ötesinde tarihi, sosyal ve politik ayrıca sanatsal ve akademik alanlarda da ortaya çıkan öncü bir kişidir. Bu aşamada girişimci olarak Türkçeye çevrilen Fransızca ‘‘Entrepreneur’’ kelimesi üzerinde kısaca durmak yararlı olacaktır.

Bu kelime girmek anlamındaki bir fiil olan “entre” ile (ki, evlerin girişindeki boşluğa da entre denilmektedir) almak anlamındaki “prendre” fillerinden türetilen alıcı anlamındaki “preneur” kelimesinin bir araya gelmesiyle oluşmuş iki kelime olup girmek ve alıcı şeklinde iki anlamı içermektedir. Dolayısıyla bu kelime, kelime kelime çevrildiğinde girmek alıcı şekline giriyorsa da bunu giren alıcı veya girip alıcı şeklinde çevirmek mümkündür. Böylelikle bu bileşik kelimedenden bir yere veya bir işe girerek oradan bir şey alan kişi anlamı çıkmaktadır. Halbuki bu kelime Türkçeye sadece entre (girmek) kelimesine karşılık gelecek şekilde girişim olarak bundan da girişimci türetilerek çevrilmekte alıcı anlamındaki “preneur” kelimesi yok sayılmaktadır. Aslına uygun çevrildiğinde bu kelimenin ‘‘söküp atmak’’, ‘‘çekip götürmek’’, ‘‘çalıp çırpmak’’ gibi kelimelere benzer şekilde ‘‘girip almak’’ veya ‘‘girişim almak’’, veyahut ‘‘girişim alıcı’’ şeklinde çevrilmesi gerekir.

Nitekim girişimci olarak anlam verilen kişi yukarıda da belirtildiği gibi bir yenilik yapmak çalışmaya başlayan ve yeniliği bulan bu kişiden buluşunu satın alarak onu bir ürün veya hizmet şeklinde piyasaya bir para karşılığında satan kişi olmaktadır. Bu açıdan yeniliği bulan ve yaratıcı nitelikli öncü girişimci ile öncü girişimciden bulduğu yeniliği ve yaratıcılığı satın alan ekonomik alanda bilinen anlamdaki girişimci farklı kişilerdir. Bunlar arasındaki ilişki neden sonuç ilişkisi gibidir. Öncü

girişimci bir olayın nedeni ise ekonomik alanda bilinen girişimci ise sonuçtur. Ekonomik alanda bilinen anlamdaki girişimciyi motive eden yüksek kar etme hırsı iken ki, bu ekonomik bir itkidir, öncü girişimciyi motive eden ise bir şeyler bulmaya yönelik faaliyetleri sırasındaki duyduğu haz olup bu ise psikolojik bir itkidir. Bu açıdan öncü girişimci için faaliyetlerinden para kazanmak, ikinci planda kalan veya pek fazla önemli olmayan bir husustur. Bu durumu-aşağıda yine değinilecek olan- Nikola Tesla,” Paranın başkaları için taşıdığı anlam, benim için hiçbir şey ifade etmiyor” diyerek ifade etmiştir. (www.webtekno.com) Eğer öncü girişimci ile bilinen anlamdaki girişimci ayrımı yapılmazsa eski Sovyet blokunda Kalaşnikov isimli makineli tabancaya ismini veren Mihail Kalaşnikov -ki, bu silahı diğer silahları temel alarak geliştirmiş ve yepyeni bir makinalı tabanca yapmıştır-bu açıdan bir girişimci sayılmayacak buna karşılık onun bulduğu silahı bu ad altında seri halde üreterek kendi ordusunda kullanan ve o günün demir perde ülkeleri olan Polonya, Çekoslovakya, Romanya gibi ülkelere satan SSCB devleti ise girişimci sayılacaktır. Hâlbuki esas girişimci, bir kişi olarak Mihail Kalaşnikov’dur.

Girişimci, yenilik ve yaratıcılığı ortaya koyan kişi olarak algılandığında başta ekonomi olmak üzere girişimciliğin olmadığı hiçbir kesim düşünülemez. Bu açıdan girişimciliği ekonomik alanda tacir anlamındaki girişimci, tarihi, sosyal ve politik alandaki girişimci, akademik alandaki araştırmacı akademisyen girişimci, sanat alanındaki sanatkâr girişimci olarak dört başlık altında ele almak bu başlıklara geçmezden önce de bürokrat kişiliği ile girişimci kişiliği özellikleri üzerinde durmak uygun olacaktır.

2. BÜROKRATIN VE GİRİŞİMCİNİN KİŞİLİKLERİ

Bir şey veya kişi tanıtılırken zıt olanlarla birlikte ortaya konulduğunda daha iyi anlaşılır olduğundan girişimci kişiliği, onun tam karşıtı bir kişilik olan bürokrat kişiliği ile birlikte ele almak uygun olacaktır.

Latince bir kelime olan bürokrat, büro yöneticisi anlamına geliyorsa da bürokrat ile aynı anlamda kullanılan Arapça bir kelime olan memur, amiri olan, amirinden aldığı emri uygulayan kişi anlamına gelmekte ve onu bürokrat kelimesinden daha iyi

ifade etmektedir. Bu açıdan bürokrat (memur) , amirine bağımlı, özgür olmayan, kendi başına inisiyatif kullanamayan bir kişilik iken girişimci ise hiçbir kişiye bağlı olmayan tamamen bağımsız kendi başına inisiyatif kullanabilen bir kişiliktir.

Merhum Vali Recep Yazıcıoğlu bürokratu anlatırken onun sürekli olarak baş harfi ‘‘Y’’ ile başlayan beş kelime kullandığını, bunların ‘‘Yok’’, ‘‘yavaş’’, ‘‘yasak’’, ‘‘yarın’’, ‘‘yapma’’ kelimeleri olduğunu belirtmişti. Gerçekten de bir bürokratin özelliklerini bu beş kelime yeterince yansıtmaktadır. Bunların hepsi olumsuz ve muhatabının motivasyonunu bozucu kelimelerdir. Bu açıdan bürokrat muhatabı açısından ‘‘yıldırıcı’’ bir kişilik iken, girişimci ise bu dört kelimenin tam tersi olan kelimeleri kendisi için söyleyen bir kişilik olduğu için ‘‘Yaratıcı’’ bir kişiliktir.

Bürokrat adeta ayarlı bir makine gibi hep aynı işleri mekanik davranışlar şeklinde tekrarlayan veya bir şiirdeki nakaratlar gibi aynı sözleri sürekli söyleyen bu nedenle ‘‘yineleyici’’ bir kişilik iken girişimci ise her gün hatta her saat farklı şeyler oraya koymaya çabalayan bir kişilik olarak ‘‘yenilikçi’’dir. Dolayısıyla bürokratin ‘‘yineleyici’’ ve ‘‘yıldırıcı’’ özelliklerine karşılık girişimcinin ‘‘yenilikçi’’ ve ‘‘yaratıcı’’ özellikleri onu bürokrattan ayıran özelliklerin en belirgin ikisini oluşturmaktadır. Bu iki özellik dolayısıyla bürokrat için ‘‘simple’’ girişimci için ise ‘‘süper’’ nitelemeleri kullanılabilir.

Sürekli yukardan emir alan ve bunu deyim yerinde ise harfiyen uygulamak zorunda olan bürokrat, sorgulayan bir felsefeye sahip değildir. Ancak mevcut kanunlar çerçevesinde düşünen bu açıdan eğer düşünce denilebilirse dogmatik bir düşünceye sahip bir kişiliktir. Buna karşılık girişimci mevcut gerçekleri ‘‘ Acaba doğru mu?’’ diye sorguladığı gibi yine mevcut yöntemleri ve işleri veya işleyişleri ‘‘Daha iyi ve rasyoneli olamaz mı?’’ diye sorgulayan bu açıdan araştırmacı akademik bir insanın düşüncesine benzer bir düşünce insanıdır. Öyle ki, ‘‘Her girişimci, bir bilim insanıdır’’ denilemese de ‘‘Araştırmacı bir bilim insanı için gerçek bir girişimcidir’’ denilebilir.

Bürokrat, fiziksel olarak kapalı bir mekânda bulunduğu kadar psikolojik olarak da belli bir mevzuatın sınırları içinde düşünerek çalıştığı için büyük bir olasılıkla bu yüzden içe kapanık ve pasif bir kişilik iken girişimci ise dışa dönük ve atak bir kişilik yapısına sahiptir. Dolayısıyla girişimci için atılımcı tabiri de kullanılabilir.

Bürokrat, mesai saatleri diye bilinen başı ve sonu belli bir süre içerisinde çalışan hatta bazen mesaiye geç gelerek mesaiden erken ayrılarak çalışma sürelerini biraz daha kısaltmaya çabalayan bir kişi iken girişimci için mesai saatlerinin azaltılması bir yana başlangıcı ve sonu belli mesai saatleri diye belli bir süreyi kapsayan bir uğraş düşünülemez. Girişimci, deyim yerindeyse uyumadığı süre dışında zihinsel olarak sürekli çalışan bir kişidir.

Bir slogan gibi söylenen ‘‘ Bugün git, yarın gel’’ deyişine uygun olarak bürokrat, bugünün işini yarına bırakır, hatta bunu bir marifetmiş gibi yapar iken, girişimci değil bu şekilde davranmak yarının işini bile- yarın başka bir işe veya fikre odaklanmak için- fırsat bulmuşsa bugün yapan bir kişidir.

Bürokrat, istenilmeyen davranışlarda bulunduğu ilgili ceza hükümlerine göre ceza alabileceğini düşünen ve bu korku içinde yaşayan ayrıca davranışlarında rol yapan dolayısıyla doğal davranmayan bir kişilik iken girişimci ise ceza alma korkusu olmadığından dolayı cesur davranan, davranışlarında da rol yapmayan bu nedenle doğal davranışlı bir kişiliktir.

Bürokrat amiri tarafından iş yapmaya zorlanan başka bir deyişle kendi dışında ve üstünde olan amirince mükâfatlarla olumlu veya cezalarla olumsuz olarak motive edilir iken girişimci ise kendi dışındaki bir kişi tarafından değil kendi kendini motive eden bir kişiliktir.

Mevzuatla sınırlanmış bürokratin realist olmasına karşılık ,toplumdaki değer kalıplardan tamamen azade olmayı arzulayan girişimci ise romantiktir. Başka bir ifade ile hayalperesttir. Öyle ki bu durum onun ‘‘hayalci’’, ‘‘çılgın’’ hatta ‘‘kaçık’’ gibi bazen aşağılayıcı anlamda damgalanmasına bile yol açabilmektedir ki, bu hususa izleyen başlığa geçmeden değinilecektir. Aşağıda da değinilecek olan İspanyol mimar Gaudi’nin diplomasını imzalayan Elias Rogent onun için ‘‘bu

diplomayı bir deliye mi? Yoksa bir dahiye mi? verdiğimiz kim bilebilir? Bunu bize zaman gösterecek.“ diye bilmiştir (www.basargezirehberi.com). Diğer yandan Türkiye'nin uluslararası platformlarda da tanınmış iki bilim insanı olan Prof.Dr. İlber Ortaylı kadar Prof. Dr. Canan Karatay televizyon söyleyişlerinde kendileri için muhatapları tarafından “kaçık” ifadesinin kullanıldığını belirtmişlerdir. Dahası yine Prof. Dr. Canan Karatay hakkında 2015 yılında Türkiye endokrinoloji ve metabolizma derneği tarafından suç duyusunda bulunduğu gibi (Hürriyet 11.03.2015) bu yetmiyormuş gibi 2017 sonunda da Sağlık Bakanlığı bağışıklama kurulu üyesi ve enfeksiyon hastalıkları derneği başkanı tarafından yine cumhuriyet başsavcılığına suç duyurusunda bulunulmuştur (Hürriyet 26.12.2017)

Kendisinden imzalanmış veya onaylanmış belge istenen bürokrat, pratik bakış açısına sahip olarak pratik davranışlar sergiler iken girişimci teorik bakış açısına sahip olup bir teori veya hipotez üzerinde sürekli çalışan bir kişidir.

Bürokrat, risk almaktan kaçınan hata yapmak istenmeyen bu yüzden “statik” yapılı kişi iken girişimci, risk alıcı hata yapmayı normal karşılayıcı dolayısıyla “dinamik” yapılı bir kişiliktir.

Bürokrat olmak için doğuştan bir takım yetenekler gerekmez dolayısıyla herkes bürokrat olabilir bu açıdan bürokrat alelade, sıradan anlamında ‘’ordinal’’ bir kişilik iken girişimci ‘’kardinal’’ bir kişiliktir. Kardinal, anlam olarak her ne kadar Katolik kilisesinde bir makam ise de bu kelime aynı zamanda başlıca, en önemli, merkez anlamına geldiğinden kardinal nitelik, girişimciyi en iyi belirten niteliklerden biridir.

Bürokrat yığın, öbek, kütle anlamına gelen ‘’masif ‘’ bir insan iken girişimci ‘’marjinal’’bir insandır. Sözlükte asıl konuya dahil olmayan, kenara ait anlamına gelmekle birlikte marjinal, toplum düzeni dışında kalan kişi anlamına da geldiği için bu kelime de girişimciyi çok güzel ifade etmektedir.

Bürokrat, kanunlara yani normlara uyması açısından ‘’normal’’ bir kişi iken, girişimci ‘’orijinal’’ bir kişidir. Kökene ait, asli, sonradan eklenmeyen anlamına gelmekle birlikte tuhaf huylu insan demek de olan ‘’orijinal’’ kelimesi yine

girişimciyi en iyi ifade eden bir diğer kelimedir. Eski deyimle ‘‘nevi şahsına münhasır’’ kişidir.

Ekonomik bir sistem olarak planlı ekonominin kişisel bir iz dūřümü veya odağı b¼rokrat iken, birçok olumsuz ¼zellikleri dolayısıyla vahşi de denilen kapitalist ekonominin bir izdūřümü veya odağı da girişimcidir. Sovyetler birliği okmezden ¼nce Moskova’daki ¼st d¼zey b¼rokratlar (veya teknokratlar)yaptıkları planlarla ekonomiye y¼n verirler, bu nedenle bu sisteme planlı ekonomi denir iken b¼rokrat da gerçek hayattan kopuk olduğundan dolayı gerçek d¼nyayı bilmediğinden yapılan planlar isabetli olmamış, eski SSCB’nin o kadar zengin ekonomik kaynaklara rağmen bu ekonomik sistem okm¼ř ve uygulanmasından vazgeçilmiştir. Buna karşılık kapitalist sistemde girişimciler gerçek hayatın adeta nabzını tuttuğundan bir çok k¼t¼ sonuçlarına rağmen kapitalist sistem yıkılmamış hatta planlı ekonomiyi terk etmediğini iddia eden Çin tarafından bile- ¼stelik d¼nyada hiçbir kapitalist ¼lkenin uygulamadığı insafsızlıkla -uygulanabilmektedir.

Bu başlığa son vermeden girişimci ile başarısı ¼zerinde bir paragrafla da olsa durmak uygun olacaktır.

abaları çoğu zaman başarı ile sonuçlanan bu açıdan ‘‘dahi’’ olarak nitelenen girişimciye karşılık bazı girişimcilerin çabaları başarısızlıkla sonuçlanabilmekte bu durumda ona ‘‘deli’’ denebilmekte ve o,her zaman bu nitelenme ile karşı karşıya kalabilmektedir. Nitekim Einstein kadar ¼nemli olmasına rağmen adı onun kadar bilinmeyen Nikola Tesla yaşarken ‘‘Kaık’’ ve ‘‘Rezil’’ diye damgalanmışken bug¼n birçok alanda temel alınan teorileri de ‘‘Uçuk Teoriler’’ olarak nitelendirilmiştir (<http://alkislarlayasiyorum.com/icerik/88638/gelmis-gecmis-en-iyi-mucit-nikola-tesla>).

Aynı şekilde bazı girişim uygulamaları da başarısızlıkla sonuçlanmış olup bunların en bilinen iki ¼rneđinden biri uluslararası alanda balonla yapılan hava taşımacılığının kaza ile sonuçlanması diğeri de ¼lkemizde Cumhuriyetin ilk yıllarında yerli ¼retim olarak ortaya çıkan ‘‘Devrim’’ markalı arabanın alıştırılmamasıdır.

3. EKONOMİK ALAN VE DİĞER ALANLARDAKİ GİRİŞİMCİLER

Yukarıda da belirtildiği gibi girişimciler sadece ekonomik alanda değil tarihi, politik ve sosyal alanda, sanat alanında ve akademik alanda da ortaya çıkmakta olup bunlara aşağıdaki alt başlıklarda değinecektir.

3.1. Ekonomik Alanda Tacir Anlamındaki Girişimci

Ekonomik alanda tacir anlamındaki girişimciler, bilgisayarlarda, cep telefonlarında, helikopterlerde, uçaklarda yeni modelleri piyasaya sunan ve sağlık sektöründe de ilk defa sürümü yapılan ilaçları satan kişilerdir.

Salçanın ketçap halinde satılması, kakaodan çikolata üretilip pazarlanması, Türk kahvesi diye bilinen kahvenin “Nescafe” ve “Cappucino” markalarıyla sunulması, içme suyunun cam şişeler yerine pet şişelerde arz edilmesi de bu tür girişimciliğin sonuçlarıdır.

Enerji sektöründe yenilenebilir de denilen çevreyi kirletmeyen enerji kaynakları olarak güneş panellerine ve rüzgârla çalışan pervanelere yönelmesi, bunun yanı sıra ulaştırma kesiminin demir yolu taşımacılığında kömür yerine önce dizel, sonra dizel yerine elektrik kullanılması, karayolu araçlarında da benzinden daha ucuz olan mazota günümüz itibarıyla çevre kirletmeyen elektrikle çalışan arabalara geçilmeye başlanması yine ekonomik girişimciliğin yansımalarıdır.

Ekonomik anlamda girişimciliğin en önemli sonuçlarından biri de telefon haberleşmesinde kablolu telefonlardan kablosuz -şarjlı -cep telefonlarında geçilmesi cep telefonlarının da adeta telefon olmaktan çıkıp fotoğraf makinesi, saat ve internet vs. olarak kullanılmasıdır.

Hizmetler sektörüne gelince, bu kesimde uluslararası standardizasyonuna uyulması bu çerçevede tüm ülkelerde hava yolu ulaştırmacılığının yanı sıra metro taşımacılığının ve bunlarda kullanılan işaretlerin bile birbirine benzer olması ekonomik girişimciliğin sonuçlarıdır. Otellerdeki yıldızlama sistemi ile “Fastfood” lokanta zincirleri de bu şekildedir.

Girişimciliğin olmadığı bir moda sektörü düşünmek mümkün değildir. ‘‘Moda sektörü kadar başka hiçbir alanda girişimcilik, hızlı ve yoğun bir şekilde yaşanmamaktadır’’ denilse bu ifade abartılı bir ifade olmayacaktır.

Eğence sektörü de girişimcilikten uzak düşünülemez. Sinema sanayinde kullanılan yeni tekniklerin yanı sıra günümüzde sinema filmlerinin yerini alan televizyon dizileri de ekonomik girişimciliğin değişik yansımalarıdır.

Müzik ve spor dünyalarındaki girişimciler ise bu dünyalarda parlayan ünlü yıldızlardır. Günümüzde futbolda Ronaldo ne ise yakın geçmişte de David Beckham böyle parlayan bir girişimci olarak ortaya çıkmış ve dünyanın en fazla para kazanan sporculardan biri olmuştur. Öyleki, adı bile bir parfüm markası olarak bir işletme tarafından satılmıştır. Bu şekilde satış yapan tacir ise bilinen anlamda girişimci olmuştur. Aynı şekilde geçmişte Michael Jackson da dünyanın en tanınmış bir müzik girişimcisi olmuş yine bilinen anlamdaki girişimciler de onu adını pazarlayarak yüksek karlar elde etmişlerdir.

Son yıllarda giderek daha da popülerleşen ve sadece ABD’de değil diğer ülkelerde de yaygınlaşan ‘‘Kara Cuma’’ adı verilen alışveriş çılgınlığını başlatan düşünce de yine ekonomik alandaki bir girişimcilik biçimidir. Önce tekstil ürünleriyle başlayan günümüzde elektronik eşya ağırlıklı bir alışverişe evrilen bu girişimcilik, elektronik eşya sektöründeki ekonomik girişimciliğin bir başarısıdır.

Personel giderlerinden tasarruf yapılması için süper marketlerde kasiyerlerin yanı sıra ayrı bir bölümde kasiyersiz makineler konulup müşterilerin kasiyer gibi ödeme işlemleri yapma uygulamasına geçilmesi, bankacılık hizmetlerinde ise önce ATM’lerin kullanılması günümüzde ise ATM’lere bile gitmeye gerek kalmadan bu işlemlerin internet bankacılığı ile yapılması yine ekonomik alandaki girişimciliğin ilginç sonuçlarındanr. Dahası günümüzde bazı kişilerin ödemelerinde merkez bankaların çıkardığı ulusal paralar yerine ‘‘BİTCOİN’’ zincir ağını kullanması da yine ekonomik alanda ortaya çıkan bir tür girişimciliktir.

3.2. Tarihi, Politik Ve Sosyal Alandaki Bazı Girişimler

Başta Amerika kıtasının keşfi olmak üzere bütün coğrafi keşifler yaşamlarını hiçe sayan cesur kaptanların girişimleri sonucunda ortaya çıkmıştır.

Bizans imparatorluğunun başşehri olan Kostantinopol'u önce barbar denilen kavimlerin sonra Bulgar hanlarının daha sonra da Arapların almak için defalarca girişimlerde bulunmalarına karşılık bunlar başarısız olmuş fakat Fatih Sultan Mehmet'in girişimi başarıyla sonuçlanmış, bu girişim onu tarihin en başarılı girişimcilerinden biri yapmıştır.

Osmanlı imparatorluğundan Ortadoğu'nun kopartılarak bu topraklar üzerinde çok sayıda Arap devleti ve emirlikler kurulması o zamanın İngiliz devletinin girişimi sonucudur.

Osmanlı imparatorluğuna dayatılan Sevr antlaşmasına karşı Atatürk'ün buna itirazı ve Sevr'in gerçekleşmeyerek –Hatay hariç- Türkiye'nin bugünkü topraklarıyla yepyeni bir devlet olarak ortaya çıkması, emperyalist ülkelerin başarısızlıkla sonuçlanmış bir girişimi olmasına karşılık Atatürk'ün sonucu başarılı olmuş bir girişimidir.

Yine Atatürk'ün Hatay'ı Türkiye toprakları içine alma arzusu düşünce aşamasında kalmış bir girişim olmuş iken kendisi bunun gerçekleştiğini görmemiş olsa da onun vefatı sonrası bu girişim, sonuç veren bir girişim olmuştur. Böylelikle Atatürk de askeri olduğu kadar politik anlamda da zamanının en önemli girişimcilerinden biri olmuştur.

ABD'nin eski başkanlarından Bill Clinton'un Camp David' de Filistin ve İsrail liderlerine bir barış antlaşması imzalatması da uluslararası bir politik girişim iken günümüzdeki başkanın Kudüs kararı da İsrail açısından olumlu diğer ülkeler açısından ise olumsuz sonuçlanmış uluslararası politik bir girişimdir.

Saddam Hüseyin'in devrilmesi ABD açısından başarıyla sonuçlanmış bir girişim iken günümüzde Irak'ın İran'ın Akdeniz'e doğru bir ön bahçe niteliğinde bir ülke haline gelmesi ise İran açısından başarılı bir girişimdir.

Saddam Hüseyin gibi devrileceğini sanarak Irak'taki senaryonun benzerini Suriye'de devlet başkanı Esed için uygulama girişiminde bulunan ABD'nin, bunu başaramaması, ABD açısından başarısız bir girişim iken Rusya Federasyonunun Suriye 'deki iç savaşa müdahale etmesi ve bu müdahalenin mükâfatı olarak Suriye'nin Tartus limanındaki deniz üssüne ek olarak Hmeymim'de bir Hava üssü de elde etmesi Rusya Federasyonunun başarıyla sonuçlanmış bir girişimidir.

Rusya Federasyon'unun Suriye'deki havadan müdahale öncesinde İran'ın, askerleriyle karadaki savaşa müdahale etmek suretiyle bu ülkede dört askeri üs elde etmesi, bunun da ötesinde tıpkı Irak üzerinde etki sahibi olduğu gibi Suriye üzerinde de etki sahibi olması bu şekilde her iki ülkeyi Akdeniz'e açılan ön bahçeleri durumuna getirmesi de İran açısından olumlu sonuçlanan bir girişimdir.

Türkiye ve Rusya Federasyonu arasında bir savaş çıkartmak için düzenlenmiş bir kumpasla Rusya Federasyonunun uçağının Türkiye tarafından düşürülmesi de dünya tarihinde çok dikkat çekici ve vahim bir girişimcilik olmuşsa da Rusya Federasyonu başkanı Sayın Putin'in bu tuzağa düşmemesi bu girişimi başarısız kılmıştır.

Bir daha hiç düzelmeyecekmiş gibi bozulan Türkiye Rusya Federasyonu ilişkilerini düzeltmek için ilk adımı atan Sayın Cavit Çağlar, uluslararası politikada hiçbir diplomatın başaramayacağı bir girişimcilik örneği sergilemiş olup Kazakistan devlet başkanı Sayın Nur Sultan Nazarbayev – ki, o da en az Sayın Cavit Çağlar kadar uluslararası politikada hiçbir diplomatın başaramayacağını başarmış bir girişimcidir- ile birlikte girişimini başarıyla sonuçlandırmıştır. Öyle ki, Rusya Federasyonu başkanı tarafından kendisi ödüllendirilmiş böylelikle Ruslar tarafından ilk defa ödül verilen bir Türk olmuştur

Ülkemizde yakın geçmişte gerçekleşmiş 15 Temmuz askeri kalkışması da başarısız bir girişimdir.

Güney sınırlarımızda önce Irak'ın kuzeyinde gerçekleştirilen referandumun sonuçsuz kalması ve bunun yanın sıra Suriye'nin boydan boya kuzeyinde kurulması planlanan bir devletin şu an itibarıyla kurulmaması da ABD'nin başarısızlığa uğramış iki girişimi olmuştur.

3.3. Sanat Alanındaki Sanatkâr Girişimciler

İspanya'nın Katalonya bölgesinin başkenti olan Barcelona'da egzantrik denilebilecek türden binalar yapan Gaudi mimariye getirdiği yepyeni ve çok ilginç bir tarz ile mimari alanında bir girişimci olmuştur. Resim sanatında ise benzeri değişik tarz uygulamalar hem Salvador Daly hem de Picasso tarafından gerçekleştirilmiştir.

Benzeri girişimler heykel sanatında da müzik dünyasında da gerçekleşmiştir.

3.4. Akademik Alandaki Araştırmacı Akademisyen Girişimciler

Galileo , ‘Dünya, düz değil, yuvarlaktır ve dönmektedir’ sözü ile Katolik kilisesini karşısına alan ve bundan dolayı –idam edilmemiş olsa da -idama mahkum edilen dünyanın en cesur girişimcilerinden biri olmuştur.

Galileo düşünceleriyle nasıl o günün dini inançlarını sarsmışsa bunu benzerini biyoloji alanında “Evrım teorisi” ile Darvin gerçekleştirmiştir. Öyle ki, onun bu teorik platformdaki girişimi onu izleyenlerce geliştirilmiş olup günümüzde bile teorisi “Gerçektir- gerçek değildir” şeklinde tartışılmakta, dil ve din farkı gözetilmeksizin insanlar için “Evrımciler” ve “Yaradılışçılar” (yanı sıra “Akıllı tasarımcılar”) şeklinde ikili ayırım bile yapılmaktadır.

Adı Einstein kadar bilinmemekle beraber- yukarıda da belirtilen- NicolaTesla da tıpkı Mikelanj gibi birçok alanda temel oluşturan tezler ileri sürerek akademik alandaki girişimcilerin en önemlilerinden biri olmuştur.

İzafiyet teorisiyle Einstein ise kendine kadar ortaya konan teorilere karşı devrimci nitelikte bir girişim sergilemiştir. Kuantum teorisi de bu şekildedir.

Stephan Hawking de çağımızın en önemli girişimcilerinden biridir.

Girişimcinin en önemli özelliklerinden biri sayılan risklere karşı göğüs germe özelliği ile bazen içinde yaşadığı toplumda bile aşağılanabildiği göz önünde tutulduğunda ülkemiz bilim insanlarından yukarıda da değinilen Prof. Dr. Canan Karatay'ın ezber bozucu ilginç düşünceleri ile ödüllendirmesi gerekirken, bunun yerine defalarca hakkında suç duyurusunda bulunulması suretiyle savcılıklara ifade

vermesi ve aşığlayıcı suçlamalara göğüs gemesi onu akademik alanda bir bilim insanı girişimci yapmıştır.

4.SONUÇ

Sosyalizm İnsancıl yönü ağır basmakla birlikte, girişimci ruhu olmadığı için çökmüş iken bu sisteme göre birçok olumsuzluklarına rağmen kapitalizm, ayakta kalmış, öyle ki günümüzde en acımasız bir şekilde Çin tarafından bile uygulanmaktadır. Kapitalizmin ayakta kalmasının nedeni ise bu sistemin motoru olan girişimciliktir.

Bu açıdan girişimci ve girişimcilik üzerinde ne kadar durulursa durulsun “üzerinde yeterince durulmuştur” denilmeyecek kadar öneme sahip bir konudur.

Fakat buna karşılık literatürde olduğu kadar uygulamada da girişimci sadece ekonomik alanda bilinen anlamdaki tacir olarak ele alınmakta böylelikle girişimciye dar anlamda yaklaşmaktadır.

Girişimci ekonomik alanın yanı sıra tarihi, politik, sosyal, sanatsal ve akademik alanlarda da ortaya çıkan çok daha geniş kapsamlı bir kişiliktir.

Ekonomik alandaki girişimciye piyasaya pazarlayacağı yepyeni malları ve hizmetleri veya yeni metotları buluşlar olarak ortaya koyarak ona satanlar ise başta bilim adamlar olmak üzere ekonomik alan dışındaki alanlarda çalışan öncü girişimcilerdir.

Bir romanı satmak için piyasaya sunan yanın evi sahibi girişimci ile o romanın yazarı-ki, o öncü bir girişimcidir- arasındaki ilişkinin benzerleri, ekonomik alandaki bilinen anlamdaki girişimci ile ekonomik alan dışındaki her alandaki öncü girişimciler arasında söz konusudur.

Dolayısıyla sahip olduğu önem ile girişimcilik de genetik mühendislik, yüksek teknolojiler, inovasyon, KOBİ’ler kadar sıklıkla gündeme gelmekte ve girişimcilik ile ilgili sempozyumlar düzenlenmektedir.

Türkiye’de İktisat fakülteleri yanı sıra İktisadi ve İdari Bilimler fakültelerinde bir bölüm olan işletme bölümü bazı üniversitelerde bu fakültelerden ayrılarak nasıl

apayrı bir “işletme fakültesi” oluşturulmuşsa dahası bir tür işletmecilik olan turizm işletmeciliği de işletme fakültelerinden apayrı “turizm fakülteleri” ve “turizm işletmecilik ve otelcilik yüksekokulu” olarak mevcutsa tıpkı bunlara benzer şekilde işletme bölümlerinde bir ders olarak okutulan girişimcilik dersi de bir “girişimcilik fakültesi” veya girişimciliğin uygulamaya yönelik olması dolayısıyla “girişimcilik yüksekokulu” şeklinde bağımsız bir -fakülte veya -yüksekokul şeklinde organize olabilir.

Girişimcilik, bir yetenek olarak kabul edildiğinde ise-ki , bir yetenektir- nasıl psikolojik ve biyolojik yetenek gerektiren güzel sanatlar fakültelerine bunun yanı sıra psikolojik yetenekten çok daha fazla biyolojik yetenek gerektiren spor yüksek okullarına girişlerde üniversite giriş sınavı yanı sıra özel yetenek sınavları yapılıyorsa girişimcilik- fakültelerine veya- yüksek okullarına girişte de üniversitede giriş sınavı yanı sıra psikolog öğretim üyelerinden oluşturulmuş bir sınav kurulunca özel yetenek sınavları yapılarak öğrenciler alınabilir. Böylelikle girişimciliğe verilmesi gereken önem akademik planda da verilmiş olabilir.

KAYNAKLAR

Hürriyet gazetesi (2015),11.03.2015

Hürriyet gazetesi (2017),26.12.2018

[www.webtekno.com zimbirtilar/nikola-tesla-g.563.html](http://www.webtekno.com/zimbirtilar/nikola-tesla-g.563.html).page 7, Erişim tarihi: 22.02.2018

[www.basargezirehberi.com /2014/12/03/ispanyada-barsenolayi-süsleyen-mimar-antony gaudi-kimdir](http://www.basargezirehberi.com/2014/12/03/ispanyada-barsenolayi-süsleyen-mimar-antony-gaudi-kimdir), Erişim tarihi: 22.02.2018

<http://alkislarlayasiyorum.com/icerik/88638/gelmis-gecmis-en-iyi-mucit-nikola-tesla>, Erişim tarihi: 27.02.2018

Türk İhracatçılar için Yeni bir Pazarlama Aracı olarak Kurumsal Web Siteleri¹

Burak Baykal², İsmail Metin³, Enis Yakut⁴

Özet

Kurumsal web sitesi, bir işletmenin uluslararasılaşma sürecini etkileyen unsurlardan biridir. Genellikle alıcılar, kendine yakın hissettikleri işletmelerle iletişime geçmektedirler. Bu yüzden kurumsal web sitesindeki dil, kültür, renk, tasarım vb. etkenler önem teşkil etmektedir. Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de ihracat yapan işletmelerin kurumsal web sitelerini ne ölçüde uluslararasılaştırdıklarını araştırmak ve ihracat yapan firmaların kurumsal web siteleri arasında farklılıklar olup olmadığını tespit etmektir. Çalışmada, ihracat yapan işletmeleri inceleyen bir uygulama yapılmıştır. Uygulamada işletmelerin kurumsal web siteleri içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Çapraz tablo analizi ve ki-kare testiyle ihracat yapan işletmelerin kurumsal web siteleri arasında farklılık olup olmadığı belirlenmiştir. Yapılan çalışma sonucunda Türkiye’de ihracat yapan işletmelerin kurumsal web sitelerinin uluslararasılaşma düzeylerinin yetersiz olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca geleneksel sektörlerde ihracat yapan işletmeler ile geleneksel olmayan sektörlerde ihracat yapan işletmelerin kurumsal web siteleri arasında kayda değer bir farklılık saptanmamıştır.

Anahtar Kelimeler— İhracat Pazarlaması, Kurumsal Web Siteleri, Uluslararası Pazarlama
JEL Sınıflama Kodları: M31, M39

Corporate Website as a New Export Marketing Tool for Turkish Exporters

Abstract

Corporate website is an element that affects an enterprise's internationalization process. Generally, buyers communicate with businesses that they feel close to themselves. Therefore, factors such as language, culture, colour and design in corporate websites are important. The purpose of this study is to explore the internationalization level of corporate websites of exporting companies in Turkey and to determine whether there is any difference between corporate websites of exporters. In this paper, a study was carried out which examines exporters. In the research, corporate websites of businesses were analysed by the content analysis method. Whether or not exporters have differences between corporate websites were determined by cross-tabulation analysis and chi-square test. It has been observed that the level of internationalization of corporate websites of exporting companies in Turkey is insufficient. Furthermore, no significant difference was found between corporate websites of companies that export in traditional sectors and corporate websites of companies that export in non-traditional sectors.

Keywords— Export Marketing, Corporate Websites, International Marketing

JEL Classification Codes: M31, M39

¹ Bu çalışma “Türkiye’deki İhracatçı İşletmelerin Uluslararası Pazarlara Girişinde Kurumsal Web Sitelerinin Rolü” adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

² Doktora Öğrencisi, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası Ticaret ve Finans Bölümü, burakbaykals@gmail.com

³ Dr. Öğr. Üyesi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Ekonomi ve Finans Bölümü, dr.i.metin@gmail.com

⁴ Araş. Gör. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü, enis.yakut@cbu.edu.tr

1. GİRİŞ

2018 yılında “We are social” adlı web sitesi tarafından yayınlanan raporda 7 milyar 636 milyon olan dünya nüfusunun %54’ü (4,1 milyar kişi) internet kullanıcısı iken %67’si (5,08 milyar kişi) cep telefonu kullanıcısı olduğu tespit edilmiştir (Wearesocial, 2018). İnsanların büyük bir kısmının cep telefonu, bilgisayar gibi cihazlara sahip olması ve anında internete erişebilmesiyle ticaret farklı bir boyut kazanmıştır. Artık insanlar, mağaza mağaza gezmeye gerek kalmadan bir eşya alabilmekte ve hatta günlük tüketim maddelerinin siparişini bile çevrimiçi verebilmektedirler. Elektronik ticaret çağında işletmeler, tüketicilerin ihtiyaçları doğrultusunda kendilerini yenilemelidirler ve elektronik ticarete ayak uydurmalıdırlar.

Birçok işletme, faaliyetlerini geliştirmek ve büyümek istemektedir. Bu doğrultuda işletmeler, ihracata yönelme, yabancı ülkelerde satış ofisi açma, ortak girişim ya da doğrudan yabancı yatırım gibi uluslararası faaliyetleri gerçekleştirme kararı almaktadır. İşletmeler, hedeflerini gerçekleştirmek için genellikle yurt dışındaki tüketici veya firmalarla iletişime geçmektedirler. Teknolojideki gelişmeler sayesinde işletmelerin farklı pazarlardan alıcılar edinebilmesi daha kolay hale gelmiştir. Uluslararası pazarlarda hiç yer almayan bir işletme bile elektronik ticaret sayesinde yabancı ülkelere sipariş alabilir ve ürünlerini yurt dışına ihraç edebilir hale gelmiştir.

Diğer yandan işletmenin kendi kurumsal web sitesine sahip olması da uluslararasılaşma açısından önemlidir. Kurumsal web sitesi, işletmenin imajını olumlu ya da olumsuz yönden etkileyebilen bir unsurdur. Müşterilerin beklentilerini karşılayan, şık tasarıma sahip bir kurumsal web sitesi, müşterilerin olumlu intiba edinebilmesini sağlamaktadır ve satın alma sürecini etkilemektedir. Özellikle ihracat yapan işletmeler, kurumsal web sitesi oluştururken müşteri odaklı olmalı ve işlevsel bir internet sitesi sunmalıdırlar.

2017 yılında Türkiye’nin dünya ihracatındaki payı %0,9 olmuştur (UNCTAD, 2018). Türkiye’nin dünya ihracatından daha fazla pay alamaması araştırmanın

problemini oluşturmaktadır. İhracatı arttırmak için devletin sağladığı birçok destek bulunmaktadır. Fuar katılım desteği, tasarım desteği, yurtdışı birim, marka ve tanıtım desteği gibi ihracat destekleri sayesinde Türkiye'deki işletmelerin ihracatlarını artırma olanakları vardır. Devletin sağladığı bu desteklerle birlikte firmalar, global e-ticaret sitelerinde ilanlar yayınlamaya müşterilerden siparişler alabilirler ve ihracatlarını arttırabilirler. Öte yandan ihracatı arttırmak için yapılması gerekenlerden birisi de kurumsal web sitesini yabancı müşterilerin istekleri doğrultusunda geliştirmektir. Kurumsal web sitesi maksimum derecede uluslararasılaştırılırsa daha fazla müşteriye hitap edecek ve işletmenin ihracat potansiyeli o ölçüde artacaktır. Bu nedenle kurumsal web siteleri ihracata başlarken gözden geçirilmeli ve uluslararasılaşma önündeki engeller kaldırılmalıdır.

Bu çalışmanın amacı; Türkiye'de ihracat yapan işletmelerin kurumsal web sitelerini ne ölçüde uluslararasılaştırdıklarını belirlemek ve geleneksel sektörlerde ihracat yapan firmalar ile geleneksel olmayan sektörlerde ihracat yapan firmaların kurumsal web siteleri arasında farklılıklar olup olmadığını tespit etmektir. Uygulamada sadece İzmir ve Manisa'da faaliyet gösteren 150 firmanın analiz edilmesi araştırmanın sınırlılığını oluşturmaktadır.

2. İŞLETMELERİN ULUSLARARASILAŞMASINDA KURUMSAL WEB SİTELERİ

İhracata yönelik tanıtımın temel amacı, bir ihracatçının sunduğu teklifleri dünya çapındaki potansiyel müşterilere açık bir şekilde iletmektir. Dijital ortam kullanılmadan geleneksel yöntemlerle yapılan iki tür ihracata yönelik tanıtım bulunmaktadır. Bunlar; devlet destekli tanıtımlar ve firmanın kendi yaptığı tanıtımlardır. Devlet destekli tanıtımlar genellikle ihracatçıların kontrolünün ötesinde olan ticaret politikalarını içerir. Firma tarafından başlatılan tanıtımlar ise uluslararası reklamcılık, satışa yönelik promosyonlar, ürün tanıtımı ve kişisel satış (örneğin ticari fuarlarda) içerir. İhracata yönelik bu tanıtım yöntemleri, firmaların ihracat faaliyetlerinin gelişmesine katkıda bulunurken çeşitli nedenlerle de eleştirilmiştir. İhracata yönelik tanıtımlar genellikle ciddi bir yatırım gerektirirler, ülkeye özgü düzenlemelere uymak zorundadırlar ve genelde seyrek olarak

gerçekleştirilirler (Dou vd., 2002: 106). Bu nedenlerle işletmeler, ürünlerini uluslararası pazarlarda potansiyel müşterilere direkt olarak pazarlama yöntemlerini benimsemelidirler.

2.1. Uluslararasılaşma Modelleri

Yerel pazarın doygunluğa erişmesi ve ülke içinde aşırı büyümeyle birlikte işletmeler, kendi ülkelerinde satışlarını arttıramamaktadırlar. Bu durum, işletmeleri ülke dışına yönlendirmektedir. İşletmeler, daha fazla kar sağlayabilmek için ülke dışındaki pazarları takip etmekte ve çeşitli stratejiler geliştirmektedirler (Koparal, 2014). Bu stratejilerden biri de uluslararasılaşmadır. İşletmelerin uluslararasılaşma nedenleri arasında işletmenin büyüme, daha çok pazara erişme isteği ve kar, bulunulan ülkenin ekonomik problemler yaşaması, riski çeşitlendirme, üretilen ürünlerdeki talep yetersizliği gibi sebepler yer almaktadır.

Uluslararası ticaretin başlamasından bu yana farklı uluslararasılaşma modelleri geliştirilmiştir. Uluslararasılaşma modelleri; Uppsala Modeli, Yenilik Yaklaşımlı Model, Ağ Yaklaşımı Modeli ve Küresel Doğan İşletmeler olmak üzere 4'e ayrılmaktadır.

1970'li yıllarda Uppsala Üniversitesi'nden İsveçli araştırmacılar, uluslararasılaşma süreciyle ilgili çalışmalar yapmışlardır. İsveç'te üretim yapan Volvo, Sandvik, Atlas Copco ve Facit firmalarını incelemişlerdir. Bu firmaların uluslararasılaşma süreçlerini araştırarak yeni bir yaklaşım geliştirmişlerdir. Bu yaklaşım, "Uppsala Modeli" ya da "Aşamalı Model" olarak adlandırılmaktadır (Johanson ve Wiedersheim-Paul, 1975; Johanson ve Vahlne, 1977). Uppsala modelinde, firmalar uluslararası faaliyetlerini aşamalı olarak gerçekleştirmektedirler. Firmalar, ilk olarak bir acente aracılığı ile ihracat yapmaya başlarlar. Daha sonra bir ihracat departmanı kurarlar. En son aşamada ise yabancı ülkede üretim yapmaya başlarlar (Johanson ve Vahlne, 1977).

Yenilik Yaklaşımlı Model, Bilkey ve Tesar'ın (1977), Çavuşgil'in (1980), Czinkota'nın (1982) ve Reid'in (1981) çalışmaları ile ortaya çıkmıştır. Model Uppsala Modeli'ne benzemekte ve uluslararasılaşma sürecini yine aşamalı olarak ele

almaktadır. Model, yeniliğin benimsenmesine ve öğrenme aşamalarına odaklanmaktadır. Modelde uluslararasılaşma kararı işletme için bir yenilik olarak kabul edilmektedir. Uppsala Modeli'ndeki gibi Yenilik Yaklaşımlı Model'de de uluslararasılaşma süreci davranışla ilgilidir. Modelde işletmelerin uluslararasılaşma süreci kademeli olarak ilerlemektedir. Kademeli olarak ilerlemesi, işletmenin bilgi eksikliği ve yurtdışına açılma ile ilgili belirsizlikler gibi iki nedenden kaynaklanmaktadır (Andersen, 1993: 212). Uluslararasılaşma süreçlerini inceleyen bu çalışmalar, yurt dışı pazarlara girmek isteyen firmaların ilk olarak "ihracat" yöntemini tercih ettiklerini göstermektedir. İşletmeler, süreç devam ettikçe bilgi sahibi olmakta ve tecrübe edinmektedirler. Bu sayede uluslararasılaşma sürecini öğrenmektedirler. Belirsizlikler ortadan kalktıktan sonra işletmeler, uluslararası faaliyetler hakkındaki düşüncelerini değiştirmekte ve bu yönde gelişim göstermektedirler (Kalyoncuoğlu ve Üner, 2010: 8).

Johanson ve Mattsson, 1988 yılında firmaların uluslararasılaşma sürecini açıklayan yeni bir model geliştirmişlerdir. Bu modelde bir firmanın uluslararasılaşmasının bilgisayar ağlarındaki ilişkilerine bağlı olduğu öne sürülmektedir. Bu ağlarda her firmanın müşterilerle, tedarikçilerle, distribütörlerle ve benzerleriyle ilişkileri vardır. Ayrıca tedarikçilerin tedarikçileriyle ve müşterilerin müşterileriyle dolaylı ilişkileri bulunmaktadır (Johanson ve Mattsson, 2015: 114).

Kuruluşuyla ya da kuruluşundan itibaren iki yıl gibi kısa bir süre içinde uluslararası pazarlara açılan ve genç yaşta üretiminin en az %25'ini ihracata yönelten işletmelere küresel doğan (born global) işletme adı verilmektedir (Çavuşgil vd., 2011).

2.2. İşletmelerin Uluslararasılaşmasında Kurumsal Web Siteleri

İhracat, lisans verme, ortak yatırım ve doğrudan yatırım gibi farklı uluslararasılaşma sebepleri bulunmaktadır. İhracat uluslararasılaşmanın en temel yoludur ve firmalar ihracat yapabilmek için birçok yönetime başvurmaktadır (Metin,

2016). Uluslararası ihtisas fuarları, e-ticaret, arama motoru pazarlaması, ticaret müşavirlikleri ve kurumsal web siteleri bunlardan bazılarıdır.

Kurumsal web sitesi, işletmenin sahip olduğu internet sitesidir. Kurumsal web sitesi; işletmenin yapısı, faaliyetleri, ürünleri gibi konularda bilgiler verir. Bir işletmenin uluslararasılaşmasında etkili olabilecek web sitesi özellikleri arasında çoklu dil seçeneği, kültür farklılıklarına uyum sağlama, etkileşimli ve hızlı cevap yeteneğine sahip müşteri hizmetleri servisi, tasarım, güvenlik yer almaktadır. Bu özellikleri bulunduran firmaların uluslararasılaşma kabiliyetlerinin artması öngörülmektedir.

3. YÖNTEM

Araştırmada Manisa ve İzmir’de faaliyet gösteren ve ihracat yapan firmaların kurumsal web siteleri içerik analizi yöntemi kullanılarak incelenmiştir.

İçerik analizi, özellikle kitle iletişimi alanında kabul görmüş, yazılı ve görsel verilerin analizinde kullanılan bir araştırma yöntemidir. İçerik analizinde araştırmacılar kategoriler oluşturup her kategoriye giren örneklerin sayısını sayar. Önemli olan kategorilerin yeterince hassas olarak belirlenmesidir. Doğru belirleme, aynı malzeme gövdesini (örneğin gazete manşetleri) inceleyen farklı araştırmacıların aynı sonuçlara ulaşmasını sağlar (Silverman, 2015: 116).

İçerik analizi yapılmadan önce Manisa ve İzmir’deki 150 ihracatçı firmanın faaliyetleri NACE Rev. 2 koduna göre belirlenmiştir. Firmalar, Türkiye’nin ihracatında geleneksel sektörler ve geleneksel olmayan sektörlerle göre 2 sınıfa ayrılmıştır. Vinayek ve Gupta (2010: 12)’nin çalışmasında bulunan Web Site İçerik Analizi Formu’ndaki 20 soruluk ölçek, Türkçeye çevrilmiş ve adapte edilmiştir. Bu ölçek yardımıyla ihracat yapan 150 firmanın kurumsal web sitesi değerlendirilmiş ve geleneksel sektörlerde ihracat yapan firmalar ile geleneksel olmayan sektörlerde ihracat yapan firmalar arasındaki farklılıklar belirlenmiştir.

4. ARAŞTIRMANIN EVRENİ VE ÖRNEKLEMİ

Araştırmanın evreni Türkiye’de ihracat yapan firmaların kurumsal web siteleridir. Araştırmanın örnekleme söz konusu iki ilde bulunan ihracatçı firmaların

kurumsal web siteleridir. 2017 yılında Türkiye'nin toplam ihracatının yaklaşık %10'u örneklemedeki firmalar tarafından gerçekleştirilmiştir.

Çalışma, İzmir'den ve Manisa'dan rastgele seçilen ihracatçı firmaların kurumsal web siteleri incelenerek gerçekleştirilmiştir. Manisa Organize Sanayi Bölgesi'ne, Manisa Ticaret ve Sanayi Odası'na, İzmir Atatürk Organize Sanayi Bölgesi'ne ve İzmir Ticaret Odası'na kayıtlı ihracat yapan ve kurumsal web sitesine sahip olan 161 firma seçilmiştir. Firmalardan bazılarının web sitelerine ulaşamadığı bazılarının ise web sitelerinin bakımda olduğu belirlenmiştir. Bu durumda 11 firma bulunmaktadır. Araştırmaya bu firmalar dâhil edilmemiştir. Araştırma toplam 150 ihracat firmasının kurumsal web siteleri incelenerek gerçekleştirilmiştir.

5. ARAŞTIRMANIN KAPSAM VE SINIRLILIKLARI

Araştırma Türkiye'de ihracat yapan işletmelerin kurumsal web sitelerini kapsamaktadır. Araştırmanın sadece Manisa ve İzmir'de bulunan ve araştırmaya katılan ihracatçı firmaların kurumsal web siteleri üzerinde yapılması araştırmanın kısıtları arasında yer almaktadır. Ayrıca veriler firmalardan 2018 Ocak-Nisan döneminde toplanmıştır. Araştırma söz konusu dönemdeki işletme verileri ile sınırlıdır. Araştırma gerçekleştirildikten sonra işletmeler web sitelerinde değişiklik yapmış olabilirler.

6. VERİLERİN TOPLANMASI VE ANALİZİ

İçerik analizi için Vinayek ve Gupta (2010: 12)'nin çalışmasından yararlanılarak 20 sorudan oluşan Web Sitesi İçerik Analizi Formu oluşturulmuştur. Manisa ve İzmir'de bulunan 150 ihracat firmasının kurumsal web siteleri 2018 yılı Ocak-Nisan ayları arasında tek tek incelenmiş ve formdaki sorular yanıtlanmıştır. Veriler, SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) Statistics programının 24. versiyonuyla analiz edilmiştir. Verilerin analizi için betimleyici istatistik bölümünden çapraz tablolama analizi, frekans analizi, yüzde analizi, Ki-kare testi ve Cramér's V testi yapılmıştır. Bulunan sonuçlar, bulgular ve yorumlar bölümüne eklenmiştir.

7. BULGULAR VE TARTIŞMA

Bu bölümde incelenen ihracatçı işletmelere ait veriler, işletmelerin kurumsal web sitelerine ait veriler ve bu verilerle yapılan analizler bulunmaktadır.

7.1. Frekans Analizi

Araştırmada incelenen firmaların özelliklerine göre tanımlayıcı istatistikler belirtilmiş ve bulunan veriler değerlendirilmiştir.

Tablo 1: Firma Türüne Göre Frekans Dağılımı

Firma Türü	Firma Sayısı	Yüzde Dağılımı (%)
Geleneksel Sektörlerde İhracat Yapan Firmalar	77	51,3
Geleneksel Olmayan Sektörlerde İhracat Yapan Firmalar	73	48,7
Toplam	150	100,0

Örnekleme bulunan 150 firmanın 77'si geleneksel sektörlerde ihracat yapmaktadır ve bu 77 firma örneklemin %51,3'ünü oluşturmaktadır. Geleneksel olmayan sektörlerde ihracat yapan firma sayısı ise 73'tür. Bu 73 firma örneklemin %48,7'sini oluşturmaktadır. Araştırmaya dâhil edilen 150 ihracatçı firmanın faaliyet alanlarına göre dağılımları Tablo 2'de yer almaktadır.

7.2. İçerik Analizi

İhracat yapan 150 işletmenin web sitesi, Web Sitesi İçerik Analizi Formu kullanılarak analiz edilmiş ve firmaların web sitelerinde bulunan ve bulunmayan özellikleri tespit edilmiştir. Bulunan veriler Tablo 2'te belirtilmiştir.

Tablo 2: İhracatçı Firmaların Web Sitelerinin Özellikleri

Web Sitesinin Özellikleri	Evet	Hayır
Türkçe ve İngilizceden başka dil seçeneklerinin bulunması	43	107

Birden fazla ülke ana sayfasını görüntüleyebilme	19	131
Kültür ve dil ile ilgili farklılıklarına uyum sağlama	11	139
Farklı dillerde müşteri hizmetleri sunma	102	48
Ürünlerin fiyatlarını görüntüleyebilme	11	139
Ödemeye ilişkin bilgilerin bulunması	12	138
Sipariş formunun bulunması	10	140
Nakliye maliyetlerini hesaplayabilme	1	149
Uluslararası nakliye şartlarının belirtilmesi	3	147
Uluslararası geri iade şartlarının belirtilmesi	3	147
Uluslararası satışlarla ilgili SSS bölümünün bulunması	0	150
Uluslararası hizmet sağlayıcılara yönlendirme	1	149
Uluslararası sertifikasyon belgelerinin bulunması	82	68
Şirketin çalışma saatlerinin ve zaman diliminin belirtilmesi	5	145
Forumlara / bloglara yönlendirme	5	145
Satış sonrası hizmet için yerel acentelere yönlendirme	23	127
Ürünlerin sadece yasal olarak satılabildiği ülkelere gönderileceğini belirten bir açıklamanın bulunması	1	149
Flash, animasyon gibi özellikleri içermesi	22	128

Şirketin adresinin, telefon ve faks numaralarının belirtilmesi	148	2
Ürünlerin fotoğraflarını içermesi	138	12

Tablo 2 incelendiğinde Manisa ve İzmir’de bulunan ve ihracat yapan 150 firmanın genel olarak uluslararasılaşma düzeylerinin düşük olduğu görülmekte olup aşağıdaki çıkarımlarda bulunulmuştur:

- Web sitelerinin %71,3’ünde Türkçe ve İngilizceden başka bir dil seçeneği bulunmamaktadır.
- Örnekleme bulunan firmaların web sitelerinin %92,7’si kültür ve dil ile ilgili farklılıklara uyum sağlamamaktadır.
- Web sitelerinin %87,3’ünde, kullanıcıların birden fazla ülke ana sayfasına erişemeyeceği tespit edilmiştir.
- Web sitelerinin %92,7’sinde işletmenin sunduğu ürünlerin fiyatları görüntülenememiştir.
- Web sitelerinin %92’sinde ödemeye ilişkin bilgiler bulunmamaktadır.
- Sadece 1 web sitesi hariç diğer bütün web sitelerinde kullanıcıların nakliye maliyetini hesaplayabilecekleri bir bölüm bulunmamaktadır.
- Örneklemin %93,3’lük kısmında kalan web sitelerinde sipariş formu veya direkt sipariş imkânı bulunmamaktadır.
- Web sitelerinin %68’i farklı dillerde müşteri hizmetleri sunmaktadır.
- İncelenen web sitelerinden elde edilen bilgiye göre işletmelerin %54,7’sinin uluslararası alanda tanınmış sertifikasyon belgelerini web sitelerinde yayınlamış olduğu gözlemlenmiştir.
- Web sitelerinin %85,3’ünde flash, animasyon gibi özelliklerin bulunmadığı tespit edilmiştir.
- Ürünlerin sadece yasal olarak satılabildiğini ülkelere gönderileceğini belirten bir açıklama sadece 1 web sitesinde bulunmaktadır.

- Web sitelerinin %98,7'lik kısmında şirketin adresi, telefon ve faks numaraları belirtilmiştir.
- Web sitelerinin %92'sinde ürünlerin fotoğrafları bulunmaktadır.

7.3. Ki-kare Testi ve Çapraz Tablo Analizi

Ki-kare bağımsızlık testi, kategorik değişkenler arasında bir ilişki olup olmadığını (yani değişkenlerin bağımsız mı, ilişkili mi olduğunu) belirleyen, parametrik olmayan bir testtir. SPSS'de ki-kare bağımsızlık testi, çapraz tablo analizi içindeki bir seçenektir. Ki-kare testi, verileri analiz etmek için bir çapraz tablo kullanmaktadır. Ki-kare testinin uygulanması için veriler aşağıdaki gereklilikleri sağlamalıdır (Kent Eyalet Üniversitesi, 2018):

- İki kategorik değişken olmalı.
- Her değişken için iki veya daha fazla kategori (grup) olmalı.
- Gözlemlerin bağımsızlığı sağlanmalı.
- Her gruptaki denekler arasında bir ilişki olmamalı.
- Kategorik değişkenler, herhangi bir şekilde eşleştirilmiş (örneğin, ön test / test sonrası gözlemler) olmamalı.
- Nispeten büyük örneklem
- Her bir hücre için beklenen frekanslar en az 1 olmalı.
- Hücrelerin %80'inin beklenen frekansı en az 5 olmalıdır.

Araştırmada içerik analizinden elde edilen verilerden yararlanılarak 2x2 çapraz tablo analizi yapılmıştır. Geleneksel sektörlerde ihracat yapan firmalar ile geleneksel olmayan sektörlerde ihracat yapan firmaları karşılaştırmak için aşağıdaki hipotezler oluşturulmuştur:

H₀: Geleneksel sektörlerde ihracat yapan firmalar ile geleneksel olmayan sektörlerde ihracat yapan firmaların web sitelerinin uluslararasılaşma düzeyleri arasında fark yoktur.

H₁: Geleneksel sektörlerde ihracat yapan firmalar ile geleneksel olmayan sektörlerde ihracat yapan firmaların web sitelerinin uluslararasılaşma düzeyleri farklıdır.

Geleneksel sektörlerde ihracat yapan firmalar ile geleneksel olmayan sektörlerde ihracat yapan firmaların web sitelerinin özelliklerine göre tespit edilen toplam evet-hayır sayısı ve beklenen frekans sayısı Tablo 3'tedir.

Tablo 3: Web Sitelerin Özelliklerine Göre Toplam Evet-Hayır Sayısı

Firma Türü	Frekans	Web Site İçeriğine Göre Yanıtlar	
		Evet	Hayır
Geleneksel İhracat Yapan Firmalar	Gözlenen	382	1158
	Beklenen	360	1180
Geleneksel Olmayan İhracat Yapan Firmalar	Gözlenen	319	1141
	Beklenen	341	1119

Tablo 3'teki sonuçlara verilere göre yapılan ki-kare testi sonucu ve p değeri Tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo 4: Firma Web Sitelerinin Karşılaştırılmasına Ait Ki-kare Testi

	Değer	Serbestlik Derecesi	Anlamlılık (İki yönlü)	Kesin Anlamlılık (İki yönlü)	Kesin Anlamlılık (Tek yönlü)
Pearson	3,657 ^a	1	0,056		
Ki-kare Testi					
Süreklilik Düzeltmesi ^b	3,494	1	0,062		

Olabilirlik Oranı	3,662	1	0,056	
Kesin Ki-kare Testi			0,058	0,031
Doğrusal Bağlantı	3,656	1	0,056	
N	3000			

a. Hiçbir hücrenin beklenen frekansı 5 veya 5'ten düşük değildir.

b. Sadece 2x2 tablo için hazırlanmıştır.

Ki-kare testi yapılırken hücrelerin en fazla %20'sinin 5 veya 5'ten küçük beklenen frekansa sahip olması istenir. 2x2 çapraz tablo analizinde aşağıdaki durumlara dikkat edilmelidir (Güngör, 2008: 86):

- $n > 40$ ise Yates süreklilik için düzeltilmiş ki-kare testi tercih edilmelidir.
- $20 \leq n \leq 30$ ise ve beklenen frekans ≥ 5 ise süreklilik için ki-kare testi kullanılmalıdır. Beklenen frekans < 5 ise Fisher kesin ki-kare testi kullanılmalıdır.
- $n < 20$ olan durumlarda ise Fisher kesin ki-kare testi uygulanmalıdır.
- Birçok istatistik uzmanı 2x2'lik tablolarda Yates düzeltmesinin yapılması gerektiğini belirtmektedirler.

Tablo 4'te 2x2 çapraz tablo analizine ait ki-kare testi yer almakta olup beklenen frekansların %20'si 5 veya 5'ten küçük değildir. $n > 40$ olduğu için Yates düzeltmesinin yapıldığı ki-kare testi (Süreklilik Düzeltmesi) sonucuna bakılmalıdır.

Çapraz tablo analizi sonrasında bulunan ki-kare değerinin (3,494) istatistiksel anlamlılığı 0,062 olarak bulunmuştur. Bu değer sosyal bilimlerde kabul edilen anlamlılık düzeyinin (Özbay, 2009: 463) üstünde olduğu için H_0 hipotezi kabul edilir. Geleneksel sektörlerde ihracat yapan firmalar ile geleneksel olmayan sektörlerde ihracat yapan firmaların web sitelerinin uluslararasılaşma düzeyleri arasında fark olmadığı tespit edilmiştir. 0,062 değeri 0,050'ye yakın olduğu için

zayıf bir farklılığın olduğu da söylenebilir. Zayıf farklılığın kaynağını bulmak için daha detaylı bir inceleme yapılmış ve veriler arasındaki farklılıklar tek tek incelenmiştir. Bu analiz sonucunda, elde edilen verilerin çoğunda hayır oranının daha yüksek olduğu görülmüştür. Ancak 4, 13, 19, 20 numaralı sorularda evet miktarı daha fazladır. Bu 4 sorudan elde edilen veriler, evet oranını yükselttiği için genel karşılaştırmada zayıf farklılık tespit edilmiştir. Sorulardan elde edilen veriler tek tek analiz yapıldığında ise anlamlı bir farklılık gözlemlenmemiştir.

8. SONUÇ

Bu çalışmada Türkiye’de ihracat yapan işletmelerin kurumsal web sitelerini ne düzeyde uluslararasılaştırdıkları tespit edilmiş ve geleneksel ihracat yapan firmalar ile geleneksel olmayan ihracat yapan firmaların kurumsal web sitelerinin farklı olup olmadığı belirlenmiştir. Araştırmanın sadece Manisa ve İzmir’de bulunan ihracatçı firmaların kurumsal web siteleri üzerinde yapılması araştırmanın kısıtları arasında yer almaktadır. Yapılan analizlere göre aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir:

- Küresel pazarlara hitap eden işletmelerin kurumsal web sitelerinde en önemli unsurlardan biri olan farklı dil seçenekleri sunma özelliğine Türkiye’de ihracat yapan işletmelerin yeterince önem vermediği gözlemlenmiştir.
- Kurumsal web sitelerinin farklı kültürlere ait görsel malzemelere çoğunlukla yer vermedikleri görülmüştür.
- İçerik analizi yapılan kurumsal web sitelerinde farklı dillerde müşteri hizmetleri sunulduğu görülmüştür. Fakat müşteri hizmetlerinin canlı destek olarak değil, iletişim formu sunularak gerçekleştirildiği gözlemlenmiştir.
- İncelenen kurumsal web sitelerinin satış yönünden zayıf olduğu belirlenmiştir.
- Kurumsal web sitelerinin çoğunda ürünlerle ilgili uluslararası sertifikasyon belgelerinin bulunduğu görülmüştür.
- İşletmelerin müşterilerden bilgi toplayabilecekleri forum, blog gibi tartışma ortamlarını kullanmayı tercih etmedikleri belirlenmiştir.
- Türkiye’de bulunan ihracatçı işletmelerin internet sitelerinin tasarımına ve bakımına dikkat etmedikleri tespit edilmiştir.

Araştırmadaki diğer konu Turkiye’de ihracat yapan işletmelerin kurumsal web sitelerinin uluslararasılaşma duzeylerinin farklı olup olmadığıdır. Çapraz Tablo Analizi Bolumu’nde geleneksel ihracat yapan işletmeler ile geleneksel olmayan ihracat yapan işletmelerin kurumsal web sitelerinin uluslararasılaşma duzeylerinin farklı olmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca ki-kare test sonuçlarına gore zayıf bir farklılığın bulunduğu da belirlenmiştir. Hindistan’da da kurumsal web sitelerinin sektorlere gore farklılık gostermediği Vinayek ve Gupta (2010)’nın çalışmasında belirtilmiştir.

Tum bu sonuçlar değerlendirildiğinde Turkiye’de ihracat yapan çoğu işletmenin sadece internet ortamında bulunmak için web sitesi oluşturduğu belirtilebilir. Halbuki kurumsal web sitesi, işletmeye karşı bir izlenimin oluşmasını sağlamaktadır. Web sitesi ne kadar profesyonel bir biçimde hazırlırsa muşterinin izlenimi de o kadar olumlu yonde olacaktır. Aksine web sitesi zensiz olarak hazırlanışsa muşteri, belki o işletmeyle iletişime bile geçmeyecektir.

Araştırmanın konusu olan kurumsal web siteleri işletmenin imajına ve dolayısıyla işletmenin satış performansına etki eden bir unsurdur. Kurumsal web siteleri, zellikle ihracat yapan kucuk ve orta buyuklukteki işletmelerin, rekabet gucunu arttırmaktadır. İhracat faaliyetlerinde başarılı olabilmek, işletmenin kurumsal web sitesini muşterilerin beklentilerine ve isteklerine gore oluşturmaktan geçmektedir. Kurumsal web siteleri; yabancı muşteriler için dil seçenekleri sunma, kultur ile ilgili farklılıkları destekleme, farklı dillerde muşteri hizmetleri sağlama gibi zellikleri desteklemelidir.

İhracat firmalarının kurumsal web sitelerinde uluslararası satışlar hakkında ne kadar çok açıklayıcı bilgi bulunursa pazarlama faaliyetleri o kadar artar. Firmanın uluslararası satışlarla ilgili nakliye, deme, geri iade Şartlarını web sitelerinde belirtmeleri firmanın yararına olacaktır. Ayrıca alıcı, firmanın web sitesinde runun zelliklerini, fiyatını, tahmini nakliye cretini vb. gorup sipariş yapabilirse satış sureci hızlanacaktır.

Araştırmada Türkiye’de ihracat yapan işletmelerin kurumsal web sitelerindeki eksiklikler ortaya konmuştur. Bu eksiklikleri gidererek işletmeler ihracat faaliyetlerini arttırabilirler. Araştırmanın İzmir ve Manisa’da bulunan 150 işletmenin kurumsal web sitesi üzerinde yapılması, kurumsal web sitelerinin 2018 yılı Ocak-Nisan ayları arasında incelenmesi, firmaların rastgele seçim yöntemiyle seçilmesi kısıtlılıkları oluşturmaktadır. Bu alışma ve bu alanda yapılacak diğer çalışmalar, ihracat yapan işletmelerin kurumsal web sitelerinde hangi özellikleri bulundurması gerektiği konusunda literatüre katkı sağlayacaktır. İlerleyen zamanlarda yapılacak çalışmalarda dünyadaki ihracatçı işletmelerle Türkiye’deki ihracatçı işletmelerin kıyaslamasının yapılması, Türkiye’deki firmaların uluslararasılaşma düzeyleri hakkında fikir vermesi açısından yararlı olacaktır.

KAYNAKLAR

- ANDERSEN, O. (1993). On The Internationalization Process of Firms: A Critical Analysis. *Journal of International Business Studies*. 24(2): 209-231.
- ÇAVUŞGİL, S.T., Knight, G.A. ve Üner, M.M. (2011). Türkiye’de küresel doğan işletmeler, Detay Yayıncılık.
- DOU, W., NIELSEN, U., TAN, C. M. (2002). *Using Corporate Websites For Export Marketing*. Journal of Advertising Research. 42(5): 105-116.
- EYEMEN, U. E. (2007). *SPSS 15.0 Veri Analiz Yöntemleri*. İstatistik Merkezi.
- GÜNGÖR, M. (2008). Ki-Kare Testi Üzerine. *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları*. 7(1): 84-89.
- JOHANSON, J. ve MATTSSON, L.-G. (2015). Internationalisation in Industrial Systems - A Network Approach. *Knowledge, Networks and Power: The Uppsala School of International Business* (ss. 111-132). Ed. Mats Forsgren, Ulf Holm ve Jan Johanson. Londra: Palgrave Macmillan.
- JOHANSON, J. ve VAHLNE, J.-E. (1977). The Internationalization Process of The Firm - A Model of Knowledge Development and Increasing Foreign Market Commitments. *Journal of International Business Studies*. 8(1): 23-32.
- JOHANSON, J. ve WIEDERSHEIM-PAUL, F. (1975). The Internationalization of The Firm - Four Swedish Cases. *The Journal of Management Studies*. 12(3): 305-323.
- KALYONCUOĞLU, S. ve ÜNER, M. M. (2010). Küresel Doğan İşletme Kavramı ve İşletmelerin Küresel Doğmasına Etki Eden Kurucu/Üst Düzey Yönetici Özellikleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 12(3): 1-42.
- KENT EYALET ÜNİVERSİTESİ (13 Haziran 2018). *SPSS Tutorials: Chi-Square Test of Independence*. <https://libguides.library.kent.edu/SPSS/ChiSquare>, (21.06.2018).

- KOPARAL, C. (2014). Ülke Dışı Faaliyetler. *Uluslararası İşletmecilik* (ss. 18-36). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- METIN, İ. (2016). Dijital Pazarlama Araçlarının KOBİ'lerin İhracatına Etkisi, *Journal of Human Sciences*, 13(3), 4697-4709.
- ÖZBAY, Ö. (2009). Çapraz Tablo Analizi Nasıl Yapılır?: Pratik Bir Açıklama. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. (9): 459-470.
- SILVERMAN, D. (2015). *Interpreting Qualitative Data*. Sage.
- UNCTAD. (2018). *Merchandise: Total trade and share, annual, 1948-2017*. <http://unctadstat.unctad.org/wds/ReportFolders/reportFolders.aspx>, (21.06.2018).
- VINAYEK, R. ve GUPTA, R. (2010). Corporate Websites as a New Export Marketing Tool for Indian Exporters: An Evaluation. *Osmania Journal of International Business Studies*. 5(1-2): 42-48.
- WE ARE SOCIAL, (2018). Internet Users Special Report, <https://wearesocial.com/blog/2018/07/internet-growth-accelerates-but-facebook-ad-engagement-tumbles> (Erişim: 22.09.2018).
- Weisburd, D. ve Britt, C. (2014). *Statistics in Criminal Justice*. Springer.

ENDÜSTRİ 4.0 DEVRİMİNİN MUHASEBE SİSTEMİNE ETKİSİ: ÖRNEK OLAY ÇALIŞMASI

Seçkin Gönen¹, Yusuf Galip², Mehmet İlker Karakelleoğlu³

Özet

Endüstri 4.0, üretim alanında insan faktörünün en aza indirildiği, robotlarla ve akıllı fabrikalarla maliyetlerin azaltıldığı bir sanayi devrimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Endüstri 4.0 üretimin yeniden şekillendirilmesine ve farklı bir boyut kazanmasına olanak sağlayacaktır. Yeni nesil bilişim teknolojileri ve endüstri faaliyetlerini bir araya getiren Endüstri 4.0'in ana hedefi, yazılım, yapay zeka ve donanım gibi teknolojileri bütünleşik bir biçimde kullanarak, endüstride düşük maliyetli, minimum enerji tüketen, eski cihazlara göre daha az yer kaplayarak, üretim faaliyetini gerçekleştirmektir. Bu devrim ile birlikte günümüz muhasebe sistemlerinin yeniden yapılandırılması söz konusu olmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, Endüstri 4.0'in toprak sanayi sektöründe faaliyet gösteren bir şirketin muhasebe sistemine olan etkisini ortaya koymaktır. Dördüncü sanayi devrimi ile muhasebe bilgi sistemlerinde ortaya çıkan veya çıkacak yeniliklere yer verilmiştir. Bu bağlamda endüstriyel elektronik ve yazılım işletmesi tarafından gerçekleştirilen otomasyon faaliyetlerinin, taraflar açısından maliyetleri tespit edilmiş ve elde edilen bulgular değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler— Endüstri 4.0, Muhasebe Sistemleri, Otomasyon Maliyetleri

JEL Sınıflama Kodları: M40, M41

EFFECTS OF INDUSTRIAL REVOLUTION 4.0 ON ACCOUNTING SYSTEM: A SAMPLE CASE STUDY

Abstract

Industry 4.0 arises as an industrial revolution that minimizes human factor and reduces costs with the help of robotics and smart factories. Industry 4.0 helps to reshape manufacturing and upgrade it to distinctive dimension. By utilizing software, artificial intelligence, and hardware in an integrated system approach, Industry 4.0 which combines new generation information technologies and industrial activities together, aims to execute production activities in a way that generates minimum manufacturing costs, minimum energy consumption and reduced need of material space surface. . With this revolution, today's accounting systems are opened to discussion for necessary reorganizations.

The aim of this study is to reveal effects of Industry 4.0 to accounting system by referring to a company operating in soil industry sector. Innovations realized or expected to be occurred with settling of fourth industrial revolution in accounting information systems are covered. Sample case study method is implemented accordingly. On this basis, costs of automation activities which are run by industrial electrical and software company are extracted and gathered findings are interpreted.

Keywords— Industry 4.0, Accounting Systems, Automation Costs

JEL Classification Codes: M40, M41

¹ Profesör Doktor, Dokuz Eylül Üniversitesi, İ.İ.B.F, İşletme Bölümü, Muhasebe Finansman Anabilim Dalı, Türkiye, seckingonen@hotmail.com

² Doktora Öğrencisi, Dokuz Eylül Üniversitesi, S.B.E, İşletme Anabilim Dalı, İşletme Doktora Programı, Türkiye, yusufgalip@gmail.com

³ Araştırma Görevlisi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İ.İ.B.F, İşletme Bölümü, Muhasebe Finansman Anabilim Dalı, Türkiye, mehmet.ilker@deu.edu.tr

1. GİRİŞ

Üretim sektöründe gerçekleşen devrimler şirketleri değişime ayak uydurmaya zorlamıştır. İlk sanayi devrimi su ve buhar gücünün mekanik üretim sistemlerinde kullanılması sonucu, ikinci sanayi devrimi seri üretim (montaj hattı) ile, üçüncü sanayi devrimi ise bilgi teknolojilerinin üretimde kullanılması ile ortaya çıkmıştır. Bütün sanayi devrimlerinde olduğu gibi dördüncü sanayi devriminde de üretim işletmeleri rekabet üstünlüğü sağlayabilmek ve çağın gereklerine uymak zorundadır. Günümüzde ise robotik unsurların, sistemlerin, internet ağının yaygın olarak üretimde etkili olması ile Endüstri 4.0 devrimi ortaya çıkmıştır.

Daha önce gerçekleşen sanayi devrimlerinde olduğu gibi dördüncü sanayi devriminde de çağın gereklilikleri tamamen değişmiştir. Endüstri 4.0 ile birlikte tüm üretim süreçleri yeniden yapılacak ve bu değişen yenileşen süreçlerden üretimin yanında, işletmenin diğer faaliyetleri de etkilenecektir. Bu faaliyetlerden biri de muhasebe sürecidir. Sanayide oluşan bu devrim, muhasebe bilgi sistemini derinden etkileyecek, finansal verilerin tümüyle dijitalleşmesine yol açacaktır.

2. ENDÜSTRİ 4.0 KAVRAMI, ORTAYA ÇIKIŞI VE GELİŞİMİ

Endüstri 4.0 kavramı ilk olarak 2011 yılında Almanya'nın Hannover kentinde yapılan fuarda ortaya atılmıştır. Bu yeni sanayi devrimi, üretimde otomasyon süreçlerine odaklanıp, üretimden insan faktörünü kaldırmayı amaçlamaktadır. Söz konusu bu biçimlenme fuarla birlikte Almanya hükümetinin sanayi politikası haline gelmiştir.

Günümüzde yeni endüstri devriminin eşiğinde başlangıç fikirlerinden tasarımdan geliştirmeye, üretimden onarıma servise ve geri dönüşüme kadar operasyonla ilgili unsurlar akıllı fabrikalarda dijital networklere bağlanmaktadır. Endüstri 4.0 ortaklar, tedarikçiler ve müşteriler arasındaki yatay bilgi akışını kapsamakla birlikte organizasyon yapısı içinde ürün geliştirmeden nihai ürünlere dikey bütünleştirmeyi de sağlamaktadır (Hodzic, 2015: 29).

Endüstri 4.0 terimi, dördüncü sanayi devrimine referans olarak kullanılır. Bu kavramla beraber fiziksel varlıklar akıllı sistemler ve yapay zekayla birlikte, dijital

ortamlara entegre edilerek değer zincirinin uçtan uca dijitalleşmesi amacı doğrultusunda konsept sistemler ve değer yaratmak için geniş bir yelpazede çağdaş teknolojiler ağlarını üretime aktarmaktadır (Özdoğru ve diğerleri, 2018: 86).

Uygulamacılar ve akademisyenlerin son zamanlarda sıklıkla bahsettiği endüstri 4.0 en basit anlamıyla “endüstrinin geleneksel olan güçlü yönleri ile ileri düzey dijital ağların, bilgi ve iletişim teknolojilerinin birleştirildiği bir süreç” olarak tanımlanmaktadır. Bu süreç, iç içe dijital ve fiziksel işlemlerin entegre edildiği, akıllı ürünler elde etmeye yarayan bir dizi teknolojiyi içermektedir (Hermann vd., 2016: 3930).

Bir diğer ifade ile Endüstri 4.0, her bir üretim unsuru nesnenin, yapay zekâ, üç boyutlu(3D) yazıcılar, robotik teknoloji, biyoteknoloji, nanoteknoloji, uzay teknolojileri gibi teknolojik alanlarda oraya çıkan gelişmeler sayesinde, diğer nesnelere internet yoluyla iletişime ve etkileşime geçtiği akıllı üretim dönemi olarak adlandırılmaktadır. Söz konusu dönemde üretim sistemlerinin dijitalleşmesinin, bilgisayar ortamındaki sanal sistemler ile fiziksel sistemlerin birbiriyle bütünleşmesinin ve bu yolla internete bağlı olan nesnelere akıllanmasının da mümkün olacağı düşünülmektedir (Aksoy 2017:37).

3. ENDÜSTRİ 4.0 İLE BİRLİKTE MUHASEBENİN ROLÜ VE BEKLENEN GELİŞMELER

Muhasebe iş süreçlerinin ne kadar karışık ve bilgi transferinin ne kadar yoğun olduğunu bilinmektedir. Bu iş akışının hızlı ve hata oranının en aza indirgenerek yapılması, sadece gelişmiş yazılımlarla gerçekleşmesi mümkündür. Bilindiği gibi muhasebe verileri küçük bir işletme için bile oldukça fazla ve kontrol edilmesi gereken verilerdir. Muhasebe sistemleri kullanım açısından, sadece firma içindekilere değil, aynı zamanda firma dışındakiler için bilgi üretme sorumluluğunu taşır(Güzel ve Mersin, 2007:177).

Yeni iş modelleri ürünlerin ve hizmetlerin üretimi aynı zamanda satışı ile ilgili yerleşik görüşleri kökten değiştirmiştir. Üretimde gerçekleşecek herhangi bir değişim üretim faktörlerini ve dolayısıyla toplumdaki etkilerini de değiştirecektir.

Fabrikaların öncelikle önemli ilk yatırım maliyetlerine katlanarak akıllı teknolojileri edinmesi beklenmektedir. Özellikle alt ve orta pozisyonlarda insan emeğinin yerini büyük ölçüde robot emeği alacaktır. Şirketler özellikle bilgi teknolojileri alanında yüksek nitelikli çalışanlara ihtiyaç duyacaktır. Dijitalleşmenin kritik etkileri finansal yönetimin tüm alanlarında gözlenebilir. Yeni ticari faaliyetleri muhasebeleştirme ve raporlama konularında yeni metotlara ihtiyaç duyulacaktır. (Horak, 2016: 580)

Son yıllarda ortaya çıkan sanayi devriminin, muhasebe alanında daha hangi gelişmelere neden olacağı konusunda iki durum ön plana çıkmaktadır. Bunlar; entegrasyon ve gerçek zamanlı muhasebedir. Bu nedenle ortaya çıkabilecek sorun ise, Kurumsal Kaynak Planlama(KKP) sistemlerinin hali hazırda entegre sistemler olduğu noktasındadır. Ancak KKP sistemleri makine kontrollerini, yazılımlarını ve endüstriyel boyutu dikkate almamaktadır. Yani KKP, makineler ile işletmedeki bölümler arasında iletişimi dijital olarak sağlanamamaktadır. Sistemde herhangi bir problemle karşılaşıldığında insan müdahalesi gerekmektedir. Endüstri 4.0 ile birlikte, departmanlar arası yaşanan sorunlar, insan müdahalesi olmadan yapay zeka sistemler aracılığıyla bulunup, çözülmesine yönelik kolaylıklar sağlayacaktır(Can ve Kıymaz, 2016:111).

Endüstri 4.0'ın ortaya çıkmasıyla birlikte bu sanayi devriminin muhasebe alanına önemli yansımalarından birinin de denetim alanında olması beklenmektedir. Bu alandaki gelişmeler Denetim 4.0 (Audit 4.0) adıyla anılmaktadır. Denetim 4.0 şirket içi ve dışından alıcılar, entegre bilgisayar sistemleri ve yazılım modülleri ile veri toplama sistemlerini güncelleyip bilgi akışını eş zamanlı hale getirmektedir. Denetim 4.0 ürün kalitesini ve makine hatalarını tespit etme, maliyet tasarrufu, karar almaya yardımcı olma gibi pek çok anlamda Endüstri 4.0'ın muhasebe fonksiyonunun tamamlayıcısıdır. (Dai ve Vasarheyli, 2016: 13)

Sistemlere getirilecek yenilikler ile stokların yönetimi ve denetimi kolaylaşacaktır. Akıllı raflar, ağırlık sensörleri, kimyasal sensörler, biyolojik sensörler, sanal kişisel asistanlar, dev ekranlar, ortak veri ağı kullanımının yaygınlaşmasıyla stokların kontrolü daha hızlı sağlanacak, kaliteli ve düşük maliyetli

olacaktır. Yapay zeka ve akıllı sistemler ile üreticilerin ve perakendecilerin stok yönetimi yeniden şekillenecektir (Erturan ve E rgin, 2017: 27).

Teknolojik alanların yanında, birçok alanda köklü değişimler getiren Endüstri 4.0, işletmeleri rekabet üstünlüğü yaratma amacına yönlendirmiştir. Teknoloji alanında yaşanan hızlı gelişmelerin üretim sistemlerine yansması, muhasebe alanında çok derin etkilere neden olmaktadır. Buna ek olarak, üretim sistemlerinin içerisindeki akıllı sistem ve yapay zeka gibi değişiklikler, muhasebe ve maliyet muhasebesi sistemlerinde de farklı yaklaşımların geliştirilmesini zorunlu kılmaktadır (Ergüden ve diğerleri; 2018:146).

Bu açıklamalardan anlaşıldığı üzere Endüstri 4.0 kapsamında hali hazırda kullanılmakta olan bilgisayar destekli denetim teknikleri güçlendirilebilir daha hızlı, güvenilir, insan unsuru içermeyen akıllı sistemler ortaya çıkarılabilir.

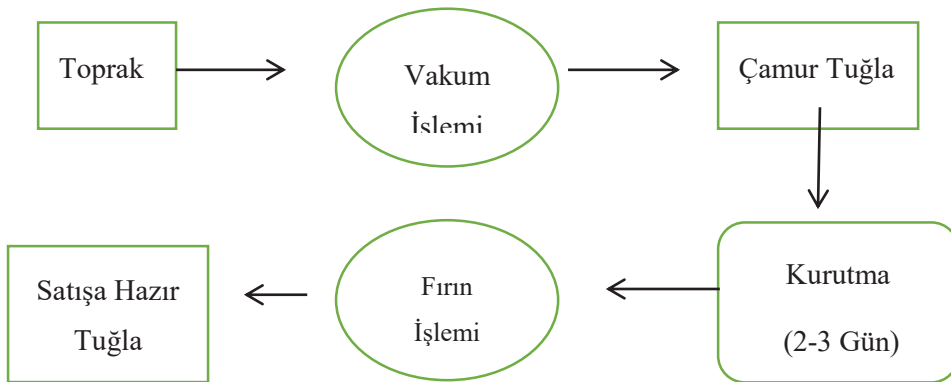
4. UYGULAMA

Çalışmanın bu bölümünde tuğla üreten bir fabrikada, endüstri 4.0'ın gerektirdiği gibi üretim bandında yapılan otomasyon faaliyeti ele alınmış, bu faaliyetin muhasebe ile olan ilişkisi ortaya konulmuş ve otomasyon faaliyeti yapan firma ile tuğla üreten firma açısından sağlanan yararları değerlendirilmiştir.

4.1. Endüstri 4.0 Öncesi Ve Sonrası İşletmenin Üretim Hattı

Şekil 1'de tuğla üreten fabrikanın, otomasyon faaliyetinden önceki üretim süreci gösterilmiştir

Şekil 1: Endüstri 4.0'dan Önce Tuğla Üretim Süreci

Şekil 1’de de görüldüğü üzere, tuğlanın hammaddesi olan toprak vakum işleminden sonra çamur halde tuğlaya dönüşmekte, fırın işleminden sonra ise satışa hazır hale gelmektedir. Vakum işleminden çıkan çamur halde ki tuğla, insan gücüyle traktörlere yüklenmekte ve kuruması için açık alanda olan bir bölümde iki gün bekletilmekteydi. Daha sonra bekletilen bu ürünler insan ve taşıt vasıtasıyla fırınlara götürülmekteydi. Fırından çıkan satışa hazır tuğlalar yine insan gücüyle paketleniyordu. Dolayısıyla, tuğla üreten bu işletme hali hazırda sorunlar sebebiyle otomasyon ve robotlaşma ihtiyacı duymuştur.

Endüstri 4.0’a geçen toprak sanayi işletmesinde, üretim hattında birtakım düzenlemelere gidilmiştir. Vakum işleminden çıkan tuğlalar, artık kuruması için bir bölüme götürülmemektedir. O işlemin yerine yeni bir kurutma tüneli yapılmış, tuğlaların kurutma tüneline yüklenebilmesi için de otomasyon sistemi yapılmıştır. Böylelikle, kuruması için beklenen süreden tasarruf edilmiştir. Ayrıca o banda yüklemesi için insan gücü kullanılmamış, onun yerine tuğlaları kurutma tüneline bırakması amacıyla yeni bir robot tasarlanmıştır. Kurutma tüneline çıkan tuğlalar da ayrı bir robot vasıtasıyla fırına yüklenmektedir. Fırından çıkan satışa hazır ürünlerin paketlenmesi içinde yeni bir robot yapılmıştır. Böylece işletmenin üretim bandında Endüstri 4.0 sonrasında, üç adet robot ve bir adet yeni bir tünel kullanmaya başlamıştır.

Tablo 1: Fabrikada Endüstri 4.0 Öncesi Ve Sonrası

FAALİYET	ESKİ SİSTEM	YENİ SİSTEM
Vakum Çıkışı	50 İşçi	Otomasyon Sistemi
Kurutma	20 işçi + 2 Taşıt	Robot(1)
Fırın Girişi	10 işçi	Robot(2)
Fırın Çıkışı	20 işçi	Robot(3)

4.2. Endüstri 4.0'ın Toprak Sanayi İşletmesinin Muhasebe Sistemine Etkisi

Otomasyon faaliyetinden önce üretim bandında fire, birim maliyet, ilk madde ve malzeme maliyeti gibi muhasebe ile ilgili faaliyetler tamamen insan gözü ile takip edilmekteydi. Yeni yapılan makineleşme ve robotlaşmayla beraber üretim bandında yapılan yazılımlar, ekranlar tarafından kontrol edilmekte ve bu tür maliyetler görülmektedir. Ayrıca bu yazılımlar şirketin farklı zamanda tedarik etmiş olduğu ERP yazılımları ile koordine edilmiştir. Böylece şirket sadece ana faaliyet konusunda değil, diğer destek sistemlerde olduğu gibi muhasebe sisteminde de endüstri 4.0'a geçmiştir. Üretimde maliyet merkezi, birim ve gider bazlı hesaplamalar ve analizler elektronik ortamda raporlanmaktadır.

4.3. Endüstri 4.0'ın Toprak Sanayi İşletmesine Maliyeti ve Avantajları

Makineleşme ve robotlaşma yapan şirket, teknolojinin getirmiş olduğu avantajlar elde etmiştir. Yalnızca üretim açısından değil, işletmenin diğer faaliyetleri de teknolojiden yararlanmıştır.

Yenilenen tüm sistem işletmeye maliyeti 5 milyon TL'dir. Fakat bu teknolojik yatırım ile şirket Endüstri 4.0'a geçmiştir. Bunun sonucunda şirketin sağladığı yararları şöyle sıralayabiliriz:

- Eski sistemde üretim hattında çalıştırılan 100 işçinin maliyetinden tasarruf edilmiştir. Yeni sistemde makine ve robot operatörleri olmak üzere nitelikli 3-4 işçi çalıştırmak yeterli olmaktadır.
- Dördüncü sanayi devrimine geçen işletme, muhasebe sisteminde eş anlı raporlamaya sahip olmuştur. Yazılım ve bilgisayar destekli bu sistemlerle birlikte daha hızlı, güvenilir bir bilgi elde edilmektedir.
- Sistemle birlikte işletmenin kapasitesi artmıştır. Kurutma da beklenen 2-3 günlük süre ortadan kalmış ve sürekli üretime geçilmiştir.
- Vakum, kurutma ve fırın işlemine eklenen yeni mekanik ve yazılımlar ile oldukça yüksek enerji tasarrufu sağlanmıştır.
- İşletme içinde taşıma için kullanılan taşıtlar, ortadan kaldırılmış ve bunlar için ayrılan kaynaklar işletmeye kalmıştır. Üretime alınmak için

gerekli hammadde tedariki artık bilgisayar sistemleri ile tamamen otomatikleştirilmiştir.

- Şirket Endüstri 4.0'ın getirdiği teknolojik üstünlük ile rekabet avantajına sahip olmuştur.

4.4. Otomasyon Faaliyetini Yerine Getiren Firma Açısından Değerlendirme

Toprak sanayi işletmesinin Endüstri 4.0'a geçişi, yerli sermaye olan endüstriyel elektronik ve yazılım şirketi tarafından yapılmıştır. Şirket tuğla otomasyon konusunda birçok firmaya hizmet vermiş, bu alanda uzman bir kadroya sahiptir.

Oluşturulan yapay zekanın çalışması için gerekli malzemelerin maliyeti 70.000 dolardır. Bu malzeme maliyetlerinin yanında yazılım hizmeti için şirket 120.000 dolar gerekli altyapı ve işçilik ücretine katlanmıştır.

Faaliyet esnasında şirket Endüstri 4.0 ile sadece teknik ve endüstriyel yazılım bilgisinin yetmediğini fark etmiştir. Teknik bilgi ve uzmanlık açısından üstün olan firma, programlanabilir mantıksal denetleyici(PLC) yazılımları ile otomasyon ve robot kontrollerini sağlamaktaydı. Bunu yaparken muhasebe verilerini bugüne kadar ERP sistemlere aktarma işlemini yapmaktaydı. Yapılan bu sistemle beraber artık otomasyon şirketi muhasebe verilerini de programlamış, endüstri 4.0'ın gerektirdiği gibi bilgilerin bilgisayar ortamına akması konusunda uzmanlaşmaya başlamıştır.

Şirket bu faaliyet sonucu sektörde öncü olmuş, tasarım konusunda bakım onarım gibi insan müdahalesi olabileceği minimum seviyeyi bile düşünmüş, ergonomikliği ön plana almıştır. Ayrıca kurulan bu sistem, endüstriyel yazılım şirketi açısından önemli reklam olmuş ve kalite algısı oluşturmuştur.

SONUÇ

Üretim sistemi ile birlikte muhasebe sisteminde de Endüstri 4.0, devrim niteliğinde gelişmelere sebep olmuştur. Çalışmada da anlatıldığı gibi, finansal raporlama, bilgi akışı, analiz, stok ve hammadde tedarik, maliyet ve yönetim muhasebesi uygulamaları endüstri 4.0 ile yeniden yapılanmaktadır.

Endüstri 4.0 devrimi, sanayi devriminin sadece mühendislik alanı olarak değil, tüm işletme ile ilgili alanlar ile ilgilidir. Tasarlanan akıllı sistemler ve yapay zeka, reel sektör yanında hizmet sektörünü de kapsamakta, bu açıdan diğer sanayi devrimlerinden ayrı tutulmalıdır. Muhasebe sistemi de bu devrimin etkisini derinden hissetmektedir. Muhasebe çalışanlarının muhasebe bilgisine ek olarak, robotik sistemler, proje geliştirme ve uygulama, yazılım geliştirme, dijital iletişim gibi teknolojik bilgi birikimlerini de geliştirmesi gerekmektedir.

Üretim işletmeleri başta olmak üzere işletmelerde kullanılan ERP/MRP, SAP gibi programlar ile muhasebe verileri bilgisayar ortamına aktarılmaktadır. Endüstri 4.0 devrimi ile bu tür programlar daha da önem kazanmıştır. Bu programların önümüzdeki yıllarda tamamen işletmelere entegre edilerek kullanılması beklenmektedir. Bilgisayar destekli olan bu programların yazılım gelişimini genellikle muhasebe bilgisi olmayan yazılım mühendisleri tarafından yapılmaktadır. Buradan çıkan iş kolunun da vurguladığı gibi üniversitelerde ve diğer eğitim kurumlarında muhasebe eğitiminin yazılım bilgisiyle bütünleştirilmesi hem üretim sektörüne nitelikli iş gücü sağlayacak hem de muhasebe disiplinde çalışanların ufkunu genişletecektir.

KAYNAKLAR

Aksoy, S. (2017). Değişen Teknolojiler Ve Endüstri 4.0: Endüstri 4.0'ı Anlamaya Dair Bir Giriş. *Katkı Teknoloji Dergisi*, 4, 34-44.

Can, A. V., Kıymaz, M. (2016). Bilişim Teknolojilerinin Perakende Mağazacılık Sektörüne Yansımaları: Muhasebe Departmanlarında Endüstri 4.0 Etkisi. *S.D.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, CİEP Özel Sayısı, 107-117.

Dai, J., Vasarheyli, M.A. (2016). Imagineering Audit 4.0. *American Accounting Association Journal of Emerging Technologies in Accounting*. Vol 13, No 1, 1-15

Ergüden, A. E., Kaya, C. T., Tanyer, B. (2018). Endüstri 4.0'ın Getirdiği Devrimsel Değişimler Işığında Muhasebe Sistemlerinin Yeniden Yapılandırılması. *Muhasebe ve Denetime Bakis Dergisi* 18(54), 139-148

Erturan, İ. E., ve Ergin, E. (2017). Muhasebe Denetiminde Nesnelerin İnterneti: Stok Döngüsü. Muhasebe ve Finans Dergisi (75),12-30.

Hodzic, E. (2015). Smart Factory For Industry 4.0: A Review. International Journal of Modern Manufacturing Technologies. Vol 7, No 1, 28-35

Horak, J. (2016). Does Industry 4.0 Influence Efficiency of Financial Management of a Company. The 10th International Days of Statistics and Economics, Prague, September 8-10 2016, 574-582

Güzel, T., Mersin, Z. (2007). Bilgi Teknolojilerinin İşletmelerin Muhasebe Uygulamalarında Yarattığı Değişim. Muhasebe ve Finansman Dergisi, (35), 172-177.

Hermann, M., Pentek, T., Otto, B. (2016). Design Principles For Industrie 4.0 Scenarios. In: System Sciences (HICSS), 49th Hawaii International Conference on. IEEE,USA, 3928-3937.

Özüdoğru, A. G., Ergün, E., Ammari, D., Görener, A. (2018). How Industry 4.0 Changes Business: A Commercial Perspective. International Journal of Commerce and Finance, 4(1), 84-95.

Finansal Skandalların Denetim Bakış Açısı İle Değerlendirilmesi

Mahmut Sami ÖZTÜRK¹, Sevim AĞAÇ²

Özet

Bu çalışmada denetim açısından, gerek Türkiye’de gerekse dünya genelinde meydana gelmiş olan finansal skandallar incelenmektedir. Çalışmanın amacı, finansal skandalların nedenlerinin; iç denetim, bağımsız denetim ve kamu denetiminin bütün yönleri ile araştırılmasıdır. Araştırmada önemli etkiye sahip olan finansal skandallar incelenerek bu skandalların ortaya çıkması konusunda hangi denetim faaliyetleri ile ilgili eksikliklerin bulunduğu tespit edilmektedir. Ayrıca elde edilen sonuçlar çerçevesinde çalışmanın uygulama kısmında denetimsel çözüm önerileri getirilerek finansal skandalların önüne geçilmesi hususunda hangi önlemlerin alınabileceği açıklanmaktadır.

Anahtar Kelimeler— Finansal Skandallar, Bağımsız Denetim, İç Denetim, Kamu Denetimi
JEL Sınıflama Kodları: M42, H83, M41

Financial Scandals in Terms of Auditing

Abstract

In this study, financial scandals that have occurred throughout both the the world as well as in Turkey is examined in terms of audit. The aim of the study is to examine the causes of financial scandals in terms of internal auditing, independent auditing and public audit in all aspects. In the research, the financial scandals which have significant influence are examined and the deficiencies related to the audit activities regarding the emergence of these scandals are determined. Furthermore, it is explained which precautions can be taken in order to prevent financial scandals by offering audit solution proposals in the application part of the study within the framework of the results obtained.

Keywords— Financial Scandals, Independent Audit, Internal Audit, Public Audit
JEL Classification Codes: M42, H83, M41

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, samiozturk@sdu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7657-3150

² Akademik Yüksek Lisans Öğrencisi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Muhasebe ve Finansal Yönetim Bilim Dalı, sevimagac07@gmail.com

1. GİRİŞ

Özellikle 19. ve 20. yüzyıllarda daha fazla ortaya çıkan finansal skandallar, işletmelerin mali tablolarına ve finansal sonuçlarına duyulan güven duygusunun azalmasına ve denetime olan bakış açısının değişmesine neden olmuştur. Bu nedenlerden dolayı denetim faaliyetleri, uluslar arası düzeyde daha fazla sorgulanır hale gelmiştir. Denetim konusunda sadece bağımsız denetim ile ilgili değil iç denetim ve kamu denetimi gibi diğer tüm denetim faaliyetleri ile ilgili yeni düzenlemelerin gerçekleştirilmesi gerektiği ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla önemli bir adım olarak, Amerika Birleşik Devletlerinde 2002 yılında Sarbanes Oxley Yasaları çıkarılarak, işletmeler üzerindeki denetimlere daha fazla önem verilmesi sağlanmıştır. Gerçekleştirilen hile önleyici faaliyetler ve oluşturulan hukuki düzenlemeler gibi alınacak tedbirlerin etkinliğinin artırılması için finansal skandalların meydana gelme nedenlerinin çok iyi analiz edilmesi gerekmektedir. Böylece alınabilecek önlemler daha verimli sonuçlar doğurabilecektir. Bu nedenle bu çalışmada öncelikle denetim ve denetim türlerine değinilmiş, sonrasında ise geçmişte meydana gelen önemli finansal skandallar araştırılarak işletmelerdeki denetim eksiklikleri tespit edilmiş ve gerçekleştirilmesi önerilen denetim uygulamaları oluşturulmuştur.

2. DENETİM VE DENETİM TÜRLERİ

Denetim sözcüğü bünyesinde murakabe, teftiş, revizyon, muhasebe denetimi ve kontrol gibi kelimeleri barındırmaktadır. Denetim kavramının İngilizce karşılığı 'audit' olarak adlandırılırken, denetleme fiili veya denetim faaliyetleri kavramlarının karşılığı olarak ise 'auditing' terimi kullanılmaktadır (Çakmak, 2006: 3). Denetim, mali nitelikteki faaliyet ve olaylara ilişkin oluşturulan iddiaların önceden belirlenmiş ölçütlere uygunluk derecesini saptamak ve meydana gelen sonuçları, ilgili paydaşlara bildirmek amacıyla objektif bir şekilde kanıtların toplandığı ve değerlendirildiği sistematik bir süreçtir (Güredin, 2000: 5).

Denetimin temel özellikleri ise aşağıdaki maddeler altında toplanılabilir. Bunlar (Bozkurt, 2010: 23-25);

- Denetim sürecinde yürütülen temel faaliyet, işletme bünyesinde meydana gelen ve doğruluğu yönetim tarafından iddia edilen bilgilerin çeşitli kriterler baz alınarak denetçiler tarafından test edilmesi ve karşılaştırılmasıdır.

- Denetim faaliyetleri belirli bir dönem aralığını kapsamaktadır. Dolayısıyla denetimin bir başlangıcı ve sonu bulunmaktadır. Gerçekleştirilen denetim faaliyetleri işletmelerin bütün faaliyet dönemlerini kapsayacak şekilde 3'er aylık ya da yıllık periyotlar dâhilinde icra edilebilmektedir.

- Denetim sonuçlarının objektif bir yapıya sahip olması için denetim sürecinde denetim kanıtlarının toplanması ve değerlendirilmesi gerekmektedir.

- Uluslararası Denetim Standartlarında yer aldığı üzere denetim faaliyetlerinin uzman ve bağımsız denetçiler tarafından yürütülmesi gerekmektedir. Bağımsızlık ilkesi gereği, denetim işlemlerinde denetçiler tarafsız olmalıdırlar.

- Denetim sürecinin sonucunda bir denetim raporu oluşturulmaktadır. Denetim raporu genellikle yazılı ortamda düzenlenmektedir. Yapılan denetimlerin çeşidine ve yararlanan kişilerin niteliklerine göre denetim raporu farklı biçimlerde kullanılabilir.

Denetim türleri, farklı sınıflandırmalar altında ifade edilebilmektedir. Denetçinin statüsüne göre denetim, iki gruba ayrılmaktadır. Bunlar iç denetim ve dış denetimdir.

a) İç Denetim: İşletme bünyesinde oluşturulan muhasebesel bilgi ve raporların doğruluğunun tespit edilmesi, meydana gelebilecek hata ve hilelerin önüne geçilmesi, süreçlerdeki zayıflıkların belirlenmesi ve işletme yönetiminin belirlediği politikaların geliştirilmesine ilişkin faaliyetler bütünü, iç denetim olarak adlandırılmaktadır (Kurnaz ve Çetinoğlu, 2010: 32).

b) Dış Denetim: Dış denetim faaliyetleri işletme bünyesinde çalışmayan dış denetçiler tarafından yürütülmektedir. Dış denetim, iki başlık altında ele alınmaktadır. Bunlar bağımsız denetim ve kamu denetimidir.

i. Bağımsız Denetim: Bağımsız denetim, bağımsız denetim firmalarında çalışan bağımsız denetçiler tarafından gerçekleştirilmektedir. İşletmelerin finansal

tablolarının yasal mevzuata olan uygunluğunun denetlenmesi ve ilgili bilgi kullanıcılarına rapor edilmesi, bağımsız denetim olarak tanımlanmaktadır. Özellikle kamuya hesap verme yükümlülüğü bulunan işletmelerin, belirlenmiş olan dönemlerde bağımsız denetim firmalarına denetim yaptırılmaları gerekmektedir (Doğan, 2009: 97).

ii. Kamu Denetimi: Devlet tarafından, işletmelerin yayınladığı finansal tabloların vergisel açıdan doğru bilgileri içerip içermediği araştırılmakta ve denetlenmektedir. İşletmelerin vergi ödemelerine temel teşkil eden vergi matrahı, muhasebe verilerine dayanılarak hesaplanmaktadır. Bu sebeple devlet, işletmelerin gerçekleştirdiği muhasebesel işlemlerini Vergi Usul Kanunu ve Türk Ticaret Kanunu çerçevesinde değerlendirerek, gerekli kontrol ve denetim faaliyetlerini icra etmektedir (İnci, 2012:9).

Gerçekleştirilen denetimin amacına göre ise denetim üçe ayrılmaktadır. Bunlar finansal tablo denetimi yani muhasebe denetimi, faaliyet denetimi ve uygunluk denetimidir.

a) Finansal Tablo Denetimi: İşletmeler tarafından düzenlenen finansal tabloların önceden belirlenmiş olan ölçütlere olan uygunluğunun araştırılması amacı ile gerçekleştirilen denetim faaliyetlerine finansal tablo denetimi denilmektedir. Finansal tablo denetiminin temel amacı, yayınlanan finansal tabloların genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine ve muhasebe ile ilgili oluşturulmuş yasal mevzuata uygun olup olmadığının ve finansal tabloların gerçeği yansıtıp yansıtmadığının incelenmesidir (Toroslu, 2012: 68).

b) Faaliyet Denetimi: İşletme bünyesinde oluşturulan organizasyon yapısını, iş akışlarını ve işletme yönetiminin performansını incelemeye yönelik yapılan denetim faaliyetleri, faaliyet denetimi olarak adlandırılmaktadır. Gerçekleştirilen faaliyet denetimlerindeki amaçlar, işletmelerin genel olarak performanslarının araştırılması, yönetim tarafından belirlenen hedeflere ulaşıp ulaşılmadığının tespit edilmesi ve işletme faaliyetlerinin verimliliğinin incelenmesidir. Faaliyet denetimi sürecinin

neticesinde özellikle işletme yönetiminin etkinliği ve performansı hakkında bir değerlendirme yapılabilmektedir (Kavut vd., 2009: 23).

c) Uygunluk Denetimi: İşletmelerin gerçekleştirdiği mali nitelikteki işlemlerin işletme yönetimi, yasama organı veya diğer yetkili kişi ve kurumlar tarafından önceden belirlenmiş olan yöntemlere, kurallara ve mevzuata uygun olup olmadığının tespit edilmesi süreci, uygunluk denetimi olarak ifade edilmektedir (Kartal, 2013: 13).

3. FİNANSAL SKANDALLARIN DENETİM AÇISINDAN İNCELENMESİ

Yaşanmış olan finansal skandalların denetim açısından incelenmesi için öncelikle önemli skandallara genel olarak değinilmiş, sonrasında skandalların meydana gelmesine sebebiyet veren denetimsel eksiklikler araştırılmış ve son olarak skandalların tekrar meydana gelmemesi için uygulanabilecek denetim önerilerine bu bölümde yer verilmiştir.

3.1. Skandallar Hakkında Genel Bilgiler

Bu kısımda, dünyada ekonomik faaliyetleri ve işletmeleri etkileyen önemli finansal skandallar hakkında genel bilgilere yer verilmektedir. Önemli etkiye sahip olan ve çalışmada değinilen finansal skandallar; Enron, Parmalat, WorldCom, Waste, Xerox, Kanebo, Carme, Ahold, Cendant, Toshiba ve Sunbeam skandallarıdır.

Enron skandalına ismini veren Enron şirketi, gaz dağıtımı, enerji ticareti, enerjinin iletilmesi gibi alanlarda faaliyetlerini yürütmüştür. Enron şirketinin iflas etme sebeplerinin en önemlilerinden birisi şirket kârının olduğundan daha yüksek gösterilmesi gibi şirket bünyesinde gerçekleştirilen usulsüz muhasebe uygulamalarıdır (Kandemir ve Sağlar, 2007: 23-24). Diğer sebeplerden bazıları; özel amaçlı varlıklar konusunda meydana gelen hata ve hileler, şirket yükümlülüklerinin değerlendirilmesi hakkındaki muhasebesel hatalar, türev ürünleri ile enerji satış sözleşmelerinin muhasebeleştirilmesi konusunda meydana gelen hatalardır (Artunç, 2002: 33).

Parmalat skandalına sebebiyet veren şirket, süt ve süt ürünleri üzerine kurulan İtalya'daki en büyük şirketlerden birisidir. Muhasebe işlemlerindeki usulsüzlüklere

bağlı olarak yaklaşık 8 milyar dolar açık nedeniyle skandal meydana gelmiştir. Skandalın sebepleri şirketteki kurumsal yönetim eksikliği, şirketteki usulsüzlüklerin denetim firması tarafından tespit edilememesi ve bağımsız denetim konusundaki eksikliklerdir (Odabaşı ve Ergen, 2018: 4).

WorldCom skandalında başrol oynayan Worldcom şirketi Amerika'daki bir telekomünikasyon işletmesidir. Şirket, usulsüz bir şekilde giderlerini varlık olarak göstererek nakit akışlarını olduğundan daha yüksek göstermiştir. Şirketin finans ve üretim müdürleri gibi çeşitli yöneticileri de usulsüzlükler içinde yer almışlardır (Özbirecikli, 2006: 9).

Şirketin mali tablolarının gerçeği yansıtmamasına rağmen, denetim şirketi tarafından olumlu denetim raporu verilmesi sebebiyle Waste Management skandalı ortaya çıkmıştır. Şirketin elde ettiği gelirlerin olduğundan daha yüksek gösterilmesi neticesinde denetim şirketi müşterisini korumak için bunları görmezden gelmiştir (Atmaca, 2012: 194).

Xerox skandalında büro malzemeleri üreten şirket, mali işlemlerin doğru yorumlanmaması neticesinde gelirlerini olduğundan daha fazla göstermiş ve bu skandala sebebiyet vermiştir (Yardımcıoğlu ve Ada, 2013: 50).

Kanebo Skandalı, Japonya'da kozmetik sektöründe yer alan şirkette meydana gelmiştir. Şirkete bağımsız denetim hizmeti veren firmadan şüphelenilerek yapılan incelemeler neticesinde, şirketin kazancının olduğundan daha yüksek gösterildiği tespit edilmiş ve skandal ortaya çıkmıştır (Odabaşı ve Ergen, 2018: 6).

ABD'de yer alan Carme şirketinde finans müdürü, satış müdürü ve genel müdürün usulsüzlüklere karışması ile Carme skandalı oluşmuştur. Şirketin daha kârlı gösterilmesi için müşterilere sahte faturalar kesilerek gerçek olmayan satış gelirleri ve alacak hesapları oluşturulmuştur (Bayraktar, 2007: 44).

Ahold skandalı, süpermarket zincirine sahip olan Hollanda'daki bir şirkette ortaya çıkmıştır. Şirketin hızlı büyümesi ile birlikte kültürel farklılıklarla ilgili sorunlar ve yasal düzenlemelere uyum sorunları meydana gelmiştir. Şirketin yeni

denetçisinin, şirket kârının olduğundan daha yüksek gösterildiğini tespit etmesiyle, usulsüzlükler ortaya çıkarılmıştır (Kurt, 2013: 33).

Şirkette fonların usulsüz olarak kaydedilmesi, giderlerin az, gelirlerin ise gerçek dışı raporlanması neticesinde, Cendant skandalı ortaya çıkmıştır. Denetim şirketi ise fon işlemleri ve diğer muhasebesel işlemlerdeki usulsüzlükleri tespit edememiştir (Atmaca, 2012: 194).

Toshiba skandalı, Japonya'daki teknoloji şirketi Toshiba'daki şirket yönetiminin finansal tablolarda usulsüz olarak yaptıkları makyajlama ile şirket kârını daha yüksek göstermeleri ile meydana gelmiştir (Yılmaz, 2017: 405).

Sunbeam skandalı ise bir şirketin kamuoyuna gerçek dışı satış rakamları sunması ile gelirlerin daha fazla giderlerin de daha az gösterilmesi neticesinde ortaya çıkmıştır (Yardımcıoğlu ve Ada, 2013: 51).

3.2. Skandallara Sebebiyet Veren Denetimsel Eksiklikler

Çalışmada finansal skandallar hakkında yapılan araştırmalar neticesinde, bu skandallara neden olan denetim ile ilgili eksiklikler tespit edilmiş ve aşağıda maddeler halinde sunulmuştur:

- Denetim güvencesi ile ilgili problemler, şeffaflık ve hesap verilebilirlik eksiklikleri
- Denetçilerin özlerinde bağımsız davranmamaları, denetçilerin etik olmayan davranışları, bağımsız denetim şirketlerinin aynı zamanda işletmelere iç denetim danışmanlık hizmeti de sunması, bağımsız denetim firması ile şirketler arasındaki çarpık ilişkiler
- Şirket yönetiminin usulsüzlüklere ortak olması veya öncülük etmesi,
- Şirket içinde iç denetimin bağımsız bir yapıya kavuşturulamaması,
- Şirket yönetiminin iç kontrol ve iç denetim faaliyetlerine yeterince önem vermemeleri,
- Şirketlerde iç denetimin etkin bir biçimde işletilememesi, iç kontrol faaliyetlerinin etkinliğinin ve verimliliğinin iyi bir şekilde değerlendirilememesi,
- Denetimde beklenti boşluğu probleminin bulunması,

- Risk odaklı denetim uygulamalarındaki eksiklikler, risklerin etkin olarak tespit edilememesi, risk değerlendirmelerindeki problemler,
- Denetim planlamasındaki eksikliklerdir.

3.3. Skandalların Yenilenmemesi İçin Oluşturulan Denetim Önerileri

Yaşanan finansal skandalların tekrarlanmaması için çalışma kapsamında oluşturulan denetim ile ilgili öneriler aşağıda maddeler halinde sıralanmıştır:

- Denetimde standartlaşmanın elde edilmesi için ilave önlemler alınmalı, uluslararası denetim standartlarına uyum daha fazla kontrol edilmeli, denetçilerin yeterlilikleri, nitelikleri ve etik ilkelere uyup uymadıkları daha çok incelenmeli,
- Bağımsız denetim firmaları da daha fazla ve daha etkin denetlenmeli, denetim güvencesi konusunda oluşan problemlere karşı gerekli tedbirler alınmalı ve yasal düzenlemeler yapılmalı,
- Bağımsız denetim firmaları hizmet ücretlerini şirketlerden almamalı, bağımsız davranabilmeleri için ücretler devlet kanalıyla verilebilir,
- Bağımsız denetim firmaları şirketleri denetlerken rotasyon daha çok sıklaştırılmalı, şirketler ile bağımsız denetim firmaları arasındaki çarpık ilişkilerin önüne geçilmeli, denetim pazar payının denetim şirketleri arasında daha eşit dağıtımı sağlanmalı,
- Şirketin iç denetimi şirket içinde bağımsız bir yapıda olmalı, iç denetim danışmanlık hizmetleri işletmeye bağımsız denetim hizmeti sunan firmaların haricinde başka firmalardan alınmalı,
- Risk odaklı denetim faaliyetleri etkinleştirilmeli,
- Denetimde kullanılan yöntemler sorgulanmalı, denetimde teknolojik araç ve yöntemlere daha fazla önem verilmeli, denetimde bulut bilişim, büyük veri, yapay zekâ, robotik teknolojiler vb. finansal teknolojiler kullanılmalı, sürekli denetimin yaygınlaşması sağlanmalı,
- İşletmelerdeki bütün kayıtlar, belgeler ve raporlar internet ortamında oluşturulmalı ve şeffaflaştırılmalı, e-defter e-beyanname gibi elektronik uygulamalar yaygınlaştırılmalı,

- Belgelerin ve bilgisayar kayıtlarının tahrip edilmesi engellenmeli, işlemlerde log kayıtları oluşturulmalı ve log kayıtları izlenerek denetlenmeli, siber saldırılara karşı siber güvenlik denetimlerine daha fazla önem verilmeli,
- İç denetim ve bağımsız denetimin yanı sıra kamu denetimlerine ve vergi denetimlerine daha fazla önem verilmeli,
- Denetimler ne kadar artırılırsa artırılın usulsüzlüklerin ve hilelerin daha fazla engellenebilmesi için öncelikle etik konusunda toplumdaki bilincin artırılması sağlanmalı, ilköğretimden itibaren konu hakkında eğitim faaliyetlerine daha çok önem gösterilmeli, devlet, sivil toplum kuruluşları, diğer kurum ve kuruluşlar tarafından ortak projeler düzenlenerek toplumdaki duyarlılık artırılmalıdır.

SONUÇ

Çalışma neticesinde elde edilen bulgulara göre finansal skandalların ortaya çıkış sebeplerinin; iç denetim, bağımsız denetim ve kamu denetimi ile ilgili eksiklikler altında toplandıkları görülmektedir. İç denetim konusunda risk odaklı denetim, bilgi teknolojileri denetimi, sürekli denetim gibi alanlarda işletmelerin yetersiz oldukları saptanmıştır. Ayrıca iç denetim departmanlarının ve fonksiyonlarının etkin bir biçimde işletilmemesi en önemli sorunlardan biridir. Bağımsız denetim konusunda ise denetim firmalarının tam bağımsız hareket etmedikleri ve bazı usulsüzlüklere bilinçli olarak göz yumdukları görülmüştür. Bu durum güvence ile ilgili problemlerin meydana gelmesine neden olmaktadır. Kamu denetimi konusunda devletlerin finansal skandallar konusunda vergi denetimlerine ve diğer dış denetimlere yeterince önem vermedikleri anlaşılmaktadır.

Araştırma sonucunda oluşturulan öneriler çerçevesinde genel olarak denetim bilincinin artırılması, etik ilkelere daha çok önem gösterilmesi, denetim faaliyetlerinin daha etkin ve verimli bir şekilde yürütülmesi ve yapılacak denetimlerde teknolojik imkânlardan daha fazla yararlanılması gerektiği ortaya konmuştur.

KAYNAKLAR

ARTUNÇ, B. (2002), “Özel Amaçlı Varlıklar ve Bilanço Dışı Muhasebeleştirme Yöntemi Kullanımları”, Ankara, 1-61, <http://www.spk.gov.tr/SiteApps/Yayin/YayinGoster/420>, (23.09.2018).

ATMACA, M. (2012), “Muhasebe Skandallarının Önlenmesinde İç Kontrol Sisteminin Etkinleştirilmesi”, Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi, 14(1), 191-205.

BAYRAKTAR, A. (2007), Türkiye’de Muhasebe Hileleri Tarihi, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.

BOZKURT, N. (2010), Muhasebe Denetimi, Alfa yayınları, İstanbul.

ÇAKMAK, N. (2006), İşletmelerde İç ve Dış(Bağımsız) Denetim Faaliyetleri ve Bankalarda Uygulanışı, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.

DOĞAN, M. (2009), Kurumsal Yönetim, Siyasal Kitabevi, Ankara.

GÜREDİN, E. (2000), Denetim, Beta Yayınları, İstanbul.

İNCİ, M. U. (2012), İşletmelerde İç Denetim Süreci ve Tarım-Hayvancılık Sektöründe Bir Uygulama: Harran Ovası Besi ve Tarım Ürünleri, 1-14, <http://denetimakademisi.com/wp-content/uploads/2017/05/%C4%B0%C5%9ELETMELERDE-%C4%B0%C3%87-DENET%C4%B0M-S%C3%9CREC%C4%B0-VE-TARIM-HAYVANCILIK-SEKT%C3%96R%C3%9CNDE-B%C4%B0R-UYGULAMA-HARRANOVA-BES%C4%B0-VE-TARIM-%C3%9CR%C3%9CNLER%C4%B0-A.%C5%9E-%C3%96RNE%C4%9E%C4%B0.pdf>, (28.09.2018).

KANDEMİR, C., SAĞLAR, J. (2007), “Enron Olayı: Muhasebe Hilesi mi, Sistem Hatası mı?”, Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi, 11(1), 20-39.

KARTAL, F. (2013), “Türkiye’de Kamu ve Özel Sektörde İç Denetim Uygulamaları”, Maliye Finans Yazıları, 27(99), 1-29.

KAVUT, L., TAŞ, O., ŞAVLI, T. (2009), Uluslararası Denetim Standartları Kapsamında Bağımsız Denetim, İSMMMO Yayınları, İstanbul.

KURNAZ, N., ÇETİNOĞLU, T. (2010), İç Denetim Güncel Yaklaşımlar, Umuttepe Yayınları, Kocaeli.

KURT, S., (2013), Halka Açık İşletmelerden Muhasebe Hile Örnekleri ve Çözüm Örnekleri, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Edirne.

ODABAŞI, C., ERGEN, H. “Bağımsız Denetimde Kamu Gözetimi ve Skandallar”, Muhasebe ve Denetim Dünyası, 1-11, http://www.kgkuzder.org.tr/upload/files/Bagimsiz_Denetimde_Kamu_gozetimi_ve_Skandallar.pdf, (25.09.2018).

ÖZBİRECİKLİ, M. (2006),”Bağımsız Denetçinin Müşteri Firmanın Yolsuzluk Eylemi Karşısındaki Tutumu: Şirket Yolsuzluk Vakaları ve Yasal Düzenlemeler Çerçevesinde Bir İnceleme”, Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi, 5(18), 27-44.

TOROSLU, M. V. (2012), Finansal Tablolar Denetimi, Seçkin Yayıncılık, İstanbul.

YARDIMCIOĞLU, M., ADA, Ş. (2013), “Kronolojik Bir Sırayla Muhasebe ve Finansal Raporlamada Usulsüzlük ve Skandallar”, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 3(1), 43-55.

YILMAZ, Z. (2017), “Vaka Analizi ile Eğitim ve Adli Muhasebe Alanında Bir Uygulama”, International Journal of Academic Value Studies, 3(13), 398-417.

Kamusal ve Özel Sermayeli Mevduat Bankalarının Finansal Performanslarının VIKOR Yöntemi ile Sıralanması

Elçin Noyan¹, Erdoğan Gavcar², Cansu Tosun Gavcar³

Özet

Günümüzde bankacılık sektörü oldukça güçlü bir yapıya sahiptir. Ayrıca sektörün ekonomiye büyük bir katkısı olduğu söylenebilir. Kaynakların etkin kullanımının zorunluluğu bankaları rekabete sürüklemekte böylece kardan pay alma yarışı giderek artmaktadır. Bankaların performanslarının ölçülmesi ve hizmet sektöründe rekabet üstünlüğü sağlanması açısından da bankacılık sektörü önem arz etmektedir.

Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) Yöntemleri belirsizlik ortamında karar vericilerin doğru, güvenilir, hızlı karar vermelerini sağlamaktadır. ÇKKV Yöntemleri'nden biri olan VIKOR (Vise Kriterijumska Optimizacija I Kompromisno Resenje) Yöntemi, alternatifler arasında sıralama belirlemeye ve ağırlıklara göre uzlaşık çözüme ulaşmaya dayanır. Çalışmada, Türk Bankacılık Sistemi'ndeki kamusal ve özel sermayeli mevduat bankalarının finansal oranları VIKOR Yöntemi kullanılarak karşılaştırılmıştır.

Türkiye'de faaliyet gösteren üç adet kamusal sermayeli ve sekiz adet özel sermayeli mevduat bankası bulunmaktadır. Bu doğrultuda araştırma verileri, "tbb.org.tr" internet sitesinden alınarak analizler Excel programı aracılığıyla yapılmıştır. Buna göre araştırmada analiz edilen veriler, 2018 yılı Haziran ayına aittir.

Çalışma sonucuna göre bankaların sırasıyla: Akbank T.A.Ş., Türk Ekonomi Bankası A.Ş. ve T. Vakıflar Bankası T.A.Ş. iyi finansal performans gösterdiği ortaya çıkmıştır.

Yapılacak olan çalışmalarda finansal değerler yanında finansal olmayan değerlerin de banka performanslarına etkilerinin analizlere dahil edilmesi önerilir. Ayrıca bankaların teknolojik gelişmelere verdikleri önem, günümüz değişen koşullarına uyum sağlayabilme yetenekleri, müşteri beklentilerini karşılayabilme hızları gibi faktörler farklı çalışmalara konu olabilir.

Anahtar Kelimeler: Kamusal Sermayeli Bankalar, Özel Sermayeli Bankalar, Finansal Performans, Finansal Oranlar, Çok Kriterli Karar Verme, VIKOR

Jel Kodu: C44, C2, C65

Ranking Financial Performance Of Public and Private Deposit Banks By VIKOR Method

Abstract

Today, the banking sector has a very strong structure. Furthermore, it can be stated that the sector has a great contribution to the economy. The necessity of effective use of resources

¹ Doktora Öğrencisi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Bölümü, Türkiye, elcinnoyan@hotmail.com

² Profesör Doktor, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, İ.İ.B.F., İşletme Bölümü, Türkiye, gavcar@mu.edu.tr

³ Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Bölümü, Türkiye, c_tosun@hotmail.com

has pushed banks into competition such that taking share from the profits is increasing. Measuring banks' performances is important and contributes to the development of banks by providing advantage in competition.

Multi-Criteria Decision Making (MCDM) Methods enable decision-makers to make accurate, reliable and fast decisions in an uncertain environment. The VIKOR (Vise Kriterijumska Optimizacija I Kompromisno Resenje) Method, as one of the MCDM Methods, is based on determining a ranking among the alternatives and reaching the solution according to the weights.

In this study, the financial ratios of public and private deposit banks in Turkish Banking System were compared by using VIKOR Method.

There are three public and eight private capital deposit banks in Turkey. In this study, the research data were taken from the website 'tbb.org.tr' and calculations were made in the Excel program. The data analyzed in this study is from June 2018.

As a result of the study, Akbank T.A.Ş. Teb Bank and T. Vakıflar Bankası T.A.Ş. have demonstrated to have better financial performance.

For future potential studies, in addition to financial values, the effects of social factors on bank performance can be taken into consideration. Furthermore, the importance given to technological developments, the ability to adapt to today's changing conditions and the speed of meeting customer expectations may also be subject to different studies.

Key Words: *Public Banks, Private Deposit Banks, Financial Performance, Financial Ratios, Multi-Criteria Decision Making, VIKOR Method*

Jel Classification Codes: *C44, C2, C65*

1.GİRİŞ

Bankalar; ticari işletmelerin finansmanı, temel finansal hizmetlerin sunumu ve ödeme sistemlerine ulaşım gibi pek çok görevi yerine getirmektedir (Bakan ve Doğan, 2012: 6). Bu görevleri bakımından bankalar; sermaye birikimi, firmaların büyümesi ve ekonomik zenginliğinin sağlanması açısından ekonomide önemli yere sahiptir. Aynı zamanda güçlü ve kârlı bir bankacılık sistemi, istikrarlı bir finansal sistemin oluşmasını ve makroekonomik şoklara karşı ekonominin daha dirençli olmasını sağlamaktadır (Taşkın, 2001: 289).

Bankacılık sektöründe yaşanan rekabet ise bankaları, kaynaklarını en etkin şekilde kullanmaya zorlamaktadır, dolayısıyla ticari banka şubelerinin, bankaların en önemli fon kaynağı olan mevduatın toplanması, kredilerin dağıtılması ve finansal hizmetlerin sunulması gibi önemli görevleri yerine getirdiği belirtilebilir. Diğer taraftan bankalar, daha çok müşteriye daha hızlı bir şekilde ulaşmak amacıyla performanslarını artırmak durumundadırlar. Özetle bankalar, rekabet üstünlüğü

sağlamaları ve mevcut pazar paylarını arttırabilmeleri için sürekli bir şekilde kendilerini geliştirmek ve yenilemek zorundadırlar. Bu amaçla, şube performanslarının arttırılması ve ölçülmesi günümüz bankalarının önem verdikleri konuların başında gelmektedir (Ertuğrul, 2006: 20, Uçak, 2007: 22).

2.LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Performans ölçümü ile bankalar; mevcut durumlarını analiz ederek, rekabet üstünlüğü elde edebilmenin ve performanslarını daha üst düzeylere yükseltmenin yollarını ararlar. Performansın değerlendirilmesinde bilanço büyüklükleri ve çeşitli oranlar (rasyolar) kullanılmaktadır. Bu oranlar bankaların: sermaye yeterliliği, bilanço yapısı, likiditesi, karlılığı, gelir-gider yapısı ve sektör payları hakkında bilgiler vermektedir.

Literatürde; VIKOR Yöntemi ile yapılan performans analizleri ile ilgili çalışmalar incelendiğinde; Çınar, (2004:), bankaların mali performanslarını ölçümü, Yümlü ve Hazar (2017: 1-23), Türk bankacılık sektöründe şube performans ölçüm sistemleri ve bankalar arasında karşılaştırmalı analizini yapmışlar, Wu vd. (2009: 10135-10147), Bulanık VIKOR ve TOPSIS (Technique for Order Preference by Similarity to Ideal Solution) Yöntemlerini kullanarak bankaları performanslarına göre sıralamışlardır. Karaatlı vd., (2014: 25-61), Analitik Hiyerarşi Süreci (AHS) Temelli TOPSIS ve VIKOR Yöntemleri ile futbolcu performanslarının değerlendirilmesini, Ertuğrul ve Karakaşoğlu (2008: 19-28), ticari bankaların performanslarının değerlendirilmesini, Tezergil (2016: 357-373), Türk bankacılık sektörünün performans analizini, Dinçer ve Görener (2011: 109-127) ise Analitik Hiyerarşi Süreci ile bankacılık sektöründe dinamik performans analizlerini, VIKOR Yöntemi'ni kullanarak yapmışlardır.

3.VIKOR YÖNTEMİ

VIKOR Yöntemi; Serafim Opricovic tarafından ilk olarak 1998 yılında ortaya atılmıştır (Opricovic ve Tzeng, 2004: 447). Bu yöntem, çelişkili kriterler ile bir problemin uzlaşık çözümünün belirlenmesi ve seçilen alternatifler kümesinin sıralanmasına odaklanarak karar vericiye nihai bir karara ulaşmasında yardımcı

olmaktadır (Opricovic ve Tzeng, 2007: 515). VIKOR Yöntemi, kompleks sistemlerin çok kriterli optimizasyonu için geliştirilmiş bir yöntemdir. Aynı zamanda bu yöntem çelişkili kriterlerin olması durumunda alternatifler arasında bir seçim yapmayı ve bu alternatifleri sıralamaya odaklanan bir yöntem olarak bilinmektedir. Kısaca yakınlığa dayalı ideal çözümün birçok kritere göre ortaya konulmasıdır. Bu doğrultuda ideal alternatife yakınlık ölçüsüne göre karşılaştırılarak uzlaşık sıralama yapılmaktadır. Uzlaşık sıralama için çok kriterli ölçüm uzlaşık programlama metodunda toplam fonksiyon olarak kullanılan L_p ölçütten geliştirilmiştir. Sözelimi çeşitli J alternatifleri $a_1, a_2, a_3, \dots, a_j$ olarak gösterilsin. Alternatif a_j için i . görünüşün derecesi f_{ij} ile gösterilir. f_{ij} , a_j alternatifi için i . kriter fonksiyonunun değeridir, n ise kriter sayısıdır. Bu bilgilerden hareketle VIKOR Yöntemi'nin geliştirilmesi aşağıda gösterilen L_p ölçüt formuyla başlar (Opricovic ve Tzeng, 2004: 447):

$$L_{p,j} = \left\{ \sum_{i=1}^n [w_i (f_i^* - f_{ij}) / (f_i^* - f_i^-)]^p \right\}^{1/p}, \quad 1 \leq p \leq \infty; \quad j=1,2,\dots,j \quad (1)$$

Uzlaşık çözüm f^c , ideale f^- “en yakın” uygun çözümdür. Uzlaşık, $\Delta f_1 = f_1^* - f_1^c$ ve $\Delta f_2 = f_2^* - f_2^c$ şeklinde gösterilen karşılıklı tavizler ile kurulan bir anlaşma anlamına gelir. Uzlaşık, karşılıklı tavizler ile kurulan bir anlaşma anlamına gelir. Dolayısıyla karar problemlerine ait alternatifler, kriterler ve kriterlere göre alternatiflerin skorları belirlendikten sonra skorlar bir karar matrisine dönüştürülür.

$$X = \begin{pmatrix} x_{11} & x_{12} & \dots & x_{1n} \\ x_{21} & x_{22} & \dots & x_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ x_{m1} & x_{m2} & \dots & x_{mn} \end{pmatrix} \quad (2)$$

Karar matrisinin satırları ($i=1,2,\dots,m$) alternatiflerini ve sütunları ($j=1,2,\dots,n$) ise kriterleri göstermek üzere VIKOR Yöntemi'nin uzlaşık sıralama algoritması adımları aşağıdaki gibidir (Opricovic ve Tzeng, 2004: 447):

1. Adım: En İyi (f_i^*) ve En Kötü (f_i^-) Kriter Değerlerinin Belirlenmesi: Karar matrisinin satırları ($i=1,2,3,\dots,n$) kriterlerden, sütunlar ise ($j=1,2,3,\dots,m$) ise alternatiflerden oluşur .

$$(f_i^*)=\max_j f_{ij} \quad , \quad (f_i^-)=\min_j f_{ij} \quad . \quad (3)$$

2. Adım: S_j ve R_j Değerlerinin Hesaplanması): Karar matrisindeki her bir alternatif ($j=1,2,3,\dots,j$) için

$$S_j=\sum_{i=1}^n [w_i(f_i^* - f_{ij})/(f_i^* - f_i^-)], \quad (4)$$

$$R_j=\max [w_i(f_i^* - f_{ij})/(f_i^* - f_i^-)] \quad (5)$$

S_j (j . alternatif için ortalama grup skoru) ve R_j (j . alternatif için en kötü grup skoru) hesaplanmaktadır. w_i ise göreceli önemi ifade edilen kriter ağırlıklarını ifade etmektedir.

3. Adım: Q_j Değerinin (Maksimum Grup Faydasının) Hesaplanması:

$$Q_j = \frac{v(S_j - S)}{(S^- - S^*)} + (1-v)(R_j - R^*)/(R^- - R^*) \quad (6)$$

$$S^* = \min_j S_j, \quad S^- = \max_j S_j, \quad R^* = \min_j R_j, \quad R_j = \max_j R_j \quad (7)$$

Bu denklemde; S^* minimum S_j değeri; S^- maksimum S_j değeri; R^* minimum R_j değeri ve R^* maksimum R_j değeridir. “ v ” maksimum grup faydası ağırlığını ve “ $(1-v)$ ” ise karşıt görüştekilerin minimum pişmanlığının ağırlığını ifade etmektedir. VIKOR Yöntemi’nde maksimum grup faydası için $v > 0,5$ çoğunluk tercihini, $v=0,5$ konsesusu ve $v < 0,5$ vetoyu temsil etmektedir ve bu v değeri grup kararı ile belirlenmektedir (Yaralıoğlu, 2010: 39).

4. Adım: S_j , R_j ve Q_j Değerlerinin Sıralanması (Ortalama Grup, En Kötü Grup Skoru ve Maksimum Grup Faydası Değerlerinin Sıralanması): Her bir alternatif için elde edilmiş olan S_j , R_j ve Q_j değerleri küçükten büyüğe sıralanarak birbirinden bağımsız üç sıralama listesi elde edilmektedir.

5. Adım: (Koşulların Denetlenmesi): Bir önceki adımda bulunan Q_j değerinin sıralama listesindeki ilk alternatif A1 ve ikinci sıradaki alternatif A2 olmak üzere

belirlenir. En iyi Q değerine sahip alternatifin belirlenmesi için kabul edilebilir avantaj ($A1$) ve kabul edilebilir istikrar ($A2$) koşullarının sağlanması gerekmektedir.

1.Koşul: Kabul edilebilir avantaj

$$Q(A2) - Q(A1) \geq DQ, \quad DQ = 1 / (j-1) \quad (8)$$

Tüm alternatiflerin sayısını " j " ile göstermektedir. $A1$ ile $A2$ arasındaki fark ne kadar çok ise en iyi alternatifi seçmekte o kadar yararlı olacaktır. $A2$ koşulunun sağlanması için ise; tüm alternatiflerin bulunduğu S_j , R_j ve Q_j değerlerine bakılmaktadır. Herhangi bir alternatifin değeri oluşturulan S_j , R_j ve Q_j tablolarının hepsinde aynı sırada bulunuyorsa bu koşul gerçekleşmiş kabul edilmektedir. Bu koşullardan herhangi biri gerçekleşmez ise Q_j 'nin minimum olduğu değere sahip alternatif en iyi alternatif olarak seçilmektedir.

2. Koşul: Karar vermede kabul edilebilir istikrar eğer 2. koşul sağlanamazsa, birinci sıradaki $A1$ ve ikinci sıradaki $A2$ alternatiflerinin ikisi de en iyi uzlaşmış ortak çözüm olarak belirlenir (Opricovic ve Tzeng, 2007: 516).

En iyi alternatif, Q sıralamasında en küçük Q değerine sahip olan alternatiftir.

4.UYGULAMA

Uygulama aşamasında 2018 yılı Mart ayı Türkiye Bankalar Birliği verilerinden faydalanılmıştır. Türkiye’de faaliyet gösteren üç adet kamusal sermayeli, sekiz adet özel sermayeli mevduat bankasının finansal performanslarının değerlendirilmesinde VIKOR Yöntemi kullanılarak sıralamalar yapılmış, sonuçlar karşılaştırılmıştır. Kriter ağırlıklarının ise eşit olduğu varsayılmıştır. Çalışmanın temel amacı, Türk bankacılık sektöründe faaliyet gösteren kamusal ve özel sermayeli mevduat bankalarının performanslarının ölçülmesidir.

Tablo 1. Araştırmanın Kapsamına Dahil Olan Bankalar

Kamu Sermayeli Mevduat Bankaları	Özel Sermayeli Mevduat Bankaları
T. C.Ziraat Bankası A.Ş.	Akbank A.Ş.
T. Halk Bankası A.Ş.	Anadolubank A.Ş.
T.Vakıflar Bankası T.A.O.	Fibabanka A.Ş.
	Şekerbank A.Ş.
	Turkish Bank A.Ş.
	Türk Ekonomi Bankası A.Ş.
	Türkiye İş Bankası A.Ş.
	Yapı Kredi Bankası A.Ş. (tbb.org.tr, 2018)

Tablo 2. Çalışmada Kullanılan Oranlar

Ölçtüğü Performans	Kod	Oranlar
Sermaye Yeterliliği	ÖZKTA	Özkaynaklar/Toplam Aktifler
Bilanço Yapısı	TMEVTA	Toplam Mevduat /Toplam Aktifler
Likidite	LAKSB	Likit Aktifler /Kısa Vadeli Borçlar
Karlılık	NDKTA	Net Dönem Karı/ Toplam Aktifler
	NDKÖZK	Net Dönem Karı/ Özkaynaklar
Gelir-Gider Yapısı	FGTA	Faiz Geliri / Toplam Aktifler
	FGTG	Faiz Geliri/ Toplam Gelirler
Sektör Payları	BTASTA	Bankanın Toplam Aktifleri /Sektörün Toplam Aktifleri
	BTMSTM	Bankanın Toplam Mevduatı / Sektörün Toplam Mevduatı

(Bülbül ve Köse, 2011: 71).

Tablo3. Banka Performanslarının Sıralanmasına Ait Veri Seti

(%)

	Özkaynaklar/ Toplam Aktifler	Toplam Mevduat /Toplam Aktifler	Likit Aktifler /Kısa Vadeli Borçlar	Net Dönem Karı/ Toplam Aktifler	Net Dönem Karı/ Özkayna klar	Net Faiz Geliri / Toplam Aktifler	Faiz Dışı Gelirler/ Toplam Aktifler	Toplam Aktifler /Sektörün Toplam Aktifleri	Toplam Mevduatı / Sektörün Toplam Mevduatı
Akbank T.A.Ş.	12,30	58,20	33,00	2,00	15,90	1,3	0,60	9,80	10,30
Anadolubank A.Ş.	13,90	76,60	25,30	1,70	13,20	1,00	1,40	0,50	0,60
Fibabanka A.Ş.	5,60	51,30	34,40	0,90	13,20	0,40	1,00	0,60	0,60
Şekerbank A.Ş.	7,20	65,60	25,50	0,40	5,40	1,40	0,30	0,90	1,10
Turkish Bank A.Ş.	13,00	75,80	40,50	0,30	2,10	2,10	0,00	0,00	0,10
Türk Ekonomi Bankası A.Ş.	9,50	65,30	28,80	1,30	13,20	1,80	0,40	2,90	3,40
Türkiye İş Bankası A.Ş.	11,30	55,00	19,60	1,60	13,20	1,30	0,40	11,40	11,40
Yapı Kredi Bankası A.Ş.	11,20	54,90	29,00	1,40	13,10	1,00	0,60	9,70	9,70
T. C.Ziraat Bankası A.Ş.	13,70	63,10	18,10	1,70	15,20	1,70	0,10	14,30	16,30
T. Halk Bankası A.Ş.	8,10	63,50	18,20	1,10	18,20	0,90	0,50	10,00	11,50
T.Vakıflar Bankası T.A.O.	8,50	55,70	26,80	1,30	15,40	1,00	0,70	8,80	8,90

Adım1: Kriter Ağırlıklarının, En İyi (f_i^*) ve En Kötü (f_i^-) Değerlerin Belirlenmesi: denklem (3) 'e istinaden, bankaların finansal oranlarının kriterlerin tamamı maksimum olarak gösterilmektedir. Öte yandan kriterlerin görece ağırlıkları eşit değere (11,11) sahip olduğu kabul edilmiştir.

Tablo 4. Kriter Ağırlıklarının, En İyi (f_i^*) ve En Kötü (f_i^-) Değerlerin Belirlendiği Karar Matrisi

Değerler	Maks	Maks	Maks	Maks	Maks	Maks	Maks	Maks	Maks
Kriterler	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9
Ağırlıklar	11,11%	11,11%	11,11%	11,11%	11,11%	11,11%	11,11%	11,11%	11,11%
	Özkaynaklar/ Toplam Aktifler	Toplam Mevduat /Toplam Aktifler	Likit Aktifler /Kısa Vadeli Borçlar	Net Dönem Karı/ Toplam Aktifler	Net Dönem Karı/ Özkayna klar	Faiz Geliri / Toplam Aktifler	Faiz Dışı Gelirler/ Toplam Aktifler	Toplam Aktifler /Sektörün Toplam Aktifleri	Toplam Mevduatı / Sektörün Toplam Mevduatı
f^*j	13,90	76,60	40,50	2,00	18,20	2,10	1,40	11,40	11,50
f^-j	5,60	51,30	18,10	0,30	2,10	0,40	0,00	0,00	0,10

Adım 2: Kriterlerin Normalize Edilmesi:

Tablo5. Normalizasyon Matrisinin Oluşturulması, Ağırlıklandırılması

Değerler	Maks	Maks	Maks	Maks	Maks	Maks	Maks	Maks	Maks
Kriterler	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9
Ağırlıklar	11,11%	11,11%	11,11%	11,11%	11,11%	11,11%	11,11%	11,11%	11,11%
A1	0,19	0,73	0,33	0,00	0,14	0,47	0,57	0,14	0,11
A2	0,00	0,00	0,68	0,18	0,31	0,65	0,00	0,96	0,96
A3	1,00	1,00	0,27	0,65	0,31	1,00	0,29	0,95	0,96
A4	0,81	0,43	0,67	0,94	0,80	0,41	0,79	0,92	0,91
A5	0,11	0,03	0,00	1,00	1,00	0,00	1,00	1,00	1,00
A6	0,53	0,45	0,52	0,41	0,31	0,18	0,71	0,75	0,71
A7	0,31	0,85	0,93	0,24	0,31	0,47	0,71	0,00	0,01
A8	0,33	0,86	0,51	0,35	0,32	0,65	0,57	0,15	0,16
A9	0,02	0,53	1,00	0,18	0,19	0,24	0,93	-0,25	-0,42
A10	0,70	0,52	1,00	0,53	0,00	0,71	0,64	0,12	0,00
A11	0,65	0,83	0,61	0,41	0,17	0,65	0,50	0,23	0,23

Adım 3: S_i , R_i ve Q_i Değerlerinin Hesaplanması

Q_i değerinin hesaplanması adımında kullanılan denklem (7)'ye istinaden S^* , S^- , R^* , ve R^- parametreleri hesaplandıktan sonra $q=[0,00;0,25;0,50;0,75;1,00]$ parametresine göre farklı grup faydası değerleri için Q_i değerleri hesaplanmıştır. Buna göre pozitif ideal çözüm, negatif ideal çözüm, elde edilen Q_i değerleri belirlenir.

Tablo 6. Hesaplanan S_i , R_i , Q_i Değerleri

	S_i	R_i	Q_i				
			0	0,25	0,5	0,75	1
			$q=0,00$	$q=0,25$	$q=0,50$	$q=0,75$	$q=1,00$
A1	0,298	0,081	-0,01	0,00	0,00	0,00	0,00
A2	0,414	0,106	0,84	0,70	0,55	0,62	0,68
A3	0,713	0,111	1,00	0,99	0,97	1,20	1,44
A4	0,742	0,105	0,79	0,84	0,89	1,14	1,39
A5	0,571	0,111	1,00	0,91	0,81	0,96	1,12
A6	0,508	0,083	0,06	0,16	0,27	0,38	0,50
A7	0,427	0,104	0,76	0,64	0,52	0,59	0,67
A8	0,432	0,095	0,48	0,43	0,39	0,47	0,54
A9	0,268	0,111	1,00	0,74	0,47	0,45	0,43
A10	0,468	0,111	0,99	0,84	0,68	0,78	0,88
A11	0,475	0,092	0,36	0,37	0,38	0,48	0,58
S^*	0,298						
S^-	0,742						
R^*	0,081						
R^-	0,111						

Adım 4: S_i , R_i ve Q_i Değerleri'nin Sıralanması

Adım 5: Kabul Edilebilir Avantaj (A1) ve Kabul Edilebilir İstikrar (A2)
Kümelerinin Belirlenmesi:

Tablo 7. Sıralama Sonuçları ve Koşulların Denetlenmesi

	Sıralama				
	q=0,00	q=0,25	q=0,50	q=0,75	q=1,00
A1	1	1	1	1	1
A2	7	6	7	7	7
A3	9	11	11	11	11
A4	6	9	10	10	10
A5	9	10	9	9	9
A6	2	2	2	2	3
A7	5	5	6	6	6
A8	4	4	4	4	4
A9	9	7	5	3	2
A10	8	8	8	8	8
A11	3	3	3	5	5
Q(A2)	0,06	0,16	0,27	0,38	0,50
Q(A1)	-0,01	0,00	0,00	0,00	0,00
Q(A2)-Q(A1)	0,07	0,16	0,27	0,38	0,50
DQ	0,10	0,10	0,10	0,10	0,10
Koşul 1	YANLIŞ	DOĞRU	DOĞRU	DOĞRU	DOĞRU
Koşul 2	DOĞRU	DOĞRU	DOĞRU	DOĞRU	DOĞRU

Sıralama işlemi yapıldıktan sonra koşulların kontrol edilmesi gerekmektedir. Kabul edilebilir istikrar grubu için $D(Q)$ değeri 11 alternatif banka için 0.10 olarak $((1/(11-1))$ denklem (8)' e istinaden hesaplanmış ve hesaplamalar sonucunda kabul edilebilir avantaj kümesi, oluşturulmuştur.

Koşul 1: Performans açısından birinci ve ikinci sıradaki birimlerin farkına ve performansı ölçülen birim sayısına bağlı bir hesaplama yapılmalıdır. (Chen ve Wang, 2009: 237). $Q(A2) - Q(A1) \geq D(Q)$ eşitliğini bulmak gerekmektedir. $v=0.5$ olarak alındığında ikinci sıradaki alternatif $Q(A2)=A6$, birinci sıradaki alternatif ise $Q(A1)=A1$ olmaktadır. Buna göre Koşul 1 sağlanmış olmaktadır.

Koşul 2: S ve R değerlerinin en az bir tanesinde en iyi skoru elde ettiği için; Koşul 2 sağlanmıştır. Bu durumda tüm kriterler açısından performans değerlendirmesi sonucunda A1 alternatifi olan Akbank'ın, S ve R değerlerinin her ikisinde de en iyi skoru elde ettiği belirlenmiştir. Dolayısıyla Akbank'ın, performansı en iyi banka

olduğu söylenebilir. Banka performans sıralamasında ilk üç sırayı Akbank T.A.Ş., Türk Ekonomi Bankası A.Ş., T.Vakıflar Bankası T.A.Ş'ın aldığı tespit edilmiştir.

5.SONUÇ

Banka performansları sıralamada yapılan VIKOR Yöntemi analizi sonucunda $q=(0)$ değeri için kabul edilebilir avantaj ve kabul edilebilir istikrar koşulları aynı anda sağlandığı için Akbank T.A.Ş., en iyi alternatif olarak belirlenmiştir. Finansal oranlar incelendiğinde net dönem karı en yüksek olan bankanın Akbank T.A.Ş., olduğu görülmektedir. Analiz sayısal değerler üzerinden yapılmıştır, kriter ağırlıklarının eşit olduğu varsayılmıştır. Karar vericilerin kriterleri sezgisel olarak ağırlıklandırılmaları ile çalışma öznellik kazanabilmektedir. Kriterleri ağırlıklarının farklılaştırılması sonucu elde edilecek sonuçlar ise karar vericinin görüşlerini yansıtılabilmekte ve karar vericiye bağlı olabilmektedir.

Sonuç olarak özel sermayeli mevduat bankalarının finansal performanslarının, kamu sermayeli mevduat bankalarına göre daha iyi durumda olduğu görülmüştür. Bu çalışmada, bankaların performanslarının değerlendirilmesinde ÇKKV Yöntemleri'nden biri olan VIKOR Yöntemi kullanılmıştır. Gelecekte yapılacak olan çalışmalarda daha çok sayıda ÇKKV Yöntemleri kullanılabilir, her bir yönteme göre elde edilen sonuçlar birbirleri ile kıyaslanabilir. Kriterler ve kriter ağırlıkları farklılaştırılabilir ayrıca bankaların performansında etkili olabilecek finansal olmayan, sosyal faktörler de analize eklenebilir.

Çalışmanın sınırlılıkları arasında; çalışmada büyük örneklem ve bulanık hesaplamaların kullanılmaması, çalışmadan elde edilen sonuçların farklı ÇKKV Yöntemleri ile kıyaslanmaması, analizin sadece Türkiye'de faaliyet gösteren özel ve kamusal sermayeli mevduat bankalarının finansal performanslarını değerlendirmede kullanılması, finansal olmayan faktörlerin göz ardı edilmesi sayılabilir.

KAYNAKLAR

BAKAN, İ., DOĞAN, F. (2012), ‘‘Bankalarda Performans Değerleme ve cretleme İlişkisine Dair alışanların Algılamaları: Yerli ve Yabancı Menşeli Banka

Uygulamalarının Karşılaştırılmasına Yönelik Bir Alan Araştırması”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(1), 1-26.

BÜLBÜL, S., KÖSE, A. (2011), “Türk Gıda Şirketlerinin Finansal Performansının Çok Amaçlı Karar Verme Yöntemleriyle Değerlendirilmesi”, *Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi*, 10. Ekonometri İstatistik Sempozyumu, Özel Sayısı, 71.

ÇINAR, Y. (2004), “Çok Nitelikli Karar Verme ve Bankaların Mali Performanslarının Değerlendirilmesi Örneği”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

DİNÇER, H. GÖRENER, A. (2011), “Analitik Hiyerarşi Süreci ve VIKOR Tekniği ile Dinamik Performans Analizi: Bankacılık Sektöründe Bir Uygulama”, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(19), 109-127.

ERTUĞRUL, İ., KARAKAŞOĞLU, N. (2008), “Banka Şube Performanslarının VIKOR Yöntemi ile Değerlendirilmesi”, *Endüstri Mühendisliği Dergisi*, 20(1), 19-28.

KARAATLI, M., ÖMÜRBEK, N., KÖSE, G. (2014), “Analitik Hiyerarşi Süreci Temelli TOPSIS ve VIKOR Yöntemleri ile Futbolcu Performanslarının Değerlendirilmesi”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 29(1), 25-61.

OPRİCOVİĆ, S., TZENG, G. H. (2004), “Compromise Solution by MCDM Methods: A Comparative Analysis of VIKOR and TOPSIS”, *European Journal of Operational Research*, 156, 445-455.

OPRİCOVİĆ, S., TZENG, G. H. (2007), “Extended VIKOR Method in Comparison With Other Outranking Methods”, *European Journal of Operational Research*, 178, 514-529.

TAŞKIN, F. D. (2011), “Türkiye’de Ticari Bankaların Performansını Etkileyen Faktörler”, *Ege Akademik Bakış*, 11(2), 289-298.

TEZERGİL, S, A. (2016), ‘VIKOR Yöntemi ile Türk Bankacılık Sektörünün Performans Analizi’, *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 38(1), 357-373.

UÇAK, M. (2007), “Türk Ticari Banka Sektöründe Şube Performanslarının Ölçülmesi ve Eğitim Gerekliliğinin Tespiti”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İşletme Eğitimi Anabilim Dalı, Ankara.

WU, H. Y., TZENG, G. H., CHEN, Y. H. (2009), “A Fuzzy MCDM Approach for Evaluating Banking Performance Based on Balanced Scorecard”, *Expert Systems with Applications*, 36(6), 10135-10147.

YARALIOĞLU, K. (2010), *Karar Verme Yöntemleri*, Detay Yayıncılık, Ankara.

Yıldırım, B. F., Önder, E. (2015), *Operasyonel Yönetim ve Stratejik Problemlerin Çözümü'nde Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri*, Ezgi Matbaa, Bursa.

YÜMLÜ, A., HAZAR, A. (2017), “Türk Bankacılık Sektöründe Şube Performans Ölçüm Sistemleri ve Bankalar Arasında Karşılaştırmalı Analiz”, *Ticari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(1), 1-23.

<https://www.ttb.org.tr/bankacilik/banka-ve-sektor-bilgileri/istatistiki-raporlar/59>, (Web Erişim Tarihi: 01/09/2018).

[https://www.tbb.org.tr/banka-ve-sektor-bilgileri/istatistiki-raporlar/Banka_ve_Grup_Bilgileri_\(3_Aylik,_Son_Donem_Karsilastirmali\)](https://www.tbb.org.tr/banka-ve-sektor-bilgileri/istatistiki-raporlar/Banka_ve_Grup_Bilgileri_(3_Aylik,_Son_Donem_Karsilastirmali)), (Web Erişim Tarihi: 22/08/2018)

<https://www.akbank.com/tr-tr/Yatirimci-iliskileri/Sayfalar/Finansal-Bilgiler.aspx>, (19/08/2018).

<https://www.anadolubank.com.tr/.../2018.../anadolubank-konsolide-olmayan-30-06-2018-final>, (Web Erişim Tarihi: 19/08/2018).

https://www.fibabanka.com.tr/.../document_Fibabanka_BDDK_Dipnotlar_pdf, (Web Erişim Tarihi: 21/08/2018).

<https://www.sekerbank.com.tr/.../finansal.../skbnk-31062018-konsolide-olmayan.pdf>, (Web Erişim Tarihi: 21/08/2018).

[https://www.turkishbank.com/tbtuploads/2018/06/Turkishbank-BDDK-Konsolide Rapor_31032018_Final_imzal%C4%B1.pdf](https://www.turkishbank.com/tbtuploads/2018/06/Turkishbank-BDDK-Konsolide-Rapor_31032018_Final_imzal%C4%B1.pdf), (Web Erişim Tarihi: 20/09/2018).

<http://fintechtime.com/tr/2018/08/teb-2018-yariyil-finansal-sonuclarini-acikladi>, (Web Erişim Tarihi: 20/09/2018).

<https://www.isbank.com.tr/TR/hakkimizda/yatirimci-iliskileri/finansal-bilgiler/Sayfalar/finansal-bilgiler.aspx>, (Web Erişim Tarihi: 20/09/2018).

<https://www.ekonomist.co/bankalar/turkiyenin-en-buyuk-20-bankasi-4849>, (Web Erişim Tarihi: 20/07/2018).

Kamu Yönetiminde ve Kent Güvenliğinde Güvenlik Felsefesindeki Gelişmeler

Zerrin Toprak Karaman¹

Özet

İnsanlık tarihinde uygarlığın her zaman bir ölçütü olmuştur. Devletlerin varlık nedeni, modern bir yaklaşımla "güvenlik hakkının" sağlanmasıdır. 20inci yüzyılda, örgütlenmiş toplumlar düzeyinde gelişmenin ölçütü, "insan hakları" kapsamı içinde yer alan bir dizi hak olup, sürekli gelişmekte ve dinamik özelliğini de her zaman canlı tutmaktadır. Bu hakların her biri insan hayatının bir boyutunu ele almakta ve güvenlik ile ilişkilendirilmektedir. Güvenlik hakkı medeniyet ve yerleşiklik ile birlikte gelişen temel bir yerleşim hakkıdır. Bu hak sınır güvenliğini sağlamak ile tek başına ilişkilendirilmemektedir.

Çok çeşitli güvenlik tanımları yapılabilir. Milli güvenlik, bilişim güvenliği, gıda güvenliği, iş güvenliği, kent güvenliği gibi. Bu tanımlardaki ortak yaklaşım, " toplum yaşamında yasal düzenin aksamadan yürütülmesi, kişilerin korkusuzca ve güven içinde yaşamlarını sürdürebilmeleri koşullarını sağlamaktır". Güvenlik konusu görüldüğü gibi çeşitlidir ve mekân ölçeğinde kuşkusuz sadece kentlerle ilişkilendirilemez. Genel bir koruyucu disiplini de gerektirmektedir. Aslında gerek kırsal gerekse kentsel yaşamda düzeni sağlamak amacıyla yasaklar konulmuştur. Mafâh nüfus yoğunluğu nedeniyle kentsel güvenlik konuları daha fazla önemsenmektedir.

Kent güvenliği, modern anlamda Atina Andlaşması(1932) ve Kentsel Şart(1992), ile ilişkilendirilebilir ise de, esasen tarihten bu yana dönemi itibarıyla "yaşanabilirlik ilkesi" kent güvenliğinde temel gösterge olmuştur. Özellikle büyük kentlerde kentsel şiddetin artması kent güvenliği kavramını bilgi teknolojileri ile ilişkilendirilir hale getirmiştir. Ayrıca merkez-yerel yönetim ilişkileri yanında sivil toplum kuruluşları ve bireysel olarak yerli ve yabancı yerleşiklerin hakları ve borçları bağlantılı konuları yönetmek de kent güvenliğinin çeşitli boyutlarında önemlidir. Doğadan kaynaklanan ve insan kaynaklı güvenlik konuları ve sorumluluklar yeni gelişmeler olarak farkındalık sağlanması gereken hususlardandır. Modern çağın gereklerine uygun geliştirilmiş kurallar sayesinde yerleşikler, kentlerde yaşamlarını "özgürce" sürdürülebilmekte ve yaşanabilir mekânlar oluşturulabilmektedir. Bir bütün olarak değerlendirildiğinde; sağlıklı kentler anlatımı içinde, nüfusun profilini kontrol etmek, arazi ve kent planlamasını, kalkınma ve kent ekonomisini içinde değerlendirmek ve konut ile temel hizmetleri yönetim ve insan hakları, hukukun üstünlüğü ve etik/evrensel değerler ile birlikte düşünmek ve kentsel mukavemeti sağlayıcı siyasaların tespiti uluslararası toplantıların temel temasıdır. Küresel değişikliklerin etkilediği yeni yapılanmalar ve yönetimi, teorik olarak hazırlanan bu tebliğin temel konusunu oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Güvenlik, Kent Güvenliği , Kentli Hakları, Afet Yönetimi*

JEL Sınıflama Kodları: *H83*

¹ Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi , İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, zerrin.toprak@deu.edu.tr

Developments in the Philosophy of Security in Public Administration and Urban Security

Abstract

Civilization has always been a criterion in human history. The reason for the existence of States is to provide a "right of security" with a modern approach. In the twentieth century, the criterion of the development at the level of organized societies is a set of rights within the scope of "human rights", which is constantly developing and keeping its dynamic characteristic alive. Each of these rights addresses a dimension of human life; which is also associated with security. The right of security is a fundamental right of settlement which develops jointly with civilization and residence. This right can not solely associate with ensuring border security.

A variety of safety definitions can be made; such as national security, information security, food security, work security, urban security. The common approach in these definitions is "to ensure that the legal order in society life is carried out without hindrance, in consequence the people can live their lives in confidence and security." The security issue is as diverse as it can be seen and, of course, it can not be associated with cities alone. It also requires a general protective discipline. In fact, bans have been put in place to provide order in rural and urban life. However, due to population density, urban security issues become more and more important.

Although urban security can be associated with the Athens Treaty (1932) and the Urban Charter (1992) in the modern sense, the "habitability principle" has been a basic indicator for urban security since its very beginning. Increasing urban violence, especially in the big cities, has made the concept of urban security related to information technologies. It is also important to manage issues related to the rights and obligations of non-governmental organizations and individual domestic and foreign residents, as well as central-local government associations, in various aspects of urban security. Nature-caused and Human-originated security issues and responsibilities are issues which need to be acknowledged as new developments. With the rules developed according to these needs of the modern age, residents can "live" freely in their cities and create more livable spaces. When evaluated as a whole; in the description of healthy cities, it is important to control the profile of the population, to evaluate the land and urban planning within the development and urban economy, and to think together with housing and basic services governance and human rights, rule of law and ethical / universal values and determination of policies for providing urban strength; is the main theme in international conferences. The new structures and administration influenced by the global changes constitute the main theme of this theoretically prepared paper.

Keywords:*Security, Urban Security, Urban Rights, Natural Disaster Administration*

JEL Classification Codes: *H83*

1.GİRİŞ

Güvenlik konusu, tarihten bu yana yerleşimler ve insan faktörü ile birlikte değerlendirilen, anlamı günün getirdiği koşulların etkisiyle sürekli yenilenen yönetsel bir alandır. Kişilerin korkusuzca yaşayabildikleri emniyetli ortam anlamındaki klasik kullanımı günümüze kadar zenginleşerek kullanılagelmiştir. Bu nedenle mekansal yayılımı ve iktidar yada güç faktörü nedeniyle kamu yönetiminin sorumluluğu ile doğrudan ilişkilendirilmektedir.

Kamu hizmetlerinin yerine getirmesinde sürekliliğin sağlanması, bürokratik olağan bir konu iken, diğer önemli bir konu da toplumsal güvenliğin sağlanması amacıyla risk ve kriz ortamlarını tahmin ederek eylem planlarını oluşturmaktır. Soğuk savaş yıllarının güvenlik konusu, ulusal sınırlar içinde yaşayan özellikle de vatandaş yerleşiklerin silahlı saldırılardan ve çatışmalardan korunmasıdır. Günümüzde ise ilave olarak siber saldırı ve nükleer konular gibi sınır içinden ve sınır aşan tehditler de öne çıkmıştır.

Yasadışı göçler, insan kaçakçılığı, organ kaçakçılığı ve güvenliği ihlal ederek toplumda korku yaratan her tip terör yerleşimleri tehdit etmektedir. Terörün az gelişmiş ülkeler kadar, gelişmiş ülkelerini de hedef alması ve karşılaşılan olaylardan, “yerleşiklerden de gelebilen terör” özelliği kazanması dikkati çekmektedir. Yasa dışı göçlerin teröre insan kaynağı oluşturabilmesi ve mümkün olan her türlü güvenlik açığının, düşman güçlerce fırsata dönüştürülerek kullanılması, ülkelerin ortak sorunu haline gelmiştir. Teröre² karşı ülkelerin ortak çalışma ve sorumlulukta dayanışmaya yöneldiği görülmektedir.

Uluslararası mevzuat/sorumluluk gereği teröristler açıkça desteklenmeseler de, bazı ülkeler kendi ideolojileri ve sürdürülebilirlikleri doğrultusunda bu gruplara,

² 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanununa göre terör tanımı; “Cebir ve şiddet kullanarak; baskı, korkutma, yıldırma, sindirme veya tehdit yöntemlerinden biriyle, Anayasada belirtilen Cumhuriyetin niteliklerini, siyasî, hukukî, sosyal, laik, ekonomik düzeni değiştirmek, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak, Türk Devletinin ve Cumhuriyetin varlığını tehlikeye düşürmek, Devlet otoritesini zaafa uğratmak veya yıkmak veya ele geçirmek, temel hak ve hürriyetleri yok etmek, Devletin iç ve dış güvenliğini, kamu düzenini veya genel sağlığı bozmak amacıyla bir örgüte mensup kişi veya kişiler tarafından girişilecek her türlü suç teşkil eden eylemlerdir(3713 sk, md.1).

silah, eğitim, teknoloji ve lojistik destek sağlayabilmektedir. Terör kaotik bir ortam ile ilişkilidir. Bir sistemde olasılıklar artıkça, karmaşıklık (Poe ve Davis, 2000: 213-214) daha da belirgin hale gelmektedir. Çok yönlü tepki olasılığı karmaşıklığı ortaya çıkaran unsurlar olarak değerlendirilmektedir. Karmaşık sistemin özellikleri, öngörülemezlik, sisteme küçük müdahaleler, öngörülemez büyük değişiklikler (kelebek etkisi), bağlılık ve karşılıklı etkileşim, planlama, tasarım ve önceden belirlemenin mümkün olmaması: yapı, hiyerarşi, planlama gibi geleneksel kontrol araçlarının gerekliliğidir.

Güvenliği tehdit eden olasılıklar birden veya yavaş tehlike haline gelebilir. Bu nedenle yerleşimlerin planlamasında tüm olasılıkların değerlendirilmesi önem taşımaktadır. Bu konu sadece ülke sınırlarının sıkı kontrolü ve istihbarat ile sınırlı olmayıp, yerleşim sınırlarının da kontrolü önemlidir. Başka bir ifadeyle güvenlik söz konusu olduğunda, ülke sınırları kadar, yerleşimlerin idari sınırlarını da (örneğin il sınırı gibi) kapsamaktadır. Nüfus yoğunluğu nedeniyle kentler giderek daha fazla güvenlik açısından dikkatle değerlendirilmektedir. Özellikle dolaşım ve iletişim kolaylıkları yanında göçler nedeniyle, kentlerin güvenliği modern anlamda uluslararası ilgi alanı olduğunun kaydı Atina Anlaşması (1933) ile başlamıştır. Esasen tarihten bu yana dönemin koşulları ne olursa olsun “yaşanabilirlik ilkesi” kent güvenliğinin temel göstergesidir.

2. KENT GÜVENLİĞİ VE ULUSLARARASI ÇALIŞMALAR

Kentsel altyapının kurulması ve bunun için gerekli denetim mekanizmalarının oluşturulması amacıyla **1933’de Atina’da toplanan Milletlerarası Modern Mimari Kongresi’nde** yukarıda bahsedilen temel yerleşim ilkelerinin belirlendiği Atina Anlaşması, 1941 tarihinde imzalanmıştır.

Atina Anlaşmasında tespit edilen 94 ilke (Portál Územního Plánování, Tarih Belirtilmemiş), genel geçerli tespitlerdir. Atina Anlaşmasında yer alan ilkeler Türkiye’nin de üyesi olduğu, bölgesel uluslararası bir örgütlenme statüsündeki Avrupa Konseyi (1949) organlarından Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi anlaşmalarından Avrupa Kentsel Şartı (1992) ile ilişkilendirilebilir. Sürdürülebilir

kent yapılanmasını deęerlendirebilmek ve bugünün saęlıklı kentlerinin tařması gereken temel deęerleri ortaya koymasý aęısından Atina Anlařmasýndaki ilkeleri anlamak önemlidir. Atina Anlařmasýnda yer alan kentlerin genel özellikleri hakkýndaki tespitlere ařaęıda yer verilmiřtir.

Kentlerin 4 temel fonksiyonu; sahip olduęu Konut, Rekreasyon, alıřma Hayatý ve Ulařım imkânlarıdır. Kent bölgeyi teřkil eden ekonomik, sosyal ve politik bir bütünüñ bir parçasıdır. 1992 yılında daha ileri düzeyde tanımlanmış Avrupa Konseyi, Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi Anlařmalarýndan Kentsel řartý (Council of Europe, Tarih Belirtilmemiş) ilkeleri evrensel göstergeler olarak öneme sahiptir.

2.1 Avrupa Kentsel řartý (1992)

Avrupa Kentsel řartý, kentli hakları içinde değerlendirilmektedir. Kökleri, eski Yunan'a ve Roma Hukukuna dayanmaktadır. Hak kavramının temel başlangıcında öne çıkan insan ve doęa çevresi ile ahlak ilişkilendirmesi, bugün uluslar arası düzenlemelerde sürekli tekrarlanan temel bir ilke haline gelmiştir.

Avrupa Kentsel şartında yer alan konular: Güvenlik ve suçların önlenmesi, Kirlenmemiş sağlıklı bir evre, İstihdam, Konut, Ulaşım ve Dolaşım, Sağlık, Kentsel Alanlarda Spor ve Boş Zaman, Kentlerde Kültür, Kültürler Arası Kaynaşma, Kaliteli Bir Mimari ve Fiziksel evre, İşlevlerin Uyumu, Hemşehri Katılım, Kent Yönetimi ve Kent Planlaması, Kentlerde Ekonomik Gelişme, Sürdürülebilir Kalkınma, Erişilebilir, Kapsamlı, Kaliteli Mal ve Hizmet Sunumu, Doğal Zenginlikler ve Kaynaklar, Kişisel Bütünlük, Belediyeler Arası İşbirliği, Finansal Yapı ve Mekanizmalar, Eşitlik olarak listelenmiştir.

Avrupa Kentsel şartında tespit edilen bu konular, modern yaşamda, insan hayatının tüm yönlerine ilişkindir. Kentsel mekânlar, sürdürülebilir kentler ve sürdürülebilir gelecek için yeniden gözden geçirilmektedir. Bu konulara toplumda, yönetim ve insan çevresi olarak özen gösterilmemesi, "kent suçları" olarak tanımlanan toplumsal yaşamı ciddi olarak etkileyen, olumsuzluklara da neden gösterilmektedir.

Avrupa Kentsel Şartı 2008 yılında güncelleştirilmiştir (Council of Europe, 2009). Temel olarak yerel yönetimlerden kamu politikalarını uygularken etik değerleri dikkate alması, sürdürülebilir kalkınma ilkelerine dikkat edilmesi, kentlilerin karar süreçlerinde dikkate alınmasına yönelik olarak katılımcı demokrasinin uygulanması, bilgiye dayalı yerel yönetim anlayışı ile toplumsal sermayenin önemi ile kır ve kent bütünlüğüne dikkat çekilmektedir. Kuşkusuz kentlerin nüfus ve hizmet dengesi de bu çalışmaların içinde yer almaktadır. Uluslararası çalışmalar içinde Birleşmiş Milletler her zaman kent ve güvenlik konularında dikkati çeken önemli zirve toplantı faaliyetleriyle öne çıkmaktadır.

2.2 Habitat Toplantıları

Habitat I, (1976, Kanada, Vancouver,) Birleşmiş Milletlerin İnsan Yerleşimleriyle ilgili ilk konferansdır (Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı, 2011). Ekonomik Gelişme, Sosyal Gelişme ve Çevresel Koruma temel ilkeleri üzerine oturtulmuştur. 4.9.1985 tarihli Birleşmiş Milletler Genel Kurulu Kararı ile evrensel nitelikli sekiz hak tanısı ortaya konulmuştur. Bu haklar sırasıyla; temel gereksinimlerin giderilmesi hakkı, güvenlik ve güven duyma hakkı, mal ve hizmetlerin serbestçe seçilmesi hakkı, bilgi edinme hakkı, sesini duyurma (temsil) hakkı ve sağlıklı bir çevreye sahip olma hakkıdır. Günün getirdiği koşullarda belirtilen bu haklara erişmeme veya olması gerektiği gibi sağlanmaması “bilgiye erişme, siber güvenlik gibi”, güvenli kent kavramı içinde geliştirilmiştir.

Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı’nda Çevre ve Kalkınma konularında 27 temel ilkedен oluşan Rio Deklarasyonunun (1992)(Sustainable Development Knowledge Platform, 1992); tek başına güvenlik olarak bir başlığı bulunmamakla birlikte başlıkların tamamı Birleşmiş Milletler tarafından geliştirilmiş güvenlik kavramına dayandırılarak (Srinivas, Tarih Belirtilmemiş: 3), güvenlik ile ilişkilendirilebilir. Belirtilen ilkeler aşağıda yer almaktadır.

İlke 1- Sağlıklı Hayat Hakkı, İlke 2- Yetki ve Sorumluluk, İlke 3- Kalkınma Hakkı
İlke 4- Çevreyi Koruyarak Kalkınma, İlke 5- Yoksulluğun Giderilmesi, İlke 6- Gelişen Ülkelere Göre Öncelik, İlke 7- İşbirliği, İlke 8- Üretim-Tüketim- Nüfus, İlke

9- Bilgi Alışverişi, İlke 10- Bilgi Edinme Ve Katılım, İlke 11- Mevzuat Ve Standart İlke 12- Ekonomik İşbirliği, İlke 13- Sorumluluk Ve Tazmin, İlke 14- Atıklarda İşbirliği, İlke 15- İhtiyat Prensibi, İlke 16- Çevre Maliyetleri, İlke 17- Çevresel Etki Değerlendirmesi, İlke 18- Yardımlaşma, İlke 19- Danışma, İlke 20- Kadınların Katılımı, İlke 21- Gençliğe Önem, İlke 22- Yerel Halka Destek, İlke 23- Toplumlara Destek, İlke 24- Uluslararası Hukuka Saygı, İlke 25- Barış Ve Çevre, İlke 26- Anlaşmazlıkların Çözümü, İlke 27- İyi Niyet.

Habitat II (1996, İstanbul) (United Nations, 2015) , İstanbul konferansının tanıtım sloganı , “6 Milyar Dünyalı, İstanbul’a geliyor” olarak hafızalarımıza kazınmıştır. İki ana teması “Herkese Konut ve Sürdürülebilir Yerleşimler” olarak belirlenmiş ve daha çok “demokratik” uygulamalar ile ilişkilendirilmiştir. Habitat toplantılarında geliştirilen göstergeler, en son Birleşmiş Milletler, Habitat III Konferansı Konut ve Sürdürülebilir Kentsel Kalkınma teması ile Ekvador’un Quito yerleşiminde, 17–20 Ekim 2016 (United Nations, 2016) tarihlerinde olgunlaştırılmıştır. Ülkelerin kendi ulusal raporlarını kamu, özel ve sivil (yönetişim) ortaklığı içinde hazırlamaları isteği, aktif katılım, çözümde ortaklık ve dayanışma refleksli politika ortaklığı (ortak akıl ve ortak adım) konusunun önemsendiğini göstermektedir.

Türkiye’nin nüfusu 31 Aralık 2016 tarihi itibarıyla 79 milyon 814 bin 871 kişi olarak belirlenmiştir. 2018 yılı itibarıyla tahmini 81 milyona yükseldiği düşünülmektedir. İdari olarak Türkiye nüfusunun yaklaşık %92’si kentlerde yaşamaktadır. Bu duruma bağlı olarak, yerleşimin eylem planları temel kentsel gelişme ilkeleri üzerinden yapılmaktadır.

Habitat III Konferansında(17, Ekim 2016, Ekvador, Quito) altı tematik alan ve 20 alt başlık (FAO, 2015) üzerinde çalışılmıştır. Bu temalar kentlerin yaşam kalitesi ve güvenlik konuları olarak aşağıda listelenmiştir.

1. Sosyal Uyum ve Yaşanabilir Şehirler

Kapsayıcı şehirler (Yoksulluğun Giderilmesi, Cinsiyet, Gençlik, Yaşlılık), Göç ve kentsel bölgelerde mülteci olgusu, Güvenli Kentler, Kent Kültürü ve Mirası

2. Kentsel Altyapıları

Kentsel Kurallar ve Mevzuat, Kentsel Yönetişim, Belediye Finansmanı

3. Mekânsal Gelişme

Kentsel ve Mekânsal Planlama ve Tasarım, Kent Arazisi, Kırsal-kentsel bağlantılar

4. Kent Ekonomisi

Yerel Ekonomik Kalkınma, İş ve Geçim, Enformel Sektör/marjinal sektör

5. Kentsel Ekoloji ve Çevre

Kentsel Mukavemet, dayanıklılık, Kentsel Ekosistemler ve Kaynak Yönetimi, Kentler ve İklim Değişikliği ve Afet Risk Yönetimi

6. Kentsel Konut ve Temel Hizmetler

Enerji dahil olmak üzere Kentsel Altyapı ve Temel Hizmetler, Ulaşım ve Hareketlilik, Konut ve Gecekondu Artışı, Akıllı Şehirler(Smart cities)

Belirtilen bu göstergeler içinde “kentsel mukavemet”, kent güvenliği ile doğrudan ilişkili olduğu için öncelikle üzerinde durmak yerinde olacaktır.

Kentsel esneklik veya mukavemet, kentlerin yeni bir dizi yapı ve süreçler dizisi etrafında yeniden örgütlenmeden önce değişime tahammül etme derecesi olup, kentlerin ekosistemi ve beşeri faaliyetlerini/işlevlerini eş zamanlı olarak dengede tutabilme becerisine dayandığı (Alberti ve diğerleri, 2003: 1170) ile kentsel mukavemet ilişkilendirilmiştir.

Bu tanım içinde yaşam kalitesi göstergeleri bir bütün olarak önem taşımaktadır. Fiziksel sistem olarak: temel kentsel altyapı hizmetleri ve iletişim altyapısı; Doğal Çevre ile ilgili Ekolojik Denge unsurları; İklim değişiklikleri ile bağlantılı: Kirlilik, Karbon emisyonu Değerleri ve Kıyı Güvenliği gibi konuları içermektedir. Sosyo-kültürel ve ekonomik, politik, idari –kurumsal birçok faktör birbiriyle ilişkilidir. Acil durumlarda hareket edebilecek, risk ve kriz analizleri veya bütünleşik afet yönetimi yapılanması planlaması her yerleşim için önem taşımaktadır. Yerleşimler iklim değişikliklerinden olumsuz etkilenmekle birlikte, insan faaliyetleri de doğayı

bozmaktadır. Kaynakların sürdürülebilir kullanımları, insan kaynaklı ve doğal ve/veya her ikisinin birlikteliğinden ciddi bir şekilde etkilenmektedir. Bu konu aynı zamanda güvenlikle de ilgilidir. Güvenlik kavramının kazandığı yeni yaklaşım aşağıda yer almaktadır.

3. GÜVENLİK KAVRAMINDA KENTSEL DÖNÜŞÜM ETKİSİ

Birleşmiş Milletler Güvenlik Tanımına göre (1992, 1994); güvenlik sorunu için yavaş veya aniden ekonomik, doğal ve siyasi nedenlerle ortaya çıkabilen, günlük hayatın işleyişini bozan olgular güvenli olmayan ortamlar yaratmaktadır. Bu olgular tehlike yaratma anlamında birbirini etkileyebilen ve tetikleyebilen özelliğe sahiptir.

Günümüzde güvenlik kavramı, sadece askeri yapılar ile ilişkilendirilmemektedir. Ekonomik güvenlik, doğal çevre güvenliği, enerji güvenliği, sınır güvenliği gibi devletin ülkesi ve milletiyle sürdürülebilirliğini sağlayan tüm değerleri içeren geniş bir kavram olarak değerlendirilmektedir. Güvenlik tehditleri yalnızca diğer sınır dışındaki devletler gibi klasik düşmanları değil aynı zamanda güç kullanarak şiddet yaratan, uyuşturucu kartelleri, suç örgütlerini de içerir. İklim değişikliklerine bağlı olarak ortaya çıkan doğal afetler ve ağır çevresel zararlar yaratan olaylar da güvenlik kapsamı içinde incelenmektedir.

Ulusal güvenliği sağlamak için yerleşimlerin stratejik altyapı ve üst yapı donatılarını güçlendirici çalışmalar, toplumsal mukavemeti artırıcı ekonomik destek çalışmaları, sivil savunma ve afet ile acil durum yönetimine yönelik hazırlık çalışmaları, terörist saldırıların önlenmesine yönelik istihbarat çalışmaları, casuslukların tespiti, askeri faaliyetler benzeri çalışmalar önemli idari tedbirlerdir.

İnsan Güvenliği Komisyonu (CHS) yeni bir güvenlik paradigması ihtiyacının günün getirdiği koşullar nedeniyle ortaya çıktığını savunmaktadır. Belirtilen konular, kentsel şart içinde yer alan konulardır. Bu konulara bütünlük bakıldığı 1990'lı yılların başından itibaren, Kentsel Şart ilkelerine güvenlik ilkeleri olarak bakılması önem taşımaktadır.

İnsan güvenliğine karşı ortaya çıkan tehditlerin tek başına klasik güvenlik tedbirleri (silah kullanarak) çözülemeyeceği (United Nations Trust Fund for Human

Security, 2018), analitik ve planlanmış bir çalışma desteğine ihtiyaç duyulduğu, tamamlayıcı olarak geniş bir ilişkiler ağından hareketle (network), kalkınma, insan hakları ve ulusal güvenlik arasındaki güçlü bağlantıları öne çıkaran yeni bir ulusal ve uluslararası fikir birliğine vurgu yapılmaktadır.

Bu idari-toplumsal yapılanma; eşgüdümünden bütünleşikliğe, çok paydaşlı katılımıcılığı geliştirmeye, yerelleşme ve arkada bir kişiyi bile bırakmamaya, önleme ve toplumsal mukavemeti gerektirmektedir. Önleme çalışmaları, insan güvenliğinin temel amacıdır. Nihai tahlilde, ulusal güvenlik ile güvenliğin çeşitli tipleri ile olan ilişki ağları birbirinden ayrılamayan bir tamamlayıcı özelliğe sahip görülmektedir.

CHS, nihai raporu(2003:4), insan güvenliğini: insanın hayati merkezi olan özgürlüğünü korumayla ilişkilendirmektedir. Özgür insanı, şiddetli ve yaygın tehditlerden koruyarak hayatta kalmasını sağlama haysiyetli yaşamın yapı taşlarını oluşturmaktadır. Bu konuyu aynı zamanda siyasi, sosyal, doğal, ekonomik, askeri ve kültürel sistemlerle birlikte düşünmek gerektiği fikri savunulmaktadır. İnsanın güvenliğinin sağlanmasına yönelik konular: güvenlik, hak ve kalkınmanın sahip olduğu "insani unsurlarını" bir araya getiren disiplinlerarası bir kavramdır. İnsan güvenliğini; çok sektörlülük, kapsamlı olma, özgün koşullara sahiplik ve önleyici olma temel unsurları oluşturmaktadır.

Birleşmiş Milletler İnsan Güvenliği Vakfının, insan güvenliği kavramını değerlendiren Tablo aşağıda yer almaktadır.

Tablo. İnsan Güvenliğinde Olası Tehditler

Güvenlik Tipleri(Security)	Temel Tehditlere Örnekler
Ekonomik Güvenlik	Kalıcı yoksulluk ve işsizlik
Gıda Güvenliği	Açlık ve kıtlık, terörizm*
Sağlık Güvenliği	Ölümcül Bulaşıcı Hastalıklar*, güvensiz gıda, yetersiz beslenme, temel sağlık hizmetlerine erişim eksikliği
Çevresel Güvenlik	Çevresel bozulma, kaynak yetersizliği, doğal afetler, kaotik ortamda terörizm*. kirlilik
Kişİ Güvenliği	Fiziki şiddet, suç, terörizm, aile iç şiddet, çocuk işçiliği
Toplum Güvenliği	Etnik gruplararası, dini ve diğer kimlik tabanlı gerginlikler, terörizm*
Politik Güvenlik	Siyasi baskı, insan hakları ihlalleri, yurt için ve yurt dışı*

Kaynak : United Nations Trust Fund for Human Security, 2009: 7. Based on the UNDP Human Development Report of 1994 * yazar eklemiştir.

Dünya Sağlık Örgütü'nün tanımına göre tehditkâr ve tehlikeli ortamlar her tip terör için uygun ortamlardır. Terörün az gelişmiş ülkeler kadar, dünyanın gelişmiş ülkelerine de yönelmesi hatta dıştan destekleyici olmak yanında, “yerleşik” hale gelmesi ve örneğin her türlü turizm faaliyetlerinde ortaya çıkabilecek “güvenlik açığını” fırsat görerek mümkün olan her durumda kullanılması (Karaman 2015: 67-69), ülkeleri ortak çalışma ve sorumlulukta dayanışmaya yönlendirmiştir. Güvenlik konusu kamu kurumlarına özellikle personel yetiştiren kamu yönetimi temel eğitimini ilgilendirmektedir. Yurt dışı ve yurt içi büyük nüfus hareketleri “güvenlik” ile doğrudan ilgilidir.

Kentlere ilişkin altyapı hizmetleri sorunlarının irdelenmesi ile sınırlı kalan önceki kalkınma planlarına karşılık, Dokuzuncu Planda(2007–2013) “Kültürün Korunması, Geliştirilmesi ve Toplumsal Diyalogların Güçlendirilmesi” konularının yanında yoğun göç ve düzensiz kentleşmenin ortaya çıkardığı uyum ve kültürel sorunlar ile terör ve kent güvenliği konuları da işlenmektedir. Toplumsal bütünleşme ve kültürel yapının geliştirilmesi için yerel yönetimlerin kapasitelerinin artırılması ve “Sivil Toplum Kuruluşlarıyla” diyalogların geliştirilmesi konuları öne çıkmaktadır.

Onuncu Plan Döneminde de (2014–2018) küresel gelişme ve değişmelere uygun olarak, kent ve kalkınma bütünlüğünü sağlayacak şekilde mekânsal planlama, afet yönetimi ve kentsel dönüşümle ilgili hukuki düzenlemelerin yapıldığı belirtilerek; kentleri daha rekabetçi ve yaşanabilir kılacak yeni, nitelikli iş ve yaşam alanlarının oluşturulması; kentlerin sosyal ve fiziki altyapıya, kaliteli ve güvenli kentsel ulaştırma sistemlerine kavuşturulması yönündeki politika ve uygulamalarda etkinliğinin sağlanmasına yönelik çalışmaların yapılması öncelikli konular arasında yer almaktadır (TBMM, 2013: 26 27, 50 112)³. Ayrıca suç işlenmesinin önlenmesine yönelik Kent Güvenliği Yönetim Sisteminin ülke genelinde yaygınlaştırılmasında önemli çalışmalar yapıldığı belirtilmektedir. Bu durumda bilgi teknolojileri, kentlerin hayatında öne çıkmaktadır. Günümüz kentleri için artık akıllı kentler (smart) ifadesi kullanılmaya başlanmıştır. Yapay zeka olarak değerlendirilen akıllı cihazların yönetimi anlamındaki endüstri 4.0 ile uyum sağlayabilecek, akıllı toplum 5.0 çalışmaları artık güvenlik yönüyle de kullanılacakları, önemsenmeye başlamıştır.

4. KAMU YÖNETİMİ YAPILANMASINDA GÜVENLİK

Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerine göre, güvenlik tanısı merkez-yerel yönetim ilişkileri içinde aşağıda incelenmektedir. Yukarıda kısaca belirtilen uluslararası metinlerde yer alan modern güvenlik tanımlaması ve kentsel hizmetler bütünlüğü ilişkisini Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinde görmek mümkündür.

3

4.1 Merkez Yönetim Yapılanması Ve Kentsel Güvenlik

Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında, Cumhurbaşkanlığı 1 Sayılı Kararnamesi Hükümleri gereğince, aşağıdaki güvenlikle ilişkili gördüğümüz konular Devletin başı olma sıfatıyla, yürütme yetkisine sahip, Cumhurbaşkanı ile doğrudan ilgilidir.

En yüksek Devlet memuru olarak İdari İşler Başkanı, Cumhurbaşkanlığı İdari İşler Başkanlığının en üst amiridir(CK1, md.5). İdari İşler Başkanlığı temel olarak, a)Mevzuatla verilen görevleri yapmak ve b) Cumhurbaşkanı tarafından verilen diğer görevleri yapmakla sorumludur. Bütün birim faaliyetlerini, işlemlerini ve hesaplarını denetlemek ve bu hizmetlerin mevzuata, Cumhurbaşkanının politika ve talimatlarına uygun olarak yürütülmesinde Cumhurbaşkanıya karşı sorumludur.

Görevlerin içinde ayrı bir başlık olarak “İç güvenlik, dış güvenlik ve terörle mücadele konusunda koordinasyonun sağlanması için gerekli çalışmaları yapmak” (CK1,md.6/ç) yer almaktadır. Bu amaçla “**Güvenlik İşleri Genel Müdürlüğü**” kurulmuştur. Ayrıca çeşitli birimler amaca uygun görevlere sahiptir. **Personel ve Genel Prensipler Genel Müdürlüğü**nün temel görevleri içinde, Kamu yönetiminin geliştirilmesi ile ilgili hedeflerin, politikaların ve tedbirlerin tespiti için inceleme ve araştırmalar yapmak, yaptırmak ve bunları değerlendirme amacıyla gerekli çalışmaları yapmak yer almaktadır.

Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri ile belirlenen yeni kamu yönetimi yapılanmasında, Cumhurbaşkanlığı bünyesinde, 1 sayılı Kararname ile oluşturulan merkezi düzeydeki güvenlik yapılarını destekleyen “**Cumhurbaşkanlığı Politika Kurulları**” (CK1,md.20), önemli bir etkin yönetim aracı olarak değerlendirilebilir. Kurul üyeleri, Cumhurbaşkanınca atanan ve en az 3 üyeden oluşan ve bir üyenin başkanvekili olarak Cumhurbaşkanı tarafından görevlendirildiği, bu kurullar aşağıda listelenmiştir.

a) Bilim, Teknoloji ve Yenilik Politikaları Kurulu, b) Eğitim ve Öğretim Politikaları Kurulu, c) Ekonomi Politikaları Kurulu, ç) **Güvenlik ve Dış Politikalar Kurulu**(*Bölgesel sorunlar, göç politikaları, afet ve acil durum halleri yönetimi, sınır güvenliği, sivil havacılık güvenliği, siber güvenlik, karayolu, demiryolu,*

havayolu (deniz yok) güvenliği, bölgesel sorunlar, küresel gelişmeler , uluslararası ilişkiler), d) Hukuk Politikaları Kurulu, e) Kültür ve Sanat Politikaları Kurulu, f) Sağlık ve Gıda Politikaları Kurulu, g) Sosyal Politikalar Kurulu, ğ) Yerel Yönetim Politikaları Kurulu.(kentleşme, göç ve iskan, çevre, orman ve su, kültürel miras-kentleşme, akıllı şehircilik, Boğaziçinde kamu yatırımları, etkin çevre yönetimidir.

Kurulların görevleri birbirleriyle bağlantılıdır. Bu nedenle de, kurullar arası bilgi koordinasyonu çalışması kuşkusuz gerekmektedir. Doğrudan bu konuda ortaklaşan konular için bir “ortak kurullar” yapılanması bulunmaktadır. **Bakanlıklar ile kurum ve kuruluşlarla koordinasyon toplantıları** başlığı altında (CK1, md.32): Müşterek alanlardaki görev ve faaliyetlere ilişkin koordinasyonu sağlamak üzere ilgili bakanlar, kurum ve kuruluşların üst yöneticileri ile ilgili politika kurulunun başkanvekilinin katılımıyla koordinasyon toplantıları yapılabileceği belirtilmektedir. Bu toplantılarda tespit edilen esasların Cumhurbaşkanının değerlendirmesine sunulacaktır.

4.2 Taşra Teşkilatı Ve Kentlerde Güvenlik

İçişleri Bakanlığı, taşra teşkilatı olarak iç güvenlik politikaları ve sosyo-ekonomik politikaların uyumlu bir şekilde yürütülmesini sağlamak üzere, illerde **İl Sosyal Etüt ve Proje Müdürlüğü** kurulmuştur. Ayrıca, tüm acil çağrılarını karşılamak, sevk ve koordinasyonu sağlamak üzere “büyükşehir belediyesi bulunan illerde” **yatırım izleme ve koordinasyon başkanlığı** bünyesinde, diğer illerde ise valilikler bünyesinde **112 Acil Çağrı merkezleri kurulmaktadır.**

5. SONUÇ

Kent güvenliği, sağlıklı yerleşimler anlatımı ile ilişkilendirilebilen göstergeler ile tanımlanmaktadır. Güvenlik tesisi, klasik yaklaşımında Devletin sınır/hudut güvenliğine odaklanmış iken, günümüzde yerleşimlerin çok yönlü yaşam kalitesinin sağlanması geniş kapsamlı bir güvenlik kabulü ile ilişkilendirilmeye başlanmıştır. Esasen, illerin gelişmişlik düzeyinin belirlenmesinde sadece ekonomik boyut dikkate alınmamakta ve insan hayatının tüm yönleriyle “yaşam kalitesi göstergeleri” de bir bütün olarak önem taşımaktadır. Kentlerin güvenliğini tehdit eden unsurları

bilmek, kaçınmak için önem taşımaktadır. Yerleşimlerin yaşam kalitesini bozan veya ortadan kaldıran tehditler aşağıdaki gibi özetlenebilir.

- Dikkat çekici büyük projelerin yarattığı etkiler,
- Tek tek belki dikkati çekmeyen, ancak birleştiğinde yoğunluk nedeniyle doğal kaynaklar üzerinde olumsuz etkiler yaratan projeler,
- İklim değişiklikleri nedeniyle deniz seviyesindeki yükselmelerin özellikle tehdit ettiği alçak-tabanlı kıyı alanlar,
- Deprem gibi ani bir şekilde gelen ve depremin tetiklediği doğal olayların yarattığı etkiler,
- İnsan kaynaklı, ister kaza sonucu isterse bilinçli bir şekilde sanayi atıklarının yarattığı ve bazen derecesi değişerek felakete dönüşen olumsuzluklar,

Nihai tahlilde, ister kıyı-sınır yerleşimleri isterse diğer karasal bölgeler olsun, mekânsal yönetimin rasyonel ilkeleri oluşturulurken çok yönlü özelliklerine dikkat edilmesi gerekmektedir. Ayrıca büyük hacimli nüfus hareketlerini de devlet/toplum güvenliği nedeniyle önemsemek gerekmektedir. Kurumsal ve toplumsal sorumluluk içinde hareket edilmesi, toplumsa sermayeden yararlanılması, Cumhurbaşkanlığı Kararnameleriyle amaçlanan katılımı öne çıkaran, hizmet kalitesine etki edecek bir öneme sahiptir.

KAYNAKÇA

Alberti, M., Marzluff, J. M., Shulenberger, E., Bradley, G., Ryan, C., & Zumbrunnen, C. (2003). Integrating humans into ecology: opportunities and challenges for studying urban ecosystems. *AIBS Bulletin*, 53(12), 1169-1179.

Core Humanitarian, (2014). *Core Humanitarian Standard on Quality and Accountability*

<https://corehumanitarianstandard.org/files/files/Core%20Humanitarian%20Standard%20-%20English.pdf> erişim 09.07.2018

Council of Europe. (2009). *Manifesto for a new urbanity European Urban Charter II*. Council of Europe Publishing. https://5cidade.files.wordpress.com/2011/06/urban-charter_en.pdf. Erişim Tarihi: 12.10.2018

Council of Europe. (Tarih Belirtilmemiş). *European Urban Charter*. <https://rm.coe.int/168071923d>. Erişim Tarihi: 06.09.2018.

Karaman, Z. T. (2015). Corporate social responsibilities of stakeholders in terms of secure tourism at disasters and sustainable tourism governance. *Journal of Tourism Theory and Research*, 3(2), 66-78.

Poe, H. L., & Davis, J. H. (2000). *Science and faith: An evangelical dialogue*. Broadman & Holman. <https://www.uu.edu/societies/inklings/books/scienceandfaith/Chapter13.pdf> Erişim Tarihi: 12.10.2018

Portál Územního Plánování. (Tarih Belirtilmemiş). *Charter of Athens (1933)*. <http://portal.uur.cz/pdf/charter-of-athens-1933.pdf> Erişim Tarihi: 05.09.2018

Srinivas, H. (Tarih Belirtilmemiş) *Definitions of Human Security*. <https://www.gdrc.org/sustdev/husec/Definitions.pdf> Erişim Tarihi: 12.10.2018

Sustainable Development Knowledge Platform. (1992). *Agenda 21*. <https://sustainabledevelopment.un.org/outcomedocuments/agenda21> Erişim Tarihi: 12.10.2018.

TBMM. (2013). *Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018)*. https://pbk.tbmm.gov.tr/dokumanlar/10-kalkinma_plani.pdf Erişim Tarihi: 29.8.2018

Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı (2011) . *Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Programı (UN-HABITAT)*. <http://www.mfa.gov.tr/birlesmis-milletler-insan-yerlesimleri-programi.tr.mfa> Erişim Tarihi: 11.10.2018.

United Nations. (2015). *Istanbul Declaration*. <https://www.un.org/ruleoflaw/wp-content/uploads/2015/10/istanbul-declaration.pdf> Erişim Tarihi: 12.10.2012

United Nations. (2016) *Habitat III New Urban Agenda*. <http://habitat3.org/wp-content/uploads/Habitat-III-New-Urban-Agenda-10-September-2016.pdf> Erişim Tarihi: 11.10.2018

United Nations Trust Fund for Human Security (2009). *Human Security in Theory and Practice*. <https://www.unocha.org/sites/dms/HSU/Publications%20and%20Products/Human%20Security%20Tools/Human%20Security%20in%20Theory%20and%20Practice%20English.pdf>. 11.10.2018.

United Nations Trust Fund for Human Security(2018). <https://www.un.org/humansecurity/what-is-human-security/> Erişim Tarihi 1.10.2018

Le Vieux Concept De Service Public Et Le Phénomène Récent Des Autorités Administratives Indépendantes : Le Renouveau D'un Moribond

Vassilios KONDYLLIS ¹

Résumé

D'abord, quelques remarques sur le concept de Service Public (SP) dans l'ordre juridique français et l'expansion du phénomène des Autorités administratives indépendantes (AAI), sont-ils nécessaires. On met l'accent sur le fait que la notion de « service public » comporte deux sens: Le sp au sens matériel désigne une mission, qui est une activité d'intérêt général.

Ensuite, on constate que la crise de l'Etat providence après la Seconde Guerre mondiale a eu comme résultat de revenir à l'image traditionnelle de l'Etat-puissance, doté de compétences limitées. C'est en ce moment crucial pour le sort du concept de SP qu'a été facilitée, sinon imposée, l'apparition du phénomène des AAI.

Par la suite; il est nécessaire d'examiner le fondement juridique de l'obligation de créer les AAI dans l'ordre juridique tant français qu'hellénique. On examine les raisons de leur création et on souligne trois caractéristiques essentielles des AAI. Ainsi, en Grèce : Les AAI sont créées sur des fondements juridiques divers: Premièrement, la Constitution Hellénique qui prévoit la création de cinq (5) AAI; deuxièmement, le droit de l'UE, primaire et dérivé, notamment des directives, qui prévoient la création d'AAI soit au niveau de l'UE soit au niveau des E-M ; troisièmement, les Mémoires signés par la Grèce, pour faire face à la crise économique, qui exigent leur création ; quatrièmement, le Législateur de l'Etat hellénique, qui a décidé en ce sens.

En somme, les AAI sont: a) des autorités: elles disposent d'un certain nombre de pouvoirs (réglementation, décision, sanction, recommandation, passation de contrats, actes matériels); b) elles disposent des prérogatives de la puissance publique. c) administratives: elles agissent au nom de l'Etat et certaines compétences dévolues à l'administration leur sont déléguées (ex: le pouvoir réglementaire); c) indépendantes: à la fois: des secteurs contrôlés, des partis politiques et du Gouvernement.

Depuis les années '80, d'une part, on assiste à un phénomène d'extension de la notion de SP au sens organique et, d'autre part, il est intéressant d'examiner la corrélation entre les AAI et les Lois de fonctionnement du SP (le trois Louis Rolland: continuité, égalité devant le service public, adaptabilité ou mutabilité). Pour conclure, les AAI constituent l'évolution institutionnelle appropriée qui réaffirme la valeur de ces principes.

Ainsi, l'analyse précédente permet d'affirmer que l'apparition du phénomène des AAI a sauvé un moribund: le vieux concept de "service public".

Mots clés : Service public, Autorités administratives indépendantes, Lois de fonctionnement du service public

¹ Professeur Associé à l'Ecole du droit de l'Université Nationale et Kapodistrienne d'Athènes, Grèce, v.kondylis@gmail.com, Conseiller juridique de la Commission Hellénique des Télécommunications et des Services Postaux (EETT), Maroussi, Attique, Grèce, vkond@gmail.com.

1. Remarques introductives: Le Service Public face aux AAI: Un vieux concept, de nouveaux défis

1.1. Quelques remarques sur le concept de service public dans l'ordre juridique français

La notion de « service public » (SP) comporte deux sens: Le service public au sens matériel désigne une mission, qui est une activité d'intérêt général. Le service public au sens organique désigne un mode d'organisation consistant, de façon directe ou indirecte, à faire prendre en charge ces activités d'intérêt général par des personnes publiques (État, collectivités territoriales, établissements publics) ou privées mais sous le contrôle d'une personne publique. ²

En France, pendant longtemps, le concept de service public a joué un rôle essentiel en tant que critère d'application du droit administratif et de délimitation du contentieux administratif.

Le vieux concept de service public a connu une évolution concomitante de celle du concept d'Etat. L'avènement de l'Etat providence et les mutations survenues notamment après la fin de la 2ème Guerre Mondiale ont eu des conséquences majeures pour le concept de service public.

Toutefois, c'est la volonté du Législateur qui s'impose lorsqu'il s'agit de reconnaître une activité comme étant un service public. C'est seulement à défaut d'une volonté législative que les trois éléments retenus par le Conseil d'Etat dans l'arrêt *Narcy*³ seront pris en compte, à savoir : mission d'intérêt général, contrôle de l'administration, et prérogatives de puissance publique.

Et ce sans oublier que cette jurisprudence a connu des suites fort intéressantes⁴.

² Selon R. CHAPUS, le service public désigne une mission d'intérêt général assurée ou assumée par une personne publique (2000, p.563).

³ Conseil d'Etat (CE), 28 juin 1963, *Narcy*.

⁴ Par exemple, en 2007 [CE 5 octobre 2007 (n° 298773) *Commune d'Aix-en-Provence et Société UGC- Ciné- Cité*], et en 2011 [CE 23 mai 2011, *Commune de six-Fours-les-Plage*]. Voir aussi J. CHEVALLIER (2012, p.49).

1.2. L'expansion du phénomène des AAI

Comme le Professeur J. CHEVALLIER le souligne à juste titre⁵, «même s'il [le service public] apparaît dans certains cas comme le protecteur ou le garant des libertés publiques, la logique qu'il porte en lui serait foncièrement antinomique avec l'existence de ces libertés ». Le résultat est de revenir à l'image traditionnelle de l'Etat-puissance, doté de compétences limitées, comme le souligne le Professeur P. DELVOLVÉ.

C'est en ce moment crucial pour le sort du concept de service public qu'a été facilitée, sinon imposée, l'apparition du phénomène des AAI ; certaines d'entre elles, dénommées «Autorités Régulatrices Nationales», imposées par le droit de l'UE, exercent des tâches de police administrative⁶, dans les secteurs de vie économique (télécommunications, énergie, services postaux, transports) qu'elles régulent et/ou contrôlent.

D'ailleurs, dans le vocabulaire du droit européen, figurent les concepts non pas de services publics mais de services d'intérêt général (SIG) et de services d'intérêt économique général (SIEG) et seuls les SIEG sont mentionnés dans les traités européens, sans toutefois être définis.

En France⁷, au-delà des contingences historiques et de divers impératifs juridiques, trois justifications essentielles ont pu être avancées pour la création des AAI : a) offrir à l'opinion une garantie renforcée d'impartialité des interventions de l'État ; b) permettre une participation élargie de personnes d'origines et de compétences diverses, et notamment de professionnels, à la régulation d'un domaine d'activité ou au traitement d'un problème sensible ; c) assurer l'efficacité de l'intervention de l'État en termes de rapidité, d'adaptation à l'évolution des besoins et des marchés et de continuité dans l'action.

⁵ «*Le Service Public*», op. cit., p.45.

⁶ Voir E. PICARD, 1984.

⁷ Conseil d'Etat, *Rapport 2001*, p.276.

Déjà, la loi organique no 2017-54 du 20 janvier 2017⁸ relative aux autorités administratives indépendantes et autorités publiques indépendantes⁹ a énuméré les AAI, et a ainsi mis fin à la dilatation de la catégorie des AAI de différentes manières, par création législative directe, ou par attribution de cette qualification a posteriori, à savoir par la voie jurisprudentielle, ou bien par « *l'opinion commune consacrée par la doctrine officielle* »¹⁰.

2. Le fondement juridique de l'obligation de créer les AAI dans l'ordre juridique hellénique

2.1. Les raisons de leur création

En Grèce, les AAI sont créées sur des fondements juridiques divers: premièrement, la Constitution Hellénique qui prévoit la création de cinq (5) AAI; deuxièmement, le droit de l'UE, primaire et dérivé, notamment la Charte des droits fondamentaux de l'UE et divers Règlements¹¹ et directives¹², qui prévoient la création d'AAI soit au niveau de l'UE¹³ soit au niveau des E-M, troisièmement, les

⁸ JORF n°0018, du 21 janvier 2017, texte n° 2, LOI n° 2017-55 du 20 janvier 2017 portant statut général des autorités administratives indépendantes et des autorités publiques indépendantes (1) NOR: PRMX1604064L ELI: voir le site: <https://www.legifrance.gouv.fr/eli/loi/2017/1/20/PRMX1604064L/jo/texte>.

⁹ Voir P. GÉLARD, et J.-J. HYEST, M. POCHARD souligne: «on constate que si le concept d'autorité administrative indépendante a été inventé par le législateur en 1978, sans doute l'apport jurisprudentiel et doctrinal sur la notion juridique une dizaine d'années plus tard a-t-il contribué à amplifier le recours à cette formule». *Les considérations générales du Conseil d'État sur les autorités administratives indépendantes*. Voir «Études et documents du Conseil d'État », Rapport public 2001, p. 268.

¹⁰ A. ROUYÈRE, p. 416.

¹¹ Règlement (UE) 2016/679 du Parlement européen et du Conseil du 27 avril 2016 relatif à la protection des personnes physiques à l'égard du traitement des données à caractère personnel et à la libre circulation de ces données, et abrogeant la directive 95/46/CE (règlement général sur la protection des données), OJ L 119, 4.5.2016, p. 1.

¹² Directive 2009/72/CE du Parlement européen et du Conseil du 13 juillet 2009 concernant des règles communes pour le marché intérieur de l'électricité et abrogeant la directive 2003/54/CE (JO, 14 août 2009, p. 55-93), et la directive 2009/73/CE du Parlement européen et du Conseil du 13 juillet 2009 concernant des règles communes pour le marché intérieur du gaz naturel et abrogeant la directive 2003/55/CE (JO, 14 août 2009, p. 94).

¹³ Règlement (CE) no 45/2001 du Parlement européen et du Conseil du 18 décembre 2000 relatif à la protection des personnes physiques à l'égard du traitement des données à caractère personnel par les institutions et organes communautaires et à la libre circulation de ces données (JO L 8, du 12 janvier 2001, p. 1).

trois Mémoires signés par la Grèce, pour faire face à la crise économique, qui exigent leur création, quatrièmement, le Législateur de l'Etat hellénique, qui a décidé en ce sens.

2.2. Les AAI : Une catégorie relativement nouvelle

Les AAI sont une catégorie juridique nouvelle car, contrairement à la tradition constitutionnelle des pays d'un parlementarisme classique, comme la Grèce, elles ne sont pas soumises à l'autorité hiérarchique d'un ministre.

Elles sont soumises seulement au contrôle du juge -surtout du juge administratif - et au contrôle du Parlement; ce dernier contrôle a pris des formes diversifiées.

2.3 Trois caractéristiques essentielles des AAI

En tant qu'institutions juridiques, en droit hellénique, les AAI présentent trois caractères essentiels. En somme, les AAI sont:

a) des **autorités**: elles disposent d'un certain nombre de pouvoirs (réglementation, décision, sanction, recommandation, passation de contrats, actes matériels); elles disposent des prérogatives de la puissance publique.

b) **administratives**: elles agissent au nom de l'État et certaines compétences dévolues à l'administration leur sont déléguées (par exemple: le pouvoir réglementaire) ;

c) **indépendantes**: à la fois des secteurs contrôlés, des partis politiques et du Gouvernement.

3. La création des AAI et le renouveau d'un moribond : l'extension de la notion de SP au sens organique

D'une part, le service public au sens organique suit les transformations de l'Etat surtout depuis les années '80, et s'adapte aux réalités nouvelles.¹⁴ D'autre part, les

¹⁴R. LATOURNERIE, dans son article célèbre (1960, p. 98), soulignait: «*les meilleures des notions sont celles qui arrivent à concilier cette survivance dans l'être, sans laquelle elles ne peuvent que manquer à leur devoir de précision, avec une malléabilité qui les ajuste aux circonstances nouvelles, sans altérer gravement leur traits fonciers*».

AAI sont des institutions relativement récentes de l'État qui constituent des services publics administratifs. Le nombre des AAI ne cesse pas d'augmenter.

3.1. L'explication du phénomène de l'augmentation du nombre des AAI

Le phénomène de l'augmentation du nombre des AAI peut s'expliquer par les raisons suivantes:

- a) L'Etat qui a perdu largement sa légitimité à cause de la crise de l'Etat providence, qui est différente et postérieure de soi-disant crise du service public, la première datant des années 1970 et la seconde de l'entre-deux-guerres avec la privatisation de plusieurs services publics, a opté pour une stratégie de légitimation par la création des AAI, une légitimation néanmoins atténuée par la politique néolibérale. C'est dans sa quête de légitimation qu'il a créé les AAI.
- b) De plus, à l'ère du *New Public Management*, de privatisations accélérées et des discussions gestion publique-gestion privée, ex- services publics au sens organique sont éloignés du noyau dur du secteur administratif, sont passés dans le secteur privé et sont régis désormais par le droit privé.
- c) C'est alors qu'a surgi la nécessité d'instituer des AAI, des services publics au sens organique, fonctionnel et matériel, comme contrepoids à cette évolution, afin d'assurer le contrôle de l'Etat sur ces personnes morales et sur ces activités.

Le développement fulgurant des nouvelles technologies et le passage au secteur privé des catégories entières d'activités, ainsi que l'effort de dépolitiser l'accès à la Fonction publique et de battre les phénomènes de maladministration, associés au besoin d'efficacité dans l'action publique, au lieu de diminuer le rôle de l'Etat, donc du service public, l'ont revalorisé et lui ont offert la légitimité atténuée par les théories néolibérales tant répandues les dernières décennies dans le monde occidentale.

Plus précisément, comme souligné précédemment:

- a) La nécessité de protéger l'individu contre les dangers de la technologie à l'heure numérique,
- b) l'impératif de surveiller l'exercice des activités privatisées par un mécanisme impartial,
- c) l'obligation de garantir le jeu de la libre concurrence, principe fondamental du droit de l'UE,
- d) la régulation de secteurs de l'économie considérés comme essentiels et dans lesquels le Gouvernement doit éviter d'intervenir directement, (télécom, énergie, transports, e.a.).
- e) la volonté de battre les phénomènes de maladministration et
- f) la volonté garantir l'effectivité du service public, la transparence et la responsabilité, comme le souligne Professeur P. DELVOLVÉ, ont contribué à revaloriser le rôle de l'Etat et le concept de service public et à garantir l'acceptation du monopole de son action exercé par les AAI.

3.2. Les conséquences pour le concept du SP

La prolifération des AAI a eu des conséquences sur le sort du concept du service public, comme notion essentielle du droit administratif. Car, le service public au sens organique dévalorisé par la diminution continue du rôle de l'Etat dans la société pendant les dernières décennies, s'est trouvé enrichi et a vu son champ d'application élargi pour contenir les AAI, à savoir des nouvelles institutions chargées d'une mission d'intérêt général. Du coup, sans doute, le service public se revalorise.

Autrement dit, le concept du service public, d'un point de vue formel, organique, s'enrichit en englobant les AAI et cela certifie le renouveau de ce vieux concept.

En revanche, les AAI revalorisent le service public comme fondement du champ d'application du droit public et de la compétence du juge administratif.

Enfin, il faut noter que bien que le droit anglo-saxon ne reconnaisse pas formellement la notion de service public, dans la pratique certaines activités 'privatisées' conservent une importance publique telle qu'il ne suffit pas de les

abandonner au gré du marché. Par exemple, s'agissant de télécommunications, fut instaurée une instance de régulation afin de protéger l'intérêt général et les intérêts des consommateurs. Mais, à partir des années 1990, l'obligation de transposer correctement des directives de CEE/UE aurait eu le même résultat.

4. Les AAI et les lois de fonctionnement du SP

D'abord, il faut souligner que pour être efficaces dans l'exercice de leurs compétences, les AAI, leurs organes, individuels ou collégiaux, et leur personnel sont composés d'experts. Ensuite, dès leur apparition, ces autorités (AAI) sont dotées de fonctions hautement sensibles, car elles exercent des tâches de police administrative dans plusieurs secteurs.

4.1. Les grands principes de fonctionnement du service public

Le régime juridique du service public est organisé, selon l'analyse célèbre de L. ROLLAND¹⁵, autour de trois grands principes (continuité, égalité et adaptabilité/mutabilité)¹⁶, même si, on peut en compter aujourd'hui plus (comme, par exemple, les principes d'universalité, de spécialité, d'efficacité, e.a.)¹⁷.

a) Le premier est celui de la continuité du service public. Il constitue un des aspects de la continuité de l'État et a été qualifié de principe constitutionnel tant par le Conseil constitutionnel (1979¹⁸) que par le Conseil d'Etat hellénique (arrêt no 957/1978). Il repose sur la nécessité de répondre aux besoins d'intérêt général sans interruption.

b) Le deuxième principe est celui de l'égalité devant le service public, lui aussi principe à valeur constitutionnelle, est l'application dans ce domaine du principe général d'égalité de tous devant la loi, proclamé par la Déclaration des droits de

¹⁵ P. 12 s. Voir aussi l'analyse du Professeur M. TOUZEIL-DIVINA, 2016.

¹⁶ V. DONIER, 2006, p. 1219 s.

¹⁷ Comme le souligne G. CHATILLON, « *le développement des services publics électroniques nécessite une révision des principes fondamentaux auxquels ils s'adosent [...]. En effet, les principes de mutabilité, de continuité et d'égalité doivent s'affirmer autrement [...] et doivent s'adapter* »,

¹⁸ Décision n° 79-105 DC du 25 juillet 1979, Loi modifiant les dispositions de la loi n° 74-696 du 7 août 1974 relatives à la continuité du service public de la radio et de la télévision en cas de cessation concertée du travail. Voir l'analyse d' A. ROUYERE, p.413 ss.

l'homme et du citoyen de 1789. Il signifie que toute personne a un droit égal à l'accès au service, participe de manière égale aux charges financières résultant du service (égalité tarifaire sauf pour les services facultatifs, tels que les écoles de musique, par exemple), et enfin doit être traitée de la même façon que tout autre usager du service. Ainsi, la défaillance au devoir de neutralité –principe corollaire de celui d'égalité– de la part d'un agent du service public, par exemple un acte de racisme à l'encontre d'un usager, constitue une faute déontologique grave¹⁹.

c) Le dernier principe de fonctionnement du service public est celui de l'adaptabilité ou de mutabilité. Présenté comme un corollaire du principe de continuité, il a pour objectif d'assurer plutôt la qualité d'un service que sa continuité dans le temps. Cela signifie que le service public ne doit pas demeurer immobile face aux évolutions de la société ; il doit suivre les besoins des usagers ainsi que les évolutions technologiques, surtout les progrès numérique. Ainsi, est assurée l'effectivité du service public mais aussi l'acceptation par les usagers et la légitimité de l'Etat.

4.2. Les AAI constituent l'évolution institutionnelle appropriée qui réaffirme la valeur de ces principes: le moribond est sauvé

a) Les AAI jouissent de l'indépendance institutionnelle: en effet, elles ne sont pas soumises aux cadences du jeu politique et partisan. Ceci réaffirme notamment la valeur du principe de continuité.

b) Les membres des AAI jouissent de l'indépendance personnelle et, donc, d'inamovibilité durant leur mandat. Leur qualité d'expert permet de présumer qu'ils sont parfaitement à même de garantir le respect du principe de l'égalité devant le service public, et de son corollaire de neutralité.

c) Leurs membres jouissent de l'indépendance fonctionnelle, c'est-à-dire ils ne sont pas soumis au contrôle hiérarchique. Leur expertise combinée avec leur inamovibilité leur permet de garantir l'adaptabilité ou la mutabilité du service public.

¹⁹ Elle peut aussi comporter des sanctions pénales.

d) Enfin, les AAI jouissent de l'indépendance organisationnelle: Elles jouissent de l'autonomie administrative et, souvent, selon le droit de l'UE, les autorités nationales de régulation économique jouissent de l'autonomie budgétaire, ce qui leur permet de faire face aux défis des nouvelles contraintes (technologiques, économiques et financières), sans négliger le respect de l'administré.

5. Remarques finales: Les conséquences majeures de la création des AAI pour la notion de SP: La vivification d'un moribond

D'une part, la création des AAI a eu comme résultat: a) La légitimation de l'action de l'Etat et du concept de service public au sens organique et b) l'élargissement du champ d'application de ce concept. Cela signifie le renouveau du concept du service public, à savoir d'un concept qu'on croyait moribond.

D'autre part, cette création souligne la valeur pérenne de grands principes régissant le fonctionnement des services publics aux sens fonctionnel et matériel du terme: a) le principe de continuité, b) le principe d'égalité, et de son corollaire, le principe de neutralité, et c) le principe de mutabilité

Et cette valeur pérenne est loin d'être mise en cause à cause du phénomène de réduction du nombre des AAI qu'atteste la loi française du 17 janvier 2017, susmentionnée.

BIBLIOGRAPHIE

CHAPUS RENE, *Droit administratif général*, Paris, 2000, Précis DOMAT, T.1.

CHATILLON GEORGES, *La notion de service public à l'épreuve de l'administration électronique et des téléprocédures*», article in <https://www.pantheonsorbonne.fr/diplomes/master-droit-du-numerique/bibliotheque-numerique-du-droit-de-ladministration-electronique/administration-electronique/notions/service-public/la-notion-de-service-public-a-lepreuve-de-ladministration-electronique-et-des-teleprocedures/>, 2004

CHEVALLIER JACQUES, *Le Service Public*, Paris, PUF, 2012, coll. 'Que sais-je?'.

CONSEIL D'ÉTAT, *Rapport public 2001 - Jurisprudence et avis de 2000 - Les autorités administratives indépendantes Conseil d'État Études et documents du Conseil d'État n° 52*, éd. La Documentation française, Paris, 2001, 471 p.

DELVOLVE PIERRE, *Le droit administratif*, Paris, Dalloz, 2010.

DONIER VIRGINIE, *Les lois du service public entre tradition et modernité*, RFDA, 2006, p.1219.

GÉLARD PATRICE, *Rapport sur les autorités administratives indépendantes* (Office parlementaire pour l'évaluation de la législation Documents d'information de l'Assemblée nationale n° 3166, Les Rapports du Sénat n° 404/2006 et le site:<http://www.assemblee-nationale.fr/12/rap-off/i3166-tl.asp>).

HYEST JEAN -JACQUES, *Rapport d'information fait au nom de la Commission des lois constitutionnelles, de législation, du suffrage universel, du Règlement et d'administration générale sur le bilan du cycle d'auditions (2007-2008) des autorités en charge de la protection du droit et des libertés fondamentales qui relèvent du champ de compétence de ladite commission*, in Sénat, Les Rapports du Sénat, n° 353 Sénat : 2008, 76 p.).

LATOURNERIE ROGER, *Sur un Lazare juridique; bulletin de santé de la notion de service public; agonie, convalescence ou jouvence*, article in Conseil d'État, *Études et documents*, vol.14, 1960, p. 61-159.

PICARD ETIENNE, *La notion de police administrative* (préf. ROLAND DRAGO), Paris, LGDJ, 2 tomes, 1984.

POCHARD MARCEL, *Les considérations générales du Conseil d'État sur les autorités administratives indépendantes* (in *Études et documents du Conseil d'État*, Rapport public 2001, p. 254 s).

ROLAND LOUIS, *Précis de droit administratif*, Paris, Dalloz, 1ère éd. 1926.

ROUYÈRE AUDE, *Le statut : une mise en ordre pragmatique*», (lois du 20 janvier 2017). *Le statut: une mise en ordre pragmatique*, article in RFDA, mai-juin 2017 (p.413 s).

Touzeil-Divina Mathieu, *Louis Rolland, le Méditerranéen d'Alger, promoteur et sauveteur du service public*, in Touzeil-Divina Mathieu & Levade Anne (dir.), *Revue Méditerranéenne de Droit Public* n° 4 – Journées Louis Rolland, le Méditerranéen; Toulouse, Lextenso-L'Épitoge, 2016.

Modern Örgüt, Rasyonellik ve ‘Yanlışlanabilirlik’: Eğitim Değerlendirme Aşamasının Taşıdığı Muğlaklık Üzerine Bir Tartışma

Fuat MAN¹

Canan YILMAZ²

Özet

Bu bildirinin amacı, bir kavramlar karması oluşturmak değildir. Bu çalışmanın oldukça net bir amacı bulunmaktadır: Örgütlerde eğitim ve geliştirme faaliyetleri neden genelde yönetimin ancak gönülsüzce desteğini alır? Eğitim yatırımının geri dönüşünün tam olarak hesap edilememesi bu gönülsüzlüğü desteklemektedir. Bu isteksizliği körükleyen bir unsur ise eğitim döngüsünün içinden gelmektedir. Değerlendirme aşamasında, verilmiş olan eğitimin başarısının tam olarak hesap edilememesi. Dolayısıyla bu çerçeveden bakıldığında eğitim geliştirme faaliyetleri oldukça muğlak bir alana dönüşmüş olmaktadır. Halbuki modern örgüt, rasyonellik temelinde bulunma iddiasındadır. Bu temel ise, hesap edilebilirliğe, tahmin edilebilirliğe, öngörüye işaret etmektedir. Kısacası rasyonellik, modern örgüt açısından, ‘yanlışlanamayan’ olgulara ve durumlara karşı mesafeli olmayı gerektiren bir vasıftır. İşte bu bildiride, ‘yanlışlanamayan’ muğlak bir alan olarak eğitim ve geliştirme faaliyetlerinin modern örgüt içindeki çelişkili durumu tartışılacak ve bu muğlaklığı aşmaya yönelik girişimlerden birisi olan Kirkpatrick modeli ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Eğitim ve Geliştirme, Yanlışlanabilirlik, Modern Örgüt, Kirkpatrick Değerlendirme Modeli

Jel Kodları: M12, M53

Modern Organisation, Rationality and ‘Falsification’: A Debate on the Ambiguity of Training Assessment

Abstract

This paper doesn't aim to create a concept mix. It has a quite clear purpose: Why do training and development activities in organizations generally get the management support but reluctantly? The inability to fully account for the return of training investment supports this reluctance. Another factor that support this reluctance arises from training and development cycle. In the evaluation phase, the success of the given training cannot be fully calculated. As a result, training and development activities have turned into a very vague area. However, the modern organization claims to be on the basis of rationality. This base points to accountability, predictability, and foresight. In short, rationality is a qualification that, from a modern organization point of view, needs to be distant from 'unfalsifiable' facts and states. In this context, the contradictory situation of the training and development activities in the modern organization as a 'unfalsifiable' ambiguous area will be discussed and the Kirkpatrick model as an initiative to overcome this ambiguity will be analysed in that paper.

Keywords: Training And Development, Falsification, Modern Organization, Kirkpatrick Assessment Model

Jel Codes: M12, M53

¹ Doçent, Dr., Sakarya Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İnsan Kaynakları Yönetimi Bölümü, Türkiye, fuatman@sakarya.edu.tr

² Araştırma Görevlisi, Sakarya Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İnsan Kaynakları Yönetimi Bölümü, Türkiye, cananyilmaz@sakarya.edu.tr

1. MODERN ÖRGÜT

Modern kelimesi ilk kez Habermas (1994: 31)'in ifadesiyle; Latince 'modernus' olarak 5. yüzyılda Hristiyan dönemini Pagan ve Roma dönemlerinden ayırmak için kullanılmıştır. 18. yüzyılda Rönesans ile tam anlamıyla ortaya çıkıp her şeyi kapsayan Modern kavramı Jeanniere (1993: 15-16)'nin de belirttiği gibi; köklü değişikliklerden sonra ortaya çıkan durumu ifade etmektedir. Modernizm Lemert (1997: 26)'in ifadesiyle; 15. yüzyıl keşiflerinden başlayarak 2. Dünya Savaşından sonra geçen 20 yıl boyunca Avrupa ve Kuzey Amerika'nın tüm ilişkilerinde egemen olan gerçekliktir. Weber, Tonnies, Simmel kısaca Alman toplum bilimi açısından modernlik; yönetimde rasyonelliği temel alan, olgu-değer ve ahlaki olanın kurumsal alandan ayrılmasını ifade etmektedir. Sosyolojik açıdan modernlik Giddens (2014: 9)'in ifadesiyle; Avrupa'da ortaya çıkıp tüm dünyayı saran örgütlenme ve yaşama biçimidir. Tüm bu tanımlamalardan hareketle modernizm; gelenekselliğin zıddı konumda olup rasyonellik ve kurumsal alan değer yargıları ayrımı öğretilerine sahip yaşam biçimidir diye bir tanımlama yapabiliriz. Paz (1993: 89)'in ifade ettiği gibi modernlik; geleneksel din, ekonomi, politika, hukuk, tarih, öğretisi ve felsefenin kısaca gelenekselliğin eleştirisiyle ortaya çıkıp tüm dünyaya yayılmıştır. Modernliğin temel ilkelerini Sütgöl (1993: 10)'ün belirttiği; rasyonellik, evrensellik, açıklık, küreselleşme, yapılaşdırma ve Paz (1993: 94)'in ifade ettiği ilerleme ve kalkınma olarak sıralamak mümkündür.

Bu ilkeler ışığında modernizmin Cooper ve Burrell (1994: 95)'a göre iki teorisi vardır: Sistemik Modernizm ve Eleştirel Modernizm. Sistemik modernizm Simon ve Comte'un belirttiği aklın araçsallaştırılmasını ifade etmektedir. Eleştirel modernizm de Kant'ın aydınlanımcı projesinin yeniden hayata geçirilmesini ifade etmektedir. İkisinin ortak noktasını rasyonellik ve düzen konularındaki görüşleri oluşturmaktadır. Zaten modernizmde genel olarak doğayı, olayları anlayıp çözümlemede insan aklının (rasyonalite) gücüne inanılmaktadır.

Modern toplumda bireyler neredeyse tüm gününü hatta yaşamını örgütlerde geçirdiği için modern toplum örgütler bütünüdür diyebiliriz. Öyle ki örgütler rasyonellik, hiyerarşi, informel ilişkiler, kâr gibi konuların yoğun olarak işlediği

yerlerken giderek sosyal yaşantımız da bu değerlere göre şekil almaktadır. Modern örgütler; işbölümü ve uzmanlaşmanın geliştiği sadece formel görevlerin yerine getirilmediği aynı zamanda sosyal etkinliklerin de yapıldığı kurumlardır. Modern örgüt teorisi: küreseldir; geçmişin reddidir; akılcılık üzerine kuruludur; otorite ve düzen sınırına sahiptir; örgüt ve yönetim dilini profesyonelleştirmektedir. En önemli özelliği *düzen, rasyonellik ve istikrarı* vurgulamasıdır.

Modernizmin dayandığı rasyonellik örgütsel açıdan örgütlenme biçimi olarak bürokrasiyi şekillendirmiş; işgören ve yönetici arasına işlevsel sınırlar getirmiş ve bireyin denetlenmesini ön plana çıkarmıştır. Ayrıca bürokratikleşmenin getirisi olarak Atiker (1995: 189)'in de belirttiği gibi modern örgütlerde bireyin rollere uydurulması esası vardır. Modern örgütler yukarıda da belirtildiği gibi Weber'in bürokrasi modeline göre şekillendiğinden modern örgütlerin genel özelliklerini; işlemlerin açıkça belirtilmiş kurallara bağlanması, hiyerarşi, iş basitleştirme, işbölümü, uzmanlaşmış bilgi ve liyakat oluşturmaktadır. Diğer örgüt modellerinden süreklilik, düzenlilik ve rasyonellik açısından ayrılmaktadır.

Bu çalışma açısından modernitenin ve modern örgütün ne ima ettiğine bakalım: Yukarıda da bahsedildiği gibi modernitenin temel perspektifi, belli bir akılcılık üzerinden hareket ederek bir düzen kurma girişimine dayanır. Bu düzen arayışının temel nedeni, öngörülebilir ve dolayısıyla da denetlenebilir bir dünya kurma isteğidir. Bundan dolayı bürokrasi modeli modern örgütün *ideal tipini* göstermektedir. Çünkü burada akılcı bir tasarım bulunmakta ve akışlar önceden belirlenmiş kurallara bağlanmaktadır. Bu noktada her bir girişimin önceden ne tür bir çıktısı olacağını bilmesini gerektiren modern örgütte, eğitim yatırımı ve özellikle onun değerlendirme aşaması bir muğlaklık örneğidir ve bu açıdan modern örgüt bağlamında sorunludur. Kısacası, eğitimin amacına ulaşmış ulaşmadığı sorusunun cevabı, *yanlışlanabilirlik* kriterine göre bir sorun gibi durmaktadır.

2. GÜVENİLİR BİLGİ VE YANLIŞLANABİLİRLİK

Galilei'den (1564-1642) itibaren güvenilir bilgi (bilim) ve güvenilir olmayanın birbirinden ayrılması gerektiği problem olmuş ve bunun denetlenmesi için gerekli

sınırlandırma ayraç kavramlaştırması Auguste Comte (1798-1857) ile başlayıp birçok filozofu bu problem hakkında çalışmaya yönlendirmiştir. Popper (2018: 11)'a göre, bir taraftan deneysel bilimler ve diğer taraftan metafizik dizgeler yanında matematik ve mantık arasında bize ayırım yaptırabilecek bir ölçüt bulma problemine “sınır çizme problemi” denir. Tam da bu noktada Popper yanlışlanabilirlik ilkesini sınır çizmenin anahtarı olarak ortaya koymuştur. Güvenilir bilgi için ölçüt olarak doğrulanabilirliğin değil yanlışlanabilirliğin alınması gerekmektedir (Güzel, 2010: 98). Çünkü güvenilir bilgi yanlışlamaya açık olan bilgidir. Olgucu teori, doğrulamanın hem olanaklı olduğunu hem de test etme sayısı ile doğru orantılı olduğunu kabul etmektedir. Ancak doğrulama için, evrensel içerikteki doğruluğa yetecek sayıda test yapılamayacağı için doğrulama, her zaman kuşkulu ve eksik olacaktır. Buna karşılık doğrulanamayan bir tane örnek gösterildiğinde tündengimsel olarak genellenin yanlışlığı ortaya konulacaktır.

Popper, mantıkcı pozitivistlerin güvenilir bilgi ile güvenilir olmayan arasındaki sınırın doğrulanabilirlik olduğu yönündeki tezlerine uyularak eğer doğrulanabilirlik ölçüt olarak alınırsa bazı problemlerin ortaya çıkacağını belirtmektedir. Bu problemler; teorilerin olgularla olan uygunluğunun onların bilimsel olduğu anlamına gelmemesi ve teorinin yaptığı genellenin tüm örneklerini gözlemlemenin olanaksız olmasıdır. Popper (2018: 87)'in ifadesiyle; doğa yasasının doğrulanabilmesi sadece kapsamındaki tüm olaylar tek tek görgül olarak belirlenip tüm olayların kendisiyle tutarlı olduğu belirlenirse mümkündür ve bu asla gerçekleşemez. Olgular hakkında yeni bir bilgiye ulaşılacak isteniyorsa teorinin sınırlarını aşmak gerekir ve bu noktada yanlışlanabilirlik ön plana çıkmaktadır. Popper (1995: 141)'in ifadesiyle:

“Yanlışlanabilirlik ölçütü ile çözülmeye çalışılan, ne anlam ne anlamsızlık ne doğruluk ne de kabul edilebilirlik problemidir. Bazen hedefin yanlış teorileri ayıklamak değil teoriler kurmak olduğu belirtilebilir. Zaten hedef teoriler kurmak olduğu için, onları test etmek gerekir. Ancak bütün çabalara rağmen onlar, yanlışlanamadığı takdirde, onların şiddetli testlere dayanabildiklerini söylemek mümkündür.”

Bilim insanının görevi Gillies (1993: 29)'in ifadesiyle, eleştirerek deney ve gözlem gibi araçlarla test ederek bu çıkarımlarının yanlış olduğunu kanıtlamak veya

bunları çürütmektir. Popper (2018)'a göre bir teorinin bilimsel olmasının ya da bir bilginin güvenilir olmasının ölçütü teorinin yanlışlanabilir, sınanabilir veya çürütülebilir olmasıdır. Kısacası Popper için bilim, yanlış teorilerin elenmesinden ibarettir. Bilimsel olan ve dolayısıyla güvenilir bilginin en önemli özelliği, onların yanlış olma riskini üstlerine alıp bir takım şeyleri yasaklamalarıdır. Çünkü teori doğru ise bazı şeyler olamaz, eğer oluyorsa teori doğru değildir demektir. Popper (1994: 352)'ın ifadesiyle:

“Bir zamanlar doğru, hatta kesin saydığımız bilgilerin pek de doğru olmadıkları ve düzeltilmelerinin gerektiği ortaya çıkar. Doğruluğu arama çabası, yanlış bir çaba değildir; yanlışlama düşüncesi, hiçbir zaman doğruya vardığımızdan emin olamayacağımız anlamına gelmektedir. Hatalardan yararlanılabilir ve her hatanın ortaya çıkarılışı da bilgide gerçek bir ilerleme sağlar. Önemli olan bilimin yanılabilir olduğudur; çünkü bilim, insan ürünüdür.”

Bilimin ilerlemesi ile teorinin yanlışlanabilirlik olasılığının artması arasında Ströker (2005: 117)'in de belirttiği gibi, “karşılıklı bir bağıntı” vardır. Platon (1998: 47)'un ifadesiyle; neyi bilmediğinin farkına varmak, yani bilmediğini bilmek aktörü bir anda bilgisiz kılmaktadır. Yanılma ya da hayal kırıklığına uğrama aktörün kurmuş olduğu beklentileri yerle bir ederken yenileri için de potansiyel bir kanal açacaktır. Bu kanal ile güvenilir bilgiye ulaşılması mümkün olacaktır.

3. MODERN ÖRGÜTÜN PERSPEKTİFİ VE EĞİTİM DEĞERLENDİRME AŞAMASININ TAŞIDIĞI MUĞLAKLIK

Bu başlıkta, buraya kadar kısaca ortaya koymaya çalıştığımız perspektife göre eğitim yatırımının modernlik perspektifinden nasıl bir sorun barındırdığına bakalım. Modernliğin perspektifinden bakıldığında, dünya nesnel ve bilinebilir bir dünyadır. Dolayısıyla özne olarak insan onu bilebilir, işleyişini anlayabilir ve gidişatını kestirebilir. Bu bakışa göre, modern öncesinin birçok gizemi çözülmüş olur. Weber (2006: 214) bunu ‘dünyanın büyüünün bozulması’ olarak ifade etmektedir. Aynı bakış açısı, modern örgütlerde de kestirilemeyen, açıklanamayan durumlardan kaçınmak olarak karşımıza çıkar.

Modern örgüt, operasyonlarında hesaplamayı kullanır ve sonuçlara dair hesaplamalar yapar. Bir yatırımda bulunacağı zaman, o yatırımın getirisini önceden

görmek ister, dolayısıyla bununla ilgili hesaplamalar yapar. Eğitim geliştirme faaliyetlerine bakıldığında ise durum bu kadar net görünmemektedir. Her ne kadar klasik iktisatta beşeri sermaye kuramı, tıpkı başka konularda yaptığı gibi hesaplamalar yapıyorsa da bu hesaplamalara gerçek hayatta ne kadar güvenildiği büyük bir soru işaretidir. Bilindiği gibi bu literatür, kağıt üstünde bazı varsayımlar altında (*ceterisparibus*), kişinin neden bir eğitim yatırımı yapması veya yapmaması gerektiğinin öngörülebileceğini iddia eder. Dolayısıyla da bu öngörüye göre aktörler (hem işçiler hem de işverenler) bu yatırıma katlanmaya değer olup olmadığına karar verirler (Ehrenberg ve Smith, 2012; Borjas 2015, Biçerli 2016).

Ancak pratikte maddi olmayan bir yatırım olarak eğitimin getirisi ile ilgili güvenilir bir öngörüye sahip olmak çok mümkün görünmemektedir. Bir bina yatırımı yaptığınızda belirli koşullarda ne kadarlık bir yatırım geridönüşü edineceğinizi hesaplamak mümkünken aynı şey eğitim yatırımı için o kadar da kolay değildir. Örgütlerde eğitim ve geliştirme faaliyetlerine yönelik yatırımlar yapmada yaşanan isteksizlik büyük ölçüde bu noktayla ilgilidir. Çünkü yapılacak bir yatırımdan nelerin ortaya çıkacağını tam olarak bilememek, modern örgütün temel dayanaklarına pek uymamaktadır. Bu nokta aynı zamanda bu çalışmanın sormuş olduğu, “eğitim ve geliştirme faaliyetleri neden yönetimin ancak gönülsüzce desteğini alır” sorusunun da yanıtını oluşturmaktadır. Çünkü sonucunun (geri dönüşünün) kesin olarak / somut hesaplamalarla gösterilemediği yatırımlarda bulunmak, burada bahsedilen modernlik perspektifine uymamaktadır.

Öte yandan dünyada yaşanan derin bir dönüş bulunmakta ve bu dönüşümü anlamlandırmak isteyen tüm analizler şu ya da bu şekilde bilginin önemine işaret etmektedirler (Toffler 2018, Bell 1976, Castells 2013). Kabaca sanayi sonrası toplum tezleri olarak adlandırılabilir bu yaklaşımların içinde hem Bell’in yaklaşımı gibi oldukça iyimser olanlar bulunmakta hem de Gorz’un yaklaşımı gibi karamsarlar bulunmaktadır (Parlak, 2004). Ancak özellikle Toffler’in ilk dönem yazılarında sıklıkla vurgulanan ve daha sonraları da yaygınlaşan ‘bilgi toplumu’ vurguları hep bilginin üretilmesi ve bilginin sağladığı avantajlar ile bunun sonuçlarına odaklanmış oldu. Öte yandan sanayi sonrası toplumun alameti farikası

olan hizmet istihdamının artması, yani istihdamın sektörel olarak beyaz yakaya kayması ‘bilgi işçisi’ kavramının da çokca ele alınmasına yol açtı. Burada konuyu dağıtmamak için bu kavram ile ilgili tartışmalara girmeyeceğiz ancak buradaki ‘bilgi’ vurgusuna dikkat çekmek istiyoruz. Kısacası tüm bunlar, örgütler dünyasında sürekli bir değişime işaret etmekte ve örgütlerin bir şekilde bu değişime ayak uydurmaları gerektiğini göstermektedir. İşte örgütlerin bu makro değişime ayak uydurmalarını sağlayan araç eğitim ve geliştirme faaliyetleridir. Elbette eğitim ve geliştirme faaliyetlerinin geçmişi çok eskilere gitmektedir (Kaufman, 2008; 2010) ancak yakın zamanda bu alanın çok daha ön plana çıkması, bu alanda yapılan harcamaların çokça artması (TM, 2017) ve dolayısıyla da örgütlerin bu alana kayıtsız kalamamalarının altında bu köklü değişim dalgası yatmaktadır.

Bir yandan değişime ayak uydurmaya yönelik güçlü bir istek bulunmakta ancak öte yandan bu alana harcanacak fonların getirisi ile ilgili soru işaretleri tam olarak bertaraf edilememektedir. Yani bir yandan pratik ihtiyaçlar bulunmakta öte yandan bu ihtiyaçları karşılamamanın örgütlerin üzerinde buldukları ‘modernlik ruhu’na tam uyamaması ya da ‘yanlışlanabilirlik’ ilkesine uymayan bir durumun varlığı bu yöndeki girişimler açısından isteksizlikler doğurmaktadır.

Bilindiği gibi eğitim ve geliştirme faaliyetleri kabaca dört adımdan oluşmaktadır: bunlardan birincisi, ortaya çıkan bir –diyelim ki- performans açığını gidermenin tek yolunun eğitim olup olmadığına karar vermek için yapılan *eğitim ihtiyaç analizi*; ikincisi, bu ilk adım sonrası şayet bu açıklığı gidermenin etkili yolunun eğitim olacağına karar verildiyse bu eğitimin *tasarlanması*; üçüncüsü, tasarlanan bu eğitimin katılımcılara nakledilmesi olan *transfer aşaması*; ve nihayet sonuncusuysa tüm bu eğitim faaliyetinin başlangıçtaki amacına ne ölçüde ulaştığını tespit etmeye yönelik olan *değerlendirme* aşamasıdır.

Özellikle bu çalışmanın da odağındaki aşama olan dördüncü aşama bu süreçteki en sorunlu aşama durumundadır. TEGEP’in 2017 yılında 82 şirketten veriler toplayarak hazırlamış olduğu Kurumsal Eğitim Araştırması’na göre şirketlerin yüzde 92’si memnuniyet; % 47’si öğrenme; % 33’ü davranış; % 22’si iş sonuçlarına etki analizi ve % 14’ü ise yatırım getirisi hesaplaması yapmaktadırlar. Raporun bu

verileri sunan yönetici özetinin ilgili paragrafı şu ifadeyle sona ermektedir (TEGEP, 2018): “Eğitim değerlendirme, şirketlerin en çok zorlandığı alanlardan birisi olarak ön plana çıkmaktadır.”

4. MUĞLAKLIKLA BAŞA GİRİŞİMİ OLARAK KİRK PATRİCK MODELİ

Bilindiği gibi yukarıda oranları verilen analiz aşamaları ünlü Kirkpatrick değerlendirme düzeylerini göstermektedir (Kirkpatrick ve Kirkpatrick, 2007). Daha sonraları bu değerlendirme düzeylerini örgütlerin ‘modern’ ruhuna uygun hale getirmek için eklenen geri dönüşüm oranı hesabı (ROI) uygulanması karmaşık ve zor bir yol olduğundan yukarıda da en düşük düzeyli adım olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kirkpatrick değerlendirme modeli dört düzeyden oluşmaktadır: *tepki (reaksiyon)*, *öğrenme*, *davranış* ve *sonuçlar*. *Tepki düzeyi* bir nevi müşteri memnuniyeti taraması olarak da görülebilir. Gerçekleştirilen eğitim-geliştirme faaliyetinin, katılımcılar tarafından nasıl karşılandığını ortaya koymaya yönelik bir düzeydir. Kirkpatrick ve Kirkpatrick (20017), bu düzeyde mutlaka eğitimin, eğitimin içeriğinin, eğitmenin ve bu eğitimin işle ilişkisinin ölçülmesi gerektiğini belirtmektedirler. Pratikte birçok eğitim faaliyeti sadece bu düzeyle sınırlı bir değerlendirme yapmaktadır. Hazırlanan bir anket formuyla, katılımcılara eğitim etkinliğini, eğitimin içeriğini ve eğitmeni nasıl bulduklarını ve eğitimin işleriyle bir ilişkisini kurup kuramadıklarını sormaktadırlar. Tahmin edilebileceği gibi sadece bu seviyeden oluşan bir değerlendirme faaliyeti ile eğitimin asıl amacına ulaşp ulaşamadığını belirlemek mümkün değildir.

Bu değerlendirme modelindeki ikinci düzey, *öğrenme düzeyidir*. Kirkpatrick ve Kirkpatrick (2007)’e göre her eğitim etkinliğinin üç amacı bulunur: bunlardan birincisi katılımcıların yaptıkları işle ilgili bilgiler edinmeleri, ikincisi yeni beceriler edinmeleri ve sonuncusu ise bu yeni öğrenmelerden sonra davranışlarını / tutumlarını bu yeni öğrenmelere göre değiştirmeleri. Dolayısıyla öğrenme aslında en nihayetinde davranış değişikliği ile sonuçlanması beklenen sürecin temeli olarak da

görülebilmektedir. İşte bu düzey, bu öğrenmenin gerçekleşip gerçekleşmediğini ölçmeye yöneliktir. Yazarlar bilgi ve beceri kazanımını ölçmenin zorluğuna özellikle işaret etmektedirler. Bu ölçüm için önerdikleri listede ise bir kontrol grubu oluşturmak, ön ve son test yapmak ve kesinlikle tüm katılımcılardan geri bildirim almak seçenekleri yer almaktadır.

Üçüncü düzey, *davranışlarla* ilgilidir. Kirkpatrick ve Kirkpatrick (2007), bu aşamanın genelde ihmal edildiğini, ancak son derece önemli olduğunu vurgulamaktadırlar. Yazarlar bu düzeyi ölçmenin en az dört yolunun bulunduğu bahsetmektedirler: (1) Taramalar ve anketler kullanılarak, iş başındaki çalışanı gözlemleyen herkese likert ölçekli bir form verilebilir ya da onlara açık uçlu sorular sorulabilir, (2) Gözlem ve kontrol listeleri kullanılabilir, (3) Eğitime katılmış olan kişinin bitirmiş olduğu iş kontrol edilebilir ve nihayet (4) Mülakatlar ve odak grup görüşmeleri yapılabilir. Üçüncü düzey, ‘katılımcı eğitim programından ayrıldıktan sonra ne olur?’ ya da ‘katılımcıların iş davranışlarında ne tür değişiklikler oluyor?’ sorularına odaklanır. Bu soruyu cevaplamak çok kolay değildir, çünkü: (1) Katılımcılar davranışlarını, bunu yapacakları bir fırsatları olana kadar değiştiremezler. (2) İkincisi bu fırsatı bulduklarında bile davranışlardaki değişimin ne zaman gerçekleşeceğini tahmin etmek mümkün değildir (yani davranış değişikliği ilk fırsatta da gerçekleşebilir asla gerçekleşmeyebilir de). (3) Son olarak eğitime katılmış olan kişi öğrendiklerini işine uygulayabilir ve şu sonuçlardan birisine ulaşabilir: (a) Bu yeni durumu sevdim ve bunu devam ettireceğim. (b) Bu yeni durumu sevmedim, eski iş yapma tarzımı sürdüreceğim. (c) Bu yeni durumu sevdim ancak şefim ya da zaman kısıtları bunu sürdürmeme engel oluyor. Dolayısıyla bu üçüncü aşama, muğlaklığı sürdürmeye yönelik önemli tehlikeler barındırmaktadır ve bu aşamanın titizlikle yapılması gerekmektedir. Yazarlar bu tehlikeleri bertaraf etmek için şu önerilerde bulunmaktadır: (1) mümkünse bir kontrol grubu oluşturun, (2) biraz zaman tanıyın, (3) mümkünse hem program öncesini hem de sonrasını değerlendirin, (4) mülakat için katılımcının davranışlarını gözlemleyen kişileri iyi seçin, (5) tam bir örneklem alın (tüm katılımcılar), (6) değerlendirmeyi uygun zamanlarda tekrarlayın, (7) fayda-maliyet karşılaştırması yapın.

Bu modelin son aşaması *sonuçlarla* ilgilidir. Denebilir ki aslında tüm eğitim faaliyetlerinin amacı, bu düzeyin incelediği alanla ilgilidir. Bu düzeyde, aslında örgüt düzeyinde sonuçlarda ne tür değişiklikler oldu, sorusunun cevabı bulunmaya çalışılır. Burada da bir önceki düzeyde kullanılan yöntemler, dördüncü düzey için tasarlanarak kullanılabilir. Ayrıca çıktılar üzerinden de bir değerlendirme yapılabilir. Yazarlar şu örneği vermektedirler: Örneğin bir satış eğitiminden sonra, satış departmanına bir mail atıp -sıcak bir giriş yazısından sonra- şu soruları sorarak değerlendirmeniz için veri toplayabilirsiniz: Son altı ayda satışların miktarında herhangi bir değişiklik fark ettiniz mi? Ettiyseniz, detaylandırabilir misiniz? Bu değişimi, ekibinizin katılmış olduğu eğitime ne ölçüde bağlayabilirsiniz? Kısacası, bu son düzey büyük resim ile ilgilidir. Ulaşılmak istenen makro amaç ne ölçüde gerçekleşti ve bu sonuç, eğitim faaliyetinin bir sonucu mudur?

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu sonuç bölümünde çok kısaca bu bildiride neler yapılmaya çalışıldığını özetleyeceğiz. Öncelikle modernlik kavramının barındırdığı kilit anlama baktığımızda, bu kavramın düzen isteğini barındırdığını göreceğiz. Bu düzen isteğinin altında ise kontrol etme, öngörebilme motivasyonu yatmaktadır. Öyleyse modernliğin bakış açısı aynı zamanda bilimsel epistemoloji ile uyumludur. Yani doğanın işleyiş yasalarını bilmek ve doğayı anlamlandırmada mümkün olduğunca metafizikten ve gizemden uzak durma isteği söz konusudur. Bu anlamda modern örgüt denildiğinde de bu ilkelere uygun bir tasarım kastedilmektedir. Weber'in ideal bürokratik tipi, tam olarak bu motivasyonu yansıtmaktadır. Örgütler kabaca bir piramit şeklinde tasarlanır ve bu tasarımın en etkin tasarım yöntemi olduğu kabul edilir. Hatta modern İKY uygulamalarına bakıldığında, İKY fonksiyonlarının da aynı bakış açısına göre işlediği görülebilir. Örneğin tüm İKY ders kitaplarının iş analizi fonksiyonuyla başlamalarının bir mantığı, 'kendiliğindenlik' seçeneğinin ya da 'gelişigüzel yöntemlerin' güvenilir olmadığı varsayımına dayanır.

Modernlik bakış açısının dayanağı olan bilimsel bilgi, güvenilir bilginin nasıl elde edilebileceğinin yollarını arar. Bu yolda kullanılacak yöntemlerden birisi ünlü 'yanlışlanabilirlik' kriteridir. Buna göre herhangi bir önerme yanlışlanamıyorsa, bu

önerme zaten en başta bilimsel bilginin repertuarına girmeyi hak etmiyordu; başka bir deyişle bu önermenin sunduğu bilgiye güvenemeyiz. İşte bu bildiri eğitim ve geliştirme faaliyetlerinin değerlendirme aşamasının bu kriter bağlamında taşıdığı muğlaklığı gösterme amacındadır.

Yukarıda da izah edildiği üzere, bu aşama, eğitim ve geliştirme sürecinin en kritik ve karmaşık aşamasıdır. Çünkü bu aşamada, faaliyeti düzenleyenler, faaliyetin amaca ulaşip ulaşmadığını ortaya koymaya çalışırlar. Bunun için kullanılan en yaygın yöntem, Kirkpatrick modelidir. Bu model, eğitim etkinliğinin nasıl sonuçlandığını dört seviyede ortaya koymaya çalışır. Bunlardan ilki tepki aşamasıdır. Yani katılımcılar eğitim faaliyetlerini nasıl buldular sorusunun cevabını bulmaya yöneliktir. İkinci düzey öğrenme ile ilgilidir. Yani hedeflenen bilgi aktarımının gerçekleşip gerçekleşmediği hususudur. Üçüncü seviye, bu öğrenilenlerin davranışa (yani iş performansına) aktarılabilmesi durumuyla ilgilidir. Son seviye ise tüm bu eğitim faaliyetinin işletmenin genel seyrine etkisinin ne olduğuna yöneliktir. İşte tüm bu seviyeleri ölçmeye çalışmak ve özellikle de son seviyede eğitim faaliyetlerinin işletmenin genel seyrine katkısının ne olduğunu ortaya çıkartmak son derece zordur ve yanlışlanabilirlik prensibine göre kesin bir sonuç elde etmek çoğunlukla mümkün değildir. Her ne kadar bu son seviyede daha kesin sonuçlar elde etmek için yatırımın geri dönüşünü hesaplamaya yönelik girişimler bulunmaktaysa da yine de periyodik olarak bu değerlendirmeler yapıldığı için ortaya çıkan sonuçların kesin bir biçimde alınan eğitime atfedilip atfedilemeyeceği muğlak bir alan olarak kalmaya devam etmektedir.

Yukarıda da ele alındığı üzere Kirkpatrick modeli, kendi içinde oldukça sistematik ve müphemlikleri ortadan kaldırmaya yönelik bir tasarım olarak görülebilir. Gerçekten de modelin öngördüğü veri toplama ve analiz sürecinin titizlikle yapılması, modeli, bu muğlaklığı ortadan kaldırma noktasında güçlü bir girişim konumuna yerleştirebilir. Ancak yine de bu modelin tüm sektörler için aynı işlevsellikte olduğunu söylemek zordur. Kısacası, bu değerlendirme aşamasının modernlik kriteri bağlamında taşıdığı muğlaklık, önemini sürdürmektedir.

KAYNAKÇA

ATIKER, E. (1995), *Bireyselleşme ve Toplumsal Farklılaşma*, İstanbul Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, İstanbul.

BELL, D. (1976), *The Coming of Post-industrial Society*, Basic Books.

BİÇERLİ, M. K (2016), *Çalışma Ekonomisi*, Seçkin Yayınları, İstanbul.

BORJAS, G. J. (2015), *Çalışma Ekonomisi*, (Çev. Kerem Gökten, Çağatay E. Şahin ve Ümit Akçay), Dora Yayınları, Bursa.

CASTELLS, M. (2013), *Ağ Toplumunun Yükselişi*, (Çev. Ebru Kılıç), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

COPPER, R., BURREL G. (1998), “Modernism, Postmodernism and Organizational Analysis: An Introduction”, *Organization Studies*, (9) 1, pp. 91-112.

EHRENBERG, R. G., SMITH, R. S. (2012), *Modern Labor Economics: Theory and Public Policy*, Prentice Hall, Boston.

GİDDENS, A. (2014), *Modernliğin Sonuçlar*, (Çev. Ersin Kuşdil), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

GİLLİES, D. (1993), *Philosophy Of Science In The Twentieth Century: Four Central Themes*, Blackwell Publishers, USA.

GÜZEL, C. (2010), *Bilim Felsefesi*, Kırmızı Yayınları, İstanbul.

HABERMAS, J. (1994), “Modernlik: Tamamlanmamış Bir Proje”, (Çev. Gülelgül Naliş), *Postmodernizm*, (Der. Necmi Zeka), Kıyı Yayınevi, İstanbul.

JEANNIERE, A. (1993), “Modernite Nedir?”, (Çev. Nilgün Tutar Küçük), *Modernite Versus Modernite*, (Der. Mehmet Küçük) Vadi/Toplum, İstanbul.

KAUFMAN, B. E. (2010), *Hired Hands or Human Resources?: Case Studies of HRM Programs and Practices in Early American Industry*, Cornell University Press, Ithaca.

- KAUFMAN, B. E. (2008), *Managing the Human Factor: The early years of human resource management in American industry*, Cornell University Press, Ithaca.
- KIRKPATRICK, D. L., KIRKPATRICK, J. D. (2007), *Implementing the Four Levels: A Practical Guide for Effective Evaluation of Training Programs*, BK, San Francisco.
- LEMERT, C. (1997), *Postmodernism is not What You Think*, Blackwell Publishers, Oxford.
- PARLAK, Z. (2004), “Sanayi Ötesi Toplum Teorilerinin Eleştirel Bir Değerlendirmesi”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2004/2, sf. 95-125
- PAZ, O. (1994), “Şiir ve Modernite”, (Çev. Nilgün Tatal Küçük), *Modernite Versus Modernite*, (Der.Mehmet Küçük) Vadi/Toplum, İstanbul.
- PLATON, (1998), *Sokrates'in Savunması*, (Çev. Niyazi Berkes), Cumhuriyet Kitapları, İstanbul.
- POPPER, K. (1994), *Açık Toplum ve Düşmanları: Hegel, Marks ve Sonrası*, (Çev. Mete Tunçay), Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- POPPER, K. (1995), *Tarihselciliğin Sefaleti*, (Çev. Sabri Orman), İnsan Yayınları, İstanbul.
- POPPER, K. (2018), *Bilimsel Araştırmanın Mantığı*, (Çev. İlknur Aka ve İbrahim Turan), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- STRÖKER, E. (2005), *Bilim Kuramına Giriş*, (Çev. Doğan Özlem), İnkılap Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- SÜTGÖL, A. (1993), “Postmodernizmin Temellendirilmesi”, *4. Boyut*, (3) 4, s. 9-14.
- TEGEP (2018), *Kurumsal Eğitim Araştırması 2017*, Web: http://www.tegep.org/tegep/eep/Specific/TEGEP/Upload/TEGEPKurumsalEgitimArastirmasiRaporu_2017_k.pdf, erişim: 03/09/2018.

TM -Training Magazine (2017), “2017 Training Report”, *Training Magazine*, November/December 2017.

TOFFLER, A. (2018), *Üçüncü Dalga*, (Çev. Selim Yeniçeri), Koridor Yayınları, İstanbul.

WEBER, M (2006), *Sosyoloji Yazıları*, (Çev. Taha Parla), İletişim Yayınları, İstanbul.

Türkiye’de Demokrasi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi

Mehmet ÇINAR¹, Ramazan ÖZ²

Özet

Demokrasi, en geniş anlamı ile halkın kendi kendini yönetme biçimi olarak tanımlanmaktadır. Burada demokrasi kavramı içerisinde temel olarak politik haklar ve sivil özgürlükler kavramları yer almaktadır. Politik haklar ülkelerde gerçekleşen seçim dönemlerinde bireylerin özgür bir şekilde oy kullanabilme hakkını, politik partilere katılabilme, kamu alanlarında görevlendirilme ve karar vermede yetkin olabilme, seçilme hakkı gibi hakların özgür bir biçimde gerçekleştirilmesini tanımlamaktadır. Sivil özgürlükler ise bireylerin ifade özgürlüğünü, din, eğitim, seyahat ve kişisel hakların özgürlüğünden oluşur.

Bu çalışmada ülkelerin demokrasi düzeylerinin ölçülmesine ilişkin Freedom House ve Polity IV demokrasi indeksleri kullanılmıştır. Freedom House Endeksi özgürlükleri tanımlarken politik haklar için 10 değişken ve sivil özgürlükler için de 15 değişken kullanılmaktadır. Burada, politik haklar ve sivil özgürlükler için değerlerin toplamı ile puanlama 1 – 7 arasında değerler almaktadır. Sonuçta Freedom House indeksinde, 1 puan tam gelişmiş demokrasileri göstermekte, buna karşın 7 puanı demokratik unsurların olmadığını ifade etmektedir. Siyasi haklar ve sivil özgürlüklerin puanlama sistemine göre ülkelerdeki özgürlükler, özgür, kısmen özgür ve özgür olmayan ülkeler olmak üzere gruplardır. Buna göre puanlama 1.0 – 2.5 değerleri arasında gerçekleşiyorsa ülkelerin özgür olduğu, 3.0 – 5.0 arasında gerçekleşiyorsa kısmen özgür olduğu ve 5.5 – 7.0 değerleri arasında değişiklik gösteriyorsa ülkelerin özgür olmadığı şeklinde sınıflandırılmaktadır. Polity IV Endeksi’nin ele aldığı demokrasi skorunu 0 ile 10 arasında değerlendirmektedir. 0 değeri demokratik unsurların yoksunluğunu belirtirken, 10 değeri ise tam gelişmiş demokrasileri ifade etmektedir. Otokrasi skoru da 0-10 arasında değer almaktadır. Buna göre 0 otokratik unsurların yokluğunu gösterirken 10 ise tam gelişmiş otokrasi olarak puanlanmaktadır. Polity IV demokrasi indeksi açıklanırken, demokrasi skoru ile otokrasi skoru arasındaki fark değeri kullanılmaktadır. Polity IV demokrasi indeksi -10 ile +10 arasında değer alır. -10 güçlü otokrasiyi temsil ederken, +10 ise güçlü demokrasiyi temsil etmektedir.

Demokrasi düzeyi ülkelerin gelişmişlik göstergelerinden birisi olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda demokrasi düzeyinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin olup olmadığı birçok çalışmaya konu olmuştur. Demokrasi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin açıklanmasında kesin bir görüş birliği söz konusu değildir. Yapılan çalışmalar genel olarak değerlendirildiğinde çalışmaların bir kısmı demokrasi düzeyinin ülkelerin ekonomik büyümeyi pozitif yönde veya negatif yönde etkilediğini sonucunu bulurken, bazı çalışmalarda da demokrasi ve ekonomik büyüme arasında bir ilişki bulunamamıştır.

Analizde kullanılan demokrasi indeksleri ve ekonomik büyüme değişkenleri için birim kök testleri gerçekleştirilmiştir. Tüm serilerin kesmeli ve trendsiz model için durağan bir yapıda olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Daha sonra nedensellik testi kullanılarak demokrasi ve ekonomik büyüme ile ilişkisi araştırılmıştır. İlk olarak, Freedom House demokrasi verileri ile 1972-2017 dönemi için Türkiye’de demokrasi ve ekonomik büyüme ilişkisi ele alındığında demokrasi düzeyi ile ekonomik büyüme arasında ilişki bulunamamıştır. Bu analize ek olarak

¹ Doç. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü, mcinar@uludag.edu.tr.

² Yüksek Lisans Öğrencisi, Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ekonometri Bölümü, ramazan.oz@outlook.com.

Polity IV demokrasi indeksi için 1965-2017 dönemi ele alınarak yine demokrasi ve ekonomik büyüme ilişki araştırıldığında, Türkiye'de demokrasi düzeyinin ekonomik büyüme ile bir ilişkisi olmadığı ortaya koyulmuştur. Türkiye'nin demokrasi statüsünde her iki indeks için zaman içerisinde büyük oranda bir değişiklik yaşamadığı görülmektedir dolayısıyla sonuçlar tutarlıdır.

Anahtar Kelimeler: *Demokrasi, Ekonomik Büyüme, Freedom House, Polity IV, Granger Nedensellik Testi*

JEL Sınıflama Kodları: *C22, O40, O50*

The Relationship between Democracy and Economic Growth in Turkey

Abstract

Democracy is defined as the self-rule of the people in the broadest sense. Here, concepts of political rights and civil liberties are mainly included in the concept of democracy. Political rights can be defined the right of individuals to vote freely during the election periods in the countries, to be able to participate in political parties, to be appointed to public places and to be competent in decision making, and to be freely elected. Civil liberties are freedom of expression of individuals, freedom of religion, education, travel and personal rights.

In this study, Freedom House and Polity IV democracy indices were used to measure countries' democracy levels. The Freedom House Index uses 10 variables for political rights and 15 variables for civil liberties when defining freedoms. Here, the sum of the values for political rights and civil liberties is scored between 1 and 7. As a result, in the Freedom House index, 1 point indicates fully developed democracies, whereas 7 points indicate that there are no democratic elements. Freedoms in countries according to the scoring system of political rights and civil liberties are groups to be free, partially free and non-free countries. According to this, scoring; it is classified as free if it is between 1.0 and 2.5, partly free if it is between 3.0 and 5.0 and countries are not free if it varies between 5.5 and 7.0. The Polity IV Index's democracy score are take values between 0 and 10. 0 indicates the lack of democratic elements, while 10 indicates fully developed democracies. The autocracy score is also between 0-10. According to this, 0 indicates the absence of autocratic elements and 10 points as a fully developed autocracy. While the Polity IV democracy index is explained, the difference between the democracy score and the autocracy score is used. The Polity IV democracy index is between -10 and +10. -10 represent strong autocracies, while +10 represent strong democracy.

Democracy level is considered as one of the countries' development indicators. In this context, whether the impact of the economic growth on the democracy level has been discussed in many studies. There is no clear consensus on the relationship between democracy and economic growth. When the previous studies evaluated generally, while some of these studies' findings found that democracy level positively or negatively influence to economic growth, other studies found no relationship between democracy and economic growth.

Unit root tests have been performed for democracy indices and economic growth variables used in the analysis. The results show that all series are stationary for constant model. Then, the causality test was used to investigate the relationship between democracy and economic growth. Firstly, with the Freedom House data for the 1972-2017 periods, the relationship between democracy and economic growth is examined and there is no relationship is found between democracy level and economic growth. In addition to this

analysis, for the Polity IV democracy index, taking over the 1965-2017 period democracy and economic growth relationship has been revealed again and there is no relationship is found between democracy level and economic growth in Turkey. When both indices are compared, it has been reached that there is no relationship between democracy level and economic growth in Turkey. Significantly over time for both indices is seen that Turkey's democracy experience a change in status therefore the results are consistent.

Keywords: Democracy, Economic Growth, Freedom House, Polity IV, Granger Causality Test

JEL Classification Codes: C22, O40, O50

1.GİRİŞ

Ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin belirlenmesinde ekonomik kavramların yanında bazı demografik, coğrafî, sosyal, kültürel vb. alanlardaki gelişmelerin etkisi de oldukça fazladır. Bir ülkede demokratik ortamın varlığı ya da yokluğu da ülkeler için gelişmiş kriterlerinden bir tanesi olarak değerlendirilmektedir.

Demokrasi, en geniş anlamı ile halkın kendi kendini yönetme biçimi olarak tanımlanmaktadır. Burada demokrasi kavramı, bireylerin yönetime katılma hakkı, seçme ve seçilme hakkını kullanabilmesi gibi haklar politik haklar olarak değerlendirilirken bireylerin eğitim hakkı, dinini özgürce yaşayabilmeleri, ifade özgürlüğü ve kişisel hakların özgürlüğü gibi haklar ise sivil özgürlükler olarak değerlendirilmektedir.

Bir ülkede politik hakların ve sivil özgürlüklerin kısacası demokrasinin durumu ülkenin ekonomik gelişmişlik düzeyi üzerindeki etkisi literatürde birçok çalışma alanına konu olmuştur. Literatürde çalışmaların bazılarında demokrasinin ekonomik büyüme üzerinde olumlu yönde etkili olduğunu, bazılarında olumsuz yönde etkili olduğu sonucuna ulaşırken çalışmanın bazıları ise ülkedeki demokrasinin ekonomik büyüme üzerinde nötr olduğu sonucuna varmışlardır.

Bu çalışmanın amacı, ülkeler için oluşturulan demokrasi indekslerinden yaygın olarak kullanılan Freedom House demokrasi indeksi ve Systemic Peace tarafından sunulan Polity IV indekslerini ayrı ayrı ele alarak Türkiye’de ekonomik büyüme ile ilişkisini Granger (1969) nedensellik testi ile ortaya koymaktır.

Çalışmada öncelikle birinci bölümde demokrasi kavramı ve türleri, demokrasi ile ekonomik büyüme ilişkisi ve demokrasi düzeyinin ölçülmesi açıklanacaktır. Daha sonra ikinci bölümde, demokrasi ile ekonomik büyüme ilişkisini ele alınan konu ile ilgili yapılan çalışmalara yer verilecektir. Üçüncü bölümde ise, çalışmada kullanılan yöntemler açıklanacak olup dördüncü bölümde ise araştırma sonuçlarına yer verilecektir. Son olarak beşinci bölümde sonuç kısmı oluşturularak araştırmanın sonuçları karşılaştırılacaktır.

1. TEORİK KAVRAMLAR

1.1. Demokrasi Kavramı ve Ekonomik Büyüme İlişkisi

Demokrasi kavramı, tarihsel olarak ele alındığında eski Yunanca’ da halk anlamına gelen “*demos*” ile iktidar, güç ve yönetim olarak tanımlanan “*kratos*” kelimelerinin birlikte kullanılması ile “*demokratia*” kelimesi ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan bu kelime ise günümüzde “demokrasi” olarak yer almaktadır (Erkuş, 2016: 4). Demokrasi kavramına dilbilim açısından bakıldığında ise tanımlamaların çoğu, halkın kendi kendini yönetme şekli olarak tanımlanmaktadır (Özdemir vd. 2006: 260).

Demokrasi en genel anlamıyla halkın halk tarafından yönetilmesi ve egemenliğin de halka ait olmasını ifade etmektedir. Bu açıdan bakıldığında ise demokrasi yönetimin ya da iktidarın halkın elinde olmasını savunan bir kavramdır. Demokrasi kavramı tarihsel olarak her ne kadar Antik Yunanlılar’ dan gelmiş olduğu kabul edilse dahi günümüzde kelime anlamı olarak demokrasinin işleyişi hakkında bilgiler vermemektedir. Toplumların gelişmişlik düzeylerine, yaşamış oldukları olaylara bağlı olarak demokrasi farklı şekillerde anlamlandırılmış ve farklı alanlarda uygulanmıştır (Tunç, 2008: 1115-1116).

Uygulama alanlarına ve işleyişleri açısından demokrasi kavramını; temsil edilme şekline göre, irade üstünlüğüne göre, uygulamada demokrasi ve ideolojilere göre demokrasi modelleri başlıkları altında sınıflandırmak mümkündür.

1.1.1 Temsil Edilme Şekillerine Göre Demokrasi Modelleri

Demokrasi ile halkın yönetime katılımı yollarının belirlenmesinde demokrasilerin temsil edilme şekillerine bağlı olarak farklılık göstermesine neden olmuştur. Bu duruma göre temsil edilme durumlarını; doğrudan demokrasi, temsili demokrasi ve yarı temsili demokrasi olarak ele alabiliriz.

Doğrudan Demokrasi, genel anlamıyla halkın hiçbir temsilciye bağlı kalmaksızın alınan kararlara katılımını ifade etmektedir (Bozkurt, 2014: 230). Doğrudan demokrasi de devletin ya da toplumun alması gereken bütün kararların halk tarafından alınmasını öngörmektedir. Her ne kadar doğrudan demokrasi ideal bir demokrasi modeli olarak karşımıza çıksa da, artan nüfusa bağlı olarak uygulama alanı oldukça kısıtlıdır (Tunç, 2008: 1117).

Temsili Demokrasi, halkın seçmiş olduğu temsilciler ile halkın egemenlik haklarının kullanıldığı demokrasi modelidir. Doğrudan demokrasiden farklı olarak temsili demokrasi modellerinde halkın doğrudan doğruya yönetime katılımı söz konusu değildir (İşbir, 2010: 1575). Temsili demokrasi modellerinde, devlet yönetimleri halkın içerisinde seçilmiş olan temsilciler ile yürütülmektedir (Beşkaya & Manan, 2009: 11).

Yarı Temsili Demokrasi, temsili demokrasiden farklı olarak halkın egemenliğinin kullanılmasında halk ile temsilciler arasında paylaştırılmasını ifade etmektedir (Gözler, 2004: 120). Halkın aracı olmadan demokrasiye katılımı ile doğrudan demokrasiye, halkın egemenlik hakkının seçmiş olduğu temsilciler tarafından temsil edilmesi ile de temsili demokrasi ile benzerlik göstermektedir. Yarı temsili demokrasilerde halkın referandum, grev, dilekçe verme gibi haklarını kullanması ile yasal düzenlemeler üzerinde söz sahibi olabilmektedir (Varlık & Ören, 2004: 176).

1.1.2. İrade Üstünlüğüne Göre Demokrasi Modelleri

Modern demokrasilerde alınan kararlar genellikle halkın çoğunluğu ya da halkın seçmiş olduğu temsilcilerin çoğunluğunun iradesine bağlı olarak alınmaktadır. Ancak referandum gibi ele alınan bazı durumlarda halkın iradesi göz ardı

edilebilmektedir. Halkın alınan kararlarda ne kadar rol oynadığını çoğunluk demokrasisi ya da çoğulcu demokrasi ile açıklanabilmektedir.

Çoğunlukçu Demokrasisi, siyasal alanda kararlar almada çoğunluğu sahip olanların etkisinin üstün olmasına bağlıdır. Halkın yönetme hakkını devrettiği hükümette, hizmetlerin çoğunluğu oluşturanların çıkarlarına bağlı olarak yürütüleceğini ifade etmektedir (Erkuş, 2016:11).

Çoğulcu Demokrasi modeli, çoğunlukçu demokrasiye nazaran azınlık kesimin düşüncelerinin iktidara katılma konusunda daha fazla etkin olabilmelerinde çoğunluk yerine çoğulcu bir şekilde hareket edilmesini ileri sürmektedir (Erkuş, 2016: 12). Azınlığın herhangi bir zamanda çoğunluk olacağı anlayışı hakimdir.

1.1.3. Uygulamada Demokrasi Modelleri

Demokrasinin ülkelerde kuvvetler ayrılığının uygulanmasında farklılıklar söz konusu olmaktadır. Uygulamada demokrasi modelleri başkanlık demokrasisi ve parlamenter demokrasi olarak ele alınmaktadır.

Parlamenter Demokrasisi, parlamentonun yasama esnasında, kamu bütçesinin düzenlenmesinde, hükümetin kurulmasında ve gerekli durumlarda hükümetin düşürülmesine imkan veren demokrasi modelidir.

Başkanlık Demokrasisi ise, hükümet ve parlamentonun birlikte çalıştıkları düşünülse de birbirlerinden göreceli olarak bağımsız hareket etmektedirler. Muhalefetin çoğunlukta olduğu parlamentolarda başkanın görevini doğru bir şekilde yerine getirmediği düşüncesi var olsa dahi hükümet görevden alınmamaktadır. Hükümet başkanlığı ve devlet başkanlığının tek bir kişinin elinde bulundurduğu demokrasi türü ise saf başkanlık sistemi olarak tanımlanmaktadır (Erkuş, 2016: 13).

1.1.4. İdeolojilere Göre Demokrasi Modelleri

Liberal Demokrasi, bireylerin hak ve özgürlüklerini güvenceye almaya dayalı bir halk yönetimi olarak ifade edilmektedir. Kişilerin genel ve eşit oy vermesini, serbest seçimler ile siyasal iktidarın seçilmesinde halkın sözünün olmasını, hukukun üstünlüğünü, sosyal ve siyasal alanda özgürlükleri ifade etmektedir (Erdem, 1999:

4). Liberal demokrasi birey hak ve özgürlükleri temel alan, bireysel anlamda eşitlik ve özgürlük ortamının yaratılmasında rol oynayan, toplumsal ve siyasal alanda kurumsallaşmanın gerekliliğini temel almaktadır (Tunç, 2008: 1120).

Marksist Demokrasi, çalışan iktidarını temel alan, iktidarın da Marksist düşüncenin uygulayıcısı olduğu ve uygulanması için yönetilenleri zorlayan demokrasi türüdür (Tunç, 2008: 1120). Liberal demokrasiden farklı olarak iktidarın oluşma sürecinin toplumsal sözleşmeler ile gerçekleşeceğini savunmaktadır. Marksist düşünceye göre, üretim faktörlerinin tamamının kamulaştırıldığı durumda toplumdaki sınıf oluşumu ortadan kalkacak ve sınıf çatışmalarının sonucu olarak ortaya çıkan devlet de ortadan kalkacaktır (Erkuş, 2016: 19-20).

Sosyal Demokrasi, iktidar ve ekonomik durumları düzenlemeyi amaçlar ve egemenlik hakkının kullanılmasında eşit haklara sahip olunmasını, toplumun tümüne yayılmasını konu edinmektedir. İktidar ve gelirin yeniden dağıtımını demokratik hakların eşit bir şekilde kullanılması ile mümkün olacağını savunmaktadır (Erkuş, 2016: 21).

1.2. Demokrasinin Ölçülmesi

Günümüzde ülkelerin demokrasi ölçümleri için farklı endeksler kullanılmaktadır. Bu endeksler ülkelerde var olan belirli kriterleri temel alarak, ele alınan ülkelerde demokratik ortamın var olup olmadığını, endekste belirlenmiş puanlama sistemine göre aldıkları puanlar çerçevesinde açıklamaya çalışmaktadır. Her bir endeksin puanlama sistemi birbirinden farklı ölçülmektedir ancak endeksler karşılaştırıldığında ise demokratik ortamın varlığı ya da yokluğu için endekslerin gösterdiği sonuçlar aynıdır.

Demokrasinin ölçülmesine ilişkin birçok endeksin varlığı söz konusudur. Günümüzde bu endeksler; Bollen Endeksi, Freedom House Endeksi, Poe ve Tate Endeksi, Polity Endeksi ve Vanhanen Endeksi olarak analizlerde kullanılmaktadır. Demokrasinin ölçülmesinde kullanılan endekslerden en yaygın olarak kullanılan ve bizim çalışmamızda yer vereceğimiz Freedom House Endeksini açıklamakta yarar vardır.

1.2.1.Freedom House Endeksi

Uygulamalı çalışmalarda karşımıza sık olarak çıkmakta olan Freedom House Endeksi, dünyada demokratikleşme sürecinin analizlerini her yıl ABD’ de bağımsız sivil toplum kuruluşları tarafından yayımlanan “Freedom in the World” isimli raporlarda açıklamaktadır. 1972 yılından günümüze kadar yayımlanmakta olan demokratikleşme sürecini politik haklar ve siyasal özgürlükler başlığı altında açıklamaktadır.

Politik haklar (political rights); ülkelerde gerçekleşen seçim dönemlerinde bireylerin özgür bir şekilde oy kullanabilme hakkını, politik partilere katılabilme, kamu alanlarında görevlendirilme ve karar vermede yetkin olabilme, seçilme hakkı gibi hakların özgür bir biçimde gerçekleştirilmesini konu edinmektedir. Sivil özgürlükler (civil liberties); bireylerin ifade özgürlüğünü, din, eğitim, seyahat ve kişisel hakların özgürlüğünden oluşur.

Freedom House Endeksi özgürlükleri açıklarken politik haklar için 10 değişken ve sivil özgürlükler için 15 değişken kullanmaktadır. Burada politik haklar ve sivil özgürlükler için puanlama 0 – 4 arasında değerler almaktadır. Bu puanlama sisteminde 0 en düşük özgürlük seviyesini, 4 ise en yüksek özgürlük seviyesini göstermektedir. Bu puanlamaların toplamı ile politik haklar ve siyasal özgürlükler için puanlama 1 – 7 arasında değerler almaktadır. Ele alınan ülkeler için endekste 1 puanı için tam gelişmiş demokrasileri, 7 puanı ise demokratik unsurların olmadığını ifade etmektedir. Politik haklar ve sivil özgürlüklerden oluşan puanlama sistemine göre ülkelerdeki özgürlükler, özgür, kısmen özgür ve özgür olmayan ülke olarak gruplandırılmaktadır. Buradaki özgürlüklerin gruplandırılmasında ülkeler için puanlama 1.0 – 2.5 değerleri arasında gerçekleşiyorsa ülkenin özgür olduğu, 3.0 – 5.0 arasında gerçekleşiyorsa kısmen özgür ve 5.5 – 7.0 değerleri arasında değişiklik gösteriyorsa ülkenin özgür olmadığı şeklinde sınıflandırılmaktadır.

1.2.2. Polity IV Endeksi

Demokrasiyi açıklamak adına ele alınan indekslerden bir diğeri Systemic Peace tarafından açıklanan Polity İV endeksidir. Polity Endeksi ilk olarak Gurr (1974)

tarafından kısıtlı veri ile oluşturulmuş bir politika araştırma endeksi olarak ortaya çıkmıştır. Çeşitli aşamalardan geçtikten sonra son hali Monty G. Marshall önderliğinde Polity İV Endeksi olarak yayınlanmıştır (Erkuş, 2016: 23)

Bazı gelişmiş ülkeleri de ele alan Polity İV Endeksi' nde 1800 – 2013 dönemlerine ilişkin veriler bulunmakla birlikte, 500 bin üzerinde nüfusu olan 167 ülkeye ait 1943 – 2013 dönemlerine ait verilere de yer verilmektedir. Polity İV Endeksi'nin ele aldığı demokrasi skorunu 0 ile 10 arasında değerlendirmektedir. 0 demokratik unsurların yoksunluğunu belirtirken 10 ise tam gelişmiş demokrasileri ifade etmektedir. Otokrasi skoru da 0-10 arasında değer alır ve 0 otokratik unsurların yokluğunu 10 ise tam gelişmiş otokrasi olarak puanlamaktadır. Systemic Peace polity demokrasi indeksini açıklarken demokrasi skoru ile otokrasi skorunun farkından oluşan skoru değerlendirmektedir. Polity demokrasi endeksi - 10 ile +10 arasında değer alır ve – 10 güçlü otokrasiyi temsil ederken +10 ise güçlü demokrasiyi temsil etmektedir.

1.3. Demokrasi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi

Demokrasi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin açıklanmasında kesin bir görüş birliği söz konusu değildir. Bu konuda araştırmacılar bir kısmı demokrasi ve ekonomik büyüme arasında bir ilişki bulamazken, bir kısım araştırmacı ise ilişkinin varlığını ortaya koymuşlardır. Demokrasi ile ekonomik büyüme arasında ilişkinin varlığını savunan araştırmacıların bazıları ise ele aldıkları çalışmaların bazılarında pozitif yönde ilişki olduğunu savunurken bazı çalışmalarda negatif yönde ilişki olduğunu savunmaktadırlar (Beşkaya & Manan, 2009: 17).

Diğer taraftan demokrasi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki nedensellik yöntemleri ile değerlendirmektedir. Buradaki asıl soru demokrasi mi ekonomik büyümeyi etkilemektedir ya da ekonomik büyüme mi demokrasinin varlığını desteklemektedir. Ele alınan bu sorular nedensellik tartışmaları ile sonuçlandırılmaya çalışılmaktadır. Demokrasi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin varlığı; çatışma yaklaşımı, bağdaşma yaklaşımı ve şüpheci yaklaşım yöntemleri ile açıklanmaya çalışılmaktadır.

Çatışma Yaklaşımında, demokratik kurumların ekonomik gelişmeleri etkilediği ve demokrasi ile ekonomik büyümenin bir mücadele içerisinde olduğunu ileri sürmektedir. Lipset (1959) 'in düşüncesinden hareketle, bir kesim araştırmacı demokrasiyi geliştirmekte olan ülkeler açısından ele aldığı malîyeti yüksek lüks bir kavram olarak görmektedirler. Demokrasi ile ekonomik büyümenin mücadele içerisinde olması bu iki kavramın birlikte yürütülemeyeceği düşüncesini savunmaktadırlar. Dolayısıyla çatışma yaklaşımı demokrasi ile ekonomik büyüme arasında negatif yönde bir ilişkinin var olduğunu ileri sürmektedir.

Bağdaşma Yaklaşımı, Olson (1996) demokrasi ve ekonomik büyüme ilişkisini açıklarken çatışma yaklaşımından farklı olarak demokratik alandaki gelişmelerin ekonomik büyümenin bir tamamlayıcısı niteliğinde olduğunu savunmaktadır. Bu açıdan bakıldığında demokrasinin ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği düşünülmektedir.

Şüpheli Yaklaşım, demokrasi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki çatışma ve bağdaşma yaklaşımından farklı olarak birbirleri arasında sistematik olarak bir etkileşimin olmadığı düşüncesi ile hareket etmektedir. Dolayısıyla şüpheli yaklaşımda demokrasi ile ekonomik büyüme arasında nötr yani bir ilişki olmadığını savunmaktadır.

2.LİTERATÜR

Demokrasi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin açıklamasına dair çalışmalar özellikle 1990'lı yıllardan sonra gelişme göstermiştir. Çalışmamızda demokrasi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki için yapılan literatür taraması bir önceki bölümde açıklanan yaklaşımlar çerçevesinde ele alınacaktır.

Demokrasi ve ekonomik büyüme ilişkisine ait bazı literatür çalışmalarına yer veren Tablo 1 incelendiğinde çalışmaların bazıları demokrasinin ekonomik büyümeyi negatif yönde etkilediğini (çatışma yaklaşımı), bazı çalışmalarda demokrasinin ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediğini (bağdaşma yaklaşımı) son olarak çalışmaların bazıları ise demokrasinin ekonomik büyümeyi etkilemediğini (şüpheli yaklaşımı) sonucuna ulaşmışlardır.

Tablo 1. Demokrasi- Ekonomik Büyüme İlişkinine Ait Literatür

YAZARLAR	VERİ SETİ VE DÖNEM	YÖNTEM	SONUÇ
(İ)ÇATIŞMA YAKLAŞIMINA GÖRE SONUÇLANAN ÇALIŞMALAR			
Alesina vd (1991)	67 Ülke için 1960-1990	EKK	Demokrasinin ekonomik büyüme üzerinde negatif yönde etkilemektedir
Barro (1994)	100 Ülke için 1960-1990	Panel Veri	Demokrasinin büyüme üzerinde negatif etkisinin olduğunu ortaya koymuştur
Ken Farr (1998)	20 sanayileşmiş ülke 78 sanayileşmekte e ülke 1975-1995	Granger nedensellik	Ekonomik refahtan demokrasiye doğru tek yönlü nedensellik bulurken yolsuzluk ve demokrasi etkileşiminin ekonomik büyüme üzerinde negatif etkisinin olduğunu bulmuştur.
Tavares vd (2001)	65 sanayi ülkesi 1970-1989	Eşanlı Denklemler	Demokrasinin büyüme üzerinde negatif etkisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır
Drury vd. (2006)	100'den fazla ülke 1982-1997	Panel EKK	Yolsuzluk ve demokrasi ilişkisinin ekonomik büyüme üzerinde negatif etkisi olduğunu bulmuşlardır

Narayan vd. (2006)	Çin 1972-1999	ARDL ve VEC Nedensellik	Demokrasinin ekonomik büyüme üzerinde negatif bir etkisi vardır
Acaravcı vd (2015)	15 MENA ülkesi 1999 – 2010	Dinamik Panel Veri	Demokrasinin kişi başı gelir üzerinde negatif etkisinin olduğunu ortaya koymuşlardır
Rachdi vd. (2015)	17 MENA ülkesi 1983-2012	Panal Veri	Demokrasinin ekonomik büyüme üzerinde negatif etkisinin var olduğunu bulmuşlardır
Erkuş vd. (2016)	Türkiye 1950-2010	ARDL	Demokrasi ekonomik büyümeyi uzun dönemde olumsuz etkilemektedir
(ii). BAĞDAŞMA YAKLAŞIMINA GÖRE SONUÇLANAN ÇALIŞMALAR			
Leblang (1997)	70 ülke 1960-1989	Panel EKK	Demokrasinin ekonomik büyüme üzerinde pozitif bir etkisi olduğunu bulmuştur
Rodrick (2000)	90 ülke 1970-1989	Panel Veri	Demokrasinin büyüme üzerinde pozitif etkisi olduğunu bulmuştur
Gounder (2002)	Fiji 1968-1996	ARDL	Demokrasinin ekonomik özgürlükler üzerinde pozitif bir etkisinin olduğunu ortaya koymuştur
Azid vd (2010)	Pakistan 1970-2007	ARDL	Demokrasi ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkisi vardır

Beşkaya vd (2009)	Türkiye 1970-2005	Engle & Granger	Ekonomik özgürlüklerin büyüme pozitif yönde etkilemektedir
Demirkan vd (2012)	Türkiye 1980-2006	Johansen Eştleme	Demokrasiden büyüme doğru tek yönlü eştleme bulmuşlardır
Artan vd (2014)	Türkiye 1972-2009	Johansen Eştleme	Demokrasinin ekonomik büyüme üzerinde pozitif bir etkisinin olduğunu ortaya koymuştur
Acaravcı (2015)	Türkiye 1984-2012	ARDL	Demokrasinin ekonomik büyüme üzerinde pozitif bir etkisinin olduğunu ortaya koymuştur
Hayaloğlu (2015)	MINT Ülkeleri 1990-2012	Panel Veri	MINT ülkelerinde demokrasi düzeyini arttırmaya yönelik politikaların ülkelerin ekonomik büyümesini olumlu etkileyeceğini bulmuştur
Acemoğlu vd (2015)	175 Ülke 1960-2010	Genelleştirilmi ş Momentler Yöntemi	Demokrasi ekonomik büyüme pozitif yönde etkilemektedir.
Şahin (2017)	Türkiye 1995-2015 (5'er yıllık dönem)	Panel veri	Demokrasinin ekonomik büyüme üzerinde pozitif bir etkisinin olduğunu ortaya koymuştur
Koçak vd (2017)	Türkiye	Eşbütünlüme,	Demokrasinin ekonomik büyüme üzerinde pozitif

	1975-2014	Maki	bir etkisinin olduğunu ortaya koymuştur
(iii). ŞÜPHECİ YAKLAŞIMINA GÖRE SONUÇLANAN ÇALIŞMALAR			
Helliwell (1994)	125 ülke 1960-1985	Panel veri	Demokrasi ile ekonomik büyüme arasında ilişkinin olmadığını ortaya koymuştur
De Hann vd (1995)	96 ülke 1973-1988 1961-1992	Panel veri	Demokrasi ile ekonomik büyüme arasında ilişkinin olmadığını ortaya koymuşlardır
Yay (2002)	74 ülke 1971-1990	Panel veri	Demokrasi ile ekonomik büyüme arasında ilişkinin olmadığını ortaya koymuştur
Doucouliafos vd (2004)	119 ülke 1970-1999	Panel veri	Demokrasi ile ekonomik büyüme arasında ilişkinin olmadığını ortaya koymuştur
Şahin (2016)	Türkiye 1995-2015	Granger Nedensellik	Demokrasi ile ekonomik büyüme arasında ilişkinin olmadığını ortaya koymuştur

*Tablo tarafımızca oluşturulmuştur

Demokrasinin ekonomik büyümeyi negatif yönde etkilediği (çatışma yaklaşımı) sonucuna ulaşan çalışmalara bakıldığında, Barro (1994), 100 ülke için 1960 – 1990 dönemlerini ele alarak panel veri yöntemi ile yapmış olduğu çalışmada demokrasinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin hukukun üstünlüğü, serbest pazar ekonomisi,

kamu harcamalarının küçüklüğü ve yüksek beşeri sermaye ile açıklandığını ifade ederek kişi başı reel GSYİH değişkeninin sabit tutulduğu durumda demokrasinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin negatif olduğu sonucuna ulaşmıştır. Benzer şekilde, Drury vd (2006), Acaravcı vd (2015) ve Rachida vd. (2015) panel veri analizi ile demokrasinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini negatif yönde gerçekleştirdiğini ortaya koymuşlardır. Ken Farr (1998), 1975-1995 dönemleri için sanayileşmiş ve sanayileşmemiş olmak üzere yaklaşık 100 ülkeyi ele alarak yapmış olduğu çalışmada Granger nedensellik yöntemi ile ekonomik refahtan demokrasiye doğru tek yönlü nedensellik bulurken yolsuzluk ve demokrasi etkileşiminin ekonomik büyüme üzerinde negatif etkisinin olduğunu bulmuştur. Tavares vd (2001), 65 sanayi ülkesi için 1970-1989 dönemlerini inceleyerek Eşanlı Denklemler Yöntemi ile demokrasinin büyüme üzerinde negatif etkisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Narayan vd. (2006), 1972-1999 dönemi için Çin üzerine yapmış olduğu çalışmada ARDL ve VEC Nedensellik yöntemlerini kullanarak demokrasinin ekonomik büyüme üzerinde negatif bir etkisini ortaya koymuşlardır. Yine Erkuş vd (2016), ARDL yaklaşımını kullanarak Türkiye için 1950-2010 dönemlerini ele alarak yapmış oldukları çalışmada demokrasinin ekonomik büyümeyi uzun dönemde olumsuz etkilediği sonucuna ulaşmışlardır.

Demokrasinin ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği (bağdaşma yaklaşımı) sonucuna ulaşan çalışmalara bakıldığında, Leblang (1997), Rodrick (2000), Hayaloğlu (2015) ve Şahin (2017) yapmış oldukları çalışmalarda Panel Veri Yaklaşımı kullanarak demokrasi düzeyindeki iyileşmelerin ekonomik büyümeyi arttırdığı sonucuna ulaşmışlardır. Gounder (2002), Azid vd (2010) ve Acaravcı (2015) çalışmalarda ARDL testini kullanarak yine demokrasinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin pozitif yönde gerçekleştiği sonucuna ulaşmışlardır. Demirkan vd (2012), Artan vd (2014) ve Koçak vd (2017) ise Eşbütübleşme Analizi ele alarak yapmış oldukları çalışmalarda demokrasinin ekonomik büyümeyi uzun dönemde arttırdığı sonucunu bulmuşlardır. Beşkaya vd (2009) ele almış oldukları çalışmada Engle & Granger nedensellik yöntemi ile Türkiye’de ekonomik özgürlüklerinden büyümeye doğru pozitif yönde bir nedensellik sonucuna ulaşmışlardır. Şahin (2016)

Türkiye için 1980-2015 dönemlerini Granger nedensellik yöntemi ile ele alarak demokrasi ve ekonomik özgürlüklerden ekonomik büyümeye doğru bir nedensellik bulmuştur. Son olarak Acemoğlu vd (2015), 175 ülke için 1960-2010 dönemlerini ele aldıkları çalışmada Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi ile demokrasinin ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği sonucunu bulmuşlardır.

Son yaklaşım olarak şüpheli yaklaşımı yani demokrasi ve ekonomik büyüme arasında ilişki olmadığı sonucuna ulaşan çalışmalara bakıldığında ise, Helliwell (1994), De Hann vd (1995), Yay (2002) ve Doucouliagos vd (2004) panel veri yöntemini kullanarak demokrasi ile ekonomik büyüme arasında bir ilişkinin olmadığını ortaya koymuşlardır. Şahin (2016) Türkiye için yapmış olduğu çalışmada 1995-2015 dönemi için Granger nedensellik testini kullanarak demokrasi değişkeninin ekonomik büyümenin bir nedeni olmadığı sonucuna ulaşmıştır.

3. VERİ VE METODOJİ

Çalışmada demokrasi düzeyi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki iki aşamada araştırılacaktır. İlk aşamada “Freedom House” tarafından yayımlanan demokrasi indeksi için 1972-2016 dönemi ve ikinci aşamada ise “Systemic Peace” tarafından yayımlanan Polity IV demokrasi indeksi için 1965-2016 dönemini ele alarak her iki demokrasi düzeyinin ayrı ayrı ekonomik büyüme üzerindeki etkisini belirleyerek karşılaştırılacaktır. Çalışmada kullanılan diğer bir değişken olan ekonomik büyüme verileri ise TÜİK’ten alınmıştır.

Analize konu olan değişkenlerin durağan bir yapıda olup olmadıklarını belirlemek için literatürde çok sayıda birim kök testleri bulunmaktadır. Yaygın olarak kullanılan birim kök testlerinden bir tanesi Dickey-Fuller (1979) birim kök testidir. Arttırılmış Dickey-Fuller (Augmented Dickey Fuller) birim kök testine ilişkin genel formu denklem (1) de ifade edilmiştir

$$\Delta Y_t = \mu + \beta t + \delta Y_{t-1} + \sum_{j=1}^p \delta_j \Delta Y_{t-j} + \varepsilon_t \quad (1)$$

Denklem (1) de dikkat edilirse hata teriminde var olan otokorelasyonu giderebilmek amacı ile bağımlı değişkenin gecikmeli değerleri modele dahil edilmiştir. Bağımlı değişken için k adet gecikmenin belirlenebilmesi için Akaike bilgi kriteri (AIC) ve Schwarz bilgi kriteri (SIC) gibi bilgi kriterleri kullanılmaktadır (Çınar ve Öz, 2017). ADF birim kök testinde durağanlığı belirleyebilmek için karar vermede kullanılan hipotezler; sıfır hipotezi serinin durağan dışı bir yapıda olduğunu ve alternatif hipotezin ise serinin durağan bir yapı gösterdiğini ifade etmektedir.

Araştırmada kullanılacak bir diğer birim kök testi ise Kwiatkowski, Phillips, Schmidt ve Shin (1992) tarafından geliştirilen KPSS birim kök testidir. KPSS testinde serilerin durağanlığı araştırılırken kurulan hipotezler, ADF birim kök testinde kullanılan hipotezlerin farklı bir şekilde ele alınarak sıfır hipotezi serinin durağan olduğunu, alternatif hipotez ise serinin durağan dışı bir yapı izlendiğini ve seride birim kök olduğunu ortaya koymaktadır. Aslında burada seride birim kök olmaması trendden arındırılmış bir hali olduğunu yani trend durağanlığın söz konusu olduğu göstermektedir.

KPSS testinde, Y_t doğrusal bir deterministik trend, rassal yürüyüş ve hata teriminin bileşenlerinin toplamı olmak üzere genel formül;

$$Y_t = \psi t + r_t + \epsilon_t \quad t = 1, \dots, T \quad (2)$$

$$r_t = r_{t-1} + u_t \quad (3)$$

Burada model (3)'te r_t bir rassal yürüyüş sürecini ifade ederken $u_t \sim \text{IID}(0, \sigma_u^2)$ bağımsız özdeş bir dağılım göstermektedir. Hata terimi ϵ_t ' nin durağan olduğu ve böylece varyansının da sıfır ($\sigma_\epsilon^2=0$) olduğu varsayılmaktadır. Bu hipotez altında Y_t ' nin trend durağan olduğu ifade edilmektedir.

Diğer taraftan KPSS testi uygulanırken ilk adımda Y_t kesme terimi ve trend üzerinde regres edilir sonraki adımda ise elde edilen kalıntılar ϵ_t için kısmi süreç toplanır:

$$S_t = \sum_{j=1}^t \epsilon_j \quad t = 1, \dots, T \quad (4)$$

Hata terimi ϵ_t ' nin varyansı σ_ϵ^2 'dir ve model (5)'te hesaplanması gösterilmektedir.

$$\sigma_\epsilon^2 = \lim_{T \rightarrow \infty} T^{-1} E \left[\sum_{t=1}^T \epsilon_t \right]^2 \quad (5)$$

Ancak kalıntıların otokorelasyonlu olması durumu göz önüne alındığında ise σ_ϵ^2 'nin tutarlı bir tahmini olan model (6)' da verilen Newey-West (1987) tahmincisi ile hesaplanmaktadır.

$$s^2(l) = T^{-1} \sum_{t=1}^T \epsilon_t^2 + 2T^{-1} \sum_{s=1}^l w(s, l) \sum_{t=s+1}^T \epsilon_t \epsilon_{t-s} \quad (6)$$

Burada açıklanan $s^2(l)$ ve $w(s, l)$ opsiyonel ağırlıklandırılmış fonksiyonlardır ve spektral yoğunluk olarak ele alınan $w(s, l) = 1 - s/(l + 1)$ şeklinde hesaplanmaktadır. Verilenlerden hareketle kalıntıların otokorelasyonlu olması durumu göz önüne alındığında LM istatistiği aşağıdaki gibi hesaplanmaktadır.

$$LM = \sum_{t=1}^T \frac{S_t^2}{s^2(l)} \quad (7)$$

Burada ifade edilen $s^2(l)$ ' nin tutarlığı için sınırlı gecikme parametresi olan $l \rightarrow \infty$ durumu sağlanması gereklidir ve $l = o(T^{\frac{1}{2}})$ oranı durağanlık koşulu için hipotezleri desteklemelidir. Sonuç olarak toparlamak gerekirse KPSS testi aşağıdaki gibi test edilmektedir;

$$\hat{\eta}_\tau = T^{-2} \sum_{t=1}^T \frac{S_t^2}{s^2(l)} \quad (8)$$

Analizin amacı doğrultusunda değişkenler arasındaki ilişkinin varlığını ortaya koymak için araştırmalarda sıkça kullanılan Granger (1969) nedensellik testi kullanılacaktır. Granger (1969) nedensellik testinin uygulanması aşağıdaki gibidir;

$$\Delta Y_{1t} = \alpha_0 + \sum_{j=1}^k \alpha_{1j} \Delta Y_{1t-j} + \sum_{j=1}^k \alpha_{2j} \Delta Y_{2t-j} + \varepsilon_{1t} \quad (9)$$

$$\Delta Y_{2t} = \beta_0 + \sum_{j=1}^k \beta_{1j} \Delta Y_{1t-j} + \sum_{j=1}^k \beta_{2j} \Delta Y_{2t-j} + \varepsilon_{2t} \quad (10)$$

Burada nedensellik ilişkisini ortaya koymak üzere test edilebilecek hipotezler aşağıdaki gibidir;

$$H_0 : \alpha_{2j} = 0 \quad j = 1, 2, \dots, k \text{ için} \quad (11)$$

$$H_1 : \alpha_{2j} \neq 0$$

$$H_0 : \beta_{1j} = 0 \quad j = 1, 2, \dots, k \text{ için} \quad (12)$$

$$H_1 : \beta_{1j} \neq 0$$

Ele alınan Y_{1t} ve Y_{2t} değişkenleri arasındaki nedenselliğin var olup olmadığı araştırılırken eğer; 11 nolu kurulan hipotezde sıfır hipotezi red edilemiyor ise Y_{2t} , Y_{1t} ' nin Granger nedeni değildir ve aynı şekilde 12 nolu hipotezde de sıfır hipotezi red edilemiyorsa Y_{1t} , Y_{2t} ' nin Granger nedeni olmadığı ortaya koyulmaktadır.

4. AMPRİK BULGULAR

Demokrasi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelenirken ilk önce Freedom House demokrasi verileri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki 1972-2016 dönemi ele alınarak araştırılmıştır. Öncelikle verilerin durağanlık hakkında bilgi sahibi olmak için birim kök testleri uygulanmış ve sonuçlar Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Birim Kök Testi Sonuçları

	KISIM A	
DEĞİŞKENLER	ADF	KPSS
GROWTH	-6.956134 ^a (0)	0.053247

PR	-3.269558 ^b (1)	0.140343
CL	-3.545803 ^b (4)	0.087692
FREEDOM HOUSE	-6.956134 ^a (0)	0.053247
KISIM B		
	ADF	KPSS
GROWTH	-7.320587 ^a (0)	0.180062
POLITY IV	-3.595540 ^a (2)	0.090366

Not 1: Parantez içerisinde verilen değerler modele eklenen bağımlı değişkenin gecikmeli değerlerini vermektedir. ^a0.01, ^b0.05 ve ^c0.10 düzeylerinde anlamlıdır.

Birim kök testleri uygulanırken gecikme uzunluğunun belirlenmesin Akaike bilgi kriteri (AIC) ve Schwarz bilgi kriteri (SIC) birlikte ele alınmıştır. Birim kök testi yapılırken uygulanan model yapısı ise hiyerarşik yaklaşıma göre belirlenmiştir (Sevüktekin ve Çınar, 2017).

Serilerin durağanlık yapılarını ortaya koymak için uygulanan birim kök testleri tablo 2’ de iki kısımda incelenmiştir ve ele alınan değişkenlerin durağanlık yapıları hakkında bilgi sahibi olabilmek için ADF ve KPSS birim kök testleri uygulanmıştır. İlk olarak Kısım A’da 1970-2017 dönemi için Freedom house tarafından yayınlanan demokrasi indeksi için politik haklar (PR), sivil özgürlükler (CL) ve politik haklar ile sivil özgürlüklerin ortalamalarından oluşan Freedom House demokrasi değişkeni oluşturularak analize dahil edilmiştir. Kısım A’da ADF birim kök testi uygulandığında test sonucuna göre ekonomik büyüme değişkeni için gecikme uzunluğunun sıfır olduğu görülmektedir ve bu durumda hata teriminin temiz dizi süreci izlediği söylenebilir. Her bir değişken için yine ADF birim kök testi uygulandığında her model için kesmeli ve trendsiz modelin uygun model olduğu belirlenmiştir. Yine ADF birim kök testi sonuçları incelendiğinde; ekonomik

büyüme değişkeni kesmeli ve trendsiz model için 0.01 anlamlılık düzeyinde durağan, politik haklar (PR) ve sivil özgürlükler (CL) değişkeni 0.05 anlamlılık düzeyinde durağan, politik haklar ve sivil özgürlüklerin ortalamalarından oluşan Freedom House değişkeni ise 0.10 anlamlılık düzeyinde durağan bir yapı izlemektedir. Kısım B' de ise 1965-2017 dönemine ait ekonomik büyüme ve Polity IV demokrasi değişkeni için birim kök testleri incelendiğinde hiyerarşik yaklaşıma göre iki değişken için uygun model yapısının kesmeli ve trendsiz model olduğu belirlenmiştir. ADF birim kök testi sonucuna göre ekonomik büyüme değişkeni için 0 gecikme ve Polity IV değişkeni için de 2 gecikme uygulanmıştır. Her iki değişkenin de ADF birim kök testi sonucuna göre %1 de bile anlamlı olduğu yani serilerin durağan bir yapıda olduğu söylenebilir.

Her bir değişken için kesmeli ve trendsiz model uygun model olarak belirlendiğinden KPSS testi tüm değişkenler için uygulanmıştır. KPSS birim kök testinde durağanlığı sınamak için kurulan hipotezler ADF birim kök testine göre ters yönlü bir biçimde kurulmaktadır. Burada ele alınan bütün değişkenler için sıfır hipotezi red edilemediğinden dolayı kısım A ve kısım B'deki bütün değişkenlerin durağan bir yapıda olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar ADF birim kök testinin sonuçlarını da desteklemektedir.

Bütün değişkenlerin durağan bir yapı gösterdiği sonucuna ulaştıktan sonra, değişkenler arasındaki ilişki Granger (1969) nedensellik testi ile araştırılmıştır. Tablo 3' te uygulanan nedensellik analizinin sonuçları yer almaktadır. Gecikme sayısının belirlenmesinde ise; FPE (Final Prediction error), AIC (Akaike Information Criterion), SIC (Schwarz Information Criterion) ve HQ (Hannan Quinn Information Criterion) kriterleri kullanılarak kullanılmıştır.

Tablo 3. Granger Nedensellik Testi sonuçları

KISIM A			
GROWTH	PR	CL	FREEDOM HOUSE

GROWTH	-	1.00342	0.00162	0.28265
		(0.3222)	(0.9681)	(0.5978)
PR	0.00403	-	4.07437	-
	(0.9497)		(0.0500) ^c	
CL	0.00135	0.06825	-	-
	(0.9708)	(0.7952)		
KISIM B				
	GROWTH	FREEDOM		
		HOUSE		
GROWTH	-	0.28265		
		(0.5978)		
FREEDOM	0.00310			
HOUSE	(0.9559)	-		
KISIM C				
	GROWTH	POLITY IV		
GROWTH	-	1.05914		
		(0.8717)		
POLITY IV	1.05914	-		
	(0.3085)			

Not: Tabloda Granger nedensellik sonuçlarının verildiği kısımda bütün değişkenler için gecikme uzunluğu 1 olarak alınmıştır ve parantez içerisindeki değerler marjinal

anlamlılık düzeyini (olasılık) vermektedir: ^a0.01, ^b0.05 ve ^c0.10 düzeylerinde anlamlıdır.

Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi üç kısımda incelenmiştir. Kısım A'da politik haklar ve sivil özgürlükler ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelenmiştir. Sonuçlara bakıldığında politik haklar ve sivil özgürlüklerin ekonomik büyümenin bir Granger nedeni olmadığı görülmektedir. Ancak politik hakların sivil özgürlükler üzerinde sadece %10 düzeyinde bir nedeni olduğu söylenebilir. Diğer taraftan kısım B'de politik haklar ve sivil özgürlüklerin ortalamasından oluşan Freedom House demokrasi değişkeni ile ekonomik büyüme değişkeni arasındaki bir nedensellik bulunamamıştır.

Bir diğer demokrasi indeksi olan Systemic Peace tarafından yayımlanan Polity IV indeksi için kısım C' de 1965-2017 dönemi için ekonomik büyüme ile arasındaki ilişki incelenmiştir. Polity IV demokrasi indeksi ekonomik büyüme değişkeninin bir Granger nedeni olmadığı görülmektedir.

Toparlamak gerekirse eğer; günümüzde yaygın olarak kullanılan Freedom House ve Polity IV demokrasi indekslerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi incelediğinde her iki indeksin Türkiye'de ekonomik büyümenin bir nedeni olmadığı sonucuna dolayısıyla sonuçların her iki indeks için tutarlı olduğuna ve şüpheli yaklaşımın varlığına ulaşılmıştır. Çalışma literatürde De Hann vd (1995), Yay (2002), Doucouliagos vd (2004) ve Şahin (2016) çalışmalarını desteklemektedir.

5.SONUÇ

Ülkelerin gelişmişlik göstergeleri sadece ekonomik anlamda değerlendirilmemektedir. Ekonomik kavramların yanında sosyal, siyasal, demografik vb. yapıların durumu da ülkelerin gelişmişlik düzeyleri hakkında bilgi sahibi olmamızı sağlamaktadır. Gelişmişlik göstergelerinden bir tanesi de ülke de var olan demokrasi düzeyinin hem siyasal hem de sosyal alandaki uygulamalarıdır. Literatürde pek çok çalışma demokrasinin ülke ekonomisinin büyümesinde olumlu yönde etki yaptığı kanısındadır. Buna karşın bazı çalışmalarda da demokrasi ülke

ekonomisinin büyümesinde olumsuz yönde etkili iken bazı çalışmalarda ise demokrasinin ekonomik büyüme üzerinde etkili olmadığı sonucunu vermektedir.

Çalışmamızda Türkiye’de demokrasi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki araştırılmıştır. Yaygın olarak kullanılan demokrasi indekslerinden Freedom House demokrasi indeksi ve Polity IV demokrasi indeksleri ayrı ayrı ekonomik büyüme ile arasındaki ilişkinin varlığı sınanmıştır. Öncelikle Freedom House demokrasi indeksi kullanılarak 1972-2017 dönemi için politik haklar ve sivil özgürlükler ile politik haklar ile sivil özgürlüklerin ortalamasından oluşturulan demokrasi değişkeni kullanılmıştır. Değişkenlerin durağanlık yapılarını belirleyebilmek için ADF ve KPSS birim kök testi uygulanmıştır ve analize konu olan tüm değişkenlerin durağan yapıda oldukları belirlenmiştir. Serilerin durağan yapıda olduğunu belirledikten sonra nedensellik testi için Granger (1969) nedensellik testi kullanılmıştır. Burada nedensellik iki aşamada gerçekleştirilmiştir. İlk aşamada politik haklar ve sivil özgürlüklerin ekonomik büyüme ile ilişkisi araştırıldığında politik haklar ve sivil özgürlükler ekonomik büyümenin bir Granger nedeni değil iken politik hakların sivil özgürlükler üzerinde sadece %10 kadar bir nedeni olduğu görülmektedir. Daha sonra politik haklar ve sivil özgürlüklerin ortalamasından oluşturulan demokrasi değişkeninin ekonomik büyüme ile ilişkisi yine Granger nedensellik testi ile sınıandığında demokrasi değişkeninin de ekonomik büyümenin bir Granger nedeni olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Diğer bir demokrasi indeksi olan Polity IV indeksi için ADF ve KPSS birim kök testi uygulandığında Polity IV ve ekonomik büyüme değişkeninin durağan bir yapıda olduğu görülmektedir. Polity IV demokrasi indeksi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki için nedensellik testi uygulandığında yine demokrasi düzeyinin Türkiye’de ekonomik büyümenin bir Granger nedeni olmadığı sonucu ortaya koyulmuştur.

Demokrasi ve ekonomik büyüme ilişkisi için Türkiye’ de yapılmış birçok çalışmada çatışma yaklaşımını, bağdaşma yaklaşımını ve şüpheli yaklaşımı destekleyen sonuçlar bulunurken, çalışmamızda her iki demokrasi indeksi için ekonomik büyüme ilişkisi karşılaştırıldığında bir nedensellik bulunamamıştır. Sonuç olarak ele alınan farklı indeksler ve dönemler için Türkiye’ de demokrasi ile

ekonomik büyüme arasında bir ilişki bulunamamış ve şüpheli yaklaşımı destekler sonuçlara ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA

Acaravcı, A., Bozkurt, C., & Erdoğan, S. (2015). MENA Ülkelerinde Demokrasi-Ekonomik Büyüme İlişkisi. *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 3(4), 119–129.

Acaravcı, A., & Erdoğan, S. (2015). Türkiye’de Demokrasi, Reel Gelir ve Dışa Açıklık Arasındaki Uzun Dönemli ve Nedensel İlişkiler. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(31), 358–370.

Acemoglu, D., Naidu, S., Restrepo, P., & Robinson, J. A. (2014). Democracy Does Cause Growth. *Democracy Does Cause Growth*. Tarihinde Nisan 16, 2018, adresinden erişildi <http://www.nber.org/papers/w20004>

Alesina, A., & Rodrik, D. (1991). Distributive Politics and Economic Growth. *The Quarterly Journal of Economics*, 109(2), 465–490.

Artan, S., & Hayaloğlu, P. (2014). Kurumsal Yapı ve İktisadi Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği. *Sosyoekonomi*, 22(22). Tarihinde Nisan 16, 2018, adresinden erişildi <http://dergipark.gov.tr/sosyoekonomi/227004>

Azid, T., & Mahmood, K. (2009). Economic Freedom and Economic Growth in Pakistan: Causal Investigation. *Economic Freedom and Economic Growth in Pakistan: Causal Investigation*. Tarihinde Nisan 16, 2018, adresinden erişildi <https://papers.ssrn.com/abstract=1603347>

Barro, R. J. (1994). Democracy & Growth. *Democracy & Growth*. Tarihinde Nisan 16, 2018, adresinden erişildi <http://www.nber.org/papers/w4909>

Beşkaya, A., & Manan, Ö. (2008). Demokrasi ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler MYO Dergisi*, 10(1–2), 1–32.

Beşkaya, A., & Manan, Ö. (2014). Demokrasi ile Ekonomik Büyüme-Kalkınma Arasındaki İlişki ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme. *Selçuk Üniversitesi Sosyal*

Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, 10(1-2), 1-32.

Bozkurt, Y. (2015). Yerel Demokrasi Aracı Olarak Türkiye’de Kent Konseyleri: Yapı, İşleyiş ve Sorunlar. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (40). Tarihinde Nisan 16, 2018, adresinden erişildi <http://dergipark.gov.tr/dpusbe/65939>

Çınar, M. & Öz, R. (2017). “Enerji Tüketimi ve Ekonomik Büyüme İlişkisine Yenilenebilir Enerji Bağlamında Bir Öneri”, Vol:3, Issue:13; pp:40-54 (ISSN:2149-8598)

De Haan, J., & Siermann, C. L. J. (1996). New Evidence on the Relationship between Democracy and Economic Growth. *Public Choice*, 86(1/2), 175-198.

Demirkan, E., & Kaya, M. V. (2012). An Analysis of Relation Between Economic Growth and Democratization: An Empiric Application (A Sample of Turkey). *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 19(2), 123-132.

Dickey, D. A. and W. A. Fuller, (1979), “Distribution of the Estimators for Autoregressive Time Series with a Unit Root”, *Journal of the American Statistical Association*, Vol. 74, No. 366, pp. 427-431.

Doucouliaqos, C., & Ulubasoglu, M. (2004). Institutions and Economic Growth: A Systems Approach. *Institutions and Economic Growth: A Systems Approach*, Econometric Society 2004 Australasian Meetings. Tarihinde Nisan 16, 2018, adresinden erişildi <https://ideas.repec.org/p/econ/ausm04/63.html>

Drury, A. C., Kriekhaus, J., & Lusztig, M. (2006). Corruption, Democracy, and Economic Growth. *International Political Science Review*, 27(2), 121-136.

Erdem, F. H. (1999). Liberal-Demokratik Kuram Bağlamında Sivil-Asker İlişkileri: Özgür Toplumun Değerleri. *Yeni Türkiye*, (25), 676.

Erkuş, S. (2016). Demokrasi, Ekonomik Özgürlük ve Ekonomik Büyüme İlişkisi. *Mustafa Kemal Üniversitesi, Hatay*.

Farr, W. K., Lord, R. A., & Wolfenbarger, J. L. (1998). Economic Freedom, Political Freedom, and Economic Well-Being: A Causality Analysis. *Cato Journal*, 18(2), 247-262.

- Gözler, K. (2004). Anayasa Hukukuna Giriş, Ekin Kitapevi Yayınları, BURSA
- Hayaloğlu, P. (2015). MINT Ülkelerinde Demokrasi Ekonomik Büyüme Nasıl Etkilemektedir? Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi, 1(1), 17–29.
- Helliwell, J. F. (1992). Empirical Linkages Between Democracy and Economic Growth. Empirical Linkages Between Democracy and Economic Growth. Tarihinde Nisan 16, 2018, adresinden erişildi <http://www.nber.org/papers/w4066>
<https://freedomhouse.org/>
<https://www.systemicpeace.org/>
- İsbir, B. (2009). Temsili Demokrasi Anlayışına Göre Yerel Yönetimlerde Özerklik. Temsili Demokrasi Anlayışına Göre Yerel Yönetimlerde Özerklik, 1571–1600.
- Koçak, E., & Uzay, N. (2017). Türkiye’de Demokrasi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Ampirik Bir Araştırma. Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 24(3), 705–723.
- Kwiatkowski, D., P. C. B. Phillips, P. Schmidt ve Y. Shin, “Testing the Null Hypothesis of Stationarity Against the Alternative of a Unit Root”, Journal of Econometrics, 54, 1992.
- Leblang, D. A. (1997). Political Democracy and Economic Growth: Pooled Cross-Sectional and Time-Series Evidence. British Journal of Political Science, 27(3), 453–472.
- Narayan, P. K., & Smyth, R. (y.y.). Democracy and Economic Growth in China: Evidence from Cointegration and Causality Testing. Review of Applied Economics, 2(1). Tarihinde Nisan 16, 2018, adresinden erişildi <http://ageconsearch.umn.edu/record/50282>
- Olson, M. (1996). Distinguished Lecture on Economics in Government: Big Bills Left on the Sidewalk: Why Some Nations Are Rich, and Others Poor. Journal of Economic Perspectives, 10(2), 3–24.
- Özdemir, Y., Şimşek, U., & Aktaş, E. (2010). Demokrasi Üzerine. Atatürk

Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi, (14), 259–269.

Rachdi, H., & Saidi, H. (2015). Democracy and Economic Growth: Evidence in MENA Countries. *Procedia - Social and Behavioral Sciences, The Proceedings of 6th World Conference on educational Sciences*, 191, 616–621.

Rodrik, D. (2000). Institutions for High-Quality Growth: What They are and How to Acquire Them. *Institutions for High-Quality Growth: What They are and How to Acquire Them*. Tarihinde Nisan 16, 2018, adresinden erişildi <http://www.nber.org/papers/w7540>

Sevüktekin, M. ve M. Çınar, (2017), “Ekonometrik Zaman Serileri Analizi: EViews Uygulamalı”, Bursa: Dora Yayıncılık.

Şahin, D. (2017). Geçiş Ekonomilerinde Demokrasi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Veri Analizi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 45–57.

Şahin, İ. (2016). Türkiye’de 1980-2015 Yılları Arası Demokrasi, Ekonomik Özgürlük ve Yolsuzlukların Ekonomik Büyüme Etkileri. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6(2), 317–334.

Tavares, J., & Wacziarg, R. (2001). How democracy affects growth. *European Economic Review*, 45(8), 1341–1378.

TUNÇ, H. (2008). Demokrasi türleri ve müzakereci demokrasi kavramı. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 12(1–2), 1113–1132.

Varlık, Ü., & Ören, B. (2003). Demokrasi ve Temsil. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 3(5), 172–185.

Yay, G. (2011). İktisadi Gelişme ve Demokrasi İlişkisi Üzerine Bir Sınama. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 52(1), 27.

HİZMET SEKTÖRÜ İÇİN ÜCRET TAHMİNİ: İNSAN SERMAYESİ MODELİ

Mehmet ÇINAR¹, Ramazan ÖZ²

Özet

Çalışanların sektörel ücretlerinin tespitinde etkili olan faktörlerin belirlenmesi amacıyla, Bursa'da çalışan 2000 kişiye anket uygulanmıştır. Bursa sanayisi içerisinde Hizmet sektörünün payı yaklaşık %18'e karşılık gelmektedir. Dolayısıyla uygulanan anketin %15'i 361 çalışan Hizmet sektörü çalışanıdır. İlk olarak, cinsiyet ayrımı yapılmadan daha sonra ise kadın ve erkekler için ayrı ayrı insan sermayesi modeli çerçevesinde ücret modelleri tahmin edilmiştir. Genel olarak modellerde kullanılan bağımsız değişkenlerin tamamı ücret üzerinde anlamlı etkiye sahip olduğu görülmektedir. Cinsiyet ayrımı yapılarak tahmin edilen regresyon modelinde genel olarak bağımsız değişkenlerin istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Buna karşın hizmet sektöründe çalışan kadın çalışanlarının ehliyetinin olup olmamasının ücretler üzerinde etkisinin olmadığı görülmektedir. Buna karşın, erkek çalışanları için ücret üzerinde anlamlı etkisi bulunamayan bağımsız değişken yaş değişkenidir.

Model tahmin sonuçları incelendiğinde, Hizmet sektöründe erkek çalışanların, kadın çalışanlara göre ücretlerinin ortalama %15 daha fazla olduğu bulunmuştur. Fakat kadınlar için tahmin edilen modelde, yabancı dil bilgisi olan kadın çalışanların, yabancı dil bilgisi olmayanlara göre yaklaşık %15 daha fazla ücret aldığı bulunmuştur. Nitekim yabancı dil değişkeni, kadın çalışan ücretleri üzerinde en etki olan bağımsız değişkendir. Buna karşın yabancı dil bilgisi erkek çalışan ücretleri üzerinde yaklaşık %11 pozitif etki yaratırken, hizmet sektöründe çalışan erkekler için ehliyetin olması ücret üzerinde en büyük etkiyi yaratan değişkendir. Diğer bir ifadeyle, bir erkek çalışanın hem yabancı dil bilgisi hem de ehliyeti de varsa, bu çalışan yabancı dil bilgisi ve ehliyeti olmayan bir çalışana göre ortalama %30 daha fazla ücret almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ücret, İnsan sermayesi modeli, Hizmet sektörü, Bursa.

JEL Sınıflama Kodları: E24

WAGE ESTIMATION FOR SERVICE SECTOR: HUMAN CAPITAL MODEL

Abstract

In order to determine the factors that are effective in determining the sectoral wages of the employees, 2000 person survey was applied in Bursa. Within the Bursa industry, the share of the service sector is about 18%. Thus, 15% of the survey applied to 361 employees is an employee of the service sector. First, without discrimination of sex, wage models were estimated in the framework of individual human capital model for men and women. In general, all of the independent variables used in the models seem to have a significant effect on wages. Generally, independent variables are statistically significant in the regression model predicted by sex discrimination. On the other hand, it is seen that the presence of female employees working in the service sector has no effect on wages. However, the

¹ Doç. Dr., Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü, mcinar@uludag.edu.tr.

² Yüksek Lisans Öğrencisi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ekonometri Bölümü, ramazan.oz@outlook.com.

independent variable which has no significant effect on wage for male employees is age variable.

When model estimation results are examined, male employees are found to have an average of 15% more wages in the service sector than women workers. However, in the predicted model for women, female workers with foreign language knowledge were found to receive about 15% more wages than those without foreign language knowledge. As a matter of fact, foreign language change is an independent variable which has the most effect on female employee wages. On the other hand, while foreign language knowledge has a positive effect on male worker wages by about 11%, the driving force for men working in the service sector is the one that creates the greatest effect on wages. In other words, if a male employee has both foreign language knowledge and ability, the employee is on average 30% more charged than foreign language proficiency and non-competent worker.

Keywords: Wage, Human capital model, Textile sector, Bursa.

JEL Classification Codes: E24

1.GİRİŞ

Ücret, çalışanların yaşamlarını sürdürmek, kendi ve bakmakla yükümlü olduğu bireylerin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla, bedensel veya zihinsel olarak çalışma sonucu elde ettikleri parasal düzey olarak tanımlanabilir. Çalışan bireylerin ücret seviyelerinin belirli özelliklere göre farklılık arz edip etmediği önemli bulgular ortaya koyacaktır. Nihayetinde farklı özellik ve yeteneklere sahip bireylerin aynı ücreti alması beklenmemektedir. Bu nedenle çalışan bireylerin sahip oldukları özelliklerin aldıkları ücretler üzerindeki önemi ve derecesi, işgücü piyasasında çalışanların adil ücret seviyelerinin belirlenmesi açısından gereklidir. Diğer bir ifadeyle çalışanların özelliklerine bakarak alacağı ücreti tahmin etmek ve ücret artışı için çalışanın sahip olması gereken özellikleri ortaya koymak işgücü piyasasının istikrarlı olmasını sağlayacaktır.

Ancak doğaldır ki çalışanın yaşadığı yer ve cinsiyet faktörleri başta olmak üzere birçok değişkene göre ücretler arası farklılıklar söz konusu olacaktır. Diğer değişkenler aynı kalmak koşuluyla cinsiyete göre ücret farklılığı başta gelir dağılımının adaletsizliğini ve dolayısıyla özellikle kadınların işgücüne katılımı üzerinde olumsuz etkisi olacaktır. Ücret eşitsizliği, bilhassa özel sektörde çalışan kadınlarda yaygın olarak görünmektedir. Özel sektörde birçok çalışma sahasında kadınlar için “eşit işe eşit ücret” ilkesi geçerli olmamakla birlikte, çoğu zaman erkeklere nazaran kadınların daha düşük ücretle istihdam edildiği bilinmektedir. Her ne kadar son yıllarda istihdam edilen kadınlara ödenen ortalama ücret farkı biraz

daraldıysa da erkeklere ödenenin çok daha altındadır. Daha düşük ücretli sektörlerde daha fazla yer alan kadınlar, erkeklerle aynı mesleki kategorilerde olsa bile, ortalama olarak kadınlar daha düşük ücret alabilmektedirler (Cam, 2003:7).

Tabi ki ücretler üzerinde etkili olan faktörler sadece cinsiyet değişkeni değildir. Cinsiyetin yanında eğitim ve deneyim gibi değişkenlerin önemli olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bir çalışanın ücreti birçok faktöre bağlı olacaktır. Bu yapı literatürde Becker (1964) insan sermayesi modeli ile açıklanmaktadır. Daha açık bir şekilde ifade etmek gerekirse, insan sermayesi modeli, işgücünün heterojen olduğuna yani insanların birbirinden farklı özelliklere sahip olduğuna dayanmaktadır. Kişilerin farklı özelliklere sahip olması sebebiyle firmaların çalışanlara farklı ücretler ödemesine olanak tanımaktadır. Ancak çalışan özellikleri ücret farklılıkları açısından önem arz ettiği gibi, işin yapısı ve piyasa aksaklıkları (başarısızlığı) da ücret farklılıklarının sebepleri arasında sayılabilir (San, 2011:4). Nitekim işgücünün homojen bir yapıda olmaması uzun dönemde ücretler arası farklılıkların artmasına sebep olmaktadır (Törüner ve Lordoğlu, 1991: 78-79).

Bu çalışmada çalışanların ücret düzeylerini etkileyen faktörlerin neler olduğu ve bu faktörlerin ücretler üzerindeki dereceleri araştırılmaktadır. Bu amaçla Bursa'da 2000 çalışana anket uygulanmıştır. Çalışmada kullanılan örneklem sayısının büyük olması elde edilen sonuçların güvenilirliğini artırmaktadır. Literatür araştırmalarında kadın çalışanların ücretlerinin erkek çalışanlara göre daha düşük olduğu sonucu hakimdir. Çalışmada bu hipotezin Bursa'da çalışanlardan elde edilen veriler ile sınanacaktır. Dolayısıyla çalışmanın temel önemi ve literatüre katkısı ilk defa bu denli büyük bir örneklem verileriyle Bursa'da çalışanların ücret düzeylerini belirlemesi ve bu ücretleri etkileyen faktörlerin belirlenmesidir.

Çalışma beş bölümden oluşmaktadır. İkinci bölümde çalışan ücretleri ile ilgili daha önce yapılmış bazı çalışmalara yer verilmiştir. Üçüncü bölümde çalışmada kullanılan veri ve model yapıları tanıtılmaktadır. Dördüncü bölümde ampirik bulgular yorumlanmıştır. Beşinci ve son bölümde ise elde edilen sonuçlar değerlendirilmiştir.

2.İLGİLİ LİTERATÜR

Çalışan ücretlerini etkileyen faktörleri doğrudan ele alan çalışmaların sınırlı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Ancak ücret ve ücret farklılığını farklı yönleriyle ele alındığı çalışmalara rastlanmaktadır. Bu çalışmalar farklı dönemler ve birimler (şehirler) almalarına rağmen elde ettikleri sonuçlar itibariyle bazı ortak bulgulara ulaşılmaktadır. Bazı çalışmalardan bazıları şu şekilde özetlenebilir.

Dustmann ve Soest (1997) çalışmalarında Batı Almanya için 1994-1993 dönemini ele alarak kamu ve özel sektörde ücret farklılığını ortaya koymayı hedeflemişlerdir. Temel insan sermayesi modelini kullanarak ulaştıkları sonuçlara göre; kamu sektöründe çalışanların kadın ve erkeklerin ortalama ücret düzeylerinin özel sektöre göre daha yüksek düzeyde olduğunu, cinsiyete göre incelediklerinde ise oluşan ücret farklılıkları kadınlarda daha belirgin olarak ortaya çıkmıştır. Diğer taraftan eğitim değişkeni çerçevesinde ücret farklılığı için ortaya konulan sonuç; erkekler için kamu ve özel sektör alanında ücret düzeyleri benzer yapıda iken kamu sektöründe kadınların daha yüksek ücret aldığı sonucuna varmışlardır.

Javanovic ve Lokshin (2004), Rusya İşgücü Anketini kullanarak 1997 yılında Moskova'da ücret farklılığını temel insan sermayesi modeli ile açıklamışlardır. Analiz sonuçlarına göre elde ettikleri bulgular; kamu ve özel sektör alanında ücret farklılıkları cinsiyet bağlamında ele alındığında erkekler için %14,3 ve kadınlar için bu fark %18,3 düzeyindedir. Diğer taraftan özel sektörde çalışan erkeklerin aldıkları ücret düzeyi kadınlara göre %23,7 daha fazla ücret geliri elde ettikleri sonucunu bulmuşlardır.

Danh ve Hoang (2006) çalışmasında, Vietnam Yaşam Standartı Endeksini kullanarak Vietnam'da temel insan sermayesi modeli ile kamu ve özel sektörde çalışan kadın ve erkekler arasındaki ücret farklılığını araştırmışlardır. Elde ettikleri bulgular ise erkekler için ücret düzeyinin kamuda özel sektöre göre %23 daha düşük olduğunu ve kadınlar için ise bu durumun %14 düzeyinde olduğunu belirlemişlerdir.

Casero ve Seshan (2006), Djibouti için Hanehalkı Anketi'ni temel insan sermayesi modeli çerçevesinde ele alarak ücret farklılıklarını ortaya koymuşlardır.

Çalışmada, Eğitim ve deneyim değişkenlerini birlikte inceleyerek kamu ve özel sektördeki ücret farklılıklarının temel sebebinin kamu sektöründeki primlerden kaynaklandığı sonucuna ulaşmışlardır. Diğer taraftan çalışma sadece eğitim değişkeni için incelendiğinde ortaöğretim sonrası eğitime sahip bireylerin özel sektörde daha yüksek düzeylerde ücret geliri ettiklerini ortaya koymuşlardır.

Gürler ve Üçdoruk (2007) çalışmalarında, 2002 Hanehalkı Bütçe Anketlerinden yararlanarak Türkiye genelinde kadın ve erkeklerin işgücüne katılım kararlarını belirleyen etmenleri araştırmışlardır. Çalışmalarında cinsiyete göre gelir farklılığının olup olmadığı, ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre, gençlerde işgücüne katılım yaşlılara göre daha fazladır. Kadınlar için eğitim işgücüne katılımı en fazla etkileyen değişkendir. Eğitim düzeyi yükseldikçe işgücüne katılım artmaktadır. Evli olmak erkeklere nazaran kadınların işgücü piyasasında yer almalarını olumsuz yönde etkilemektedir. Erkekler için ise evli ve çocuk sahibi olmak işgücüne katılımı artırmaktadır.

Hyder (2006) çalışmasında İşgücü Anketi'ni kullanarak Pakistan için temel insan sermayesi modelini kullanarak ücret farklılıklarını kamu ve özel sektör bağlamında incelemiştir. Elde ettiği sonuçlara bakıldığında Özel sektörde çalışan erkeklerin kadınlara göre %34,4 oranında daha fazla ücret geliri elde etmektedirler. Yaş değişkenini ele aldığı anda kamu ve özel sektörde ücret belirlenmesinde önemli bir etken değilken eğitim değişkeni ücret düzeyinin belirlenmesinde önemli rol oynamaktadır.

Göksu ve Öz (2008) çalışmalarında, çalışanların etkin bir ücret yönetiminin işletmeye sağlayacağı yararları yönelik bakışlarının demografik faktörlere göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemeyi amaçlamaktadır. Bu amaçla Kahramanmaraş'ta KOBİ niteliğindeki Hizmet fabrikalarında çalışan çalışanların; etkin ücret yönetimi konusunda düşüncelerini ölçmek amacıyla 25 Hizmet fabrikasında 485 çalışana anket yoluyla veri toplanmıştır. Çalışanların demografik özellikleri açısından bazı önermelerde anlamlı ilişkiler olduğu ortaya konmuştur.

Gül (2009) çalışmasında, kamu kurumlarında çalışan memur ve yöneticilerin ücret beklentileri ve kariyer olanakları ile iş tatmini ve performans arasındaki ilişkileri araştırmak amacıyla planlanmıştır. Ayrıca yaş, kıdem ve cinsiyet gibi demografik özelliklerin söz konusu değişkenler üzerindeki etkileri de incelenmiştir. Araştırmanın verileri Karaman Valiliğinde görev yapan 116 çalışandan toplanmıştır. Araştırma sonucunda demografik özelliklerden sadece eğitim düzeyinin çalışanların ücret, kariyer, iş tatmini ve performans düzeylerini farklılaştırmakta olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Aminu (2011) çalışmasında Genel Hanehalkı Anketi ile 1998 yılı için Nijerya'da ücret düzeyine ilişkin yaptığı çalışmada temel insan sermayesi modelini kullanarak kamu sektöründe çalışanların özel sektöre göre daha yüksek bir ücret geliri elde ettiği sonucuna ulaşmıştır.

San (2012) çalışmasında, firma büyüklüklerinin, ücret farklılıklarına ve ücret ayrışmasına etkileri Türkiye emek piyasası özelinde ele alınmıştır. Türkiye İstatistik Kurumu'nun düzenlemiş olduğu 2002-2008 Hane Halkı İşgücü Anketlerinden yararlanılmıştır. Yapılan analizde, büyük firmalarda çalışanların ortalama ücretlerinin daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Ele alınan dönemde, büyük firmalarda çalışanların ücret değişkenlikleri düzenli olarak bir azalma gösterirken, küçük firmalarda çalışanların ücret değişkenliği daha yüksek çıkmıştır. Sadece firma büyüklükleri dikkate alındığında, ücret yapılarının yakınsadığı görülmüştür.

Yamak vd. (2012) çalışmalarında, Türkiye'de bireylerin işgücü piyasasına katılım kararını etkileyen temel faktörlerin neler olduğunu belirlemeye çalışmışlardır. Bu amaçla 2008 yılı Hanehalkı Bütçe Anketinden yararlanılarak gerek kırsal-kent ve gerekse de kadın-erkek ayrımında işgücüne katılım üzerinde etkin olan değişkenler lojistik regresyon modeli ile analiz etmişlerdir. Elde ettikleri sonuçlara göre bireylerin işgücüne katılım kararları üzerinde en fazla etkili olan değişkenlerin yıllık kullanılabilir gelir, eğitim, yaş, hanehalkının büyüklüğü ve medeni durum değişkenleridir.

Çelik ve Selim (2013), ücret farklılıklarının özellikle gelişmekte olan ülke piyasalarında sıkça rastlanan bir durum olduğunu, bu farklılığın bireysel özelliklerden kaynaklanabileceği gibi piyasa aksaklıklarından da kaynaklanabileceğini ifade etikleri çalışmalarında, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)'nun hazırlamış olduğu 2011 yılı Hanehalkı İşgücü Araştırması mikro veri setini kullanmışlardır. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre Türkiye'de yerleşim yerleri bakımından ücret farklılığının var olduğu söylenilebilmektedir. Bu farklılık erkekler lehinedir. Yani erkekler kadınlara göre daha fazla ücret almaktadır. Eğitim ve deneyim faktörlerinin özel sektör için daha fazla önem arz ettiği, özellikle kadın çalışanların ücretlerinde önemli bir artış sağladığı gözlenmektedir.

Onuk (2017) çalışmasında, temel insan sermayesi modelini kullanarak ücret farklılığına neden olan sosyoekonomik değişkenleri analiz etmektedir. 2015 yılı içerisinde İstanbul genelinde uygulanan 496 tüketici davranışı anketi sonuçları bağlamında temel modeli destekler nitelikte; eğitim seviyesi ve deneyim arttıkça alınan ücretin de farklılaştığı görülmektedir. Kadınların erkeklere nazaran iş gücüne katılımının daha az olduğunu ve aynı eğitim seviyelerinde olmalarına rağmen erkeklere göre daha düşük ücret aldıklarını bulmuştur.

Akgül ve Etcı (2017) çalışmalarında, eğitim, yaş, medeni durum gibi bireylerin istihdam edilme olasılıklarını etkileyen faktörlerin gücünün cinsiyetler arasında farklılık gösterip göstermediği sorusunun yanıtlanabilmesi amacıyla 2004 ve 2013 Hanehalkı İşgücü Anketi mikro veri setleri kullanılarak söz konusu açıklayıcı değişkenlerin gücü her iki cinsiyet için test edilmiştir. Bu amaçla standart lineer bir probit modeli yaklaşık 600 bin gözlemden oluşan veri setine uygulanmış ve sonuç olarak başta eğitim ve medeni durum olmak üzere hemen hemen tüm açıklayıcı değişkenlerin katsayılarının cinsiyetler arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılık gösterdiği tespit edilmiştir.

3. VERİ ve MODEL

Hizmet sektöründe çalışan bireylerin ücret düzeylerini etkileyen değişkenleri ortaya koymak amacıyla, Bursa merkez ilçelerinde ikamet eden ve 10 temel sektörde

çalışan toplam 2000 çalışana anket uygulanmıştır. Bu temel sektörler içerisinde, Bursa sanayisi içerisinde Hizmet sektörünün payı yaklaşık %18 oranındadır. Dolayısıyla çalışmada da 2000 çalışanın, 361'i Hizmet sektöründe çalışan olacak şekilde anket uygulanmıştır. Benzer durum diğer sektörler için de uygulandığından, çalışmada elde edilen 2000 çalışana ilişkin bilgiler Bursa sanayisini ve dolayısıyla sektörlerini temsil etme gücüne sahip olacaktır.

Çalışmada kullanılan bağımlı değişken Hizmet sektöründe çalışanın aldığı aylık ortalama ücrettir ve TL olarak ölçülmektedir. Modelde kullanılan bağımsız değişkenler ise şu şekildedir: Eğitim, Deneyim, Yabancı Dil Bilgisi, Ehliyetinin olup olmaması, Medeni Durum ve Cinsiyet değişkenleridir. Tablo 1’de bağımlı ve bağımsız değişken tanımları yer almaktadır.

Tablo 1: Değişken Tanımları ve Kısaltmaları

Değişken	Kısaltma	Ölçüm ve Tanım
Ücret	Y_i	TL
Eğitim	X_{i1}	Yıl
Deneyim	X_{i2}	Yıl
Yabancı Dil Bilgisi	X_{i3}	Yabancı Dil Bilmiyor= 0 Yabancı Dil Biliyor= 1
Ehliyet	X_{i4}	Yok= 0 Var= 1
Cinsiyet	X_{i5}	Kadın= 0 Erkek= 1

Bağımsız değişkenlerin çalışan ücreti üzerindeki etkisini ortaya koymak amacıyla tahmin edilecek ekonometrik regresyon modeli iki şekilde ele alınacaktır. Bunlardan ilki Temel İnsan Sermayesi Modeli:

$$\ln Y_i = \beta_0 + \beta_1 X_{i1} + \beta_2 X_{i2} - \beta_3 X_{i2}^2 + u_i \quad (1)$$

şeklinde tanımlanmaktadır. İkinci olarak ise, temel insan sermayesi modeli ilave bağımsız değişkenler modele eklenerek genişletilmiş biçimi şu şekildedir:

$$\ln Y_i = \beta_0 + \beta_1 X_{i1} + \beta_2 X_{i2} - \beta_3 X_{i2}^2 + \beta_4 X_{i3} + \beta_5 X_{i4} + \beta_6 X_{i5} + u_i \quad (2)$$

Burada $u_i \sim (0, \sigma^2)$ olarak dağılan hata terimidir. Denklem (1) ve (2) literatürle uyumlu olarak logaritmik doğrusal yapıda olduğundan bağımsız değişkendeki birim değerlik değişim karşısında bağımsız değişken $100 \cdot \beta_i$ ($i=1,2,\dots,6$) kadarlık etki yaratacaktır. İnsan Sermayesi Modeli olarak tanımlanan modelde temel eğitim ve deneyim değişkenlerinin logaritmik ücretler üzerinde pozitif etkisi olması beklenmektedir. Modelin daha genel biçimiyle sunulan Denklem (2)'de, kullanılan bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerinde genelde pozitif etkisi olması beklenmektedir. Örneğin çalışanın eğitimi ve deneyiminin bir yıl artması alacağı ücret üzerinde pozitif etkisi olacağı beklenmektedir. Veya çalışanın yabancı dil bilgisine ve ofis program bilgisine sahip olması da yine alacağı ücretler üzerinde pozitif etki yaratması beklenmektedir.

4. AMPİRİK BULGULAR

Çalışan bireylerin ücret düzeylerini etkileyen değişkenleri ortaya koymak amacıyla, elde edilen sonuçlar iki başlıkta ele alınmaktadır. İlk olarak çalışmada kullanılan değişkenlere ilişkin betimsel istatistikler ele alınmaktadır. Daha sonra ise tahmin edilen ekonometrik regresyon model sonuçları yorumlanmaktadır.

4.1 Betimsel İstatistikler

İlk olarak çalışmada kullanılan değişkenlere ilişkin betimsel istatistikleri vermekte yarar vardır. Çalışmada kullanılan bağımlı değişken bireyin aldığı aylık ücrettir. Betimsel istatistik sonuçları Tablo 2'de gösterilmektedir.

Tablo 2: Betimsel İstatistik Sonuçları

	Kadın	Erkek		Ortalama
Cinsiyet	%31.9	%68.1	Eğitim	12.28 Yıl
	Hayır	Evet	Ücret	2233.19 TL
Ehliyet var mı?	%34.6	%65.4	Deneyim	11.78 Yıl
Yabancı Dil Biliyor mu?	%58.7	%41.3		

Hizmet sektöründe çalışan bireylerin %31.9'u kadın %68.1'i erkeklerden oluşmaktadır. Bu sonuçlar Türkiye İstatistik Kurumu verileri ile uyumludur. Çalışma istatistiklerine göre Bursa'da yaşayan bireylerin %29.3'ü Kadın iken, %70.7'si Erkektir. Yani örneklem oranlarının anakütle oranlarına oldukça yakın olduğu görülmektedir. Çalışanların %65.3'ünün ehliyeti var, %34.6'sının ise ehliyeti yoktur. Çalışanların %58.7'si yabancı dil bilmemekte, buna karşın %41.3'ü ise yabancı dil bilmektedir.

Çalışanların eğitim yıl ortalamasının 12.28 yıl olduğu, aylık ortalama ücretlerinin 2233.19 TL olduğu ve ortalama deneyimlerinin 11.78 yıl olduğu görülmektedir.

4.2 Model Tahmin Sonuçları

Çalışanların ücret düzeylerini belirlemek üzere yedi regresyon modeli tahmin edilecektir. Bu modellerden ilkinde cinsiyet değişkeni kullanılmamıştır. İkincisi ve üçüncü temel insan sermayesi modelinde ise cinsiyete göre bir ayırım yapılmaktadır. Geriye kalan modeller genişletilmiş insan sermayesi modelinin farklı yapılarını içermektedir. Buna göre Tablo 4'te, Model 1 ve Model 2 tahmin sonuçları sunulmaktadır.

Temel "İnsan Sermayesi Modeli"nde, çalışan eğitimi, deneyimi ve deneyimin karesi bağımsız değişken olarak kullanılmaktadır. Buna göre ekonometrik regresyon model tahmin sonuçları Tablo 4 ve Tablo 5'te sunulmaktadır. Tablo 4'te Hizmet sektörü için temel "İnsan Sermayesi Modeli" tahmin sonuçlarını içermektedir.

Tablo 4: Temel İnsan Sermayesi Modeli Tahmin Sonuçları

Bağımlı Değişken: Log(Ücret)	Model 1: Tüm Çalışanlar		
	Parametre	Stand. Hata	Prob.
Kesme	6.851040	0.093677	0.0000
Eğitim	0.029239	0.007114	0.0000
Deneyim	0.043098	0.006205	0.0000
Deneyim ²	-0.000644	0.000181	0.0004
Determinasyon Katsayısı: R ²	0.213410		
Düzeltilmiş R ²	0.206800		
Kalıntı Kareler Toplamı	70.45762		
F-istatistiği (Prob.)	32.28599 (0.0000)		
Gözlem Sayısı	361		

Not: Standart hatalar heteroskedastisite ve otokorelasyon problemlerine karşı Newey-West HAC yaklaşımıyla hesaplanmış tutarlı standart hataları göstermektedir.

Tahmin sonuçları incelendiğinde bağımsız değişkenlerin tamamının istatistiksel anlamlı olduğu görülmektedir. İlave parametrelerin işaretleri beklentilere uygun olarak elde edilmiştir. Modelin kalıntı kareler toplamı 70.45762 bulunmuştur. Hesaplanan F-istatistiği 32.28599 bulunmuş ve istatistiksel olarak %1 düzeyinde anlamlıdır. Modelin determinasyon katsayısı 0.213410 ve düzeltilmiş determinasyon katsayısı 0.206800 bulunmuştur. Dikkat edilirse determinasyon ve düzeltilmiş determinasyon katsayıları için oldukça yakın değerler elde edilmiştir. İki değer arasındaki fark oldukça az olduğundan, bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerinde öneme sahip olduğu söylenebilir. Düzeltilmiş determinasyon katsayısına

göre, serbestlik derecesi dikkate alındığında, eğitim, deneyim ve deneyimin karesi çalışan ücretlerindeki değişimin yaklaşık %21'ini açıklamaktadır

Bağımsız değişkenlerden eğitim yılı değişkeni incelendiğinde, çalışan bireyin eğitimi bir yıl arttığında ücretleri yaklaşık ortalama %2.92 artmaktadır. Parametrenin işareti beklentilere uygun olarak tahmin edilmiştir. Marjinal etkiyi elde etmek amacıyla ortalama değerler yerine yazılırsa, çalışanın eğitiminin bir yıl artması durumunda ortalama ücretinin $(0.029239 * 2233.19 \approx) 65.30$ TL artacağı görülmektedir.

Deneyim değişkeni ise çalışan bireyin deneyimi bir yıl arttığında ücretleri yaklaşık ortalama %4.31 artmaktadır. Fakat çalışan deneyimindeki artış doğrusal olarak ortalama ücreti artırmasına rağmen, bu artış azalan oranda gerçekleşmektedir. Diğer bir ifadeyle deneyimin karesinin -0.000644 bulunması iki parametrenin de işaretlerinin beklentilere uygun olduğunu göstermektedir. Marjinal etkiyi elde etmek amacıyla ortalama değerler yerine yazılırsa, çalışanın deneyiminin bir yıl artması durumunda ortalama ücretinin $((0.043098 - 2 * 0.000644 * 11.78) * 2233.19 \approx) 62.36$ TL artacağı görülmektedir.

Dikkat edilirse, Hizmet sektörü için eğitim ve deneyim değişkenlerinin her ikisi de, çalışan ücretleri üzerinde istatistiksel olarak anlamlı etkiye sahip olduğu söylenebilir. Bu durumun kadın ve erkek çalışanlar arasında farklılık gösterip göstermediğini ortaya koymak amacıyla, temel İnsan Sermayesi Modeli, hem kadın hem de erkek çalışanlar için sırasıyla Model 2 ve Model 3 olarak ayrı ayrı tahmin edilmiş ve sonuçlar Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5: Cinsiyete Göre Temel İnsan Sermayesi Modeli Tahmin Sonuçları

Bağımlı Değişken: Log(Ücret)	Model 2: Kadın Çalışanlar			Model 3: Erkek Çalışanlar		
	Parametre	Stand. Hata	Prob.	Parametre	Stand. Hata	Prob.
Kesme	6.896842	0.094150	0.0000	6.841621	0.131848	0.0000
Eğitim	0.021813	0.006580	0.0012	0.035337	0.010494	0.0009
Deneyim	0.033011	0.009263	0.0005	0.040816	0.006937	0.0000
Deneyim ²	-0.000370	0.000285	0.1964	-0.000609	0.000199	0.0024
Determinasyon Katsayısı: R ²	0.357377			0.171445		
Düzeltilmiş R ²	0.340009			0.161174		
Kalıntı Kareler Toplamı	8.173271			60.47257		
F-istatistiği (Prob.)	20.57653 (0.0000)			16.69160 (0.0000)		
Gözlem Sayısı	115			246		

Tablo 5 incelendiğinde gerek kadın çalışanlar gerekse erkek çalışanlar için tahmin edilen modellerin benzer sonuçlara sahip olduğu ve genel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Determinasyon katsayısının kadın çalışanların yer aldığı Model 2’de %36 açıklama gücüne sahip olduğu, buna karşın erkek çalışanları içeren Model 3’te ise %17 açıklama gücüne sahip olduğu gözlenmektedir.

Tahmin edilen parametreler incelendiğinde ise, kadın çalışanlarının eğitiminin bir yıl artması durumunda ortalama ücretleri %2.18 artarken, erkek çalışanların eğitimlerinin bir yıl artması durumunda ortalama ücretlerinin %3.53 artacağı görülmektedir. Her iki modelde de eğitim değişkeni istatistiksel olarak anlamlı olduğundan hem kadın çalışanlar hem de erkek çalışanlar açısından eğitim değişkeninin, çalışanın alacağı ücret üzerinde belirleyici güce sahip olduğu ortaya

konulmaktadır. Parametre büyüklüğü bu etkinin %1.35 oranında erkek çalışanlarda daha fazla olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Marjinal etkiyi elde etmek amacıyla ortalama değerler yerine yazılırsa, sonuçları ölçü birimi ile yorumlamak mümkün olacaktır. Kadın çalışanın eğitiminin bir yıl artması durumunda ortalama ücretinin $(0.021813*2233.19\approx)48.71$ TL artacağı görülmektedir. Buna karşın erkek çalışanın eğitiminin bir yıl artması durumunda ortalama ücretinin $(0.035337*2233.19\approx)78.91$ TL artacağı görülmektedir.

Deneyim değişkeni incelendiğinde ise durumun eğitim değişkenine benzer şekilde olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Diğer bir ifadeyle, kadın bir çalışanın deneyimi bir yıl arttığında aldığı ortalama ücret %3.30 artarken, erkek bir çalışanın deneyimi bir yıl arttığında alacağı ortalama ücret %4.08 artacaktır. Yani erkek çalışanların deneyiminin artması, kadın çalışanlarının deneyiminin bir yıl artmasına göre alacağı ücret üzerinde yaklaşık %0.78 fark yaratacaktır. Deneyim değişkeninin karesi beklendiği üzere negatif bulunmuş ancak, kadın çalışanlar için istatistiksel olarak anlamlı bulunamamıştır. Erkek çalışanlarda ise negatif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu durum deneyimdeki ücret artışının zaman içerisinde erkek çalışanlarda kadın çalışanlara göre daha hızlı azalış etkisi gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bu sonuç deneyimli kadın çalışan sayısının deneyimli erkek çalışana göre daha az olması sebebiyle, ücretler üzerindeki olumsuz etkisinin sınırlı olduğunu ortaya koymaktadır. Marjinal etkiyi elde etmek amacıyla ortalama değerler yerine yazılırsa, kadın çalışanın deneyiminin bir yıl artması durumunda ortalama ücretinin $((0.033011-2*0.000370*11.78)*2233.19\approx)54.25$ TL artacağı görülmektedir. Buna karşın, erkek çalışanın deneyiminin bir yıl artması durumunda ortalama ücretinin $((0.040816-2*0.000609*11.78)*2233.19\approx)59.11$ TL artacağı görülmektedir.

Genişletilmiş “İnsan Sermayesi Modeli” çerçevesinde modele yeni ilave değişkenler eklendiğinde, Hizmet sektörü için çalışan ücretleri üzerinde etkili olan özelliklerin neler olduğu daha açık bir şekilde ortaya konulacaktır. Tablo 6 ve 7’de Hizmet sektörü için genişletilmiş “İnsan Sermayesi Modeli” tahmin sonuçlarını içermektedir.

Genişletilmiş İnsan Sermayesi Modeli tahmin sonuçları incelendiğinde bağımsız değişkenlerin her iki model içinde bütün olarak alındığında, tüm bağımsız değişkenlerin istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Model 4 ve Model 5 sonuçları arasında büyük benzerlik olduğundan, burada sadece Model 5 sonuçları yorumlanmaktadır. Model 5’de hesaplanan F-istatistiği 19.61100 bulunmuş ve istatistiksel olarak %1 düzeyinde anlamlıdır. Düzeltilmiş determinasyon katsayısı yaklaşık 0.27 olarak bulunmuştur. Yani serbestlik derecesi dikkate alındığında bağımsız değişkenler ücretlerdeki değişimlerin yaklaşık %27’sini açıklamaktadır.

Tablo 6: Genişletilmiş İnsan Sermayesi Modeli Tahmin Sonuçları

Bağımlı Değişken: Log(Ücret)	Model 4: Cinsiyet Etkisi Olmadan			Model 5: Cinsiyet Etkisi Olduğunda		
	Parametre	Stand. Hata	Prob.	Parametre	Stand. Hata	Prob.
Kesme	6.633270	0.165527	0.0000	6.506134	0.191254	0.0000
Eğitim	0.022073	0.006826	0.0013	0.024814	0.007093	0.0005
Deneyim	0.024634	0.009451	0.0095	0.021145	0.009865	0.0328
Deneyim ²	-0.000468	0.000191	0.0149	-0.000429	0.000193	0.0271
Ehliyet	0.149121	0.043871	0.0008	0.111729	0.044812	0.0131
Yabancı Dil Bilgisi	0.113217	0.046242	0.0148	0.112196	0.045216	0.0136
Yaş	0.010417	0.005913	0.0790	0.011916	0.006231	0.0566
Erkek	-	-	-	0.148189	0.049844	0.0032
Determinasyon Katsayısı: R ²	0.265370			0.281723		
Düzeltilmiş R ²	0.252813			0.267357		
Kalıntı Kareler Toplamı	65.24250			63.79024		
F-istatistiği (Prob.)	21.13196 (0.0000)			19.61100 (0.0000)		
Gözlem Sayısı	358			358		

Not: Standart hatalar heteroskedastisite ve otokorelasyon problemlerine karşı Newey-West HAC yaklaşımıyla hesaplanmış tutarlı standart hataları göstermektedir.

İlk olarak Model 5’te kullanılan eğitim yılı değişkeni incelendiğinde, çalışan bireyin eğitimi bir yıl arttığında ücretleri ortalama %2.58 artmaktadır. Diğer bir ifadeyle çalışanın eğitiminin bir yıl artması durumunda ortalama ücretinin $(0.024814 \cdot 2233.19 \approx) 55.41$ TL artacağı görülmektedir. İkinci olarak çalışan bireyin deneyimi bir yıl arttığında alacağı ücret ortalama %1.79 artmaktadır. Fakat modelde deneyim değişkeninin karesinin negatif bulunması, beklendiği gibi deneyim arttıkça çalışanın alacağı ücretin artacağı, fakat bu artışın azalan oranda olacağı anlamına gelmektedir. Çalışanın deneyiminin bir yıl artması durumunda ortalama ücretinin $((0.024814 - 2 \cdot 0.000429 \cdot 11.78) \cdot 2233.19 \approx) 32.84$ TL artacağı görülmektedir.

Tahmin sonuçlarına göre, çalışan bireyin ehliyetinin olması durumunda, ehliyeti olmayan çalışana göre ücreti ortalama %11.17 daha fazladır. İlgili parametre istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur.

Çalışan bireyin yabancı bilgisinin ücretler üzerinde de olumlu bir etkisi olduğu model sonuçlarından açıkça görülmektedir. Tahmin sonuçları incelendiğinde çalışan bireyin yabancı dil bilgisinin aldığı ücret üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bulunduğu gözlenmektedir. Diğer bir ifadeyle, yabancı dil bilgisi olan bir çalışan, yabancı dil bilgisi olmayan çalışana göre %11.22 daha fazla ücret almaktadır.

Çalışan bireyin yaşı bir yıl arttığında ortalama ücreti %1.19 artacaktır. İlgili parametre istatistiksel olarak %10 düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Son olarak çalışan erkeğin aldığı ortalama ücret çalışan kadınlara göre yaklaşık %15 daha fazladır. O halde Hizmet sektöründe erkek çalışanlar ile kadın çalışanlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ücret farkı olduğu söylenebilir.

Tablo 6’da elde edilen bu sonuçlar incelendiğinde modelde kullanılan bağımsız değişkenlerin çalışanların ücretleri üzerinde anlamlı ve beklentilerle uyumlu sonuçlar elde edildiği görülmektedir. Ancak çalışan ücretlerini etkileyen bağımsız değişkenlerin cinsiyete göre farklılık arz edip etmediğini belirlemek amacıyla model kadın ve erkekler için yeniden tahmin edilmiştir. Sonuçlar Tablo 7’de sunulmaktadır.

Tablo 7: Cinsiyete Göre Regresyon Model Tahmin Sonuçları

Bağımlı Değişken: Log(Ücret)	Model 6: Kadın Çalışanlar			Model 7: Erkek Çalışanlar		
	Parametre	Stand. Hata	Prob.	Parametre	Stand. Hata	Prob.
Kesme	6.706980	0.139952	0.0000	6.580416	0.211390	0.0000
Eğitim	0.018132	0.006911	0.0100	0.026949	0.009608	0.0054
Deneyim	0.019906	0.010674	0.0650	0.019479	0.011233	0.0842
Deneyim ²	-0.000233	0.000286	0.4166	-0.000406	0.000211	0.0558
Ehliyet	-0.034642	0.053947	0.5222	0.203051	0.061175	0.0010
Yabancı Dil Bilgisi	0.150198	0.064097	0.0210	0.106356	0.061005	0.0826
Yaş	0.009169	0.004458	0.0422	0.011858	0.007678	0.1238
Determinasyon Katsayısı: R ²	0.432311			0.231758		
Düzeltilmiş R ²	0.400177			0.212391		
Kalıntı Kareler Toplamı	6.977998			55.71370		
F-istatistiği (Prob.)	13.45365 (0.0000)			11.96640 (0.0000)		
Gözlem Sayısı	113			245		

Not: Standart hatalar heteroskedastisite ve otokorelasyon problemlerine karşı Newey-West HAC yaklaşımıyla hesaplanmış tutarlı standart hataları göstermektedir.

Tablo 7’de gerek kadın çalışanlar gerekse erkek çalışanlar için tahmin edilen genişletilmiş insan sermayesi modellerinin genel olarak anlamlı oldukları

görülmektedir. Dolayısıyla her iki modelinde uyumunun iyiliğinin olduğu söylenebilir.

Tablo 7 incelendiğinde genişletilmiş insan sermayesi modelinde eğitim değişkeninin hem kadın çalışanlar hem de erkek çalışanlar için ücretler üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi olduğu, ancak bu etkinin erkek çalışanlarda daha fazla olduğu görülmektedir. Diğer bir ifadeyle, kadın çalışanlarının eğitiminin bir yıl artması durumunda ortalama ücretleri %1.81 artarken, erkek çalışanların eğitimlerinin bir yıl artması durumunda ortalama ücretlerinin %2.69 artacağı görülmektedir.

Kadın çalışanlar için deneyim %10 düzeyinde anlamlı iken, deneyim değişkeninin karesi anlamlı bulunamamıştır. Fakat her iki değişken erkek çalışanlarda en azından %10 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Kadın ve Erkek çalışanların deneyim değişkenlerinin parametre büyüklükleri yaklaşık olarak aynı seviyededir. Yani deneyim bir yıl artarsa kadın çalışanlarda ücret ortalama %1.99 artarken, erkek çalışanlarda %1.95 artar. O halde ücret üzerinde deneyim değişkeninden ziyade modele eklenen diğer ilave bağımsız değişkenlerin belirleyici bir yapısının olduğu görülmektedir.

İster kadın çalışanlar isterse erkek çalışanlar olsun, bu çalışanların yabancı dil bilgisinin olması, aldıkları ücretler üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu söylenebilir. Daha açık bir ifadeyle, yabancı dil bilen bir kadın çalışanın ortalama ücreti, yabancı dil bilmeyen bir kadın çalışanın ücretine göre yaklaşık %15 daha fazladır. Benzer durum erkek çalışanlar açısından da geçerlidir. Yani yabancı dil bilen bir erkek çalışanın ortalama ücreti, yabancı dil bilmeyen bir erkek çalışanın ücretine göre yaklaşık %11 daha fazladır.

Tahmin sonuçları kadın çalışanların ehliyetinin olmasının ortalama ücreti üzerinde etkili olmadığını göstermektedir. Ancak erkek çalışanlar için tahmin edilen sonuçlar incelendiğinde, erkek çalışanın ehliyetinin olmasının, ücreti üzerinde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi olduğu görülmektedir. Yani ehliyeti olan bir erkek çalışanın, ehliyeti olmayan bir erkeğe göre %20.30 daha fazla

ücret aldığını göstermektedir. Bu fark oldukça yüksek olduğundan, hizmet sektöründe özellikle erkek çalışanlar için ehliyetinin olması gerek işe alımlarda gerekse ücret üzerinde önemli bir gösterge olduğunu ortaya koymaktadır.

Son olarak yaş değişkeni kadın çalışanlarda istatistiksel olarak anlamlı iken, erkek çalışanlarda anlamlı bulunamamıştır. Yani bir kadın çalışanın yaşının bir yıl daha büyük olması ortalama ücretini %0.9 oranında artırmaktadır.

O halde model sonuçları genel olarak ele alındığında, erkek bir çalışanın sahip olduğu özelliğin aldığı ücreti üzerinde olumlu bir etkisinin olduğu söylenebilir. Özellikle de ehliyet, yabancı dil bilgisi ve eğitim ücretler üzerinde anlamlı etkilere sahiptir. Buna karşın kadın bir çalışan için bu durum böyle değildir. Kadın bir çalışanın ücreti üzerinde etkili olan en önemli faktörün yabancı dil bilgisi olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar açık bir biçimde Hizmet sektöründe erkek bir çalışanın aldığı ücret ile kadın bir çalışanın aldığı ücret arasında fark olduğunu ve erkek çalışanın kadınlara nazaran daha fazla ücret aldıklarını ortaya koymaktadır.

5.SONUÇ

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde, çalışanların elde ettikleri ücret gelirlerinin farklı düzeylerde gerçekleşmesi ülke içerisinde var olan temel sorunlardan birisi olarak değerlendirilmektedir. Burada gerçekleşen ücret farklılığını oluşturan nedenler; bireysel özellikler (cinsiyet, yaş, deneyim, eğitim vb.), bölgesel konum (kır-kent) ve sektörel bazda ortaya çıkmaktadır.

Bursa'da hizmet sektöründe çalışan 361 kişinin aldıkları ücret düzeyleri arasındaki farklılıklar temel insan sermayesi modeli ve genişletilmiş insan sermayesi modeli ile açıklanmıştır. Ücret düzeylerini belirlemek amacıyla temel insan sermayesi modeline ilişkin üç, genişletilmiş insan sermayesi modeli içinde dört regresyon modeli tahmin edilmiştir.

İlk olarak temel insan sermayesi modeline ilişkin regresyon sonuçlarına göre eğitimin ve deneyimin bir yıl artması ortalama ücret düzeyinde artış meydana getirmektedir. Cinsiyet bağlamında ele alındığında yine eğitim ve deneyimdeki bir

yıl artış erkeklerde kadınlara göre daha yüksek düzeyde bir ücret düzeyinin olduğunu belirlenmiştir.

Ücret düzeylerinin belirlenmesi için genişletilmiş insan sermayesi modeli bağlamında ele alındığında ilk olarak cinsiyet etkisinin olduğu durumda ücret düzeyindeki farklılıklar belirlenmiş olup ikinci durumda ise var olan cinsiyet etkisi için hem kadın hem de erkek için ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgular; eğitimin ve deneyimin bir yıl artması ile ortalama ücretin düzeyinde artışa neden olmaktadır. Bu modelde ek olarak ele alınan değişkenler için çalışanların ehliyetinin olması, yabancı dil bilgisine sahip olması ve yaşlarındaki bir yıllık artışın ücret düzeyini arttırmaktadır. Bu durum cinsiyet ayrımı bağlamında incelendiğinde; erkeklerin eğitiminin bir yıl artması durumunda kadınlara göre daha yüksek ücret aldığı, deneyim açısından değerlendirildiğinde deneyimin bir yıl artması ile ortalama ücret artışı kadın ve erkek için hemen hemen aynı düzeyde gerçekleşmektedir. Yabancı dil bilgisi olan kadın çalışan için yabancı dil bilmeyene göre aldığı ücret ortalama % 15 daha fazla iken bu oran erkeklerde %11'dir. Diğer taraftan çalışanın hizmet sektöründe ehliyet sahibi olması kadınlar için anlamlı bir etki göstermezken ehliyeti olan erkekler olmayanlara nazaran %20,30 düzeyinde daha fazla ücret geliri elde etmektedirler. Son olarak yaş değişkeni kadınlarda daha anlamlı bir düzeydeyken erkeklerde anlamlı değildir.

Sonuç olarak; hizmet sektöründe erkeklerin sahip olduğu eğitim durumu, yabancı dil bilgisi ve ehliyetin varlığı ücret düzeyinin belirlenmesinde önemli bir etkidir. Ancak kadın çalışanlar açısından incelendiğinde sadece yabancı dil bilgisinin varlığı aldıkları ücret üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir. Son olarak hizmet sektöründe erkeklerin aldıkları ücretlerin kadınlara göre daha yüksek düzeylerde gerçekleştiği sonucuna ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA

Akgül, T. ve Etcı, H. (2017). İstihdam Olasılığını Belirleyen Faktörlerin Etkisi Kadın ve Erkeklerde Aynı mı? 2004 Ve 2013 Hanehalkı İşgücü Anketleri Üzerinden Bir Analiz. *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 6(1): 116-132.

Aminu A. (2011). Government Wage Review Policy and Public-Private Sector Wage Differential in Nigeria. African Economic Research Consortium Research Paper 223, Nairobi, ISBN: 9966-778-95-0, Regal Press (K) Ltd, P.O. Box 46166 - GPO Nairobi 00100: Kenya, 1-42.

Becker G. S. (1964). Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education. Chicago, University of Chicago Press.

Cam, E. (2003). Türk İstihdam Politikasında Çalışan Kadınlar ve Uygulanan Politikalar 2: İstihdam Politikaları. Çelik İş Sendikası Aylık Yayın Organı, 3(13): 1-8.

Casero P. A. & Seshan G. (2006). Public-Private Sector Wage Differentials and Returns to Education in Djibouti. The World Bank, Working Paper, WPS3923, ISSN: 1813-9450, 1- 18.

Çelik, O. ve Selim, S. (2013). “Temel İnsan Sermayesi Modeli: Türkiye Örneği”, EY International Congress on Economics I: Europe and Global Economic Rebalancing, October 24-25, 2013, Ankara.

Danh N. & Long H. (2006). Public-Private Sector Wage Differentials for Males and Females in Vietnam. Munich Personal Repec Archive (MPRA), Paper No.6738, 1-25

Dustmann C. & Soest A. V. (1997). Wage Structures in the Private and Public Sectors in West Germany. Fiscal Studies, 18(3), 225-247.

Göksu, N. ve Öz, B. (2008). Etkin Ücret Yönetiminin İşletmeye Sağlayacağı Yararlar Konusunda İşgören Algılamaları: Bir Alan Çalışması. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (20): 419-436.

Gül, H. (2009). Ücret, Kariyer, İş Tatmini Ve Performans Arasındaki İlişkiler: Karaman Valiliğinde Bir Uygulama. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (21):223-238

Gürler, Ö. ve Üçdoruk, Ş. (2007). Türkiye’de Cinsiyete Göre Gelir Farklılığının Ayırıştırma Yöntemiyle Uygulanması. Journal of Yasar University, 2(6):571-589.

Hyder A. (2006). Public-Private Wage Differentials, Preference for Public Sector Jobs and Unemployment Duration in Pakistan”, 1-20.

Jovanovic B. & Lokshin M. M. (2004). Wage Differentials between the State and Private Sectors in Moscow. Review of Income and Wealth, 50(1), 107-123.

Onuk, P. (2017). Ücret Eşitsizliği ve Ücretin Sosyoekonomik Belirleyenleri: İstanbul Örneği. Çalışma ve Toplum, 2(53): 703-719.

San S. (2011). Türkiye’de Ücret Farklılıkları ve Ücret Ayrışması, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı Doktora Programı, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul.

San S. (2012). Türkiye’de Firma Büyüklüğü Ve Ücret Farklılıkları İlişkisinin Analizi. Çalışma ve Toplum, (35):217-231.

Törüner M. ve Lordoğlu, K. (1991). Çalışma Ekonomisi, Beta Basım Yayın Dağıtım A.Ş., İstanbul.

www.surveysystem.com.

www.tuik.gov.tr.

Yamak, R., Z. Abidoğlu, ve N. Mert, (2012). Türkiye’de İşgücüne Katılımı Belirleyen Faktörler: Mikro Ekonomik Analiz, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 12(2): 41-58.

Yamane, T. (1973), Statistics an Introductory Analysis, New York: Harper International.

Yeşil Bütçe Uygulamalarının Türkiye Açısından Değerlendirilmesi

Erdal Eroğlu¹

Özet

Kapitalizmde aşırı üretim ve yoğun tüketim sarmalında küresel ısınma, iklim değişikliği, biyo çeşitliliğin azalması gibi ekolojik sorunları arttırmış ve daha hissedilir hale getirmiştir. Sürdürülemez düzeylere doğru eğilim gösteren ekolojik sorunlar hem bilim insanlarının hem de uluslararası kurum ve kuruluşlarının gündemindedir. Sorun, neo-klasik yaklaşımda devletin piyasaya müdahalede bulunma nedenlerinden biri olan negatif dışsallık kavramı çerçevesinde tartışılmaktadır. Çözüm önerisi ise çevre kirliliğine yol açan alanların vergilendirilmesi biçiminde ortaya konulmaktadır. Yeşil vergilerin 'caydırıcılık' etkisinin olduğu söylenebilir. Bu açıdan yeşil vergiler çevreye zararlı faaliyetlerin azaltılmasında önemli bir araçtır. Ancak, genel olarak ekolojik sorunların çözümünde yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle çevreye zararlı faaliyetlerin azaltılmasında etkili olan yeşil vergilerin yanı sıra biyo-çeşitliliğin korunması, etkin çevre yönetimi, vahşi yaşamı koruma, tasarruflu enerji kullanımını destekleyen kamusal teşvikler, yenilebilir enerji gibi birçok kamu politikasına da ihtiyaç duyulmaktadır. Bu anlamda ekoloji odaklı kamu harcamalarını da içeren yeşil bütçe uygulaması sorunun tamamıyla çözümü olmasa da çevresel sorunların azalması, ekolojinin korunması ve sürdürülebilir hale getirilmesi açısından önemli bir düzenleme aracı olarak kabul edilebilir. Bu çalışmada Türkiye'de ekoloji odaklı bütçe uygulamaları vergilendirme ve harcama politikaları açısından değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yeşil Bütçe, Yeşil Vergi, Kamu Harcamaları, Çevre Vergileri.

Jel Sınıflama Kodları: H20, H23, Q50, Q56, Q58.

An Evaluation Of Green Budgeting Practices In Turkey

Abstract

The ecological problems such as global warming, climate change, loss of biodiversity have notably increased as a result of the main motive of the capitalism for more profit through excessive accumulation and intensive consumption. Both scientists and international organizations have started to focus on these ecological issues in recent years as these problems have reached an unsustainable level. In neoclassical theory, ecological problems are argued within the framework of negative externality. The concept of externality is generally defined as the impact -either positive or negative- of a decision taken by an economic actor on another economic actor, and it is known as market failure. In this regard, green taxation is the most important suggestion to struggle with environmental problems. It can be said that green taxation is a deterrent factor. However, it is not enough to solve all ecologic problems. To this end, authorities have started to put taxes on areas causing environmental pollution. They have also introduced public incentives and renewable energy policies for biodiversity conservation, an effective environmental management, wild-life protection, and efficient energy use. Within this aspect, it is accepted that green budgeting via green taxation and green procurement is an important regulatory tool to protect ecology, prevent economic activities harmful to the environment, and enable sustainable development. The main goal of this study is to evaluate green budgeting implementation (green taxes and environmentally-related expenditures) in Turkey. Within this scope, the literature on green budgeting is firstly presented, and then green budgeting practices in OECD countries are analyzed.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, BİGA İİBF, Maliye Bölümü, Türkiye, erdalerogluu@gmail.com

Keywords: *Green Budgeting, Green Taxation, Environmental Related Taxes, Public Expenditure.*

JEL Classification Codes: *H20, H23, Q50, Q56, Q58.*

1. GİRİŞ

Dünya Sağlık Örgütü (WHO), her yıl hava kirliliğinden 4,2 milyon kişinin öldüğünü, 3,8 milyon kişinin ev içerisinde kullanılan kömür, gaz vb. zararlı yakıtların solunumundan kaynaklı ciddi sağlık sorunları yaşadığı ve dünya genelinde nüfusun %91'nin standartların altında hava kalitesine sahip yerlerde yaşam sürdürdüğüne dikkat çekmektedir (WHO, 2018)². Dünya Bankası (WB) tarafından yayımlanan ve göz ardı edilemeyecek diğer göstergeler ise Co2 emisyonu ve yeşil alanların yok olmasına ilişkindir (WB, 2018). Örneğin, 1960 yılında kişi başına düşen Co2 emisyonu 3.099 metrik ton iken 2014 yılında 4,97 metrik ton olarak hesaplanmıştır. Tarım alanlarının toplam alan içerisindeki payı ise (1991) %39,5 düzeyinden %37,2 düzeyine (2015) gerilemiştir. Dünya Bankası iklim değişikliğinin bir sonucu olarak 2030 yılına kadar 100 milyon insanın yoksulluğa sürüklenebileceği uyarılarında bulunmaktadır.

Ortaya konulan ve sonuçlarıyla gündelik yaşamı doğrudan etkileyen bu olumsuz tablo çevre sorunlarını temel gündem haline getirmiştir. Bu kapsamda uzunca bir zamandır hem ulusal hem de uluslararası düzlemde bilim insanları, sivil toplum kuruluşları, WB, UNDP, UN, WHO gibi üst kurumlar genel olarak küresel ısınma ve iklim değişikliklerine dikkat çekmekte ve çözüm önerileri getirmektedir³. Temel

² Dünya Sağlık Örgütü bu göstergelere dikkat çekmek için önemli bir konferans gerçekleştirmektedir. Bknz; *“First WHO Global Conference on air Pollution and Health, 30 October-1 November 2018”*.

³ Çevre ile ilgili uluslararası alanda gerçekleştirilen en önemli adım (1972) Stockholm'de BM tarafından gerçekleştirilen çevre konferansı ve konferansın sonucunda açıklanan Stockholm Bildirgesi'dir. Bu bildirme uluslararası çevre hukukunda sağlıklı bir çevreye sahip olma hakkını tanıyan ilk bayanı içerdiği açısından önemli kabul edilmektedir. Bir diğer önemli rapor ise 1987 yılında gerçekleştirilen Brundlant Raporu'dur. Raporun önemi sürdürülebilir büyümeye vurgu yapmasından gelmektedir. “İnsanların sağlıklı ve daha üretken bir yaşam sürdürebilmeleri için gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılayabilmelerine engel teşkil etmeyecek bir sosyal ve ekonomik ilerlemeye sahip olunmalıdır” (Walters, 1991: 424).

amaç gelecek nesillere yaşanabilir bir dünyanın bırakılmasıdır. Bu amaç doğrultusunda çevre kirliliğine yol açan alanların vergilendirilmesi (green taxation), biyo-çeşitliliğin korunması, etkin çevre yönetimi, vahşi yaşamı koruma, tasarruflu enerji kullanımını destekleyen kamusal teşvikler, yenilebilir enerji gibi birçok kamu politikası hedeflenmiştir. Bu politikalar literatürde en genel ifade ile yeşil bütçe uygulamaları olarak nitelenmektedir. Ve daha çok yeşil vergi uygulamaları (green taxation) ile bilinmektedir.

Ülke uygulamalarına bakıldığında birçok çevre vergisinin olduğu görülmektedir. Çevre vergileri ile ilgili olarak birkaç sınıflandırma mevcuttur. Örneğin, Ekins (1999) çevre vergilerini 3 açıdan ele almaktadır. (1) **Maliyetleri karşılamak:** kirlenmenin marjinal maliyetini artırarak çevresel olarak zararlı davranışları değiştirme niyetiyle alınan vergiler. (2) **Teşvik vergileri:** bazı çevresel kaynakları kullanan tarafların maliyetlerini hafifletmek ya da katkıda bulunmak için alınan vergiler (3) **Çevre vergileri suretiyle gelir yaratmak:** çevre vergileriyle sağlanan ek gelirle kamu maliyesine katkıda bulunmak (Ekins, 1999: 42-43). Bir diğer sınıflandırma ise OECD ve AB tarafından yapılan sınıflandırmadır. Bu sınıflandırmada ise çevre vergileri şu şekilde sınıflandırılmaktadır: (1) enerji vergileri, (2) taşımacılık vergileri, (3) kirlilik vergileri ve (4) doğal kaynak vergileri (Ferhatoğlu, 2003: 3). Yeşil bütçe uygulamalarında harcama boyutu ise daha çok kamu alımları açısından ele alınmaktadır (Ahsan ve Rahman, 2017; Staropoli, 2017). Ancak kamu tarafından gerçekleştirilen harcamaların fonksiyonel düzeyde analizi harcamanın çevresel yönünü ortaya koyması açısından önemli bilgiler ortaya koymaktadır.

Bu çalışmanın amacı Türkiye’de Bütçenin çevre duyarlılığını değerlendirmektir. Bu kapsamda çalışma iki ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde yeşil bütçe kavramı tartışılmaktadır. İkinci bölümde ise bütçede gerçekleşen yeşil vergiler ve çevre ile ilgili harcamalar analiz edilmektedir.

2. YEŞİL BÜTÇELEME: YEŞİL VERGİLER VE YEŞİL HARCAMALAR

Yeşil bütçelemede ekonomik faaliyetlerin her aşaması çevre faktörü dikkate alınarak yeniden yapılandırılmaktadır. Vergiler çevreye zararlı olan ekonomik

faaliyetlerden alınmakta ve ortaya çıkan zarar bir açıdan fiyatlandırılmaktadır. Yeşil vergilendirmede vergi, çevresel bozulmayı azaltıcı ve caydırıcı etkiye sahip olmalıdır (Ballet vd., 2007: 732-739). Sadece çevre sorunların önlenmesine yönelik yeni vergilerin hayata geçirilmesi yeterli görülmemektedir. Aynı zamanda çevreye zararlı vergi teşviklerinin ve vergi indirimlerinin kaldırılması ve mevcut vergilerin ise çevreye duyarlı hale getirilmesi gerekmektedir (OECD, 2011).

Yeşil vergilendirmenin kuramsal temeli neo-klasik yaklaşımda devletin piyasaya müdahale nedenleri olarak görülen diğer bir ifade ile piyasa başarısızlıklarından biri olarak kabul edilen negatif dışsallıklardır. Literatürde yeşil vergilemeye yönelik ilk çalışmaların 1920'li yılların başlarında, Britanyalı iktisatçı Arthur C. Pigou tarafından gerçekleştirildiği söylenebilir (Ciocirlan ve Yandle, 2003:7). Pigou dışsal etkilerin vergiler aracılığıyla düzeltilmesi gerekliliğini ileri sürmektedir (Wallart, 1999: 7). Dışsallık kavramı ise genel olarak bir iktisadi aktörden alınan bir kararın diğer bir iktisadi aktör üzerinde olumlu ya da olumsuz etki yapması olarak tanımlanmaktadır (Zerbe, 1980: 90).

Bu vergilerin birçok amacı bulunmaktadır. Bunların bir kaçını şu şekilde sıralamak mümkündür (Ekins, 1999: 42).

1. Yeşil vergi dışsallıkların içselleştirilmesi/fiyatlandırılması için etkili bir araçtır. 'Kirleten öder' ilkesi çerçevesinde negatif dışsallıklar sonucunda çevrede yaratılmış tahribatın onarımında, çevresel hizmetlerin maliyetlerinde ve çevresel politikaların geliştirilmesinde kaynak oluşturur.
2. Üreticiler için kısa vadede yenilik ya da ar-ge için teşvik edici olabilir. Örneğin enerji, su ve hammadde ile birlikte katı, sıvı veya gaz emisyonları vergilendirildiğinde, vergi mükellefleri yüklerini azaltmak için yeni üretim, ulaşım, konut, enerji kullanımı ve tüketim metotları geliştireceklerdir.
3. Yeşil vergilerle elde edilen gelirler emek üzerinden alınan vergilerin azaltılması ile ikame olunabilir. Böylelikle bu vergilerle istihdam piyasalarında gelir dağılımının iyileştirilmesine kaynak sağlanabilir.

4. Bu tür vergilerle kirliliğe yol açan; ulaşım emisyonları (hava ve deniz taşımacılığı vb.), katı atık (paketlemeler, piller vb.) ve tarımda kullanılan kimyasallar (böcek ilaçları ve kimyasal gübreler) gibi çevreyi doğrudan olumsuz etkileyen faaliyetler azaltılabilir ya da engellenebilir.

Yeşil bütçe lemede harcama kısmı hem kamu alımları açısından hem de kamu harcamalarında çevresel duyarlılığın ön planda tutulmasıdır. Kamu alımlarında tedarik sürecinde çevresel döngü ön planda tutulmakta, çevresel etkileri az olan, doğada hızla dönüşebilen ve yenilenebilir kaynaklar tercih edilmektedir (Staropoli, 2017). Harcamalarda ise çevresel amaca sahip olup olmadığına bakılmaktadır. Bütçede gerçekleşen çevresel harcamaları şu şekilde sınıflandırmak mümkündür: çevre ve koruma hizmetleri, atık, atık su yönetim hizmetleri, kirliliğin azaltılmasına yönelik hizmetler, doğal ortamın ve biyo çeşitliliğin korunmasına yönelik hizmetler ve çevreyi korumaya yönelik ar-ge hizmetleri.

3. TÜRKİYE'DE YEŞİL BÜTÇE UYGULAMALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Türk vergi sisteminde çevre vergisi olarak nitelendirilebilecek vergiler *MTV*, *ÖTV* (*I sayılı ve II sayılı*), *Çevre ve Temizlik Vergisi*dir. Bu vergilerin genel yönetim (Merkezi Yönetim, Mahalli İdareler ve SGK) vergi gelirleri içerisindeki payına bakıldığında dikkat çekici sonuçlara ulaşılmaktadır. Motorlu taşıtlar vergisinin vergi gelirleri içerisindeki payı %1,96'dır. 2011 yılında ise bu pay %2,30'dur. *MTV* vergisi konusu itibariyle motorlu taşıtların fiyatlarını arttırmaktadır. Fiyat artışları sonucunda taşıt kullanımının azalmakta olduğu ve daha az karbon emisyonu ile çevreye olumlu bir etkinin yaratıldığı düşünülebilir. Nitekim TÜİK verilerine göre söz konusu dönemlerdeki motorlu kara taşıt sayısı (2011) 16.089.528, (2017) 22.218.945'tir (TÜİK, 2018). Diğer taraftan kara taşıt sayısı artarken söz konusu vergilerin payının gerilediği görülmektedir. İlgili kanunda yapılan değişikliklerle (25.12.2003 ve 5035 Sayılı Kanun) araçların ağırlığı değil silindir hacmi ve yaşları esas alınarak vergilendirilmektedir. Motor silindir hacminin esas alınmasının nedeni motor hacmi arttıkça yakıt miktarının ve çevreye yayılacak zehirli gazın artacak

olmasıdır. Motor hacminin artması daha fazla vergi olacağından bu kriter tercihin daha küçük motorlu taşıtlara yönelimi arttırmakta ve nihai olarak çevreye daha olumlu bir etki bırakmaktadır. Ancak araç yaşının büyümesi ile birlikte ödenecek verginin azalıyor olması söz konusu çevresel amaçlar ile ilgili önemli bir tezat oluşturmaktadır. Bu kriterde ise daha az vergi alınan ve yeni araçlara göre genellikle daha fazla kirliliğe neden olan eski araçların kullanımı MTV ile teşvik edilmektedir⁴. Yine TÜİK verilerine göre 6 yaş dâhil 6 yaşından küçük kara motorlu taşıt sayısı 8.377.066, 6 yaşından büyük kara motorlu taşıt sayısı ise 13.841.869'dur.

Çevre ile ilintili vergilerin Türk bütçesinin vergi gelirleri içerisinde önemli bir paya sahip olduğu görülmektedir (Tablo 1). Örneğin 2017 yılı için bu pay 27,42%'dir. Bu payın yüksekliğine ÖTV'nin katkısına dikkate çekilmelidir. Türkiye'de uygulanan ÖTV diğer AB ve OECD ülke uygulamalarından farklıdır (Ferhatoğlu, 2003: 5; Batirel, 2002:5; Özdemir, 2009: 30). Bu ülkelerde vergiler üzerine kondukları mal ve hizmetlerin maliyetini arttırmaktadır. Fiyat artışıyla tüketicilerin çevreye zararlı olmayan mal ve hizmetleri ikame etmesi hedeflenmektedir. Türkiye'de ise ÖTV'nin çevre zararlarını önleyici etkiden ziyade mali amaçlarının ön planda tutulduğu görülmektedir. Türkiye'de ÖTV'nin kapsamı, Avrupa Birliği ÖTV uygulamasına göre oldukça geniş tutulmuştur. AB'de genel olarak sağlığa ve çevreye zarar veren maddelerin, malların vergilendirilmesi söz konusu iken, ülkemizde bu nitelikte olmayan malların da vergi kapsamına alındığı görülmektedir. Uygulamada yakıtın çevreye verdiği zarar yaydığı emisyon üzerinden değil tüketim miktarı (kg, litre vb.) esas alınmakta ve vergi oranı yakıtın türüne göre (benzin, dizel, oto gaz vb.) farklılaşmaktadır. Bu durum verginin çevresel etkisinden ziyade gelir yönünün ön planda tutulduğunu göstermektedir (Çelikkaya, 2011: 111).

⁴ 2018 torba yasasıyla yeni araç alımının teşviki amacıyla, 31 Aralık 2019 tarihine kadar uygulanmak üzere; 16 yaş ve üzerindeki otomobil, panelvan, minibüs, otobüs, kamyonet ve kamyonların, trafikten kaydı silinerek hurdaya ayrılması karşılığında, araç sahiplerine, yurt içinden yeni araç alımında 10 bin lirayı geçmemek kaydıyla ÖTV indirimi sağlanabilmesi imkânı getirilmiştir.

Tablo 1. Çevreyle İlgili Vergi Gelirlerinin Toplam Merkezi Yönetim Bütçe Gelirleri İçerisindeki Payı

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Toplam Vergi Gelirleri (TVG)	260.945	286.324	334.704	362.175	419.094	471.729	550.397
MTV	6.003	6.716	7.353	7.786	8.948	9.986	10.824
MTV/TVG	2,30	2,62	2,19	2,14	2,13	2,11	1,96
ÖTV	64.978	72.667	86.595	92.265	107.270	121.618	139.648
ÖTV/TVG	24,90	25,37	25,87	25,47	25,59	25,78	25,37
Çevre ve Temizlik Vergisi	387	383	384	361	395	474	465
Çevre Temizlik Vergisi /Toplam Vergi Gelirleri	0,14	0,13	0,11	0,09	0,09	0,10	0,08
Çevreyle İlgili Vergiler Toplamı/Toplam Vergi Gelirleri	27,34	27,85	28,18	27,72	27,82	27,99	27,42

Kaynak: www.muhasibat.gov.tr

Not: Hesaplamalar yazar tarafından yapılmıştır.

Türkiye’de belediyeler tarafından toplanılan ve esas amacı da çevreye zararlı olan hizmetlerin vergilendirilmesi olan Çevre ve temizlik vergisine bakıldığında bu vergilerin toplam vergi gelirleri içerisindeki payının 0,14% olduğu görülmektedir. Payın oldukça düşük olması önemli bir veridir. Bunun yanı sıra payın her geçen yıl azaldığına da dikkat çekilmelidir.

Tablo 2. Çevresel Vergiler (Milyon TL)

Yıllar	Toplam	Enerji vergileri*	Ulaştırma vergileri**	Kaynak vergileri***	Kirlilik vergileri****
2008	34 740	24 570	9 716	349	104
2009	34 112	25 632	8 053	338	89
2010	44 465	32 447	11 478	423	117
2011	50 037	34 470	14 813	586	169
2012	53 555	37 058	15 577	746	173
2013	65 932	46 511	18 475	858	88
2014	69 288	47 085	21 120	987	96
2015	80 054	52 519	26 630	822	83
2016	88 712	57 918	29 762	943	89

*Enerji üretimi ve hem taşımacılık hem de sabit amaçlar için kullanılan enerji ürünleriyle ilgili vergileri kapsar. Petrol ve doğalgaz ürünleri, elektrik ve havagazı tüketim vergisi, hidroelektrik kaynak katkı payı gelirleri vb.

** Ulaştırma vergileri ana olarak motorlu araçların mülkiyeti ve kullanımı ile ilgili vergileri içermektedir.

*** Kaynak vergileri, su, orman, yabani bitki ve hayvanlar gibi doğal kaynakların çıkarımı ve kullanımı ve doğal kaynakların tüketimi ile ilişkili vergilerdir

**** Kirlilik vergileri hava ve su için ölçülen veya tahmin edilen emisyonlar, atık yönetimi ve gürültüye ilişkin vergilerdir.

Kaynak: www.tuik.gov.tr.

Türkiye’de çevre vergileri uygulandıkları alanlar itibariyle değerlendirildiğinde ise çevre vergilerinin daha çok enerji ile ilgili olduğu görülmektedir (Tablo 2). Enerji vergilerinin çevresel vergileri içerisindeki payı yaklaşık olarak %65’tir. İkinci sırayı ulaştırma vergileri (%33), üçüncü sırayı ise su, orman, yabani bitki ve hayvanlar gibi doğal kaynakların çıkarımı ve kullanımı ve doğal kaynakların tüketimi ile ilişkili olan kaynak vergileri (%1,06) almaktadır. Dördüncü sırayı da hava ve su için ölçülen veya tahmin edilen emisyonlar, atık yönetimi ve gürültüye ilişkin olan kirlilik vergileri (%0,1) almaktadır. Dikkat edileceği üzere doğrudan çevre ile ilgili olan kaynak vergileri ve kirlilik vergilerinin payı oldukça azdır.

Tablo 3. Genel Yönetim Bütçe Giderler (Fonksiyonel 3. Düzey), Milyon TL

Yıllar	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
--------	------	------	------	------	------	------	------

ÇEVRE KORUMA HİZMETLERİ	5.917	6.596	8.307	9.582	11.231	13.342	16.355
Atık Yönetim Hiz.	3.070	3.549	4.064	4.753	5.507	6.316	7.424
Atık Su Yönetimi Hiz.	1.463	1.439	2.052	2.256	2.686	3.225	3.799
Kirliliğin Azaltılması Hiz.	463	535	532	717	844	1.125	1.407
Doğal Ortamın ve Bio Çeşitliliğin Korunması	574	645	1.070	1.257	1.395	1.723	2.357
Çevre Korumaya İlişkin Araştırma ve Geliştirme Hiz.	49	57	85	91	129	192	202
Sınıflandırmaya Girmeyen Çevre Koruma Hiz.	295	368	501	506	667	758	1.163
Genel Bütçe Giderleri	466.280	534.393	614.635	668.331	769.337	904.584	999.405
Genel Bütçe Giderleri İçerisindeki Payı (%)	1,26	1,23	1,35	1,43	1,45	1,47	1,63

Kaynak: Muhasebat Genel Müdürlüğü, Genel Yönetim Bütçe Giderleri, 2011-2016, www.muhasebat.gov.tr

Not: Hesaplamalar yazar tarafından yapılmıştır. Rakamlar yuvarlanmıştır. Toplamı vermeyebilir.

Bütçeden gerçekleşen harcamaların fonksiyonel düzeyde dağılımına bakıldığında yeşil harcamaların giderler içerisindeki payının oldukça düşük olduğu görülmektedir (Tablo 3). Genel yönetim bütçe giderleri içerisinde çevre ve koruma hizmetlerinin toplam giderler içerisindeki payı 2017 yılı için %1,63'tür. Çevre ve koruma

hizmetleri içerisindeki en az payı ise çevre korumaya ilişkin araştırma ve geliştirme hizmetleri almaktadır. En fazla payı ise atık yönetim hizmetleri için yapılan giderler almaktadır.

Mahalli idare birimleri halka en yakın olan idari birimlerdir. Çevreye zararlı ekonomik faaliyetler sonucunda ortaya çıkan negatif dışsallıklardan doğrudan etkilenmektedir. Belediyelerin çevre ile ilgili olarak sahip olduğu tek vergi çevre ve temizlik vergisidir. Bu verginin belediye gelirleri içerisindeki payı ise oldukça düşüktür. Diğer taraftan çevresel faaliyet konularında göre belediyelerin çevresel harcamalarının da oldukça az olduğu söylenebilir (Tablo 4).

Tablo 4. Çevresel faaliyet konularına göre Mahalli İdarelerin çevresel harcamaları, 2011-2017 (Milyon TL)

Yıllar	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
ÇEVRE KORUMA HİZMETLERİ	5.623	6.425	8.005	9.174	10.872	12.987	15.980
Atık Yönetim Hiz.	3.070	3.545	4.063	4.753	5.508	6.316	7.424
Atık Su Yönetimi Hiz.	1.453	1.429	2.003	2.173	2.621	3.150	3.754
Kirliliğin Azaltılması Hiz.	433	494	460	623	781	1.042	1.313
Doğal Ortamın ve Bio Çeşitliliğin Korunması	343	560	936	1.089	1.265	1.596	2.218
Çevre Korumaya İlişkin Araştırma ve Geliştirme Hiz.	48	55	83	88	125	188	198
Sınıflandırmaya Girmeyen Çevre Koruma Hiz.	274	338	457	446	570	693	1.070
<i>Genel Bütçe Giderleri</i>	61.011	69.298	87.589	84.172	99.659	121.184	151.262

Genel Bütçe	9,21	10,78	10,94	11,54	9,16	10,71	10,56
Giderleri							
İçerisindeki Payı							
(%)							

Kaynak: Muhasebat Genel Müdürlüğü, Mahalli İdareler Bütçe Giderleri, 2011-2016, www.muhasebat.gov.tr

Not: Hesaplamalar yazar tarafından yapılmıştır. Rakamlar yuvarlanmıştır. Toplamı vermeyebilir.

Mahalli idareler tarafından gerçekleştirilen çevresel harcamaların toplam giderleri içerisindeki paylarına bakıldığında bu payın yaklaşık olarak %10'larda olduğu görülmektedir. Çevre sorunlarının çözümünde aktif olarak yer alan mahalli idarelerde görece payın yüksekliği anlaşılabilir. Ancak bu verilerden hareketle mahalli idarelerin çevreyle ilgili sahip oldukları vergi gelirlerinden daha fazla çevresel harcamalar yaptığı söylenebilir.

4.SONUÇ

Yeşil bütçe uygulamaları çevresel sorunların çözümünde önemli bir kamu politikası aracıdır. Nitekim birçok ülke bütçelerini hazırlarken bütçelerinde yeşil vergilere ve yeşil harcamalara artık daha fazla yer vermektedir. Çalışmadaki analizden hareketle Türk bütçesine bakıldığında genel olarak 'yeşil' bir niteliğe sahip olmadığı görülmektedir. Hem yeşil vergilerin hem de yeşil harcamaların bütçe içerisindeki payları oldukça azdır. Çalışmada dikkat çekilen hususlardan hareketle yeşil vergilerin yeniden revize edilmesi gerekliliği ileri sürülebilir. Bu vergiler mali amaçlarından ziyade çevreyi koruma amacına sahip olmalı ve çevresel sorunların çözümünde kullanılmalıdır. Diğer taraftan çevresel vergilerin nispeten payları artırılmalı ve kapsamı genişletilmelidir. Harcamalar açısından da benzer bir değerlendirme yapılabilir.

Bu kapsamda bir kaç öneriyi şu şekilde sıralamak mümkündür. Çevresel sorunlara karşı toplumsal duyarlılık artırılabilir. İlk öğrenimden yüksek öğrenime her bir kademedeki öğrencilerin ekoloji bilinci artırılmalı, tüketim alışkanlıkları değiştirilmeli (geri dönüşüm, israf vb.) ve öğrencilerle birlikte çevreyle ilgili projeler

üretilmeli ve bu projeler desteklenmelidir. En küçük idari birimlerden (mahalli idareler) merkezi yönetimin tümüne kamuda harcamalar çevreye duyarlı hale getirilmeli ve kaynaklar bu öncelikten hareketle kullanılmalıdır. Bunun yanı sıra çevresel sorunların çözümü için yeni gelir kaynakları yaratılmalıdır. Ancak, söz konusu bu gelirler bütçede tüm giderlere değil sadece çevre ile ilgili sorunların çözümüne ve yeşil ekonomiyi teşvik amacıyla kullanılmalıdır. Kamu gelir ve harcama politikalarını içeren devlet bütçelerinin hazırlanmasında, kamunun yatırım ve kalkınma politika hedeflerin belirlenmesinde yeşil ekonomi anlayışı temel alınmalıdır.

KAYNAKÇA:

AHSAN, K., & RAHMAN, S. (2017), “Green Public Procurement Implementation Challenges in Australian Public Healthcare Sector”, *Journal of Cleaner Production*, 152, 181-197.

BALLET, J., Banzin, D., LIOUI, A., & TOUAHRI, D. (2007), “Green Taxation and Individual Responsibility”, *Ecological Economics*, 63(4), 732- 739.

BATIREL, F., Ö. (2002), “Büyüme Dostu Vergileme ve Türkiye Uygulaması”, *Journal of Life Economics*, 2(4), 1-8.

CİOCİRLAN, C., & BRUCE Y. (2003), “The Political Economy of Green Taxation in OECD Countries”, *European Journal of Law and Economics*, 15(3), 203-218.

ÇELİKKAYA, A. (2011), “Avrupa Birliği Üyesi Ülkelerde Çevre Vergisi Reformları ve Türkiye’deki Durumun Değerlendirilmesi”, *Anadolu University Journal of Social Science*, 11(2), 97-120.

EKİNS, P. (1999), “European Environmental Taxes and Charges: Recent Experience, Issues and Trends” *Ecological Economics*, 31(1), 39-62.

FERHATOĞLU, E. (2003), “Avrupa Birliği’nde Ortak Çevre Politikası Çerçevesinde Çevre Vergileri”, *e-yaklaşım*, 3, 1-7.

OECD (2011), *Environmentally Related Taxes in OECD Countries: Issues and Strategies*, OECD Publication Service, France.

ÖZDEMİR, B. (2009), “Küresel Kirlenme Sürdürülebilir Ekonomik Büyüme Ve Çevre Vergileri”, *Maliye Dergisi*, 157, 1-36.

STAROPOLİ, C., & STEİNER, M. (2016), *Green Public Procurement*. Retrieved from https://www.webssa.net/files/slides_coursegpp-2017.pdf

ZERBE, R. O. (1980), “The Problem of Social Cost in Retrospect”, *Research in Law and Economics*, 2, 83-102.

WALLART, N. (1999), “The Political Economy of Environmental Taxes”, *New Horizons in Environmental Economics*, Cheltenham: Edward Elgar.

TUİK; http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1019 (Erişim Tarihi 15.10.2018).

WHO; <https://www.who.int/airpollution/en/> ((Erişim Tarihi: 15.10.2018).

WB; <http://www.worldbank.org/en/news/infographic/2016/09/08/death-in-the-air-air-pollution-costs-money-and-lives> ((Erişim Tarihi: 15.10.2018).

Kuşaklararası Farklılıklara Göre Psikolojik Dayanıklılık: Sağlık Çalışanları Örneği

Selin Çavuşoğlu¹, Melis Yalçın²

Özet

Psikolojik dayanıklılık, bireyin negatif etki yaratan olaylara maruz kaldığında içerisinde bulunulan bu negatif durum ile başedebilmesi ve negatif durumun üstesinden gelme kabiliyetidir. Sağlık çalışanlarının yoğun stress altında çalışmaları sebebiyle psikolojik dayanıklılık düzeylerinin düşük olacağı tahmin edilmektedir. Ancak sağlık çalışanlarının insan sağlığı üzerine bir iş yapmaları sebebiyle psikolojik dayanıklılık düzeylerinin yükseltilmesi gerekmektedir. Aynı dönemlerde yaşayan, ortak özelliklere sahip bireylerin oluşturduğu gruplar kuşak olarak tanımlanabilmektedir. Bu çalışmada sağlık çalışanlarında psikolojik dayanıklılık açısından kuşaklararası farklılık olup olmadığı ve psikolojik dayanıklılık düzeylerinin bu değişkene göre farklılaşıp farklılaşmadığı tespit edilmek istenmektedir. Araştırmada kullanılan veriler, anket yöntemi yardımı ile toplanmıştır. Araştırma verilerinin toplanmasında kişisel bilgi formu ve “Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği” kullanılmıştır. Bu araştırmada örnekleme yapılmamış olup ana kitlenin tamamına ulaşılmaya çalışılmıştır. Elde edilen veriler SPSS istatistik paket program ile analiz edilmiştir. Araştırmanın sonucunda psikolojik dayanıklılık ile kuşaklar arasında anlamlı farklılık çıkmazken, bazı demografik faktörler arasında anlamlı farklılık olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler— Psikolojik Dayanıklılık, Kuşaklar, Bebek Patlaması, X Kuşağı, Y Kuşağı.

JEL Sınıflama Kodları: D23, M54, J20, M20

Psychological Resilience According to Intergenerational Differences: Case of Health Workers

Abstract

Psychological resilience is the ability of an individual to cope with this negative situation when exposed to events that cause negative effects and to overcome the negative situation. Psychological resilience levels are predicted to be low due to the fact that health workers work under intense stress. However, their psychological resilience levels need to be raised because health workers do a job on human health. Groups formed by individuals with common characteristics who live in the same period can be defined as generations. In this study, it is aimed to determine whether there are generational differences in terms of psychological resilience and whether psychological resilience levels differ according to this variable. The data used in the research were collected with the help of survey method. Personal information form and Psychological Hardiness Scale were used in collecting research data. In this research sampling is not done. It was struggled to reach all of the main audience. Data obtained were analyzed with SPSS statistics package programme. In result of research it is seen that, there is no significant difference between psychological resilience and generations while there is a significant difference between some demographic factors.

¹ Öğr. Gör. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Kula MYO, İşletme Yönetimi Programı, Türkiye, selin.cavusoglu@cbu.edu.tr.

² Öğr. Gör., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Kula MYO, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Programı, Türkiye, melisyalciin@gmail.com.

Keywords— Psychological Resilience, Generations, BabyBoomers, Generation X, Generation Y.

JEL Classification Codes: D23, M54, J20, M20

1. GİRİŞ

Bireylerin dayanıklılık düzeylerinin yüksek olması örgütlere de muhakkak olumlu katkılar sağlayacaktır. Dayanıklılık; değişim ve belirsizlik halinde bireylerin hareket kabiliyetinin yüksek olmasını, kendini uyarlayabilmeyi, uyum sağlayabilmeyi, sürekli ve hızlı çözümler üretebilmeyi ifade etmektedir (Luthans, 2005: 280).

Psikolojik dayanıklılık stresli yaşam durumları ile karşılaşıldığında kendini toplama gücünün en önemli unsurunu oluşturmaktadır. Dayanıklılık düzeyi yüksek olan bireyler, stresli bir çevrede iyi olma özelliklerini devam ettirmekte aynı zamanda, kendilerini değiştirmek durumunda kaldıklarında da, duygusal, bilişsel ve davranışsal olarak kendilerini gerçekleştirmeye çabalamaktadırlar (Terzi, 2008: 2).

Sağlık sektöründe çalışmak zor ve karmaşık bir süreci ifade etmektedir. Bu sebeple de çalışanlara yüklediği sorumluluklar da ağırdır. Sektörde insan faktörünün ön planda olması, iş yapma süreçlerinin süresinin belli olmaması ve en ufak bir hatanın çok ciddi sonuçlar doğurabilecek olması bu zorlu durumun temellerini oluşturmaktadır. Ayrıca, gerek sektörde çalışan bireyler arası farklılıklar gerekse de hasta ve hasta yakınlarının farklılıkları, toplum beklentileri, uzun çalışma saatleri, fiziki ve psikolojik şiddet düzeylerinin artması gibi sebepler sektör çalışanları üzerinde olumsuz bir takım etkiler yaratabilmektedir. Bu etkiler çalışanların kendilerine, hasta ve hasta yakınlarına yani çok daha geniş bir çerçeveden düşünülecek olursa tüm toplum bireyelerine yansiyabilecek düzeyde olabilmektedir.

Aynı dönemlerde yaşayan, ortak özelliklere sahip bireylerin oluşturduğu gruplar kuşak olarak tanımlanmaktadır. Bireylerin algı ve beklentileri, öncelikleri, hayata bakış açıları zaman kavramına bağlı olarak değişebilmektedir. Aynı ortamda çalışan fakat farklı kuşaklarda yer alan bireylerin davranışlarında, iş görme anlayışlarında

kısacası tüm iş tutumlarında değişiklikler görülebilmektedir. Bu da çalışma yaşamı açısından örgütlerin tüm çalışma düzenlerini etkileyebilmektedir.

Hizmet sektörü olarak değerlendirilebilen sağlık çalışanlarının aralarında uyumun sağlanması, performans ve motivasyonlarının artırılması hasta memnuniyetinin de artacağı anlamına geleceğinden üzerinde çalışılması gereken bir hassas bir konudur. Sağlık çalışanlarının psikolojik dayanıklılık düzeylerinin yükseltilmesi, yoğun stresli ortamda çalışmalarını sebebiyle öncelikle kuruma ardından da tüm topluma pozitif yansımaları da beraberinde getirecektir.

Sağlık çalışanlarının yoğun stres altında çalışmalarını sebebiyle psikolojik dayanıklılık düzeylerinin düşük olacağı tahmin edilmektedir. Ancak sağlık çalışanlarının insan sağlığı üzerine bir iş yapmaları sebebiyle Psikolojik Dayanıklılık düzeylerinin yükseltilmesi gerekmektedir. Buradan yola çıkılarak bu araştırmada sağlık sektöründe çalışanların kuşaklararası farklılıklarının olup olmadığı ve psikolojik dayanıklılık düzeylerinin bu değişkene göre farklılaşıp farklılaşmadığı tespit edilmek istenmektedir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Psikolojik Dayanıklılık Kavramı

Psikolojik dayanıklılık, bireylerin yüksek rekabet, değişken ve belirsiz iş ortamındaki tüm zorluklar karşısındaki dayanma gücüdür (Şen vd., 2015: 818). Psikolojik olarak dayanıklı bireyler, karşılaşmış oldukları zorluklar ve aksilikleri yaşamlarının bir parçası olarak görmektedirler. Ayrıca böyle durumlar karşısında yılmayıp, bu durumdan bir fırsat olarak kendilerine olumlu bir anlam da çıkarmaktadırlar (Luthans, 2002a: 702). Yine dayanıklı bireyler yaşamış oldukları olumsuz tecrübeleri atlattıktan sonra eski performans seviyelerini yakalamakla kalmayıp, eskisinden daha başarılı olabilmekte, yaşamlarını sorgulayarak bir anlama ulaşıp köklü değişimlere kolay uyum sağlayabilmektedirler (Luthans ve Youssef, 2004: 154).

Daha çok olumsuz olayların etkilerinden ortaya çıktığı düşünülen dayanıklılık kavramı (Luthans, 2002b: 61), bireylerin olumsuz koşullar altında göstermiş

oldukları direnç ve uyum amacıyla belirlediği pozitif davranışlar olarak ifade edilmektedir (Masten ve Reed, 2002: 75).

Psikolojik dayanıklılık; sıkıntılı bir durumdan sonra iyileşebilen bireylerle, iyileşemeyip ileri bakamayan hatta kendilerini daha fazla sıkıntıya sokan bireyler arasındaki fark olarak da özetlenebilmektedir (Block ve Kremen, 1996: 351).

Psikolojik dayanıklılık “kendilik algısı”, “gelecek algısı”, “yapısal stil”, “sosyal yeterlilik”, “aile uyumu” ve “sosyal kaynaklar” olmak üzere toplam altı faktörlü bir yapıyı ifade etmektedir (Fribog vd., 2005: 35).

Kendilik algısı, öz farkındalık ile ilişkili bir kavram olup, temelde kişinin kendisine ve kim olduğuna yönelik düşünceleri ifade etmektedir. Gelecek algısı, olumlu bakış açısı çerçevesinde kişinin geleceğe yönelik algılarını kapsamaktadır. *Yapısal stil*, kişinin bir bakıma kendine güveni, güçlü tarafları ve öz disiplini gibi bireysel özelliklerinden oluşmaktadır. *Sosyal yeterlilik*, kişilerin çevreden destek görüp görmediğiyle ilişkili bir faktördür. *Aile uyumu*, kişinin ailesinden aldığı desteğe veya ailesi ile olan uyumuna işaret etmektedir. Son olarak *sosyal kaynaklar* ise kişinin sosyal ilişkilerinin gücünü göstermektedir (Çetin vd., 2015: 83).

2.2. Kuşak Kavramı

Türk Dil Kurumu *Felsefe Terimleri Sözlüğü* Kuşak kavramını “Yaklaşık olarak aynı yıllarda doğmuş, aynı çağın şartlarını, dolayısıyla birbirine benzer sıkıntıları, kaderleri paylaşmış, benzer ödevlerle yükümlü olmuş kişilerin topluluğu” olarak, *Toplum Bilimi* sözlüğü ise “yaklaşık yirmi beş, otuz yıllık yaş kümelerini oluşturan bireyler öbeği, göbek, nesil, batın, jenerasyon” olarak tanımlamaktadır (TDK, 2018).

Kuşak kavramı; aynı zaman aralığında doğmuş, yaşadıkları zamanın sosyal, ekonomik, kültürel, siyasal olaylarından ve hakim değerlerinden etkilenmiş kişileri ve bu kişilerin oluşturduğu toplulukları ifade etmektedir (Altuntuğ, 2012: 204). Kuşaklar arasında mutlak olmamakla beraber bir takım ayırt edici farklılıklar bulunmaktadır (Queiri vd., 2014: 200).

2.2.1. Kuşak Türleri ve Özellikleri

Yazın taraması yapıldığında, farklı kaynakların kuşaklar ile ilgili tarih aralıklarını ve kuşağa ait özellikleri farklı biçimlerde sınıflandırdıkları görülmektedir. Genelde savaş sonrası bebek doğum oranlarındaki artış ile ilgili olarak bebek patlaması kuşağı (BB), onları izleyen X kuşağı ve iş yaşamına en son katılan grup olan Y kuşağı olarak sınıflandırılmaktadır. Ancak henüz iş yaşantısına girmemesi sebebiyle örgütsel ve yönetsel çalışmalara konu olamamış Z kuşağı da bulunmaktadır.

Bebek Patlaması Kuşağı (BabyBoomers): 1946-1964'lü yıllar arasında doğan bireyler Bebek Patlaması Kuşağı (BabyBoomers Kuşağı) olarak ifade edilmektedir (Kyles, 2005: 54). BabyBoomer'lar (BB) ideolojilerin, hazzın ve düzene baş kaldırmanın temsilcisi olarak kabul edilmişlerdir. Bir yanlarıyla sadık, ilkeli, idealist, fedakar, diğer yanlarıyla da bireyci, asi ve kural tanımaz, sanata, estetiğe ve özgürlüklere değer veren bir kuşak olarak değerlendirilmişlerdir (Altuntuğ, 2012: 204). Çalışma hayatındaki tutumlarına bakıldığında “ne gerekiyorsa onu yap” şeklindeki iş yapma biçimleri, işlerini aileleri dahil tüm alanların önünde tutmaları (Lester vd., 2012: 342) ve “çalışmak için yaşadıkları” olarak söylenebilmektedir. BB' lar diğer kuşaklara kıyasla dürüstlüğe daha fazla önem vermekte ancak karar verme ve hırslı olma gibi konularda diğer kuşakların gerisinde kalmaktadırlar (Arsenault, 2004: 134)

X Kuşağı: 1965-1979'lu yıllar arasında doğan bireyler X kuşağı olarak ifade edilmektedir (Kyles, 2005: 54). X Kuşağı değişken geçmişlere sahip, iyi eğitilmiş, açık fikirli ve bir önceki Patlama Kuşağına kıyasla daha bireyselci bir kuşak olarak tanımlanmaktadır (Holtshausen ve Styrdom, 2006: 316). Teknolojik gelişmelerin büyük bir kısmı bu dönemlerde ortaya çıkmaya başladığından bilgisayar kullanmaya başlayan ilk kuşak olmuştur. Ancak teknolojiye olan yakınlık ve yatkınlıkları Y kuşağı kadar belirgin değildir. Bu kuşak üyeleri sadık, kanaat duyguları yüksek, teknolojiyi zorunlu olarak kullanmaya başlamış ve otoriteye saygılıdırlar (Keleş, 2011: 131).

Y Kuşığı: 1980-1999’lu yıllar arasında doğan bireyler Y Kuşığı olarak ifade edilmektedir (Kyles, 2005: 54). Y kuşağının bilinen en belirgin özelliği teknolojiyi çok iyi kullanabilmeleridir. Bu kuşak teknoloji, bilgisayarlar, cep telefonları ve internet ile birlikte büyümüştür (Puybaraud, 2010: 37). İş hayatındaki en genç kuşak olan Y kuşığı, işine eğlenceyi katmayı seven, internet ve teknoloji bağımlısı, iyimser, takım çalışmalarında hoşlanan bireylerdir (Sessa vd., 2007: 51). Yöneticilerin her bir çalışana bireysel önem vermeleri gerektiğine inanırlar. Kurallara uyma konusunda sıkıntıları vardır. Y kuşığı için aile ve arkadaşlar işten daha önemli ve önceliklidir. Çalışkan ve hırslı olmalarına rağmen işkolik değillerdir (Gursoy vd., 2008: 453).

Z Kuşığı: Henüz çalışma yaşamının içerisinde yer almasalarda 2000 li yıllarda doğan bireyler Z kuşığı olarak ifade edilmektedir. Bu kuşak tamamen teknolojik bir çağda doğduklarından teknoloji ile iç içe yaşamaktadırlar. Bu nedenle bu kuşağın üyelerine “Kuşak I”, “İnternet Kuşığı”, “NextGeneration” ya da “iGen” adları verilmektedir (Çetin Aydın ve Başol; 2014: 4). Bu kuşağın önümüzdeki on yıl içerisinde özellikle sanal dünyada birbirinden ilginç buluşlar ve çalışma yöntemleri bulacağı tahmin edilmektedir (Saracel vd., 2016: 53).

3.ARAŞTIRMA

3.1.Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada sağlık sektörü çalışanlarında psikolojik dayanıklılık ile kuşaklararası farklılıklar ve demografik özelliklerle ilişkisinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Bununla birlikte psikolojik dayanıklılığın alt boyutlarının (kendilik algısı, gelecek algısı, yapısal stil, sosyal yeterlilik, aile uyumu ve sosyal kaynaklar) Baby Boomers, X ve Y kuşığı açısından karşılaştırılması, çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Ayrıca, bu çalışmadan elde edilecek sonuçlar, akademisyenlere, araştırmacılara ve konunun diğer ilgililerine bilgi sağlayacaktır.

3.2.Araştırmanın Yöntemi

Nicel Araştırma yöntemlerinden veri toplama aracı olarak “Anket” tekniği kullanılmıştır. Veriler SPSS programı aracılığı ile analiz edilip yorumlanmıştır.

Araştırmada kullanılan anket formunda demografik faktörlere ilişkin soruların yer aldığı kişisel bilgi formu ve “Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği” bulunmaktadır. Kişisel bilgi formundaki sorular ile Kuşaklar tespit edilmeye çalışılmıştır.

Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği; Friberg vd. (2003) tarafından geliştirilen, Basım ve Çetin (2011) tarafından “Yetişkinler İçin Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği’nin Güvenilirlik ve Geçerlilik Çalışması” adlı araştırmalarında güvenilirliği ve geçerliliği incelenen, Türkçe’ye uyarlaması yapılmış olan bir ölçektir. Ölçek; yapısal stil, gelecek algısı, aile uyumu, kendilik algısı, sosyal yeterlilik ve sosyal kaynaklar olmak üzere toplam altı boyutlu bir yapıdan oluşmaktadır. Ölçeğin geçerliliği için Basım ve Çetin (2011) tarafından iki ayrı örneklem kullanılmıştır. Bir örneklemden elde edilen sonuçların diğer örnekleme de doğrulanmasını temel alan bu yaklaşım, bu sayede çalışmanın genellenebilirliğinin artırılmasını amaçlamıştır. Bu maksatla Basım ve Çetin (2011) çalışmalarında 350 öğrenci ve 262 işgörenden oluşan iki örneklem grubu kullanmıştır.

Araştırma Manisa İl Sağlık Müdürlüğüne bağlı olan Kula Devlet Hastanesi çalışanları üzerinde yapılmıştır. Araştırma yapılmaya başlamadan önce Manisa Celal Bayar Üniversitesi Etik Komisyonundan Etik Kurul Raporu alınmış ve ayrıca Manisa İl Sağlık Müdürlüğü ile gerekli yazışmalar yapılarak izin alınmıştır.

3.3. Araştırmanın Hipotezleri

“Kuşaklara göre sağlık çalışanlarının psikolojik dayanıklılık düzeyleri arasında farklılık var mı?” sorusu ile “Psikolojik dayanıklılık düzeyleri, demografik özelliklere göre farklılık gösterir mi? sorusu, araştırmanın temel sorularını oluşturmaktadır. Bu bağlamda oluşturulan hipotezler şunlardır: Hipotez 1: Demografik faktörlere göre psikolojik dayanıklılık düzeyleri arasında anlamlı farklılık bulunmaktadır. Hipotez 2: Baby Boomers, X ve Y kuşağında yer alan çalışanların psikolojik dayanıklılığın alt boyutları arasında anlamlı farklılık bulunmaktadır.

3.4. Analiz

Psikolojik dayanıklılık ölçeğinin iç tutarlılığını test etmek amacıyla cronbach α değeri 0,973 olarak hesaplanmıştır. Bu değer Kalaycı (2010)'a göre ölçeğin yüksek derecede güvenilir olduğunu göstermektedir.

Sağlık çalışanları örneklem grubuna yönelik yapılan Kolmogorov-Smirnov testi sonucuna göre verilerin normal dağılıma uymadığı görülmüştür. Bu nedenle non-parametrik testlerin yapılması uygun bulunmuştur. Ortalamalar arası farklılıkların analizinde Kruskal Wallis H testi ve Mann Whitney U testi yapılmıştır.

Sağlık çalışanlarının demografik özelliklerine göre dağılımları Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Örneklemin Demografik Özellikleri

Değişken	Frekanslar					
	Kadın			Erkek		
Cinsiyet	Kadın			Erkek		
	53			40		
Medeni Durum	Evli			Bekar		
	60			33		
Eğitim	İlköğretim	Lise	Ön Lisans	Lisans	Yüksek Lisans	Doktora
	3	18	33	33	4	2
Kuşak	1946-1964 doğumlular (BabyBoomers)		1965-1979 doğumlular (X Kuşağı)		1980-1999 doğumlular (Y Kuşağı)	
	5		23		65	

Ankete katılanların 53'ü kadın, 43'ü ise erkek çalışandan oluşmaktadır. Evli olan çalışanların sayısı 60 iken bekar olan çalışanların sayısı 33'tür. Lisans (33) ve ön lisans mezun sayısı (33), ilköğretim (3), lise (18), yüksek lisans (4) ve doktora (2) mezunu çalışan sayısından fazladır. Diğer yandan 1946-1964 doğumlu BabyBoomers kuşağına mensup çalışan sayısı 5 iken, 1965-1979 doğumlu X kuşağı çalışan sayısı 23, 1980-1999 doğumlu Y kuşağı çalışan sayısı ise 65'tir. Bu durumda

araştırma katılanların büyük bir kısmının 1980-1999 doğumlu Y kuşağı çalışanlardan oluştuğu söylenebilir.

Yaşa Göre Psikolojik Dayanıklılık Arasındaki Farklılık için yapılan Kruskal Wallis H testinde ($\chi^2=2,486$; $P=0,288$) anlamlı farklılık ($p>0,05$) görülmemiştir. Ortalamalar arasında istatistiksel açıdan anlamlı fark görülmesede psikolojik dayanıklılığı en yüksek kuşak X kuşağıdır (50,98).

Cinsiyete Göre Psikolojik Dayanıklılık Arasındaki Farklılık için yapılan Mann Whitney U Testinde ($Z=2,837$; $P=0,004$) anlamlı farklılık ($p<0,05$) görülmüştür. Bu nedenle cinsiyete göre psikolojik dayanıklılık düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulunduğu söylenebilir. Elde edilen değerler, kadınların erkeklere kıyasla psikolojik dayanıklılık düzeylerinin daha yüksek olduğunu göstermiştir.

Medeni Duruma Göre Psikolojik Dayanıklılık Arasındaki Anlamlı Farklılık için yapılan Mann Whitney U Testinde ($Z=-1,189$; $P=0,234$) anlamlı farklılık ($p>0,05$) görülmemiştir. Anlamlı düzeyde farklılık olmasa da evlilerin psikolojik dayanıklılıklarının biraz daha yüksek olduğu söylenebilir.

Eğitim Düzeyine Göre Psikolojik Dayanıklılık Arasındaki Anlamlı Farklılık için yapılan Kruskal Wallis H Testinde ($\chi^2=5,977$; $P=0,308$) anlamlı farklılık ($p>0,05$) görülmemiştir.

Kurum Deneyimine Göre Psikolojik Dayanıklılık Arasında Anlamlı Farklılık İçin yapılan Kruskal Wallis H Testinde ($\chi^2=7,271$; $P=0,201$) anlamlı farklılık ($p>0,05$) görülmemiştir. Ortalamalar arasında anlamlı farklılık olmamasına rağmen, 16-19 yıl deneyime sahip olanların en yüksek psikolojik dayanıklılığa sahip olduğu, 12-15 yıl deneyime sahip olanların ise en düşük psikolojik dayanıklılığa sahip olduğu söylenebilir.

Sektör Deneyimine Göre Psikolojik Dayanıklılık Arasında Anlamlı Farklılık için yapılan Kruskal Wallis H Testinde ($\chi^2=6,868$; $P=0,231$) anlamlı farklılık ($p>0,05$) görülmemiştir. Ortalamalara göre anlamlı farklılık olmasa da en yüksek psikolojik dayanıklılığa sahip çalışanların 0-3 yıl sektör deneyimine sahip olduğu söylenebilir.

Gelir Düzeyine Göre Psikolojik Dayanıklılık Arasında Anlamlı Farklılık İçin yapılan Kruskal Wallis H Testinde ($\chi^2=31,604$; $P=0,000$) anlamlı farklılık ($p<0,05$) görülmüştür. Ortalama değerlere bakıldığında 3.001 TL ve üzeri gelire sahip olanların psikolojik dayanıklılık düzeyleri en yüksektir. İkinci olarak ise 2.501TL-3.000 TL gelir düzeyine sahip olanların psikolojik dayanıklılık düzeylerinin yüksek olduğu görülmüştür. Çalışanların gelir düzeyleri arttıkça psikolojik dayanıklılıklarının da arttığı söylenebilir.

Aktarılan bu sonuçlara göre; “Demografik faktörlere göre psikolojik dayanıklılık düzeyleri arasında anlamlı farklılık bulunmaktadır” hipotezi kısmen kabul edilmiştir.

Tablo 2. Kuşaklara Göre Psikolojik Dayanıklılık Alt Boyutlarının Ortalamalarına İlişkin Bulgular

	Puan Ortalaması (\bar{X})				P
	Baybybomers	X kuşağı	Y Kuşağı	X ²	
1.Yapısal Stil	30,50	50,78	46,93	2,370	0,306
2.Gelecek Algısı	40,10	53,74	45,15	2,104	0,349
3.Aile Uyumu	28,60	46,39	48,63	2,598	0,273
4.Kendilik Algısı	33,20	48,46	47,55	1,416	0,493
5.Sosyal Yeterlilik	43,00	49,93	46,27	0,435	0,805
6.Sosyal Kaynaklar	34,40	50,17	46,85	1,421	0,491

Yapılan Kruskal Wallis H testinde p değerleri 0,05’ten büyük olması nedeniyle kuşaklara göre psikolojik dayanıklılık alt boyutları arasında anlamlı farklılık bulunmadığı söylenebilir. Bu nedenle “Hipotez 2: BabyBoomers, X ve Y kuşağında yer alan çalışanların psikolojik dayanıklılığın alt boyutları arasında anlamlı farklılık bulunmaktadır” hipotezi reddedilmiştir.

Bununla birlikte kuşakların psikolojik dayanıklılık alt boyutlarının puan ortalamalarına bakıldığında; yapısal stil, gelecek algısı, kendilik algısı, sosyal yeterlilik ve sosyal kaynaklar boyutlarının en yüksek değeri X kuşağında

görülmekteyken aile uyumu boyutunun en yüksek değeri Y kuşağında görülmektedir.

4.SONUÇ

Kuşakların sahip oldukları farklılıklar karakterlerinin yanında çalışma yaşamlarını da etkilemektedir. Farklı kuşaklarda yer alan kişilerin çalışma hayatına bakış açıları, iş ve özel yaşam arasındaki kurdukları denge ve iş odaklarının da farklı olduğu düşünülmektedir (Yüksekbilgili ve Akduman, 2015: 431-432). Buradan hareketle, bu araştırma, kuşaklar ve psikolojik dayanıklılık kavramlarını bir arada değerlendirmek ve psikolojik dayanıklılığın kuşaklara göre herhangi bir farklılık gösterip göstermediğini analiz etmek üzere hazırlanmıştır.

Çalışanları daha iyi tanımak, profilleri doğru analiz etmek için çalışanları ait olduğu kuşak çerçevesinde incelemek bir yöntem olabilir. Bunun için ise kuşakları tanımak, beklentilerini, ortak kaygılarını, işe ve örgüte bakış açılarını öğrenmek gerekecektir. Bu bilgi, çalışanın tutum ve davranışlarını daha kolay yorumlamayı, beklentilerini erkenden farkedip karşılamak için adım atmayı sağlayabilecektir. Bu çabayı farkedene, değerli olduğunu hisseden kişi, bu sayede mutlu çalışana giden yolda ilk adımı atmış olacaktır (Yiğit, 2010: 141).

Her dönemin kendine göre hakim değerleri, kültürel kodları ve bunların şekillendirdiği düşünce ve davranış kalıpları bulunmaktadır. Bunları anlamak ve çeşitli öngörülerde bulunabilmek için; bu dönemlerin kuşaklar üzerinden ele alınması daha gerçekçi sonuçlara ulaşabilmek için yararlı olabilmektedir (Altuntuğ, 2012: 203).Yapılan araştırmalar kişisel özellikler, tutum ve davranışlar açısından kuşaklar arasında farklılıklar bulunduğunu göstermekle birlikte (Twenge, Campbell, 2008: 314) bu farklılıkların net ve kesin olmadığı da ileri sürülmektedir (Sadullah, 2010: 7).

Kuşaklararası farklılıklar ile ilgili yapılan çoğu çalışma, bu farklılıkları etkili biçimde yönetmenin, değer, davranış ve tutumlardaki çeşitliliği sinerjiye dönüştürmenin arayışı içerisindedir. Literatür taramasından elde edilen bilgiler ışığında, uygulama yönünde, kuşakların yönetimi ile ilgili yerel sektöre ve

işletmelere özgü çözümlere gereksinim bulunmaktadır (Süral Özer vd., 2013: 139-140). Ayrıca işgücündeki farklı kuşakların sahip olduğu farklılıkları anlamak kuşaklar arasındaki çatışmaları yönetmek, işyerinde pozitif tutum ve davranışları desteklemek ve negatif tutum ve davranışları engellemek açısından yöneticilere uygulamada yararlar sağlayacaktır (Torun ve Çetin, 2015: 138).

“Kuşaklara göre sağlık çalışanlarının psikolojik dayanıklılık düzeyleri arasında farklılık var mı?” sorusu ile “Psikolojik dayanıklılık düzeyleri, demografik özelliklere göre farklılık gösterir mi?” sorusu, araştırmanın temel sorularını oluşturmaktadır. Bu bağlamda 2 hipotez oluşturulmuştur.

Araştırma Manisa İl Sağlık Müdürlüğüne bağlı olan Kula Devlet Hastanesi çalışanları üzerinde yapılmıştır. Oluşturulan hipotezleri test etmeye yönelik yapılan analizler sonucunda; yaşa, medeni duruma, eğitim düzeyine, kurum deneyimlerine, sektör deneyimlerine göre psikolojik dayanıklılık düzeyleri arasında anlamlı farklılık bulunmamaktadır. Ancak cinsiyet ve gelir durumu ile psikolojik dayanıklılık düzeyleri arasında anlamlı farklılık bulunmaktadır. Elde edilen sonuçlara göre; kadınların erkeklere kıyasla psikolojik dayanıklılık düzeylerinin daha yüksek olduğu söylenebilir. Gelir durumu ile psikolojik dayanıklılık düzeyi arasında ortaya çıkan anlamlı farklılık için Ortalama değerlere bakıldığında 3001 ve üzeri gelire sahip olanların psikolojik dayanıklılık düzeyleri en yüksektir. İkinci olarak ise 2501-3000 gelir düzeyine sahip olanların psikolojik dayanıklılık düzeylerinin yüksek olduğu görülmüştür. Bu sonuçlara göre çalışanların gelir düzeyleri arttıkça psikolojik dayanıklılıklarının da arttığı söylenebilir.

Ayrıca BabyBoomers, X ve Y kuşağında yer alan çalışanların psikolojik dayanıklılığın alt boyutları arasında anlamlı farklılık bulunamamıştır. Ancak kuşakların psikolojik dayanıklılık alt boyutlarının puan ortalamalarına bakıldığında; yapısal stil, gelecek algısı, kendilik algısı, sosyal yeterlilik ve sosyal kaynaklar boyutlarının en yüksek değeri X kuşağında görülmekteyken aile uyumu boyutunun en yüksek değeri Y kuşağında görülmektedir.

Bu bağlamda elde edilen tüm sonuçlar birlikte değerlendirildiğinde psikolojik dayanıklılık düzeyinde fark yaratan olgunun X ya da Y kuşağından gelmek olmadığı söylenebilir. Fark yaratan olgunun ne olduğu sorusu örnekleme büyüterek ve farklı çalışma üzerinde yineleyerek elde edilen sonuçları yorumlamak daha anlamlı olabilecektir. Mevcut sonuçlara göre yöneticilerin bireyleri daha iyi tanımaya çalışarak bireylere ve örgüte özgü bir takım yöntem ve ilkelerin belirlenmesi psikolojik dayanıklılık düzeyini arttırmak için daha anlamlı olabilecektir.

KAYNAKLAR

ALTUNTUĞ N. (2012), “Kuşaktan Kuşağa Tüketim Olgusu ve Geleceğin Tüketici Profili”, *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 4 (1), 202-213.

ARSENAULT, P.M. (2004), “Validating Generational Differences: A Legitimate Diversity and Leadership Issue”, *The Leadership and Organization Development Journal*, 25, 124-141.

BASIM, H.N., ÇETİN, N. (2011), “Yetişkinler İçin Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği'nin Güvenilirlik ve Geçerlilik Çalışması”, *Türk Psikiyatri Dergisi*, 22, 1-12.

BLOCK, J., KREMEN, A.M. (1996), “IQ and Ego-Resiliency; Conceptual and Empirical Connections and Separateness”, *Journal of Personality and Social Psychology*, 70(2), 349-361.

ÇETİN AYDIN, G., BAŞOL O. (2014), “X Ve Y Kuşağı: Çalışmanın Anlamında Bir Değişme Var mı?”, *Electronic Journal of Vocational Colleges*, Aralık, 1-15.

ÇETİN, F., YELOĞLU, H. O., BASIM H. N. (2015), “Psikolojik Dayanıklılığın Açıklanmasında Beş Faktör Kişilik Özelliklerinin Rolü: Bir Kronik İlişki Analizi”, *Türk Psikoloji Dergisi*, 30 (75), 81-92.

FRIBORG, O., BARLAUG, D., MARTINUSSEN, M., ROSENVINGE J. H., HJEMDAL O. (2005), “Resilience in Relation to Personality and Intelligence”, *International Journal of Methods in Psychiatric Research*, 14(1), 29-42.

- GURSOY, D., MAIER, A. T., CHI, G. C. (2008), “Generational Differences: an Examination of Work Values and Generational Gaps in The Hospitality Workforce”, *International Journal of Hospitality Management*, 27(3), 448–458.
- HOLTSHAUSEN, T., STYRDOM, J. (2006) “Generation Y Consumers: Behavioral Patterns of Selected South African Students”, *The Business Review Cambridge*, 5, 314– 318.
- KALAYCI, Ş. (2010), *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*, 5.Baskı, Asil Yayın Dağıtım, Ankara.
- KELEŞ, H.N. (2011), “Y Kuşağı Çalışanların Motivasyon Profillerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma”, *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 3(2), 129-139.
- KYLES, D. (2005), “Managing Your Multigenerational Workforce”, *Strategic Finance*, 87(6), 53-56.
- LESTER, S.W., STANDIFER, R.L., SCHULTZ, N.J., WINDSOR, J.M. (2012), “Actual Versus Perceived Generational Differences at Work: An Empirical Examination”, *Journal of Leadership & Organizational Studies*, 19(3), 341-354.
- LUTHANS, F. (2002a), “The Need for and Meaning of Positive Organization Behavior”, *Journal of Organizational Behavior*, 23(6), 695-706.
- LUTHANS, F. (2002b), “Positive Organizational Behavior: Developing and Managing Psychological Strengths”, *Academy of Management Executive*, 16(1), 57-72.
- LUTHANS, F., YOUSSEF, C.M. (2004), “Human, Social and Now Positive Psychological Capital Management: Investing in People for Competitive Advantage”, *Organizational Dynamics*, 33, 143–160.
- LUTHANS, F. (2005), *Organizational Behavior*, 10.Ed., McGraw-Hill, New York.
- MASTEN, A.S., REED, M. G. J. (2002), *Resilience in Development*, C. R. Snyder ve S. J. Lopez (Eds.), Oxford University Press, Inc. New York.

PUYBARAUD, M., (2010), Generation Y and The Workplace: Annual Report 2010, Global Workplace Innovation.

QUEIRI, A., YUSOFF, W.F.W., DWAİKAT, N. (2014), "Generation-Y Employees' Turnover: Work-Values Fit Perspective", International Journal of Business and Management, 9(11), 199-213.

SADULLAH, Ö. (2010), İnsan Kaynakları Yönetimi, Beta Basım, İstanbul.

SARACEL, N., TAŞSEVEN, Ö., KAYNAK, E. (2016), "Türkiye'de Çalışan Y Kuşağında İş Tatmini-Motivasyon İlişkisi", Social Sciences Research Journal, 5 (1), 50-79 .

SESSA, V. I., KABACOFF, R., DEAL, J., BROWN, H. (2007), "Generational Differences in Leader Values and Leadership Behaviors", The Psychologist-Manager Journal, 10 (1), 47-74.

SÜRAL ÖZER, P., ERİŞ, E.D., TİMURCANDAY ÖZMEN, Ö.N. (2013), "Kuşakların Farklılaşan İş Değerlerine İlişkin Emik Bir Araştırma", Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 38, 123-142.

ŞEN, C., MERT İ. S., AYDIN, B. O. (2015), "Psikolojik Sermayenin Çalışanın Stresle Başa Çıkmasına, İş Tatminine ve Örgütsel Bağlılığa Etkisi", 23.Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi, 14-16 Mayıs, Muğla, 816-824.

TDK, 2018.

TERZİ, Ş. (2008). "Üniversite Öğrencilerinin Psikolojik Dayanıklılıkları ve Algıladıkları Sosyal Destek Arasındaki İlişki", Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 3 (29), 1 -11.

TORUN, Y., ÇETİN, C. (2015), "Örgütsel Sinizmin Kuşaklar Bazında Değerlendirilmesi: Kuşaklara Göre Örgütsel Sinizmin Hedefinde Ne Var?", İş ve İnsan Dergisi, 2(2), 137-146.

TWENGE, J.M., CAMPELL, S.M. (2008), "Generational Differences in Psychological Traits and Their Impact on The Workplace", Journal of Managerial Psychology, 23 (8), 862-877.

YİĞİT, Z. (2010), “X ve Y Kuşaklarının Örgütsel Tutumlar Açısından İncelenmesi ve Bir Örnek Olay”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi, S.B.E. , İstanbul.

YÜKSEKBİLGİLİ, Z., AKDUMAN, G. (2015), “Kuşaklara Göre İşkoliklik”, Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8 (19), 415-440.

Türkiye’de Bölgesel Yenilikçilik ile Kamu Yatırımları İlişkisi

Burcu TÜRKCAN¹

Özet

Bu çalışmada 2000 – 2017 yılları arasında Türkiye’de imalat alanında yapılan kamu yatırımları ile illerde tescil edilen patent, faydalı model ve tasarım düzeyleri arasında nedensellik ilişkileri araştırılmaktadır. Bu bağlamda 1458 gözlemden oluşan dengeli panel veri setleri kullanılmıştır. Bilindiği kadarıyla Türkiye’de tüm illeri kapsayan ve bu kadar geniş bir bölgesel veri setine sahip son yıllarda yapılmış benzer bir çalışma bulunmamaktadır. Bu anlamda çalışmanın, Türkiye’nin yaklaşık son 20 yılında iller düzeyinde yapılmış ve bölgesel yenilikçilik ile imalata yönelik kamu yatırımları arasındaki ilişkileri araştıran bir ampirik analiz olması noktasında katkı sunması hedeflenmektedir. Çalışmanın temel amaçları; Türkiye’de imalat sanayinde yapılan kamu yatırımları ile bölgesel yenilikçi faaliyetler arasında nedensellik ilişkileri olup olmadığının, var ise ilişkilerin yönünün tespit edilmesi ve bu doğrultuda uygun politika önerilerinin geliştirilmesidir. Analiz sonuçlarına göre iller düzeyinde imalata yönelik kamu yatırımlarının patent tescillerinin nedeni olduğu ancak tersinin geçerli olmadığı faydalı model tescillerinde ise tam tersi bir durumun geçerli olduğu görülmektedir. Tasarım tescilleri ile imalata yönelik kamu yatırımları arasında ise karşılıklı nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Bu bağlamda çalışmada kısa bir giriş bölümünün ardından ampirik literatür analizine yer verilmektedir. Takip eden kısımda analizde kullanılan veri seti, yöntem ve tahminleme sonuçlarına yer verilmektedir. Son olarak sonuç bölümünde ampirik bulgular yorumlanarak bölgesel politika önerileri geliştirilmektedir

Anahtar Kelimeler— Bölgesel Kamu Yatırımları, Bölgesel Yenilikçilik, Panel Granger Nedensellik Analizi

JEL Sınıflama Kodları: C23, R10, R28

The Relationship Between Regional Innovativeness and Public Investments

Abstract

In this study, the causality relationships between innovative activities (patent, utility model and design registries) and manufacturing public investments are examined for Turkish provinces during 2000 – 2017. In this context, balanced panel data sets including 1458 observations have been used. Consequently the main contribution of this study will be on the point of examining the relationships between regional innovativeness and public investments in Turkey for last 20 years with a wide range of data. The main purposes of this study are detecting the causal relationships between these two variables, examining the existing causalities’ directions and enhancing the appropriate regional policy options for Turkey. Empirical results indicate that there are bidirectional causal relationships between regional manufacturing public investments and regional design registries. On the other hand, empirical results also show that regional manufacturing investments cause to regional patent registries, but the reverse is not true. Moreover, it seems that regional utility model registries cause to regional manufacturing public investments, but the reverse is not valid. In this study, after a short introduction, empirical literature is examined. Then data set, method and empirical results are expressed. Lastly, empirical results are interpreted and regional policy implications are enhanced in the conclusions.

Keywords— Regional Public Investments, Regional Innovativeness, Panel Granger Causality Analysis

JEL Classification Codes: C23, R10, R28

¹ Doç. Dr., Ege Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, Türkiye, burcu.turkcan@ege.edu.tr

1. GİRİŞ

1980lerden sonra İçsel Büyüme Modellerinin geliştirilmesiyle birlikte ekonomilerin kendilerine özgü (içsel) rekabetçi özelliklerini kullanarak ekonomik büyüme düzeylerini arttırmaları gündeme gelmiştir. 1950li yıllardan bu yana kamu yatırımları özellikle bölgeler arası eşitsizlikleri azaltmaları ekseninde bölgesel politika aracı olarak kullanılıyor olmakla birlikte, kamu harcamalarının artan ölçek ekonomilerini yaratacağını gözler önüne seren bir ekonomik büyüme ancak 1990 yılında Barro tarafından literatüre eklenmiştir (Pirili, 2011: 309 – 310). Bu modelin akabinde Krugman (1991) Yeni Ekonomik Coğrafya akımına öncülük ederek kamu yatırımlarının özellikle altyapı alanında taşıma maliyetlerini azaltan unsur olduğu, imalat sanayinin rekabetçi sektör olduğu ve üretimde de ölçeğe göre artan getirilerin geçerli olduğu bir modeli geliştirmiştir. Krugman'ın bu modelini takiben ise özellikle yüksek teknolojiye dayalı yenilikçi bilgiyi gelişme ve ilerlemenin merkezine yerleştiren Yeni Endüstriyel Coğrafya Yaklaşımı literatürde yerini almıştır (Martin ve Sunley, 1996: 270). Tüm bu gelişmeler ekseninde ekonomik büyüme ve gelişmenin tek bir merkezden idare edildiği Ulusal Yenilik Sistemi yaklaşımının yerini Bölgesel Yenilik Sistemi yaklaşımı almıştır.

Bölgesel yenilik sistemleri genel itibariyle yenilikleri bölgenin üretim yapısı içerisinde destekleyerek teşvik eden kurumsal bir altyapıya atıf yapmaktadır (Asheim ve Coenen, 2005). Bu bağlamda Gardiner (2003) bölgesel rekabet gücünü belirleyen temel faktörlerden biri olarak yenilik aktivitelerini işaret etmektedir. Zira Gardiner (2003) çalışmasında da ifade ettiği üzere yenilikler (özellikle de patentler) üretken bir çevrenin vazgeçilmez unsurlarıdır. Yeni yaratılan üretim bilgisi, bölgelerde ölçeğe göre artan getirilere yol açarak bölgesel büyüme ve gelişmeye olumlu katkılarda bulunmaktadır. Dolayısıyla günümüzde içsel potansiyellerini kullanarak piyasalarda rekabetçi davranabilen yenilikçi bölgeler ön plana çıkmaktadır.

Tüm bunların yanısıra bölgesel yenilik sistemleri yaklaşımında kamu ile özel sektör arasında bir tamamlayıcılık ilkesi söz konusudur. Bu ilke bağlamında kamu, özel sektörü yenilik yapmaya teşvik edecek ortamı ve altyapıyı sunma fonksiyonuna

sahiptir. Dolayısıyla bölgesel yenilik sistemlerinin desteklenmesine yönelik bölgesel kalkınma politikası ekseninde devletin özel sektörün yenilikçilik iklimini besleyecek ve yenilikçi çıktılarının ortaya çıkışını kolaylaştıracak düzenlemeler yapması esastır (Dökmen, 2012: 149).

Tüm bu bilgiler ışığında imalat sanayinde yapılan kamu yatırımları ile bölgesel yenilikçilik arasındaki bölgesel ilişkileri Türkiye bağlamında analiz etme amacıyla hazırlanan bu çalışmada, 2000 – 2017 yılları arasında iller düzeyinde yapılan imalata yönelik kamu yatırımları ile illerdeki patent, faydalı model ve tasarım tescil düzeyleri arasındaki nedensellik ilişkileri ele alınmaktadır. Bu bağlamda 81 il ve 18 yıldan oluşan dengeli panel veri setleri üzerine kurulu Panel Granger Nedensellik Analizleri uygulanmaktadır. Bilindiği kadarıyla Türkiye’de tüm illeri yenilikçi faaliyetlerin farklı çeşitleri ekseninde kapsayan ve kamu yatırımları ile yenilikçiliğin karşılıklı nedensellik ilişkisini ele alan söz konusu dönem için yapılmış benzer bir ampirik çalışma bulunmamaktadır. Bu anlamda çalışma, literatüre iller ve farklı yenilikçilik türleri ekseninde Türkiye’nin son 20 yıllık dönemi için yapılmış bir ampirik analiz olma ve kamu yatırımları ile bölgesel yenilikçilik arasındaki karşılıklı nedensellik ilişkilerini araştıran bir çalışma olma özellikleri ile katkı yapmayı hedeflemektedir. Bu kapsamda hazırlanan çalışmada giriş bölümünün ardından ilgili alandaki ampirik literatür incelenmektedir. Söz konusu bölümü takiben ise çalışma kapsamında yürütülen ampirik analiz; veri seti, yöntem ve tahminleme sonuçları açıklanmaktadır. Son olarak çalışmanın sonuç bölümünde ise elde edilen ampirik bulgular doğrultusunda Türkiye’de bölgesel gelişme açısından politika önerileri geliştirilmektedir.

2. LİTERATÜR ANALİZİ

Literatürde ampirik çalışmaların özellikle Türkiye ekseninde kamu yatırımlarının bölgesel etkinliğini ölçme bağlamında yoğunlaştığı görülmektedir. Bu doğrultuda son yıllara dair Köse vd. (2012), Şengül vd. (2013), Bakırcı vd. (2014), Deviren ve Turan (2018) çalışmaları örnek gösterilebilir. Tüm bu çalışmaların ortak özellikleri veri zarflama analizi ekseninde bölgesel etkinlik araştırması yapmış olmaları ve bölgesel etkinliği ölçecek girdi değişkenlerinden biri olarak ise bölgesel kamu

yatırımlarını kullanmış olmalarıdır. Öte yandan tüm bu çalışmalarda bölgesel etkinliğin göstergeleri olarak çıktı değişkenleri farklılık göstermekle birlikte (katma değer, istihdam vs.) hiçbirinde yenilik göstergeleri bir çıktı olarak ele alınmamaktadır. Öte yandan yurtdışı çalışmalarına bakıldığında kamu harcamaları ile yenilikçilik arasındaki ilişkiyi ölçen çalışmalara rastlanmaktadır. Örnek vermek gerekirse, Pan vd. (2010) Asya ve Avrupa'dan seçtikleri 33 ülke için yaptıkları veri zarflama analizinde kamu harcamalarını girdi değişkenlerinden biri olarak kullanırken patent sayılarını da çıktı değişkenlerinden biri olarak kullanmışlardır. Benzer bir başka yurtdışı çalışması ise Chen vd. (2011)'dir. Söz konusu çalışmada 1998 – 2005 zaman aralığında 24 ülkenin yenilik sistemleri karşılaştırması veri zarflama analizi ve ekonometrik analiz ile yapılmıştır. Sonuçta ülkelerin yenilikçi faaliyetlere yatırımının yenilikçi çıktıları arttırdığı bulgusu elde edilmiştir. Yurtdışından bölgesel bir çalışma olarak ise Opritescu (2012), 2010 yılında Avrupa bölgeleri için mevcut verilerin istatistiki analizinden yola çıkarak kamu kaynaklarının etkin kullanımının bölgesel yenilikçi çıktılar ekseninde kritik olduğu noktasına vurgu yapmıştır. Türkiye'de ise kamu harcamaları ile yenilikçilik ilişkisini analiz eden bir çalışma olarak Dökmen (2012) çalışmasına rastlanmaktadır. Bu çalışmada 20 İBBS2 (İstatistiki Bölge Birimi Sınıflandırması Düzey 2) bölgesinin 1999 – 2008 dönemi için panel veri uygulaması yapılmıştır. Uygulama sonucunda kamu harcamalarının Türkiye'de bölgesel yenilikçiliği arttırdığı tespit edilmiştir. Yenilikçi çıktılarla ilgili yapılmış bölgesel bir diğer çalışma olarak Çakın ve Özdemir (2015) çalışması bulunmakla birlikte bu çalışmada girdi değişkeni olarak Ar-Ge harcamaları kamu-özel sektör ayrımına tabi tutulmaksızın toplam olarak alınmıştır. 2010-2012 yılları ve 12 İBBS1 (İstatistiki Bölge Birimi Sınıflandırması Düzey 1) bölgesi için yapılan analizlerde çıktı değişkenlerinden biri olarak ise patentler kullanılmış ve bu bağlamda bölgelerin yenilikçilik performansları değerlendirilmiştir. Çeşitli dönemler için kamu harcamalarının ekonomik gelişmeye etkilerini inceleyen (Önder vd., 2010; Çelebioğlu ve Dall'ërba, 2010; Coşar ve Demir, 2016) ve kamu yatırımları ile özel sektör üretkenliği arasındaki ilişkileri inceleyen çalışmalar (Karadağ vd, 2004; Deliktaş vd., 2009) bulunmakla birlikte kamu harcamaları ile yenilikçilik çıktıları ekseninde Türkiye için Dökmen (2012)

çalışması haricinde son yıllar için bölgesel anlamda ampirik başka bir analize rastlanmamaktadır. Bu bağlamda bu çalışma, İBBS2 bölgelerinden daha küçük bölgesel düzeyler olan İBBS3 bölgeleri (iller) düzeyinde Türkiye için bir analiz yapması ve Türkiye'nin son 20 yıllık dönemini kapsayan en güncel verileri analizlerde kullanması açısından literatüre katkı yapmayı amaçlamaktadır.

3. AMPİRİK ANALİZ

3.1. Analizde Kullanılan Veri Seti ve Yöntem

Bilindiği üzere ekonometrik analizler 3 tür veri seti üzerine kurulabilmektedir. Bunlar: zaman serileri, kesit veri setleri ve panel veri setleri olarak sıralanabilir. Bunlardan panel veri setleri, diğer 2 tür veri setine kıyasla daha yüksek serbestlik derecesine sahip ve daha küçük varyanslı analizleri mümkün kılmaktadır (Elhorst, 2003: 244). Dahası panel veri setleri, çoklu gözlem olanağı sunmaları, değişkenler arası çoklu doğrusallık olasılığını azaltmaları ve zaman ile mekan boyutlarının birarada ele alınması sayesinde zengin veri içerikleri sunmaları gibi nedenlerle ampirik analizlerde pek çok avantaja sahiptirler (Hsiao, 2007: 3-6). Tüm bu nedenlerle bu çalışmada da panel veri setleri kullanılmaktadır. Söz konusu verilerden kamu yatırımlarında dair veriler Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı'nın veri tabanından temin edilmiştir. 81 il düzeyinde 2000 – 2017 zaman aralığı için yayınlanan imalata yönelik kamu yatırımları verileri TL bazında olup sabit fiyatlar cinsindedir. Söz konusu veriler Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası'nın elektronik veri dağıtım sisteminden temin edilen yıllık ortalama ABD doları döviz kurları kullanılarak ABD dolarına çevrilerek enflasyon etkilerinden arındırılmaya çalışılmıştır.

Bölgesel yenilikçiliği yansıtan patent, faydalı model ve tasarım tescilleri sayıları ise iller düzeyinde ve yine aynı zaman aralığı için Türk Patent ve Marka Kurumu'nun veri tabanından temin edilmiştir. Patent, faydalı model ve tasarımların başvuru sayılarından ziyade tescil sayılarının analizde kullanılmasının tercih edilme sebebi ise fikirden ziyade gerçeğe dönüşen yenilikçi faaliyetlerin analize dâhil edilmek istenmesidir.

Sonuç itibariyle bu çalışmada imalat kamu yatırımları, patent tescilleri, faydalı model tescilleri ve tasarım tescilleri olmak üzere 4 temel değişkene dair 81 il ve 18 yılı kapsayan dengeli panel veri setleri kullanılmaktadır. Dolayısıyla her bir veri seti 1458 gözlemden oluşmaktadır. Analiz kapsamında veri setleri öncelikle birim kök testlerine tabi tutularak durağanlıkları araştırılmakta ardından durağan seriler ile nedensellik ilişkilerini tespit etmek üzere Panel Granger Nedensellik Analizleri uygulanmaktadır.

3.2. Ampirik Tahminleme Sonuçları (Empirical Results)

Bilindiği üzere ekonometrik analizlere başlamadan önce kullanılacak serilere birim kök testleri uygulanarak durağanlık durumlarının araştırılması gerekliliği artık genel kabul görmektedir (Sevüktekin ve Nargeleçekenler, 2005: 277). Zira ekonometrik analizlerde kullanılan değişkenlere dair veri setlerinin durağanlık araştırmalarının yapılmadan analizlere dâhil edilmesi sahte regresyon problemini beraberinde getirebilmektedir. Sahte regresyonun oluşması durumunda ise elde edilen değişken katsayıları ve istatistik değerleri tamamen yanıltıcı sonuçlar sunabilmektedir. Zaman serilerinde Augmented Dickey Fuller (ADF) Birim Kök Testi yaygın olarak kullanılmakla birlikte, panel veri setleri için farklı birim kök testlerinin serilere uygulanması ve test sonuçlarının genel görünümüne göre serilerin durağanlığına karar verilmesi yaklaşımı esastır.

Bu bağlamda Tablo 1’de analizlerde kullanılan iller düzeyindeki imalat kamu yatırımları, patent tescilleri, faydalı model tescilleri ve tasarım tescilleri değişkenleri veri setlerine dair birim kök test sonuçlarına yer verilmektedir. Söz konusu tabloda, 4 ayrı yaklaşıma göre hesaplanmış birim kök test sonuçları yer almaktadır. Bu yaklaşımlar: Levin, Lin & Chu, Im, Pesaran & Shin W-Stat, ADF – Fisher Chi-Square ve PP – Fisher Chi-Square olarak sıralanabilir. Tablo 1’deki test sonuçlarından görüldüğü üzere illerdeki patent tescilleri veri setinde 4 yaklaşımdan 3üne göre birim kök problemine rastlanmaktadır. İllerdeki tasarım tescillerine dair seride ise Levin, Lin & Chu t yaklaşımına göre birim kök problemine rastlanmakta, Im, Pesaran and Shin W-stat yaklaşımına göre de %5ten küçük istatistiki anlamlılık düzeylerinde birim kök problemine rastlanmaktadır.

Tablo 1: Serilere Dair Düzeyde Birim Kök Test Sonuçları

	İmalatKY	Patent	FayMod	Tasarım
Levin, Lin & Chu t	-5390,49 (0,000)***	8,09128 (1,000)	-4,45411 (0,000)***	-0,50380 (0,3072)
Im, Pesaran and Shin W-stat	-936,398 (0,000)***	6,76499 (1,000)	-2,88408 (0,0020)***	-1,71921 (0,0428)**
ADF - Fisher Chi-square	1193,40 (0,000)***	87,0390 (0,9979)	188,824 (0,0098)***	197,352 (0,0057)***
PP - Fisher Chi-square	2010,38 (0,000)***	214,899 (0,000)***	591,880 (0,000)***	395,975 (0,000)***

Not: * %10 düzeyinde istatistiki anlamlılık; **%5 düzeyinde istatistiki anlamlılık; ***%1 düzeyinde istatistiki anlamlılık

İllerdeki imalat kamu yatırımları ile illerdeki faydalı model tescillerine dair serilerde %1 istatistiki anlamlılık düzeyinde dahi birim kök problemine rastlanmamakla birlikte, bilindiği üzere ekonometrik analizlerde kullanılan serilerin aynı düzeyde durağan olması esastır. Dolayısıyla imalat kamu yatırımları ile patent tescilleri ve tasarım tescillerinin nedensellik analizleri yapılırken durağanlaştırılmış serilerin kullanılması; imalat kamu yatırımları ile faydalı model tescillerinin nedensellik analizi yapılırken ise düzey değerlerinin kullanılması gerekmektedir. Serileri durağanlaştırmak için farkları alındığından normalde bu yöntem analizde veri kaybına yol açmaktadır. Dolayısıyla düzeyde durağan görünen imalat kamu yatırımları ile faydalı model tescillerinin düzey değerleri ile nedensellik analizinin yapılması daha uygun görünmektedir.

Tablo 2’de birinci farkları alındığında imalat kamu yatırımları, patent tescilleri ve tasarım tescilleri serilerinin birim kök test sonuçlarına yer verilmektedir. Faydalı model tescilleri serisinin durağan olan düzey değeri kullanılacağı için ise farkını alma işlemi uygulanarak birim kök testlerine tabi tutulmamıştır. Test sonuçları her 3

serinin birinci farkları alındığında tüm yaklaşımlara göre %1 istatistiki anlamlılık düzeyinde durağanlaştığını ve birim kök sorunun ortadan kalktığını göstermektedir.

Tablo 2: Serilere Dair Birinci Fark Birim Kök Test Sonuçları

	İmalatKY	Patent	Tasarım
Levin, Lin & Chu t	-10193,0 (0,000)***	-7,71635 (0,000)***	-10,7178 (0,000)***
Im, Pesaran and Shin W-stat	-1328,30 (0,000)***	-16,5015 (0,000)***	-20,1613 (0,000)***
ADF - Fisher Chi-square	643,959 (0,000)***	524,758 (0,000)***	658,208 (0,000)***
PP - Fisher Chi-square	4869,20 (0,000)***	3651,07 (0,000)***	4153,83 (0,000)***

Not: * %10 düzeyinde istatistiki anlamlılık; **%5 düzeyinde istatistiki anlamlılık; ***%1 düzeyinde istatistiki anlamlılık

Durağan olmayan serilerin birinci farkları alınarak durağanlaştırılmalarının ardından ise Tablo 3'te birinci farkları alınmış seriler ile yapılmış Panel Granger Nedensellik Analizi sonuçlarına yer verilmektedir. Granger Nedensellik Analizi, ampirik analize konu olan seriler arasındaki karşılıklı nedensellik ilişkilerini araştıran ve F istatistiğinin yorumlanması üzerine kurulu bir analiz türüdür. Analiz sonucunda elde edilen F istatistiği değeri ilgili serbestlik derecesi ve istatistiki anlamlılık düzeyinde tablo değerinden büyükse nedenselliğin bulunmadığına dair sıfır hipotezi reddedilir. Bu hipotezin reddedilmesi, katsayıların anlamlı olduğunu ve nedensellik ilişkisinin mevcut olduğunu ifade eder (Granger, 1969: 431).

Tablo 3: Serilere Uygulanan Panel Granger Nedensellik Analizi Sonuçları

Sıfır Hipotezi	Gözlem Sayısı	F-İstatistiği	Olasılık Değeri
D(İMALATKY), D(PATENT)'in Granger nedeni değildir.	1215	9,89191	0,000***
D(PATENT), D(İMALATKY) 'nin Granger nedeni değildir.		1,34860	0,2600

IMALATKY, FAYMOD'un Granger nedeni değildir.	1296	0.06364	0.9383
FAYMOD, İMALATKY 'nin Granger nedeni değildir.	27.8685	0,000***	
D(IMALATKY), D(TASARIM) 'ın Granger nedeni değildir.	1215	2,42353	0,0890*
D(TASARIM), D(IMALATKY) 'nin Granger nedeni değildir.	2,75497	0,0640*	

Not1: * %10 düzeyinde istatistiki anlamlılık; **%5 düzeyinde istatistiki anlamlılık; ***%1 düzeyinde istatistiki anlamlılık

Not2: Bu analiz 2 gecikme üzerine kurulu olduğundan birinci farkı alınmış seriler ile yapılan analizlerde gözlem sayısı 1215 olurken, birinci farkı alınmadan kullanılan seriler ile yapılan analizde gözlem sayısı 1296 olmaktadır.

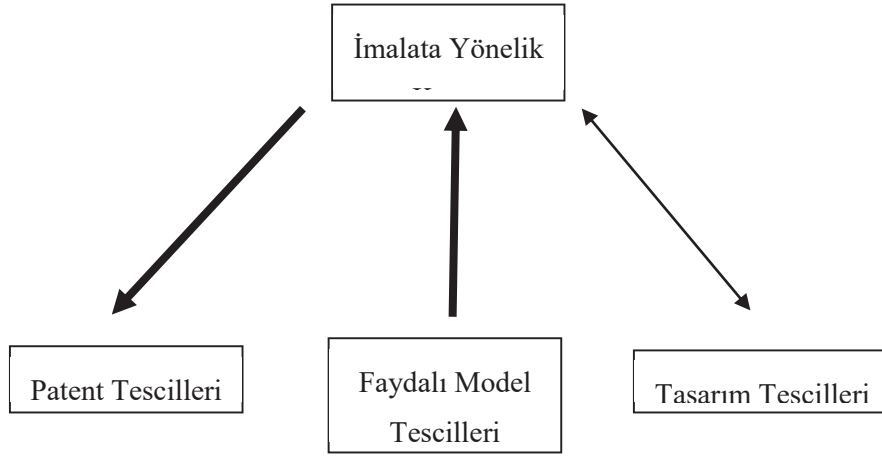
Görüldüğü üzere imalat alanında yapılan kamu yatırımları bölgesel patent tescillerinin %1 istatistiki anlamlılık düzeyinde nedeni iken tersi geçerli görülmemektedir. Diğer taraftan bölgesel faydalı model tescillerinin %1 istatistiki anlamlılık düzeyinde imalata yönelik bölgesel kamu yatırımlarının nedeni olduğu ancak tersinin geçerli olmadığı görülmektedir. Son olarak bölgelerde imalat alanında yapılan kamu yatırımları ile tasarım tescilleri arasında da %10 istatistiki anlamlılık düzeyinde karşılıklı nedensellik ilişkisi görülmektedir.

4. SONUÇ VE TARTIŞMA

Ampirik bulgular, Türkiye'de iller düzeyinde imalata yönelik kamu yatırımlarının patent tescillerine yol açtığını göstermekle birlikte, patent tescillerinin artmasının iller düzeyinde imalata yönelik daha fazla kamu yatırımları yapılmasına neden olmadığını göstermektedir. Diğer taraftan tasarım tescillerinde gözlenen karşılıklı nedensellik ilişkisi, Türkiye'de kamu yatırımları ile bölgesel yenilikçiliğin birbirini bu alanda karşılıklı beslediğini göstermektedir. Diğer bir deyişle imalata yönelik kamu yatırımları patent tescillerinin nedeni olmakla birlikte, belli ki bu yatırımların temel amacı patent yaratmak değildir ve bu nedenle de daha fazla patent tescil edilmesi bir bölgeye yapılan imalata yönelik kamu yatırımlarını arttırmamaktadır. Öte yandan tasarım tescillerindeki durum imalata yönelik kamu yatırımlarının bu yenilikçilik alanlarına yönelik olduğunu gözler önüne sermektedir. Faydalı model tescillerinde ise imalat kamu yatırımlarının bu yenilikçilik türünün bir nedeni olmadığını ancak faydalı model tescillerinin bölgelere yapılan imalat

kamu yatırımlarının bir nedeni olduğunu göstermektedir. Diğer bir deyişle bölgelerdeki faydalı model tescil sayısı arttıkça bu bölgelere yapılan imalat kamu yatırımları da artmaktadır. Ancak bölgelere faydalı model tescilleri için yönlendirilen imalat kamu yatırımları bu tescillerin sayısının artışına neden olmamaktadır. Diğer bir deyişle kamu bölgesel olarak faydalı model tescillerini destekleyecek yatırımlar yapmaya çalışmakta ancak başarılı olamamaktadır. Tüm bu bahsi geçen ilişkiler Şekil 1’de şematize edilmeye çalışılmıştır.

Şekil 1: İmalata Yönelik Kamu Yatırımları ile Yenilikçilik Çıktıları İlişkisi

Kaynak: Şekil yazar tarafından oluşturulmuştur.

Not: Kalın oklar nedensellik ilişkisinin daha güçlü olduğunu göstermek üzere kullanılmıştır.

Üretime yönelik yeni buluş anlamına gelen patentler, şüphesiz yenilikçilik anlamında en üst nitelikli faaliyetler anlamına gelmektedir. Dolayısıyla ürünün dış görünüşü ve kullanılabilirliğini arttırmaya dair tasarım faaliyetleri ve mevcut ürünün belli bir veya birkaç yönünün geliştirilmesine yönelik faydalı model faaliyetlerini desteklemek, katma değeri patentlere göre daha düşük yenilikçi faaliyetleri desteklemek anlamına gelmektedir. Bu bağlamda imalata yönelik kamu yatırımlarının, faydalı model ve tasarım alanlarına olduğu kadar patent alanlarına da kaydırılacak bölgesel politika seçeneklerinin belirlenmesi önem arz etmektedir.

Kalkınma Bakanlığı tarafından 2014 – 2018 dönemi için yayınlanmış olan Onuncu Kalkınma Planı kapsamında imalat sanayinde araştırma-geliştirme (Ar-Ge) ve yenilik politikasının temel amacının; teknoloji ve yenilik faaliyetlerinin artırılması, Ar-Ge çıktılarının ticarileştirilmesi ve markalaşmış teknoloji yoğun ürünlerle küresel ölçekte yüksek rekabet gücüne ulaşılması olduğu ifade edilmektedir (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2013: 86). Tüm bunların gerçekleştirilebilmesi için ise yenilikçilik çıktılarında yatırım yapılması gerekliliği ortadadır. Ampirik analiz sonuçları Türkiye’de imalat kamu yatırımlarının 2000li yıllarda yenilikçi faaliyetleri arttırdığını göstermektedir. Öte yandan patent tescillerindeki durum, kamu yatırımlarının patent tescil sayılarını arttırdığını ancak artan patent tescil sayılarının bölgelere yeni kamu yatırımları yapılmasına neden olmadığını gözler önüne sermektedir. Faydalı model tescillerinde ise tam aksi bir durum geçerli görünmektedir. Bölgelerdeki faydalı model sayısı artışı bu bölgelere daha fazla imalata yönelik kamu yatırımı yapılmasına yol açmakta ancak bu bölgelere yapılan kamu yatırımları faydalı model sayısında artışa neden olmamaktadır. Tasarım tescillerinde ise imalat kamu yatırımları ile karşılıklı nedensellik ilişkisi göze çarpmaktadır. Tüm bu bulgular ışığında Türkiye’de imalat alanında yapılan kamu yatırımlarının patentler ve tasarımlara yönlendirilmesinin iktisadi açıdan en etkin sonuçları üreteceği görülmektedir. Yarattıkları katma değerler düşünüldüğünde ise patentlere yönelik kamu yatırımlarına ağırlık verilmesinin uygun bir bölgesel politika seçeneği olacağı söylenebilir.

KAYNAKLAR

ASHEIM, B. T., COENEN, L. (2005), “Knowledge Bases and Regional Innovation Systems: Comparing Nordic Clusters”, *Research Policy*, 34, 1173-1190.

BAKIRCI, F., EKİNCİ, E. D., ŞAHİNOĞLU, T. (2014), “Bölgesel Kalkınma Politikalarının Etkinliği: Türkiye Alt Bölgeler Bazında Bir Uygulama”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(2), 281–298.

BARRO, R.J. (1990), Government Spending in a Simple Model of Endogenous Growth, *Journal of Political Economy*, 98, 103-125.

- CHEN, C.P., HU, J.L., YANG, C.H. (2011), “An International Comparison of R&D Efficiency of Multiple Innovative Outputs: The Role of The National Innovation System”, *Innovation: Management, Policy & Practice*, 13(3), 341-360.
- COŞAR, A. K., DEMİR, B. (2016), Domestic Road Infrastructure and International Trade: Evidence from Turkey, *Journal of Development Economics*, 118, 232 – 244.
- ÇAKIN, E., ÖZDEMİR, A. (2015), “Bölgesel Gelişmişlikte Ar-Ge ve İnovasyonun Rolü: Dematel Tabanlı Analitik Ağ Süreci (DANP) ve TOPSIS Yöntemleri ile Bölgearası Bir Analiz”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 30(1), 115 – 144.
- ÇELEBİOĞLU, F., DALL’ERBA, S. (2010), “Spatial Disparities Across the Regions of Turkey: an Exploratory Spatial Data Analysis”, *Annual Regional Sciences*, 45, 379 - 400.
- DELİKTAŞ, E., ÖNDER, A.Ö., KARADAĞ, M. (2009), “The Spillover Effects of Public Capital on the Turkish Private Manufacturing Industries in the Geographical Regions”, *Annual Regional Sciences*, 43, 365 – 378.
- DEVİREN, N.V., DURAN, T. (2018), “Türkiye’de Düzey 3 Bölgesi Kamu Yatırımları Etkinliğinin Veri Zarflama Analizi Yöntemiyle Ölçülmesi: Aydın, Denizli ve Muğla İlleri Örneği”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(65), 262 – 277.
- DÖKMEN, G. (2012), “Bölgesel Yenilik Sistemlerinde Devletin Rolü: Düzey 2 Bölgelerine İlişkin Ampirik Bir Analiz”, *Yönetim ve Ekonomi*, 19(2), 143-163.
- ELHORST, J.P. (2003), “Specification and Estimation of Spatial Panel Data Models”, *International Regional Science Review*, 26(3), 244 – 268.
- GARDINER, B. (2003). “Regional Competitiveness Indicators for Europe - Audit, Database Construction and Analysis”, *Regional Studies Association International Conference*, Pisa.
- GRANGER, C.W.J. (1969), “Investigating Causal Relations by Econometric Models and Cross-Spectral Methods”, *Econometrica*, 37.

- HSIAO, C. (2007), “Panel Data Analysis – Advantages and Challenges”, *TEST*, 16(1), 1 – 22.
- KÖSE, S., ESER, U., KONUR, F. (2012), “Türkiye’de Bölgesel Gelişmişlik Farkları: Bir Veri Zarflama Analizi (Düzey-2) Bölgeleri”, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (2), 77–97.
- KRUGMAN, P. (1991), “Increasing Returns and Economic Geography”, *Journal of Political Economy*, 99, 483 – 499.
- MARTIN, R., SUNLEY, P. (1996), “Paul Krugman’s Geographical Economics and Its Implications for Regional Development Theory: A Critical Assessment”. *Economic Geography*, 72(3), 259 – 292.
- OPRITESCU, E.M. (2012), “Regional Development vs. Innovation – The Main Engine of Economic Growth”, *Annals of the University of Petroşani Economics*, 12(2), 171-178.
- ÖNDER, A.Ö., DELİKTAŞ, E., KARADAĞ, M. (2010). “The Impact of Public Capital Stock on Regional Convergence in Turkey”. *European Planning Studies*. 18(7).
- PAN, T.W., HUNG, S.W., LU, W.M. (2010), “DEA Performance Measurement of The National Innovation System In Asia and Europe”, *Asia-Pacific Journal of Operational Research*, 27(3), 369-392.
- PİRİLİ, M.U. (2011). Bölgesel Kalkınmada Kamu Yatırımlarının Rolü: Kuramsal Bir Değerlendirme, *Ege Akademik Bakış*, 11(2), 309 – 324.
- SEVÜKTEKİN, M., NARGELEÇEKENLER, M. (2005), *Zaman Serileri Analizi*, Nobel Yayıncılık, Ankara.
- ŞENGÜL, Ü., ESLEMİAN, S., EREN, M. (2013). “Türkiye’de İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflamasına Göre Düzey 2 Bölgelerinin Ekonomik Etkinliklerinin VZA Yöntemi ile Belirlenmesi ve Tobit Model Uygulaması”. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 11 (21), 75–99.

TCMB. “Yıllık Ortalama ABD Doları Döviz Kurları”, <http://www.tcmb.gov.tr> (30.06.2018).

T.C. KALKINMA BAKANLIĞI. (2013), “Onuncu Kalkınma Planı”. Ankara. http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/12/Onuncu_Kalk%C4%B1nma_Plan%C4%B1.pdf (30.06.2018).

T.C. KALKINMA BAKANLIĞI. “Sektörel Kamu Yatırımları”, <http://www.kalkinma.gov.tr> (08.02.2018).

TÜRK PATENT VE MARKA KURUMU. “Patent Tescillerinin İllere Göre Dağılımı - Faydalı Model Tescillerinin İllere Göre Dağılımı - Tasarım Tescillerinin İllere Göre Dağılımı”, <http://www.turkpatent.gov.tr/TURKPATENT/statistics/> (31.07.2018)

7061 Sayılı Torba Kanunla Özel Tüketim Vergisinde Yapılan Değişikliklerin Değerlendirilmesi

Özge Önkan¹

Özet

Bu çalışmada, Avrupa Birliği (AB) ülkelerindeki özel tüketim vergisi sistemleri incelenerek, Aralık 2017'de çıkarılan 7061 sayılı Torba Kanun'da özel tüketim vergisi (ÖTV) üzerinde yapılan değişikliklerin, Türk Vergi Hukukundaki yeri değerlendirilmektedir. Söz konusu değerlendirilmeler, Gelir İdaresi Başkanlığı'ndan ve Eurostat'dan elde edilen verilerin tablolaştırılarak yorumlanması suretiyle yapılmıştır. ÖTV, mükelleflerden, yaptıkları tüketim nedeniyle toplanmaktadır. Bu sebeple, mükellefler, verginin toplanmasını yoğun bir şekilde bir baskı unsuru olarak hissetmezler. Dolayısıyla, bu vergiler ekonomiyi şekillendirmek için bir maliye politikası aracı olarak öncelikle seçilmektedir ve bu nedenle ÖTV'de yapılan değişiklikler büyük önem arz etmektedir. Türkiye, ÖTV gelirlerinin Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH)'ya oranı yüksek olan ülkelerdendir ve 7061 sayılı Torba Kanun ile getirilen yenilikler Türkiye'de ÖTV kapsamına alınmıştır. ÖTV gelirlerinin GSMH'ya oranı yüksek olan Avrupa ülkelerinde yeni bir vergi konulurken ya da bir verginin kapsamı genişletilirken, AB ülkelerinin hangi amacı göz önünde tuttuğu ve bu durumda Türkiye'nin hangi amacı ön plana koyduğu merak konusudur.

Anahtar Kelimeler — Özel tüketim vergisi, Avrupa Birliği, 7061 sayılı Torba Kanun
JEL Sınıflama Kodları K34, N44, H20

Evaluation of Changes Made in Excise Duty with the Bag Law no 7061

Abstract

In this study, changes made in ED with the Bag Law no 7061 in the place of tax law is evaluated, by studying of excise duties in European countries, by considering Turkey's economic circumstances. Relevant evaluations are made by tabulating and commenting that data obtained from Turkish Revenue Administration and Eurostat. Excise duty (ED) is a tax that consumers pay taxes by means of goods people buy. Tax-payers don't feel taxing as a factor of pressure intensely because taxes in question are collected by reason of tax payers' consumption. So, taxes collected like this are firstly chosen as a tool of fiscal policy to develop economy. For this reason, changes made on ED are of great importance. In Turkey, ED's revenues to GNP ratio are high and changes with the Bag Law no 7061 have been comprised in ED. It is mystery that which purposes European Union countries and Turkey have when a new tax is levied or the scope of tax is widen in European countries where the ED's revenues to gross national product (GNP) ratio is high.

Keywords— Excise duty, European Union, The Bag Law no 7061
JEL Classification Codes: K34, N44, H

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Sinop Üniversitesi, Boyabat İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, Mali İktisat Anabilim Dalı, Türkiye, ozge.onkan@gmail.com

1.GİRİŞ

Avrupa Birliği (AB) ülkelerinin, Birliğin kuruluşundan bu yana ekonomik bir entegrasyon içerisinde daha güçlü olmak adına aldıkları ortak kararlar, iklimden sağlığa, eğitimden medyaya kadar birçok alanda var olmuştur. Vergileme alanında alınan kararlar da AB'nin özellikle tek pazar stratejisini koruması ve birlik içinde rekabetin olmaması açısından önem arz etmektedir. Bu sebeple, AB, gelir ve kurumlar vergisi gibi dolaysız vergilerin yanı sıra katma değer vergisi (KDV) ve ÖTV gibi dolaylı vergiler alanında da ortak direktifler çıkartmaktadır.

Mükellefler, dolaylı vergilerin yükünü dolaysız vergilerde olduğu kadar hissetmediği için dolaylı vergiler alanında çıkartılan direktifler konusuna daha hassas yaklaşılmaları zorunludur. AB, KDV ve ÖTV ile ilgili çeşitli yıllarda birtakım direktifler çıkartmış ve bütün üye ülkelerin bunlara uymaları istenmiştir. Çalışmamızın konusu özel tüketim vergisi olmasından ötürü KDV ile ilgili verilere ve bilgilere değinilmeyecektir.

Özel tüketim vergisinin kapsamı AB ülkelerinde temelde tütün, alkol ve enerji ürünlerinden oluşmaktadır. AB ülkeleri kendi vergilendirme yetkileri çerçevesinde Birliğin içindeki rekabet kurallarını zedelemekten ÖTV kapsamında başka malları da vergilendirebilmektedirler. Meyve suları, gazoz çeşitleri, alkolsüz biralar da AB ülkelerinin ÖTV içeriklerinde bulunan söz konusu mallardandır. Ülkeler dilerse söz konusu malları ayrı bir vergi olarak da toplayabilmektedirler. Türkiye de yakın zamanda 7061 sayılı Torba Kanun ile bu malları ÖTV kapsamına almıştır. Çalışmamızda, AB üyesi seçilmiş ülkeler incelenerek, Torba kanun ile ÖTV'de yapılan değişiklikler ele alınmıştır.

2.AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİNDE ÖZEL TÜKETİM VERGİSİNİN TARİHİ GELİŞİMİ

AB'ye üye ülkelerde ÖTV'nin uyumlaştırılmasına ilişkin ilk direktif 19 Aralık 1972 tarihinde yayımlanmıştır (European Union, 1972). Ayrıca, ortak pazarın başlangıç tarihi olan 1 Ocak 1993'den önce ÖTV'ye ilişkin çok sayıda direktif çıkartılmıştır.

1972 tarihinde çıkartılan söz konusu direktif ile sigaralarla ilgili uyum

gerçekleştirilmiştir. Daha sonra, iç pazarın oluşturulmasına yönelik alınan kararların ardından 19 Ekim 1992 yılında çıkartılan bir direktifle sigaralar konusunda üye ülkeler arasındaki ÖTV uyumlaştırılmasında yeni düzenlemeler yapılmıştır (European Union, 1992a). Bu direktin sonrasında yine 1992 yılının aynı günü çıkartılan 80-81-82-83-84 sayılı direktifler çerçevesinde sigaranın yanı sıra Madeni Yağlar ve Alkol ve Alkollü İçecekler konusunda da malların konusu, matrahı, oranlarının uyumlaştırılması gibi düzenlemeler yapılmıştır.

1992 yılından sonra 1995 ve 2011 tarihlerinde direktifler çıkartılarak (European Union, 1995 & 2011), tütün ürünleri üzerinden alınan verginin uyumlaştırılmasında önemli adımların atılması sağlanmıştır. Özellikle 2011 yılında çıkartılan söz konusu direktif ile birlikte tütün ürünlerine dair direktifler tek bir direktif haline getirilmiştir. Enerji ürünleri üzerinden alınan özel tüketim vergisinin uyumlaştırılması için 2003 yılında bir direktif çıkartılmış ve bu direktifle Birlik içerisindeki farklı vergi oranlarını iç pazarın rekabet koşullarında meydana getirebileceği bozulmaların azaltılması, madeni yağlar ve diğer enerji ürünleri arasındaki rekabetin bozulmasının engellenmesi ve enerji verimliliğini ve karbon emisyonunu azaltılmasının teşvik edilmesi konuları kararlaştırılmıştır (Turunç; 2016, 40-41).

Direktiflerden de anlaşılacağı üzere uyumlaştırma çalışmaları alkol, tütün ve enerji ürünleri üzerine yapılmaktadır. Bunların dışında kalan mal grupları ise üye ülkelerin vergilemeye ilişkin genel ilkeler içerisinde kalmak şartıyla istedikleri gibi hareket etme yetkileri bulunmaktadır. Uyumlaştırma kapsamı dışında kalan özel tüketim vergileri, farklı üye devletlerde çok çeşitli isimler altında uygulanmaktadır. Örneğin, Belçika'da kahve ve şeker, Danimarka'da kahve, çay, çikolata ve şekerleme türleri, Almanya'da kahve, çay, şeker, tuz ve aydınlatma aletleri ve ampüller, Fransa'da şeker, İtalya'da kahve, kakao, kibrit, şeker, Lüksemburg'da kahve ve Hollanda'da şeker üzerinden ÖTV alınmaktadır (Önol; 1997: 28).

3.AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİNE GÖRE 7061 SAYILI KANUNDA ÖTV'NİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Bir ülkenin ÖTV sistemi hakkında bilgi edinilmesini sağlayan birçok değişken bulunmaktadır. Bu değişkenlerden bazıları, ÖTV'den elde edilen gelirler, ülkenin

ÖTV gelirlerinin GSMH'ına oranı, ÖTV oranları ve ÖTV kapsamına alınan mallardır. Aşağıda, Birleşik Krallık ve seçilmiş AB ülkelerinin (ÖTV gelirlerinin GSMH'ına oranı AB ortalamasının üzerinde olanlar) GSMH, ÖTV gelirleri ve ÖTV gelirlerinin GSMH'larına oranları verilmiştir*.

Tablo 1: Seçilmiş AB Ülkelerinin ÖTV Gelirlerinin GSMH'larına oranı

Ülke	ÖTV/ GSMH Oranı	ÖTV Gelirleri (Millions Euro)	GSMH (Millions Euro)	Ülke	ÖTV/ GSMH Oranı	ÖTV Gelirleri (Millions Euro)	GSMH (Millions Euro)
EU-28	3.8	559.101	1.4937.111	Letonya	4.8	1.199	24.925
Danimarka	4.5	12.579	277.489	Macaristan	7.1	8.039	113.730
Finlandiya	5.2	11.113	216.111	Malta	5.0	495	10.180
Fransa	4.5	99.939	2.228.568	Polonya	4.0	16.977	425.941
Birleşik Krallık	4.4	104.857	2.403.382	Portekiz	4.1	7.569	185.494
İtalya	5.5	92.886	1.680.948	Slovenya	5.1	2.073	40.357
Türkiye	4.6	40.657	780.224	Bulgaristan	5.3	2.561	48.128
Hırvatistan	5.2	2.399	46.639				

Kaynak: ec.europa.eu/eurostat/data/database, 2017

Tablo 1'de AB'ye ülkesi 27 ülke ve Birleşik Krallık'ın ÖTV gelirlerinin GSMH'ya oranı 3.8 olduğu görülmektedir. Danimarka, Finlandiya, Fransa, Birleşik Krallık, İtalya, Letonya, Macaristan, Malta, Polonya, Portekiz, Slovenya, Bulgaristan, Hırvatistan ve Türkiye'nin ÖTV gelirleri GSMH'ya oranı 3.8'den yüksektir. Ancak, söz konusu veriler bir ülkenin ÖTV sistemi hakkında bilgi edinmek ya da o sistem hakkında bir çıkarım yapmak için yeterli değildir. Tablo 2'de

* Bu çalışmadaki tablolarda, değerler, Euro'ya dönüştürülürken 1 euro = 7.04 olarak kullanılmıştır.

AB ülkelerinin ÖTV kapsamına aldıkları mallara ve her ülkenin kendi vergilendirme yetkisi çerçevesinde, ulusal düzeyde yer alan ve özel tüketim vergisinin içeriğine dahil edilebilecekken ayrıca toplanan dolaylı ve dolaysız vergilere yer verilmektedir.

Tablo 2: AB’de Yer Alan Seçilmiş Ülkelerin ÖTV Kapsamları ve Ulusal Düzeydeki ÖTV İçeriğine Dahil Edilebilecek Vergileri

Ülke	Özel Tüketim Vergisinin İçeriği	Ülkelerin Ulusal Düzeyde Yer Alan ve Özel Tüketim Vergisinin İçeriğine Dahil Edilebilecek İken Ayrıca Toplanan Vergileri (Dolaylı + Dolaysız)
EU-28	Alkol, Enerji, Tütün	-
Danimarka	Alkol, Enerji, Tütün, çikolata, şeker, alkolsüz içecekler, motosiklet	-
Finlandiya	Alkol, Enerji, Tütün	Otomobil vergisi (otomobilin trafiğe kayıt edilmesinden alınan vergi)
Fransa	Alkol, Enerji, Tütün, Altın, Gümüş gibi madenler	Yapay yolla tatlandırılmış içecekler vergisi
İngiltere	Alkol, Enerji, Tütün, Motorlu Araçlar	Şeker vergisi (Yapay yolla tatlandırılmış içeceklere konulan vergi- Özellikle gazlı içecekler)
İtalya	Alkol, Enerji, Tütün, Kahve, Kakao, Kibrit, Şeker	Silah ruhsatları alınırken, kumar oynatılmasında ve bazı kitap türlerinin basımında alınan vergi
Letonya	Alkol, Enerji, Tütün, Kahve	Kumar makineleri ve kumarhaneler üzerinden alınan kumar vergisi

Macaristan	Alkol, Enerji, Tütün	Halk sağlığı vergisi (Enerji içecekleri, kakaolu şekerli içecekler, tuzlu atıştırmalıklar, reçeller)
Malta	Alkol, Enerji, Tütün, Sakız, plastik torba, Alkolsüz içecekler, cep telefonu hizmetleri	-
Polonya	Alkol, Enerji, Tütün, Binek otomobil	Binek otomobilin park edilmesinden alınan vergi, online kumar oyunları vergisi
Portekiz	Alkol, Enerji, Tütün, Motorlu Araçlar	-
Slovenya	Alkol, Enerji, Tütün	-
Bulgaristan	Alkol, Enerji, Tütün, Otomobil, Kahve	Abur cubur vergisi (şekerin, tuzun, kafeinin ve sebze yağının yüksek olduğu yiyeceklerden alınan vergi)
Türkiye	Alkol, Enerji, Tütün, Motorlu Araçlar, alkolsüz içecekler, Güzellik ve makyaj ürünleri, Gazeteler, Kitaplar, beyaz eşyalar, kürkler	Özel İletişim Vergisi (internet ve <i>telekomünikasyon hizmetleri üzerinden alınan vergi</i>)
Hırvatistan	Alkol, Enerji, Tütün	Kahve ve Alkolsüz içecekler üzerinden alınan özel vergi

Kaynak: ec.europa.eu, (2018), Pym, (2018), bulgarico.com, (2018), portugalglobal.pt, (2018), fu.gov.si (2018), porezna-uprava.hr, (2018), Chazan (2016), Michail (2016)

Tablo 2, tablo 1 ile birlikte değerlendirildiğinde, 28 AB ülkesinin ÖTV gelirlerinin GSMH'ya oranı olan 3.8'i geçen ülkelerden bazılarının ÖTV içeriklerinin geniş tutuldukları görülmektedir. Diğer bir deyişle, üye ülkeler, belli standartları uygulayarak ÖTV'ye tabi tutmak zorunda oldukları tütün, alkol ve enerji malların

yanı sıra kendi vergilendirme yetkileri çerçevesinde de çeşitli malları diğer ülkelerden farklı olarak ÖTV kapsamlarına dahil etmişlerdir. Ancak, ülkelerin ÖTV kapsamlarının geniş tutulmasının veya ÖTV gelirlerinin GSMH'ya oranlarının yüksek veya düşük olmasını tek bir değişkenle açıklanmasının yetersiz kalacağı düşünülmektedir. Bu nedenle, söz konusu verilere, AB üyesi ülkelerde ÖTV oranlarının düzeyi verilerinin de eklendiği tablo 3, tablo 4 ve tablo 5 verilmektedir.

Tablo 3: Alkol Grubunda Seçilmiş AB Ülkelerinin ÖTV Oranlarının Düzeyi

	Düşük ÖTV Oranı	Orta ÖTV Oranı	Yüksek ÖTV Oranı
Köpüksüz Şarap 0 Euro= Düşük 0-200 Euro= Orta x>200=Yüksek	Slovenya, Portekiz, Bulgaristan, Fransa, Hırvatistan, Macaristan, İtalya	Danimarka, Letonya, Polonya, Malta	Finlandiya, Birleşik Krallık
Köpüklü Şarap 0 Euro= Düşük 0-200 Euro= Orta x>200=Yüksek	Bulgaristan, Hırvatistan, İtalya, Portekiz, Slovenya	Fransa, Macaristan, Malta, Polonya, Letonya	Birleşik Krallık, Finlandiya, Danimarka, Türkiye
Ara Ürünler (Alkol oranı %18 olan ürünler) x<45 Euro= Düşük 45-200= Orta x>200=Yüksek	Bulgaristan	Portekiz, Fransa, Hırvatistan, Letonya, Malta, Slovenya, Macaristan, İtalya	Danimarka, Finlandiya, Birleşik Krallık, Türkiye
Ağır Alkollü İçkiler X<550 Euro= Düşük 550-1000= Orta	Bulgaristan	Hırvatistan, Macaristan,	Finlandiya, Birleşik Krallık, Danimarka, Fransa, Letonya, Malta, Polonya,

x>1000=Yüksek

Portekiz, Slovenya,

Türkiye

Kaynak: European Commission (2018a)'daki bilgilerden tarafımızca oluşturulmuştur.

Tablo 3'de görüldüğü üzere ÖTV'nin alkol grubunun her çeşidinde Bulgaristan en düşük; Finlandiya, İrlanda, Birleşik Krallık ve İsveç ise en yüksek kısımda yer almaktadır. AB ülkelerinde düşük ÖTV oranına sahip ülke sayısı köpüksüz şarap grubunda fazla iken, ağır alkollü içkiler grubunda yüksek ÖTV oranına sahip ülke sayısı fazladır. Diğer bir deyişle içkilerdeki alkol oranı arttıkça, ülkeler, içkileri kendilerine uygun şekilde daha yüksek oranda vergilendirmektedirler.

Tablo 4: Tütün Grubunda Seçilmiş AB Ülkelerinin ÖTV Oranlarının Düzeyi (Örnek Sigara)

Ülke	Sigaranın AB ülkelerindeki ÖTV'si 1000 sigara başına en az 90 euro olmalı	Ülke	Sigaranın AB ülkelerindeki ÖTV'si 1000 sigara başına en az 90 euro olmalı
Danimarka	161.5977	Letonya	109.2
Finlandiya	248	Malta	165
Fransa	261	Polonya	98.2403
Macaristan	93.758	Birleşik Krallık	316.8401
Türkiye*	47.58	Portekiz	134.65
Bulgaristan	90.5001	Slovenya	163.3406
Hırvatistan	92.8371	İtalya	140.6599

Kaynak: European Commission (2018b)

* Türkiyede içinde 20 adet sigara bulunan bir paket sigaranın ÖTV'si bulunduğu (10 TL'lik sigarada 6,7 TL ÖTV bulunmakta) ve bu sayı 500 ile çarpılıp Euro'ya dönüştürüldüğünde 47,58 bulunur.

Tablo 4'de de belirtildiği üzere AB, sigarayı özel tüketim vergisi çerçevesinde vergilendirirken 1000 sigaradan toplanan ÖTV'nin en az 90 euro olması gerektiği kuralını getirmiştir. Bu kurala göre, 1000 sigaradan 90-100 euro aralığında ÖTV

toplayan ülkeler, tütün grubunun önemli bir parçası konumundaki sigara açısından düşük vergilendirme yapmaktadırlar. Bu ülkeler; Macaristan, Polonya, Bulgaristan ve Hırvatistan'dır. Sigaranın en yüksek ÖTV'ye tabi tutulduğu ülkeler ise Birleşik Krallık, Finlandiya ve Fransa'dır.

Tablo 5: Enerji Grubunda Seçilmiş AB Ülkelerinin ÖTV Oranlarının Düzeyi (Örnek; Kurşunsuz Benzin, LPG)

	Düşük ÖTV Oranı	Orta ÖTV Oranı	Yüksek ÖTV Oranı
Kurşunsuz Benzin	Bulgaristan,	Letonya, Malta,	Finlandiya, Birleşik
x<400 Euro= Düşük	Macaristan,	Hırvatistan,	Krallık, İtalya,
400-600 Euro= Orta	Polonya, Türkiye	Lüksemburg,	Danimarka, Fransa,
x>600=Yüksek		Slovenya	Portekiz
LPG	Hırvatistan, Malta,	Fransa, Polonya,	Birleşik Krallık,
x<125 Euro= Düşük	Türkiye	Letonya, İtalya,	Danimarka, Bulgaristan,
125-300 Euro= Orta		Finlandiya,	Macaristan, Slovenya
x>300=Yüksek		Portekiz	

Kaynak: European Commission (2018c)'daki bilgilerden tarafımızca oluşturulmuştur.

Enerji grubunda verilen örneklerde (Kurşunsuz benzin ve LPG) Birleşik Krallık ve Danimarka'da ÖTV oranlarının yüksek tutulduğu görülmektedir. Genel olarak, AB ülkelerinin çoğunun orta düzeyde ÖTV uyguladıkları tespit edilmiştir.

Alkol, tütün ve enerji gruplarında aralarında bazı farklılıklar olsa da genellikle belli ülkelerin yüksek ve düşük oranlar uyguladıkları görülmektedir. Her üç grupta da yüksek ÖTV oranı uygulayan ülkeler; Birleşik Krallık, Finlandiya ve Danimarka'dır.

ÖTV gelirlerinin GSMH'ına oranı yüksek olan ülkelere Danimarka, İtalya ve Birleşik Krallık'ın ÖTV'nin kapsamı geniştir. AB'de ÖTV kapsamında

vergilendirilmesi gereken tütün, alkol ve enerji ürünlerinin yanı sıra Birleşik Krallık motorlu taşıtları, Danimarka şeker, alkol­süz içecekler ve motorsiklet gibi ürünleri ve İtalya ise kahve, kakao, kibrit, şeker gibi ürünleri de vergilendirmektedir. Ayrıca, söz konusu ülkelerin ürünlerine uyguladıkları ÖTV oranları da yüksektir.

ÖTV gelirlerinin GSMH'ına oranı yüksek olan bir diğer ülke Finlandiya, AB'nin getirdiği standart ürünler dışında mal vergilendirmemektedir ve standart ürün gruplarının hepsinde yüksek oranda vergilendirme yapmaktadır.

AB'nin ortalama ÖTV gelirlerinin GSMH'ına oranının üstünde bir ortalamaya sahip Fransa, hem yüksek ÖTV yapmakta hem de altın, gümüş gibi madenler de ÖTV içeriğinde yer almaktadır.

Macaristan, ÖTV gelirlinin GSMH'ına oranının çok yüksek olduğu bir ülke olmasına rağmen hem ÖTV oranları çok yüksek değildir, hem de ÖTV içeriğinde sadece tütün, alkol ve enerji ürünleri bulunmaktadır. Ancak, Macaristan'ın ÖTV gelirleri (8.039 milyon euro) 113.730 milyon euroluk GSMH'lık bir ülkeye göre yüksektir. Bunun nedeni; Macaristan'da alkol ve tütün tüketiminin (Novak, 2014 & WHO, 2014) yüksek olmasıdır. Hatta hükümet yetkilileri 2011-2013 yılları arasında ÖTV'yi defalarca arttırmalarına rağmen ülkedeki sigara tüketimi azalmamış, halk ikinci el sigara kullanımına geçmiştir. Hırvatistan'da da Macaristan'a benzer koşullar mevcuttur (Franelić, 2017 & WHO, 2016).

Tablolardan ve yorumlarından da anlaşılacağı üzere, AB ülkelerinde ÖTV gelirleri GSMH'ına oranı yüksek olan ülkelerin ya ÖTV oranları yüksektir ya ÖTV kapsamına giren ürünler çeşitlidir veya bu iki şartın ikisi birlikte mevcuttur. Ayrıca bazı ülkelerdeki alkol ve sigara kullanım miktarı yüksektir. Türkiye de ÖTV gelirleri GSMH'ına oranı yüksek olan ülkelere dendir. Tablo 2'den de görüleceği üzere, Avrupa ülkeleri içerisinde ÖTV içeriğinde yer alan ürün sayısı en fazla Türkiye'dedir. Ancak, ÖTV oranlarının yüksekliği açısından alkol dışında, diğer ülkelerin çok altında yer almaktadır.

Elde edilen verilerin yorumlanması çerçevesinde AB ülkelerinin, ortak direktiflerle belirlenen ve bu yolla ÖTV kapsamına alınması gereken mallara ek

olarak, sahip oldukları ulusal vergilendirme yetkileriyle ÖTV kapsamlarına birtakım mallar ekleyebildikleri görülmektedir. İlâveten, ülkelerin, ulusal düzeyde - dolaylı olsun ya da olmasın - ÖTV kapsamına alınabilecek iken ayrıca bir vergi olarak toplanan vergileri de bulunmaktadır. Tablo 2’de AB üyesi seçilmiş ülkelerin ÖTV içeriğinde olabilecek iken ayrıca bir vergi olarak toplanan vergileri gösterilmektedir. Söz konusu bu vergilerin, ÖTV’nin içine dahil edilebilecek iken niçin ayrı bir vergi olarak toplandığı sorusu, bir ülkede sonradan getirilen vergilerin hukukta nasıl konumlandırıldığının anlaşılmasına yardımcı olabilir. Bu soru, verginin amaçlarına işaret etmektedir. ÖTV, mali amaç yanında tüketicilerin harcama alışkanlıklarını değiştirmek, lüks tüketimi kıstak, çevresel sorunları önlemek gibi nedenlerle de alınan bir vergi (Arıkan, Bay, 2017: 559) olduğu bu noktada görülmektedir. Örneğin, OECD’nin 2014 ve 2017’de yaptığı obezite araştırmalarına göre (OECD, 2017a & OECD, 2017b & OECD, 2014), obezitede, 37 OECD ülkesi içinde 4., Avrupa ülkeleri içinde ise 1. sırada yer alan Macaristan enerji içecekleri, kakaolu şekerli içecekler, tuzlu atıştırmalıklar ve reçeller üzerine halk sağlığı vergisi getirmiştir. Ancak, devletler bazen de sosyal ve sağlık politikaları gibi politikalar için değil de sadece gelir elde etme amaçlı mali politikalar için yeni vergiler getirmekte veya var olan vergilerin kapsamını genişletmektedirler. Türkiye’de de kamuoyunda Torba Kanun bilinen ve çok sayıda vergi kanununda düzenleme yapan **7061 Sayılı “Vergi Kanunları ile Diğer Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun”** 5 Aralık 2017 tarihli ve 30261 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.

Söz konusu kanun ile ÖTV alanında yapılan yenilikler üç başlık altında toplanmıştır. Bu yenilikler; **makaronlara ilişkin vergileme ölçülerinin belirlenmesi, bazı içeceklerin ve makaronların ÖTV kapsamına alınması ve engellilerin istisna kapsamında taşıt almına sınırlama getirilmesi**, şeklinde sıralanabilir.

7061 sayılı Kanun’un 73. ve 74. maddelerinde 4760 sayılı ÖTV Kanunununa getirilen yenilikler şu şekilde belirtilmiş, söz konusu kanunla makaronlara ilişkin vergileme ölçüleri belirlenmiş, Bakanlar Kuruluna sigara ve diğer tütün mamulleri için verilen oran, asgari maktu vergi tutarı ve maktu vergi tutarı belirleme yetkileri,

makaronları da kapsayacak şekilde genişletilmiştir. 75. maddesi ile de **meyve suları** (üzüm şırası dahil) ve **sebze suları** (fermente edilmemiş ve alkol katılmamış), ilave şeker veya diğer tatlandırıcı maddeler katılmış olsun olmasın, **sular** (mineral sular ve gazlı sular dahil) (ilave şeker veya diğer tatlandırıcı maddeler katılmış veya aromalandırılmış) ve **alkolsüz diğer içecekler, sade gazozlar, meyveli gazozlar, alkolsüz biralar ÖTV kapsamına alınmıştır.**

Aynı Kanun'un 72. maddesi ile otomobil, arazi taşıtı, ve benzeri taşıtların, engelliler tarafından ilk iktisabında uygulanan motor silindir hacmine bağlı sınırlama kaldırılmış, araç alımında engellilere yönelik uygulanacak ÖTV istisnasına yönelik matrah 200.000 TL'yi aşmayacak şekilde yeniden belirlenmiş, bu tutarın her yıl yeniden değerlendirilmesinde artırılması düzenlenmiştir.

Tablo 2'den de görüleceği üzere ÖTV gelirinin GSMH'ına oranı yüksek olan ülkeler içinde ve hatta bütün Avrupa ülkeleri içinde ÖTV kapsamı en geniş olan ülke Türkiye'dir ve Aralık 2017'de 7061 sayılı Torba Kanunla kapsamına alınan mallarla birlikte ÖTV'nin içeriği daha da genişlemiştir. Türkiye, Birleşik Krallık ve Avrupa Birliği ülkeleri toplamda 29 ülke içinde ÖTV gelirinin GSMH'ına oranı yüksekliği sıralamasında 9. sırada yer almaktadır. Türkiye'de, AB ülkelerine göre - alkol dışında - ÖTV oranları daha düşük ve bazı AB ülkelerinin ÖTV içeriklerindeki bazı mallar Türkiye ile benzeşse de, Türkiye'de hem ÖTV'den elde edilen gelirleri yüksek hem ÖTV'nin kapsamı geniştir. Danimarka ve Malta gibi ülkelerin dışındaki ülkeler şekerli ve alkolsüz içecekleri ÖTV kapsamına alabilecekken söz konusu ürünleri ayrı bir vergi olarak toplamaktadırlar. Bunun temel nedeni ülkelerin ihtiyaçları doğrultusunda uyguladıkları sosyal politikalarıdır. Türkiye'de ise meyve suları, gazoz çeşitleri, alkolsüz biralar ayrı bir vergi olarak vergilendirilmeyerek 7061 sayılı Torba Kanunla ÖTV kapsamına alınmıştır. Ayrıca, hiçbir Avrupa ülkesi engellilerin aleyhine yönelik vergilendirme yapmamaktadır. Görüldüğü üzere genellikle Türkiye'de vergi uygulamalarında gelir elde etme amaçlı mali politikaların kullanımı daha yoğundur.

4. SONUÇ

ÖTV, dünyanın birçok ülkesinde uygulanan, malların satış fiyatın üzerinden alındığı için tahsilatı kolay olan ve ekonomi üzerinde yönlendirici etkiye sahip dolaylı bir vergidir. AB'nin dolaylı vergilerinin ana kalemlerinden biri olan ÖTV, ortak direktiflerle tüm ülkelerin uymak zorunda olduğu temel bir içerikle düzenlenmiştir. Ancak, ülkeler vergilendirme yetkileri doğrultusunda rekabeti bozmayacak şekilde ÖTV'nin kapsamına temel malların yanı sıra istedikleri malları koyabilmektedirler. Bu sebeple AB'de de ÖTV'nin kapsamı ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Ancak, bir ülkenin ÖTV sistemini tanımlamakta ÖTV'nin kapsamı yetersizdir. ÖTV'den elde edilen gelirler, ülkenin ÖTV gelirlerinin GSMH'ına oranı, ÖTV oranları gibi değişkenlerin varlığı da gereklidir.

Türkiye, ÖTV gelirinin GSMH'ına oranı (4.6) yüksek olan bir ülkedir. AB'nin ÖTV gelirlerinin GSMH'ına oranı 3.8'dir. AB'ye üye ülkeler 13'ünün, söz konusu oranı, 3.8'in üzerindedir. ÖTV oranları açısından AB ülkeleri arasında dalgalanmalar görülmektedir. Türkiye, alkol dışındaki ürünlerde AB'nin ÖTV oranlarının çok altında kalmaktadır.

ÖTV gelirlerinin GSMH'ına oranı yüksek olan ülkeler içinde ÖTV kapsamı en geniş olan ülke Türkiye'dir ve Aralık 2017'de 7061 sayılı Torba Kanunla kapsamına alınan mallarla birlikte ÖTV'nin içeriği daha da genişlemiştir. Söz konusu kanunla meyve suları, gazoz çeşitleri, alkolsüz biralar ve makaronlar ÖTV kapsamına alınmış, engellilerin kullandığı araçlara ilişkin uygulanan ÖTV'de değişiklikler yapılmıştır. AB'de ülkelerin çoğu şekerli ve alkolsüz içecekleri ÖTV kapsamına alabilecekken, bu ürünleri ayrı bir vergi olarak toplamaktadırlar. Ayrıca, hiçbir Avrupa ülkesi engellilerin aleyhine yönelik vergilendirme yapmamaktadır. Bunun temel nedeni ülkelerin ihtiyaçları doğrultusunda uyguladıkları sosyal politikalarıdır. Türkiye'de yeni bir vergi getirilirken veya bir verginin kapsamı genişletilirken gelir elde etme amaçlı mali politikaların kullanımı daha ağır basmaktadır. Kanımızca, Türkiye'de bir verginin kapsamı genişletilirken, çevresel sorunları önlenmesi ve hastalıkları azaltılması gibi hedeflerin daha fazla göz önünde bulundurulması gereklidir.

KAYNAKÇA

ARIKAN Z, Bay H. (2017), *Türkiye’de Özel Tüketim Vergisi Uygulaması, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kongresi, Antalya, Türkiye.*

CHAZAN, D (2016), France chews over fast food tax to fight obesity, 03.09.2016, <https://www.telegraph.co.uk/news/2016/09/03/france-chews-over-fast-food-tax-to-fight-obesity/> , (11.08.2018)

EUROPEAN COMMISSION (2018a), *Excise Duty Tables Part I - Alcoholic Beverages*, http://ec.europa.eu/taxation_customs/index_en.htm , (22.08.2018)

EUROPEAN COMMISSION (2018c), *Excise Duty Tables Part II Energy products and Electricity*, http://ec.europa.eu/taxation_customs/index_en.htm , (22.08.2018)

EUROPEAN COMMISSION (2018b), *Excise Duty Tables III - Manufactured Tobacco*, http://ec.europa.eu/taxation_customs/index_en.htm, (22.08.2018)

FRANELIC, I. P, *Alcohol as a public health issue in Croatia Situation analysis and challenges*, WHO, 2017

EUROPEAN UNION (1972), *Council Directive 72/464/EEC of 19 December 1972 on taxes other than turnover taxes which affect the consumption of manufactured Tobacco* Euro Lex Law: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:31972L0464&qid=1539205753206&from=EN> , (09.08.2018)

EUROPEAN UNION (1992), *Council Directive 92/79/EEC of 19 October 1992 on the approximation of taxes on cigarettes* Euro Lex Law: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:31992L0079&qid=1539212676989&from=EN> , (09.08.2018)

EUROPEAN UNION (1992), *Council Directive 92/80/EEC of 19 October 1992 on the approximation of taxes on manufactured tobacco other than cigarettes* Euro Lex Law: <https://eur-lex.europa.eu/legal->

content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:31992L0080&qid=1539286049980&from=EN, (09.08.2018)

EUROPEAN UNION (1992), *Council Directive 92/81/EEC of 19 October 1992 on the harmonization of the structures of excise duties on mineral oils* Euro Lex Law: [https://eur-lex.europa.eu/legal-](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:31992L0081&qid=1539286049980&from=EN)

content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:31992L0081&qid=1539286049980&from=EN, (09.08.2018)

EUROPEAN UNION (1992), *Council Directive 92/82/EEC of 19 October 1992 on the approximation of the rates of excise duties on mineral oils* Euro Lex Law: [https://eur-lex.europa.eu/legal-](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:31992L0082&qid=1539286049980&from=EN)

content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:31992L0082&qid=1539286049980&from=EN, (09.08.2018)

EUROPEAN UNION (1992), *Council Directive 92/83/EEC of 19 October 1992 on the harmonization of the structures of excise duties on alcohol and alcoholic beverages* Euro Lex Law: [https://eur-lex.europa.eu/legal-](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:31992L0083&qid=1539286049980&from=EN)

content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:31992L0083&qid=1539286049980&from=EN, (09.08.2018)

EUROPEAN UNION (1992), *Council Directive 92/84/EEC of 19 October 1992 on the approximation of the rates of excise duty on alcohol and alcoholic beverages* Euro Lex Law: [https://eur-lex.europa.eu/legal-](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:31992L0084&qid=1539286049980&from=EN)

content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:31992L0084&qid=1539286049980&from=EN, (09.08.2018)

EUROPEAN UNION (1995), *Council Directive 95/59/EEC of 27 November 1995 on taxes other than turnover taxes which affect the consumption of manufactured tobacco* Euro Lex Law: [https://eur-lex.europa.eu/legal-](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:31995L0059&qid=1539475712933&from=EN)

content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:31995L0059&qid=1539475712933&from=EN, (09.08.2018)

EUROPEAN UNION (2003), *Council Directive 2003/96/EEC of 27 October 2003 restructuring the Community framework for the taxation of energy products and*

electricityEuro Lex Law: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32003L0096&qid=1539475712933&from=EN>, (09.08.2018)

EUROPEAN UNION (2011), *Council Directive 2011/64/EEC* of 21 June 2011 on the structure and rates of excise duty applied to manufactured tobaccoEuro Lex Law: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32011L0064&qid=1539475712933&from=EN>, (09.08.2018)

<https://ec.europa.eu/eurostat/data/database> (10.08.2018)

<http://bulgarico.com/taxframe/excise-duties/> (10.08.2018)

<http://www.portugalglobal.pt/EN/InvestInPortugal/fiscalsystem/Paginas/OtherTaxes.aspx> (10.08.2018)

https://ec.europa.eu/taxation_customs/business/excise-duties-alcohol-tobacco-energy_en (10.08.2018)

http://www.fu.gov.si/en/areas_of_work/#c5292, (10.08.2018)

https://www.porezna-uprava.hr/en/EN_porezni_sustav/Pages/THE-CROATIAN-TAX-SYSTEM.aspx, (11.08.2018)

NOVAK, B (2014) , *Alcohol consumption in Hungary twice the global average*, <https://budapestbeacon.com/alcohol-consumption-in-hungary-twice-the-global-average/>, (14.08.2018)

MICHAIL N (2016), *Will Italy Also Debate A Sugar and Sat Fat Tax?*, 29.07.2016, <https://www.foodnavigator.com/Article/2016/06/30/Will-Italy-also-debate-a-sugar-and-sat-fat-tax> , (14.08.2018)

OECD (2014), *Obesity Update*, www.oecd.org/health/obesity-update.htm , (13.08.2018)

OECD (2017a), *OECD Health Statistics 2017* (Forthcoming in June 2017). www.oecd.org/health/health-data.htm , (14.08.2018)

OECD (2017b), *Obesity Update*, www.oecd.org/health/obesity-update.htm , (14.08.2018)

ÖNOL, G (1997), Türk Özel Tüketim Vergisi Sisteminin Avrupa Topluluğu Özel Tüketim Vergisi Sistemine Uyum Sorunu, Avrupa Birliği Uzmanlığı Tezi, *T.C. Maliye Bakanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı*, Ankara, 1997

PYM, H (2018), Sugar tax is already producing results, *BBC News*, 12 March 2018, <https://www.bbc.com/news/health-43372295>, (09.08.2018)

WHO, Tobacco control in practice; Article 8: Protection from exposure to tobacco smoke: the story of Hungary, 2014

WHO, Tobacco Control Fact Sheet Croatia, 2016

TURUNÇ, S (2016), Avrupa Birliği'nin Vergi Uyum Politikası Çerçevesinde Özel Tüketim Vergileri ve Türk Özel Tüketim Vergisi Mevzuatına İlişkin Bir Değerlendirme, Avrupa Birliği Uzmanlığı Tezi, *T.C. Maliye Bakanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı*, Ankara, 2016

Kalite Maliyetlerinin PAF Modeline Göre Tespit Edilmesine Yönelik Bir Uygulama¹

Alırıza Ağ², Elif Çil³
Özet

Teknolojinin ilerlemesiyle birlikte artan rekabete paralel olarak işletmeler, varlıklarını devam ettirebilmeleri için kaliteye önem vermişlerdir. Bu durum işletmelerin kaliteli ürün ve hizmet üretirken katlanmak zorunda oldukları maliyetleri, alınan doğru kararlarla en aza indirgeyebileceği kalitesizlik maliyetlerini ortaya çıkarmıştır. İşletmede yöneticilerin doğru kararlar almasına ışık tutacak olan kalite maliyetlerinin doğru tespit edilmesi oldukça önem arz etmektedir. Bu maliyetlerin tespiti için kullanılan birçok kalite maliyet yöntemi vardır. Bu çalışmada kalite ve kalite ile ilgili tanımlardan kısaca bahsedilmiş ayrıca kalite maliyet yöntemlerinden en fazla tercih edilen PAF maliyet modeli açıklanmıştır. Çalışma Bayburt'ta bulunan doğal taş destek merkezinde yapılmış, PAF modeline göre kalite maliyetleri incelenmiş ve kalite maliyet raporu oluşturulmuştur. Bu rapor ile kalite maliyetlerinin toplam maliyetlere oranları tespit edilmiştir. Yapılan çalışma sonucunda Bayburt Doğal Taş Üretim ve Pazarlama Destek Merkezi'nde önleme maliyetlerinin yüksek olduğu ve yeni kurulmuş bir destek merkezi olmasından dolayı başarısızlık maliyetlerinin düşük olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler— Kalite, Kalite Maliyetleri, PAF modeli
JEL Sınıflama Kodları: M40, M41, M49

Implementation For Determining Quality Costs According To PAF Model

Abstract

In parallel with the increasing competition with the advancement of technology, enterprises gave importance to quality in order to maintain their existence. This situation revealed the costs of poor quality that the enterprises can minimize the costs they have to bear while producing quality products and services. It is very important to determine the quality costs that will shed light on the correct decisions of the managers. There are many quality cost methods used to determine these costs. In this study, the definitions of quality and quality are mentioned briefly and the most preferred PAF cost model is explained. The study was carried out at the natural stone support center located in Bayburt, quality costs were examined according to PAF model and quality cost report was prepared. The ratio of quality costs to total costs was determined by this report. As a result of the study, it has been determined that the cost of failure is low due to the high cost of prevention in Bayburt Natural Stone Production and Marketing Support Center as it is a newly established support center.

Keywords— Quality, Quality Costs, PAF Model
JEL Classification Codes: M40, M41, M49

¹ Bu çalışma 06.08.2018 tarihinde kabul edilen “Toplam Kalite Yönetimi çerçevesinde kalite maliyetlerinin PAF modeline göre tespit edilmesi ve muhasebeleştirilmesi: Bayburt Doğal Taş Fabrikasında bir uygulama” isimli yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

² Dr. Öğr. Üyesi, Bayburt Üniversitesi, İİBF, İşletme, Türkiye, alirizaag@bayburt.edu.tr

³ Yük. Lisans Öğr., Bayburt Üniversitesi, SBE, İşletme, Türkiye, elif_cil_69@hotmail.com

1. GİRİŞ

Günümüzde teknolojinin gelişmesi toplum bilincini yükseltmiş, bu durum tüketime de yansımıştır. Bu yansımanın etkisiyle tüketiciler, uygun fiyatlı ve kaliteli ürünlere yönelmiştir. Tüketicilerin bu yönelimi, işletmeler arası rekabeti artırmış ve bu rekabet işletmelerin ayakta kalabilmeleri için tüketici ihtiyaç ve gereksinimlerine yönelik adımlar atmalarını sağlamıştır. İşletmelerin rekabet ortamında kaliteye önem vermesiyle birlikte Toplam Kalite Yönetim sistemi ortaya çıkmıştır. Bu sistem ile, kaliteli ürün veya hizmetin katlanıldığı bir maliyeti olduğu, bunun yanında kalitesizliğin de işletmeler için maliyet oluşturduğu ortaya çıkmıştır. İşletmeler bu maliyetleri düşürebilmek ve rekabet ortamında varlıklarına devam edebilmek için kalite maliyetlerini doğru tespit etmeli ve doğru analiz yapmalıdır. İşletme yöneticileri bu analizleri birçok şekilde yapabilmektedir. Kalite maliyet analizlerinde en çok kullanılan yöntem PAF maliyet analizidir. Bu analizle önleme, değerlendirme, başarısızlık maliyetleri tespit edilmektedir. Başarısızlık maliyetlerinin düşük olması için önleme maliyetlerinin doğru yapılması ve işletme yöneticilerinin doğru kararlar alması gerekmektedir.

Kalitenin bu kadar önemli olduğu günümüzde, bu çalışmayla öncelikle kişiden kişiye tanımı değişebilen kalite kavramından ve kalite maliyetlerinden bahsedilerek PAF modeli hakkında bilgi verilmiştir. Bayburt Doğal Taş Destek Merkezinde maliyetler PAF modeline ayrıştırılması yapılmış ve kalite maliyet raporu oluşturulmuştur.

2. KALİTE ve KALİTE MALİYETLERİ

Kalite, geçmişten günümüze gelişerek gelen bir kavram olmuştur. İlk olarak Hummarabi yasalarıyla ortaya çıkan kalite, günümüze kadar gelişerek gelmiş ve 19. Yüzyılda kavram olarak ortaya çıkmıştır. Kalite önceleri “fiyat” olarak algılanmıştır. Ancak daha sonra küreselleşen ve teknolojik gelişmelerin arttığı günümüz dünyasında en önemli rekabet unsuru olarak görülmüştür. Tüketicilere göre değişen kalite kavramına işletmeler ayakta kalabilmek için çok önem vermişlerdir (Şimşek, 2001:5).

Rekabet unsuru olarak görülen kalitenin işletmelere mutlaka bir maliyeti olmaktadır. Bunlar işletmenin kaliteli ürün veya hizmet üretirken mecburen katlandığı maliyetlerdir. Kaliteli ürünlerin yanında kalitesiz ürünlerin de işletmeler için bir maliyeti vardır. İşletmeler bu maliyetleri en aza indirgeyebilmeleri için kalite yönetim felsefesini benimsemeleri gerekmektedir.

Geleneksel yönetim anlayışına göre kalite artarsa maliyet ve ürün fiyatları da artmaktadır. Oysa TKY anlayışına göre hatalar en aza indirgenmesi gerekmektedir. Bunun için de günümüzde en çok kullanılan model olan PAF kalite maliyet modeli kullanılır. Bu yöntem de ürün veya hizmetler oluşmadan önce hataları en aza indirmek ve kusurlu ürünlerin oluşmasını engellemek için üretim yapılmadan önce önlemler alınır, gerekli ölçme ve değerlendirme yapılır. İşletmeler özellikle önleme maliyetlerini doğru tespit ederse sonrasında oluşacak başarısızlık maliyetleri en aza indirgenmiş olacaktır. Ürün müşteriye ulaştıktan sonra oluşan dış başarısızlık maliyetleri işletmenin prestij, güvenilirlik ve tercih edilmeme sebeplerini doğuracağı için ürün müşteriye ulaşmadan gerekli önlemlerin alınması gerekmektedir. Kalite maliyetlerini doğru analiz yapan işletmelerin Toplam Kalite maliyetleri düşük olacaktır. Maliyet analizlerini doğru yapan işletmeler daha düşük maliyetler daha kaliteli ürün ve hizmet ortaya çıkaracaktır. Bu durum da işletmelerin kârını doğrudan etkileyecektir.

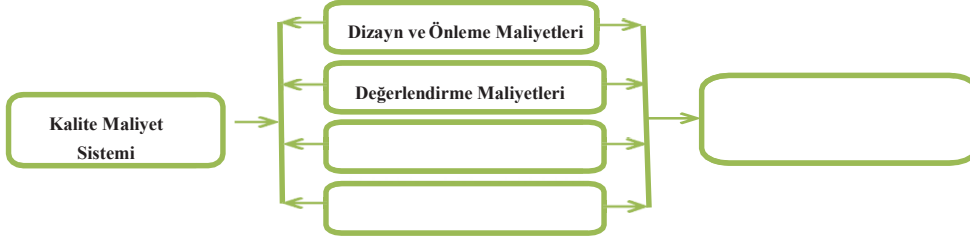
2.1. Kalite Maliyet Modelleri

Kalite maliyetlerinin, sınıflandırılmasında birbirinden farklı birçok görüş bulunmaktadır. Bunlardan bazıları süreç maliyet modeli, kalite kaybı yaklaşım modeli, Crosby modeli ve PAF modelidir. Aşağıda bu maliyet modellerinden PAF maliyet modeli ele alınmıştır.

2.1.1. PAF maliyet modeli

Bu model Feigenbaum tarafından geliştirilmiştir. Günümüzde en çok bilinen ve uygulanan yöntemdir. Bu yöntem kalite maliyetlerini; önleme maliyetleri (prevention costs), ölçme ve değerlendirme maliyetleri (appraisal costs), içsel başarısızlık maliyetleri (internal failure costs) ve dışsal başarısızlık maliyetleri

(external failure costs) olmak üzere dörde ayıran PAF modelidir. PAF adını, kalite maliyetlerinin üç ana başlığının (prevention- appraisal- failure) baş harflerinden almıştır. PAF modeli üç ana başlıkta ve dört grupta incelenmektedir (Şimşek ve Karakaya, 2016:203).

Kaynak: Jafar ve diğerleri, 2010

- **Önleme maliyetleri:**

Üretim öncesinde ve sırasında ortaya çıkacak olan hataları engellemeye yönelik maliyetlerdir. Burada önemli olan ilk seferde doğru işi yapmaktır. Önleme maliyetleri, başarısızlık maliyetlerinin en aza inmesini ve kalitesizliğin oluşmasını engelleyen gerekli önlemlerin alınmasını sağlar (Kırhoğlu, 1998:9-10). Önleme maliyetleri; kalite planlaması, üretilen ürünlerin gözden geçirilmesi, kalite bilgilerinin raporlanması, kalite eğitimi, kontrol ve raporlama faaliyetleri içermektedir (Yükçü,1999:94).

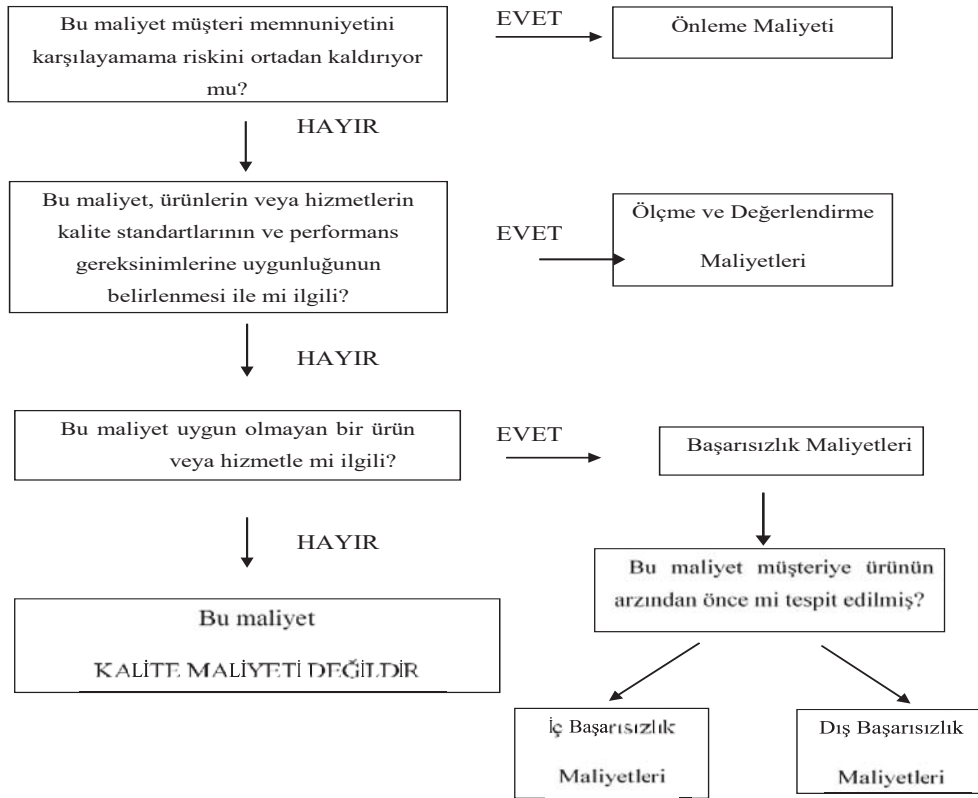
- **Ölçme ve değerlendirme maliyetleri:**

Ürün veya hizmetin herhangi bir kontrol aşamasında belirlenen kalite hedeflerine uymamasından dolayı ortaya çıkan maliyetlerdir. Ölçme ve değerlendirme maliyetleri özellikle muayene ve testlerle, stok değerlendirme maliyetlerini içermektedir. Ölçme değerlendirme maliyetlerine kusurlu mamuller için yapılmış ek maliyetler dahil edilmemektedir (Yükçü,1999:100).

- **Başarısızlık maliyetleri:**

Üretimin herhangi bir aşamasında kalite hedeflerinin sağlanmamış olmasından kaynaklanan maliyetlerdir. Müşteri memnuniyetsizliği, garanti, servis, onarım işlemleri de bu maliyetlere girmektedir. Önleme ve değerlendirme maliyetlerine yapılan yatırımlar başarısızlık maliyetlerini minimuma indirmeyi sağlar. Başarısızlık maliyeti ikiye ayrılır. İç başarısızlık maliyetleri; ürünlerin müşteriye ulaşmadan

belirlenen kaliteyi yakalayamamasından kaynaklanan maliyetlerdir. Başarısızlık maliyetlerinin çoğunu bu maliyet oluşturmaktadır. Dış başarısızlık maliyetleri ise; ürün müşteriye ulaştıktan sonra ortaya çıkan maliyetlerdir. Müşteri değerlendirmelerinden oluşmaktadır (Parker, 1995:23).

Kaynak: Kaftan, 2001

3. UYGULAMA

Çalışmanın uygulama kısmı 1 Nisan 2017 tarihinde Avrupa birliği desteği almış Bayburt İl Özel İdare mülkiyetinde kurulan Bayburt Doğal Taş Destek Merkezinde gerçekleştirilmiştir. İşletmenin kuruluş amacı; doğal taş sektöründe faaliyet gösteren firmaların bölgesel ve ulusal ölçekte rekabet edebilme yeteneklerinin artırılması ve ihracat yapabilecek kapasiteye ulaşmalarını sağlamaktır. Bu merkez, Bayburt ve

çevre illerdeki doğal taş ocak ve atölye işletmecilerinin çağımızın teknolojisine uygun, daha az fire ile daha fazla verim almasını amaçlamaktadır.

Mermer işletmelerinde kalite doğal taştan başlamaktadır. Bayburt Doğal Taş işletmesi bir destek merkezi olduğu için taş ocaklarından gelen her doğal taş için ayrı işlem yapmaktadır. Çalışmanın amacı toplam maliyetlerin içerisinde kalite maliyetlerinin neler olduğunu PAF modeline göre tespit etmektir. Çalışmada 6 aylık dönem baz alınmıştır. Bu sayede 2019 yılında üretime başlayacak olan işletme de kararların doğru alınması, rekabet ortamında varlığını sürdürebilmesi amaçlanmaktadır.

İşletmedeki maliyetler PAF modeline göre ayrıştırıldığında Önleme Maliyetleri aşağıdaki şekilde değerlendirilmiştir.

-İşletmede bazı maliyetler mizandan alınmıştır. Mizandan Genel Yönetim gideri kalemi altında bulunan değerler hesaplanmıştır. Mizandan alınan değerlerin dışında bulunan maliyetler:

-İşletme de cihazlar su ile çalışmaktadır. Cihazlar bol su ile çalıştığı için bu sular temiz ve duru olmalıdır. Bu yüzden işletme için su arıtma çok önemlidir. Bunun için işletme de 1 adet arıtma makinesi bulunmaktadır. Bu cihazın bir işçi maliyeti elektrik maliyeti dahil 6 aylık maliyeti: 22.831,512 TL (bir işçi ücreti her şey dahil 74,50 TL+ 9 saatlik üretimde 92,41 TL elektrik+ Flukolant maliyeti ise 2,05 Tl dir.)

-Blok bohçalama maliyetinde işletmeye blok halinde gelen doğal taşlar monotel cihazında file ve jel kullanılarak bohçalama işlemi yapılmaktadır. Bu durum bloğun kırılmasını engeller. Önleme maliyeti olarak değerlendirilen Blok bohçalama maliyeti işçilik ve elektrik giderleri dahil maliyeti 50.080,71 TL (1 m3 blok için giden jel ve file miktarı=102,74 TL, 2 işçi maliyeti: 276,66 TL)

İşletmedeki Ölçme ve Değerlendirme Maliyetleri aşağıdaki şekilde ayrıştırılmıştır.

-Çimento dolgu hazırlama maliyeti işçilik ve elektrik giderleri dahil: 293.256,48(2 işçi maliyeti 276,66 TL, elektrik gideri 591,21 TL, abrasiv gideri 1.180,80 TL)

-İşletmede stok sahasında işletme bahçesinde olup herhangi bir kira bedeli bulunmamaktadır. Stok sahasında bir çalışan bulunmaktadır. Bu çalışan olası olumsuzluklara karşı stok sahasında bulunmaktadır. Bu işçiye ödenen ücret 1.600 TL'dir. 6 ayda $1600*6=9600$ TL

İşletmedeki Başarısızlık Maliyetleri ise aşağıdaki şekilde tespit edilmiştir.

✓ **İç Başarısızlık Maliyeti:**

Fire maliyeti: Fabrikada son teknolojik özelliklere sahip makinelerle gerçekleştirilen üretim firenin düşük olmasını sağlamıştır. İşletmede blok bohçalama kısmında fire maliyetleri ortaya çıkmaktadır. Bir günde 5 adet bohçalama işlemi yapılmakta ve %10 oranında fire oluşmaktadır. Ayda $22*5=110$ adet bohçalama işlemi yapılmaktadır. 6 ayda $110*6=660$ adet bohçalama yapılır. %10 oranında fire olursa: 66 olur. İşçilik maliyeti (2 işçi bu işlemi yapmaktadır.) günlük 276,66 TL 6 ayda $276,66*22*6=36.519,12$ TL (2 işçi) olur. İşçi ücret/ fire =bir blok maliyet maliyetini vermektedir.

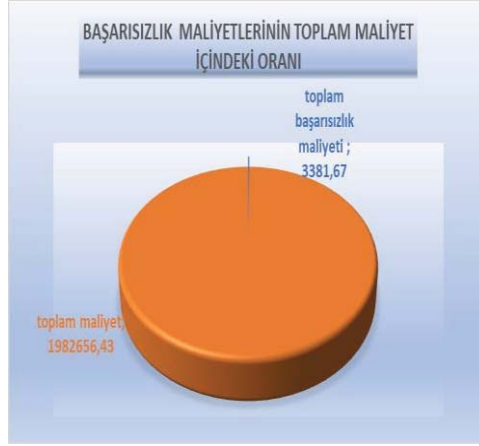
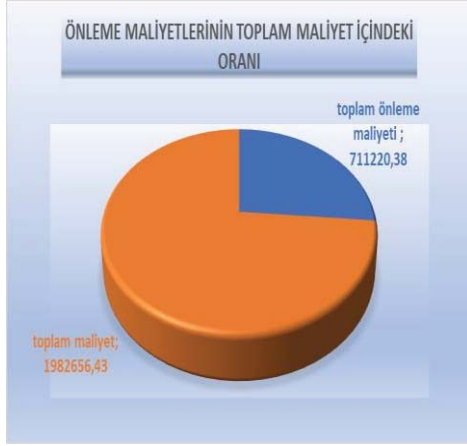
$276,66/5=55,33$ TL işletme de 6 ayda 66 adet fire verilmektedir. $66*55,33=3.651,91$ TL blok fire maliyeti oluşur.

✓ **Dış başarısızlık maliyeti:**

Bayburt doğal taş destek merkezli bir işletme olduğu için herhangi bir satış kaybı maliyeti yoktur. Faaliyete başlamış olduğu tarihten itibaren iade ya da kabul edilmeyen herhangi bir mamulü bulunmamaktadır. Bu kapsamda değerlendirilecek tek maliyet müşteriye ürünler ulaştıktan sonra kalite ve firma ile ilgili güven duygusunun oluşturulmasıdır. Bunun için müşteri ile telefon görüşmeleri maliyetleri değerlendirilebilir. (TürkTelekom'a ödenen iletişim gideri: 229,76 TL'dir)

KALİTE MALİYET KALEMLERİ	KALİTE MALİYETİ	İlgili kalite maliyet kaleminin toplam maliyetlerine oranı	KALİTE MALİYET KALEMLERİ	KALİTE MALİYETİ	İlgili kalite maliyet kaleminin toplam maliyetlerine oranı
Önleme Maliyetleri			Değerlendirme Maliyetleri		
Kalite Planlaması maliyeti(broşür)	3540,00	0,0018	kalite test cihaz amortisman	93749,60	0,0473
Kalite ölçüm ve test cihaz maliyeti	468748,10	0,2364	çimento dolgu hazırlama maliyeti	293256,48	0,1479
Aritma makinesi maliyeti	22831,51	0,0115	kalibrasyon maliyeti	4116,00	0,0021
Blok boğçalama maliyeti	50080,71	0,0253	bakım onarım maliyeti	24316,55	0,0123
Kalite eğitim maliyeti	4500,00	0,0023	Stok hizmeti	9600,00	0,0048
Bandıl maliyeti	13387,73	0,0068	Test kontrol işgören maliyeti	18259,56	0,0092
Çalışan güvenliği maliyeti	21990,27	0,0111	Toplam Değerlendirme Maliyetleri	443298,19	0,2236
Epoksi kalite maliyeti	89954,92	0,0454	Başarısızlık Maliyetleri		
Fuar maliyeti	1205,56	0,0060	İç Başarısızlık Maliyetleri		
Seyahat maliyeti	2614,52	0,0013	fire maliyeti	3651,91	0,0018
kimyasal malzeme gideri	32367,06	0,0163	Toplam İç Başarısızlık Maliyetleri	3651,91	0,0018
Toplam Önleme Maliyetleri	711220,38	0,3587	Dış Başarısızlık Maliyetleri		
TOPLAM KALİTE MALİYETLERİ	1158400,24	0,5843	müşteri temas	229,76	0,0001
TOPLAM MALİYET	1982656,43		Toplam Dış Başarısızlık Maliyetleri	229,76	0,0001

İşletmenin kalite maliyet raporu yukarıda verilmiş ve buna göre işletmedeki kalite maliyetleri toplam maliyet içinde yüzdeleri hesaplanmıştır. Ayrıca pasta grafik şeklinde Toplam kalite maliyetlerinin Toplam maliyetler içerisindeki payları gösterilmiştir.

4.SONUÇ

Yapılan çalışma ile Avrupa Birliği desteğiyle Bayburt İl Özel İdare mülkiyetinde kurulmuş olan Bayburt Doğal Taş Üretim ve Pazarlama Destek Merkezinde ki maliyetler gerek mizandan alınarak gerek çeşitli hesaplamalar yapılarak PAF modeline göre ayrıştırılmıştır. Toplam maliyet kalemlerinden ayrıştırılan kalite maliyetleri ile ilgili kalite maliyet raporu oluşturulmuş ve bu raporda kalite maliyetlerinin toplam maliyet içerisindeki yüzdeleri hesaplanmıştır.

Buna göre işletmede Toplam önleme maliyetleri Toplam maliyetlerin %34,95'ini oluşturmaktadır. İşletme önleme maliyetlerine yapmış olduğu bu yatırımla başarısızlık maliyetlerinin düşmesine neden olmuştur. Değerlendirme maliyetleri;

toplam maliyetlerin %22,36'sını oluşturmaktadır. Başarısızlık maliyetleri ise; işletmenin yeni faaliyete geçmiş olması ve cihazların yıpranma ve hata oranlarının yok denecek kadar az olması nedeniyle oldukça düşük orandadır. Ayrıca başarısızlık maliyetleri işletmenin destek verdiği maden ocaklarıyla yapmış olduğu anlaşmalar gereği risk almamasından dolayı düşüktür.

Sonuç olarak işletme kalite yönetim sistemini belirleyerek kalite maliyet analizlerini doğru yapmalı ve buna göre adım atmalıdır. Yapılacak olan kalite maliyet raporlarıyla müşteri istek ve ihtiyaçları doğru tespit edilecek, bu da daha az maliyetle kaliteli ürün ve hizmet üretilmesine neden olup işletme sektörde saygınlık kazanacaktır.

KAYNAKLAR

JAFAR, A., MOHAMMAD, T., FARİBA, E., MEHRDAD, G. C., (2010), "Effect of the Quality Costing System on Implementation and Execution on Optimum Total Quality Management", *International Journal of Business and Management*, 5 (8), 19-26.

KAFTAN, M. (1997), *Üretim Araştırmaları Sempozyumu*, İstanbul, Ekim, s. 147.

ÖZBİRECİKLİ, M. (2001), "Kalite Maliyetlerinin Muhasebe Sistemindeki Yeri ve Yönetimsel Kararlara Etkileri", *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi*, Yıl:1, Sayı:4, 81-98.

KIRLIOĞLU, H. (1998), *Kalite Maliyetleri Muhasebesi*, Değişim Yayınları, Sakarya.

PARKER, G.W. (1995), *Achieving Cost-Efficient Quality*, Vermont USA: Gover Publishing.

ŞİMŞEK, K., KARAKAYA, M. (2016), "Turizm İşletmelerinde Kalite Maliyetleri Yönetimi ve Otel İşletmeleri Üzerinde Bir İnceleme", *Öneri Dergisi*, 12(46), 201-222.

ŞİMŞEK, M. (2001), *Toplam Kalite Yönetimi ve Kalite Güvence Sistemleri*, Alfa Yayınları, İstanbul.

YÜKÇÜ, S. (1999), *Kalite Maliyetlerinin Muhasebeleştirilmesi*, Anadolu Matbaacılık, İzmir.

AB Ülkeleri ve Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Vergi Gelirleri İlişkisi: Panel Veri Analizi

Ercan Bahtiyar¹, Mustafa Karabacak², Oytun Meçik³

Özet

Avrupa Birliği (AB) ’nde olduğu gibi, önemli bir aday ülke konumunda olan Türkiye’de de, uluslararası sermaye serbestçe ekonomiye girebilmektedir. Bir ekonomi için en önemli sermaye hareketlerinden biri doğrudan yabancı yatırımlardır. DYY teknoloji yayılımına yol açtığından orta ve uzun dönemde önemlidir. İstihdama, teknoloji kullanım oranına, ihracat kapasitesinin artırılmasına pozitif etkileri olan DYY’nin ekonomide reel getirileri oldukça yüksektir. Ev sahibi ülkelerin gerek doğrudan yabancı yatırımların gerekse dolaylı bir şekilde DYY girişleri nispetinde vergi geliri elde ediyor olmaları, DYY girişlerinin ülke ekonomileri tarafından teşvik edilmesinin önemli nedenlerinden birisidir. Bu çalışmada, DYY ile vergi gelirleri arasındaki nedensellik ilişkisi, AB ülkeleri ve Türkiye için panel nedensellik yaklaşımı ile test edilmiştir. Bulgular, İrlanda ve İspanya’da DYY’den toplam vergi gelirlerine, Almanya ve Portekiz’de ise DYY’den kurumlar vergisi gelirlerine doğru bir nedenselliğin olduğunu göstermektedir. Diğer ülkelerde ise DYY ile vergi gelirleri arasında bir nedensellik söz konusu değildir.

Anahtar Kelimeler: Doğrudan yabancı yatırımlar, vergiler, vergi gelirleri, panel veri

JEL Sınıflandırması: C23, F21, H20

The Relationship between Foreign Direct Investments and Tax Revenue in EU Countries and Turkey: Panel Data Analysis

Abstract

As in European Union (EU) countries, also in Turkey as an important candidate country, international capital is freely able to enter the economy. One of the most important capital flows for an economy is foreign direct investments (FDI). FDI are important in the medium and long term as it leads to technology diffusion. FDI which has positive effects on the employment rate, technology usage ratio and export capacity increase, have quite high returns in the economy. The fact that host countries have tax revenues at the rate of FDI entry both directly and indirectly is one of the most important reason for encouraging FDI by the economy of the countries. In this study, the causality between FDI and tax revenues is tested with panel causality approach for EU countries and Turkey. The results show that there is a causality towards total tax revenues from FDI in Ireland and Spain, and corporate income tax from FDI in Germany and Portugal. In other countries, there is no causality between the Tax revenues and FDI.

Keywords: Foreign direct investments, taxes, tax revenue, panel data

JEL Classification: C23, F21, H20

¹ Arş. Gör., Uşak Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü, Türkiye, ercan.bahtiyar@usak.edu.tr

² Dr. Öğr. Üyesi, Uşak Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, Türkiye, mustafa.karabacak@usak.edu.tr

³ Doç. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İktisat Bölümü, Türkiye, oytunm@ogu.edu.tr

1. GİRİŞ

Günümüzde üretim şartlarının daha iyi hale getirildiği, teknolojik ve robotik ilerlemelerle daha ucuz ve her zamankinden daha hızlı bir sürecin ortaya çıktığı bir gelişme ortamında, ekonomik büyüme ve sürdürülebilir kalkınma için birçok fırsatla karşı karşıya kalınmaktadır. Bu fırsatlar doğrudan yatırımların, kendi ülkesi dışında başka ülkelere yönelmesi için bir neden teşkil etmektedir. Ancak üretim imkânlarının yanında, sermayenin yeni pazarlara yönelmesinin temel nedeni ise daha fazla kâr elde edebilme arayışıdır. Dolayısıyla da yatırım yapılacak ülkelerin ekonomik göstergeleri ve o sağladığı çeşitli teşvikler, yatırım yeri ve miktarının belirlenmesinde önemli etkenlerdir.

Üretim sürecinin Endüstri 4.0 dönüşümünü yaşadığı günümüzde ortaya çıkan fırsatlar, gerek ulusal gerekse uluslararası mevzuatta, geleneksel anlayışın dışında bir takım uyumsuzlukları ya da uygulama açıklarını beraberinde getirmiştir. Böylece mevcut gelişmelere paralel olarak ilgili konu ya da alanlarda, ülke mevzuatlarının uyum sağlaması gereken yeni koşulların söz konusu olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, gelişmekte olan ülkelerin olduğu gibi, gelişmiş ülkelerin de bir takım zorluklarla karşı karşıya olduğu söylenebilir. Bu çerçevede ülkelerdeki yeterli altyapı eksikliği ve finansman imkânlarına erişim kısıtlılığı gibi yapısal kısıtlamalar ya da stratejik bir takım adımlar gibi hususlar bu kapsamda ifade edilebilecek engellerden bazılarıdır. Özellikle küçük pazarlara sahip olan ülkelerde, yeni ve yüksek kaliteli ürünlerin hızlı bir şekilde müşteriye yakın ve esnek üretim süreçleri içinde sunulması ve en iyi koşulların sağlanması için yatırım politikaları üzerinde daha fazla çalışmanın yapılması gereklilik göstermektedir (UNCTAD, 2018).

Ülke ekonomilerinin yukarıda ifade edilen saiklerle uluslararası sermaye hareketlerine ve bilhassa doğrudan yabancı yatırımlara (DYY) konu olması, ülke ekonomilerinin gelişmesinde muazzam bir öneme sahiptir (Meçik, 2014: 361). Bu doğrultuda ekonomiye gelen DYY'nin, ülkeye gelmesi uğruna sunulan bir takım imkânlar ve sağlanan mali teşvikler yoluyla ekonominin çarklarının dönmesi ve böylece devletin en temel gelir kalemi olan vergi gelirlerinde de artış elde edilmesi beklenmektedir.

Bu çalışmanın temel motivasyonu, Türkiye'nin yanı sıra AB üyesi ülkelerde söz konusu olan doğrudan yabancı yatırımlar ile ülkenin vergi gelirleri arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Bu kapsamda ilgili ülkelerin 1989-2016 dönemi verileri ile Granger nedenselliğın araştırılması için Kónya (2006) panel nedensellik testi uygulanmıştır. Belirtilen amaca yönelik olarak, çalışmada DYY'nin belirleyicileri ve vergilendirme süreci ve ilgili ülkelerde bunlara yönelik izlenen politikalara dair çerçeve çizilmiş ve ampirik analiz gerçekleştirilmiştir. Bulgulardan hareketle öngörülen teorik beklentiler, ele alınan örnek bağlamında tartışılmıştır.

2. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN BELİRLEYİCİLERİ VE VERGİLEME

Tasarrufların, bulunduğu ülkeden farklı bir ülkede yatırıma dönüştürülmesi anlamına gelen DYY konusunda OECD, IMF ve UNCTAD gibi uluslararası ekonomik kuruluşlar tarafından geliştirilen tanımda; “bir ekonomide yerleşik bir işletme veya sermayenin kalıcı menfaatlerin sağlanması için başka bir ekonomiye aktarılması” şeklinde ifade edilmiştir. Dolayısıyla bir yatırımın, yabancı yatırım olarak kabul edilebilmesi için, yerleşik olunan ülkeden başka bir ülkede gerçekleşmesi gerekmektedir (Sarısoy ve Koç, 2011:134). Buna ek olarak, DYY'yi; bir işletmenin üretim ve/veya ticari faaliyetini kendi ülkesinin dışında gerçekleştirmek üzere, diğer ülkelerde yeni üretim tesisi ya da satış birimi kurma, mevcut olanları satın alma veya ev sahibi ülkedeki yerli bir işletmeyle ortak girişimde bulunması olarak da ifade etmek mümkündür (Kılıçaslan vd., 2018: 18).

1990'lı yıllara kadar merkezi planlamaya dayalı ekonomi yönetimi, tüm sektörler için bir takım çıktı hedefleri belirlemiş, ancak yıllardır verimli ve etkin olmaktan uzak olan bu sistem, birçok ülke ekonomisini de ciddi krizlere sürüklemiştir. Daha sonra oluşturulmaya başlanan yeni piyasa reformlarının ise bu durumu büyük ölçüde değiştirdiği görülmektedir (Baniak vd., 2005: 7). 2000'li yıllardan itibaren yenilenen ve değişen küresel ekonomik ve politik çevre doğrudan yabancı yatırımların da ilgisini çekmiştir. DYY akışı, 1980'lerin sonlarından itibaren hızlı ve istikrarlı bir şekilde büyümüştür. 80'lerin sonunda gelişmekte olan ekonomilerle birlikte aşırı

borç yükü bulunan ülkelerde büyüme ve yatırım oranının düşmesi, DYY'yi nispeten güvenilir ve önemli bir hale getirmiştir (Chakrabarti, 2001: 89).

DYY ile ilgili yapılan birçok çalışmada belirleyici olarak bir takım faktörler de belirtilmiş ve bunların bazıları derinlemesine incelenmiştir. Ülkenin pazar hacmi, işgücü maliyetleri, dış ticaret açığı, ülkenin para biriminin değeri, büyüme oranı, ticaret yapma kolaylığı, dış dünyaya açıklık seviyesi ve ülkenin yasal vergi mevzuatı yabancı yatırımların yönlendirilmesinde etkili olan faktörlerdir. Bununla birlikte, pazarın büyüklüğü ile nüfusun satın alma gücü de yatırım kararlarını belirlemede önemli rol oynamaktadır (Baniak vd., 2005). Dolayısıyla DYY için belirleyici olan faktörlerin en başında bir ülkenin ticarete açıklığı gelmekte, devamında ise diğer potansiyel değişkenler olan ücretler, net ihracat, büyüme oranı, vergi, tarifeler ve döviz kuru oranları olarak sıralanmaktadır (Chakrabarti, 2001: 108).

DYY'nin ekonomi üzerindeki etkisi; rekabet koşulları, üretim faktörleri ve yatırım miktarı vb. gibi faktörlere bağlı olarak değişmektedir. Bu etkinin olumlu olabilmesi için ise bir takım önlemlerin alınması gerekmektedir (Sarısoy ve Koç, 2010: 134). Buna yönelik olarak, Hartman (1982: 3)'ün hem yerli hem de yabancı yatırımcılara uygulanan vergi teşvikleri sonucu, yabancı yatırımcı sayısının arttığına dair tespitlerine yer verilebilir. Ancak bununla birlikte, yerli yatırımcılar için uygulanan tasarruf teşviki gibi önlemler ise yabancı yatırımcıları doğrudan etkilemese de, yine de sonuçta bir düşüşü beraberinde getirecektir. Dönemin şartlarındaki veriler tam olarak ölçülemez de, öngörülen bir biçimde ABD'deki yerel vergi politikalarındaki değişikliklerden yabancı yatırımların doğrudan etkilendiği görülmektedir. Bu durum da, doğrudan vergi gelirlerinde bir değişikliğin olmasına neden olacaktır.

3. AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİ VE TÜRKİYE'DE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR VE VERGİ GELİRLERİ

Mevzuattaki kısıtlamaların ortadan kalkmasıyla birlikte, Türkiye'de de sermaye hareketliliği artmış ve daha fazla sermaye ülke dışında DYY'ye yönelmiştir. Bu tür yatırımların, gerçekleştiği ülkelerin ekonomisine katkısı da fazla olmakla birlikte, bu

ülkelerin daha fazla yatırım çekebilmeleri amacıyla birbirleriyle rekabeti de artmıştır. Ülkeler bu rekabet politikalarından her zaman istedikleri sonuçları elde edememiş olsalar da, DYY'nin yönlendirilmesine yönelik uygulamalar azalmamış, kredi kısıtlarının olduğu kriz dönemlerinde bile DYY'ye olan ilgi artmıştır (Sarısoy ve Koç, 2010: 134).

DYY'leri kendi pazarına çekmek isteyen ülkelerin uyguladığı farklı yöntem ve teşvikler bulunmaktadır. Vergi tatili ya da vergi oranlarının düşürülmesi gibi vergi ağırlıklı teşviklerin yanı sıra, sektöre özel ayrıcalıklı krediler, sübvansiyonlar, piyasa öncelikleri, altyapı ve tekelleşme hakları gibi bir takım finansal teşviklerin varlığı da ön plana çıkmaktadır. Bununla birlikte, özellikle vergi alanında yapılan teşviklerin zararlı vergi rekabeti gibi bir maliyet ile sonuçlanması durumu da söz konusudur. Bunun yanında, belirli bir miktardaki vergi tutarından vazgeçilmesi ise ülkelerin ulusal anlamda karşılaştıkları maliyetlerden bir diğeridir (Benk, 2005: 183,189). Özellikle fayda maliyet analizi yapılmaksızın, verilen teşviklerin aşırı kullanımı da devletin gelirlerinin önemli bir bölümünü özel sektöre bırakılması anlamını taşımaktadır. Ancak bu tür vergi rekabetinin vergi gelirlerinde azalmaya neden olmasının yanında, bilhassa gelişmekte olan ülkelerde yabancı yatırımların artmasıyla birlikte vergilemede etkinlik artırıcı özelliği bulunmaktadır. Bu yüzden, bu ülkelerin vergi rekabetinden kârlı çıkma olasılığı yüksektir (Savaşan, 2006).

4. LİTERATÜR

Doğrudan yabancı yatırımları çeken etkenlerin belirlenmesi konusunda geniş bir literatür gelişmiştir. Bu literatürün ekseriyetle DYY ve çeşitli ekonomik değişkenler arasındaki ilişkileri araştırdığı görülür. Bununla birlikte, birbirinden farklı araştırmacılar tarafından, aynı değişkenlerle farklı sonuçlara ulaşan çalışmaların ortaya çıkarılması, literatürü kapsamlı olmasının yanında, tartışmalı bir hale de getirmektedir. Aynı durum, vergi ve DYY arasındaki ilişki incelendiğinde de karşımıza çıkmaktadır.

DYY ve vergi arasındaki ilişkinin zaman serisi boyutunda incelendiği Hartman (1982), literatürdeki en eski çalışmalardan biri olarak bilinir. Literatür, DYY'nin

vergi teşvikleri konusunda hassas olup olmadığı konusunda oldukça yetersiz kalmaktadır. Dolayısıyla vergiler ve DYY özelinde bakıldığında; Hartman (1982), Grubert ve Mutti (1991), Hines ve Rice (1994), Loree ve Guisinger (1995), Cassou (1997) kurumlar vergisinin DYY hareketleri üzerine olumsuz bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır. De Mooij vd. (2003) de vergileme ve DYY arasında birçok çalışma gibi negatif bir ilişkinin varlığına işaret eder. Ancak bu noktada, DYY'nin vergiye duyarlılığının, tamamen yatırımların yönlendiği ülkenin şartları ve kurumlar vergisi oranı ile diğer ekonomi politikalarına (teşvik ya da yasal düzenlemeler vb.) bağlı olduğu unutulmamalıdır. Ayrıca yatırımın yönlendirileceği endüstri ya da iş kolu, süre ve diğer faktörler de, bu ilişkinin negatif ya da pozitif olmasında belirleyici olmaktadır. Swenson (1994) ise vergiler ve DYY arasında pozitif bir ilişki olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, literatürde bu iki değişken arasındaki ilişkinin anlamsız olduğunu gösteren birçok çalışma da bulunmaktadır.

Dünyada 1980'li yıllardan itibaren, DYY hareketlerinde önemli artışlar gerçekleşmiştir. Odabaş (2017) AB'nin seçilmiş geçiş ekonomileri olan Bulgaristan, Hırvatistan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Letonya ve Slovenya'da doğrudan yabancı sermaye yatırımı girişlerinin vergi gelirleri üzerindeki etkisini incelemiş, Dumitrescu ve Hurlin (2012) nedensellik testi aracılığıyla DYY net girişlerinden vergi gelirlerine doğru tek yönlü bir nedensellik tespit etmiştir.

Literatüre dair altı çizilen bu tespitler ışığında DYY ve vergiler arasındaki ilişkilerin bu çalışmada gerçekleştirilen ampirik analizle de ele alınması yoluyla literatürdeki boşluğa dair bir katkı sunulması söz konusu olacaktır.

5. YÖNTEM

Çalışmada; AB üyesi ülkeler ve Türkiye'de DYY ve vergi gelirleri arasındaki ilişkinin araştırılması amacıyla, 1989-2016 dönemi verileri ile Granger nedenselliğinin araştırılması için Kónya (2006)'nın geliştirdiği, Seemingly Unrelated Regressions (SUR) sistemleri ile ülkelere özgü bootstrap kritik değerlere ve Wald istatistiğine dayalı bir panel nedensellik testine başvurulmuştur. Bu test, ülkelere özgü bootstrap kritik değerler ürettiğinden, değişkenlerin birim kök, eşbütünleşme gibi özelliklerine

duyarsızdır. Ayrıca Kónya (2006) tarafından geliştirilen bu yöntem yatay kesit bağımlılığını dikkate almakta ve her panel üyesindeki Granger nedenselliği ayrı ayrı test etmeyi sağlamaktadır. Dolayısıyla tüm panel üyeleri için ortak bir istatistiğin tahmin edilmesini gerektirmemektedir.

6. BULGULAR

Çalışmada AB üyesi ülkeler ve Türkiye’de DYY ve vergi gelirleri arasındaki ilişkinin araştırılması amacıyla gerçekleştirilen bootstrap nedensellik analizi bulguları bu bölümde sunulmuştur. Bu amaçla öncelikle ilgili değişkenlere yönelik yatay kesit bağımlılığı test bulguları (Tablo1, 2, 3) verilmiştir. Bu bölümü, Kónya (2006) panel nedensellik analizi bulguları izlemektedir.

6.1. Yatay kesit bağımlılığı testleri

Kónya (2006) tarafından geliştirilen bootstrap nedensellik testi, daha önce de belirtildiği gibi, yatay kesit bağımlılığını dikkate almaktadır. Dolayısıyla serilerde yatay kesit bağımlılığının varlığı test sonuçları açısından bir sorun oluşturmayacaktır. Ancak Kónya (2006)’nın metodu SUR tahmincisine dayalı bir metottur ve yatay kesit bağımlılığı durumunda SUR tahmincisi daha etkin sonuçlar verecektir. Aksi takdirde ise SUR tahmincisinin kullanılması uygun olmayacaktır. Bu nedenle, analizin ilk aşamasında yatay kesit bağımlılığı testleri yapılması faydalı olacaktır. Dolayısıyla analizde öncelikle DYY, vergi gelirleri ve kurumlar vergisi gelirleri değişkenleri için yatay kesit bağımlılığı testi sonuçları Tablo 1, 2 ve 3’te sunulmuştur.

Tablo 7. DYY için Yatay Kesit Bağımlılığı Testi

Test	Test İstatistiği	Olasılık
Breusch-Pagan LM	2574.000	0.0000
Pesaran scaled LM	198.7991	0.0000
Bias-corrected scaled LM	198.5960	0.0000
Pesaran CD	50.73460	0.0000

Tablo 8. Vergi Gelirleri için Yatay Kesit Bağımlılığı Testi

Test	Test İstatistiği	Olasılık
Breusch-Pagan LM	551.2325	0.0000
Pesaran scaled LM	36.84809	0.0000
Bias-corrected scaled LM	36.64497	0.0000
Pesaran CD	5.142063	0.0000

Tablo 3. Kurumlar Vergisi Gelirleri için Yatay Kesit Bağımlılığı Testi

Test	Test İstatistiği	Olasılık
Breusch-Pagan LM	481.1396	0.0000
Pesaran scaled LM	32.27700	0.0000
Bias-corrected scaled LM	32.03626	0.0000
Pesaran CD	15.15045	0.0000

Yatay Kesit bağımlılığı testi sonuçlarına göre, her üç değişkende de yatay kesit bağımlılığı olduğu görülmektedir. Dolayısıyla Konya (2006) nedensellik testinin uygulanması sonuçların etkinliğini artıracaktır.

6.2. Konya Nedensellik Testi Sonuçları

Çalışmanın amacı doğrultusunda DYY ve vergi gelirleri arasındaki Granger nedenselliğin incelenmesinde kullanılan Konya nedensellik testi sonuçları bu bölümde verilmiştir. DYY'den toplam vergi gelirlerine Granger nedenselliğin analiz bulgularının verildiği Tablo 4'e göre, yalnızca İrlanda ve İspanya'da DYY'den toplam vergi gelirlerine doğru bir nedensellik söz konusudur. Diğer ülkelerde ise DYY'den toplam vergi gelirlerine doğru bir nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir.

Tablo 4. DYY'den Toplam Vergi Gelirlerine Nedensellik

Ülke	Test İstatistiği	Bootstrap Kritik Değerler		
		%10	%5	%1
Avusturya	0.11193724	5.32223	7.95060	14.72645
Danimarka	4.7605207	4.98597	7.60730	16.55692
Finlandiya	4.1037170	5.00450	7.47800	12.19622

Fransa	1.8598715	4.96086	6.83327	12.26906
Almanya	2.5179059	4.82743	6.87697	11.26187
İrlanda**	8.5653008	5.44218	8.33361	21.10151
İtalya	0.28631251	4.71123	6.69574	11.54321
Hollanda	0.50681124	5.22328	7.55844	12.83129
Portekiz	4.2765447	6.15242	8.44629	15.28312
İspanya**	8.5937652	4.55691	6.52478	14.58131
İsveç	0.80123732	6.06285	9.12305	17.35102
Birleşik Krallık	1.2980490	4.70861	6.75442	11.81413
Türkiye	0.70770649E-01	5.62178	7.39875	11.31245

DYY'den kurumlar vergisi gelirlerine Granger nedenselliğın analiz bulgularının verildiğı Tablo 5'e göre, Almanya ve Portekiz'de DYY'den kurumlar vergisi gelirlerine doğru bir nedenselliğın olduğı, diğerk ülkelerde ise DYY'den kurumlar vergisi gelirlerine doğru bir nedensellik ilişkisinin söz konusu olmadığı görölmektedir.

Tablo 5. DYY'den Kurumlar Vergisi Gelirlerine Nedensellik

Ülke	Test İstatistiğı	Bootstrap Kritik Değerler		
		%10	%5	%1
Avusturya	0.18136799E-01	10.08223	17.22371	40.50348
Danimarka	0.41104194	11.54192	16.54558	31.31635
Finlandiya	2.0977702	11.16978	17.15005	32.13415
Fransa	3.4716640	10.08665	14.89944	31.30521
Almanya	22.613569	11.67439	21.89446	79.61967
İrlanda	0.88173001	13.02428	20.54681	39.01061
İtalya	1.3434117	10.09970	15.15118	26.91241
Hollanda	0.16198070	12.61848	18.64461	32.73115
Portekiz	14.844683	13.95786	21.69666	35.39604
İspanya	0.36786073	10.29374	14.37134	25.10813
İsveç	4.3656716	10.77900	15.96875	32.85042
Birleşik Krallık	5.6409408	11.11169	16.58095	29.35299
Türkiye	0.21101318E-01	11.44533	15.92434	28.55949

7. SONUÇ

Çalışmada AB üyesi ülkeler ve Türkiye’de DYY ve vergi gelirleri arasındaki ilişkinin araştırılması amacıyla, 1989-2016 dönemi verileri ile Granger nedenselliğın araştırılması için Kónya (2006) panel nedensellik testi uygulanmıştır.

Bulgular analize konu olan dönemde, yalnızca İrlanda ve İspanya’da DYY ve toplam vergi gelirleri ile Almanya ve Portekiz’de ise DYY ve kurumlar vergisi gelirleri arasında bir ilişkiye işaret etmektedir. Diğer ülkelerde ise DYY ile vergi gelirleri arasında bir nedensellik tespit edilememiştir.

Analiz bulguları çerçevesinde, beklenenin aksine yeni yatırımların ülkeye girişinin vergi gelirlerini artırıcı etkisinin, incelemeye konu olan ülkelerde geçerlilik göstermediğı yönündedir. Bilindiğı üzere, esasen DYY’nin artması ile artan yatırım hacminin, devletin vergi gelirlerini de artıracığı yönünde bir beklenti söz konusudur. Özellikle DYY’nin yeni firmaların kurulması şeklinde gerçekleşmesi durumunda ekonomide yeni vergi mükelleflerini doğurması yoluyla vergi gelirlerinde mutlak bir artışa yol açması muhtemeldir. Diğer taraftan DYY’nin ortaklık şeklinde ya da satın alım şeklinde ülkeye girmesi, mevcut firmaların üretim hacmini artırarak, elde edilen kârların artmasına ve dolayısıyla firmaların vergi ödemelerinde ve devletin vergi gelirlerinde de bir artış yaşanmasına yol açacaktır.

Çalışmanın ortaya koyduğu bulgulardan hareketle DYY’nin ülke ekonomisi açısından diğer olası etkileri gerçekleşse dahi, ele alınan örnekte kamu gelirleri üzerinde bir etkisinin olmadığı görülmektedir. Bu durumun sebebi olarak, ülkelerin uyguladığı vergi politikaları gösterilebilir. Zira ülkelerin DYY’yi ülkelerine çekmek istemelerinin, sermaye birikiminin artırılması, teknoloji ve know-how yayılma etkisinin ortaya çıkması, tasarruf açığının finanse edilmesi ve işsizlikle mücadele gibi birçok nedeni söz konusudur. Özellikle yurtiçi tasarrufların ve dolayısıyla yatırımların azlığı nedeniyle, yeni istihdam alanları yaratılmasında yaşanan güçlük, ülkelerin yabancı yatırımları ülkeye çekmek için yatırım teşvikleri ve vergi indirimleri gibi politikalar uygulamasına neden olmaktadır.

Sonuç olarak, DYY ile vergi gelirleri arasında ülkeler genelinde bir nedensellik ilişkisinin tespit edilememiş olmaması, politika yapıcıların reel ekonomik

problemleri öncelikli olarak ele alması ve kamu kesimi bütçe dengesini ve bu kapsamda vergilerin etkinliğini geri plana atmasının bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

KAYNAKLAR

BANIAK, A., CUKROWSKI, J., HERCZYNSKI, J. (2003), “On the Determinants of Foreign Direct Investment in Transition Economics”, *Problems of Economic Transition*, 48(2), 6-28.

BENK, S. (2005). “Vergisel Teşvikler ve Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları” *Vergi Dünyası*, 206, 183-191.

CASSOU, S. P. (1997). “The Link between Tax Rates and Foreign Direct Investment”, *Applied Economics*, 29, 1295–1301.

CHAKRABARTI, A., (2001), “The Determinants of Foreign Direct Investment: Sensivity Analyses of Cross-Country Regressions”, *Kyklos*, 54, 89-114.

DE MOOIJ, RUUD, A. ve EDERVEEN, S. (2003), “Taxation and Foreign Direct Investment: A Synthesis of Empirical Research”, *International Tax and Public Finance*, 10(6), 673-693,

GRUBERT, H., MUTTI, J. (1991), “Taxes, Tariffs and Transfer Pricing in Multinational Corporate Decision Making”, *Review of Economics and Statistics*. 73, 285-293.

HARTMAN, D. G. (1984), “Tax Policy and Foreign Direct Investment in the United States”, *National Tax Journal*, 37, 475-487.

HINES, J. R., RICE, E. M. (1994), “Fiscal Paradise: Foreign Tax Havens and American Business”, *The Quarterly Journal of Economics*, 109,149–182.

KILIÇASLAN, Y., ÖNDER, G., KARAL, Z. ve ÜÇDOĞRUK GÜREL, Y. (2018), *Türkiye'nin Yurt Dışı Yatırımları*, Efil Yayınları, Ankara.

KÓNYA, L. (2006). “Exports and Growth: Granger Causality Analysis on OECD Countries with a Panel Data Approach”, *Economic Modelling*, 23, 978–992.

LOREE, D., GUISSINGER, S. E. (1995), “Policy and Non-Policy Determinants of U.S. Equity Foreign Direct Investment”, *Journal of International Business Studies*. 26, 281–300.

- MEÇİK, O. (2014), “Uluslararası Sermaye Akımları ve Vergilendirilmesi: Türkiye Ekonomisi Üzerine Bir Değerlendirme”, *Prof. Dr. Fazıl TEKİN’e Armağan* içinde E. Gümüş, A. Çelikkaya, E. Gümüş, E. Ferhatoğlu, S. Bilge, M. Aslan ve M. Çildir (Ed.), Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- ODABAS, H. (2017), “Foreign Direct Investment Inflows on Tax Revenues in the Transition Economies of European Union”, *Selected Papers of 4th World Conference Administrative and Political Sciences (ADPOL-2015)*, 2(2), 17-22.
- SARISOY, İ., KOÇ, S. (2010), “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Kurumlar Vergisi Gelirleri Üzerindeki Etkisinin Ekonometrik Analizi”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 36, 133-153.
- SAVAŞAN, F. (2006), “Vergisel Teşviklerin Yabancı Doğrudan Yatırımlar Üzerindeki Etkisi”, *Mevzuat Dergisi*, 107. <https://www.mevzuatdergisi.com/2006/11a/02.htm#>
- UNCTAD, (2018), *World Investment Report 2018*, Investment and New Industrial Policies, United Nations, New York and Geneva.